

Suttantapiṭake Aṅguttaranikāye

Pañcakādinipātānaṃ saṃvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

Manorathapūraṇī nāma

AṅGUTTARAṬṬHAKATHĀ

(Tatiyo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1970

© Buddhasāsanasamiti

Aṭṭhakathā Series 19

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ည ṇa
ဋ ta	ဌ tha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa တ ha ဠ ḷa ၵ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

-၁ ၵ = ā ၵ = i ၵ = ī ၵ - ၵ = u ၵ - ၵ = ū - = e -၁ ၵ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကိ kī	ကု ku	ကု kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခိ khī	ခု khu	ခု khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

ကက kka	ဃ န္ဂha	ဏ န္ဓha	ဈ သ္ဃa	ဠ ပာ	ဣ လာ
ကွ kka	ဠ င္ဂa	ဣ န္ဓa	ဥ သ္ဃa	ဦ ပာ	ဣ လာ
ကျ kya	ဣ င္ဂa	ဣ န္ဓa	ဣ န္ဓa	ဣ ဝ္ဃa	ဣ လာ
ကြိ kri	ဣ ဣa	ဣ န္ဓa	ဣ န္ဓa	ဣ ဝ္ဃa	ဣ ဝ္ဃa
ကလ kla	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ ဝ္ဃာ	ဣ တာ
ကွ kva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ချ khya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ခွ khva	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ဂွ gga	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ဣွ ggha	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ဂျ gya	ဣ ဣာ	ဣ တာ	ဣ န္ဓာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ဂြ gra	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ မ္ဃာ	ဣ တာ
ကံ ṅka	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ ဝ္ဃာ	ဣ တာ
နံ ṅkha	ဣ တာ	ဣ သာ	ဣ ပာ	ဣ ဝ္ဃာ	ဣ တာ
ဂံ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Pañcakādinipāta Aṅguttaraṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Pañcakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sekhabalavagga

1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā	1
2. Vitthatasuttavaṇṇanā	1
6. Samāpattisuttavaṇṇanā	2
7. Kāmasuttavaṇṇanā	2
8. Cavanasuttavaṇṇanā	3
9. Paṭhama-agāraṇasuttavaṇṇanā	3
10. Duttiya-agāraṇasuttavaṇṇanā	3

2. Balavagga

1. Ananussutasuttavaṇṇanā	4
2. Kūṭasuttavaṇṇanā	4
3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā	4
4. Vitthatasuttavaṇṇanā	4
5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā	4
7. Paṭhamahitasuttavaṇṇanā	5
8-10. Duttiyahitasuttādivaṇṇanā	6

3. Pañcaṅgikavagga

1. Paṭhama-agāraṇasuttavaṇṇanā	6
2. Duttiya-agāraṇasuttavaṇṇanā	6

Mātikā	Piṭṭhaṅka
3. Upakkilesasuttavaṇṇanā	6
4. Dussīlasuttavaṇṇanā	7
5. Anuggahitasuttavaṇṇanā	7
6. Vimuttāyatanasuttavaṇṇanā	8
7. Samādhisuttavaṇṇanā	8
8. Pañcaṅgikasuttavaṇṇanā	9
9. Caṅkamasuttavaṇṇanā	12
10. Nāgitasuttavaṇṇanā	12

4. Sumanavagga

1. Sumanasuttavaṇṇanā	13
2. Cundīsuttavaṇṇanā	17
3. Uggahasuttavaṇṇanā	18
4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā	20
5. Dānānisamsasuttavaṇṇanā	20
6. Kāladānasuttavaṇṇanā	21
7. Bhojanasuttavaṇṇanā	21
8. Saddhasuttavaṇṇanā	21
9. Puttasuttavaṇṇanā	21
10. Mahāsālaputtasuttavaṇṇanā	22

5. Muṇḍarājavagga

1. Ādiyasuttavaṇṇanā	22
3. Itṭhasuttavaṇṇanā	23
4. Manāpadāyīsuttavaṇṇanā	23
8. Alabbhanīyaṭhānasuttavaṇṇanā	24
9. Kosalasuttavaṇṇanā	25
10. Nāradasuttavaṇṇanā	25

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Dutiyapaṇṇāsaka**(6) 1. Nīvaraṇavagga**

1. Āvaraṇasuttavaṇṇanā	26
2. Padhāniyaṅgasuttavaṇṇanā	26
4. Samayasuttavaṇṇanā	27
5. Mātāputtasuttavaṇṇanā	27
6. Upajjhāyasuttavaṇṇanā	28
7. Abhiṇhapaccavekkhitabbaṭṭhānasuttavaṇṇanā	28
8. Licchavikumārakasuttavaṇṇanā	29
9-10. Vuḍḍhapabbajitasuttadvayaṇṇanā	30

(7) 2. Saññāvagga

1-2. Saññāsuttadvayaṇṇanā	30
3-4. Vaḍḍhasuttadvayaṇṇanā	30
5. Sākacchasuttavaṇṇanā	30
6. Sājīvasuttavaṇṇanā	31
7-10. Paṭhama-iddhipādasuttādivaṇṇanā	31

(8) 3. Yodhājīvavagga

1. Paṭhamacetovimuttiṭṭhalasuttavaṇṇanā	31
2. Dutiyacetovimuttiṭṭhalasuttavaṇṇanā	32
3. Paṭhamadhammavihārīsuttavaṇṇanā	32
4. Dutiyadhammavihārīsuttavaṇṇanā	33
5. Paṭhamayodhājīvasuttavaṇṇanā	34
6. Dutiyayodhājīvasuttavaṇṇanā	35
7. Paṭhama-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	36
8. Dutiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	36
9. Tatiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	36
10. Catuttha-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	37

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(9) 4. Theravagga

1. Rajanīyasuttavaṇṇanā	38
2. Vītarāgasuttavaṇṇanā	38
3. Kuhakasuttavaṇṇanā	38
5. Akkhamasuttavaṇṇanā	38
6. Paṭisambhidāppattasuttavaṇṇanā	38
7. Sīlavantasuttavaṇṇanā	39
8. Therasuttavaṇṇanā	39
9. Paṭhamasekhasuttavaṇṇanā	39
10. Dutiyasekhasuttavaṇṇanā	39

(10) 5. Kakudhavagga

1-2. Sampadāsuttadvayavaṇṇanā	40
3. Byākaraṇasuttavaṇṇanā	40
4-5. Phāsuvihārasuttādivaṇṇanā	40
6. Sutadharasuttavaṇṇanā	41
9. Sīhasuttavaṇṇanā	41
10. Kakudhatherasuttavaṇṇanā	41

3. Tatiyapaṇṇāsaka**(11) 1. Phāsuvihāravagga**

1. Sārajjasuttavaṇṇanā	43
2. Ussaṅkitasuttavaṇṇanā	43
3. Mahācorasuttavaṇṇanā	43
5. Phāsuvihārasuttavaṇṇanā	43
6. Ānandasuttavaṇṇanā	44
7-8. Sīlasuttādivaṇṇanā	44
9-10. Cātuddisasuttādivaṇṇanā	44

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(12) 2. Andhakavindavagga

1. Kulūpakasuttavaṇṇanā	44
2. Pacchāsamaṇasuttavaṇṇanā	45
4. Andhakavindasuttavaṇṇanā	45
5. Maccharinīsuttavaṇṇanā	45
6-7. Vaṇṇanāsuttādivaṇṇanā	46

(13) 3. Gilānavagga

4. Dutiya-upaṭṭhākasuttavaṇṇanā	46
5-6. Anāyussāsuttadvayaṇṇanā	46
7. Vapakāsasuttavaṇṇanā	46
9. Parikuppasuttavaṇṇanā	46

(14) 4. Rājavagga

1. Paṭhamacakkānuvattanasuttavaṇṇanā	47
2. Dutiyacakkānuvattanasuttavaṇṇanā	47
3. Dhammarājāsuttavaṇṇanā	47
4. Yassamdisamsuttavaṇṇanā	48
5-6. Patthanāsuttadvayaṇṇanā	49
7. Appamsupatisuttavaṇṇanā	49
8. Bhattādakasuttavaṇṇanā	49
9. Akkhamasuttavaṇṇanā	49
10. Sotasuttavaṇṇanā	50

(15) 5. Tikaṇḍakīvagga

1. Avajānātisuttavaṇṇanā	50
2. Ārabhatisuttavaṇṇanā	51
3. Sārandadasuttavaṇṇanā	52
4. Tikaṇḍakīsuttavaṇṇanā	52

Mātikā	Piṭṭhaṅka
6. Mittasuttavaṇṇanā	52
7. Asappurisdānasuttavaṇṇanā	53
8. Sappurisdānasuttavaṇṇanā	53
9. Paṭhamasamayavimuttasuttavaṇṇanā	53

4. Catutthavaṇṇāsaka

(16) 1. Saddhammavagga

1. Paṭhamasammattaniyāmasuttavaṇṇanā	54
2. Dutiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā	54
3. Tatiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā	54
4. Paṭhamasaddhammasammosasuttavaṇṇanā	54
6. Tatiyasaddhammasammosasuttavaṇṇanā	54
7. Dukkathāsuttavaṇṇanā	55
9. Udāyīsuttavaṇṇanā	55
10. Duppaṭivinodayasuttavaṇṇanā	55

(17) 2. Āghātavagga

1. Paṭhama-āghātaṭṭhapaṭivinayasuttavaṇṇanā	56
2. Dutiya-āghātaṭṭhapaṭivinayasuttavaṇṇanā	56
5. Pañhapucchāsuttavaṇṇanā	58
6. Nirodhasuttavaṇṇanā	58
7. Codanāsuttavaṇṇanā	59
9. Khippanisantisuttavaṇṇanā	60
10. Bhaddajīsuttavaṇṇanā	60

(18) 3. Upāsakavagga

1-3. Sārajjasuttādivaṇṇanā	61
4. Verasuttavaṇṇanā	61
5. Caṇḍālasuttavaṇṇanā	62

Mātikā	Piṭṭhaṅka
6. Pītisuttavaṇṇanā	62
7. Vaṇijjāsuttavaṇṇanā	62
8. Rājasuttavaṇṇanā	62
9. Gihisuttavaṇṇanā	63
10. Gavesīsuttavaṇṇanā	63

(19) 4. Araññavagga

1. Āraññikasuttavaṇṇanā	64
-------------------------	-----	-----	----

(20) 5. Brāhmaṇavagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā	65
2. Doṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	65
3. Saṅgāravasuttavaṇṇanā	67
4. Kāraṇapālīsuttavaṇṇanā	68
5. Piṅgiyānīsuttavaṇṇanā	70
6. Mahāsupinasuttavaṇṇanā	71
7. Vassasuttavaṇṇanā	74
10. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā	74

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Kimilavagga

1. Kimilasuttavaṇṇanā	76
3. Assājānīyasuttavaṇṇanā	76
5. Cetokhilasuttavaṇṇanā	77
6. Vinibandhasuttavaṇṇanā	77
7-8. Yāgusuttādivaṇṇanā	78
9. Gītassarasuttavaṇṇanā	78
10. Muṭṭhassatisuttavaṇṇanā	78

Mātikā		Piṭṭhaṅka
(22) 2. Akkosakavagga		
1. Akkosakasuttavaṇṇanā	...	79
2. Bhaṇḍanakāraḥasuttavaṇṇanā	...	79
3. Sīlasuttavaṇṇanā	...	79
4. Bahubhāṇisuttavaṇṇanā	...	80
5. Paṭhama-akkhantisuttavaṇṇanā	...	80
6. Duttiya-akkhantisuttavaṇṇanā	...	80
7. Paṭhama-apāsādikasuttavaṇṇanā	...	80
10. Madhurāsuttavaṇṇanā	...	81
(23) 3. Dīghacārikavagga		
1. Paṭhamadīghacārikasuttavaṇṇanā	...	81
3-4. Atinivāsasuttādivaṇṇanā	...	81
5-6. Kulūpakasuttādivaṇṇanā	...	82
8. Ussūrabhāttasuttavaṇṇanā	...	82
9. Paṭhamakaṇhasappasuttavaṇṇanā	...	82
10. Duttiyakaṇhasappasuttavaṇṇanā	...	83
(24) 4. Āvāsikavagga		
1. Āvāsikasuttavaṇṇanā	...	83
3. Sobhanasuttavaṇṇanā	...	83
4. Bahūpakārasuttavaṇṇanā	...	83
5. Anukampasuttavaṇṇanā	...	83
7. Duttiya-avaṇṇārahasuttavaṇṇanā	...	84
(25) 5. Duccaritavagga		
1. Paṭhamaduccaritasuttavaṇṇanā	...	84
9. Sivathikasuttavaṇṇanā	...	84
10. Puggalappasādasuttavaṇṇanā	...	84

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(26) 6. Upasampadāvagga

1-3. Upasampādetabbasuttādivaṇṇanā	85
1. Samutipeyyālādivaṇṇanā	85

Chakkanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Āhuneyyavagga

1. Paṭhama-āhuneyyasuttavaṇṇanā	87
2. Dutiya-āhuneyyasuttavaṇṇanā	87
5-7. Ājānīyasuttattayaṇṇanā	87
8-9. Anuttariyasuttādivaṇṇanā	87
10. Mahānāmasuttavaṇṇanā	88

2. Sāraṇīyavagga

1. Paṭhamasāraṇīyasuttavaṇṇanā	89
2. Dutiyasāraṇīyasuttavaṇṇanā	95
3. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā	95
4. Bhaddakasuttavaṇṇanā	96
5. Anutappiyasuttavaṇṇanā	97
6. Nakulapitusuttavaṇṇanā	97
7. Soppasuttavaṇṇanā	98
8. Macchabandhasuttavaṇṇanā	98
9. Paṭhamamaraṇassatisuttavaṇṇanā	98
10. Dutiyamaraṇassatisuttavaṇṇanā	99

3. Anuttariyavagga

1-2. Sāmakasuttādivaṇṇanā	99
3. Bhayasuttavaṇṇanā	100
4. Himavantasuttavaṇṇanā	100

Mātikā			Piṭṭhaṅka
5. Anussatiṭṭhānasuttavaṇṇanā	101
6. Mahākaccānasuttavaṇṇanā	101
7. Paṭhamasamayasuttavaṇṇanā	102
8. Dutiyasamayasuttavaṇṇanā	102
9. Udāyīsuttavaṇṇanā	102
10. Anuttariyasuttavaṇṇanā	104

4. Devatāvagga

1. Sekhasuttavaṇṇanā	105
2-3. Aparihānasuttadvayaṇṇanā	105
4. Mahāmoggallānasuttavaṇṇanā	106
5. Vijjābhāgiyasuttavaṇṇanā	106
6. Vivādāmūlasuttavaṇṇanā	107
7. Dānasuttavaṇṇanā	107
8. Attakārīsuttavaṇṇanā	108
9-10. Nidānasuttādivaṇṇanā	108
11. Dārukkhandhasuttavaṇṇanā	109
12. Nāgitasuttavaṇṇanā	109

5. Dhammikavagga

1. Nāgasuttavaṇṇanā	110
2. Migasālāsuttavaṇṇanā	113
3. Iṇasuttavaṇṇanā	115
4. Mahācundasuttavaṇṇanā	117
5-6. Sandiṭṭhikasuttadvayaṇṇanā	117
7. Khemasuttavaṇṇanā	117
8. Indriyasamvarasuttavaṇṇanā	118
9. Ānandasuttavaṇṇanā	118

Mātikā	Piṭṭhaṅka
10. Khattiyasuttavaṇṇanā	119
11. Appamādasuttavaṇṇanā	120
12. Dhammikasuttavaṇṇanā	120

2. Dutiyapaṇṇāsaka

6. Mahāvagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā	123
2. Phaggunasuttavaṇṇanā	126
3. Chaḷabhijātisuttavaṇṇanā	126
4. Āsavasuttavaṇṇanā	127
5. Dārūkammikasuttavaṇṇanā	131
6. Hatthisārīputtasuttavaṇṇanā	131
7. Majjhēsuttavaṇṇanā	132
8. Purisindriyañāṇasuttavaṇṇanā	134
9. Nibbedhikasuttavaṇṇanā	135
10. Sīhanādasuttavaṇṇanā	136

7. Devatāvagga

1. Anāgāmiṭhalasuttādivaṇṇanā	137
2. Saṅgaṇikārāmasuttavaṇṇanā	137
5. Devatāsuttavaṇṇanā	137
6. Samādhisuttavaṇṇanā	138
7. Sakkhībhabbasuttavaṇṇanā	138
8. Balasuttavaṇṇanā	138
9-10. Tajjhānasuttadvayaṇṇanā	138

8. Arahattavagga

1. Dukkhasuttavaṇṇanā	138
2. Arahattasuttavaṇṇanā	139
3. Uttarimanussadhammasuttavaṇṇanā	139

Mātikā		Piṭṭhaṅka
4. Sukhasomanassasuttavaṇṇanā	...	139
5. Adhigamasuttavaṇṇanā	...	139
6. Mahantattasuttavaṇṇanā	...	139
8-10. Dutianirayasuttādivaṇṇanā	...	140
9. Sītivagga		
1. Sītibhāvasuttavaṇṇanā	...	140
2. Āvaraṇasuttavaṇṇanā	...	140
4-5. Sussūsatisuttādivaṇṇanā	...	140
8-11. Abhabbaṭṭhānasuttacatukkavaṇṇanā	...	140
10. Ānisaṃsavagga		
1-2. Pātubhāvasuttādivaṇṇanā	...	141
7. Anavatthitasuttavaṇṇanā	...	141
8. Ukkhittāsikasuttavaṇṇanā	...	141
9. Atammayasuttavaṇṇanā	...	141
11. Tikavagga		
1. Rāgasuttavaṇṇanā	...	142
6. Assādasuttavaṇṇanā	...	142
7. Aratisuttavaṇṇanā	...	142
10. Uddhaccasuttavaṇṇanā	...	142
	12. Sāmaññavaggavaṇṇanā	142
	24. Rāgapeyyālavaṇṇanā	143
Sattakanipāta		
Paṇṇāsaka		
1. Dhanavagga		
1-5. Paṭhamapiyasuttādivaṇṇanā	...	145
7. Uggasuttavaṇṇanā	...	145
8. Saṃyojanasuttavaṇṇanā	...	146

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Anusayavagga

3. Kulasuttavaṇṇanā	146
4. Puggalasuttavaṇṇanā	146
5. Udakūpamāsuttavaṇṇanā	148
6. Aniccānupassīsuttavaṇṇanā	148
7-9. Dukkhānupassīsuttādivaṇṇanā	150
10. Niddasavatthusuttavaṇṇanā	150

3. Vajjisattakavagga

1. Sārāndadasuttavaṇṇanā	151
2. Vassakārasuttavaṇṇanā	155
3. Paṭhamasattakasuttavaṇṇanā	156
4. Dutiyasattakasuttavaṇṇanā	160
7. Saññāsuttavaṇṇanā	161
8. Paṭhamaparihānisuttavaṇṇanā	161
9. Dutiyaparihānisuttavaṇṇanā	162

4. Devatāvagga

5. Paṭhamamittasuttavaṇṇanā	162
6. Dutiyamittasuttavaṇṇanā	162
7. Paṭhamapaṭisambhidāsuttavaṇṇanā	162

5. Mahāyaññavagga

1-2. Sattaviññāṇaṭṭhitisuttādivaṇṇanā	163
3. Paṭhama-aggisuttavaṇṇanā	165
4. Dutiya-aggisuttavaṇṇanā	166
5-6. Saññāsuttadvayaṇṇanā	167
7. Methunasuttavaṇṇanā	167
8. Saṃyogasuttavaṇṇanā	168

Mātikā	Piṭṭhaṅka
9. Dānamahapphalasuttavaṇṇanā	168
10. Nandamātāsuttavaṇṇanā	169

6. Abyākatavagga

1. Abyākatasuttavaṇṇanā	172
2. Purisagatisuttavaṇṇanā	172
3. Tissabrahmāsuttavaṇṇanā	173
4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā	173
5. Arakkheyyasuttavaṇṇanā	174
8. Pacalāyamānasuttavaṇṇanā	174
9. Mettasuttavaṇṇanā	176
10. Bhariyāsuttavaṇṇanā	177
11. Kodhanasuttavaṇṇanā	178

7. Mahāvagga

1. Hiri-ottappasuttavaṇṇanā	179
2. Sattasūriyasuttavaṇṇanā	179
3. Nagaropamasuttavaṇṇanā	181
4. Dhammaññūsuttavaṇṇanā	184
5. Pāricchattakasuttavaṇṇanā	184
6. Sakkaccasuttavaṇṇanā	185
7. Bhāvanāsuttavaṇṇanā	186
8. Aggikkhandhopamasuttavaṇṇanā	189
10. Arakasuttavaṇṇanā	189

8. Vinayavagga

1. Paṭhamavinayadharasuttavaṇṇanā	189
2. Dutiyavinayadharasuttavaṇṇanā	190
3. Tatiyavinayadharasuttavaṇṇanā	190
9. Satthusāsanasuttavaṇṇanā	190
10. Adhikaraṇasamathasuttavaṇṇanā	190

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Aṭṭhakanipāta**1. Paṭhamapaṇṇāsaka****1. Mettāvagga**

1. Mettāsuttavaṇṇanā	193
2. Paññāsuttavaṇṇanā	195
3-4. Appiyasuttadvayaṇṇanā	195
5. Paṭhamalokadhammasuttavaṇṇanā	195
6. Dutiyaḷokadhammasuttavaṇṇanā	196
7. Devadattavipattisuttavaṇṇanā	196
8. Uttaravipattisuttavaṇṇanā	196
9. Nandasuttavaṇṇanā	196
10. Kāraṇḍavasuttavaṇṇanā	197

2. Mahāvagga

1. Verañjasuttavaṇṇanā	197
2. Sīhasuttavaṇṇanā	208
3. Assājānīyasuttavaṇṇanā	215
4. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā	216
5. Malasuttavaṇṇanā	216
6. Dūteyyasuttavaṇṇanā	216
7-8. Bandhanasuttadvayaṇṇanā	217
9. Pahārādasuttavaṇṇanā	217
10. Uposathasuttavaṇṇanā	221

3. Gahapativagga

1. Paṭhama-uggasuttavaṇṇanā	221
2. Dutiya-uggasuttavaṇṇanā	222
3. Paṭhamahatthakasuttavaṇṇanā	222
4. Dutiyaḷhatthakasuttavaṇṇanā	223

Mātikā			Piṭṭhaṅka
5-6. Mahānāmasuttādivaṇṇanā	223
7. Paṭhamabalasuttavaṇṇanā	223
8. Dutiyabalasuttavaṇṇanā	224
9. Akkhaṇasuttavaṇṇanā	224
10. Anuruddhamahāvittakkasuttavaṇṇanā	225

4. Dānavagga

1. Paṭhamadānasuttavaṇṇanā	228
2. Dutiyadānasuttavaṇṇanā	229
3. Dānavatthusuttavaṇṇanā	229
4. Khettsuttavaṇṇanā	229
5. Dānūpapattisuttavaṇṇanā	230
6. Puññakiriyavatthusuttavaṇṇanā	231
7. Sappurisdānasuttavaṇṇanā	231
8. Sappurisasuttavaṇṇanā	231
9. Abhisandasuttavaṇṇanā	232
10. Duccaritavipākasuttavaṇṇanā	232

5. Uposathavagga

1. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā	233
6. Anuruddhasuttavaṇṇanā	233
9-10. Idhalokikasuttadvayaṇṇanā	234

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Gotamīvagga

1. Gotamīsuttavaṇṇanā	235
2. Ovādasuttavaṇṇanā	238
3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā	239
4. Dīghajāṇusuttavaṇṇanā	239
6. Bhayasuttavaṇṇanā	240
9-10. Puggalasuttadvayaṇṇanā	240

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(7) 2. Bhūmicālavagga

1. Icchāsuttavaṇṇanā	241
2. Alaṃsuttavaṇṇanā	241
3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā	241
4. Gayāsīsasuttavaṇṇanā	243
5. Abhibhāyatanasuttavaṇṇanā	243
6. Vimokkhasuttavaṇṇanā	245
7-8. Anariyavohārasuttavaṇṇanā	246
9. Parisāsuttavaṇṇanā	246
10. Bhūmicālasuttavaṇṇanā	247

(8) 3. Yamakavagga

1-2. Saddhāsuttadvayavaṇṇanā	251
3-9. Maraṇassatisuttadvayādivaṇṇanā	252
10. Kusītārambhavatthusuttavaṇṇanā	252

(9) 4. Sativagga

1-2. Satisampajaññasuttavaṇṇanā	252
3. Mūlakasuttavaṇṇanā	253
4. Corasuttavaṇṇanā	253
5. Samaṇasuttavaṇṇanā	254
6. Yasasuttavaṇṇanā	254
7. Pattanikujjanasuttavaṇṇanā	254
8. Appasādapavedanīyasuttavaṇṇanā	254
9. Paṭisāraṇīyasuttavaṇṇanā	255
10. Sammāvattanasuttavaṇṇanā	255

(10) 5. Sāmaññavagga	255
-----------------------------	-----	-----	-----

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Navakanipāta**1. Paṭhamapaṇṇāsaka****1. Sambodhivagga**

1. Sambodhisuttavaṇṇanā	257
2. Nissayasuttavaṇṇanā	258
3. Meghiyasuttavaṇṇanā	258
4. Nandakasuttavaṇṇanā	260
5. Balasuttavaṇṇanā	261
6. Sevanāsuttavaṇṇanā	261
7. Sutavāsuttavaṇṇanā	262
8-10. Sajjhasuttādivaṇṇanā	262

2. Sīhanādavagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā	262
2. Sa-upādisesasuttavaṇṇanā	264
3. Koṭṭhikasuttavaṇṇanā	265
4. Samiddhisuttavaṇṇanā	265
5-6. Gaṇḍasuttādivaṇṇanā	266
7-8. Kulasuttādivaṇṇanā	266
9. Devatāsuttavaṇṇanā	267
10. Velāmasuttavaṇṇanā	267

3. Sattāvāsavagga

1. Tiṭhānasuttavaṇṇanā	273
2. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā	273
3. Taṇhāmūlakasuttavaṇṇanā	273
4. Sattāvāsasuttavaṇṇanā	274
5. Paññāsuttavaṇṇanā	275

Mātikā		Piṭṭhaṅka
6. Silāyūpasuttavaṇṇanā	...	275
7-8. Verasuttadvayaṇṇanā	...	275
9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā	...	276
10-11. Āghātaṭṭhivinasuttādivaṇṇanā	...	276

4. Mahāvagga

1-2. Anupubbavihārasuttādivaṇṇanā	...	276
3. Nibbānasukhasuttavaṇṇanā	...	277
4. Gāvī-upamāsuttavaṇṇanā	...	277
5. Jhānasuttavaṇṇanā	...	277
6. Ānandasuttavaṇṇanā	...	279
7. Lokāyatikasuttavaṇṇanā	...	280
8. Devāsurasāṅgāmasuttavaṇṇanā	...	281
9. Nāgasuttavaṇṇanā	...	282
10. Tapussasuttavaṇṇanā	...	282

5. Sāmaññavagga

1. Sambādhasuttavaṇṇanā	...	283
2. Kāyasakkhisuttavaṇṇanā	...	284
3. Paññāvimmuttasuttavaṇṇanā	...	284
4. Ubhatobhāgavimmuttasuttavaṇṇanā	...	284
5-10. Sandiṭṭhikadhammasuttādivaṇṇanā	...	284

2. Dutiyapaṇṇāsakavaṇṇanā	...	285
---------------------------	-----	-----

Dasakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Ānisaṃsavagga

1. Kimatthiyasuttavaṇṇanā	...	287
2. Cetanākaraṇīyasuttavaṇṇanā	...	287

Mātikā	Piṭṭhaṅka
3-5. Upanisasuttattayaṇṇanā	287
6. Samādhisuttavaṇṇanā	287
7. Sāriputtasuttavaṇṇanā	288
8. Jhānasuttavaṇṇanā	288
9. Santavimokkhasuttavaṇṇanā	288

2. Nāthavagga

1. Senāsanasuttavaṇṇanā	289
2. Pañcaṅgasuttavaṇṇanā	289
3-4. Sayojanasuttādivaṇṇanā	289
5. Appamādasuttavaṇṇanā	289
6. Āhuneyyasuttavaṇṇanā	290
7. Paṭhamanāthasuttavaṇṇanā	290
8. Dutīyanāthasuttavaṇṇanā	291
9. Paṭhama-ariyāvāsasuttavaṇṇanā	291
10. Dutīya-ariyāvāsasuttavaṇṇanā	292

3. Mahāvagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā	293
2. Adhivuttipadasuttavaṇṇanā	299
3. Kāyasuttavaṇṇanā	299
4. Mahācundasuttavaṇṇanā	300
5. Kasīnasuttavaṇṇanā	300
6. Kālīsuttavaṇṇanā	301
7. Paṭhamamahāpañhasuttavaṇṇanā	301
8. Dutīyamahāpañhasuttavaṇṇanā	304
9. Paṭhamakosalasuttavaṇṇanā	304
10. Dutīyakosalasuttavaṇṇanā	305

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Upālivagga

1. Upālisuttavaṇṇanā	307
2. Pātimokkhatṭhapanāsuttavaṇṇanā	309
3. Ubbāhikāsuttavaṇṇanā	310
4. Upasampadāsuttavaṇṇanā	310
7. Saṅghabhedasuttavaṇṇanā	310
9-10. Ānandasuttadvayaṇṇanā	310

5. Akkosavagga

4. Kusinārasuttavaṇṇanā	311
5. Rājantepurappavesanasuttavaṇṇanā	312
6. Sakkasuttavaṇṇanā	313
7. Mahālisuttavaṇṇanā	313
8. Pabbajita-abhiṇhasuttavaṇṇanā	313
9-10. Sarīraṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā	315

2. Dutiyapaṇṇāsaka**(6) 1. Sacittavagga**

1-4. Sacittasuttādivaṇṇanā	316
8. Mūlakasuttavaṇṇanā	316
9. Pabbajjāsuttavaṇṇanā	316
10. Girimānandasuttavaṇṇanā	317

(7) 2. Yamakavagga

1. Avijjāsuttādivaṇṇanā	317
3-4. Niṭṭhaṅgatasuttādivaṇṇanā	317
5-7. Paṭhamasukhasuttādivaṇṇanā	318
9-10. Kathāvatthusuttadvayaṇṇanā	318

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(8) 3. Ākaṅkhavagga

1. Ākaṅkhasuttavaṇṇanā	320
2. Kaṇṭakasuttavaṇṇanā	322
3-4. Iṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā	323
5. Migasālāsuttavaṇṇanā	323
7. Kākasuttavaṇṇanā	324
9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā	324

(9) 4. Theravagga

1-3. Vāhanasuttādivaṇṇanā	325
4. Byākaraṇasuttavaṇṇanā	325
5-6. Katthīsuttādivaṇṇanā	325
7. Nappiyasuttavaṇṇanā	325
8. Akkosakasuttavaṇṇanā	326
9. Kokālikasuttavaṇṇanā	326

(10) 5. Upālivagga

1-2. Kāmabhogīsuttādivaṇṇanā	330
3. Kimdiṭṭhikasuttavaṇṇanā	330
4. Vajjiyamāhitasuttavaṇṇanā	330
5. Uttiyasuttavaṇṇanā	331
6. Kokanudasuttavaṇṇanā	331
7-8. Āhuneyyasuttādivaṇṇanā	332
9. Upālisuttavaṇṇanā	332

3. Tatiyapaṇṇāsaka**(11) 1. Samaṇasaññāvagga**

1. Samaṇasaññāsuttavaṇṇanā	334
3. Micchattasuttavaṇṇanā	334
4-5. Bijasuttādivaṇṇanā	334

Mātikā			Piṭṭhaṅka
Ekādasakanipāta			
1. Nissayavagga			
1-6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā	343
7-8. Paṭhamasaññāsuttādivaṇṇanā	343
9. Saddhasuttavaṇṇanā	343
10. Moranivāpasuttavaṇṇanā	344
2. Anussativagga			
1-2. Mahānāmasuttadvayaṇṇanā	344
3. Nandiyasuttavaṇṇanā	345
4. Subhūtisuttavaṇṇanā	345
5. Mettasuttavaṇṇanā	345
6. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā	346
7. Gopālasuttavaṇṇanā	348
Nigamanakathā	356

Aṅguttaraṭṭhakathāya Pañcakādinipātassa mātikā niṭṭhitā.

Pañcakādinipāta

Āṅguttaraṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Pañcakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sekhabalavagga

1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

1. Pañcakanipātassa paṭhame sattannaṁ sekhānaṁ balānīti **sekhabalāni**. Saddhābalādīsu assaddhiye¹ na kampaṭīti **saddhābalaṁ**. Ahirike na kampaṭīti **hirībalaṁ**. Anottappe na kampaṭīti **ottappabalaṁ**. Kosajje na kampaṭīti **vīriyabalaṁ**. Avijjāya na kampaṭīti **paññābalaṁ**. Tasmāti yasmā imāni sattannaṁ sekhānaṁ balāni, tasmā.

2. Vitthatasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **kāyaduccaritenā**ti-ādīsu upayogathe karaṇavacanaṁ, hirīyitabbāni kāyaduccaritādīni hirīyati jigucchaṭīti attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanaṁ, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho.

1. Assaddhiyena (Sī, Syā)

Āraddhavīriyoti paggahitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhatthāya. **Thānavāti** vīriyathāmena samannāgato. **Daḥaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo.

Udayatthagāminiyāti pañcannaṃ khandhānaṃ udayavayagāminiyā udayaṅca vayaṅca paṭivijjhitaṃ samatthāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgibhūto. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchavedasena ca kilesehi ārakā ṭhitāya parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** sā ca abhinivijjhanato¹ nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññā samucchavedasena anibbidhapubbaṃ appadālitapubbaṃ lobhakkhandhaṃ dosakkhandhaṃ mohakkhandhaṃ nibbijjhati padāletīti nibbedhikā, vipassanāpaññā tadaṅgavasena nibbedhikā, maggapaññāya paṭilābhasaṃvattanato tabbipassanā nibbedhikāti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā sammā hetunā nayena vaṭṭadukkhaṅca kilesadukkhaṅca khepayamānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma, vipassanāpaññā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhaṅca kilesadukkhaṅca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhāya saṃvattanatopesā dukkhakkhayagāminīti veditabbā. Iti imasmim sutte pañca balāni missakāneva kathitāni, tathā pañcame.

6. Samāpattisuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **akusalassa samāpattīti** akusaladhammassa samāpajjanā, tena saddhim² samaṅgibhāvoti attho. **Pariyuṭṭhāya tiṭṭhatīti** pariyanandhitvā tiṭṭhati.

7. Kāmasuttavaṇṇanā

7. Sattame **kāmesu laḷitāti**³ vatthukāmakilesakāmesu laḷitā abhiratā. **Asitabyābhaṅginti** tiṇalāyana-asitaṅceva tiṇavahanakājaṅca. **Kulaputtoti** ācārakulaputto. **Ohāyāti** pahāya.

1. Sāyeva nibbijjhanato (Sī) 2. Samāpajjanabhāvena saddhim (Syā) 3. Salālitāti (Sī)

alam vacanāyāti yuttam vacanāya. **Labbhāti** sulabhā sakkā labhitum. **Hinā kāmāti** pañcannaṃ nīcakulānaṃ kāmā. **Majjhimā kāmāti** majjhimasattānaṃ kāmā. **Pañitā kāmāti** rājarājamahāmattānaṃ kāmā. **Kāmātveva saṅkhaṃ gacchantīti** kāmanavasena kāmetabbavasena ca kāmā-icceva saṅkhaṃ gacchanti. **Vuddho hotīti** mahallako hoti. **Alampaññoti** yuttapañño. **Attaguttoti** attanāva gutto rakkhito, attānaṃ vā gopetum rakkhitum samattho. **Nālam pamādāyāti** na yutto pamajjitum. **Saddhāya akataṃ hotīti** yaṃ saddhāya kusalesu dhammesu kātum yuttam, taṃ na kataṃ hoti. Sesapadesupi eseva nayo. **Anapekkho dānāhaṃ bhikkhave tasmim bhikkhusmim homīti** evaṃ saddhādīhi kātabbaṃ katvāva sotāpatti-phale patiṭṭhite tasmim puggale anapekkho homīti dasseti. Imasmim sutte sotāpattimaggo kathito.

8. Cavanasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **saddhammeti** sāsanasaddhamme. **Assaddhoti** okappanasaddhāya ca pakkhandanasaddhāya¹ cāti dvīhipi saddhāhi virahito. **Cavati nappatiṭṭhātīti** imasmim sāsane guṇchi cavati, patiṭṭhātum na sakkoti. Iti imasmim sutte appatiṭṭhānañca patiṭṭhānañca kathitam.

9. Paṭhama-agāravasuttavaṇṇanā

9. Navame nāssa gāravoti **agāravo**. Nāssa patissoti **appatisso**, ajeṭṭhako anīcavutti. Sesamettha purimasadisameva.

10. Dutīya-agāravasuttavaṇṇanā

10. Dasame **abhabboti** abhājanaṃ². **Vuddhinti** vadḍhim. **Virūḷinti** virūḷhamūlatāya niccalabhāvaṃ. **Vepullanti** mahantabhāvaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sekhabalavaggo paṭhamo.

1. Paccakkhasaddhāya (Sī, Syā)

2. Abhabbatam patto (Syā)

2. Balavagga

1. Ananussutasuttavaṇṇanā

11. Dutiyaṣṣa paṭhame **pubbāhaṃ bhikkhave ananussutesu dhammesūti** ahaṃ bhikkhave pubbe ananussutesu catūsu saccadhammesu.

Abhiññāvosānapāramippatto paṭijānāmīti catūsu saccesu catūhi maggehi soḷasavidhassa kiccassa karaṇena abhijānitvā vosānapāramiṃ sabbesaṃ kiccānaṃ niṭṭhitattā katakiccabhāvaṃ pāraṃ patto paṭijānāmīti Mahābodhipallaṅke attano āgamanīyaguṇaṃ dasseti. **Tathāgatassāti** aṭṭhahi karaṇehi Tathāgataṣṣa. **Tathāgatabalānīti** yathā tehi gantabbam, tatheva gatāni pavattāni nāṇabalāni. **Āsabhaṃ thānanti** seṭṭhatṭhānaṃ. **Sihanādanti** abhītanādaṃ. **Brahmacakkanti** seṭṭhacakkaṃ. **Pavatteti** katheti¹.

2. Kuṭasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sekhabalānīti** sekhānaṃ nāṇabalāni. **Agganti** uttamaṃ. Sesabalāni gopānasiyo kūṭaṃ viya saṅgaṇhātīti **saṅgāhikaṃ**. Tāneva balāni saṃhatāni karotīti **saṅghātaniyaṃ**.

3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

13. Tatiye tattha muṭṭhassacce na kampaṭīti **satibalaṃ**. Uddhacce na kampaṭīti **samādhibalaṃ**.

4. Vitthatasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **satinepakkenāti** ettha nepakkaṃ vuccati paññā, sā satiyā upakārahāvena gahitā.

5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

15. Pañcame savisaṃyasmimyeva lokiyalokuttaradhamme kathetuṃ **kattha ca bhikkhave saddhābalaṃ daṭṭhabbanti**-ādimāha. Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā, rājāti rājapañcomesu saḥāyesu “nakkhattaṃ kīḷissāmā”ti vīthiṃ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaṃ gatakāle itare

1. Vatteti pavatteti katheti (Sī, Ka)

cattāro tuṅhī nisīdanti, gehasāmikova “imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkāradīni dethā”ti gehe vicāreti. Dutiyatatiyacatutthassa gehaṃ gatakāle itare cattāro tuṅhī nisīdanti, gehasāmikova “imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkāradīni dethā”ti gehe vicāreti. Atha sabbapacchā rañño gehaṃ gatakāle kiñcāpi rājā sabbattha issaro, imasmim̐ pana kāle attano geheyeva “imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkāradīni dethā”ti vicāreti, evamevaṃ saddhāpañcomesu balesu tesu sahāyesu ekato vīthim̐ otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesupi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṅhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ sotāpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaṃ saddhābalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṅhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ sammappadhānāni patvā paggahalakkhaṇaṃ vīriyabalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tuṅhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ satibalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṅhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇaṃ samādhibalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Sabbapacchā rañño gehaṃ gatakāle pana yathā itare cattāro tuṅhī nisīdanti, rājāva gehe vicāreti, evameva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaṃ paññābalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni hontīti evamidha pañca balāni missakāni kathitāni. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva. Evaṃ purimavagge ca idha ca aṭṭhasu suttesu sekhabalāneva kathitāni. Karaṇḍakolavāsī Mahādattatthero panāha “heṭṭhā catūsu suttesu sekhabalāni kathitāni, upari catūsu asekkhabalāni”ti.

7. Paṭhamahitasuttavaṇṇanā

17. Sattame silādayo missakāva kathitā. **Vimuttīti** arahattaphalavimuttiyeva. **Vimuttiñāṇadassanaṃ** paccavekkhaṇañāṇaṃ, taṃ lokiyaeva.

8-10. Dutiyahitasuttādivaṇṇanā

18-20. Aṭṭhame dussīlo bahussuto kathito, navame appassuto dussīlo, dasame bahussuto khīṇāsavoti.

Balavaggo dutiyo.

3. Pañcaṅgikavagga

1. Paṭhama-agāravasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **asabhāgavuttikoti** asabhāgāya visadisāya¹ jīvitavuttiyā samannāgato. **Ābhisamācārikam dhammanti** uttamasamācārabhūtaṃ vattavasena paññattasīlaṃ. **Sekham dhammanti** sekhaṇṇattisīlaṃ. **Sīlānī**ti cattāri mahāsīlāni. **Sammādiṭṭhinti** vipassanāsammādiṭṭhiṃ. **Sammāsamādhinti** maggasamādhinīceva phalasangāhīna. Imasmim sutte sīlādīni missakāni kathitāni.

2. Dutiya-agāravasuttavaṇṇanā

22. Dutīye **sīlakkhandhanti** sīlarāsim. Sesadvayepi eseva nayo. Ime pana tayopi khandhā missakāva kathitāti.

3. Upakkilesasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **na ca pabhassaranti** na ca pabhāvantaṃ. **Pabhaṅgu cāti** pabhijjanasabhāvaṃ. **Ayoti** kāḷalohaṃ. **Lohanti** ṭhapetvā idha vuttāni cattāri avasesaṃ lohaṃ. **Sajjhanti**² rajataṃ. **Cittassāti** cātubhūmakakusalacittassa. Tebhūmakassa tāva upakkilesā hontu, lokuttarassa kathaṃ hontīti? Uppajjitum appadānena. Yadaggena hi uppajjitum na denti, tadaggeneva te lokiyassapi lokuttarassapi upakkilesā nāma honti. **Pabhaṅgu cāti** ārammaṇe cuṇṇavicuṇṇabhāvūpagamanena bhijjanasabhāvaṃ. **Sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāyāti** āsavānaṃ khayasaṅkhātassa arahattassa atthāya hetunā kāraṇena samādhīyati.

1. Asabhāgāya visabhāgāya (Syā)

2. Sajjhanti (Sī, Syā)

ettāvatā cittaṃ visodhetvā arahatte paṭiṭṭhitaṃ khīṇāsavaṃ dasseti. Idānissa abhiññāpaṭivedhaṃ dassento **yassa yassa cāti-ādimāha**. Taṃ uttānatthamevāti.

4. Dussīlasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **hatūpanisoti** hata-upanissayo hatakāraṇo.

Yathābhūtañāḍadassananti nāmarūpaparicchedañāṇaṃ ādim katvā taruṇavipassanā. **Nibbidāviraḅoti** nibbidā ca virāgo ca. Tattha nibbidā balavavipassanā, virāgo maggo. **Vimuttiñāḍadassananti** phalavimutti ca paccavekkhaṇañāṇaṇca.

5. Anuggahitasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **sammādiṭṭhīti** vipassanāsammādiṭṭhi. **Cetovimutti phalāti-ādisu cetovimuttīti** maggaphalāsammādihi. **Paññāvimuttīti** phalañāṇaṇaṃ. **Sīlānuggahitāti** sīlena anuggahitā anurakkhitā. **Sutānuggahitāti** bāhusaccena anuggahitā. **Sākacchānuggahitāti** dhammasākacchāya anuggahitā. **Samathānuggahitāti** cित्तेkaggaṭāya anuggahitā.

Imassa panatthassa āvibhāvatthaṃ madhurambabījaṃ ropetvā samantā mariyādaṃ bandhitvā kālānukālaṃ udakaṃ āsiñcitvā kālānukālaṃ mūlāni sodhetvā kālānukālaṃ patitapāṇake hāretvā¹ kālānukālaṃ makkaṭajālaṃ luñcitvā ambaṃ paṭijagganto puriso dassetabbo. Tassa hi purisassa madhurambabījaropanaṃ viya vipassanāsammādiṭṭhi daṭṭhabbā, mariyādabandhanaṃ viya sīlena anuggaṇhanaṃ, udakāsecanaṃ viya sutena anuggaṇhanaṃ, mūlāparisodhanaṃ viya sākacchāya anuggaṇhanaṃ, pāṇakaharaṇaṃ viya jhānavipassanāpāripanthikasodhanavasena samathānuggaṇhanaṃ, makkaṭajālaluñcanaṃ viya balavavipassanānuggaṇhanaṃ, evaṃ anuggahitassa rukkhassa khippameva vaḍḍhitvā phalappadānaṃ viya imehi sīlādīhi anuggahitāya mūlasammādiṭṭhiyā khippameva maggavasena vaḍḍhitvā cetovimuttipaññāvimutti phalappadānaṃ veditabbaṃ.

1. Haritvā (Sī)

6. Vimuttāyatanasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **vimuttāyatanānī** vimuccanakāraṇāni. **Yatthā**ti yesu vimuttāyatanesu. **Satthā dhammaṃ desetī**ti catusaccadhammaṃ deseti. **Atthapaṭisaṃvedinoti** Pāli-attham jānantassa. **Dhammapaṭisaṃvedinoti** Pāliṃ jānantassa. **Pāmojjanti** taruṇapīti. **Pīti**ti tuṭṭhākārahūtā balavapīti. **Kāyoti** nāmakāyo. **Passambhatī**ti paṭippassambhati. **Sukham vedetī**ti sukham paṭilabhati. **Cittaṃ samādhiyatī**ti arahattaphalasaṃmādhinā samādhiyati. Ayam hi taṃ dhammaṃ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmaggaṭṭhāni jānāti, tassa evaṃ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṃ na dento upacārakammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “cittaṃ samādhiyatī”ti. Seseṣupī eseṣa nayo. Ayam pana viṣeso—**samādhinimittanti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu aññataro samādhiyeva samādhinimittam. **Suggahitaṃ hotī**ti-ādīsu ācariyassa santike kammaṭṭhānam uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṃ hoti suṭṭhu manasikataṃ suṭṭhu upadhāritaṃ. **Suppaṭividdham paññāyāti** paññāya suṭṭhu paccakkham kataṃ. **Tasmim dhammeti** tasmim kammaṭṭhānapāḷidhamme. Iti imasmiṃ sutte pañcapi vimuttāyatanāni arahattaṃ pāpetvā kathitānīti.

7. Samādhisuttavaṇṇanā

27. Sattame **appamāṇanti** pamānāṇakaradhammarahitaṃ lokuttaraṃ. **Nipakāpatissatāti** nepakkena ca satiyā ca samannāgatā hutvā. **Pañca ṇāṇānī**ti pañca paccavekkhaṇāṇāni. **Paccattaññeva uppajjantī**ti attaniyeva uppajjanti. **Ayam samādhi paccuppannasukho cevāti**-ādīsu arahattaphalasaṃmādhī adhippeto. Maggasamādhītipi vadantiyeva. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho**, purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā **āyatim sukhavipāko**, kilesehi ārakattā **ariyo**, kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānam abhāvā **nirāmisō**. Buddhādīhi mahāpurisehi sevittā **akāpurisasevito**. Aṅgasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo**, atappaniyaṭṭhena **paṇīto**. Kilesappaṭippassaddhiyā laddhattā kilesappaṭippassaddhibhāvaṃ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Paṭippassaddham paṭippassaddhīti hi idaṃ atthato ekaṃ.

paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattāpi **paṭippassaddhaladdho**, ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā **ekodibhāvādhigato**. Appaṇṇasāsavasamādhi viya sasaṅkhārena sappayogena cittena paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā anadhigatattā **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**¹. Tam samādhiṃ samāpajjanto tato ca vuṭṭhahanto sativepullappattattā **satova samāpajjati, satova vuṭṭhahati**. Yathāparicchinnakālavasena vā sato samāpajjati, sato vuṭṭhahati. Tasmā yadettha “ayaṃ samādhi paccuppannasukho ceva āyatiṅca sukhavipāko cā”ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattaṃyeva aparappaccayañāṇaṃ² uppajjati, tam ekaṃ ñāṇaṃ. Eseva nayo sesesu. Evaṃ imāni pañca ñāṇāni paccattaññeva uppajjantīti.

8. Pañcaṅgikasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **ariyassāti** vikkhambhanavasena pahīnakilesehi ārakā ṭhitassa. **Bhāvanam desessāmīti** brūhanam vaḍḍhanam pakāsayissāmī. **Imameva kāyanti** imam karajakāyam. **Abhisandeti**ti temeti sneheti, sabbattha pavattapītisukham karoti. **Parisandeti**ti samantato sandeti. **Paripūreti**ti vāyunā bhastam viya pūreti. **Parippharati**ti samantato phusati. **Sabbāvato kāyassāti** assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci upādinnakasantatipavattiṭṭhāne chavimaṃsalohitānugataṃ aṇumattampi ṭhānam paṭhamajjhānasukhena aphuṭam³ nāma na hoti.

Dakkhoti cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuṃ ceva yojetuṅca sannetuṅca. **Kāmsathāleti** yena kenaci lohena katabhājane. Mattikābhājanam pana thiram na hoti, sannentassa⁴ bhijjati. Tasmā tam na dassesi. **Paripphosakam paripphosakanti** siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyāti** vāmahatthena kāmsathālam gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttam udakam siñcitvā siñcitvā parimaddanto piṇḍam kareyya. **Snehānugatāti** udakasinehena anugatā. **Snehaparetāti** udakasinehena pariggahitā.

1. Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī), na sasaṅkhāraniggayhavāritappatto (Syā)
 2. Idam paccayapaccavekkhaṇañāṇam (Syā, Ka) Dī-Tṭha 3. 245 piṭṭhepi passitabbam.
 3. Aphuṭam(Sī, Syāka)
 4. Sandentassa (Sī, Syā, Ka) Ma-Tṭha 2. 222; Dī-Tṭha 1. 195 piṭṭhesupi passitabbam.

santarabāhirāti saddhiṃ antopadesena ceva bahipadesena ca, sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca pagghariṇī**ti na bindu bindu udakaṃ paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi aṅgulīhi gahetum ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

Dutiyajjhānasukha-upamāyaṃ **ubbhidodakoti** ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchana-udako, antoyeva pana uppajjana-udakoti attho. **Āyamukhanti** āgamanamaggo. **Devoti** megho. **Kālena kālanti** kāle kāle, anvaḍḍhamāsaṃ vā anudasāhaṃ vāti attho. **Dhāranti** vuṭṭhiṃ. **Nānuppaveccheyyāti** nappaveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjivāti** sītā vāridhārā taṃ rahadaṃ pūrayamānā ubbhijjivā. Heṭṭhā uggacchana-udakañhi uggantvā bhijjantaṃ udakaṃ khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakaṃ purāṇapaṇṇatiṇakaṭṭhadaṇḍakādīhi udakaṃ khobheti. Vuṭṭhi-udakaṃ dhārānipātabbulakehi udakaṃ khobheti, sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānaṃ udakaṃ imaṃ padesaṃ pharati, imaṃ na pharatīti natthi. Tena aphuṭokāso nāma na hoti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakaṃ viya dutiyajjhānasukhaṃ, sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Tatijjhānasukha-upamāyaṃ uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṃkiñci uppalameva, ūnakaṣatapatam puṇḍarīkaṃ, satapatam padumaṃ. Pattaniyamaṃ vā vināpi setaṃ padumaṃ, rattaṃ puṇarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Antonimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posanti¹ vaḍḍhantīti attho. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Catutthajjhāna-upamāyaṃ **parisuddhena cetasā pariyodātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṃ, pabhassaraṭṭhena pariyodātaṃ veditabbaṃ. **Odātena vatthenā**ti idaṃ utupharaṇatthaṃ vuttaṃ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṃ na hoti, taṅkhaṇadhotaparisuddhena utupharaṇaṃ balavaṃ hoti. Imissā hi upamāya vatthaṃ viya karajakāyo, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṃ vatthaṃ sasīsaṃ pārupitvā

1. Pusanti (Sī)

nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṃ pharati, na koci vatthassa aphuṭokāso hoti, evaṃ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Catutthajjhānacittameva vā vatthaṃ viya, taṃsamuṭṭhānarūpaṃ utupharaṇaṃ viya. Yathā hi katthaci katthaci odātavatthe kāyaṃ ahusantepi taṃsamuṭṭhānena utunā sabbatthakameva kāyo phuṭo hoti, evaṃ catutthajjhānasamuṭṭhāpitena sukhumarūpena¹ sabbatthakameva bhikkhuno kāyo phuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Paccavekkhaṇanimittanti paccavekkhaṇaññaṃeva. **Suggahitaṃ hotīti** yathā tena jhānavipassanāmaggā suṭṭhu gahitā honti, evaṃ paccavekkhaṇanimittaṃ aparāparena paccavekkhaṇanimittena suṭṭhu gahitaṃ hoti. **Añño vā aññanti** añño eko aññaṃ ekaṃ, attanoyeva hi attā na pākaṭo hoti. **Ṭhito vā nisinnanti** ṭhitakassāpi nisinno pākaṭo hoti, tenevaṃ vuttaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Udakamaṇikoti** samekhalā udakacāṭi. **Samatittikoti** samabharito. **Kākapeyyoti** mukhavatṭiyaṃ nisīditvā kākena gīvaṃ anāmetvāva pātabbo.

Subhūmiyanti samabhūmiyaṃ. “Subhūme sukhetto vihatakhāṇuke bijāni patiṭṭhāpeyyā”²ti² ettha pana maṇḍabhūmi subhūmīti āgatā. **Catumahāpatheti** dvinnāṃ mahāmaggānaṃ vinivijjhivā gataṭṭhāne. **Ājaññarathoti** vinīta-assaratho. **Odastapatodoti** yathā rathaṃ abhiruhivā ṭhitena sakkā hoti gaṇhituṃ, evaṃ ālambanaṃ nissāya tiriyaṭo ṭhapitapatodo. **Yoggācariyoti** assācariyo. Sveva assadamme sāretīti **assadammasārathi**. **Yenicchakanti** yena yena maggena icchati. **Yadicchakanti** yaṃ yaṃ gatiṃ icchati. **Sāreyyāti** ujukaṃ purato peseyya. **Paccāsāreyyāti** paṭinivatteyya.

Evaṃ heṭṭhā pañcahi aṅgehi samāpattiparikammaṃ kathetvā imāhi tīhi upamāhi paguṇasamāpattiyā ānisaṃsaṃ dassetvā idāni khīṇāsavassa abhiññāpaṭipāṭiṃ dassetuṃ **so sace ākaṅkhatīti**-ādimāha. Taṃ uttānatthamevāti.

1. Sukhumasukhena (Ka)

2. Di 2. 280 piṭṭhe.

9. Caṅkamasuttavaṇṇanā

29. Navame **addhānakkhamo hotīti** dūram addhānamaggaṃ gacchanto khamati, adhvāsetuṃ sakkoti. **Padhānakkhamoti** vīriyakkhamo¹. **Caṅkamādhigato samādhīti** caṅkamaṃ adhiṭṭhahantena adhigato aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ aññatarasamādhī. **Ciraṭṭhitiko hotīti** ciraṃ tiṭṭhati. Thitakena gahitanimittaṃhi nisinnassa nassati, nisinnena gahitanimittaṃ nipannassa. Caṅkamaṃ adhiṭṭhahantena calitārammaṇe gahitanimittaṃ pana ṭhitassapi nisinnassapi nipannassapi na nassatīti.

10. Nāgitasuttavaṇṇanā

30. Dasame uddham uggatattā ucco, rāsibhāvena ca mahā saddo etesanti **uccāsaddamahāsaddā**. Tesu hi uggatuggatesu khittiyamahāsālabrahmaṇamahāsālādīsu mahāsakkāraṃ gahetvā āgatesu “asukassa okāsaṃ detha, asukassa okāsaṃ dethā”ti vutte “mayam paṭhamataram āgatā, mayam paṭhamataram āgatā, natthi okāso”ti evam aññamaññaṃ kathentānaṃ saddo ucco ceva mahā ca ahosi. **Kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭā viya macchavilope. Tesam hi macchapacchim gahetvā āgatānaṃ vikkiṇanaṭṭhāne “mayham detha mayham dethā”ti vadato mahājanassa evarūpo saddo hoti. **Milhasukhanti** asucisukham. **Middhasukhanti** niddāsukham. **Lābhāsakkārasilokasukhanti** lābhasakkārañceva vaṇṇabhaṇaṇaṅca nissāya uppannasukham.

Taminnāva gamissantīti taṃtadeva Bhagavato gataṭṭhānaṃ gamissantīti, anubandhissantīyevāti vuttaṃ hoti. **Tathā hi bhante Bhagavato sīlapaññānanti** yasmā tathāvidham tumhākaṃ sīlaṅca ṇaṇaṅcāti attho. **Mā ca mayā yasoti** mayā saddhim yasopi mā samāgacchatu. **Piyānanti** piyajanānaṃ. **Eso tassa nissandoti** esā piyabhāvassa nipphatti. **Asubhanimittānuyoganti** asubhakammaṭṭhānānuyogaṃ. **Subhanimitteti** rāgaṭṭhāniye iṭṭhārammaṇe. **Eso tassa nissandoti** esā tassa asubhanimittānuyogassa nipphatti. Evamimasmiṃ sutte imesu pañcasu ṭhānesu vipassanāva kathitāti.

Pañcaṅgikavaggo tatiyo.

1. Padhānavīriyakkhamo (Sī)

4. Sumanavagga

1. Sumanasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **Sumanā rājakumārī**ti mahāsakkāraṃ katvā patthanam patthetvā evam laddhanāmā rājakaññā. Vipassisammāsambuddhakālasimim hi nāgaresu “yuddhampi katvā Sathāraṃ amhākaṃ gaṇhissāmā”ti senāpatim nissāya Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ labhitvā paṭipāṭiyā puññāni kātuṃ āradhesu sabbapaṭhamadivaso senāpatissa vāro ahosi. Tasmim divase senāpati mahādānaṃ sajjetvā “ajja yathā añño koci ekabhikkhampi¹ na deti, evam rakkhathā”ti samantā purise ṭhapeti. Tamdivasaṃ seṭṭhibhariyā rodamānā pañcahi kumārīkāsatēhi saddhim kīlitvā āgataṃ dhītaraṃ āha “sace amma tava pitā jīveyya, ajjāhaṃ paṭhamam Dasabalam bhojeyyan”ti. Sā tam āha “amma mā cintayi, aham tathā karissāmi, yathā Buddhappamukho saṃgho amhākaṃ paṭhamam bhikkham bhuñjissati”ti. Tato satahassagghanikāya suvaṇṇapāṭiyā nirudakapāyāsaṃ pūretvā sappimadhusakkharādīhi abhisankharitvā aññissā pāṭiyā paṭikujjitvā tam sumanamālāguḷehi parikkhipitvā mālāguḷasadisam katvā Bhagavato gāmaṃ pavisanavelāya sayameva ukkhipitvā dhātigaṇaparivutā gharā nikkhami.

Antarāmagge senāpatino upaṭṭhākā “amma mā ito āgamā”ti vadanti. Mahāpuññā nāma manāpakathā honti, na ca tesaṃ punappunam bhaṇantānaṃ kathā paṭikkhipitum sakkā hoti. Sā “cūlapita mahāpita mātula kissa tumhe gantum na dethā”ti āha. Senāpatinā “aññassa kassaci khādanīyam bhojanīyam mā dethā”ti ṭhapitamha ammati. Kim pana mama hatthe khādanīyam bhojanīyam passathāti. Mālāguḷam passāmāti. Kim tumhākaṃ senāpati mālāpūjampi kātuṃ na deti. Deti ammati. Tena hi apethāti Bhagavantam upasankamitvā “mālāguḷam gaṇhatha Bhagavā”ti āha. Bhagavā ekaṃ senāpatissa upaṭṭhākam oloketvā mālāguḷam gaṇhāpesi. Sā Bhagavantam vanditvā “bhavābhavābhiniḃbattiyam² me sati paritassanaḃivitaṃ nāma mā hotu, ayam Sumanamālā viya nibbattanibbattaṭṭhāne

1. Ekabhikkhumpi (Sī)

2. Bhagavā bhavābhiniḃbattiyam (Sī)

piyāva homi, nāmena ca Sumanāyevā”ti patthanam katvā Satthārā “sukhinī hohī”ti vutthā vanditvā padakkhiṇam katvā pakkāmi.

Bhagavāpi senāpatissa geham gantvā paññattāsane nisīdi. Senāpati yāgum gahetvā upagañchi, Satthā hatthena pattam pidahi. Nisinno bhante bhikkhusamghoti. Atthi no eko antarāmagge piṇḍapāto laddhoti. Mālam apanetvā piṇḍapātam addasa. Cūḷupaṭṭhāko āha “sāmi mālāti mam vatvā mātugāmo vañcesi”ti. Pāyāso Bhagavantam ādim katvā sabbabhikkhūnam pahosi. Senāpati attano deyyadhammam adāsi. Satthā bhattakiccam katvā maṅgalam vatvā pakkāmi. Senāpati “kā nāma sā piṇḍapātamadāsī”ti pucchi. Setṭhiddhītā sāmīti. Sappaññā itthī, evarūpāya ghare vasantiyā purisassa saggasampatti nāma na dullabhāti kam ānetvā jeṭṭhakaṭṭhāne ṭhapesi.

Sā pitugehe ca senāpatigehe ca dhanam gahetvā yāvatāyukam Tathāgatassa dānam datvā puññāni karitvā tato cutā kāmāvacaradevaloke nibbatti. Nibbattakhaṇeyeva jāṇupamāṇena odhinā sakalam devalokam paripūrayamānam sumanavassam vassi. Devatā “ayam attanāva attano nāmam gahetvā āgatā”ti “Sumanā devadhītā”tvevassā nāmam akāmsu. Sā ekanavutikappe devesu ca manussesu ca saṃsarantī nibbattanibbattaṭṭhāne avijahitasumanavassā “Sumanā Sumanā”tveva nāmā ahoṣi. Imasmim pana kāle Kosalarañño aggamaheṣiyā icchismim paṭisandhim gaṇhi. Tāpi pañcasatā kumārikā taṃdivasaññeva tasmim tasmim kule paṭisandhim gahetvā ekadivaseyeva sabbā mātukucchito nikkhamimsu. Tamkhaṇamyeva jāṇupamāṇena odhinā sumanavassam vassi. Tam disvā rājā “pubbe katābhinihārā esā bhavissatī”ti tuṭṭhamānaso “dhītā me attanāva attano nāmam gahetvā āgatā”ti Sumanātvevassā nāmam katvā “mayham dhītā na ekikāva nibbattissatī”ti nagaram vicināpento “pañca dārikāsātāni jātāni”ti sutvā sabbā attanāva posāpesi. Māse māse sampatte “ānetvā mama dhītu dassethā”ti āha. Evamesā mahāsakkāram katvā patthanam patthetvā evamladdhanāmāti veditabbā.

Tassā sattavassikakāle Anāthapiṇḍikena vihāraṃ niṭṭhāpetvā Tathāgatassa dūte pesite Satthā bhikkhusaṃghaparivāro Sāvattim̃ agamāsi. Anāthapiṇḍiko gantvā rājānaṃ evamāha “mahārāja Satthu idhāgamanam̃ amhākampi maṅgalaṃ tumhākampi maṅgalameva, Sumanam̃ rājakumārīm̃ pañcahi dārikāsatehi saddhim̃ puṇṇaghaṭe ca gandhamālādīni ca gāhāpetvā Dasabalassa paccuggamanam̃ pesethā”ti. Rājā “sādhu mahāseṭṭhi”ti tathā akāsi. Sāpi raññā vuttanayeneva gantvā Satthāraṃ vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Satthā tassā dhammaṃ desesi. Sā pañcahi kumārīkāsatehi saddhim̃ sotāpattiphale patitṭhāsi. Aññānīpi pañca dārikāsatāni pañca mātuḡāmasatāni pañca upāsakasatāni tasmim̃yeva khaṇe sotāpattiphalaṃ pāpuṇṇimsu. Evaṃ tasmim̃ divase antarāmaggeyeva dve sotāpannasahassāni jātāni.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkamīti? Pañham̃ pucchitukāmatāya. Kassapasammāsambuddhakāle kira sahāyakā dve bhikkhū ahesuṃ. Tesu eko sāraṇīyadhammaṃ pūreti, eko bhattaggavattaṃ. Sāraṇīyadhammapūrako itaraṃ āha “āvuso adinnassa phalaṃ nāma natthi, attanā laddham̃ paresaṃ datvā bhuñjituṃ vaṭṭati”ti. Itaro pana āha “āvuso tvaṃ na jānāsi, deyyadhammaṃ nāma vinipātetuṃ na vaṭṭati, attano yāpanamattameva gaṇhantena bhattaggavattaṃ pūretuṃ vaṭṭati”ti. Tesu ekopi ekaṃ attano ovāde otāretuṃ nāsakkhi. Dvepi attano paṭipattim̃ pūretvā tato cutā kāmāvacaradevaloke nibbattiṃsu. Tattha sāraṇīyadhammapūrako itaraṃ pañcahi dhammehi adhigaṇhi.

Evaṃ te devesu ca manussehu ca saṃsarantā ekaṃ Buddhantaraṃ khepetvā imasmim̃ kāle Sāvattiyam̃ nibbattiṃsu. Sāraṇīyadhammapūrako Kosalarañño aggamahesiyā kucchismim̃ paṭisandhim̃ gaṇhi, itaro tassāyeva upaṭṭhāka-itthiyā kucchismim̃ paṭisandhim̃ gaṇhi. Te dvepi janā ekadivaseneva jāyimsu. Te nāmaggaṇaḍivase nhāpetvā sirigabbhe nipajjāpetvā dvinnampi mātaro bahi sakkāraṃ saṃvidahiṃsu. Tesu sāraṇīyadhammapūrako akkhīni ummīletvā mahantaṃ setacchattaṃ supaññattaṃ sirisayanam̃ alaṅkatapaṭiyattañca nivesanam̃ disvā “ekasmim̃ rājakule nibbattosmī”ti aññāsi. So

“Kiṃ nu kho kammaṃ katvā idha nibbattosmī”ti āvajjento
 “sāraṇīyadhammanissandenā”ti ñatvā “sahāyo me kuhiṃ nu kho nibbatto”ti
 āvajjento nīcasayane nipannaṃ dīsvā “ayaṃ bhattaggavattaṃ pūremīti
 mama vacanaṃ na gaṇhi, imasmim idāni taṃ ṭhāne¹ niggaṇhituṃ vaṭṭati”ti
 samma mama vacanaṃ nākāsī”ti āha. Atha kiṃ jātanti. Passa mayhaṃ
 sampattiṃ, setacchattassa heṭṭhā sirisayane nipannosmi, tvaṃ nīcamañce
 thaddha-attharaṇamatte nipannosīti. Kiṃ pana tvaṃ etaṃ nissāya mānaṃ
 karosi, nanu veḷusalākāhi katvā pilotikāya paliveṭṭhitāṃ sabbametaṃ
 pathavidhātumattamevāti.

Sumanā tesāṃ kathaṃ sutvā “mama bhātikānaṃ santike koci natthī”ti
 tesāṃ samīpaṃ gacchantī dvāraṃ nissāya ṭhitā “dhātū”ti vacanaṃ sutvā
 “idaṃ dhātūti vacanaṃ bahiddhā natthi, mama bhātikā samaṇadevaputtā
 bhavissantī”ti cintetvā “sacāhaṃ ‘ime evaṃ kathentī’ti mātāpitūnaṃ
 kathessāmi, ‘amanussā etc’ti nīharāpessanti. Idaṃ kāraṇaṃ aññassa
 akathetvā kaṅkhaçchedakaṃ purisaheraññikaṃ mama pitaraṃ
 Mahāgotamadasabalaṃhyeva pucchissāmi”ti bhuttaṭṭarāsā rājānaṃ
 upasaṅkamitvā “Dasabalassa upaṭṭhānaṃ gamissāmi”ti āha. Rājā pañca
 rathasatāni yojāpesi. Jambudīpatalasmim hi tissova kumāriyo pitūnaṃ
 santikā² pañca rathasatāni labhimsu—Bimbisārarañño dhītā Cundī
 rājakaññā, Dhanañcayassa seṭṭhissa dhītā Visākhā, ayaṃ Sumanā
 rājakaññāti. Sā gandhāmālaṃ ādāya rathe ṭhitā pañcarathasataparivārā
 “imaṃ pañhaṃ pucchissāmi”ti yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Idhassūti idha bhaveyyuṃ. **Eko dāyakoti** eko attanā laddhalābhato
 parassa datvā paribhuñjanako sāraṇīyadhammapūraḥko. **Eko adāyakoti** eko
 attanā laddhaṃ parassa adatvā paribhuñjanako bhattaggavattapūraḥko.
Devabhūtānaṃ pana nesanti³ devabhūtānaṃ etesaṃ. **Adhigaṇhātīti**
 adhibhavitvā gaṇhāti ajjhottharati atiseti. **Ādhigateyyenāti** jeṭṭhakakāraṇena.
Imehi pañcahi ṭhānehīti sesadeve Sakko devarājā viya imehi pañcahi
 kāraṇehi adhigaṇhāti.

1. Imasmim dāni niggaṇhanaṭṭhāne (Sī)

2. Santike tāni (Ka)

3. Devabhūtānaṃ panesanti (Sī)

mānusakenāti-ādīsu āyunā Mahākassapatthero viya Bākulatthero viya Ānandatthero viya ca, vaṇṇena Mahāgatimba-abhayatthero viya Bhaṇḍāgāra-amacco viya ca, sukkena Raṭṭhapālakulaputto viya Soṇasetṭhiputto viya Yasadārako viya ca, yasena Dhammāsoko viya, tathā ādhipaccenāti imehi pañcahi kāraṇehi atireko jeṭṭhako hoti.

Yācitova bahulanti Bākulattherasīvalitthera-ānandattherādayo viya yācitova bahulaṃ cīvarādīni paribhuñjatīti imehi kāraṇehi atireko hoti jeṭṭhako. **Yadidaṃ vimuttiyā vimuttinti** yaṃ ekassa vimuttiyā saddhiṃ itarassa vimuttiṃ ārabba nānākaraṇaṃ vattabbaṃ bhaveyya, taṃ na vadāmīti attho. Sattavassikadārako vā hi vimuttiṃ paṭivijjhatu Vassasatikatthero vā bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā devo vā māro vā brahmā vā, paṭividdhalokuttaramagge nānattaṃ nāma natthi. **Alamevāti** yuttameva. **Yatra hi nāmāti** yāni nāma.

Gacchaṃ ākāsadhātuyāti ākāseṇa gacchanto. **Saddhoti** ratanattayaḡuṇānaṃ saddhātā. **Thanayanti** gajjanto. **Vijjumālīti** mālāsadisāya meghamukhe carantiyā vijjulātāya samannāgato. **Satakkakūti** satakūṭo, ito cito ca uṭṭhitena valāhakakūṭasatena samannāgatoti attho. **Dassanasampannoti** sotāpanno. **Bhogaparibyūḷhoti** udakoghena viya dānavasena dīyamānehi bhogehi paribyūḷho, devalokaṃ sampāpitoti attho. **Peccāti** paraloke. **Sagge pamodatīti**¹ yasmim sagge uppajjati, tattheva modatīti.

2. Cundīsuttavaṇṇanā

32. Dutiye **pañcahi rathasatehīti** bhuttapātarāsā pitu santikaṃ pesetvā pañca rathasatāni yoḡapetvā tehi parivutātīti attho. **Upasaṅkamīti** bhātarā saddhiṃ pavattitaṃ pañhasākacchaṃ pucchissāmīti gandhamālacuṇṇādīni ādāya upasaṅkami. **Yadeva so hotīti** yadā eva so hoti. Atha vā yo eva so hoti. **Ariyakantāni sīlānīti**

1. Sagge ce modatīti (Sī)

maggaphalasampayuttāni sīlāni. Tāni hi ariyānaṃ kantāni honti, bhavantarepi na pariccajanti¹. Sesam̐ Catukkanipāte Aggappasādasutte² vuttanayeneva veditabbaṃ.

3. Uggahasuttavaṇṇanā

33. Tatiye **Bhaddiyeti** Bhaddiyanagare. **Jātiyāvaneti** sayam̐jāte aropite³ Himavantena saddhiṃ ekābaddhe vanasaṇḍe, taṃ nagaraṃ upanissāya tasmim̐ vane viharatīti attho. **Attacattutthoti** attanā cattuttho. Kasmā panesa Bhagavantam̐ attacattuttham̐ yeva nimantesi? Gehe kirassa maṅgalaṃ mahantaṃ, tattha mahantena sam̐vidhānena⁴ bahū manussā sannipatissanti⁵. Te bhikkhusam̐gham̐ parivisantaṃ dussaṅgahā bhavissantīti attacattuttham̐yeva nimantesi. Api cassa evampi ahosi “daharakumārikāyo mahābhikkhusam̐ghamajjhe Satthari ovadante olīnamanā⁶ ovādam̐ gahetum̐ na sakkuṇeyyun”ti. Imināpi kāraṇena attacattutthameva nimantesi. **Ovadatu tāsam̐ bhanteti** bhante Bhagavā etāsam̐ ovadatu, etā ovadatūti attho. Upayogattasmiṃhi etaṃ sāmivacanaṃ. **Yam̐ tāsanti** yam̐ ovādānusāsanaṃ etāsam̐. Evaṃ ca pana vatvā so seṭṭhi “imā mama santike ovādam̐ gaṇhamānā harāyeyyun”ti Bhagavantam̐ vanditvā pakkāmi.

Bhattūti sāmikassa. **Anukampam̐ upādāyāti** anuddayaṃ paṭicca. **Pubbuṭṭhāyiniyoti** sabbapaṭhamam̐ utṭhānasīlā. **Pacchānipātiniyoti** sabbapacchā nipajjanasīlā. Itthiyā hi paṭhamataram̐ bhuñjitvā sayanaṃ āruyha nipajjitum̐ na vaṭṭati, sabbe pana gehaparijane bhojetvā upakaraṇabhaṇḍam̐ sam̐vidhāya gorūpādīni āgatānāgatāni ñatvā sve kattabbakammaṃ vicāretvā kuñcīkāmuddikaṃ hatthe katvā sace bhojanaṃ atthi, bhuñjitvā, no ce atthi, aññaṃ pacāpetvā sabbe santappetvā⁷ pacchā nipajjitum̐ vaṭṭati. Nipannāyapi yāva sūriyuggamanā niddāyitum̐ na vaṭṭati, sabbapaṭhamam̐ pana utṭhāya dāsakammakare pakkosāpetvā “idañcidañca kammaṃ karoṭhā”ti kammantaṃ vicāretvā dhenuyo duhāpetvā sabbam̐ gehe kattabbakiccam̐ attano paccakkham̐yeva kātum̐

1. Apariccajijāni (Sī)

2. Am̐ 1. 343 piṭṭhe.

3. Aropime (Sī)

4. Sam̐vidhānena bhavitabbaṃ (Sī), parivārena (Ka)

5. Sannipatanti (Sī, Syā)

6. Olokayamānā (Syā, Ka)

7. Saṅkappetvā (Syā)

vaṭṭati. Etamatthaṃ sandhāya “pubbuṭṭhāyiniyo pacchānipātiniyo”ti āha. **Kiṃ kārapaṭissā viniyoti** “kiṃ karoma kiṃ karomā”ti mukhaṃ oloketvā vicaraṇasīlā. **Manāpacāriniyoti** manāpaṃyeva kiriyaṃ karaṇasīlā. **Piyavādiniyoti** piyameva vacanaṃ vādanasīlā¹. **Pūjessāmāti** catupaccayapūjāya pūjayissāma.

Abbhāgateti attano santikaṃ āgate. **Āsanodakena paṭipūjessāmāti** āsanena ca pādadhovana-udakena ca pūjayissāma. Ettha ca māṭāpitūnaṃ devasikaṃ sakkāro kātabbo. Samaṇabrāhmaṇānaṃ pana abbhāgatānaṃ āsanaṃ datvā pādadhovanaṃca dātabbaṃ, sakkāro ca kātabbo.

Uṇṇāti eḷakalomaṃ. **Tattha dakkhā bhavissāmāti** eḷakalomānaṃ vijaṭṭhanadhovanarajanaveṇikaraṇādīsū kappāsassa ca vaṭṭanapisana² phoṭṭanakantanādīsū chekā bhavissāma. **Tatrupāyāyāti** tasmiṃ uṇṇākappāsasaṃvidhāne upāyabhūtāya “imasmiṃ kāle idaṃ nāma kātum vaṭṭati”ti evaṃ pavattāya vīmaṃsāya samannāgatā. **Alaṃ kātum alaṃ saṃvidhātunti** attanā kātumpi parehi kārapetumpi yuttā ceva³ samatthā ca bhavissāmāti attho.

Kataṇca katato jānissāma, akataṇca akatatoti sakaladivasam idaṃ nāma kammaṃ katvā āgatānaṃ, upaḍḍhadivasam idaṃ nāma kammaṃ katvā āgatānaṃ, nikkammānaṃ gehe nisinnānaṃ idaṃ nāma dātuṇca evaṇca kātum vaṭṭatīti evaṃ jānissāma. **Gilānakānaṇca balābalanti** sace hi gilānakāle tesam bhesajjabhojanādīni datvā rogam phāsum na karonti, “ime arogakāle amhe yaṃ icchanti, taṃ kārenti. Gilānakāle atthibhāvampi no na jānantī”ti virattarūpā pacchā kiccāni na karonti, dukkaṭāni vā karonti. Tasmā nesam balābalaṃ ṇatvā dātabbaṇca kātabbaṇca jānissāmāti evaṃ tumhehi sikkhitabbanti dasseti. **Khādanīyaṃ bhojanīyaṇcassāti** khādanīyaṇca bhojanīyaṇca assa antojanassa. **Paccamāsenāti** paṭilābhitaḍḍhena amāsenā, attano attano laddhabbakotṭhāsānurūpenāti attho. **Samvibhajissāmāti** dassāma. **Sampādessāmāti** sampādayissāma.

1. Piyameva kathanasīlā (Sī)

2. Vaṭṭanapiṇchana(Sī), vaṭṭanapiṇjana (Syā)

3. Yuttameva (Sī, Syā)

Adhuttī purisadhuttasurādhuttatāvasena adhuttiyo. **Athenī** atheniyo acoriyo. **Asoṇḍī** surāsoṇḍatādivasena asoṇḍiyo.

Evam suttantaṃ niṭṭhapetvā idāni gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **yo nam bhārati sabbadā**ti-ādimāha. Tattha **bhārati**ti posati paṭijaggati. **Sabbakāmaharanti** sabbakāmadadaṃ. **Sothhī**ti su-itthī. **Evaṃ vattatī**ti ettakaṃ vattaṃ pūretvā vattati. **Manāpā nāma te devā**ti Nimmānaratī devā. Te hi icchiticchitaṃ rūpaṃ māpetvā abhiramaṇato Nimmānaratīti ca manāpāti ca vuccantīti.

4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā

34. Catutthe **sandiṭṭhikanti** sāmaṃ passitabbakaṃ. **Dāyakoti** dānasūro. Na so saddhāmatkenaeva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatī**ti yaṃ dānaṃ deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti. Tādisaṃ sandhāya vuttaṃ “dānapatī”ti.

Amaṅkubhūtoti na nittejabhūto. **Visāradoti** nāṇasomanassappatto. **Sahabyataṃ gatā**ti¹ sahabhāvaṃ ekībhāvaṃ gatā. **Katāvakāsā**²ti yena kammaṇa tattha avakāso³ hoti, tassa katattā katāvakāsā². Taṃ pana yasmā kusalameva hoti, tasmā **katakusalā**ti vuttaṃ. **Modareti** modanti pamodanti. **Asitassā**ti anissitassa Tathāgatassa. **Tādinoti** tādilakkhaṇaṃ pattassa.

5. Dānānisāṃsasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **gihidhammā anapagato**⁴ hotīti akhaṇḍapañcasīlo hoti. **Sataṃ dhammaṃ anukkamanti** sappurisānaṃ mahāpurisānaṃ dhammaṃ

1. Sahabyagatāti (Syā), sahabyatāti (Ka)

2. Katāvāsā (Sī)

3. Āvāso (Sī)

4. Gihidhammā anapeto (Sī), gihidhammamanupagato (Ka)

anukkamanto. **Santo nam bhajantī** sappurisā
Buddhappaccakabuddhatathāgatasāvakaṃ etaṃ bhajanti.

6. Kāladānasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **kāladānānī**ti yuttadānāni, pattadānāni anucchavikadānānīti attho. **Navassānī**ti aggasassāni. **Navaphalānī**ti ārāmato paṭhamuppannāni aggaphalāni. **Paṭhamam sīlavantesu paṭiṭṭhāpetī**ti paṭhamam sīlavantānam datvā pacchā attanā paribhuñjati. **Vadaññū**ti bhāsitaññū. **Kālena dinnanti**ti yuttappattakālena¹ dinnam. **Anumodantī**ti ekamante ṭhitā anumodanti. **Veyyāvaccanti**ti kāyena veyyāvaṭṭikakammam karonti. **Appaṭivānacittoti**ti anukkaṇṭhitacitto. **Yattha dinnam mahapphalanti**ti yasmim ṭhāne dinnam mahapphalam hoti, tattha dadeyya.

7. Bhojanasuttavaṇṇanā

37. Sattame **āyum detī**ti āyudānam deti. **Vaṇṇanti**ti sarīravaṇṇam. **Sukhanti**ti kāyikacetāsikasukham. **Balanti**ti sarīrathāmam. **Paṭibhānanti**ti yuttamuttappaṭibhānam.

8. Saddhasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **anukampantī**ti anuggaṇhanti. **Khandhimāva mahādumoti**ti khandhasampanno mahārukkho viya. **Manorame āyataneti**ti ramaṇīye samosaraṇaṭṭhāne. **Chāyam chāyatthikā yantī**ti chāyāya atthikāva chāyam upagacchanti. **Nivātavuttinti**ti nīcavuttim. **Atthaddhanti**ti kodhamānathaddhatāya rahitam. **Soratanti**ti soraccena sucisīlena samannāgataṃ. **Sakhilanti**ti sammodakaṃ.

9. Puttasuttavaṇṇanā

39. Navame **bhato vā no bharissatī**ti amhehi thaññapāyanahatthapādavaḍḍhanādīhi bhato paṭijaggito amhe mahallakakāle hatthapādadhovananhāpanayāgubhattadānādīhi bharissati. **Kiccaṃ vā no karissatī**ti attano kammam ṭhapetvā amhākaṃ rājakulādīsū uppannam kiccaṃ gantvā

1. Kāle dinnanti yuttappattakāle (Sī, Ṭikāyam ca)

karissati. **Kulavaṃso ciram̐ ṭhassatī**ti amhākaṃ santakaṃ khettavatthuhiraññasuvaṇṇādīm avināsetvā rakkhante putte kulavaṃso ciram̐ ṭhassati, amhehi vā pavattitāni salākabhattādīni anupacchinditvā pavattessati, evampi no kulavaṃso ciram̐ ṭhassati. **Dāyajjam̐ paṭipajjissatī**ti kulavaṃsānurūpāya paṭipattiyā attānaṃ dāyajjārahaṃ karonto amhākaṃ santakaṃ dāyajjam̐ paṭipajjissati. **Dakkhiṇam̐ anuppadassatī**ti pattidānaṃ katvā tatiyadivasato paṭṭhāya dānaṃ anuppadassati.

Santo sappurisāti imasmim̐ ṭhāne mātāpitūsu sammā paṭipattiyā santo sappurisāti veditabbā. **Pubbe katamanussaranti** mātāpitūhi paṭhamataraṃ kataguṇam̐ anussarantā. **Ovādakārīti** mātāpitūhi dinnassa ovādassa kattā. **Bhataposīti** yehi bhato, tesam̐ posako. **Pasaṃsiyoti** diṭṭheva dhamme mahājanena pasaṃsitabbo hoti.

10. Mahāsālaputtasuttavaṇṇanā

40. Dasame **mahāsālāti** mahārukkhā. **Sākhāpattapalāsena vaḍḍhantī**ti khuddakasākhāhi ca pattasaṅkhātena ca palāsena vaḍḍhanti. **Araññasminti** agāmake padese. **Brahāvaneti** Mahāvane aṭaviyaṃ¹. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumanavaggo catuttho.

5. Muṇḍarājavagga

1. Ādiyasuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **bhogānaṃ ādiyāti** bhogānaṃ ādātābbakāraṇāni. **Uṭṭhānavīriyādhighatehīti** uṭṭhānasāṅkhātena vīriyena adhighatehi. **Bāhābalaparicitehīti** bāhubalena saṅcitechī. **Sedāvakkhittehīti** sedaṃ avakkhipetvā² uppāditechī. **Dhammikehīti** dhammayuttehi. **Dhammaladdhehīti** dasakusaladhammaṃ akopetvā laddhehi³. **Pīṇetīti**

1. Brahāti mahā, vaneti aṭaviyaṃ (Sī), brahāvaneti aṭaviyaṃ (Ka)

2. Avakkhitvā (Sī)

3. Dhammenaladdhehi (Syā, Ka)

pīṇitaṃ¹ thūlaṃ karoti. Sesamettha Catukkanipāte vuttanayeneva veditabbaṃ. Dutiyaṃ uttānatthameva.

3. Itṭhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye āyusaṃvattanikā paṭipadāti dānasīlādikā puññapaṭipadā. Sesesupi eseva nayo. **Atthābhisamayāti** atthassa abhisamāgamaṇa, atthappaṭilābhenāti vuttaṃ hoti.

4. Manāpadāyīsuttavaṇṇanā

44. Catutthe **uggoti** guṇehi uggatattā evaṃladdhanāmo. **Sālapupphakaṃ khādaniyanti** catumadhurayojitena sālipiṭṭhena kataṃ sālapupphasadisāṃ khādaniyaṃ. Tañhi paññāyamānavaṇṇapattakesaraṃ katvā jīrakādisambhārayutte sappimhi pacitvā sappim vinivattetvā kolumbe pūretvā gandhavāsaṃ gāhāpetvā pidahitvā lañchetvā² ṭhapitaṃ hoti. Taṃ so yāguṃ pivitvā nisinnassa Bhagavato antarabhatte dātukāmo evamāha. **Paṭiggahesi Bhagavāti** desanāmettaṃ, upāsako pana taṃ Bhagavato ca pañcannaṅca bhikkhusatānaṃ adāsi. Yathā ca taṃ, evaṃ sūkaramaṃsādīnipi. Tattha **sampannakolakanti** sampannabadaraṃ. **Sūkaramaṃsanti** madhurarasehi badarehi saddhiṃ jīrakādisambhārehi yojetvā pakkaṃ ekasaṃvaccharikasūkaramaṃsaṃ. **Nibbattatelakanti**³ vinivattitelam. **Nāliyasākanti** sālipiṭṭhena saddhiṃ madditvā jīrakādisaṃyutte sappimhi pacitvā catumadhurena yojetvā vāsaṃ gāhāpetvā ṭhapitaṃ nāliyasākam. **Netam Bhagavato kappatīti** ettha akappiyaṃ upādāya kappiyampi na kappatīti vuttaṃ, seṭṭhi pana sabbampi taṃ āharāpetvā rāsim katvā yaṃ yaṃ akappiyaṃ, taṃ taṃ antarāpaṇaṃ paṇiṇitvā kappiyaṃ upabhogaparibhogabhaṇḍaṃ adāsi. Candanaphalakaṃ nātimahantaṃ dīghato aḍḍhateyyaratanam, tiriyaṃ diyaḍḍharatanam, sāravarabhaṇḍattā pana mahagghaṃ ahoṣi. Bhagavā taṃ paṭiggahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chedāpetvā bhikkhūnaṃ añjanapisanattāya dāpesi.

1. Pīṇam (Syā, Ka)

2. Sajjitvā (Syā)

3. Nibaddhatelakanti (Sī), nibbaṭṭatelakanti (Syā)

Ujjubhūtesūti kāyavācācittēhi ujukesu. **Chandasāti** pemena. **Cattanti-**ādīsu pariccāgavasena **cattarū**. Muttacāgatāya **muttarū**. Anapekkhacittatāya cittena na uggahitanti **anuggahitarū**¹. **Khettūpameti** viruhanaṭṭhena khettasadise.

Aññatararū manomayanti suddhāvāsesu ekaṃ jhānāmanena nibbatarū devakāyaṃ. **Yathādhippāyoti** yathājjhāsāyo. Iminā kiṃ pucchati? Tassa kira manussakāle arahattatthāya ajjhāsāyo ahosi, tarū pucchāmīti pucchati. Devaputtopi arahattarū pattatāya **taggha me Bhagavā yathādhippāyoti** āha. **Yattha yatthūpapajjati** tīsu vā kulasampattīsu chasu vā kāmasaggesu yattha yattha uppajjati, tattha tattha dīghāyu yasavā hotīti. Pañcamarū Catukkanipāte vuttanayeneva vedittabarū. Chaṭṭhasattamarū uttānatthāneva.

8. Alabbhanīyathānasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **alabbhanīyānīti** aladdhabbāni, na sakkā labhiturū. **Ṭhānānīti** kāraṇāni. **Jarādhammarū mā jīrīti** yaṃ mayham jarāsabhāvaṃ, tarū mā jīratu. Sesapadesupi eseva nayo. **Nacchādeyyāti** na rūceyya. **Abbhūti**² nīhari.

Yatoti yasmiṃ kāle. **Āpadāsūti** upaddavesu. **Na vedhatīti** na kampatinānusocati. **Atthavinicchayaññīti** kāraṇatthavinicchaye kusalo. **Purāṇanti** nibbikāratāya porāṇakameva. **Jappenāti** vaṇṇabhaṇanena. **Mantenāti** mahānubhāvamantaparivattanena. **Subhāsitenāti** subhāsita-kathanena. **Anuppadānenāti** satassa vā sahasassa vā dānena. **Paveṇiyā vāti** kulavaṃsena vā, “idaṃ amhākaṃ paveṇiyā āciṇṇarū, idaṃ anāciṇṇarū”ti evaṃ paveṇikathanenāti³ attho. **Yathā yathā yattha labhetha atthanti** etesu jappādīsu yena yena yattha yattha ṭhāne jarādhammādīnaṃ ajjānatādi-attharū labheyya. **Tathā tathā tattha parakkameyyāti** tena tena tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne parakkamarū kareyya. **Kammarū dalhanti** vaṭṭagāmikammarū mayā thirarū katvā āyūhitarū, svāharū idāni kinti karomīti evaṃ paccavekkhitvā addivāseyyāti.

1. Na agghahitanti anaggahitarū (Sī, Syā) 2. Abbhūti (Sī) 3. Paveṇidīpanenāti (Sī)

9. Kosalasuttavaṇṇanā

49. Navame **upakaṇṇaketi** kaṇṇamūle. **Dummanoti** duṭṭhumano. **Pattakkhandhoti** patitakkhandho. **Pajjhāyantoti** cintayanto. **Appaṭibhānoti** nippaṭibhāno hutvā. Sesam̐ heṭṭhā vuttanayameva.

10. Nāradasuttavaṇṇanā

50. Dasame **ajjhomucchitoti** adhi-omucchito¹ gilitvā pariniṭṭhapetvā gahaṇasabhāvāya atirekamucchāya taṇhāya samannāgato. **Mahaccā rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena, aṭṭhārasahi senihi parivārito mahatiyā rājiddhiyā pāyāsīti attho. **Tagghāti** ekaṃsatthe nipāto, ekaṃ seneva sokasallaharaṇoti attho. Iti rājā imaṃ ovādaṃ sutvā tasmim̐ ṭhito dhammena samena rajjaṃ kāretvā saggaparāyaṇo ahosi.

Muṇḍarājavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Adhimucchito (Sī, Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Nīvaraṇavagga 1. Āvaraṇasuttavaṇṇanā

51. Dutiyassa paṭhame āvaraṇavasena **āvaraṇā**. Nīvaraṇavasena **nīvaraṇā**. Ceto ajjhāruhanṭīti **cetaso ajjhāruhā**. Vipassanāpaññaṅca maggapaññaṅca¹ uppattinivāraṇaṭṭhena dubbalaṃ karontīti **paññāya dubbalīkaraṇā**. Yā vā etehi saddhiṃ vokiṇṇā paññā uppajjati, taṃ dubbalaṃ karontītipi **paññāya dubbalīkaraṇā**. **Abalāyāti** pañcanīvaraṇapariyonaddhattā apagatabalāya. **Uttari vā manussadhammā alamariyaññadassanavisesanti** dasakusalakammappaṭhasaṅkhātā manussadhammā uttari ariyabhāvaṃ kātuṃ samatthaṃ ñāḍadassanavisesaṃ. **Hārahārinīti** haritabbaṃ harituṃ samatthā. **Naṅgalamukhānīti** mātikāmukhāni. Tāni hi naṅgalasarikkhakattā² naṅgalehi ca khatattā naṅgalamukhānīti vuccanti.

Evameva khoti ettha sotāṃ viya vipassanāñāṇaṃ daṭṭhabbaṃ, ubhato naṅgalamukhānaṃ vivaraṇakālo viya chasu dvāresu saṃvarassa vissaṭṭhakālo, majjhenadiyā rukkhapāde koṭṭetvā palālatiṇamattikāhi āvaraṇe kate udakassa vikkhittavisaṭṭabyādiṇṇakālo viya pañcahi nīvaraṇehi pariyaṇaddhakālo, evaṃ āvaraṇe kate vihatavegassa udakassa tiṇapalālādīni parikaḍḍhitvā samuddaṃ pāpuṇituṃ asamatthakālo viya vipassanāñāṇena sabbākusale viddhamsetvā nibbānasāgaraṃ pāpuṇituṃ asamatthakālo veditabbo. Sukkapakkhe vuttavipallāseṇa yojanā kātabbā. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. Dutiyaṃ uttānatthameva.

3. Padhāniyaṅgasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **padhāniyaṅgānīti** padhānaṃ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno aṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamasaddhā** nāma.

1. Vipassanāpaññāya ca maggapaññāya ca (Si)

2. Naṅgalasarikkhaṃ katvā (Syā)

ariyasāvakaṇaṃ paṭivedhena adhiḡatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṃḡhoti vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggañāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāḡatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetam, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānavīriyaṃ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātāṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipākiniyā. **Gahaniyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṅhāyāti** atisītalaggahaṅiko hi sītabhīruko hoti, accuṅhaggahaṅiko uṅhabhīruko, tesaṃ padhānaṃ na ijjhati, majjhimaggaṅikassa ijjhati. Tenāha **majjhimāya padhānakkhamāyāti**. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano aḡuṇaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyāti** udayaṅca atthaṅca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya. Etena paññāsalaḡkhaṇapariggāhakaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbidhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṃ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** tadaṅgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyā. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati.

4. Samayasuttavaṅṅana

54. Catutthe **padhānāyāti** vīriyakaraṇatthāya. **Na sukaraṃ uñchena paggahena yāpetunti** na sakkā hoti pattaṃ gaheṭvā uñchācariyāya yāpetuṃ. Imasmimpi sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

5. Mātāputtasuttavaṅṅana

55. Pañcame **pariyādāya tiṭṭhatīti** pariyādiyitvā gaheṭvā khepetvā tiṭṭhati. **Ugghātītīti**¹ uddhumātā.

Asihatthenāti sīsacchedanatthāya asim ādāya āḡatenāpi. **Pisācenāti** khādituṃ āḡatayakkhenāpi. **Āsīdeti** ghaṭṭeyya. **Mañjunāti** mudukena. **Kāmoghavulhānanti** kāmoghena vulhānaṃ kaḡḡhitānaṃ. **Kālaṃ gati**

1. Ugghānitāti (Sī)

bhavābhavanti vaṭṭakālaṃ gatiṃca punappunabbhave ca. **Purakkhatāti** purecārikā purato gatāyeva. **Ye ca kāme pariññāyāti** ye paṇḍitā duvidhepi kāme tīhi pariññāhi parijānitvā. **Caranti akutobhayāti** khīṇāsavānaṃ kutoci bhayaṃ nāma natthi, tasmā te akutobhayā hutvā caranti. **Pāraṅgatāti** pāraṃ vuccati nibbānaṃ, taṃ upagatā, sacchikatvā ʘhitāti attho. **Āsavakkhayanti** arahattaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

6. Upajjhāyasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhe **madhurakajātoti** sañjātagarubhāvo. **Disā ca me na pakkhāyantīti** catasso disā ca anudisā ca mayhaṃ na upaṭṭhahantīti vadati. **Dhammā ca maṃ nappaṭibhantīti** samathavipassanādhammāpi me na upaṭṭhahanti. **Anabhirato ca brahmacariyaṃ carāmi**ti ukkaṇṭhito hutvā brahmacariyavāsaṃ vasāmi. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** tassa kathaṃ sutvā “Buddhaveneyyapuggalo ayaṃ”ti taṃ kāraṇaṃ Bhagavato ārocetum upasaṅkami. **Avipassakassa kusalānaṃ dhammānanti** kusaladhamme avipassantassa, anesantassa agavesantassāti attho. **Bodhipakkhiyaṇaṃ dhammānanti** satipaṭṭhānādīnaṃ sattatiṃsadhammānaṃ.

7. Abhiṇhapaccavekkhitabbaṭṭhānasuttavaṇṇanā

57. Sattame **jarādhammomhīti** jarāsabhāvo amhi. **Jaraṃ anatītoti** jaraṃ anatikkanto, antojarāya eva carāmi. Sesapadesupi eseva nayo. **Kammassakoti-ādīsu** kammaṃ mayhaṃ sakaṃ attano santakanti kammassako amhi. Kammaṃ dāyādoti **kammadāyādo**, kammaṃ mayhaṃ dāyajjaṃ santakanti attho. Kammaṃ mayhaṃ yoni kāraṇanti **kammayoni**. Kammaṃ mayhaṃ bandhūti **kammabandhu**, kammañātakoti attho. Kammaṃ mayhaṃ paṭisaraṇaṃ paṭiṭṭhāti **kammaṃpaṭisaraṇo**. **Tassa dāyādo bhavissāmīti** tassa kammaṃ dāyādo tena dinnaphalapaṭiṅgāhako bhavissāmīti attho. **Yobbanamadoti** yobbanānaṃ ārabba uppannamado. Sesesupi eseva nayo. **Maggo sañjāyatīti** lokuttaramaggo sañjāyati. **Samyojanāni sabbaso pahīyantīti** dasa samyojanāni sabbaso pahīyanti. **Anusayā byantīhontīti** satta anusayā vigatantā paricchinnā

parivaṭumā honti. Evamettha heṭṭhā pañcasu ṭhānesu vipassanā kathitā, imesu pañcasu lokuttaramaggo.

Idāni gāthāhi kūṭam gaṇhanto **byādhidhammā**ti-ādimāha. Tattha **ñatvā dhammaṃ nirūpadhinti** upadhirahitaṃ arahattadhammaṃ ñatvā. **Sabbe made abhibhosmīti** sabbe ime tayopi made abhibhaviṃ, atikkamma ṭhitosmīti attho. **Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** pabbajjaṃ khemato disvā. **Tassa me ahu ussāho, nibbānaṃ abhipassatoti** tassa mayhaṃ nibbānaṃ abhipassantassa vāyāmo ahosi. **Anivatti bhavissāmīti** pabbajjato anivattiko bhavissāmi, brahmacariyavāsato anivattiko, sabbaññutaññānato anivattiko bhavissāmi. **Brahmacariyaparāyaṇoti** maggabrahmacariyaparāyaṇo. Iminā lokuttaro aṭṭhaṅgiko maggo kathitoti.

8. Licchavikumārakasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **sajjāni dhanūnīti** sajjiyāni¹ āropitadhanūni. **Addasūti** addasaṃsu. **Bhavissanti vajjīti** vadḍhissanti vajjirājāno. **Apānubhāti**² avaḍḍhinissitā mānathaddhā. **Pacchāliyaṃ khipantīti** pacchato gantvā piṭṭhiṃ pādena paharanti. **Raṭṭhikassāti**-ādīsu raṭṭhaṃ bhuñjatīti **raṭṭhiko**. Pitarā dattaṃ sāpateyyaṃ bhuñjatīti **pettaniko**. Senāyapati jeṭṭhakoti **senāpatiko**. **Gāmagāmaṇikassāti** gāmānaṃ gāmaṇikassa, gāmasāmikassāti attho. **Pūgagāmaṇikassāti** gaṇajeṭṭhakassa. **Kulesūti** tesu tesu kulesu. **Paccekādhiccaṃ kārentīti** paccekaṃ jeṭṭhakaṭṭhānaṃ kārenti. **Kalyāṇena manasā anukampantīti** sundarena cittena anugaṇhanti. **Khettakammantasāmantasabyohāreti**³ ye ca attano khettakammantānaṃ sāmantā anantarakkhettsāmīno, te ca rajjudaṇḍehi bhūmippamaṇaggāhake sabbohāre ca. **Balipaṭiggāhikā devatāti** kulappaveṇiyā āgatā ārakkhadevatā. **Balipaṭiggāhikā devatāti** kulappaveṇiyā āgatā ārakkhadevatā. **Sakkarotīti** tā devatā aggayāgubhattādīhi sakkaroti.

Kiccakaroti uppanānaṃ kiccānaṃ kāraṅko. **Ye cassa anujīvinoti** ye ca etaṃ upanissāya jīvanti. **Ubhinnañceva atthāyāti** ubhinnaṃpi hitatthāya paṭipanno hotīti attho. **Pubbapetānanti** paralokagatānaṃ. **Diṭṭhe**

1. Sajjiyāni (Ka)

2. Apajahāti (Si), apānubhāti (Syā)

3. ...samvohāreti (Si)

dhamme ca jīvatanti¹ ye ca diṭṭhe dhamme jīvanti. Iti padadvayenāpi atītapaccuppanne ñātayo dasseti. **Vittisañjananoti** tuṭṭhijanano.

Gharamāvasanti gharāvāsaṃ vasanto. **Pujjo hoti pasamsiyoti** pūjetabbo ca pasamsitabbo ca hotīti.

9-10. Vuḍḍhapabbajitasuttadvayavaṇṇanā

59-60. Navame **nipuṇoti** saṅho sukhumakāraṇaññū. **Ākappasampannoti** samaṇākappena sampanno. Dasame **padakkhiṇaggāhīti** dinnovādam padakkhiṇato gaṇhanto. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Nīvaraṇavaggo paṭhamo.

(7) 2. Saññāvagga

1-2. Saññāsuttadvayavaṇṇanā

61-62. Dutiyassa paṭhame **mahapphalāti** vipākaphalena mahapphalā. Vipākānisamseneva **mahānisamsā**. **Amatogadhāti** nibbānapatiṭṭhā. **Sabbaloke anabhiratisaññāti**² sabbasmim tedhātusannivese loka ukkaṇṭhitassa uppajjanakasaññā. Dutiyam uttānatthameva.

3-4. Vaḍḍhasuttadvayavaṇṇanā

63-64. Tatiye **varādāyīti** uttamassa varassa ādāyako. Sesamettha catutthe ca uttānatthamevāti.

5. Sākacchasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **alaṃsākacchoti** sākacchāya yutto. **Āgataṃ pañhanti** pucchitaṃ pañham. **Byākattā hotīti** vissajjitā hoti.

1. Jīvinanti (Sī)

2. Anabhiratasaññāti (Sī, Syā)

6. Sājīvasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **alamsājīvoti** sājīvāya yutto. **Sājīvoti** pañhapucchanañceva pañhavissajjanañca. Sabbepi hi sabrahmacārino pañham upajīvanti, tenetaṃ pañhapucchanavissajjanam samānājīvatāya sājīvoti vuttam. **Katam pañhanti** abhisankhataṃ pañham.

7-10. Paṭhama-iddhipādasuttādivaṇṇanā

67-70. Sattame **ussoḷīti** adhimattavīriyam. Aṭṭhame attano Bodhimaṇḍe paṭividdhe āgamana-iddhipāde kathetvā upari attanova cha abhiññā kathesīti. Navamadasamesu vipassanā kathitā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Saññāvaggo dutiyo.

(8) 3. Yodhājīvavagga

1. Paṭhamacetovimuttiphalasuttavaṇṇanā

71. Tatiyassa paṭhame **yato kho bhikkhaveti** heṭṭhā vuttanayena vipassanam vaḍḍhetvā arahattam pattassa bhikkhuno idāni vaṇṇabhaṇanattham idam āradham. Tattha **yato khoti** yadā kho. **Ukkhittapalighoti** avijjāpaligham ukkhipitvā apanetvā ṭhito. **Samkiṇṇaparikhoti** saṃsāraparikham samkiritvā vināsetvā ṭhito. **Abbūḷhesikoti**¹ taṇhāsankhātāni esikāthambham abbuyha luñcitvā ṭhito. **Niraggalhoti** nīvaraṇakavāṭam ugghāṭetvā ṭhito. **Pannaddhajo pannabhāroti** mānaddhajañca khandhābhisankhārakilesabhārañca pātetvā otāretvā ṭhito. **Visamyuttoti** vaṭṭena visamyutto. Sesam Pāḷinayeneva veditabban. Ettāvatā Bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānārammaṇam phalasamāpattim appetvā viharato khīṇāsavassa kālo dassito.

Yathā hi dve nagarāni ekam coranagaram ekam khemanagaram. Atha ekassa mahāyodhassa evam bhaveyya “yāvimaṃ coranagaram tiṭṭhati, tāva khemanagaram

1. Abbuḷhesikoti (Sī, Syā, Ka)

bhayato na muccati, coranagaraṃ anagaraṃ karissāmī”ti sannāhaṃ katvā khaggaṃ gahetvā coranagaraṃ upasaṅkamtivā nagaradvāre ussāpīte esikāthambhe khaggena chinditvā saddhiṃ dvārabāhāhi kavāṭaṃ bhinditvā palighaṃ ukkhipitvā pākāraṃ bhinditvā parikhaṃ vikiritvā nagarasobhatthāya ussite dhaje pātetvā nagaraṃ agginā jhāpetvā khemanagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruya nātigaṇaparivuto surasabhojanaṃ bhujjeyya. Evaṃ coranagaraṃ viya sakkāyo, khemanagaraṃ viya nibbānaṃ, mahāyodho viya yogāvācaro. Tassevaṃ hoti “yāva sakkāyavaṭṭaṃ vaṭṭati, tāva dvattimsakammakāraṇā-aṭṭhanavutirogapañcavīsati mahābhayehi parimuccanaṃ natthī”ti. So mahāyodho sannāhaṃ viya sīlasannāhaṃ katvā paññākhaggaṃ gahetvā khaggena esikāthambhe viya arahattamaggena taṇhesikaṃ luñcitvā so yodho sadvārabāhakaṃ nagarakavāṭaṃ viya pañcorambāgiyasamyojana-aggalaṃ ugghāṭetvā so yodho palighaṃ viya avijjāpalighaṃ ukkhipitvā so yodho pākāraṃ bhindanto parikhaṃ viya kammābhisaṅkhāraṃ bhindanto jātisaṃsāraparikhaṃ vikiritvā so yodho nagara¹ sobhatthāya ussāpitaddhaje viya mānaddhaje pātetvā sakkāyanagaraṃ jhāpetvā so yodho khemanagare uparipāsāde subhojanaṃ viya kilesaparinibbānanagaraṃ pavisitvā amataṃ nirodhārammaṇaṃ phalasaṃpattisukhaṃ anubhavamāno kālaṃ vītināmeti.

2. Dutiyacetovimuttiphalasuttavaṇṇanā

72. Dutīye **aniccasaññā**ti khandhapañcakaṃ hutvā abhāvākārena aniccanti uppajjanakasaññā. **Anicce dukkhasaññā**ti yadaniccaṃ, taṃ paṭipīḷanākārena dukkhanti uppajjanakasaññā. **Dukkhe anattasaññā**ti yaṃ dukkhaṃ, taṃ avasavattanākārena anattāti uppajjanakasaññā. Sesāṃ heṭṭhā vuttanayameva. Imesu pana dvīsūpi suttesu vipassanāphalaṃ nāma kathitanti.

3. Paṭhamadhammavihārīsuttavaṇṇanā

73. Tatiye **divasaṃ atināmetī**ti divasaṃ atikkāmeti. **Riñcatipaṭisallānanti** ekībhāvaṃ vissajjeti. **Desetī**ti katheti pakāseti.

1. Coranagara... (Syā)

dhammapaññattiyāti dhammassa paññāpanāya¹. **Dhammaṃ pariyāpuṇātīti** navaṅgavasena catusaccadhammaṃ pariyāpuṇāti vaḷaṅjeti katheti. **Na riñcati paṭisallānanti** ekibhāvaṃ na vissajjeti. **Anuyuñjati ajjhataṃ cetosamathanti** niyakajjhatte cittasamādhim āsevati bhāveti, samathakammaṭṭhāne yuttappayutto hoti.

Hitesināti hitaṃ esantena. **Anukampakenāti** anukampamānena **anukampaṃ upādāyāti** anukampaṃ cittena pariggahetvā, paṭiccātipi vuttaṃ hoti. **Kataṃ vo taṃ mayāti** mayā ime pañca puggale desentena tumhākaṃ kataṃ. Ettakameva hi anukampakassa Satthu kiccaṃ yadidaṃ aviparītadhammadesanā, ito paraṃ pana paṭipatti nāma sāvakanāṃ kiccaṃ. Tenāha **etāni bhikkhu rukkhamūlāni -pa- amhākaṃ anusāsanīti**. Tattha ca **rukkhamūlānīti** iminā rukkhamūlasenāsanam dasseti. **Suññāgārānīti** iminā janavivittaṭṭhānaṃ. Ubhayenāpi ca yogānurūpaṃ senāsanamācikkhati, dāyajjaṃ niyyātetī. **Jhāyathāti** ārammaṇūpanijjhānena aṭṭhatimsārammaṇāni, lakkhaṇūpanijjhānena ca aniccādito khandhāyatanādīni upanijjhāyatha, samathāñca vipassanañca vadḍhethāti vuttaṃ hoti. **Mā pamādatthāti** mā pamajjittha. **Mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthāti** ye hi pubbe daharakāle ārogyakāle sattaṣappāyādisampattikāle² Satthu sammukhībhāvakāle ca yonisomanasikāravirahitā rattindivaṃ maṅkulabhattā hutvā seyyasukhamiddhasukhamanuyuttā pamajjanti, te pacchā jarākāle rogakāle maraṇakāle vipattikāle Satthu parinibbānakāle ca taṃ pubbe pamādavihāraṃ anussarantā sappaṭisandhikālakiriyañca bhāriyaṃ sampassamānā vippaṭisārino honti. Tumhe pana tādisā mā ahuvatthāti etamatthaṃ dassento āha “mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā”ti. **Ayaṃ vo amhākaṃ anusāsanīti** ayaṃ amhākaṃ santikā “jhāyatha mā pamādatthā”ti tumhākaṃ anusāsanī, ovādoti vuttaṃ hoti.

4. Dutiyadhammavihārīsuttavaṇṇanā

74. Catutthe **uttari cassa paññāya atthaṃ nappajānātīti** tato pariyattito uttari tassa dhammassa saḥavipassanāya maggapaññāya atthaṃ

1. Dhammasaññattiyāti dhammassa saññāpanāya (Sī)

2. Annasappāyādisampattikāle (Syā, Ka)

nappajānāti, cattāri saccāni na passati nappaṭivijjhatīti attho. Sesavāresupi eseva nayo. Evametesu dvīsupi suttesu bahussutabhikkhu vipassanākammiko sotāpanno sakadāgāmī anāgāmī khīṇāsavoti cha janā dhammavihārino nāmāti veditabbā.

5. Paṭhamayodhājīvasuttavaṇṇanā

75. Pañcame **yodhājīvā**ti yuddhūpajīvino. **Rajagganti** hatthi-assādīnaṃ pādappahārabhinnāya bhūmiyā uggataṃ rajakkhandham. **Na santhambhatī**ti santhambhitvā ṭhātum na sakkoti. **Sahati rajagganti** rajakkhandham disvāpi adhivāseti. **Dhajagganti** hatthi-assādīnaṃ piṭṭhesu vā rathesu vā ussāpitānaṃ dhajānaṃ aggaṃ. **Ussāraṇanti** hatthi-assarathānañceva balakāyassa ca uccāsaddamahāsaddaṃ. **Sampahāreti** samāgate appamattakepi pahāre. **Haññatī**¹ vihaññati vighātaṃ āpajjati. **Byāpajjati** vipattiṃ āpajjati, pakatibhāvaṃ jahati. **Sahati sampahāranti** dve tayo pahāre patvāpi sahati adhivāseti. **Tameva saṅgāmasīsanti** tamyeva jayakkhandhāvāraṭṭhānaṃ. **Ajjhāvasatī**ti sattāhamattaṃ abhibhavivā āvasati. Kim kāraṇā? Laddhapahārānaṃ pahārajagganattañceva katakammānaṃ viśesaṃ ñatvā ṭhānantaradānatthañca issariyasukhānubhavanatthañca.

Idāni yasmā Satthu yodhājīvehi kiccaṃ natthi, imasmim̐ pana sāsane tathārūpe pañca puggale dassetuṃ idaṃ opammaṃ ābhataṃ. Tasmā te puggale dassento **evameva khoti**-ādimāha. Tattha **saṃsīdatī**ti micchāvitakkasmim̐ saṃsīdati anuppavisati. **Na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretunti**² brahmacariyavāsaṃ anupacchijjamānaṃ gopetuṃ na sakkoti. **Sikkhādubbalyaṃ āvikatvā**ti sikkhāya dubbalabhāvaṃ pakāsetvā. **Kimassa rajagasminti** kim tassa puggalassa rajaggaṃ nāmāti vadati. **Abhirūpāti** abhirūpavati³. **Dassanīyāti** dassanayoggā. **Pāsādikāti** dassaneneva cittappasādāvahā. **Paramāyāti** uttamāya. **Vaṇṇapokkharatāyāti** sarīravaṇṇena ceva aṅgasaṅghānena ca. **Ūhasatī**⁴ avahasati. **Ullapatī**ti katheti.

1. Āhaññatīti (Sī) 2. Santānetunti (Sī, Syā) 3. Atirūpā (Sī) 4. Uhasatīti (Ka)

ujjagghatīti pāṇim paharivā mahāhasitam hasati. **Uppaṇḍetīti** uppaṇḍanakatham katheti. **Abhinisīdatīti** abhibhavitvā santike vā ekāsane vā nisīdati. Dutiyapadepi eseva nayo. **Ajjhottharatīti** avattharati. **Vinivethetvā vinimocetvāti** gahitaṭṭhānato tassā hattham vinibbēthetvā ceva mocetvā ca. Sesamettha uttānatthamevāti. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Dutiyayodhājīvasuttavaṇṇanā

76. Chatṭhe **asicammaṃ gahetvāti** asiñca cammañca gahetvā. **Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti** dhanuñca sarakalāpañca sannayhitvā. **Viyūlhanti** yuddhasannivesavesena ṭhitam. **Saṅgāmaṃ otaratīti** mahāyuddham otarati. **Ussahativāyamatīti** ussāhañca vāyamañca karoti. **Hanantīti** ghātentī. **Pariyāpādentīti** pariyāpādayanti¹. **Upalikkhantīti** vijjhanti. **Apanentīti** sakasenaṃ gahetvā gacchanti. **Apanetvā nīatakānaṃ nentīti** sakasenaṃ netvā tato nīatakānaṃ santikaṃ nenti. **Nīyamānoti** attano geham vā sesañātisantikam vā nīyamāno. **Upaṭṭhahanti paricarantīti** pahārasodhanavaṇṇakappanādīni karontā jagganti gopayanti.

Arakkhiteneva kāyenāti arakkhitena kāyadvārena. **Arakkhitāya vācāyāti** arakkhitena vacīdvārena. **Arakkhitena cittenāti** arakkhitena manodvārena. **Anupaṭṭhitāya satiyāti** satim sūpaṭṭhitam akatvā. **Asamvutehi indriyehīti** manacchaṭṭhehi indriyehi apihitehi agopitehi. **Rāgo cittaṃ anuddhamsetīti** rāgo uppajjamānova samathavipassanācittaṃ dhamseti, dūre khipati. **Rāgapariyutṭhitomhi āvuso rāgaparetoti** aham āvuso rāgena ratto, rāgena anugato.

Aṭṭhikaṅkalūpamāti-ādīsu **aṭṭhikaṅkalūpamā** appassādaṭṭhena. **Maṃsapesūpamā** bahusādhāraṇaṭṭhena. **Tiṇukkūpamā** anudahanaṭṭhena. **Āṅgārakāsūpamā** mahābhitāpaṭṭhena. **Supinakūpamā** ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena. **Yācitakūpamā** tāvakālikaṭṭhena. **Rukkhaphalūpamā** sabbaṅgapaccaṅgalibhañjanaṭṭhena. **Asisūnūpamā** adhikuṭṭanaṭṭhena. **Sattisūlūpamā** vinivijjhanatṭhena. **Sappasirūpamā**

1. Pariyādentīti pariyādiyanti (Sī), pariyādentīti pariyādayanti (Syā)

sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena. **Ussahissāmī**ti ussāhaṃ karissāmi. **Dhārayissāmī**ti samaṇabhāvaṃ dhārayissāmi. **Abhiramissāmī**ti abhiratiṃ uppādessāmi na ukkaṇṭhissāmi. Sesamettha uttānatthameva. Imasmim̐ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

7. Paṭhama-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

77. Sattame **āraññakenā**ti araññavāsīnā. **Appattassā**ti asampattassa jhānavipassanāmaggaṭṭhalappabhedassa viśesassa paṭṭiyā. Sesapadesupi eseva nayo. **So mamassa antarāyoti** so mama jīvitantarāyo ca brahmacariyantarāyo ca, puthujjanakālakiriyaṃ karontassa saggantarāyo ca maggantantarāyo ca bhaveyya. **Handā**ti vavassaggaṭṭhe¹ nipāto. **Vīriyaṃ ārabhāmī**ti duvidhampi vīriyaṃ karomi. **Satthakā**ti satthaṃ viya sandhibandhanacchedakavātā. **Vāḷehī**ti kakkhaḷehi. **Māṇavehī**ti corehi. **Katakammehi vā akatakammehi vā**ti ettha corikaṃ katvā nikkhantā katakammā nāma, corikaṃ kātuṃ gacchantā akatakammā nāma. Tattha katakammā kammaṃ nippahantā sattānaṃ galalohitaṃ gahetvā devatānaṃ baliṃ karonti, akatakammā “evaṃ no kammaṃ nippahajjissatī”ti paṭhamataraṃ karonti. Idaṃ sandhāya **te maṃ jīvitā voroṇeyyanti** vuttaṃ. **Vāḷā amanussā**ti kakkhaḷā duṭṭhā yakkhādayo amanussā.

8. Dutiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **purā maṃ so dhammo āgacchatī**ti yāva so dhammo maṃ na upagacchati, tāva ahaṃ puretaraṃ vīriyaṃ ārabhāmīti attho. **Khīrodakībhūtā**ti khīrodakaṃ viya bhūtā ekībhāvaṃ upagatā. **Piyacakkhūhī**ti mettacakkhūhi.

9. Tatiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

79. Navame **dhammasandosā vinayasandosoti** dhammasandosena vinayasandoso hoti. Kathaṃ pana dhammasmim̐ dussante vinayo dussati nāma? Samathavipassanādhammesu gabbhaṃ aggaṇhantesu pañcavidho vinayo na

1. Vacanasāmatthe (Syā, Ka)

hoti, evaṃ dhamme dussante vinayo dussati. Dussilassa pana saṃvaravinayo nāma na hoti, tasmim̄ asati samathavipassanā gabbhaṃ na gaṇhāti. Evaṃ vinayasandosenaṇi dhammasandosoveditabbo.

Abhidhammakathanti silādi-uttamadhammakatham¹. **Vedallakathanti** vedapaṭisaṃyuttam̄ ñāṇamissakakatham̄. **Kaṇhadhammam̄ okkamamānāti** randhagavesitāya upārambhapariyesanavasena kālakadhammam̄ okkamamānā. Apica duṭṭhacittena puggalam̄ ghaṭṭentāpi tam̄ kaṇhadhammam̄ attano dahantāpi lābhasakkārattham̄ kathentāpi kaṇhadhammam̄ okkamantiyeva.

Gambhīrāti Pāligambhīrā. **Gambhīratthāti** atthagambhīrā. **Lokuttarāti** lokuttaradhammadīpakā. **Suññatāpaṭisaṃyuttāti** khandhadhātu-āyanapaccayākārapaṭisaṃyuttā. **Na aññā cittaṃ upaṭṭhapessantīti** jānanatthāya cittaṃ na ṭhapessanti. **Uggahetabbam̄ pariyāpūṇitabbanti** uggahetabbe ca vaḷañjetabbe ca. **Kavitāti**² silokādibandhanavasena kavīhi katā. **Kāveyyāti** tasseva vevacanam̄. **Bāhirakāti** sāsanato bahiddhā ṭhitā. **Sāvabhāsītāti** bāhirasāvakehi bhāsītā. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyattā ca uttānatthameva.

10. Catuttha-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

80. Dasame **kalyāṇakāmāti** sundarakāmā. **Rasaggānīti** uttamarasāni. **Saṃsatṭhā viharissantīti** pañcavidhena saṃsaggena saṃsatṭhā viharissanti. **Sannidhikāraparibhoganti** sannidhikatassa paribhogam̄. **Oḷārikampi nimittanti** ettha pathaviṃ khaṇantopi khaṇāhīti āṇāpentopi pathaviyam̄ oḷārikam̄ nimittam̄ karoti nāma. Tiṇakaṭṭhasākhāpalāsam̄ chindantopi chindāti āṇāpentopi haritagge oḷārikam̄ nimittam̄ karoti nāma. Ājīvattāya paṇṇanivāpa-ādīni gāhāpente³ phalāni ocinante vā ocināpente vā⁴ vattabbameva natthi. Imesu catūsu suttesu Satthārā sāsane vuddhiparihāni kathitāti.

Yodhājīvavaggo tatiyo.

-
1. Uttamadhammakatham̄ (Sī)
 2. Kavikatāti (sabbattha, Saṃ 1. 457 piṭṭhe ca) Ṭikā pana oloketabbā.
 3. Pana vāsi-ādīni gāhāpento (Sī), pana vāsi-ādīhi gāhāpento (Ka)
 4. Ocinto vā ocināpento vā (Sī, Ka)

(9) 4. Theravagga

1. Rajanīyasuttavaṇṇanā

81. Catutthassa paṭhame **rajanīyesūti**¹ rāgassa paccayesu ārammaṇesu. Sesesupi e seva nayo.

2. Vītarāgasuttavaṇṇanā

82. Dutiye **makkhīti** guṇamakkhako. **Paḷāsīti** yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato.

3. Kuhakasuttavaṇṇanā

83. Tatiye **kuhakoti** tīhi kuhanavatthūhi samannāgato. **Lapakoti** lābhasannissitāya lapanāya samannāgato. **Nemittikoti** nimittakiriyakārako. **Nippesikoti** nippesanakatāya² samannāgato. **Lābhena ca lābham nijigīsītāti** lābhena lābhagavesako. Sukkapakkho vuttavipallāsavasena veditabbo. Catuttham uttānameva.

5. Akkhamasuttavaṇṇanā

85. Pañcame **akkhamo hoti rūpānanti** rūpārammaṇānaṃ anadhivāsako hoti, tadārammaṇehi rāgādīhi abhibhuyyati. E seva nayo sabbattha.

6. Paṭisambhidāppattasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **atthapaṭisambhidāppattoti** pañcasu atthesu pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. **Dhammapaṭisambhidāppattoti** catubbidhe dhamme pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. **Niruttipaṭisambhidāppattoti** dhammaniruttīsu pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. **Paṭibhānapaṭisambhidāppattoti** tesu tīsu ñāṇesu pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. So pana tāni tīni ñāṇāneva jānāti, na tesam kiccaṃ karoti. **Uccāvacaṇīti** mahantakhuddakāni. **Kim karaṇīyānīti** iti kattabbāni.

1. Rajanīyeti (Pāḷiyam)

2. Nippesanakathāya (Sī, Syā)

7. Sīlavantasuttavaṇṇanā

87. Sattamaṃ uttānatthameva. Sīlaṃ panettha khīṇāsavasīlameva, bāhusaccampi khīṇāsavabāhusaccameva, vācāpi khīṇāsavassa kalyāṇavācāva, jhānānipi kiriyajjhānāneva kathitānīti veditabbāni.

8. Therasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **theroti** thirabhāvappatto. **Rattaññūti** pabbajitadivasato paṭṭhāya atikkantānaṃ bahūnaṃ rattīnaṃ ñātā. **Ñātoti** paññāto pākaṭo. **Yasassīti** yasanissito. **Micchādiṭṭhikoti** ayāthāvadiṭṭhiko. **Saddhammā vuṭṭhāpetvāti** dasakusalakammaphadhammato vuṭṭhāpetvā. **Asaddhamme patiṭṭhāpetīti** dasa-akusalakammaphathesu patiṭṭhāpeti.

9. Paṭhamasekhasuttavaṇṇanā

89. Navame **sekhassāti** sikkhakassa sakaraṇīyassa. **Parihānāyāti** upariḡuṇehi¹ parihānatthāya. **Kammārāmatāti** navakamme ramanakabhāvo. **Bhassārāmatāti** ālāpasallāpe ramanakabhāvo. **Niddārāmatāti** niddāyane ramanakabhāvo. **Saṅgaṇīkārāmatāti** gaṇasaṅgaṇīkāya ramanakabhāvo. **Yathāvimuttaṃ cittaṃ na paccavekkhatīti** yathā² yaṃ cittaṃ vimuttaṃ, ye ca dosā pahīnā, guṇā ca paṭiladdhā, te paccavekkhitvā upariḡuṇapaṭilābhāya vāyāmaṃ na karotīti attho. Iti imasmim sutte sattannaṃ sekhānaṃ upariḡuṇehi parihānikāraṇaṅca vuddhikāraṇaṅca kathitaṃ. Yaṅca nāma sekhassa parihānakāraṇaṃ, taṃ puthujjanassa paṭhamameva hotīti.

10. Dutiyasekhasuttavaṇṇanā

90. Dasame **viyattoti** byatto cheko. **Kim karaṇīyesūti** iti kattabbesu. **Cetosamathanti** samādhikammaṭṭhānaṃ. **Ananulomikenāti** sāsanassa ananucchavikena. **Atikālenāti** atipātova. **Atidivāti** divā vuccati majjhanhiko, taṃ atikkamitvā. **Ābhisallekhikāti** abhiviya kilesasallekhikā. **Ceto vivaraṇasappāyāti** cittavivaraṇasaṅkhātānaṃ samathavipassanānaṃ sappāyā. **Appicchakathāti** appicchā

1. Upari-upariḡuṇehi (Ka)

2. Yathāssa (Si)

hothāti kathanakathā. **Santuṭṭhikathā**ti catūhi paccayehi santuṭṭhā hothāti kathanakathā. **Pavivekakathā**ti tīhi vivekehi vivittā hothāti kathanakathā. **Asaṃsaggakathā**ti pañcavidhena saṃsaggena asaṃsaṭṭhā hothāti kathanakathā. **Vīriyārambhakathā**ti duvidham vīriyam ārabhathāti kathanakathā. **Sīlakathā**dīsu sīlam ārabbha kathā sīlakathā. Samādhim ārabbha, paññam ārabbha, pañcavidham vimuttiṃ ārabbha, ekūnavīsati paccavekkhaṇasaṅkhātāṃ vimuttiñāṇadassanaṃ ārabbha kathā vimuttiñāṇadassanakathā. **Na nikāmalābhī**ti-ādīsu na icchiticchitalābhī dukkhalābhī na vipulalābhīti attho. Sesam uttānatthamevāti.

Theravaggo catuttho.

(10) 5. Kakudhavagga

1-2. Sampadāsuttadvayaṇṇanā

91-92. Pañcamassa paṭhame pañca sampadā missikā kathitā. Dutīye purimā catasso missikā, pañcamī lokikāva.

3. Byākaraṇasuttavaṇṇanā

93. Tatiye **aññābyākaraṇānī**¹ arahattabyākaraṇāni. **Mandattā**ti mandabhāvena aññāṇena. **Momūhattā**ti atimūlhabhāvena. **Aññam byākarotī**ti arahattam pattsomīti katheti. **Ichchāpakatoti** icchāya abhibhūto. **Adhimānenāti** adhigatamānena. **Sammadevāti** hetunā nayena kāraṇeneva.

4-5. Phāsuvihārasuttādivaṇṇanā

94-95. Catutthe **phāsuvihārāti** sukhavihārā. Pañcame **akuppanti** arahattam.

1. Aññābyākaraṇānī (Sī, Syā)

6. Sutadharasuttavaṇṇanā

96. Chaṭṭhe **appatṭhoti** appasamārambho. **Appakiccoti** appakaraṇīyo. **Subharoti** sukkena bharitabbo suposo. **Susantosoti** tīhi santosehi suṭṭhu santoso. **Jīvitaparikkhāresūti** jīvitasambhāresu. **Appāhāroti** mandāhāro. **Anodarikattanti** na odarikabhāvaṃ amahagghasabhāvaṃ anuyutto. **Appamiddhoti** na bahuniddo. sattamaṭṭhamāni uttānatthāni.

9. Sīhasuttavaṇṇanā

99. Navame **sakkaccaññeva deti**¹ **no asakkaccanti** anavaññāya avirajjhivāva deti, no avaññāya virajjhivā. **Mā me yoggapatho nassāti** mayā katayoggapatho mayhaṃ mā nassatu, “eko sīho utṭhāya biḷāraṃ paharanto virajjhivā paharī”ti evaṃ vattāro mā hontūti attho. **Annabhāranesādānanti** ettha annaṃ vuccati yavabhattaṃ², taṃ bhāro etesanti annabhārā. Yācakānaṃ³ etaṃ nāmaṃ. Nesādā vuccanti sākuṇikā. Iti sabbpacchimāya koṭiyā etesaṃ yācakanesādānampi sakkaccameva deseti.

10. Kakudhatherasuttavaṇṇanā

100. Dasame **attabhāvapaṭilābhoti** sarīrapaṭilābho. **Dve vā tīṇi vā Māgadhakāni gāmakkhetṭānī**ti ettha Māgadhikaṃ gāmakkhetṭaṃ atthi khuddakaṃ, atthi majjhimaṃ, atthi mahantaṃ. Khuddakaṃ gāmakkhetṭaṃ ito cattālīsaṃ usabhāni⁴, ito cattālīsanti gāvutaṃ hoti, majjhimaṃ ito gāvutaṃ, ito gāvutanti aḍḍhayajanaṃ hoti, mahantaṃ ito diyaḍḍhagāvutaṃ, ito diyaḍḍhagāvutanti tigāvutaṃ hoti. Tesu khuddakena gāmakkhetṭena tīṇi, khuddakena ca majjhimena ca dve gāmakkhetṭāni tassa attabhāvo. Tigāvutaṃ hissa sarīraṃ. **Pariharissāmīti** paṭijaggissāmi gopayissāmi. **Rakkhassetanti** rakkhassu etaṃ. **Moghapurisoti** tucchapuriso. **Nāssassāti**

1. Sakkaccaññeva pahāraṃ deti (Syā)

2. Yavasāṃ (Sī)

3. Yāvasikānaṃ (Sī)

4. Usabhā (Sī, Syā)

na etassa bhaveyya. **Samudācareyyāmā**ti katheyyāma. **Sammannatī**ti sammānaṃ karoti. **Yaṃ tumo karissati tumova tena paññāyissatī**ti yaṃ esa karissati, esova tena kammaṇa pākaṭo bhavissati. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Kakudhavaggo pañcama.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Phāsuvihāravagga

1. Sārajjasuttavaṇṇanā

101. Tatiyassa paṭhame **vesārajjakaraṇā**ti visāradabhāvāvahā¹. **Sārajjam** hotīti domanassam hoti.

2. Ussaṅkitasuttavaṇṇanā

102. Dutiye **ussaṅkitapariṣaṅkitoti** ussaṅkito ca pariṣaṅkito ca. **Api akuppadhammopīti** api akuppadhammo khīṇāsavo samānopi parehi pāpabhikkhūhi ussaṅkitapariṣaṅkito hotīti attho. **Vesiyāgocaroti**² ādisu vesiyā vuccanti rūpūpajīvinīyo, tā gocarō assāti vesiyāgocarō, tāsam geham abhiṇhagamanoti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha pana **vidhavāti** matapatikā. **Thullakumārikāti** mahallikakumārikāyo.

3. Mahācorasuttavaṇṇanā

103. Tatiye ito **bhogena paṭisantharissāmīti** ito mama sāpateyyato bhogam gahetvā tena paṭisanthāram karissāmi, tassa ca mama ca antaram pidahissāmīti attho. **Gahaṇānīti** parasantakānam bhaṇḍānam gahaṇāni. **Guyhamantāti** guhitabbamantā. **Antaggāhikāyāti** sassatam vā ucchedam vā gahetvā ṭhitāya. Sesamettha uttānatthameva. Catutthe sabbam heṭṭhā vuttanayameva.

5. Phāsuvihārasuttavaṇṇanā

105. Pañcame **mettam kāyakammanti** mettacittena pavattitam kāyakammaṃ. **Āvi ceva raho cāti** sammukhe ceva parammukhe ca. Itaresupi eseva nayo. **Yāni tāni sīlānīti**-ādi catupārisuddhisīlavasena vuttam.

1. Nāṇasomanassakaraṇā visāradabhāvāvahā (Sī)

2. Vesiyagocaroti (Sī, Syā)

samādhisaṃvattanikānīti maggasamādhīphalāsamādhinibbattakāni.
Sīlasāmaññagatoti samānasīlatam̐ gato, ekasādisasīlo hutvāti attho.
Takkarassāti yo nam̐ karoti, tassa. Iti imasmim̐ sutte sīlam̐ missakam̐¹
 kathitam̐, diṭṭhi vipassanāsammādiṭṭhīti.

6. Ānandasuttavaṇṇanā

106. Chaṭṭhe **no ca param̐ adhisīle sampavattā hotīti** param̐ sīlabhāvena
 na garahati na upavadati. **Attānupekkhīti** attanova katākataṃ jānānavasena
 attānam̐ anupekkhitā. **No parānupekkhīti** parassa katākatesu abyāvaṭo.
Apaññātoti apākaṭo appapuñño. **Apaññātakenāti** apaññātabhāvena
 apākaṭatāya mandapuññatāya. **No paritassatīti** paritāsam̐ nāpajjati. Iti
 imasmim̐ sutte khīṇāsavova kathito.

7-8. Sīlasuttādivaṇṇanā

107-108. Sattame sīlasamādhīpaññā missikā kathitā, vimutti
 arahattaphalaṃ, vimuttiñāṇadassanam̐ paccavekkhaṇañāṇam̐ lokiyameva.
 Aṭṭhamepi eseva nayo. Paccavekkhaṇañāṇam̐ panettha asekhassa pavattattā
 asekhanti vuttam̐.

9-10. Cātuddisāsuttādivaṇṇanā

109-110. Navame **cātuddisoti** catūsū disāsū appaṭihatacāro. Imasmimpi
 sutte khīṇāsavova kathito. Dasame **alanti** yutto. Idhāpi khīṇāsavova kathito.

Phāsuvihāravaggo paṭṭhamo.

(12) 2. Andhakavindavagga

1. Kulūpakasuttavaṇṇanā

111. Dutiyassa paṭṭhame **asanthavavissāsīti** attanā saddhim̐ santhavam̐
 akarontesu vissāsam̐ anāpajjantesuyeva vissāsam̐ karoti.

1. Sīlasāmaññakam̐ (Syā)

anissaravikappīti anissarova samāno “imaṃ detha, imaṃ gaṇhathā”ti issaro viya vikappeti. **Vissatṭhupasevī**ti vissatṭhāni¹ bhinnakulāni ghaṭanattāya upasevati. **Upakaṇṇakajappī**ti kaṇṇamūle mantam gaṇhāti. Sukkapakkho vuttavipariyāyena veditabbo.

2. Pacchāsamaṇasuttavaṇṇanā

112. Dutiye **na pattapariyāpannam gaṇhātī**ti upajjhāye nivattitvā ṭhite attano tucchapattam datvā tassa pattam na gaṇhāti, tato vā dīyamānam na gaṇhāti. **Na nivāretī**ti idam vacanam āpattivītikkamavacanam nāmāti na jānāti, ñatvā vāpi “bhante evarūpaṃ nāma vattum na vaṭṭatī”ti na nivāreti. **Katham opātetī**ti tassa katham bhinditvā attano katham paveseti. **Jaḷoti jaḷo**². **Eḷamūgoti** paggharitamheḷamukho. Tatiyam uttānameva.

4. Andhakavindasuttavaṇṇanā

114. Catutthe **sīlavā hothāti** sīlavantā hotha. **Ārakkhasatinoti** dvārarakkhikāya satiyā samannāgatā. **Nippakkasatinoti** dvārarakkhakeneva ñāṇena samannāgatassatino. **Satārakkhena cetasā samannāgatāti** satārakkhena cittena samannāgatā. **Appabhassāti** appakathā. **Sammādiṭṭhikāti** kammassakatajjhānavipassanāmaggaphalavasena pañcavidhāya sammādiṭṭhiyā samannāgatā. Apica paccavekkhaṇañāṇampi sammādiṭṭhiyevāti veditabbā.

5. Maccharinīsuttavaṇṇanā

115. Pañcame **āvāsamaccharinī**ti āvāsam maccharāyati, tattha aññesam vāsam na sahati. **Kulamaccharinī**ti upaṭṭhākakulam maccharāyati, aññesam tattha upasaṅkamanam na sahati. **Lābhamaccharinī**ti lābham maccharāyati, aññesam tam uppajjantam na sahati. **Vaṇṇamaccharinī**ti guṇam maccharāyati, aññesam guṇakatham na sahati. **Dhammaccharinī**ti pariattidhammam maccharāyati, aññesam dātum na icchati.

1. Viyatṭhupasevīti viyatṭhāni (Sī), byatṭhupasevīti viyatṭhāni (Syā)

2. Jaḷoti jaḷo (Sī), eḷoti jaḷo (Ka)

6-7. Vaṇṇanāsuttādivaṇṇanā

116-117. Chaṭṭhe **saddhādeyyaṃ vinipātetīti** parehi saddhāya dinnapiṇḍapātato aggaṃ aggaheṭvā parassa deti. Sattame **issukinīti** issāya samannāgatā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Andhakavindavaggo dutiyo.

(13) 3. Gilānavagga

4. Dutiya-upaṭṭhākasuttavaṇṇanā

124. Tatiyassa catutthe **nappaṭibaloti** kāyabalena ca ñāṇabalena ca asamannāgato. **Āmisantaroti** āmisahetuko cīvarādīni paccāsīsamāno.

5-6. Anāyussāsuttadvayaṇṇanā

125-126. Pañcame **anāyussāti** āyupacchedanā na āyuvaddhanā. Chaṭṭhepi eseva nayo.

7. Vapakāsasuttavaṇṇanā

127. Sattame **nālaṃ saṃghamhā vapakāsītunti** saṃghato nikkhamitvā ekako vasitum na yutto. Kāmañcesa saṃghamajjhepi vasitum ayuttova asaṃghasobhanatāya¹, ovādānusāsanippaṭibaddhattā pana nippariyāyeneva saṃghamhā vapakāsītum na yutto. **Alaṃ saṃghamhā vapakāsītunti** cātuddisattā saṃghamhā nikkhamma ekako vasitum yutto, saṃghasobhanatāya pana saṃghepi vasitum yuttoyeva. Aṭṭhamam uttānatthameva.

9. Parikuppasuttavaṇṇanā

129. Navame **āpāyikāti** apāyagāmino. **Nerayikāti** nirayagāmino. **Parikuppāti** parikuppanasabhāvā purāṇavaṇasadisā. **Atekicchāti** akattabbaparikammā. Dasamam uttānatthamevāti.

Gilānavaggo tatiyo.

1. Asaṃghasobhanattā (Sī)

(14) 4. Rājavagga

1. Paṭhamacakkānuvattanasuttavaṇṇanā

131. Catutthassa paṭhame **dhammenā**ti dasakusaladhammena. **Cakkanti** āṇācakkam. **Atthaññū**ti rajjattham¹ jānāti. **Dhammaññū**ti paveṇidhammam jānāti. **Mattaññū**ti daṇḍe vā balamhi vā pamāṇam jānāti. **Kālaññū**ti rajjasukhānubhavanakālam vinicchayakaraṇakālam janapadacārikākālaṇca jānāti. **Parisaññū**ti ayam parisā khattiyaparisā, ayam brāhmaṇavessasuddasamaṇaparisāti jānāti.

Tathāgatavāre **atthaññū**ti pañca atthe jānāti. **Dhammaññū**ti cattāro dhamme jānāti. **Mattaññū**ti catūsu paccayesu paṭiggahaṇaparibhogamattam jānāti. **Kālaññū**ti ayam kālo paṭisallīnassa, ayam samāpattiyā, ayam dhammadesanāya, ayam janapadacārikāyāti evam kālam jānāti. **Parisaññū**ti ayam parisā khattiyaparisā -pa- ayam samaṇaparisāti jānāti. **Anuttaranti** navahi lokuttaradhammehi anuttaram. **Dhammacakkanti** seṭṭhacakkam.

2. Dutiyacakkānuvattanasuttavaṇṇanā

132. Dutiye **pitarā pavattitam cakkanti** cakkavattimhi pabbajite vā kālakate vā cakkaratanam sattāhamattam ṭhatvā antaradhāyati, kathamesa tam anuppavatteti nāma? Pitu paveṇiyam ṭhatvā cakkavattivattam pūretvā cakkavattirajjam kārentopi pitarā pavattitameva anuppavatteti nāma.

3. Dhammarājāsuttavaṇṇanā

133. Tatiyam Tikanipāte vuttanayameva. Sevittabbāsevitabbe panettha pacchimapadadvayameva viseso. Tattha sammā-ājīvo sevittabbo, micchā-ājīvo na sevittabbo. Sappāyo gāmanigamo sevittabbo, asappāyo na sevittabbo.

1. Hetum (Si), rañjituṃ (Ṭikāyam)

4. Yassaṁdisaṁsuttavaṇṇanā

134. Catutthe **ubhatoti** dvīhipi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** yassa hi mātā khattiyā, mātumātā khattiyā, tassāpi mātā khattiyā. Pitā khattiyō, pitupitā khattiyō, tassapi pitā khattiyō. So ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Sāmsuddhagahaṇiko** sāmsuddhāya mātukucchiyā samannāgato. “Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti ettha pana kammajatejodhātu gahaṇīti vuccati. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. Yuganti āyuppamāṇam vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugam. Tato uddham sabbepi pubbapurisā¹ pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṁ yāva sattamo puriso, tāva sāmsuddhagahaṇiko, atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** “apanetha etaṁ, kim iminā”ti evaṁ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭhoti**² na upakkuṭṭho na akkosam vā nindam vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti? **Jātivādena**, “itipi hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

Aḍḍhoti-ādīsu yo koci attano santakena vibhavana aḍḍho hoti. Idha pana na kevalam aḍḍhoyeva, **mahaddhano** mahatā aparimāṇasaṅkhena dhanena samannāgatoti attho. Pañcakāmaguṇavasena mahantā ulārā bhogā assāti **mahābhogo**. **Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro**ti koso vuccati bhaṇḍāgāram, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso, dhaññena ca paripuṇṇakoṭṭhāgāroti attho. Atha vā catubbidho koso hatthī assā rathā raṭṭhanti, tividham koṭṭhāgāram dhanakoṭṭhāgāram dhaññakoṭṭhāgāram vatthakoṭṭhāgāranti. Tam sabbampi paripuṇṇamassāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Assavāyāti** kassaci bahumpi dhanam dentassa senā na suṇāti, sā anassavā nāma hoti. Kassaci adentassāpi suṇātiyeva, ayam assavā nāma. **Ovādapaṭīkarāyāti** “idaṁ vo kattabbam, idaṁ na kattabban”ti dīna-ovādakarāya. **Paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato. **Byāttoti** paññāveyyattiyena yutto. **Medhāvīti**

1. Pitupakkhapurisā (Ka)

2. Anupakkuṭṭhoti (Syā, Ka)

ṭhānuppattikapaññāya samannāgato. **Paṭibalo**ti samattho. **Atthe cintetunti** vaḍḍhi-atthe cintetuṃ. So hi paccuppanna-atthavaseneva “atītepi evaṃ ahesuṃ, anāgatepi evaṃ bhavissanti”ti cinteti. **Vijitāvīnanti** vijitavijayānaṃ, mahantena vā vijayena samannāgatānaṃ. **Vimuttacittānanti** pañcahi vimuttihi vimuttamānasānaṃ.

5-6. Patthanāsuttadvayaṇṇanā

135-136. Pañcame **negamajānapadassā**ti nigamavāsino ca raṭṭhavāsino ca janassa. **Hatthisminti-ādīhi** hatti assa ratha tharu dhanu lekha muddāgaṇanādīni soḷasa mahāsippāni dassitāni. **Anavayoti** samattho paripuṇṇo. Sesamettha heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Chaṭṭhe **oparajjanti** uparājabhāvaṃ.

7. Appaṃsupatisuttavaṇṇanā

137. Sattame **purisādhippāyā**ti assaddhamavasena purise uppannādhippāyā purisajjhāsaya. **Ādānādhippāyoti** idāni gaheṭuṃ sakkhissāmi, idāni sakkhissāmīti evaṃ gahaṇādhippāyo. **Visamyogādhippāyoti** idāni nibbānaṃ pāpuṇissāmi, idāni pāpuṇissāmīti evaṃ nibbānajjhāsayo.

8. Bhattādakasuttavaṇṇanā

138. Aṭṭhame **bhattādakoti** bhattakkhādako, bahubhattabhuñjoti attho. **Okāsapharaṇoti** okāsaṃ pharivā aññesaṃ sambādhaṃ katvā ṭhānena okāsapharaṇo. Tattha tattha laṇḍaṃ sāreti¹ pātetīti **laṇḍasāraṇo**². Ettakā hatthīti gaṇanakāle salākaṃ gaṇhātīti **salākaggāhī**. Nisīdanasayanavasena mañcapīṭhaṃ maddatīti **mañcapīṭhamaddano**³. Bhikkhugaṇanakāle salākaṃ gaṇhātīti **salākaggāhī**.

9. Akkhamasuttavaṇṇanā

139. Navame **hatthikāyanti** hatthighaṭaṃ. Sesesupi eseva nayo. Saṅgāme avacarantīti **saṅgāmāvacarā**. **Ekissā vā tiṇodakadattiyā**

1. Sādheti (Syā)

2. Laṇḍasādhanā (Syā)

3. Pīṭhamaddano (Sī)

vimānitoti ekadivasam ekena tiṇḍakadānena vimānito, ekadivasamattaṃ aladdhatiṇḍakoti attho. Ito parampi eseva nayo. **Na sakkoti cittaṃ samādahitunti** ārammaṇe cittaṃ sammā ṭhabetuṃ na sakkoti. Sesametta uttānameva. Imasmim̐ pana sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti veditabbaṃ.

10. Sotasuttavaṇṇanā

140. Dasame **duruttānanti** na suṭṭhu vuttānaṃ dosavasena pavattitānaṃ pharusavacanānaṃ. **Durāgatānanti** dukkhuppādanākārena sotadvāraṃ āgatānaṃ. **Vacanapathānanti** vacanānaṃ. **Dukkhānanti** dukkhamānaṃ. **Tibbānanti** bahalānaṃ tāpanasabhāvānaṃ vā. **Kharānanti** pharusānaṃ. **Kaṭukānanti** tikhiṇānaṃ. **Asātānanti** amadhurānaṃ. **Amanāpānanti** manam̐ appāyitum̐ vaḍḍhetum̐ asamattānaṃ. **Pāṇaharānanti** jīvitarānaṃ. **Yā sā disāti** sabbasaṅkhārasamathādivasena dissati apadissatīti nibbānaṃ disāti veditabbaṃ. Yasmā pana taṃ āgamma sabbe saṅkhārā samathaṃ gacchanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamathoti** vuttaṃ. Sesam̐ sabbattha uttānameva. Imasmim̐ pana sutte sīlasamādhipaṇṇā missikā kathitāti.

Rājavaggo catuttho.

(15) 5. Tikaṇḍakīvagga

1. Avajānātisuttavaṇṇanā

141. Pañcamassa paṭhame **saṃvāsenāti** ekatovāsenā. **Ādeyyamukhoti**¹ ādiyanamukho, gahaṇamukhoti attho. **Tamenam̐ datvā avajānātīti** “ayaṃ dinnam̐ paṭiggahetumeva jānātī”ti evam̐ avamaṇṇāti. **Tamenam̐ saṃvāsenā avajānātīti** appamattake kismiṅcīdeva kujjhitvā “jānāmahaṃ tayā katakammaṃ, ettakaṃ addhānaṃ ahaṃ kiṃ karonto vasiṃ, nanu tuyhameva katakataṃ vīmaṃsanto”ti-ādīni vattā hoti. Atha itaro “addhā koci mayhaṃ doso bhavissatī”ti kiṅci paṭippharitum̐ na sakkoti. **Tam̐ khippaṇṇeva adhimuccitā hotīti** tam̐ vaṇṇam̐ vā avañṇam̐ vā

1. Ādiyyamukhoti (Si), ādiyamukhoti (Ka)

sīghameva saddahati. Saddahanaṭṭhena hi ādānena esa ādiyanamukhoti vutto¹. **Ādheyyamukhoti** Pāliya pana ṭhapitamukhoti attho. Magge khaṭa-āvāto viya āgatāgataṃ udakaṃ vaṇṇaṃ vā avaṇṇaṃ vā saddahanavasena sampatichchituṃ ṭhapitamukhoti vuttaṃ hoti.

Ittarasaddhoti parittasaddo. **Kusalākusale dhamme na jānātīti**-ādīsu kusale dhamme “ime kusalā”ti na jānāti, akusale dhamme “ime akusalā”ti na jānāti. Tathā sāvajje sadosadhamme “ime sāvajjā”ti, anavajje ca niddosadhamme “ime anavajjā”ti, hīne hīnāti, paṇīte paṇītāti.

Kaṇhasukkasappaṭibhāgeti “ime kaṇhā sukke paṭibāhetvā ṭhitattā sappaṭibhāgā nāma, ime ca sukkā kaṇhe paṭibāhitvā ṭhitattā sappaṭibhāgā”ti na jānāti.

2. Ārabhatisuttavaṇṇanā

142. Dutiye **ārabhati ca vippaṭisārī ca hotīti** āpattivītikkamanavasena ārabhati ceva, tappaccayā ca vippaṭisārī hoti. **Cetovimuttim paññāvimuttinti** arahattasamādhiñceva arahattaphalañāṇaṇca. **Nappajānātīti** anadhigatattā na jānāti. **Ārabhati na vippaṭisārī hotīti** āpattim āpajjati, vuṭṭhitattā pana na vippaṭisārī hoti. **Nārabhati vippaṭisārī hotīti** sakim āpattim āpajjitvā tato vuṭṭhāya pacchā kiñcāpi nāpajjati, vippaṭisāraṃ pana vinodetuṃ na sakkoti. **Nārabhati na vippaṭisārī hotīti** na ceva āpattim āpajjati, na ca vippaṭisārī hoti. **Tañca cetovimuttim -pa- nirujjhantīti** arahattaṃ pana appatto hoti. Pañcamanayena khīṇāsavo kathito.

Ārambhajāti āpattivītikkamasambhavā. **Vippaṭisārajāti** vippaṭisārato jātā. **Pavaḍḍhantīti** punappunaṃ uppajjanena vaḍḍhanti. **Ārambhaje āsave pahāyāti** vītikkamasambhave āsave āpattidesanāya vā āpattivuṭṭhānena vā pajahitvā. **Paṭivinodetvāti** suddhante ṭhitabhāvapaccavekkhaṇena nīharitvā. **Cittaṃ paññaṇca bhāvetūti** vipassanācittaṇca taṃsampayuttaṃ paññaṇca bhāvetu. Sesam iminā upāyeneva veditabbanti.

1. Ādiyyamukhoti vutto (Sī), ādiyanamukhoti attho (Ka)

3. Sārandadasuttavaṇṇanā

143. Tatiye **kāmādhimuttānanti** vatthukāmakilesakāmesu adhimuttānaṃ. **Dhammānudhammapaṭipannoti** navalokuttaradhammatthāya sahasīlakaṃ pubbhāgappaṭipadaṃ paṭipanno paṭipattipūraḷo puggalo dullabho lokasmiṃ.

4. Tikaṇḍakīsuttavaṇṇanā

144. Catutthe **appaṭikūleti** appaṭikūlārammaṇe. **Paṭikūlasaññīti** paṭikūlanti evaṃsaññī¹. Esa nayo sabbattha. Kathaṃ panāyaṃ evaṃ viharatīti? Iṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ pana asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati. Evaṃ tāva appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati. Aniṭṭhasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati. Evaṃ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati. Ubhayasmiṃ pana purimanayassa ca pacchimanayassa ca vasena tatiyacatutthavārā vuttā, chaḷaṅgupekkhāvasena pañcamaḷo. Chaḷaṅgupekkhā cesā khīṇāsavassa upekkhāsadisā, na pana khīṇāsavupekkhā. Tattha **upekkhako vihareyyāti** majjhatabhāve ṭhito vihareyya. **Kvacanīti** kismiṃci ārammaṇe. **Katthacīti** kismiṃci padese. **Kiñcananti**² koci appamattakopi. Iti imasmiṃ sutte pañcasu ṭhānesu vipassanāva kathitā. Taṃ āradhavi-passako bhikkhu³ kātuṃ sakkoti, ñāṇavā paññuttaro bahussutasamaṇopi kātuṃ sakkoti. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino kātuṃ sakkontiyeva, khīṇāsave vattabbameva natthīti. Pañcamaṃ uttānameva.

6. Mittasuttavaṇṇanā

146. Chaṭṭhe **kammantaṃ kāretīti** khettādikammantaṃ kāreti. **Adhikaraṇaṃ ādiyatīti** cattāri adhikaraṇāni ādiyati. **Pāmokkhesu bhikkhūsūti** disāpāmokkhesu bhikkhūsu. **Paṭiviruddho hotīti** paccanīkaggāhitāya viruddho hoti. **Anavatthacārikanti** anavatthānacārikaṃ⁴.

1. Evaṃ katasaññī (Ka) 2. Kiñcanāti (Sī), kiñcināti (Syā) 3. Eko bhikkhu (Sī, Syā)
4. Anavatthacārikanti avavatthānacārikaṃ (Sī), avatṭhānacārikanti avavatṭhāne cārikaṃ (Syā)

7. Asappurisdānasuttavaṇṇanā

147. Sattame **asakkaccaṃ detīti** na sakkaritvā sucim katvā deti. **Acittikatvā detīti** acittikārena agāravavasena deti. **Apaviddham detīti** na nirantaram deti, atha vā chaḍḍetukāmo viya deti. **Anāgamanadiṭṭhiko detīti** katassa¹ nāma phalaṃ āgamissatīti evaṃ āgamanadiṭṭhim na uppādetvā deti.

Sukkapakkhe **cittikatvā detīti** deyyadhamme ca dakkhiṇeyyesu ca cittikāraṃ upaṭṭhapetvā deti. Tattha deyyadhammaṃ paṇītaṃ ojavantaṃ katvā dento deyyadhamme cittikāraṃ upaṭṭhapeti nāma. Puggalaṃ vicinitvā dento dakkhiṇeyyesu cittikāraṃ upaṭṭhapeti nāma. **Sahatthā detīti** āṇattiyā parahatthena adatvā “anamatagge saṃsāre vicarantena me hatthapādānaṃ aladdhakālassa pamāṇaṃ nāma natthi, vaṭṭamokkhaṃ bhavanissaraṇaṃ karissāmi”ti sahattheneva deti. **Āgamanadiṭṭhiko**ti “anāgatabhavassa paccayo bhavissatī”ti kammañca vipākāñca saddahitvā detīti.

8. Sappurisdānasuttavaṇṇanā

148. Aṭṭhame **saddhāyāti** dānañca dānaphalañca saddahitvā. **Kālenāti** yuttappattakālena. **Anaggahitacittoti**² aggahitacitto muttacāgo hutvā. **Anupahaccāti** anupaghātetvā guṇe amakkhetvā. **Kālāgatā cassa atthā pacurā hontīti** atthā āgacchamānā vayovuḍḍhakāle anāgantvā yuttappattakāle paṭhamavayasmimīyeva āgacchanti ceva bahū ca honti.

9. Paṭhamasamayavimuttasuttavaṇṇanā

149. Navame **samayavimuttassāti** appitappitakkhaṇeyeva vikkhambhitehi kilesehi vimuttattā samayavimuttisaṅkhātāya lokiyavimuttiyā vimuttacittassa. Dasamaṃ uttānatthameva.

Tikaṇḍakāvaggo pañcamao.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Kudāssu (Sī)

2. Anuggahitacittoti (Syā, Ka)

4. Catutthapaṇṇāsaka

(16) 1. Saddhammavagga

1. Paṭhamasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

151. Catutthassa paṭhame **abhabbo niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattanti** kusalesu dhammesu sammattabhūtaṃ magganiyāmaṃ okkamituṃ abhabbo abhājanam. **Kathaṃ paribhotīti-ādīsu** “kiṃ kathā nāma esā”ti vadanto **kathaṃ paribhoti** nāma. “Kiṃ nāmesa katheti, kiṃ ayaṃ jānāti”ti vadanto **kathikaṃ paribhoti** nāma. “Mayaṃ kiṃ jānāma, kuto amhākaṃ etaṃ sotuṃ balan”ti vadanto **attānaṃ paribhoti** nāma. Vipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

2. Dutiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

152. Dutīye **anaññāte aññātamaṇīti** aviññātasmiṃ yeva “viññātaṃ idaṃ mayā”ti evaṃmānī.

3. Tatiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

153. Tatiye **makkhī dhammaṃ suṇātīti** makkhī hutvā guṇamakkhanacittena dhammaṃ suṇāti. **Upārambhacittoti** niggaḥāropanacitto. **Randhagavesīti** guṇarandhaṃ guṇacchiddaṃ gavesanto.

4. Paṭhamasaddhammasammosasuttavaṇṇanā

154. Catutthe **na sakkaccaṃ dhammaṃ suṇantīti** ohitasotā sukatakārino hutvā na suṇanti. **Na pariyaṇṇantīti** yathāsutaṃ dhammaṃ vaḷaṇṇantāpi sakkaccaṃ na vaḷaṇṇanti. Pañcamaṃ uttānameva.

6. Tatiyasaddhammasammosasuttavaṇṇanā

156. Chaṭṭhe **appaṭisaraṇoti** appaṭiṭṭho. Ācariyā hi suttantassa paṭisaraṇaṃ nāma, tesaṃ abhāvā appaṭisaraṇo hoti. Sesamettha heṭṭhā vutthanayameva.

7. Dukkathāsuttavaṇṇanā

157. Sattame **puggalaṃ upanidhāyāti** taṃ taṃ puggalaṃ upanikkhipitvā, sakkhiṃ katvāti attho. **Kacchamānāyāti** kathiyamānāya. Sesamettha aṭṭhamañca uttānatthamevāti.

9. Udāyīsuttavaṇṇanā

159. Navame **anupubbim katham**¹ **kathessāmīti** dānānantaram sīlam, sīlānantaram sagganti evaṃ desanānupubbim katham vā², yaṃ yaṃ suttapadam vā gāthāpadam vā nikkhittam hoti, tassa tassa anurūpakatham kathessāmīti cittaṃ upaṭṭhapetvā paresam dhammo desetabbo. **Pariyāyadassāvīti** tassa tassa atthassa taṃ taṃ kāraṇam dassento. Kāraṇaṃhi idha pariyāyoti vuttam. **Anuddayataṃ paṭiccāti** “mahāsambādhattatte satte sambādhatto mocessāmī”ti anukampaṃ āgamma. **Na āmisantaroti** na āmisahetuko, attano catupaccayalābham anāsīsantoti attho. **Attānañca parañca anupahaccāti** attukkaṃsana paravambhanādivasena attānañca parañca guṇupaghātena anupahantvā.

10. Duppaṭivinodayasuttavaṇṇanā

160. Dasame **duppaṭivinodayāti** yāni hassādīni kiccāni nipphādetuṃ ṭhānāni uppannāni honti, tesu matthakaṃ asampattesu antarāyeva dunnihārā duvikkhambhayā honti. **Paṭibhānanti** kathetukāmatā vuccati. Imāni pañca duppaṭivinodayāni, na suppaṭivinodayāni. Upāyena pana kāraṇena anurūpāhi paccavekkhaṇa-anusāsanādīhi sakkā paṭivinodetunti.

Saddhammavaggo paṭhamo.

1. Ānupubbikatham(Sī), anupubbikatham (Syā)

2. Desanānupubbikathā vā (Sī), desanānupubbikam vā (Syā)

(17) 2. Āghātavagga

1. Paṭhama-āghātaṭṭapaṭivīnayasuttavaṇṇanā

161. Dutiyassa paṭhame āghātaṃ paṭivīnenti vūpasameṇṭīti āghātaṭṭapaṭivīnayaṃ. Yattha bhikkhuno uppanno āghāto sabbaso paṭivīnetabboti yattha ārammaṇe bhikkhuno āghāto uppanno hoti, tattha so sabbo imehi pañcahi paṭivīnodetabboti attho. **Mettā tasmim̐ puggale bhāvetabbā**ti tikacatukkajjhānavasena mettā bhāvetabbā. **Karuṇāyapi** eseva nayo. **Upekkhā** pana catukkapañcakajjhānavasena bhāvetabbā. Yasmā pana yaṃ puggalaṃ passato cittaṃ na nibbāti, tasmim̐ muditā na saṅṭhahati¹, tasmā sā na vuttā. **Asati-amanasikāro**ti yathā so puggalo na upaṭṭhāti, kuṭṭādihi antarito viya hoti, evaṃ tasmim̐ asati-amanasikāro āpajjitabbo. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

2. Dutiya-āghātaṭṭapaṭivīnayasuttavaṇṇanā

162. Dutīye āghāto etesu paṭivīnetabboti² āghātaṭṭapaṭivīnayaṃ. Āghāto etehi paṭivīnetabbotipi āghātaṭṭapaṭivīnayaṃ. Paṭivīnayaṇṇo hi paṭivīnayaṇṇavattṭhūnampi paṭivīnayaṇṇakāraṇāṇampi etaṃ adhivacanaṃ, tadubhayampi idha vaṭṭati. Pañca hi puggalā paṭivīnayaṇṇavattṭhū³ honti pañcahi upamāhi pañca paṭipattiyo paṭivīnayaṇṇakāraṇāṇi. **Labhati ca kālena kālaṃ cetaso vivaraṃ cetaso pasādaṃ**ti kāle kāle samathavipassanācittassa uppannokāsasaṅkhātaṃ vivaraṇceva saddhāsampannabhāvasaṅkhātaṃ pasādaṇca labhati.

Rathiyāyāti antaravīthiyaṃ. **Nantakanti** pilotikakhaṇḍaṃ. **Niggahetvā**ti akkamitvā. **Yo tattha sāro**ti yaṃ tattha thiraṭṭhānaṃ. **Taṃ paripātetvā**ti taṃ luñcitvā. **Evameva khoti** ettha paṃsukūliko viya mettāvihārī daṭṭhabbo, rathiyāya nantakaṃ viya veripuggalo, dubbalaṭṭhānaṃ viya aparisuddhakāyasamācārātā, thiraṭṭhānaṃ viya parisuddhavadīsamācārātā, dubbalaṭṭhānaṃ chaḍḍetvā thiraṭṭhānaṃ ādāya gantvā sibbitvā rajitvā

1. Na upaṭṭhahati (Syā)

2. Paṭivīnodetabboti (Ka)

3. Paṭivīnayaṇṇakāraṇāṇampi vaṭṭhū (Sī)

pārupitvā vicaraṇakālo viya aparisuddhakāyasamācārataṃ amanasikatvā parisuddhavadāsamācārataṃ, manasikatvā verimhi cittuppādaṃ nibbāpetvā phāsuvihārakālo daṭṭhabbo.

Sevālapaṇakapariyonaddhāti sevālena ca udakapappaṭakena ca paṭicchannā. **Ghammaparetoti** ghammena anugato. **Kilantoti** maggakilanto. **Tasitoti** taṇhābhibhūto. **Pipāsitoti** pānīyaṃ pātukāmo. **Apaviyūhitvāti** apantvā. **Pivivvāti** pasanna-udakaṃ pivivvā. **Evameva khoti** ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, sevālapaṇakaṃ viya aparisuddhavadāsamācārataṃ pasanna-udakaṃ viya parisuddhakāyasamācārataṃ, sevālapaṇakaṃ apavyūhitvā pasannodakaṃ pivivvā gamanaṃ viya aparisuddhavadāsamācārataṃ amanasikatvā parisuddhakāyasamācārataṃ manasikatvā verimhi cittuppādaṃ nibbāpetvā phāsuvihārakālo daṭṭhabbo.

Khobhessāmīti cālessāmi. **Loḷessāmīti** ākulaṃ karissāmi. **Apeyyampi taṃ karissāmīti** pivitum asakkuṇeyyaṃ karissāmi. **Catukkuṇḍiko**¹ti jāṇūhi ca hatthehi ca bhūmiyaṃ patiṭṭhānena catukkuṇḍiko¹ hutvā. **Gopītaṃ pivivvāti** gāviyo viya mukhena ākaḍḍhento pivivvā. **Evameva khoti** ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, gopadaṃ viya veripuggalo, gopade² paritta-udakaṃ viya tassabbhantare parittaguṇo, catukkuṇḍikassa gopītaṃ pivivvā pakkamanaṃ viya tassa aparisuddhakāyavadāsamācārataṃ amanasikatvā yaṃ so kālena kālaṃ dhammassavanaṃ nissāya cetaso vivarappasādasāṅkhātaṃ pītipāmojjam labhati, taṃ manasikatvā cittuppādanibbāpanaṃ veditabbaṃ.

Ābādhikoti iriyāpathabhañjanakena visabhāgābādhena ābādhiko. **Puratopissāti** puratopi bhaveyya. **Anayabyasananti** avaḍḍhivināsaṃ. **Evameva khoti** ettha so anāthagilāno viya sabbakaṇhadhammasamannāgato puggalo, addhānamaggo viya anamataggasaṃsāro, purato ca pacchato ca gāmaṇaṃ dūrabhāvo viya nibbānassa dūrabhāvo, sappāyabhojanānaṃ alābho viya sāmāññaphalabhojanānaṃ alābho, sappāyabhesajjanaṃ

1. Catuguṇḍiko (Sī, Syā)

2. Gopadake (Ka)

alābho viya samathavipassanānaṃ abhāvo, patirūpa-upaṭṭhākānaṃ alābho viya ovādānusāsanihi kilesatikicchakānaṃ abhāvo, gāmantanāyakassa alābho viya nibbānasampāpakassa Tathāgatassa vā Tathāgatasāvakaassa vā aladdhabhāvo, aññatarassa purisassa disvā kāruṇṇupaṭṭhānaṃ viya tasmiṃ puggale mettāvihārikassa kāruṇṇaṃ uppādetvā cittanibbāpanaṃ veditabbaṃ.

Acchodakāti pasannodakā. **Sātodakā**ti madhurodakā. **Sītodakā**ti tanusītasalilā. **Setakā**ti ūmibhijjanaṭṭhānesu setavaṇṇā. **Supatitthā**ti samatitthā. **Evameva khoti** ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, sā pokkharāṇī viya parisuddhasabbadvāro puriso, nhatvā pivitvā paccuttarivā rukkhacchāyāya nipajjitvā yathākāmaṃ gamaṇaṃ viya tesu dvāresu yaṃ icchati, taṃ ārammaṇaṃ katvā cittanibbāpanaṃ veditabbaṃ. Tatiyacatutthāni heṭṭhā vuttānayaṇeva.

5. Pañhapucchāsuttavaṇṇanā

165. Pañcame **paribhavanti** paribhavanto, evaṃ paribhavissāmīti paribhavanatthāya pucchatīti attho. **Aññātukāmoti**¹ jānitukāmo hutvā.

6. Nirodhasuttavaṇṇanā

166. Chaṭṭhe **atthetaṃ ṭhānanti** atthi etaṃ kāraṇaṃ. **No ce diṭṭheva dhamme aññaṃ āradheyyāti** no ce imasmiṃ yeva attabhāve arahattaṃ pāpuṇeyya. **Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ devānanti** kāmāvacaradevānaṃ. **Aññataraṃ manomayaṃ kāyanti** jhānāmanena nibbattaṃ aññataraṃ suddhāvāsabrahmakāyaṃ. **Udāyīti** Lāḷudāyī. So hi “manomayan”ti sutvā “āruppe na bhavitabban”ti paṭibāhi. Thero “Sāriputto kiṃ jānāti, yassa sammukhā evaṃ bhikkhū vacanaṃ paṭikkosantī”ti evaṃ bālānaṃ laddhi-uppattiṭṭhānaṃ taṃ vacanaṃ anadhivāsetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Atthi nāmāti amarisanatthe² nipāto. Teneva cettha “ajjupekkhissathā”ti anāgatavacanaṃ kataṃ. Ayañhetthattho—Ānanda tumhe

1. Ñātukāmoti (Syā)

2. Apadissanatthe (Syā)

theraṃ bhikkhuṃ viheṭṭhiyamānaṃ ajjupekkhatha, na vo etaṃ marisayāmi¹ na saḥāmi nādhivāsemīti. Kasmā pana Bhagavā Ānandattheraṃyeva evamāhāti? Dhammabhaṇḍāgārikattā. Dhammabhaṇḍāgārikassa hi evaṃ vadanto² paṭibāhituṃ bhāro. Apicesa Sāriputtattherassa piyasahāyo, tenāpissa esa bhāro. Tattha kiñcāpi Bhagavā Ānandattheraṃ garahanto evamāha, na panesā tasseva garahā, sammukhībḥhūtānaṃ sabbesaṃyeva garahāti veditabbā. **Vihāranti** Gandhakuṭim.

Anacchariyanti na acchariyaṃ. **Yathāti** kāraṇavacanaṃ. **Āyasmantaṃyevettha upavānaṃ paṭibhāseyyāti** ettha Bhagavatā ca³ evaṃ etadeva kāraṇaṃ ārabha udāhaṭe āyasmatoyeva upavānassa paṭivacanaṃ paṭibhātu upaṭṭhātūti dīpeti. **Sārajjam okkanti** domanassaṃ anupaviṭṭhaṃ. **Sīlavāti**-ādīhi khīṇāsavasīlādīniyeva kathitāni. **Khaṇḍiccenāti**-ādīni sakkārādīnaṃ kāraṇapucchāvasena vuttāni. Kim khaṇḍiccādīhi kāraṇehi taṃ taṃ sabrahmacāriṃ sakkareyyunti ayañhettha adhippāyo.

7. Codanāsuttavaṇṇanā

167. Sattame **codakenāti** vatthusandassanā āpattisandassanā saṃvāsappaṭikkhepo sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvattūhi codayamānena. **Kālena vakkhāmi no akālenāti** ettha cudītakassa kālo kathito, na codakassa. Paraṃ codentena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā na codetabbo⁴, divāṭṭhāne nisinnakāle “karotāyasmā okāsaṃ, ahaṃ āyasmantaṃ vattukāmo”ti evaṃ okāsaṃ kāretvā codetabbo. Puggalaṃ pana upaparikkhitvā yo lolapuggalo abhūtaṃ vatvā bhikkhūnaṃ ayasaṃ āropeti, so okāsakammaṃ vināpi codetabbo. **Būtenāti** tacchena sabhāvena. **Sanḥenāti** maṭṭhena mudukena. **Atthasaṃhitenāti** atthakāmatāya hitakāmatāya upetena. **Avipparisāro upadahātabboti**⁵ amaṅkubhāvo upanchabbo⁶.

1. Marisāmi (Sī, Ka) Vi-Ṭṭha 1. 175; Ma-Ṭṭha 3. 206 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Vadante (?)

3. Bhagavatā (Syā)

4. Na codetabbaṃ (Syā, Ka)

5. Upadahitabboti (Syā)

6. Uppādetabbo (Sī, Syā)

alam te avipparisārāyāti yuttam te amañkubhāvāya. Sesamettha uttānamevāti. Aṭṭhamam heṭṭhā vuttanayattā pākaṭameva.

9. Khippanisantisuttavaṇṇanā

169. Navame khippam nisamayati upadhāretīti **kippanisanti**¹. Suggahitam katvā gaṇhātīti **suggahitaggaḥī**. **Atthakusaloti** Aṭṭhakathāya cheko. **Dhammakusaloti** Pāliyam cheko. **Niruttikusaloti** niruttivacanesu cheko. **Byañjanakusaloti** akkharappabhede cheko. **Pubbāparakusaloti** atthapubbāparam dhammapubbāparam akkharapubbāparam byañjanapubbāparam anusandhipubbāparanti imasmim pañcavidhe pubbāpare cheko. Tattha **atthapubbāparakusaloti** heṭṭhā atthena upari attham jānāti, upari atthena heṭṭhā attham jānāti. Katham? So hi heṭṭhā attham ṭhapetvā upari atthe vutte “heṭṭhā attho atthī”ti jānāti. Upari attham ṭhapetvā heṭṭhā atthe vutthepe “upari attho atthī”ti jānāti. Ubhato ṭhapetvā majjhe atthe vutte “ubhato attho atthī”ti jānāti. Majjhe attham ṭhapetvā ubhatobhāgesu atthe vutte “majjhe attho atthī”ti jānāti. **Dhammapubbāparādisupi** eseva nayo. **Anusandhipubbāpare** pana sīlam ādim katvā āraddhe suttante matthake chasu abhiññāsu āgatāsu “yathānusandhim yathāparicchedam² suttanto gato”ti jānāti. Diṭṭhivasena āraddhe upari saccesu āgatesupi “yathānusandhinā gato”ti jānāti. Kalahabhaṇḍanavasena āraddhe upari saraṇīyadhammesu āgatesupi, dvattimsatiracchānakathāvasena āraddhe upari dasakathāvattūsū³ āgatesupi “yathānusandhinā gato”ti jānātīti.

10. Bhaddajisuttavaṇṇanā

170. Dasame **abhibhūti** abhibhavitvā ṭhito jeṭṭhako. **Anabhibhūtoti** aññehi anabhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacane nipāto. Dassanavasena **daso**, sabbam passatīti adhippāyo. **Vasavattīti** sabbam janam vase vatteti. **Yathā passatotī** iṭṭhārammaṇam vā hotu aniṭṭhārammaṇam

1. Khippanisantī (Sī, Ka)

2. Yathānuparicchedam (Sī), yathānupadacchedam (Syā)

3. Am 3. 358; Khu 1. 119 piṭṭhesu.

vā, yenākārena taṃ passantassa. **Anantarā āsavānaṃ khayō hotīti** anantarāyeva arahattaṃ uppajjati. **Yathā suṇatoti** etthāpi eseva nayo. Atha vā yaṃ cakkhunā rūpaṃ disvā nirantameva vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti, taṃ tassa arahattaṃ cakkhuviññāṇānantaraṃ nāma hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ **idaṃ dassaṇānaṃ agganti**. Dutiyaṇṇapadepi eseva nayo.

Yathā sukhitaṃ yena maggasukhena sukhitaṃ. **Anantarā āsavānaṃ khayō hotīti** samanantameva arahattaṃ uppajjati. **Idaṃ sukhānaṃ agganti** idaṃ maggasukhaṃ sukhānaṃ uttamaṃ. **Yathā saññissāti** idhāpi maggasaññāva adhippetā. **Yathā bhūtaṃ** yasmim bhava yasmim attabhāve ṭhitassa **anantarā** anantarāyeva arahattaṃ uppajjati. **Idaṃ bhavānaṃ agganti** ayaṃ pacchimo attabhāvo bhavānaṃ aggaṃ nāma. Atha vā **yathā bhūtaṃ** yehi khandhehi maggakkhaṇe bhūtaṃ vijjamaṇassa. **Anantarā āsavānaṃ khayō hotīti** maggānantameva phalaṃ uppajjati. **Idaṃ bhavānaṃ agganti** idaṃ maggakkhaṇe khandhapañcakaṃ bhavānaṃ aggaṃ nāmāti.

Āghātavaggo dutiyo.

(18) 3. Upāsakavagga

1-3. Sārajjasuttādivaṇṇanā

171-173. Tatiyassa paṭhamadutiyaṇṇapadepi agāriyappaṭipatti kathitā. Sotāpannasakadāgāminopi hontu, vaṭṭantiyeva.

4. Verasuttavaṇṇanā

174. Catutthe **bhayaṇīti** cittutrāsabhayaṇī. **Verāṇīti** akusalaverāṇīpi puggalaverāṇīpi. **Cetasikanti** cittanissitaṃ. **Dukkhaṇīti** kāyapasādavattukāṃ dukkhāṃ. **Domanassanti** domanassavedanaṃ. Imasmim sutte viratipahānaṃ kathitaṃ.

5. Caṇḍālasuttavaṇṇanā

175. Pañcame **upāsakapatikuttḥoti** upāsakapacchimako. **Kotūhalamaṅgalikoti** “iminā idam bhavissatī”ti evaṃ pavattattā kotūhalasaṅkhātena diṭṭhasutamutamaṅgalena samannāgato. **Maṅgalaṃ pacceti no kammanti** maṅgalaṃ oloketi, kammaṃ na oloketi. **Ito ca bahiddhāti** imamhā sāsanā bahiddhā. **Pubbakāraṃ karotīti** dānādikaṃ kusalakiccaṃ paṭhamataraṃ karoti.

6. Pītisuttavaṇṇanā

176. Chaṭṭhe **kinti mayanti** kena nāma upāyena mayaṃ. **Pavivekaṃ pītinti** paṭhamadutiyaṃjhanāni nissāya uppajjanakapītiṃ. **Kāmūpasamhitanti** kāmanissitaṃ duvidhe kāme ārabba uppajjanakaṃ. **Akusalūpasamhitanti** “migasūkarādayo vijjhissāmi”ti saraṃ khipitvā tasmim viraddhe “viraddham mayā”ti evaṃ akusale nissāya uppajjanakaṃ. Tādisesu pana ṭhānesu avirajjhantassa “suṭṭhu me viddham, suṭṭhu me pahaṭan”ti uppajjanakaṃ **akusalūpasamhitaṃ sukhaṃ somanassaṃ** nāma. Dānādi-upakaraṇānaṃ asampattiyā uppajjamānaṃ pana **kusalūpasamhitaṃ dukkhaṃ domanassanti** veditabbaṃ.

7. Vaṇijjāsuttavaṇṇanā

177. Sattame **vaṇijjāti** vāṇijakammāni. **Upāsakenāti** tisaraṇagatena. **Satthavaṇijjāti** āvudhabhaṇḍaṃ kāretvā tassa vikkayo. **Sattavaṇijjāti** manussavikkayo. **Maṃsavaṇijjāti** sūkaramigādayo posetvā tesam vikkayo. **Majjavaṇijjāti** yaṃkiñci majjaṃ kāretvā tassa vikkayo. **Visavaṇijjāti** visam kāretvā tassa vikkayo. Iti sabbampi imam vaṇijjaṃ neva attanā kātuṃ, na pare samādapetvā kāretuṃ vaṭṭati.

8. Rājasuttavaṇṇanā

178. Aṭṭhame **pabbājentīti** raṭṭhamhā pabbājenti. **Yathāpaccayaṃ vā karontīti** yathādhippāyaṃ yathājjhāsayaṃ karonti. **Tatheva¹ pāpakammaṃ pavedentīti** yathā tena kataṃ, taṃ tatheva aññesaṃ ārocenti kathenti.

1. Tameva (Ka)

9. Gihisuttavaṇṇanā

179. Navame **sarṇvutakammantanti** pihitakammantaṃ.

Ābhicetasikānanti uttamacittanissitānaṃ. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** paccakkheyeva dhamme pavattikkhaṇe sukhavihārānaṃ. **Ariyakantehīti** ariyānaṃ kantehi maggaphalasīlehi.

Ariyadhammaṃ samādāyāti ettha ariyadhammoti pañca sīlāni kathitāni. **Merayaṃ vāruṇinti** catubbidhaṃ merayaṃ pañcavidhañca suraṃ. **Dhammañcānuvitakkayeti** navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ anussativaseneva vitakkeyya. **Abyāpajjhaṃ hitaṃ cittanti** niddukkhaṃ mettādibrahmavihāracittaṃ. **Devalokāya bhāvayeti** brahmalokatthāya bhāveyya. **Puññatthassa jigīsati** puññena atthikassa puññaṃ gavesantassa. **Santesūti** Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakesu. **Vipulā hoti dakkhiṇāti** evaṃ dinnadānaṃ mahapphalaṃ hoti. **Anupubbenāti** sīlapūraṇādinaṃ anukkamena. Sesarṇ Tikanipāte vuttatthameva.

10. Gavesīsuttavaṇṇanā

180. Dasame **sitaṃ pātvākāsīti** mahāmaggeneva gacchanto taṃ sālavanaṃ oloketvā “atthi nu kho imasmim̐ ṭhāne kiñci sukāraṇaṃ uppannapubban”ti addasa Kassapabuddhakāle Gavesinā upāsakena kataṃ sukāraṇaṃ. Athassa etadahoti “idaṃ sukāraṇaṃ bhikkhusaṃghassa apākaṭaṃ paṭicchannaṃ, handa naṃ bhikkhusaṃghassa pākaṭaṃ karomī”ti maggā okkamma aññatarasmim̐ padese ṭhitova sitapātukammaṃ akāsi, agaggadante dassetvā mandahasitaṃ hasi. Yathā hi lokiyamanussā udaraṃ paharantā “kahaṃ kahan”ti hasanti, na evaṃ Buddhā. Buddhānaṃ pana hasitaṃ haṭṭhapahaṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetaṃ terasahi somanassasahagatacittēhi hoti. Tattha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittēhi hasati, sekhā akusalato diṭṭhigatasampayuttāni dve apanetvā chahi cittēhi hasanti, khīṇāsavā catūhi sahetukakiriyacittēhi, ekena ahetukakiriyacittēhi pañcahi

cittehi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthamāgate dvīhi
 ñāṇasampayuttacittehi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca
 ahetukacittena cāti tīhi cittehi hasanti. Imasmim̐ pana ṭhāne
 kiriyāhetukamanoviññāṇadhātuso manassasahagatacittaṃ Bhagavato
 pahaṭṭhākāramattahasitaṃ uppādeti.

Taṃ panetaṃ hasitaṃ evaṃ appamattakampi therassa pākaṭaṃ hoti.
 Kathaṃ? tathārūpe hi kāle Tathāgatassa catūhi dāṭṭhāhi
 cātuddīpikamahāmeghamukhato samosarītā vijjulatā¹ viya virocamānā
 mahātālakkhandhappamaṇā rasmivaṭṭiyo uṭṭahitvā tikkhattum̐ siravaraṃ
 padakkhiṇaṃ katvā dāṭṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā
 Ānando Bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṃ jānāti.

Iddhanti samiddhaṃ. **Phīṭanti** atisamiddhaṃ sabbapāliphullaṃ viya.
Ākiṇṇamanussanti janasamākulaṃ. **Sīlesu aparipūrakārīti** pañcasu sīlesu
 asamattakārī. **Paṭidesitānīti** upāsakabhāvaṃ paṭidesitāni. **Samādapitānīti**²
 saraṇesu paṭiṭṭhāpitānīti attho. **Ichetaṃ samasamanti** iti etaṃ kāraṇaṃ
 sabbākārato samabhāveneva samaṃ, na ekadesena. **Natthi kiñci atirekanti**
 mayhaṃ imehi kiñci atirekaṃ natthi. **Handāti** vavassaggatthe nipāto.
Atirekāyāti visesakāraṇatthāya paṭipajjāmīti attho. **Sīlesu paripūrakārīm̐**
dhārethāti pañcasu sīlesu samattakārīti jānātha. Ettāvataṃ tena pañca sīlāni
 samādināni nāma honti. **Kimaṅgaṃ pana na mayanti**³ mayaṃ pana keneva
 kāraṇena paripūrakārino na bhavissāma. Sesamettha uttānamevāti.

Upāsakavaggo tatiyo.

(19) 4. Araññavagga

1. Āraññikasuttavaṇṇanā

181. Catutthassa paṭhame **mandattā momūhattāti** neva samādānaṃ
 jānāti, na ānisaṃsaṃ. Attano pana mandattā momūhattā aññāṇeneva

1. Sateratā vijjulatā (Sī)

2. Samādapitāni (Sī)

3. Kimaṅgaṃ pana mayanti (?)

āraññako hoti. **Pāpiccho icchāpakatoti** “araññe me viharantassa ‘ayaṃ āraññako’ti catupaccayasakkāraṃ karissanti, ‘ayaṃ bhikkhu lajjī pavivitto’ti-ādīhi ca guṇehi sambhāveṣṣanti”ti evaṃ pāpikāya icchāya ṭhatvā tāya eva icchāya abhibhūto hutvā āraññako hoti. Ummādavasena araññaṃ pavisitvā viharanto pana **ummādā cittakkhepā** āraññako nāma hoti. **Vaṇṇitanti** idaṃ āraññaṅgaṃ nāma Buddhehi ca Buddhasāvakehi ca vaṇṇitaṃ pasatthanti āraññako hoti. **Idamatthitanti** imāya kalyāṇāya paṭipattiyā attho etassāti idamatthī, idamatthino bhāvo idamatthitā. Taṃ idamatthitaṃyeva nissāya, na aññaṃ kiñci lokāmisanti attho. Sesamettha ito paresu ca uttānatthameva.

Araññavaggo catuttho.

(20) 5. Brāhmaṇavagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā

191. Pañcamassa paṭhame **brāhmaṇadhammā**ti brāhmaṇasabhāvā. **Sunakhesūti** kukkuresu. **Neva kiṇanti na vikkiṇanti**ti na gaṇhantā kiṇanti, na dadantā vikkiṇanti. **Sampiyleneva saṃvāsaṃ sambandhāya**¹ **sammavattenti**ti piyā piyaṃ upasaṅkamitvā paveṇiyā bandhanattham² saṃvāsaṃ pavattayanti. **Udarāvadehakanti** udaraṃ avadihitvā upacinitvā pūretvā. **Avasesaṃ ādāya pakkamanti**ti yaṃ bhuñjitum na sakkonti, taṃ bhaṇḍikaṃ katvā gahetvā gacchanti. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

2. Doṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

192. Dutiye **tvampi noti tvampi nu. Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesanti** yesaṃ santakaṃ. **Mantapadanti** vedasaṅkhātaṃ mantameva. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivasena sajjhāyitaṃ. **Pavuttanti** aññesaṃ vuttaṃ, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷhaṃ rāsikataṃ,

1. Saṃ saggaṭṭhāya (Sī)

2. Ganthanattham (Sī)

piṇḍaṃ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbehi gītaṃ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantī**ti taṃ anubhāsanti. Idaṃ purimasseva vevacanāṃ. **Bhāsitamanubhāsantī**ti tehi bhāsitaṃ anubhāsanti. **Sajjhāyitamanusajjhāyantī**ti tehi sajjhāyitaṃ anusajjhāyanti. **Vācītanuvācentī**ti tehi aññesaṃ vācītaṃ anuvācenti. **Seyyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti**-ādīni tesāṃ nāmāni. Te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṃ akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha saṃsandetvā mante ganthesuṃ. Aparāpare¹ pana brāhmaṇā paṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhiṃ viruddhe akaṃsu. **Tyāssu**'meti ettha **assūti** nipātamattaṃ, te brāhmaṇā ime pañca brāhmaṇe paññāpentīti attho.

Mante adhīyamānoti vede sajjhāyanto gaṇhanto. **Ācariyadhananti** ācariyadakkhiṇaṃ² ācariyabhāgaṃ. **Na issatthenāti** na yodhājīvakammena uppādeti. **Na rājaporisenāti** na rājupaṭṭhākabhāvena. **Kevalaṃ bhikkhācariyāyāti** suddhāya bhikkhācariyāya eva. **Kapālaṃ anatimaññamānoti** taṃ bhikkhābhājanaṃ anatimaññamāno. So hi puṇṇapattaṃ ādāya sīsaṃ nhāto kuladvāresu ṭhatvā “ahaṃ aṭṭhacattālīsa vassāni komārabrahmacariyaṃ carim, mantāpi me gahitā, ācariyassa ācariyadhanam dassāmi, dhanam me dethā”ti yāceti. Taṃ sutvā manussā yathāsatti yathābalaṃ aṭṭhapi soḷasapi satampi sahasampi denti. Evaṃ sakalagāmaṃ caritvā laddhadhanaṃ ācariyassa niyyādeti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Evaṃ kho Doṇa brāhmaṇo brahmasamo hotīti** evaṃ brahmavihārehi samannāgatattā brāhmaṇo brahmasamo nāma hoti.

Neva kayena na vikkayenāti neva attanā kayam katvā gaṇhāti, na parena vikkayam katvā dinnam. **Udakūpassaṭṭhanti** udakena upassaṭṭham pariccattam. So hi yasmiṃ kule vayappattā dārikā atthi, gantvā tassa dvāre tiṭṭhati. “Kasmā ṭhitoṣī”ti vutte “ahaṃ aṭṭhacattālīsa vassāni komārabrahmacariyaṃ carim, taṃ sabbam tumhākaṃ demi, tumhe mayham dārikaṃ dethā”ti vadati. Te dārikaṃ ānetvā tassa hatthe udakam pātetvā denti. So taṃ udakūpassaṭṭham bhariyam gaṇhitvā gacchati. **Atimīlhajoti**

1. Aparāparā (Sī), apare (Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 290 piṭṭhepi passitabban.

2. Ācariyadakkhiṇam (Ka)

atimīlhe mahāgūtharāsīmhi jāto. **Tassa sāti** tassa esā. **Na davatthāti** na kīlanatthā. **Na ratatthāti** na kāmarati-atthā. **Methunaṃ uppādetvāti** dhītaraṃ vā puttaṃ vā uppādetvā “idāni paveṇi ghaṭṭiyissatī”ti nikkhamitvā pabbajati. **Sugatiṃ saggaṃ lokanti** brahmalokameva sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Devasamo hotīti** dibbavihārehi samannāgatattā devasamo nāma hoti.

Tameva puttassādaṃ nikāmayamānoti yvāssa dhītaraṃ vā puttaṃ vā jātaṃ disvā puttapemaṃ puttassādo uppajjati, taṃ patthayamāno icchamāno. **Kuṭumbaṃ ajjhāvasatīti** kuṭumbaṃ saṅṭhapetvā kuṭumbamajjhe vasatī. Sesamettha uttānamevāti.

3. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

193. Tatiye **pagevāti** paṭhamaññeva. **Kāmarāgapariyutṭhitenāti** kāmarāgaggahitena. **Kāmarāgaparetenāti** kāmarāgānugatena. **Nissaraṇanti** tividhaṃ kāmarāgassa nissaraṇaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ tadaṅganissaraṇaṃ samucchedanissaraṇanti. Tattha asubhe paṭhamajjhānaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ nāma, vipassanā tadaṅganissaraṇaṃ nāma, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṃ nāma. Taṃ tividhampi nappajānātīti attho. **Attatthampīti**-ādīsu arahattasaṅkhāto atthano attho attattho nāma, paccayadāyakānaṃ attho parattho nāma, sveva duvidhopi ubhayattho nāma. Iminā nayena sabbavāresu attho viditabbo.

Ayaṃ pana viseso—**byāpādassa nissaraṇanti**-ādīsu hi dveva nissaraṇāni vikkhambhananissaraṇaṅca samucchedanissaraṇaṅca. Tattha byāpādassa tāva mettāya paṭhamajjhānaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ nāma, anāgāmimaggo samucchedanissaraṇaṃ, thinamiddhassa ālokasaññā vikkhambhananissaraṇaṃ, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṃ. Uddhaccakukkuccassa yo koci samatho vikkhambhananissaraṇaṃ, uddhaccassa panettha arahattamaggo, kukkuccassa anāgāmimaggo samucchedanissaraṇaṃ. Vicikicchāya dhammavavatthānaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ, paṭhamamaggo samucchedanissaraṇaṃ.

Yā panettha **seyyathāpi brāhmaṇa udapatto saṃsaṭṭho lākhāya vāti**-ādīkā upamā vuttā, tāsu **udapattoti** udakabharitā pāti.

samsaṭṭhoti vaṇṇabhedakaraṇavasenasamsaṭṭho. **Ukkudhitoti** kudhito¹.
Ussadakajātoti usumakajāto. **Sevālapaṇakapariyonaddhoti**
 tilabījakādibhedena sevālena vā nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena vā udakapiṭṭhim
 chādetvā nibbattena paṇakena pariyonaddho. **Vāteritoti** vātena erito
 kampito. **Āviloti** appasanno. **Lulitoti** asannisinno. **Kalalībhūtoti**
 kaddamībhūto. **Andhakāre nikkhittoti** koṭṭhakantarādibhede anālokaṭṭhāne
 ṭhapito. Imasmim sutte Bhagavā tīhi bhavehi desanam nivattetvā²
 arahattakūṭena niṭṭhapesi, brāhmaṇo pana saraṇamatte patiṭṭhitoti.

4. Kāraṇapālīsuttavaṇṇanā

194. Catutthe **Kāraṇapālīti** Pāloti tassa nāmaṃ, rājakulānaṃ pana
 kammante kāretīti Kāraṇapālī nāma jāto. **Kammantaṃ kāretīti** pātova
 uṭṭhāya dvāraṭṭālakapākāre akate kāreti, jiṇṇe paṭijaggāpeti. **Piṅgiyānīm**
brāhmaṇanti evaṃnāmakam anāgāmiphale patiṭṭhitam ariyasāvakaṃ
 brāhmaṇam. So kira pātova uṭṭhāya gandhamālādīni gāhāpetvā Satthu
 santikam gantvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā nagaram āgacchati, idam
 brāhmaṇassa devasikam vattanti. Tam so evam vattam katvā āgacchantam
 addasa. **Etadvocāti** “ayam brāhmaṇo pañṇavā nāṇuttaro, kham nu kho
 pātova gantvā āgacchatī”ti cintetvā anukkamena santikam āgataṃ sañjānitvā
 “handa kuto nū”ti-ādivacanam avoca.

Tattha **divā divassāti** divasassāpi divā, majjhanhikakāleti attho. **Paṇḍito**
maññeti bhavam piṅgiyānī samaṇam Gotamam paṇḍitoti maññati, udāhu
 noti ayamettha attho. **Ko cāham bhoti** bho samaṇassa Gotamassa
 pañṇāveyyattiyajānane aham ko nāma. **Ko ca samaṇassa Gotamassa**
pañṇāveyyattiyam jānissāmīti kuto cāham samaṇassa Gotamassa
 pañṇāveyyattiyam jānissāmi, kena nāma kāraṇena jānissāmīti evam
 sabbathāpi attano ajānanabhāvam dīpeti. **Sopi nūnassa tādisovāti** yo
 samaṇassa Gotamassa pañṇāveyyattiyam jāneyya, sopi nūna dasa pāramiyo
 pūretvā sabbaññutam patto

1. Ukkaṭṭhitoti kathito (Sī), ukkuṭṭhitoti kuṭṭhito (Syā)

2. Nibbaṭṭetvā (Sī, Ka)

tādiso Buddhoyeva bhaveyya. Sineruṃ vā hi pathaviṃ vā ākāsaṃ vā pametukāmena tappamāṇo¹ daṇḍo vā rajju vā laddhuṃ vaṭṭati, samaṇassa Gotamassa paññaṃ jānantenapi tassa ñāṇasadisameva sabbaññutaññāṇaṃ laddhuṃ vaṭṭatīti dīpeti. Ādaravasena panettha āmeḍitaṃ kataṃ. **Uḷārāyāti** uttamāya seṭṭhāya. **Ko cāhaṃ bho**ti bho ahaṃ samaṇassa Gotamassa pasāmsane ko nāma. **Ko ca samaṇaṃ Gotamaṃ pasāmsissāmīti** kena kāraṇena pasāmsissāmi.

Pasatthappasatthoti sabbaguṇānaṃ upari varehi sabbalokapasatthehi attano guṇeḥeva pasattho, na tassa aññehi pasāmsanakiccaṃ atthi. Yathā hi campakapupphaṃ vā nīluppalaṃ vā padumaṃ vā lohitaḥcandanaṃ vā attano vaṇṇagandhasiriyāva pāsādikañceva sugandhañca, na tassa āgantukehi vaṇṇagandhehi thomanakiccaṃ atthi. Yathā ca maṇiratanāṃ vā candamaṇḍalaṃ vā attano ālokeneva obhāsati, na tassa aññena obhāsanakiccaṃ atthi. Evaṃ samaṇo Gotamo sabbalokapasatthehi attano guṇeḥeva pasattho thomito, sabbalokassa seṭṭhataṃ pāpito. Na tassa aññena pasāmsanakiccaṃ atthi.

Pasatthehi vā pasatthotipi **pasatthappasattho**. Ke pana pasatthā nāma? Rājā pasenadi Kosalo Kāsikosalavāsikehi pasattho, Bimbisāro Aṅgamagadhavāsīhi, Vesālikā Licchavī Vajjiraṭṭhavāsīhi pasatthā, Pāveyyakā Mallā Kosinārakā Mallā aññepi te te khattiyā tehi tehi jānapadehi pasatthā, Caṅki-ādayo brāhmaṇā brāhmaṇagaṇehi, Anāthapiṇḍikādayo upāsakā upāsakagaṇehi, Visākhā-ādikā upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, Sakuludāyi-ādayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, Uppalavaṇṇattheri-ādikā mahāsāvika anekehi bhikkhuniatehi, Sāriputtattherādayo mahātherā anekasatehi bhikkhūhi, Sakkādayo devā anekasahasseehi devehi, mahābrahmādayo brahmāno anekasahasseehi brahmehi pasatthā. Te sabbepi Dasabalaṃ thomenti vaṇṇenti pasāmsantīti Bhagavā “pasatthappasattho”ti vuccati. **Atthavasanti** atthānisāmsam².

1. Tappamāṇova (Sī), appamāṇo (Ka)

2. Atthānaṃ vasaṃ (Syā, Ka)

Athassa so attano pasādakāraṇaṃ ācikkhanto **seyyathāpi bho purisoti-** ādimāha. Tattha **aggarasaparititto** bhojanarasesu pāyāso, sneharasesu gosappi, kasāvarasesu khuddakamadhu aneḷakaṃ, madhurarasesu sakkarāti-
 evamādayo aggarasā nāma. Tesu yena kenaci parititto ākaṇṭhappamāṇaṃ
 bhujjivā ṭhito. **Aññesaṃ hīnānanti** aggarasehi aññesaṃ hīnaraśānaṃ.
Suttasoti suttato, suttabhāvenāti attho. Sesesupi eseva nayo. **Tato tatoti**
 suttādāsu tato tato. **Aññesaṃ puthusamaṇabrāhmaṇappavādānanti** ye
 aññesaṃ puthūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhisankhātappavādā, tesam. **Na**
pihetīti na pattheti, te kathiyamāne sotumpi na icchati.
Jighacchādubbalyaparetoti jighacchāya ceva dubbalabhāvena ca anugato.
Madhupiṇḍikanti sālipiṭṭhaṃ bhajjivā catumadhurena yojetvā kataṃ
 baddhasattupiṇḍikaṃ, madhurapūvameva. **Adhigaccheyyāti** labheyya.
Asecanakanti madhurabhāvakaraṇatthāya aññena rasena anāsittakaṃ
 ojavantaṃ paṇītarasaṃ.

Haricandanassāti suvaṇṇavaṇṇacandanassa. **Lohitacandanassāti**
 rattavaṇṇacandanassa. **Surabhigandhanti** sugandhaṃ. **Darathādayo**
 vaṭṭadarathā vaṭṭakilamathā vaṭṭapariḷāhā eva. **Udānaṃ udānesīti** udāhāraṃ
 udāhari. Yathā hi yaṃ telam mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā
 gacchati, taṃ avasekoti vuccati. Yañca jalam taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti,
 ajjhottharivā gacchati, taṃ oghoti vuccati. Evamevaṃ yaṃ pītivacanaṃ
 hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi
 nikkhamati, taṃ udānanti vuccati. Evarūpaṃ pītimayavacanaṃ nicchāresīti
 attho.

5. Piṅgiyānīsuttavaṇṇanā

195. Pañcame **nīlāti** idaṃ sabbasaṅgāhikaṃ. **Nīlavāṇṇāti-**ādi tasseva
 vibhāgadassanaṃ. Tattha na tesam pakativaṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittattā
 panetaṃ vuttaṃ. **Nīlavatthāti** paṭadukūlakoseyyādīnipi nesaṃ nīlāneva
 honti. **Nīlālaṅkāraṇāti** nīlamaṇihi nīlapupphēhi alaṅkatā, tesam hatthālaṅkāra
 assālaṅkāra rathālaṅkārasāṇivitaṅkakaṅcukāpi sabbe nīlāyeva honti. Iminā
 nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Padumaṃ yathāti yathā satapattaṃ rattapadumaṃ. **Kokanadanti** tasseva vevacanaṃ. **Pātoti** pageva sūriyuggamanakāle. **Siyāti** bhaveyya. **Avītagandhanti** avigatagandhaṃ. **Āngīrasanti** Bhagavato āngamaṅgehi rasmiyo niccharanti, tasmā āngīrasoti vuccati. **Tapantamādiccamivantalikkheti** dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu āloka karaṇavasena antalikkhe tapantaṃ ādiccaṃ viya virocamaṇaṃ. **Āngīrasaṃ passāti** attānameva vā mahājanaṃ vā sandhāya evaṃ vadati.

6. Mahāsupinasuttavaṇṇanā

196. Chaṭṭhe **mahāsupināti** mahantehi purisehi passitabbato mahantānaṅca atthānaṃ nimittabhāvato mahāsupinā. **Pāturahesunti** pākaṭā ahesuṃ. Tattha supinaṃ passanto catūhi kāraṇehi passati dhātukkabhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaṃhārato vā pubbanimittato vāti.

Tattha pittādīnaṃ khobhakarapaṇāpaccayappayogena khubhitadhātuko **dhātukkabhato** supinaṃ passati. Passanto ca nānāvidhaṃ supinaṃ passati pabbatā patanto viya, ākāseṇa gacchanto viya, vālamigahatthacorādīhi anubaddho viya ca. **Anubhūtapubbato** passanto pubbe anubhūtapubbaṃ ārammaṇaṃ passati. **Devatopasaṃhārato** passantassa devatā atthakāmatāya vā anathakāmatāya vā atthāya vā anathāya vā nānāvidhāni ārammaṇāni upasaṃharanti. So tāsāṃ devatānaṃ ānubhāvena tāni ārammaṇāni passati. **Pubbanimittato** passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anathassa vā pubbanimittabhūtaṃ supinaṃ passati bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittaṃ, Kosalarājā viya soḷasa supine, ayameva Bhagavā bodhisattabhūto ime pañca mahāsupine viya cāti.

Tattha yaṃ dhātukkabhato anubhūtapubbato ca supine passati, na taṃ saccaṃ hoti. Yaṃ devatopasaṃhārato passati, taṃ saccaṃ vā hoti alikaṃ vā. Kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītampi katvā dassenti. Yaṃ pana pubbanimittato passati, taṃ ekantaṃ

saccameva hoti. Etesaṃ catunnaṃ mūlakāraṇānaṃ saṃsaggabhedatopi supinabhedo hotiyeva.

Taṃ panetaṃ catubbidhampi supinaṃ sekhaputhujjanāva passanti appahīnavipallāsattā, asekhā na passanti pahīnavipallāsattā. Kiṃ panetaṃ passanto sutto passati paṭibuddho, udāhu neva sutto na paṭibuddhoti? Kiñcetha yadi tāva sutto passati, abhidhammavirodho āpajjati. Bhavaṅgacittena hi supati, taṃ rūpanimittādi-ārammaṇaṃ rāgādisampayuttaṃ vā na hoti. Supinaṃ passantassa ca īdisāni cittāni uppajjanti. Atha paṭibuddho passati, vinayavirodho āpajjati. Yañhi paṭibuddho passati, taṃ sabbohārikacittena passati. Sabbohārikacittena ca kate vītikkame anāpatti nāma natthi. Supinaṃ passantena pana katepi vītikkame ekantaṃ anāpatti eva. Atha neva sutto na paṭibuddho passati, na nāma passati. Evañca sati supinassa abhāvo āpajjati?¹ Na abhāvo. Kasmā? Yasmā kapimiddhapareto passati. Vuttañhetāṃ “kapimiddhapareto² kho mahārāja supinaṃ passati”ti.

Kapimiddhaparetoti makkaṭaniddāya yutto. Yathā hi makkaṭassa niddā lahuparivattā hoti, evaṃ yā niddā punappunaṃ kusalādicittavokiṇṇattā lahuparivattā, yassā pavattiyāṃ punappunaṃ bhavaṅgato uttaraṇaṃ hoti, tāya yutto supinaṃ passati. Tenāyaṃ supino kusalopi hoti akusalopi abyākatopi. Tattha supinante cetiyavandanadhammassavanadhammadesanādīni karontassa kusalo, pāṇātipātādīni karontassa akusalo, dvīhi antehi mutto āvajjanatadārammaṇakkhaṇe abyākatoti veditabbo. Svāyaṃ dubbalavatthukattā cetanāya paṭisandhiṃ ākaḍḍhituṃ asamatto. Pavatte pana aññehi kusalākusalehi upatthambhito vipākaṃ deti. Kiñcāpi vipākaṃ deti, atha kho avisaye uppannattā abbohārikāva supinantacetanā³. So panesa supino kālavasenapi divā tāva diṭṭho na sameti, tathā paṭhamayāme majjhimayāme pacchimayāme ca. Balavapaccūse pana asitapītakhāyite sammā pariṇāmaṃ gate kāyasmim oḷāya patiṭṭhitāya aruṇe uggacchamāneva

1. Āpajjatīti (Vi-Ṭṭha 2. 108 piṭṭhe)

2. Kaviniddāpareto, (Khu 11. 289 piṭṭhe milindapañhe.)

3. Supinante cetanā (Sī, Syā, Ka)

diṭṭho supino sameti. Itṭhanimittam supinam passanto itṭham paṭilabhati, anitṭhanimittam passanto anitṭham.

Ime pana pañca mahāsupine neva lokiyamahājano passati, na mahārājāno, na cakkavattīrājāno, na aggasāvaka, na Paccekabuddhā, na Sammāsambuddhā, eko sabbaññubodhisattoyeva passati. Amhākam pana bodhisatto kadā ime supine passīti? “Sve Buddho bhavissāmī”ti cātuddasiyam pakkhassa rattivibhāyanakāle passi. Terasiyantipi vadantiyeva. So ime supine disvā utṭhāya pallaṅkam ābhujitvā nisinno cintesi “sace mayā Kapilavatthunagare ime supinā diṭṭhā assu, pitu mahārājassa katheyyam. Sace pana me mātā jīveyya, tassā katheyyam. Imasmiṃ kho pana ṭhāne imesam paṭiggāhako nāma natthi, ahameva paṭiggaṇhissāmī”ti. Tato “idam imassa pubbanimittam, idam imassā”ti sayameva supine paṭiggaṇhitvā Uruvelagāme Sujātāya dinnam pāyāsam paribhuñjitvā Bodhimaṇḍam āruyha bodhiṃ patvā anukkamena Jetavane viharanto attano Makulabuddhakāle diṭṭhe pañca mahāsupine vitthāretum bhikkhū āmantetvā imam desanam ārabhi.

Tattha **mahāpathavī**ti cakkavāḷagabbham pūretvā ṭhitā mahāpathavī. **Mahāsayanam ahoṣī**ti sirisayanam ahoṣi. **Ohitoti** ṭhapito. So pana na udakasmim yeva ṭhapito ahoṣi, atha kho pācīnasamuddassa uparibhāgena gantvā pācīnacakkavāḷamatthake ṭhapito ahoṣī veditabbo. **Pacchime samudde dakkhiṇe samuddeti** etesupi eseva nayo. **Tiriyā nāma tiṇajātī**ti dabbatiṇam vuccati. **Nābhiyā uggantvā nabham āhacca ṭhitā ahoṣī**ti naṅgalamattena rattadaṇḍena nābhito uggantvā passantassa passantasseva vidatthimattam ratanamattam byāmamattam yaṭṭhimattam gāvutamattam aḍḍhajojanamattam yojanamattanti evam uggantvā uggantvā anekayojanasahassam nabham āhacca ṭhitā ahoṣi. **Pādehi ussakkivā**ti agganakhato paṭṭhāya pādehi abhiruhitvā. **Nānāvanna**ti eko nīlavanna, eko pītavanna, eko lohitananna, eko paṇḍupalāsavannaoti evam nānāvanna. **Setā**ti paṇḍarā parisuddhā. **Mahato mīlhapabbatassā**ti tiyojanubbedhassa gūthapabbatassa. **Uparūpari caṅkamatī**ti matthakamatthake

caṅkamati. Dīghāyukabuddhā pana tiyojanike Mīlhapabbate anupavisitvā nisinnā giya honti.

Evam ettakena thānena pubbanimittāni dassetvā idāni saha pubbanimittehi paṭilābham dassetuṃ **yampi bhikkhveti-ādimāha**. Tattha sabbaguṇadāyakattā Buddhānaṃ arahattamaggo **anuttarā sammāsambodhi** nāma. Tasmā yaṃ so cakkavālamahāpathaviṃ sirisayanabhūtaṃ addasa, taṃ Buddhabhāvassa pubbanimittaṃ. Yaṃ Himavantapabbatarājānaṃ bimbohanaṃ addasa, taṃ sabbaññutaññāṇabimbohanaṃ pubbanimittaṃ. Yaṃ cattāro hatthapāde cakkavālamatthake thite addasa, taṃ dhammacakkassa appaṭivattiyabhāve pubbanimittaṃ. Yaṃ attānaṃ uttānaṃ nipannaṃ addasa, taṃ tīsu bhavesu avakujjānaṃ sattānaṃ uttānamukhabhāvassa pubbanimittaṃ. Yaṃ akkhīni ummīletvā passanto viya ahosi, taṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittaṃ. Yaṃ yāva bhavaggā ekālokaṃ ahosi, taṃ anāvarenañāṇassa pubbanimittaṃ. Sesam Pāḷivaseneva veditabbanti.

7. Vassasuttavaṇṇanā

197. Sattame **nemittāti** nimittapāṭhakā. **Tejodhātu pakuppatīti** mahā-aggiikkhandho uppajjati. **Pāṇinā udakaṃ sampatiçchitvāti** uppannaṃ utusamuṭṭhānaṃ udakaṃ tiyojanasatena hatthena paṭiggahetvā. **Pamattā hontīti** attano kīḷāya pamattā honti vippavuṭṭhasatino. Tesañhi sakāya ratiyā “ramāmā”ti citte uppanne akālepi devo vassati, tadabhāve na vassati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “na kālavassan”ti. Aṭṭhamanavamāni utthānatthāneva.

10. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā

200. Dasame **nissāraṇīyāti** nissaṭā visaññuttā. **Dhātuyoti** attasuññasabhāvā. **Kāmaṃ manasikarototi** kāmaṃ manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadaṃ gahetvā visaṃ vīmaṃsanto viya vīmaṃsanatthaṃ kāmābhimukhaṃ cittaṃ pesentassāti attho. **Na pakkhandatīti** nappavisati. **Nappasīdatīti** pasādaṃ nāpajjati. **Na santiṭṭhatīti** nappatiṭṭhahati. **Na vimuccatīti** na adhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattaṃ vā nhārudaddulaṃ vā aggimhi pakkhittaṃ paṭilīyati paṭikuṭati paṭivaṭṭati na sampasārīyati, evaṃ

paṭilīyati na saṃpasāriyati. **Nekkhammaṃ kho paṇāti** idha nekkhammaṃ nāma asubhesu paṭhamajjhānaṃ, tamassa manasikaroto cittaṃ pakkhandati. **Tassa taṃ cittanti** tassa taṃ asubhajjhānacittam. **Sugatanti** gocare gatattā suṭṭhu gataṃ. **Subhāvitaṃ** ahānabhāgiyattā suṭṭhu bhāvitaṃ. **Suvuṭṭhitaṃ** kāmato vuṭṭhitaṃ. **Suvimuttaṃ** kāmehi suṭṭhu vimuttaṃ. **Kāmapaccayā āsavā** nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātāti** dukkhā. **Parilāhāti** kāmarāgapariḷāhā. **Na so taṃ vedanaṃ vediyatīti** so taṃ kāmavedanaṃ vighātapariḷāhavedanañca na vediyati. **Idamakkhātāṃ kāmānaṃ nissaraṇanti** idaṃ asubhajjhānaṃ kāmehi nissaṭattā kāmānaṃ nissaraṇanti akkhātāṃ. Yo pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsanto tatiyamaggaṃ patvā anāgāmiphaleṇa nibbānaṃ disvā “puna kāmā nāma natthī”ti jānāti. Tassa cittaṃ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseva nayo.

Ayaṃ pana viseso—dutiyaṃ mettājānāni byāpādassa nissaraṇaṃ nāma. Tatiyaṃ karuṇājānāni vihiṃsāya nissaraṇaṃ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. Accantanissaraṇaṃ arahattaphalaṃ yojetabbaṃ. Pañcamavāre **sakkāyaṃ manasikarototi** suddhasaṅkhāre pariḷāhitaṃ arahattaṃ pattassa sukkhavipassakassa phalasaṃpattito vuṭṭhāya vīmaṃsanatthaṃ pañcupādānakkhandhābhimukhaṃ cittaṃ pesentassa. **Idamakkhātāṃ sakkhāyassa nissaraṇanti** idaṃ arahattamaggaṃ ca phaleṇa ca nibbānaṃ disvā ṭhitassa bhikkhuno “puna sakkāyo natthī”ti uppannaṃ arahattaphalasaṃpatticittaṃ sakkhāyassa nissaraṇanti akkhātāṃ. Idāni evaṃ sakkāyanissaraṇaṃ nirodhaṃ patvā ṭhitassa khīṇāsavassa vaṇṇaṃ kathento **tassa kāmanandīpi nānusetīti** ādimāha. Tattha **nānusetīti** na nibbattati. **Ananusayāti** anibbattiyā. Sesamettha uttānatthamevāti.

Brāhmaṇavaggo pañcamaṃ.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Kimilavagga

1. Kimilasuttavaṇṇanā

201. Pañcamassa paṭhame **Kimilāyanti**¹ evarānāmake nagare. **Niculavaneti**² Mucalindavane. **Etadvocāti** ayaṃ kira thero tasmim̐ yeva nagare seṭṭhiputto Satthu santike pabbajitvā pubbenivāsaññaṃ paṭilabhi, so attanā nivutthaṃ khandhasantānaṃ anussaranto Kassapadasabalassa sāsanosakkanakāle pabbajitvā catūsu parisāsu sāsane agāravaṃ karontīsu nisseṇim̐ bandhitvā pabbataṃ āruyha tattha samaṇadhammaṃ katvā attano nivutthabhāvaṃ³ addasa. So “Satthāraṃ upasaṅkamtivā taṃ kāraṇaṃ pucchissāmi”ti etaṃ “ko nu kho bhante”ti-ādivacanaṃ avoca.

Satthari agāravā viharanti appatissāti Satthari gāravañceva jeṭṭhakabhāvañca anupaṭṭhapetvā viharanti. Sesesupi eseva nayo. Tattha cetiyaṅgañādisu chattaṃ dhāretvā upāhanā āruyha vicaranto nānappakārañca niratthakakathaṃ kathento Satthari agāravo viharati nāma. Dhammassavanagge pana nisīditvā niddāyanto ceva nānappakārañca niratthakakathaṃ kathento dhamme agāravo viharati nāma. Saṃghamajjhe bāhāvikkhepakāṃ nānattakathaṃ kathento theranavamajjhimesu ca cittikāraṃ akaronto saṃghe agāravo viharati nāma. Sikkhaṃ aparipūrento sikkhāya agāravo viharati nāma. Aññaṃaññaṃ kalahabhaṇḍanādīni karonto aññaṃaññaṃ agāravo viharati nāma. Dutiyaṃ uttānatthameva.

3. Assājānīyasuttavaṇṇanā

203-204. Tatiye **ajjavenāti** ujukabhāvena avaṅkagamanena. **Javenāti** padajavena. **Maddavenāti** sarīramudutāya. **Khantiyāti** adhivāsanakkhantiyā. **Soraccenāti** sucisīlatāya. Bhikkhuvāre **ajjavanti** ñāṇassa ujukagamanāṃ. **Javoti** sūraṃ⁴ hutvā ñāṇassa gamanabhāvo⁵.

1. Kimbilāyanti (Sī, Syā)

2. Niculavaneti (Sī), veḷuvaneti (Syā, Ka)

3. Nibbattabhāvaṃ (Ka)

4. Sūrassa (Ka)

5. Vahanabhāvo (Sī)

maddavanti sīlamaddavaṃ. **Khantīti** adhivāsanakkhantiyeva. **Soraccam** sucisilatāyeva. Catutthe pañca balāni missakāni kathitāni.

5. Cetokhilasuttavaṇṇanā

205. Pañcame **cetokhilāti** cittassa thaddhabhāvā kacavarabhāvā khāṇukabhāvā. **Satthari kaṅkhatīti** Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno “dvattimsavarapurisalakkaṇapaṭiṃḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati, guṇe kaṅkhamāno “atītānāgatapaccuppannañānanasamatthaṃ sabbaññutaññāṇaṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Vicikicchātīti** vicinanto kicchati, dukkhaṃ āpajjati, vinicchetuṃ na sakkoti. **Nādhimuccatīti** evametanti adhimokkhaṃ na paṭilabhati. **Na sampasīdatīti** guṇesu otarivā nibbicikicchabhāvena pasīdituṃ anāvilo bhavituṃ na sakkoti. **Ātappāyāti** kilesasantāpakavīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyāti** punappunaṃ yogāya. **Sātaccāyāti** satatakiriya. **Padhānāyāti** padahanatthāya. **Ayam paṭhamo cetokhiloti** ayam Satthari vicikicchāsāṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo evametassa bhikkhuno appahīno hoti.

Dhammeti pariyattidhadhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno “Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ caturāsītiddhamakkhandhasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthī”ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno “vipassanānissando maggo nāma, magganissandaṃ¹ phalaṃ nāma, sabbasaṅkhārapaṭiṇissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti, taṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Samghe kaṅkhatīti** “ujjuppaṭipanno”ti-ādīnaṃ padānaṃ vasena “evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti aṭṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto saṅgho nāma atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Sikkhāya** kaṅkhamāno “adhisīlasikkhā nāma adhicitta-adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti, sā atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ayam pañcamoti** ayam sabrahmacārīsu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo.

6. Vinibandhasuttavaṇṇanā

206. Chaṭṭhe **cetasovinibandhāti** cittaṃ vinibandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. **Kāmeti** vatthukāmepe kilesakāmepe.

1. Magganissando (Si)

kāyeti attano kāye. **Rūpeti** bahiddhārūpe. **Yāvadatthanti** yattakaṃ icchati, tattakaṃ. **Udarāvadehakanti** udarapūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato udarāvadehakanti vuccati. **Seyyasukhanti** mañcapīṭhasukhaṃ, utusukhaṃ vā. **Passasukhanti** yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇapassa vāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannasukhaṃ. **Middhasukhanti** niddāsukhaṃ. **Anuyuttoti** yuttappayutto viharati. **Paṇidhāyāti** patthayitvā. **Silenāti-ādīsu sīlanti** catupārisuddhisīlaṃ. **Vatanti** vatasamādānaṃ. **Tapoti** tapacaraṇaṃ. **Brahmacariyanti** methunavirati. **Devo vā bhavissāmīti** mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññataro vāti** appesakkhadevesu vā aññataroti.

7-8. Yāgusuttādivaṇṇanā

207-208. Sattame **vātaṃ anulometīti** vātaṃ anulometvā harati. **Vatthim sodhetīti** dhamaniyo suddhā karoti. **Āmāvasesaṃ pācetīti** sace āmāvasesakaṃ hoti, taṃ pāceti. Aṭṭhame **acakkhussanti** na cakkūnaṃ hitaṃ, cakkhum visuddhaṃ na karoti.

9. Gītassarasuttavaṇṇanā

209. Navame **āyatakenāti** dīghena, paripuṇṇapadabyañjanaṃ¹ gāthāvattañca vināsetvā pavattena. **Sarakuttimpi nikāmayamānassāti** evaṃ gītassaro kātabboti sarakiriyaṃ patthayamānassa. **Samādhissa bhaṅgo hotīti** samathavipassanācittassa vināso hoti.

10. Muṭṭhassatisuttavaṇṇanā

210. Dasame **dukkhaṃ supatīti** nānāvidhaṃ supinaṃ passanto dukkhaṃ supati. **Dukkhaṃ paṭibujjhatīti** paṭibujjhantopi uttasitvā salomahaṃso paṭibujjhati. Imasmim sutte satisampajāññaṃ missakaṃ kathitaṃ.

Kimilavaggo paṭhamo.

1. Paripuṇṇapadabyañjanaṃ (Si)

(22) 2. Akkosakavagga

1. Akkosakasuttavaṇṇanā

211. Dutiyaṣṣa paṭṭhame **akkosakaparibhāsakoti** dasahi akkosavatthūhi akkosako, bhayadassanena paribhāsako. **Chinnaparipanthoti** lokuttaraparipanthassa¹ chinnattā chinnaparipantho. **Rogātaṅkanti** rogoyeva kicchajīvikāyāvahanato rogātaṅko nāma.

2. Bhaṇḍanakāraḥasuttavaṇṇanā

212. Dutiye **adhikaraṇakāraḥakoti** catunnaṃ adhikaraṇānaṃ aññatarassa kāraḥako. **Anadhigatanti** pubbe appattavisesaṃ.

3. Sīlasuttavaṇṇanā

213. Tatiye **dussīloti** asīlo nissīlo. **Sīlavipannoti** vipannasīlo bhinnasaṃvaro. **Pamādādhikaraṇanti** pamādakāraṇā. Idañca suttam̃ gahaṭṭhānaṃ vasena āgataṃ, pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikam̃ kappeti, yadi kasiyā yadi vaṇijjāya pāṇātipātādivasena pamatto taṃ taṃ yathākālaṃ sampādetum̃ na sakkoti, athassa mūlaṃ vinassati. Māghātakālepi pāṇātipātam̃ adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā silato Buddhavacanato jhānato satta-ariyadhanato ca jāniṃ nigacchati. Gahaṭṭhassa “asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccatta-idhalokaparaloko salākabhattamattampi na detī”ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa “asuko nāsakkhi sīlam̃ rakkhitum̃ Buddhavacanaṃ gahetum̃, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evaṃ abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva “avassaṃ bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṃ jānissati, atha maṃ niggaṇhissanti vā, rājakulassa vā dassantī”ti sabhayo upasaṅkamati, **maṅkubhūto** ca patitakkhandho

1. Chinnaparibandhoti lokuttaraparibandhassa (Ka)

adhomukho aṅguṭṭhakena bhūmiṃ kasanto nisīdati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Pabbajitopi “bahū bhikkhū sannipatitā, avassaṃ koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmāññā cāvetvā nikkadḍhissanti”ti sabhayo upasaṅkamati, visārado hutvā kathetuṃ na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi dappito viya carati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva.

Sammūlho kālaṃ karotīti tassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlakammaṃ samādāya vattitaṭṭhānaṃ āpāthaṃ āgacchati. So ummīletvā idhalokaṃ passati, nimmīletvā paralokaṃ. Tassa cattāro apāyā upaṭṭhahanti, sattisatena sīse pahariyamāno viya hoti. So “vārethavārethā”ti viravanto marati. Tena vuttaṃ “sammūlho kālaṃ karotī”ti. Pañcamapadaṃ pana uttānameva. Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena veditabbā.

4. Bahubhāṇisuttavaṇṇanā

214. Catutthe **bahubhāṇisminti** paññāya aparicchinditvā bahum bhaṇante. **Mantabhāṇisminti** mantā vuccati paññā, tāya paricchinditvā bhaṇante.

5. Paṭhama-akkhantisuttavaṇṇanā

215. Pañcame **verabahuloti** puggalaverenapi akusalaverenapi bahuvero. **Vajjabahuloti** dosabahulo.

6. Dutiya-akkhantisuttavaṇṇanā

216. Chaṭṭhe **luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Vipparisārīti** maṅkubhāvena samannāgate.

7. Paṭhama-apāsādikasuttavaṇṇanā

217. Sattame **apāsādiketi** apāsādikehi kāyakammādīhi samannāgate. **Pāsādiketi** pasādāvahe parisuddhasamācāre. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva.

10. Madhurāsuttavaṇṇanā

220. Dasame **pañcime bhikkhave ādīnavā madhurāyanti** ekaṃ samayaṃ Bhagavā bhikkhusaṃghaparivuto cārikaṃ caramāno Madhurānagaraṃ sampāpuṇitvā antonagaraṃ pavisituṃ ārabhi. Athekā micchādīṭṭhikā yakkhinī acelā hutvā dve hatthe pasāretvā jivham nillāletvā Dasabalassa purato aṭṭhāsi. Satthā antonagaraṃ appavisitvā tatova nikkhamitvā vihāraṃ agamāsi. Mahājano khādanīyabhojanīyañceva sakkārasammānañca ādāya vihāraṃ gantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānaṃ adāsi. Satthā tassa nagarassa niggaṇhanatthāya imaṃ suttaṃ ārabhi. Tattha **visamāti** na samatalā. **Bahurajāti** vātapaharaṇakāle uddhatena rajakkhandhena pariyonaddhā viya hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Akkosakavaggo dutiyo.

(23) 3. Dīghacārikavagga

1. Paṭhamadīghacārikasuttavaṇṇanā

221. Tatiyassa paṭhame **anavatthacārikanti** anavatthitacārikaṃ. **Suttaṃ na pariyodapetīti** yampissa suttaṃ atthi, taṃ pariyodapetuṃ na sakkoti. **Sutenekaccena avisārado hotīti** thokathokena sutena vijjamānenāpi nāṇena somanassappatto na hoti. **Samavatthacāreti** samavatthitacāre. Dutiyam uttānatthameva.

3-4. Atinivāsasuttādivaṇṇanā

223-224. Tatiye **bahubhaṇḍoti** bahuparikkhāro. **Bahubhesajjoti** sappinavanitādīnaṃ bahutāya bahubhesajjo. **Byattoti** byāsatto. **Samsaṭṭhoti** pañcavidhena samsaggena samsaṭṭho hutvā. **Ananulomikenāti** sāsanaṃ ananucchavikena. Catutthe **vaṇṇamaccharīti** guṇamaccharī. **Dhammaccharīti** pariyattimaccharī.

5-6. Kulūpakasuttādivaṇṇanā

225-226. Pañcame **anāmantaḥcāre āpajjati** “nimantito sabhatto samāno santam bhikkhum anāpucchā purebhattam vā pacchābhattam vā kulesu cārittam āpajjeyyā”¹ti sikkhāpade¹ vuttam āpattim āpajjati. **Raho nisajjāyāti-**ādīnipi tesam tesam sikkhāpadānam vasena veditabbāni. Chaṭṭhe **ativelanti** atikkantapamāṇakālam. Sattamaṃ uttānameva.

8. Ussūrabhattasuttavaṇṇanā

228. Aṭṭhame **ussūrabhatteti** atidivāpacanabhatte. **Na kālena paṭipūjenti**ti yāgukāle yāgum, khajjakakāle khajjakam, bhojanakāle bhojanam apacantā yuttappayuttakālassa atināmitattā na kālena paṭipūjenti, attano citteneva denti nāma. Tato tepi tesu atthano geham āgatesu tatheva karonti. Kulapaveṇiyā agatā balipaṭiggāhikā devatāpi yuttappayuttakālena lābham labhamānāyeva rakkhanti gopayanti pīlam akatvā². Akāle labhamānā pana “ime amhesu anādarā”³ti arakkham na karonti.

Samaṇabrāhmaṇāpi “etesam gehe bhojanavelāya bhojanam na hoti, ṭhitamajjhanhike denti”³ti maṅgalāmaṅgalesu kātabbam na karonti. **Vimukhā kammaṃ karontī**ti “pāto kiñci na labhāma, khudāya paṭipīlitā kammaṃ kātum na sakkomā”³ti kammaṃ vissajjetvā nisīdanti. **Anojavantam hotī**ti akāle bhuttam ojam haritum na sakkoti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

9. Paṭhamakaṇhasappasuttavaṇṇanā

229. Navame **sabhīrūti** saniddo mahāniddam niddāyati. **Sappaṭibhayoti** tam nissāya bhayam uppajjati, tasmā sappaṭibhayo. **Mittadubbhīti** pānabhojanadāyakampi mittam dubbhati³ himsati. Mātugāmepe eseva nayo.

1. Vi 2. 132 piṭṭhe.

2. Patvā (Sī, Syā)

3. Dubhati (Sī)

10. Dutiyakaṇhasappasuttavaṇṇanā

230. Dasame **ghoravisoti** kakkhaḷaviso. **Dujjivhoti** dvidhā bhinnajivho. **Ghoravisatāti** ghoravisatāya. Sesadvayepi eseva nayo.

Dīghacārikavaggo tatiyo.

(24) 4. Āvāsikavagga

1. Āvāsikasuttavaṇṇanā

231. Catutthassa paṭhame **na ākappasampannoti** na samaṇākappena sampanno. **Abhāvanīyo hotīti** vaḍḍhanīyo na hoti. Dutiyam uttānameva.

3. Sobhanasuttavaṇṇanā

233. Tatiye **paṭibaloti** kāyabalena ca nāṇabalena ca samannāgatattā paṭibalo.

4. Bahūpakārasuttavaṇṇanā

234. Catutthe **khaṇḍaphullanti** patitaṭṭhānañca bhinnaṭṭhānañca. **Paṭisaṅkharotīti** paṭipākatikam karoti. **Ārocetīti** idam pavāritakulānam vasena vuttam.

5. Anukampasuttavaṇṇanā

235. Pañcame **adhisīlesūti** pañcasu sīlesu. **Dhammadassane nivesetīti** catusaccadhammadassane patiṭṭhāpeti. **Arahaggatanti** sabbasakkārānam arahe ratanattaye gataṃ, tisu vatthūsu garucittikāram upaṭṭhapethāti attho. Chaṭṭham uttānameva.

7. Dutiya-avaṇṇārahasuttavaṇṇanā

237. Sattame **āvāsapaligedhīti** āvāsam balavagiddhivasena gilitvā viya ṭhito. Sesam sabbam uttānamevāti.

Āvāsikavaggo catuttho.

(25) 5. Duccaritavagga

1. Paṭhamaduccaritasuttavaṇṇanā

241. Pañcamassa paṭhame **duccarite sucariteti** idam abhedato vuttam, **kāyaduccariteti**-ādi kāyadvārādīnam vasena bhedato. **Saddhammāti** dasakusalakammapathadhammato. **Assaddhammeti** akusalakammapathasaṅkhāte assaddhamme.

9. Sivathikasuttavaṇṇanā

294. Navame **sivathikāyāti** susāne. **Ārodanāti** ārodanaṭṭhānam. **Asucināti** jigucchanīyena.

10. Puggalappasādasuttavaṇṇanā

250. Dasame **puggalappasādeti** ekapuggalasmim uppannappasāde. **Ante nisīdāpetīti** bhikkhūnam āsanapariyante nisīdāpeti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Duccaritavaggo pañcamao.

Pañcamapaṇṇāsako niṭṭhito.

(26) 6. Upasampadāvagga

1-3. Upasampādetabbasuttādivaṇṇanā

251-253. Chaṭṭhassa paṭhame **upasampādetabbanti** upajjhāyena hutvā upasampādetabbaṃ. Dutiye **nissayo dātabboti** ācariyena hutvā nissayo dātabbo. Tatiye **sāmaṇero upaṭṭhāpetabboti** upajjhāyena hutvā sāmaṇero gahetabbo. Iti imāni tīṇipi suttāni paṭhamabodhiyaṃ khīṇāsavavasena vuttāni. Catutthādīni anupadavaṇṇanāto uttānatthāneva.

1. Samutipeyyālādivaṇṇanā

272. Bhattuddesakādīnaṃ vinicchayakathā samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāyaṃ¹ vuttanayena veditabbāti. **Sammato na pesetabboti** pakatiyā sammato “gaccha bhattāni uddisāhi”ti na pesetabbo.

273-285. **Sāṭiyaggāhāpakoti** vassikasāṭikāya gāhāpako. **Pattaggāhāpakoti** “yo ca tassā bhikkhuparisāya pattapariyanto, so tassa bhikkhuno padātabbo”ti ettha vuttapattaggāhāpako.

293-302. **Ājīvakoti** naggaparibbājako. **Nigaṇṭhoti** purimabhāgappaṭicchanno. **Muṇḍasāvako** Nigaṇṭhasāvako. **Jaṭīlakoti** tāpaso. **Paribbājako** Channaparibbājako. **Māgaṇḍikā**dayopi titthiyā eva. Etesaṃ pana sīlesu paripūrakāritāya abhāvena sukkapakkho na gahito. Sesamettha uttānamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya.

Pañcakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi-Ṭṭha 4. 88 piṭṭhe.

Chakkanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Āhuneyyavagga

1. Paṭhama-āhuneyyasuttavaṇṇanā

1. Chakkanipātassa paṭhame **idha bhikkhave bhikkhūti** bhikkhave imasmim̐ sāsane bhikkhu. **Neva sumano hoti na dummanoti** iṭṭhārammaṇe rāgasahagatena somanassena sumano vā aniṭṭhārammaṇe dosasahagatena domanassena dummano vā na hoti. **Upekkhako viharati sato sampajānoti** majjhātārammaṇe asamapekkhanena aññāṇupekkhāya upekkhakabhāvaṃ anāpajjitvā sato sampajāno hutvā ārammaṇe majjhatto viharati. Imasmim̐ sutte khīṇāsavassa satatavihāro kathito.

2. Dutiya-āhuneyyasuttavaṇṇanā

2-4. Dutīye **anekavihitam̐ iddhividhanti-ādīni** Visuddhimagge vuttāneva. **Āsavānam̐ khayā anāsavanti** āsavānam̐ khayena anāsavaṃ, na cakkhuviññāṇādīnam̐ viya abhāvenāti. Imasmim̐ sutte khīṇāsavassa abhiññā paṭipāṭiyā¹ kathitā. Tatiyacatutthesu khīṇāsavo kathito.

5-7. Ājānīyasuttattayavaṇṇanā

5-7. Pañcame **aṅgehīti** guṇaṅgehi. **Khamoti** adhivāsako. **Rūpānanti** rūpārammaṇānam̐. **Vaṇṇasampannoti** sarīravaṇṇena sampanno. Chaṭṭhe **balasampannoti** kāyabalena sampanno. Sattame **jasvasampannoti** padajavena sampanno.

8-9. Anuttariyasuttādivaṇṇanā

8-9. Aṭṭhame **anuttariyānīti** aññena uttaritarena rahitāni niruttarāni. **Dassanānuttariyanti** rūpadassanesu anuttaram̐. Esa nayo

1. Abhiññāpaṭipāṭi (Ka)

sabbapadesu. Hatthiratanādīnañhi dassanaṃ na dassanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena Dasabalassa vā bhikkhusaṃghassa vā kaṣiṇa-asubhanimittādīnaṃ vā aññatarassa dassanaṃ dassanānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ guṇakathāsavanaṃ na savanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṃ vā ratanānaṃ guṇakathāsavanaṃ Tepiṭakabuddhavacanasavanaṃ vā savanānuttariyaṃ nāma. Maṇiratanādīnaṃ lābho na lābhānuttariyaṃ, sattavidha-ariyadhanaḷābho pana lābhānuttariyaṃ nāma. Hatthisippādisikkhanaṃ na sikkhānuttariyaṃ, sikkhāttayassa pūraṇaṃ pana sikkhānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ pāricariyā pāricariyānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ guṇānussaraṇaṃ na anussatānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ guṇānussaraṇaṃ anussatānuttariyaṃ nāma. Iti imāni cha anuttariyaṇi lokiyalokuttarāni kathitāni. Navame **Buddhānussatīti** Buddhaguṇārammaṇā sati. Sesapadesupi eseva nayo.

10. Māhānāmasuttavaṇṇanā

10. Dasame **Mahānāmoti** Dasabalassa Cūḷapitu putto eko Sakyarājā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** bhuttapātarāso hutvā dāsaparijanaparivuto gandhamālādīni gāhāpetvā yattha Satthā, tattha agamāsi. Ariyaphalaṃ assa āgatanti **āgataphalo**. Sikkhāttayasāsaṇaṃ etena viññātanti **viññātasāsano**. Iti ayaṃ rājā “soṭāpannassa nissayavihāraṃ pucchāmī”ti pucchanto evamāha.

Nevassa rāgapariyuṭṭhanti na uppajjamānena rāgena uṭṭhahitvā gahitaṃ. **Ujgatanti** Buddhānussatikammaṭṭhāne ujukameva gataṃ. **Tathāgataṃ ārabbhāti** Tathāgataguṇe ārabbhā. **Atthavedanti** Aṭṭhakathaṃ nissāya uppannaṃ pītipāmojjaṃ. **Dhammavedanti** Pāḷiṃ nissāya uppannaṃ pītipāmojjaṃ. **Dhammūpasañhitanti** Pāḷiṇca Aṭṭhakathaṃ nissāya uppannaṃ. **Pamuditassāti** duvidhena pāmojjena pamuditassa. **Pītijāyāti** pañcavidhā pīti nibbattati. **Kāyo passambhatīti** nāmakāyo ca karajakāyo ca darathapaṭippassaddhiyā paṭippassambhatī. **Sukhanti** kāyikacetasisukhaṃ. **Samādhiyatīti** ārammaṇe sammā ṭhapitaṃ hoti. **Visamagatāya pajāyāti** rāgadosamohavisamagatesu sattesu. **Samappattoti** samaṃ upasamaṃ patto hutvā. **Sabyāpajjhāyāti** sadukkhāya.

dhammasotaṃ samāpannoti vipassanāsaṅkhātāṃ dhammasotaṃ samāpanno. **Buddhānussatiṃ bhāvetīti** Buddhānussatikammaṭṭhānaṃ brūhēti vaḍḍhēti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. Iti Mahānāmo sotāpannassa nissayavihāraṃ pucchi. Satthāpissa tameva kathesi. Evaṃ imasmim̐ sutte sotāpannova kathitoti.

Āhuneyyavaggo paṭhamo.

2. Sāraṇīyavagga

1. Paṭhamasāraṇīyasuttavaṇṇanā

11. Dutiyaṃ paṭhame **sāraṇīyāti** saritabbayuttakā. **Mettaṃ kāyakammanti** mettena cittaṃ kātābbaṃ kāyakammaṃ. **Vacīkammamanokammesupi** eseva nayo. Imāni ca pana bhikkhūnaṃ vasena āgatāni, gihīsipi labbhanti. Bhikkhūnaṃhi mettena cittaṃ ābhisamācārikadhammapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṃghanimantanatthāya gamanaṃ, gāmaṃ piṇḍāya pavīṭṭhe bhikkhū disvā paccuggamaṃ, pattapaṭiggahaṇaṃ, āsanapaññāpanaṃ, anugamaṇanti evamādikāṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ mettena cittaṃ ācārapaṇṇattisikkhāpanaṃ kammaṭṭhānakathanaṃ dhammadesanā Tepiṭakampi Buddhavacanaṃ mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Gihīnaṃ “cetiyaṇḍāyā gacchāma, bodhivandanāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, dīpamālāpupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhaddāni dassāma, vassāvāsikaṃ dassāma, ajja saṃghassa cattāro paccaye dassāma, saṃghaṃ nimantetvā khādanīyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pānīyaṃ upaṭṭhāpetha, saṃghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetvā ussāhajātā veyyāvaccāṃ karoṭhā”ti-ādivacanaḥ kāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ pātova utthāya sarīrapaṭijagganaṃ cetiyaṇḍāyavattādīni ca¹ katvā vivittāsane nisīditvā “imasmiṃ vihāre bhikkhū sukhī hontu averā

1. Cetiyaṇḍāyavattādīni ca (Syā)

abyāpajjhā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma. Gihīnaṃ “ayyā sukhī hontu averā abyāpajjhā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṃ cīvarakammādīsu sahāyabhāvagamaṇaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma, therānaṃ pana pādadhovanadānādibhedanā sabbampi sāmīcikkammaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṃ dārubaṇḍādīnaṃ tesu avaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittānaṃ viya paṭisāmanaṃ parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. “Devatthero Tissatthero”ti evaṃ paggayha vacanaṃ sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Vihāre asantaṃ pana paṭipucchantaṃ “kahaṃ amhākaṃ Devatthero, kahaṃ amhākaṃ Tissatthero, kadā nu kho āgamissatī”ti evaṃ mamāyanavacanaṃ parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā pasannena mukhena olokanaṃ sammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma. “Devatthero Tissatthero arogo hotu appābādho”ti¹ samannāharaṇaṃ parammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikāti** kuhanādibhedanā micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampīti** pacchimakoṭiyā pattapariyāpannaṃ pattassa antogataṃ dvattikaṭacchubbhikkhāmattampi. **Appaṭivibhattabhogīti** ettha dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṃ. Tattha “ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmi”ti evaṃ cittena paṭivibhajaṇaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma. “Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmi”ti evaṃ cittena vibhajaṇaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ appaṭivibhattabhogī nāma. **Sīlavantehi sabrahmacārīhi sādharmaṇabhogīti** ettha sādharmaṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ—yaṃ yaṃ paṇītaṃ labhati, taṃ taṃ neva lābhenalābhaṃ nijjīsanatāmukhena gihīnaṃ deti, na attanā paribhuñjati, paṭiggaṇhanto ca “saṃghena sādharmaṇaṃ hotū”ti gahetvā ghaṇṭim paharivā paribhuñjitabbaṃ saṃghasantakaṃ viya passati.

Imaṃ pana sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūreti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo

1. Abyāpajjhoti (Sī), abyābādhoti (Syā)

pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṃ vattaṃ—yo hi odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ deti. Sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṃ nāma hoti. Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhassa vaṭṭati. Tena pana odissakaṃ dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṃghāṭipattaggahaṇaṃ ajānantassa dātabbaṃ. Etesaṃ datvā avasesaṃ therāsanato paṭṭhāya thokaṃ thokaṃ adatvā yo yattakaṃ gaṇhāti, tassa tattakaṃ dātabbaṃ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītaṃ, taṃ taṃ datvā sesaṃ bhuñjitabbaṃ. “Sīlavantehī”ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekaṃ. Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo evaṃ punappunaṃ piṇḍāya caritvā laddhaṃ laddhaṃ dentassāpi dvādasahi vassehi pūreti, na tato oraṃ. Sace hi dvādasame vasse sāraṇīyadhammapūraḥ piṇḍapātapūraṃ pattāṃ āsanasālāyaṃ ṭhapetvā nhāyitum gacchati, saṃghatthero ca “kasseso patto”ti vatvā “sāraṇīyadhammapūrakassā”ti vutte “āharatha nan”ti sabbaṃ piṇḍapātaṃ vicāretvāva bhuñjitvā rittapattāṃ ṭhapeti. Atha kho so bhikkhu rittapattāṃ disvā “mayhaṃ asesetvāva paribhuñjimsū”ti domanassaṃ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāsasadiso hesa, sakiṃ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, yassa me pattagataṃ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjanti”ti somanassaṃ janeti, tassa Puṇṇo nāma hoti.

Evaṃ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā na macchariyaṃ hoti, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, sulabhapaccayo. Pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ labhati, bhaye vā chātake vā patte devatā ussukkaṃ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni—**Senagirivāsī**¹ **Tissatthero** kira Mahāgirigāmaṃ² upanissāya vasati, paññāsa mahātherā Nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā Girigāme³ piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṃsu. Thero pavisanto te disvā pucchi “laddhaṃ bhante”ti. Vicarimhā āvusoti. So aladdhabhāvaṃ ñatvā āha “bhante yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva idheva hothā”ti, mayaṃ āvuso paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante nevāsikā nāma paṭibalā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṃ jānantīti. Therā āgamesuṃ. Thero gāmaṃ pāvīsi. Dhurageheyeva mahā-upāsikā khīrabhattaṃ sajjetvā therāṃ olokayamānā ṭhitā therassa dvāraṃ sampattasseva pattaṃ pūretvā adāsi. So taṃ ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā “gaṇhatha bhante”ti saṃghattheraṃ āha. Thero “amhehi ettakehi kiñci na laddhaṃ, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho”ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Theto olokanākāreneva ñatvā “bhante dhammena samena laddho, nikkukkuccā gaṇhathā”ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadatthaṃ datvā attanāpi yāvadatthaṃ bhuñji.

Atha naṃ bhattakiccāvasāne therā pucchiṃsu “kadā āvuso lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī”ti. Natthi me bhante lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi āvusoti. Etampi bhante natthīti. Nanu āvuso pāṭihāriyanti. Sāraṇīyadhammo me bhante pūrito, tassa me pūritakā lato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Sādhu sādhu sappurisa, anucchavikamidaṃ tuyhanti. Idaṃ tāva **pattagataṃ na khīyatīti** ettha vatthu.

Ayameva pana theto cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya⁴ dānaṭṭhānaṃ gantvā “imasmiṃ dāne⁵ kiṃ varabhaṇḍan”ti pucchi. Dve sāṭakā bhanteti. Ete mayhaṃ pāpuṇissantīti. Taṃ sutvā amacco rañño ārocesi “eko daharo evaṃ vadatī”ti. “Daharassa evaṃ cittaṃ, mahatherānaṃ pana

1. Loṇagirivāsī (Sī), leṇagirivāsī (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 295 piṭṭhe ca.

2. Mahākhīragāmaṃ (Sī, Syā)

3. Khīragāme (Sī, Syā)

4. Giribhaṇḍe mahāpūjāya (Sī, Syā), girikaṇḍamahāpūjāya (Ka)

5. Ṭhāne (Dī-Ṭṭha 2. 124; Ma-Ṭṭha 2. 296 piṭṭhesu)

sukhumasātakā vaṭṭanti”ti vatvā “mahātherānam dassāmī”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṅghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sātakā hattham nārohanti, aññeva ārohanti. Daharassa dānakāle pana hattham āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukham oloketvā daharam nisīdāpetvā dānam datvā saṅgham vissajjetvā daharassa santike nisīditvā “kadā bhante imam dhammam paṭivijjhithā”ti āha. So pariyāyenapi asantam avadanto “natthi mayham mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu bhante pubbeva avacutthāti. Āma mahārāja sāraṇiyadhammapūrakko aham, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu bhante, anucchavikamidam tumhākan”ti vatvā pakkāmi. Idam **bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam pāpuṇātīti** ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana Bhātaragāmaṇāsino Nāgattheriyā anārocetvāva palāyimsu. Therī paccūsamaye “ativiya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesam gatabhāvam ṇatvā āgamma theriyā ārocesum. Sā sutvā “mā tumhe tesam gatabhāvam cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogam karoṭhā”ti vatvā bhikkhācāraṇelāyam pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnam piṇḍapātam datvā “ayye aññattha mā gacchatha, niccam idheva āgaccheyyāthā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā Nāgatthero nāma atthi, so “mahantam bhayam, na sakkā yāpetum, paratīram gamissāmī”ti attadvādasamova attano vasanaṭṭhānā nikkhanto “therim disvā gamissāmī”ti bhātaragāmam āgato. Therī “therā āgatā”ti sutvā tesam santikam gantvā “kim ayyā”ti pucchi. So tam pavattim ārocesi. Sā “ajja ekadivasam vihāreva vasitvā sve gamissathā”ti āha. Therā vihāram agamimsu.

Therī punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theram upasaṅkamtivā “imam piṇḍapātam paribhuñjathā”ti āha. Thero “vaṭṭissati therī”ti vatvā¹ tuṅhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkucam akatvā

1. Avatvā (Syā, Ka)

paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattam gahetvā ākāse khiṇi, patto ākāse aṭṭhāsi. Thero “sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunībhattameva therī”ti vatvā “bhayaṃ nāma sabbakālaṃ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno ‘bho piṇḍapātika bhikkhunībhattaṃ bhujjivā vītināmayitthā’ti cittaṇa anuvadiyamāno santhambhituṃ na sakkhissāmi, appamattā hotha therīyo”ti maggaṃ paṭipajji.

Rukkhadevatāpi “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātāṃ paribhuñjissati, na taṃ nivattessāmi. Sace na paribhuñjissati, nivattessāmi”ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamanaṃ disvā rukkhā oruyha “pattam bhante dethā”ti vatvā pattam gahetvā theram rukkhamaṃyeva ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātāṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ kāretvā dvādasa bhikkhuniyo dvādasa ca bhikkhū satta vassāni upaṭṭhahi. Idam **devatā ussukkaṃ āpajjantī**ti ettha vatthu. Tatra hi therī saraṇīyadhammapūrikā ahoṣi.

Akhaṇḍāniti-ādīsu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṃ bhinnam hoti, tassa sīlam pariyaṇṭe chinnasāṭako viya **khaṇḍam** nāma. Yassa pana vemajjhe bhinnam, tassa chiddasāṭako¹ viya **chiddam** nāma hoti. Yassa paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṃ vā kucchiyaṃ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṃ aññataravaṇṇā gāvī viya **sabalam** nāma hoti. Yassa antarantarā bhinnāni, tassa antarantarā visabhāgabindu vicitrā gāvī viya **kammāsam** nāma hoti. Yassa pana sabbena sabbam abhinnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujjissabhāvakaraṇato **bhujjissāni**, Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññuppasatthāni**, taṇhādīṭṭhīhi aparāmaṭṭhattā ‘idam nāma tvaṃ āpannapubbo’ti kenaci parāmaṭṭhum asakkuṇeyyattā ca **aparāmaṭṭhāni**, upacārasamādhim appanāsamādhim vā samvattayantīti **samādhisaṃvattanikāni**ti vuccanti.

1. Majjhe chiddasāṭako (Di-Ṭṭha 2. 126; Ma-Ṭṭha 2. 297 piṭṭhesu)

Sīlasāmaññagato viharatīti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhim samānabhāvūpagatasīlo viharati. Sotāpannādīnam hi silam samuddantarepi devalokepi vasantānam aññesaṃ Sotāpannādīnam silena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yāyaṃ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyāti** niddosā. Niyyāṭīti **niyyānikā**. **Takkarassāti** yo tathākārī hoti. **Dukkhakkhayāyāti** sabbadukkhakkhayattham. **Diṭṭhisāmaññagatoti** samānadiṭṭhibhāvaṃ upagato hutvā viharatīti.

2. Dutiyasāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutiye yo te dhamme pūreti, taṃ sabrahmacārīnam piyaṃ karontīti **piyakaraṇā**. Garuṃ karontīti **garukaraṇā**. **Saṅgahāyāti** saṅgaṇhanatthāya. **Avivādāyāti** avivadanatthāya¹. **Sāmaggiyāti** samaggabhāvatthāya. **Ekibhāvāyāti** ekabhāvatthāya ninnānākaraṇāya. **Samvattarintīti** vattanti pavattanti.

3. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **nissāraṇīyā dhātuyoti** nissaraṇadhātuyova². **Mettā hi kho me cetovimuttīti** ettha paccanīkadhammehi vimuttattā tikacatukkajjhānikā mettāva mettācetovimutti nāma. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulīkatāti** punappunam katā. **Yānikatāti** yuttayānasadisā katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhā katā. **Anuṭṭhitāti** adhiṭṭhitā. **Paricitāti** samantato citā ācitā upacitā. **Susamāradhāti** suppaṇakaraṇena suṭṭhu samāraddhā. **Pariyādāya tiṭṭhatīti** pariyādiyivā gahetvā tiṭṭhati. **Mā hevantissa vacanīyoti** yasmā abhūtabyākaraṇam byākaroti, tasmā “mā evaṃ bhaṇī”ti vattabbo. **Yadidaṃ mettācetovimuttīti** yā yaṃ mettācetovimutti, idaṃ nissaraṇam byāpādassa, byāpādato nissaṭṭhāti attho. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammasitvā tatiyamaggaṃ patvā

1. Avivādakaraṇatthāya (Syā, Ka)

2. Nissaṭṭhadhātuyova (Ka)

“Puna byāpādo natthī”ti tatiyaphalena nibbānaṃ passati, tassa cittaṃ accantanissaraṇaṃ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Animittācetovimuttīti balavavipassanā. Dīghabhāṇakā pana arahattaphalasaṃpattīti vadanti. Sā hi rāganimittādīnañcava rūpanimittādīnañca niccanimittādīnañca abhāvā animittāti vuttā. **Nimittānusārī**ti vuttappabhedam nimittam anusaraṇasabhāvaṃ.

Asmīti asmimāno. **Ayamahamasmīti** pañcasu khandhesu ayaṃ nāma ahaṃ asmīti. Ettāvataṃ arahattaṃ byākataṃ hoti.

Vicikicchākathamkathāsallanti vicikicchābhūtaṃ kathamkathāsallam. **Mā hevantissa vacanīyoti** sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṃ micchā hoti, tasmā “mā bhūtaṃ gaṇhī”ti vāretabbo. **Asmīti mānasamugghātoti** arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo “asmīti mānasamugghāto”ti vutto. Iti imasmim sutte abhūtabyākaraṇaṃ nāma kathitaṃ.

4. Bhaddakasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **na bhaddakanti** na laddhakaṃ. Tattha yo hi bhītabhīto marati, tassa na bhaddakaṃ maraṇaṃ hoti. Yo apāye paṭisandhim gaṇhāti, tassa na bhaddikā kālakiriyā hoti. **Kammārāmoti**-ādīsu āramaṇaṃ āraṃ, abhiratīti attho. Vihāra karaṇādīmhi navakamme āraṃ assāti **kammārāmo**. Tasmiṃyeva kamme ratoti **kammarato**. Tadeva kammārāmatam punappunaṃ yuttoti **anuyutto**. Esa nayo sabbattha. Ettha ca **bhassanti** ālāpasallāpo. **Niddāti** soppaṃ. **Saṅgaṇikāti** gaṇasaṅgaṇikā. Sā “ekassa dutiyo hoti, dvinnam hoti tatiyako”ti-ādīnā nayena veditabbā. **Saṃsaggoti** dassanasavanasamullāpasambhogakāyasaṃsaggavasena pavattho saṃsaṭṭhabhāvo. **Papañcoti** taṇhādīṭṭhimānavasena pavatto madanākārasaṅghito kilesapapañco. **Sakkāyanti** tebhūmakavaṭṭam. **Sammā dukkhassa antakiriyāyāti** hetunā nayena¹ sakalavaṭṭadukkhassa parivaṭṭumaparicchedakaraṇattham. **Magoti** magasadiso. **Nippapañcapadeti** nibbānapade. **Ārādhayīti** paripūrayi tam sampādesīti.

1. Nāyena (Ka)

5. Anutappiyasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **anutappā**ti anusocitabbā anutāpakārī. Imesu dvīsupi suttesu gāthāsu ca vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Nakulapitusuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **bāḷhagilā**noti adhimattagilāno. **Etadavocā**ti sāmikassa bhesajjam katvā byādhiṃ vūpasametuṃ asakkontī idāni sīhanādam naditvā¹ saccakiriyāya byādhiṃ vūpasametuṃ santike nisīditvā etaṃ “mā kho tvan”ti-ādivacanam avoca. **Sāpekkhoti** sataṇho. **Na nakulamātā**ti etthi na-kāro na sakkhatī² evaṃ parapadena yojetabbo. **Santharitunti**³ nicchiddam kātum, saṅṭhapetunti attho. **Veṇim olikhitunti** eḷakalomāni kappetvā vijaṭetvā veṇim kātum.

Aññam gharam⁴ gamissatīti aññam sāmikam gaṇhissati. **Soḷasa vassāni gahaṭṭhakam brahmacariyam samāciṇṇanti** ito soḷasavassamatthake gahaṭṭhabrahmacariyavāso samāciṇṇo. **Dassanakāmarā**ti atirekena dassanakāmā. Imehi tīhi aṅgehi sīhanādam naditvā “iminā saccena tava sarīre byādhi phāsu hotū”ti saccakiriyam akāsi.

Idāni Bhagavantam sakkhim katvā attano sīlādiguṇehipi saccakiriyam kātum **siyā kho pana teti-ādimā**ha. Tattha **paripūrakārini**ti samattakārini. **Cetosamathassā**ti samādhikammaṭṭhānassa. **Ogādhappattā**ti ogādham anuppavesam pattā. **Patigādhappattā**ti patigādham patiṭṭham pattā. **Assāsappattā**ti assāsam avassayam pattā. **Vesārajappattā**ti somanassañāṇam pattā. **Aparappaccayā**ti parapaccayo vuccati parasaddhā parapattiyāyanā, tāya virahitāti attho. Imehi tīhi aṅgehi attano guṇe ārabba saccakiriyam akāsi. **Gilānā vuṭṭhitoti** gilāno hutvā vuṭṭhito. **Yāvatā**ti yattikāyo. **Tāsam aññatarā**ti tāsam antare ekā. **Anukampikā**ti hitānukampikā. **Ovādikā**ti ovādadāyikā. **Anusāsikā**ti anusīṭṭhidāyikā.

1. Nadantī (Sī)

3. Sandharitunti (Ka)

2. Sakkhīti (Ka), sakkhissatīti (Pāliyam)

4. Vīram (Sī), bhattāram (Syā)

7. Soppasuttavaṇṇanā

17. Sattame **paṭisallānā vuṭṭhitoti** ekībhāvāya dhammanijjhānakkhantito phalasaṃpattivihārato vuṭṭhito. **Yathāvihāraṇti** attano attano vasanavihāraṇaṃ. **Navāti** pabbajjāya navakā. Te pañcasatamattā ahesuṃ. **Kākacchamānāti** kākasaddaṃ karontā dante khādantā. **Therāti** thirabhāvaṃ pattā. **Tena noti** tena nu. **Seyyasukhādīni** heṭṭhā vuttatthāneva. **Ratṭhikoti** yo ratṭhaṃ bhuñjati. **Pettaṇikoti** yo pitarā bhuttānubhuttaṃ bhuñjati. **Senāpatikoti** senāya jeṭṭhako. **Gāmagāmaṇikoti** gāmaḥojako. **Pūgagāmaṇikoti** gaṇajjeṭṭhako. **Avipassako kusalānaṃ dhammānaṃti** kusalānaṃ dhammānaṃ anesako agavesako hutvā. **Bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃti** sattatimsāya bodhipakkhiyadhammānaṃ.

8. Macchabandhasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **macchikanti** macchaghākataṃ. Hatthinā yātīti **hattiyāyī**. Paratopi eseva nayo. **Vajjhjeti** vadhitaḥbe. **Vadhāyanīteti**¹ vadhāya upanīte. **Pāpakena manasāti** lāmakena vadhakacittena. Pāḷiyaṃ pana vadhāyupanīteti² likhanti. **Māgavikoti** migaghātako. **Ko pana vādo manussabhūtaṃti** yo manussabhūtaṃ pāpakena manasā anupekkhati, tassa sampattiyā abhāve³ kimeva vattabbaṃ. Idaṃ pāpakassa kammuno aniṭṭhaphalabhāvaṃ dassetuṃ vuttaṃ. Yesaṃ pana tādisaṃ kammaṃ karontānampi yasapaṭilābho hoti, tesaṃ taṃ akusalaṃ nissāya kusalaṃ vipaccatīti veditabbaṃ. Tena panassa akusalakammaṇa upahattā vipāko na ciraṭṭhitiko hoti. Imasmiṃ sutte akusalapakkova kathito.

9. Paṭhamamaraṇassatisuttavaṇṇanā

19. Navame **Nādiketi**⁴ evaṃnāmake gāme. **Giñjakāvasatheti** iṭṭhakāmaye pāsāde. **Amatogadhāti** nibbānogadhā, nibbānapatiṭṭhāti⁵ attho. **Bhāvettha noti** bhāvettha nu. **Maraṇassatinti** maraṇassatikammaṭṭhānaṃ. **Aho vatāti** patthanatthe nipāto. **Bahu vata me kataṃ**

1. Vadhāyopanīteti (Sī), vadhāyānīteti (Syā)

2. Vadhāyunnīteti (Sī)

3. Abhāvena (Ka)

4. Nādiketi (Sī, Syā)

5. Nibbānaṃ pavīṭṭhāti (Syā)

assāti tumhākaṃ sāsane mama kiccaṃ bahu kataṃ assa. **Tadantaranti** taṃ antaraṃ khaṇaṃ okāsaṃ. **Assasitvā vā passasāmīti** ettha assāso vuccati anto pavisanavāto, passāso bahi nikkhamaṇavāto. Iti ayaṃ bhikkhu yāva anto pavitṭhavāto bahi nikkhamati, bahi nikkhanto vāto anto pavisati, tāva jīvitam patthento evamāha. **Dandhanti** mandaṃ garukaṃ asīghappavattaṃ. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattaphalattāya. Imasiṃ sutte maraṇassati arahattaṃ pāpetvā kathitāti.

10. Dutiyamarāṇassatisuttavaṇṇanā

20. Dasame **patigatāyāti**¹ paṭipannāya. **Iti paṭisañcikkhatīti** evaṃ paccavekkhati. **So mamassa antarāyoti** ettha tividho antarāyo jīvitantarāyo, samaṇadhammantarāyo, puthujjanakālakiriyaṃ karontassa saggantarāyo ceva maggantarāyo cāti. Taṃ sabbampi sandhāyevamāha. **Byāpajjeyyāti** ajiṇṇakādivasena vipajjeyya. **Adhimattoti** balavā. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Vāyāmoti** payogavīriyaṃ. **Ussāhoti** ussāpanavīriyaṃ. **Ussolīti** sampādanavīriyaṃ. **Appaṭivānīti** anukkaṇṭhanā appaṭisaṅgharaṇā². Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sāraṇīyavaggo dutiyo.

3. Anuttariyavagga

1-2. Sāmakasuttādivaṇṇanā

21-22. Tatiyassa paṭhame **Sāmagāmake**ti sāmakaṇaṃ ussannattā evamladdhanāme gāmake. **Pokkharāṇiyāyanti** pokkharāṇiyānāmake vihāre. **Abhikkantāya rattiyāti** rattiyā paṭhamayāmaṃ atikkamma majjhimayāme sampatte. **Abhikkantavaṇṇāti** abhikkanta-atimaṇāpavaṇṇā. **Kevalakappanti** sakalakappaṃ. **Pokkharāṇiyaṃ obhāsetvāti** pokkharāṇiyānāmake mahāvihāraṃ attano obhāseṇa pharitvā. **Samanuññoti** samāna-anuñño³ samānacitto. **Dovacassatāti** dubbacabhāvo. **Pāpamittatāti**

1. Patihitāyāti (Sī), paṭihitāyāti (Syā)

2. Anuggaṇhanā appaṭisaṅkharaṇā (Ka)

3. Samānamanuñño (Ka)

lāmakamittatā. Imasmim̐ sutte parihāniyadhammāva kathitā. Dutiye aparihāniyadhammā lokuttaramissakā kathitā.

3. Bhayasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **kāmarāgarattāyanti** kāmarāgaratto ayam̐.

Chandarāgavinibaddhoti chandarāgena vinibaddho. **Bhayāti** cittutrāsabhayā. **Paṅkāti** kilesapaṅkato¹. **Saṅgo paṅko ca ubhayanti** saṅgo ca paṅko ca idampi ubhayam̐. **Ete kāmā pavuccanti, yattha satto puthujjanoti** yasmim̐ saṅge ca paṅke ca puthujjano satto laggo laggito palibuddho. **Upādāneti** catubbidhe upādāne. **Jātimaraṇasambhavedi** jātiyā ca maraṇassa ca sambhave paccayabhūte. **Anupādā vimuccantīti** anupādiyitvā vimuccanti. **Jātimaraṇasaṅkhayeti** jātimaraṇānam̐ saṅkhayasaṅkhāte nibbāne, nibbānārammaṇāya vimuttiyā vimuccantīti attho. Imasmim̐ ṭhāne vivaṭṭetvā arahattameva patto esa bhikkhu. Idāni tam̐ khīṇāsavam̐ thomento **te khemappattāti**-ādimāha. Tattha **khemappattāti** khemabhāvam̐ pattā. **Sukhinoti** lokuttarasukhena sukhitā. **Diṭṭhadhammābhiniibbutāti** abbhantare kilesābhāvena diṭṭhadhammeyeva abhiniibbutā. Imasmim̐ sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭam̐ kathitam̐.

4. Himavantasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **padāleyyāti** bhindeyya. **Chavāyāti** lāmikāya. **Samādhissa samāpattikusalo hotīti** āhārasappāya-utusappāyāni pariggahetvā samādhim̐ samāpajjitum̐ kusalo hoti cheko samattho paṭibalo. **Samādhissa ṭhitikusaloti** samādhissa ṭhitiyam̐ kusalo, samādhim̐ ṭhapetum̐ sakkotīti attho. **Samādhissa vuṭṭhānakusaloti** samādhissa vuṭṭhāne kusalo, yathāparicchedena vuṭṭhātum̐ sakkotīti attho. **Samādhissa kallitakusaloti**² samādhissa kallatāya kusalo, samādhicittam̐ hāsetum̐ kalam̐ kātum̐ sakkotīti attho. **Samādhissa gocarakusaloti** samādhissa asappāye anupakārake dhamme vajjetvā sappāye upakārake sevantopi, “ayam̐

1. Saṅgāti kilesasaṅgato (Ka)

2. Kallatākusaloti (Syā, Ka)

samādhinimittārammaṇo, ayaṃ lakkhaṇārammaṇo”ti jānantopi samādhissa gocarakusalo nāma hoti. **Samādhissa abhinīhārakusaloti** upari-uparisamāpattisamāpajjanatthāya paṭhamajjhānādisamādhim abhinīharitum sakkonto samādhissa abhinīhārakusalo nāma hoti. So paṭhamajjhānā vuṭṭhāya dutiyaṃ samāpajjati, dutiyajjhānā -pa- tatiyajjhānā vuṭṭhāya catuttham samāpajjatīti.

5. Anussatiṭṭhānasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **anussatiṭṭhānānī**ti anussatikāraṇāni. **Itipi so Bhagavāti-ādīni Visuddhimagge**¹ vitthāritāneva. **Idampi kho bhikkhave ārammaṇam karitvāti** idaṃ Buddānussatikammaṭṭhānam ārammaṇam karitvā. **Visujjhantī**ti paramavisuddhim nibbānam pāpuṇanti. Sesam sabbattha uttānatthameva. Imasmim pana sutte cha anussatiṭṭhānāni missakāni kathitānīti veditabbāni.

6. Mahākaccānasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **sambādheti** pañcakāmaguṇasambādhe. **Okāsādhigamoti** ettha okāsā vuccanti cha anussatiṭṭhānāni, tesam adhigamo. **Visuddhiyāti** visujjhanatthāya. **Sokaparidevānam samatikkamāyāti** sokānañca paridevānañca samatikkamatthāya. **Atthaṅgamāyāti** attham gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyāti** sahavipassanakassa maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyāti** apaccayaparinibbānassa paccakkhikiriyatthāya.

Sabbasoti sabbākārena. **Ākāsasamenāti** alagganaṭṭhena ceva apalibuddhaṭṭhena ca ākāsasadisena. **Vipulenāti** na parittakena. **Mahaggatenāti** mahantabhāvam gatena, mahantehi vā ariyasāvakehi gatena, paṭipannenāti attho. **Appamāṇenāti** pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇena. **Averenāti** akusalaverapuggalaverarahitena. **Abyāpajjhenāti** kodhadukkhavajjitena. Sabbametam Buddhānussaticittameva sandhāya vuttam. Paratopi eseva nayo. **Visuddhidhammāti** visujjhanasabhāvā. Imasmimpi sutte cha anussatiṭṭhānāni missakāneva kathitānīti.

1. Visuddhi 1. 191 piṭṭhe.

7. Paṭhamasamayasuttavaṇṇanā

27. Sattame **manobhāvanīyassā**ti ettha manam bhāveti vaḍḍhetīti manobhāvanīyo. **Dassanāyā**ti dassanattham. **Nissaraṇanti** niggamanam vūpasamanam. **Dhammam desetī**ti kāmarāgappajahanatthāya asubhakammaṭṭhānam katheti. Dutiyavārādīsu byāpādappahānāya mettākammaṭṭhānam, thinamiddhappahānāya thinamiddhavinodanakammaṭṭhānam ālokasaññam vā vīriyārambhavatthu-ādīnam vā aññataram, uddhaccakukkuccappahānāya samathakammaṭṭhānam, vicikicchāpahānāya tiṇṇam ratanānam guṇakatham kathento dhammam desetīti veditabbo. **Āgammā**ti ārabhha. **Manasikarototi** ārammaṇavasena citte karontassa. **Anantarā āsavānam khayō hotī**ti anantarāyena āsavānam khayō hoti.

8. Dutiyasamayasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **maṇḍalamā**leti bhojanasālāya. **Cārittakilamathoti** piṇḍapātacariyāya uppannakilamatho. **Bhattakilamathoti** bhattadaratho. **Vihārapacchāyāyanti** vihārapaccante chāyāya. **Yadevassa divā samādhinimittam manasikataṃ hotī**ti yaṃ eva tassa tato purimadivasabhāge samathanimittam citte kataṃ hoti. **Tadevassa tasmim samaye samudācaratī**ti tamheva etassa tasmim samaye divāvihāre nisinnassa manodvāre sañcarati. **Ojaṭṭhāyī**ti ojāya ṭhito patiṭṭhito. **Phāsukassa hotī**ti phāsukaṃ assa hoti. **Sammukhā**ti kathentassa sammukhaṭṭhāne. **Sutanti** sotena sutam. **Paṭiggahitanti** cittena paṭiggahitam.

9. Udāyīsuttavaṇṇanā

29. Navame **Udāyinti** Lāḷudāyittheram. **Suṇomaham āvusoti** āvuso nāham badhiro, suṇāmi Bhagavato vacanam, pañham pana upaparikkhāmīti. **Adhicittanti** samādhivipassanācittam. **Idam bhante anussatiṭṭhānanti** idam jhānattayasaṅkhātāṃ anussatikāraṇam. **Diṭṭhadhammasukhavihārāya samvattatī**ti imasmim yeva attabhāve sukhavihāratthāya pavattati. **Ālokasaññanti** ālokanimutte uppannasaññam. **Divā saññam adhiṭṭhātī**ti divāti saññam

ṭhapeti. **Yathā divā tathā rattinti** yathānena divā ālokasaññā manasikatā, rattimpi tatheva taṃ manasi karoti. **Yathā rattim tathā divāti** yathā vānena rattim ālokasaññā manasikatā, divāpi taṃ tatheva manasi karoti. **Vivatenāti** pākaṭena. **Apariyonaddhenāti** nīvaraṇehi anonaddhena. **Sappabhāsaṃ cittaṃ bhāvetīti** dibbacakkhuñṇāṭṭhāya sahoḥhāsakaṃ cittaṃ brūheti vaḍḍheti. Yam pana “ālokasaññaṃ manasi karoti”ti vuttaṃ, taṃ thinamiddhavinodanālokasaññaṃ sandhāya vuttaṃ, na dibbacakkhuñṇālokanti veditabbaṃ. **Ñānadassanappaṭilābhāyāti** dibbacakkhusaṅkhātassa ñānadassanassa paṭilābhāya.

Imameva kāyanti—ādīsu yaṃ vattabbaṃ siyā, taṃ sabbaṃ sabbākārena vitthārato Visuddhimagge kāyagatāsaticammaṭṭhāne vuttaṃ. **Kāmarāgappahānāyāti** pañcakāmaguṇikassa rāgassa pahānatthāya. **Seyyathāpi passeyyāti** yathā passeyya. **Sarīranti** matasarīraṃ. **Sivathikāya chaṭṭanti** susāne apavidham. Ekāhaṃ matassa assāti **ekāhamataṃ**. Dvīhaṃ matassa assāti **dvīhamataṃ**. Tīhaṃ matassa assāti **tīhamataṃ**. Bhastā viya vāyunā uddhaṃ jīvitapariyādānā yathānukkamaṃ samuggatena sūnabhāvena dhumātattā uddhumātaṃ, uddhumāteva **uddhumātakaṃ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ uddhumātanti **uddhumātakaṃ**. Vinīlaṃ vuccati viparibhinnavaṇṇaṃ, vinīlameva **vinīlakaṃ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ vinīlanti **vinīlakaṃ**. Maṃsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa yebhuyyena ca nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhāne nīlasāṭakapārutasseva chavasārīrassetaṃ adhivacanaṃ. Paribhinnaṭṭhānehi navahi vā vaṇamukhehi vissandamaṇaṃ pubbaṃ vipubbaṃ, vipubbameva **vipubbakaṃ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ vipubbanti vipubbakaṃ. Vipubbakaṃ jātaṃ tathābhāvaṃ gatanti **vipubbakajātaṃ**.

So imameva kāyanti so bhikkhu imaṃ attano kāyaṃ tena kāyena saddhiṃ ñāṇena upasaṃharati upaneti. Kathaṃ? **Ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃanattītoti**. Idaṃ vuttaṃ hoti—āyu usmā viññāṇanti imesaṃ tiṇṇaṃ dhammaṇaṃ atthitāya ayaṃ kāyo ṭhānagamanādikhamo hoti, imesaṃ pana vigamā ayampi evaṃdhammo evaṃpūtisabhāvoyevāti. **Evaṃbhāvīti** evamevaṃ uddhumātādibhedo bhavissati. **Evaṃanattītoti** evaṃ¹ uddhumātādibhāvaṃ anatikkanto.

1. Etaṃ anatītoti etaṃ (Sī)

Khajjamānanti udarādīsu nisīditvā udaramaṃsa-oṭṭhamāṃsa-akkhikamaṃsādīni luñcitvā luñcitvā khādiyamānaṃ. **Samāṃsalohitanti** sesāvasesamaṃsalohitayuttaṃ. **Nimmaṃsalohitamakkhitanti** maṃse khīṇepi lohitaṃ na sussati, taṃ sandhāya vuttaṃ “nimmaṃsalohitamakkhitaṃ”ti. **Aññenāti** aññena disābhāgena. **Hatthaṭṭhikanti** catusaṭṭhibhedampi hatthaṭṭhikaṃ pāṭiyekkaṃ pāṭiyekkaṃ vippakiṇṇaṃ. **Pādaṭṭhikā**dīsupi eseva nayo. **Terovassikānīti** atikkantasamvaccharāni. **Pūtīnīti** abbhokāse ṭhitāni vātātapavuṭṭhisamphassena terovassikāneva pūtīni honti, antobhūmigatāni pana cirataraṃ tiṭṭhanti. **Cuṇṇakajātānīti** cuṇṇavicuṇṇaṃ hutvā vippakiṇṇāni. Sabbattha **so imamevāti** vuttanayena khajjamānādīnaṃ vasena yojanā kātabbā. **Asmimānasamugghātāyāti** asmīti pavattassa navavidhassa mānassa samugghātathāya. **Anekadhātupaṭivedhāyāti** anekadhātūnaṃ paṭivijjhanathāya. **Satova abhikkamatīti** gacchanto satipaṇṇāhi samannāgatova gacchati. **Satova paṭikkamatīti** paṭinivattantopi satipaṇṇāhi samannāgatova nivattati. Sesapadesupi eseva nayo. **Satisampajaññāyāti** satiyā ca ñāṇassa ca atthāya. Iti imasmim sutte satiñāṇāni missakāni kathitānīti.

10. Anuttariyasuttavaṇṇanā

30. Dasame **uccāvacanti** yaṃkiñci mahantakhuddakaṃ, uccanīcaṃ vā. **Hīnanti** nihīnaṃ. **Gammanti** gāmaṃvāsikānaṃ dassanaṃ. **Pothujjanikanti** puthujjanānaṃ santakaṃ. **Anariyanti** na ariyaṃ na uttamaṃ na parisuddhaṃ. **Anatthasaṃhitanti** na atthasannissitaṃ. **Na nibbidāyāti** na vaṭṭe nibbindanathāya. **Na virāgāyāti** na rāgādīnaṃ virajjanathāya. **Na nirodhāyāti** na rāgādīnaṃ appavattinirodhāya. **Na upasamāyāti** na rāgādīnaṃ vūpasamanathāya. **Na abhiññāyāti** na abhijānanathāya. **Na sambodhāyāti** na sambodhisāṅkhātassa catumaggañāṇāṇassa paṭivijjhanathāya. **Na nibbānāyāti** na nibbānassa sacchikiriyāya.

Navitṭhasaddhoti patiṭṭhitasaddho. **Nivitṭhapemoti** patiṭṭhitapemo. **Ekantagatoti**¹ ekantaṃ gato, acalappattoti² attho. **Abhippasannoti** ativiya pasanno. **Etadānuttariyanti** etaṃ anuttaraṃ. **Hatthismimpi sikkhatīti**

1. Ekantigatoti (Sī)

2. Acalasaddhoti (Sī, Syā)

hatthinimittam sikkhitabbanam hatthisippanam sikkhati. Sesapadesupi eseva nayo. **Uccāvacanti** mahantakhuddakam sippanam sikkhati.

Upaṭṭhitā pāricariyeti pāricariyāya paccupaṭṭhitā. **Bhāvayanti anussatinti** anuttaram anussatim bhāventi. **Vivekappaṭisaṃyuttanti** nibbānanissitam katvā. **Khemanti** nirupaddavam. **Amatagāminanti** nibbānagāminam, ariyamaggaṃ bhāventīti attho. **Appamāde pamoditāti** satiyā avippavāsasaṅkhāte appamāde āmoditā pamoditā. **Nipakāti** nepakkena samannāgatā. **Sīlasamvutāti** sīlena samvutā pihitā. **Te ve kālena paccētīti** te ve yuttappayuttakāle jānanti. **Yattha dukkham nirujjhatīti** yasmim ṭhāne sakalam vaṭṭadukkham nirujjhati, tam amataṃ mahānibbānam te bhikkhū jānanti. Imasmim sutte cha anuttariyāni missakāni kathitānīti.

Anuttariyavaggo tatiyo.

4. Devatāvagga

1. Sekhasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **sekhassāti** sattavidhassa sekhasa. Puthujjane pana vattabbameva natthi. **Parihānāyāti** uparūpariguṇaparihānāya¹.

2-3. Aparihānasuttadvayavaṇṇanā

32-33. Dutiye **Satthugāravatāti** Satthari garubhāvo. **Dhammagāravatāti** navavidhe lokuttaradhamme garubhāvo. **Samghagāravatāti** saṃghe garubhāvo. **Sikkhāgāravatāti** tīsu sikkhāsu garubhāvo. **Appamādagāravatāti** appamāde garubhāvo. **Paṭisanthāragāravatāti** dhammāmisavasena duvidhe paṭisanthāre garubhāvo. Satthā² garu assāti **Satthugaru**. Dhammo³ garu assāti **Dhammagaru**. **Tibbagāravoti** bahalagāravo.

1. Uparūpariguṇehi parihānāya (Sī), upariguṇehi parihānāya (Syā)

2. Satthari (Syā, Ka)

3. Dhamme (Syā, Ka)

paṭisanthāre gāravo assāti **paṭisanthāragāravo**. Tatiye **sappatissoti** sajettḥako sagāravo. Hirottappaṃ panettha missakaṃ kathitaṃ.

4. Mahāmogallānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **Tisso nāma bhikkhūti** therasseva saddhivihāriko.
Mahiddhiko mahānubhāvoti ijjhanaṭṭhena mahatī iddhi assāti mahiddhiko.
 Anupharaṇaṭṭhena mahā ānubhāvo assāti mahānubhāvo. **Cirassaṃ kho mārisa Moggallāna imaṃ pariyāyamakāsīti** evarūpaṃ loke pakatiyā piyasamudāhāravacanaṃ¹ hoti. Lokiyā hi cirassaṃ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātiyaṃ āgataṃ disvā “kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato, kathaṃ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṃ maggamūḷhosi”ti-ādīni vadanti. Ayaṃ pana āgatapubbattāyeva evamāha. Thero hi kālena kālaṃ brahmalokaṃ gacchatiyeva. Tattha **pariyāyamakāsīti** vāraṃ akāsi. **Yadidaṃ idhāgamanāyāti** yo ayaṃ idhāgamanāya vāro, taṃ cirassaṃ akāsīti vuttaṃ hoti. **Idamāsanam paññattanti** mahārahaṃ brahmapallaṅkaṃ paññāpetvā evamāha. **Aveccappasādenāti** adhigatena acalena maggappasādena. Imasmim̐ sutte sotāpattimaggañāṇaṃ kathitaṃ.

5. Vijjābhāgiyasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **vijjābhāgiyāti** vijjakoṭṭhāsikā. **Aniccasaññāti** aniccānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Anicce dukkhasaññāti** dukkhānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Dukkhe anattasaññāti** anattānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Pahānasaññāti** pahānānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Virāgasaññāti** virāgānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Nirodhasaññāti** nirodhānupassanāñāṇe uppannasaññā.

1. Piyasamudācāravacanaṃ (Ka) Ma-Ṭṭha 2. 201 piṭṭhepi passitabbaṃ.

6. Vivādamūlasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānanti** dvinnam bhikkhūnam vivādo katham devamanussānam ahitāya dukkhāya samvattati? Kosambakakkhandhake viya dvīsu bhikkhūsu vivādam āpannesu tasmim vihāre tesam antevāsikā vivadanti, tesam ovādam gaṇhanto bhikkhunisaṅgho vivadati. Tato tesam upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānam ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnam ārakkhadevatā dhammavādīniyo honti, adhammavādīnam adhammavādīniyo. Tato ārakkhadevatānam mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṃ paramparāya yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādīnova bahutarā honti. Tato yaṃ bahukehi gahitaṃ, taṃ gacchanti. Dhammaṃ vissajjetvā bahutarāva adhammaṃ gaṇhanti. Te adhammaṃ purakkhatvā viharantā apāye nibbattanti. Evaṃ dvinnam bhikkhūnam vivādo devamanussānam ahitāya dukkhāya hoti. **Ajjhattaṃ vā**ti tumhākaṃ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā**ti paresam parisāya.

Makkhīti paresam guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukī**ti parassa sakkārādīni issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharī**ti āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvī**ti katapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādīṭṭhī**ti natthikavādī ahetuvādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsī**ti sayam diṭṭhameva parāmasati. **Ādhānaggāhī**¹ dalhaggāhī. **Duppaṭinissaggī**ti na sakkā hoti gahitaṃ vissajjāpetum. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitanti.

7. Dānasuttavaṇṇanā

37. Sattame **Veḷukaṇḍakī**ti Veḷukaṇḍakanagaravāsīnī. **Chalaṅgasamannāgatanti** chahi guṇaṅgehi samannāgataṃ. **Dakkhīnaṃ patīṭṭhāpetī**ti dānam deti. **Pubbeva dānā sumanoti** dānam dassāmīti māsaḍḍhamāsato

1. Ādhānaggāhī (Syā)

paṭṭhāya somanassapatto hoti. Ettha hi pubbacetanā dassāmīti cittuppādakālato paṭṭhāya “ito uṭṭhitena dānaṃ dassāmī”ti khettaggahaṇaṃ ādiṃ katvā cintentassa labbhati. **Dadaṃ cittaṃ pasādetīti** evaṃ vuttā muñcacetanā pana dānakāleyeva labbhati. **Datvā attamano hotīti** ayaṃ pana aparacetanā aparāparaṃ anussarantassa labbhati. **Vītarāgāti** vigatarāgā khīṇāsavā. **Rāgavinayāya vā paṭipannāti** rāgavinayapaṭipadaṃ paṭipannā. Ukkaṭṭhadesanā cesā, na kevalaṃ pana khīṇāsavānaṃ, anāgāmisakadāgāmisotāpannānampi antamaso tadahupabbajitassa bhaṇḍagāhakaṣāmaṇerassāpi dinnā dakkhiṇā chaḷaṅgasamannāgatāva hoti. Sopi hi sotāpattimaggatthameva pabbajito.

Yaññaassa sampadāti dānassa paripuṇṇatā. **Saññatāti** silasaññaṃmena saññatā. **Sayaṃ ācamayitvānāti** attanāva hatthapāde dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā. **Sakehi¹ pāṇibhīti** attano hatthehi. Sayehītipi² pāṭho. **Saddhoti** ratanattayagūṇe saddahanto. **Muttena cetasāti** lābhamaccharādīhi vimuttena cittena. **Abyāpajjhaṃ sukhaṃ lokanti** niddukkhaṃ uḷārasukhasomanassaṃ devalokaṃ.

8. Attakārīsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **addasaṃ vā assosiṃ vāti** akkhīni ummīletvā mā addasaṃ, asukasmīṃ nāma ṭhāne vasatīti mā assosiṃ, kathentassa vā vacanaṃ mā assosiṃ. **Kathaṃ hi nāmāti** kena nāma kāraṇena. **Ārambhadhātūti³** ārabhanavasena pavattavīriyaṃ. **Nikkamadhātūti** kosajjato nikkhamanasabhāvaṃ vīriyaṃ. **Parakkamadhātūti** parakkamasabhāvo. **Thāmadhātūti** thāmasabhāvo. **Ṭhitidhātūti** ṭhitisabhāvo. **Upakkamadhātūti** upakkamasabhāvo. Sabbaṃ cetam tena tenākārena pavattassa vīriyasappa nāmaṃ.

9-10. Nidānasuttādivaṇṇanā

39-40. Navame **kammānanti** vaṭṭagāmikammānaṃ. **Samudayāyāti** piṇḍakaraṇatthāya. **Nidānanti** paccayo. **Lobhajenāti** lobhato jātena.

1. Schi (Sī)

2. Sakehītipi (Sī), saññehītipi (Ka)

3. Ārabhadhātūti (Ka)

na paññāyanti “evarūpena kammaena nibbattā”ti na dissanti. Sukkapakkhe **kammānanti** vivaṭṭagāmikammānaṃ. Iti imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. Dasame **Niculavaneti**¹ Mahāmucalindavane. **Saddhammoti** Sāsanasaddhammo.

11. Dārukkhandhasuttavaṇṇanā

41. Ekādasame **cetovasippattoti** cittavasibhāvaṃ patto. **Pathavīveva adhimucceyyāti** thaddhākāraṃ pathavīdhātūti sallakkheyya. **Yaṃ nissāyāti** yaṃ vijjamānaṃ thaddhākāraṃ pathavīdhātuṃ nissāya amuṃ dārukkhandhaṃ pathavīveva adhimucceyya, sā ettha pathavīdhātu atthīti. Iminā nayena sesapadānīpi veditabbāni. Yatheva hi tasmīṃ thaddhākārā pathavīdhātu atthi, evaṃ yūsākārā āpodhātu, uṇhākārā tejodhātu, vitthambhanākārā vāyodhātu, rattavaṇṇamhi sāre padumapupphavaṇṇā subhadhātu, pūtibhūte cuṇṇe ceva pheggupapaṭikāsu ca amanuññaṇṇā asubhadhātu, taṃ nissāya² amuṃ dārukkhandhaṃ asubhantveva adhimucceyya sallakkheyyāti. Imasmiṃ sutte missakavihāro nāma kathito.

12. Nāgitasuttavaṇṇanā

42. Dvādasame **gāmantavīhārinti** gāmantasenāsanavāsīṃ. **Samāhitaṃ nisinnanti** tasmīṃ gāmantasenāsanā samādhīṃ appētvā nisinnaṃ. **Idānimanti** idāni imaṃ. **Samādhimhā cāvessaṭīti** samādhito uṭṭhāpessaṭīti. **Na attamano homīti** na sakamano homi. **Pacalāyamānanti** niddāyamānaṃ. **Ekattanti** ekasabhāvaṃ, ekaggatābhūtaṃ araññaṣaṇṇāmyeva citte karissaṭīti attho. **Anurakkhissaṭīti** anuggaṇhissaṭīti. **Avimuttaṃ vā cittaṃ vimocessaṭīti** aññasmiṃ kāle avimuttaṃ cittaṃ idāni pañcahi vimuttīhi vimocayissaṭīti. **Riñcatīti** vajjeti³ vissajjeti. **Paṭipañāmetvāti** panuditvā⁴ vissajjetvā. **Uccārapassāvakkammāyāti** uccārapassāvakkaraṇatthāya. Iminā ettakena ṭhānena Sathārā araññasenaṣanassa vaṇṇo kathito. Suttassa pana paṭhamakoṭṭhāse yaṃ vattabbaṃ, taṃ hetthā vuttamevāti.

Devatāvaggo⁵ catuttho.

1. Veḷuvaneti (Syā, Ka)

3. Cajati (Sī)

4. Pannarivā (Ka)

2. Tannissāyeva (Sī, Syā)

5. Sekkhariparihāniyavaggo (Syā)

5. Dhammikavagga

1. Nāgasuttavaṇṇanā

43. Pañcamassa paṭhame āyasmatā Ānandena saddhinti idaṃ “āyāmanandā”ti therāṃ āmantetvā gatattā vuttāṃ, Satthā pana anūnehi pañcahi bhikkhusatehi parivuto tattha agamāsīti veditabbo. **Tenupasaṅkamīti** teheva pañcahi bhikkhusatehi parivuto upasaṅkami. **Parisīñcivāti** vohāravacanametāṃ, nhāyivāti attho. **Pubbāpayamānoti** rattadupaṭṭāṃ nivāsetvā uttarāsaṅgacīvaraṃ dvīhi hatthehi gahetvā pacchimalokadhātum piṭṭhito katvā puratthimalokadhātum abhimukho vodakabhāvena gattāni pubbasadisāni kurumāno aṭṭhāsīti attho. Bhikkhusaṅghopi tena tena ṭhānena otarivā nhatvā paccuttarivā Satthāraṃyeva parivāretvā aṭṭhāsi. Iti tasmim samaye ākāśato patamānaṃ rattasuvaṇṇakuṇḍalaṃ viya sūriyo pacchimalokadhātum paṭipajji, parisuddharajatamaṇḍalo viya pācīnalokadhātuto cando abbhuggaṅchi, majjhaṭṭhānepi pañcabhikkhusataparivāro Sammāsambuddho chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjetvā Pubbakoṭṭhakanadīre lokaṃ alaṅkurumāno aṭṭhāsi.

Tena kho pana samayena -pa- Seto nāma nāgoti setavaṇṇatāya evaṃladdhanāmo hatthināgo. **Mahātūriyatāḷitavāditenāti** mahantena tūriyatāḷitavāditenā. Tattha paṭhamaṃ saṅghaṭṭanaṃ tāḷitaṃ nāma hoti, tato paraṃ vāditaṃ. **Janoti** hatthidassanatthaṃ sannipatitamahājano. **Disvā evamāhāti** aṅgapaccaṅgāni ghaṃsitvā nhāpetvā uttāretvā bahitīre ṭhapetvā gattāni vodakāni katvā hatthālaṅkārena alaṅkataṃ taṃ mahānāgaṃ disvā idaṃ “abhirūpo vata bho”ti pasamsāvācanaṃ āha. **Kāyupapannoti** sarīrasampattiyā upapanno, paripuṇṇaṅgapaccaṅgoti attho. **Āyasmā Udāyīti** paṭisambhidāppatto Kāḷudāyitthero. **Etadvocāti** taṃ mahājanaṃ hatthissa vaṇṇaṃ bhaṇantaṃ disvā “ayaṃ jano ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbattaḥatthino vaṇṇaṃ katheti, na Buddhahatthissa. Ahaṃ dāni iminā hatthināgena upamaṃ katvā¹ Buddhanāgassa

1. Upametvā (Sī)

vaṇṇaṃ kathessāmi”ti cintetvā etaṃ “hatthimeva nu kho bhante”ti-
ādivacanaṃ avoca. Tattha **mahantanti** ārohasampannaṃ. **Brahantanti**
pariñāhasampannaṃ. **Evamāhāti** evaṃ vadati. Atha Bhagavā yasmā ayaṃ
nāgasaddo hatthimhiceva assagoṇa-uragarukkhamanusseṣu cāpi pavattati,
tasmā **hatthimpi khoti**-ādimāha.

Āgunti pāpakaṃ lāmakaṃ akusaladhammaṃ. **Tamahaṃ nāgoti brūmīti**
taṃ ahaṃ imehi tīhi dvārehi dasannaṃ akusalakammappathānaṃ
dvādasannaṅca akusalacittānaṃ akaraṇato nāgoti vadāmi. Ayañhi na āguṃ
karotīti iminā atthena nāgo. **Imāhi gāthāhi anumodāmīti** imāhi
catusaṭṭhipadāhi soḷasahi gāthāhi anumodāmi abhinandāmi.

Manussabhūtanti devādibhāvaṃ anupagantvā¹ manussameva bhūtaṃ.
Attadantanti attanāyeva dantaṃ, na aññehi damathaṃ upanītaṃ. Bhagavā hi
attanā uppāditeneva maggadamaṭṭhena cakkhutopi danto, sotatopi, ghānatopi,
jivhātopi, kāyatopi, manatopīti imesu chasu ṭhānesu danto santo nibbuto
parinibbuto. Tenāha “attadantaṃ”ti. **Samāhitanti** duvidhenāpi samādhinā
samāhitaṃ. **Iriyamānanti** viharamānaṃ². **Brahmapatheti** seṭṭhapathe
amatapathe nibbānapathe. **Cittassūpasame ratanti** paṭhamajjhānena pañca
nīvaraṇāni vūpasametvā, dutiyajjhānena vitakkavicāre, tatiyajjhānena pītim,
catutthajjhānena sukhadukkhaṃ vūpasametvā tasmim cittaṃ vūpasame rataṃ
abhirataṃ.

Namassantīti kāyena namassanti, vācāya namassanti, manasā
namassanti, dhammānudhammappaṭipattiyā namassanti, sakkaronti garuṃ
karonti. **Sabbadhammāna pāragunti** sabbesaṃ
khandhāyatanadhātudhammānaṃ abhiññāpāragū pariññāpāragū
pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragūti
chabbidhena pāragamanena pāragataṃ pārapattaṃ matthakappattaṃ.
Devāpi taṃ namassantīti dukkhappattā subrahmadevaputtādayo sukhappattā
ca sabbeva dasasahassacakkavāḷavāsino devāpi tumhe namassanti. **Iti me**
Arahato sutanti iti mayā catūhi kāraṇehi arahāti laddhavohārānaṃ
tumhākaṃyeva santike sutanti dīpeti.

1. Anupagantvā mānusaṃ gantvā (Ka)

2. Visādamānaṃ (Ka)

Sabbasaṃyojanātī sabbāni dasavidhasaṃyojanāni atikkantaṃ. **Vanā nibbanamāgatanti** kilesavanato nibbanam kilesavanarahitaṃ nibbānam āgataṃ sampattam. **Kāmehi nekkhammaratanti** duvidhehi kāmehi nikkhantattā pabbajjā aṭṭha samāpattiyo cattāro ca ariyamaggā kāmehi nekkhammaṃ nāma, tathā rataṃ abhirataṃ. **Muttaṃ selāva kañcananti** seladhātuto muttaṃ kañcanasadisam.

Sabbe accarucīti sabbasatte atikkamivā pavattaruci. Aṭṭhamakañhi atikkamivā pavattarucitāya sotāpanno accaruci nāma, sotāpannam atikkamivā pavattarucitāya sakadāgāmī -pa- khīṇāsavaṃ atikkamivā pavattarucitāya Paccakabuddho, Paccakabuddham atikkamivā pavattarucitāya Sammāsambuddho accaruci nāma. **Himavāvaññe**¹ siluccayeti yathā Himavā pabbatarājā aññe pabbate atirocati, evaṃ atirocatīti attho. **Saccanāmoti** tacchanāmo bhūtanāmo āgum akaraṇeneva nāgoti evaṃ avitathanāmo.

Soraccanti sucisīlam. **Avihimsāti** karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca. **Pādā nāgassa te duveti** te Buddhanāgassa duve purimapādā.

Tapoti dhutasamādānam². **Brahmacariyanti** ariyamaggasīlam. **Caraṇā nāgassa tyāpareti** te Buddhanāgassa apare dve pacchimapādā. **Saddhāhatthoti** saddhāmayāya soṇḍāya samannāgato. **Upekkhāsetadantavāti** chaṅgupekkhāmayehi setadantehi samannāgato.

Sati gīvāti yathā nāgassa aṅgapaccaṅgasmim sirājālānam gīvā patiṭṭhā, evaṃ Buddhanāgassa soraccādīnam dhammānam sati, tena vuttaṃ “sati gīvā”ti. **Siro paññāti** yathā hatthināgassa siro uttamaṅgo, evaṃ Buddhanāgassa sabbaññutaññānam. Tena hi so sabbadhamme jānāti. Tena vuttaṃ “siro paññā”ti. **Vīmaṃsā dhammacintanāti** yathā hatthināgassa aggaṣoṇḍo vīmaṃsā nāma hoti. So tāya thaddhamudukam khādītābākhādītābbañca vīmaṃsati, tato pahātābbaṃ pajahati, ādātābbaṃ ādiyati, evameva Buddhanāgassa dhammakotṭhāsaparicchedakañāṇasaṅkhātā dhammacintanā vīmaṃsā. Tena hi ñāṇena so bhābbābhabbe³ jānāti. Tena vuttaṃ “vīmaṃsā

1. Himavāññe (Syā, Ka) 2. Vattasamādānam (Syā) 3. Sevītābbāsevitābbe (Ka)

dhammacintanā”ti. **Dhammakucchisamātapoti**¹ dhammo vuccati catutthajjhānasamādhi, kucchiyeva samātapo kucchisamātapo. Samātapo nāma samātapanaṭṭhānaṃ. Dhammo kucchisamātapo assāti dhammakucchisamātapo. Catutthajjhānasamādhismiṃ ṭhitassa hi te te iddhividhādiddhammā ijjhanti, tasmā so kucchisamātapoti vutto. **Vivekoti** kāyacitta-upadhiviveko. Yathā nāgassa vāladhi makkhikā vāreti, evaṃ Tathāgatassa viveko gahaṭṭhapabbajite vāreti. Tasmā so **vāladhīti** vutto.

Jhāyīti duvidhena jhānena jhāyī. **Assāsarototi** nāgassa hi assāsapassāsā viya Buddhanāgassa phalasangāhā, tattha rato, assāsapassāsā viya tāya vinā na vattatīti attho. **Sabbattha samvutoti** sabbadvāresu samvuto. **Anavajjānīti** sammā-ājīvena uppannabhojanāni. **Sāvajjānīti** pañcavidhamicchājīvavasena uppannabhojanāni.

Aṇumthūlanti khuddakaṅca mahantaṅca. **Sabbaṃ chetvāna bandhananti** sabbaṃ dasavidhampi saṃyojanaṃ chinditvāna. **Nupalippati lokenāti** lokena saddhiṃ taṇhāmānadiṭṭhilepehi na lippati. **Mahāginīti** mahā-aggi. **Viññūhi desitāti** idha paṭisambhidāppatto Kāḷudāyittherova viññū paṇḍito, tena desitāti attho. **Viññassanti mahānāgā, nāgaṃ nāgena desitanti** Udāyittheranāgena desitaṃ Buddhanāgaṃ itare khīṇāsavā nāgā vijānissanti.

Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatīti Bodhipallaṅke kilesaparinibbānena parinibbuto, yamakasālantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyissati. Evaṃ paṭisambhidāppatto Udāyitthero soḷasahi gāthāhi catusaṭṭhiyā padehi Dasabalassa vaṇṇaṃ kathento desanaṃ niṭṭhāpesi, Bhagavā anumodī. Desanāvasāne caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pivimsūti.

2. Migasālāsuttavaṇṇanā

44. Dutiye **kathaṃ kathaṃ nāmāti** kena kena nāma kāraṇena. **Aññeyyoti** ājānitabbo. **Yatra hi nāmāti** yasmim nāma dhamme.

1. Dhammakucchisamāvāpoti (Si)

samasamagatikā¹ samabhāveneva samagatikā. **Bhavissantī** jātā. **Sakadāgāmipatto**² **Tusitaṃ kāyaṃ upapannoti** sakadāgāmipuggalo hutvā Tusitabhavaneyeva nibbato. **Kathaṃ kathaṃ nāmāti** kena kena nu kho kāraṇena, kiṃ nu kho jānitvā desito, udāhu ajānitvāti. Thero kāraṇaṃ ajānanto **evaṃ kho panetaṃ bhagini Bhagavatā byākatanti** āha.

Ammakā ammakasaññāti³ itthī hutvā itthisaññāya⁴ eva samannāgatā. **Ke ca purisapuggalaparopariyañāṇeti** ettha purisapuggalaparopariyañāṇaṃ vuccati purisapuggalānaṃ tikkhamuduvaseṇa indriyaparopariyañāṇaṃ. Tasmā kā ca bālā migasālā, ke ca purisapuggalānaṃ indriyaparopariyañāṇe appaṭihatavisayā Sammāsambuddhā, ubhayametaṃ dūre suvidūreti ayamettha saṅkhepo.

Idāni migasālāya attano dūrabhāvaṃ dassento **chayime Ānandāti-** ādimāha. **Sorato hotīti** pāpato suṭṭhu orato virato hoti. Suratotipi pāṭho. **Abhinandanti sabrahmacārī ekattavāsenāti** tena saddhim ekatovāseṇa sabrahmacārī abhinandanti tussanti. Ekantavāsenāti pi pāṭho, satatavāsenāti attho. **Savanenapi akataṃ hotīti** sotabbayuttakaṃ asutaṃ hoti. **Bāhusaccenapi akataṃ hotīti** ettha bāhusaccaṃ vuccati vīriyaṃ, vīriyena kattabbayuttakaṃ akataṃ hotīti attho. **Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṃ hotīti** diṭṭhiyā paṭivijjhitabbaṃ appaṭividdhaṃ hoti. **Sāmāyikampi vimuttiṃ na labhatīti** kālānukālaṃ dhammassavanaṃ nissāya pītipāmojjaṃ na labhati. **Hānagāmīyeva hotīti** parihānimeva gacchati.

Pamāṇikāti puggalesu pamāṇaggāhakā. **Paminantīti** pametuṃ tuletum ārabhanti. **Eko hīnoti** eko guṇehi hīno. **Eko paṇītoti** eko guṇehi paṇīto. **Taṃ hīti** taṃ pamāṇakaraṇaṃ.

Abhikkantataroti sundarataro. **Paṇītaroti** uttamataro. **Dhammasoto nibbahatīti** sūraṃ hutvā pavattamānavipassanāñāṇaṃ nibbahati,

1. Samasamagatiyāti (Ṭikāyaṃ)

2. Sakadāgāmisatto (Sī, Syā)

3. Ambakā ambakapaññāti (Si), ambakā ambakasaññāti (Syā)

4. Itthipaññāya (Sī)

ariyabhūmiṃ sampāpeti. **Tadantaraṃ ko jāneyyāti** taṃ antaraṃ taṃ kāraṇaṃ aññatra Tathāgatena ko jāneyyāti attho.

Kodhamānoti kodho ca māno ca. **Lobhadhammāti** lobhoyeva. **Vacīsaṅkhārāti**¹ ālāpasallāpavasena vacanāneva. **Yo vā panassa mādisoti** yo vā pana aññopi mayā sadiso Sammāsambuddhoyeva assa, so puggalesu pamāṇaṃ gaṇheyyāti attho. **Khaññatīti** guṇakhaṇanaṃ pāpuṇāti. **Ime kho Ānanda cha puggalāti** dve soratā, dve adhigatakodhamānalobhadhammā, dve adhigatakodhamānavacīsaṅkhārāti ime cha puggalā. **Gatinti** ñāṇagatiṃ. **Ekaṅgahīnāti** ekekena guṇaṅgena hīnā. Pūraṇo sīlena visesī ahoṣi, isidatto paññāya. Pūraṇassa sīlaṃ isidattassa paññāṭṭhāne ṭhitam, isidattassa paññā pūraṇassa sīlaṭṭhāne ṭhitāti.

3. Iṇasuttavaṇṇanā

45. Tatiye **dāliḍḍiyanti** daliddabhāvo. **Kāmabhoginoti** kāme bhuñjanakasattassa. **Assakoti** attano santakena rahito. **Anāḷikoti** na aḍḍho². **Iṇaṃ ādiyati**ti jīvitum asakkonto iṇaṃ ādiyati. **Vaḍḍhiṃ paṭissuṇāti**ti dātum asakkonto vaḍḍhiṃ dassāmīti paṭijānāti. **Anucarantipi nanti** parisamajjhagaṇamajjhādīsu ātapaṭhapanapaṃsu-okiraṇādīhi vippakāraṃ pāpento pacchato pacchato anubandhanti. **Saddhā natthīti** okappanasaddhā mattakampi natthi. **Hirī natthīti** hiyīyanākārayamattakampi natthi. **Ottappaṃ natthīti** bhāyanākāramattakampi natthi. **Vīriyaṃ natthīti** kāyikavīriyamattakampi natthi. **Paññā natthīti** kammassakatapaññā mattakampi natthi. **Iṇādānasmim vadāmīti** iṇaggahaṇaṃ vadāmi. **Mā maṃ jaññūti**³ māmam jānātu.

Dāliḍḍiyaṃ dukkhanti dhanadaliddabhāvo dukkham.
Kāmalābhābhijappinanti kāmalābhaṃ patthentānaṃ.
Pāpakammavinibbayoti pāpakammavaḍḍhako. **Sarīsappatīti** paripphandati.
Jānanti jānanto. **Yassa vippaṭisārajāti** ye

1. Vacīsaṃsārāti (Sī)

2. Anāḷhiyoti na aḍḍho (Sī), anaddhikoti na addho (Syā), anāḷikoti anaḷo (Ka)

3. Jaññāti (Sī)

assa vipphaṭṭhāro jāta. **Yonimaññataranti** ekaṃ tiracchānayanim. **Dadam**
cittam pasādayanti cittam pasādentō dadamāno.

Kaṭaggāhoti jayaggāho anaparādhaggāho hoti. **Gharamesinoti**
gharāvāsam pariyesantassa vasamānassa vā. **Cāgo puññam pavaḍḍhatī**
cāgoti saṅkham gataṃ puññam vaḍḍhati. Cāgā puññanti vā pāṭho.
Patitṭhitāti patitṭhitasaddhā nāma sotāpannassa saddhā. **Hirimanoti**
hirisampayuttacitto. **Nirāmisam sukhanti** tīṇi jhānāni nissāya
uppajjanakasukham. **Upekkhanti** catutthajjhānupekkham. **Āraddhavīriyoti**
paripuṇṇapaggahitavīriyo. **Jhānāni upasampajjā**ti cattāri jhānāni patvā.
Ekodi nipako satoti ekaggacitto kammassakataññaṣatīhi ca samannāgato.

Evaṃ ñatvā yathābhūtanti evaṃ ettakaṃ kāraṇaṃ yathāsabhāvaṃ
jānitvā. **Sabbasaṃyojanakkhayeti** nibbāne. **Sabbasoti** sabbākārena.
Anupādāyāti aggahetvā. **Sammā cittam vimuccatī**ti idaṃ vuttaṃ hoti—
sabbasaṃyojanakkhayasaṅkhāte nibbāne sabbaso anupādiyitvā sammā
hetunā nayena maggacittaṃ vimuccati. “Etaṃ ñatvā yathābhūtaṃ,
sabbasaṃyojanakkhayan”¹tipi Pāliyaṃ likhitaṃ¹, tassa etaṃ
sabbasaṃyojanakkhayasaṅkhātaṃ nibbānaṃ yathābhūtaṃ ñatvāti attho.
Purimapacchimehi pana saddhiṃ na ghaṭṭiyati.

Tassa sammā vimuttassāti tassa sammā vimuttassa khīṇāsavassa.
Ñānaṃ hotīti paccavekkhaṇaññaṇaṃ hoti. **Tādinoti** taṃ saṅghitassa. **Akuppā**ti
akuppārammaṇattā kuppakāraṇānaṃ kilesānaṃca abhāvena akuppā.
Vimuttīti maggavimuttipi phalavimuttipi. **Bhavaṃyojanakkhayeti**
bhavaṃyojanakkhayasaṅkhāte nibbāne bhavaṃyojanānaṃca khayante
uppannā². **Etaṃ kho paramaṃ ñāṇanti** etaṃ maggaphalaññaṇaṃ
paramaññaṇaṃ nāma. **Sukhamanuttaranti** etadeva maggaphalasukham
anuttaraṃ sukham nāma. **Āṇaṇyamuttamanti** sabbesaṃ aṇaṇānaṃ khīṇāsavo
uttama-aṇaṇo, tasmā arahattaphalaṃ āṇaṇyamuttamanti arahattaphalena
desanāya kūṭaṃ gaṇhi. Imasmiṃca sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu
vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

1. Pāliṃ likhanti (Sī, Syā)

2. Uppannattā (Sī, Syā)

4. Mahācundasuttavaṇṇanā

46. Catutthe **Cetīsūti** Cetiraṭṭhe. **Sayamjātiyanti** evaṃnāmake nigame. **Mahācundoti** Dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko. Dhamme yogo anuyogo etesanti **dhammayogā**. Dhammakathikānaṃ etaṃ nāmaṃ. **Jhāyantīti jhāyī**. **Apasādentīti** ghaṭṭenti himsanti. **Jhāyantīti** cintenti. **Pajjhāyantīti**-ādīni upasaggavasena vaḍḍhitāni. **Kimime jhāyantīti** kim nāma ime jhāyanti. **Kintime jhāyantīti** kimatthaṃ ime jhāyanti. **Kathaṃ ime jhāyantīti** kena kāraṇena ime jhāyanti. **Amataṃ dhātuṃ kāyena phusitvā viharantīti** maraṇavirahitaṃ nibbānadhātuṃ sandhāya kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantā anukkamena taṃ nāmakāyena phusitvā viharanti. **Gambhīraṃ attapadanti** gulhaṃ paṭicchannaṃ khandhadhātu-āyatanādi-atthaṃ. **Paññāya ativijjha passantīti** saḥavipassanāya maggapaññāya paṭivijjhitvā passanti. Imasmiṃ panatthe sammasanapaṭivedhapaññāpi uggahaparipucchapaññāpi vaṭṭatiyevāti.

5-6. Sandiṭṭhikasuttadvayaṇṇanā

47-48. Pañcame **santaṃ vā ajjhantanti** niyakajjhatte vijjamānaṃ. **Lobhoti**-ādīhi tīṇi akusalamūlāni dassitāni. **Lobhadhammāti**-ādīhi taṃsampayuttakā dhammā. Chaṭṭhe **kāyasandosanti** kāyadvārassa dussanākāraṃ. Sesadvayepi eseva nayo. Imesu dvīsu suttesu paccavekkhaṇāva kathitā.

7. Khemasuttavaṇṇanā

49. Sattame **vusitavāti** vutthabrahmacariyavāso. **Katakaraṇīyoti** catūhi maggehi kattabbaṃ katvā ṭhito. **Ohitabhāroti** khandhabhāraṃ kilesabhāraṃ abhisankhārabhāraṇca otāretvā ṭhito. **Anuppattasadatthoti** sadattho vuccati arahattaṃ, taṃ pattoti attho. **Parikkhīṇabhavasamyojanoti** khīṇabhavabandhano. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Tassa na evaṃ hoti atthi me seyyoti vāti**-ādīhi seyyassa seyyohamasmīti mānādayo tayo mānā paṭikkhittā. Na hi khīṇāsavassa “atthi mayhaṃ seyyo, atthi sadiso, atthi hīno”ti māno hoti. **Natthi me seyyoti**-ādīhipi

teyeva paṭikkhittā. Na hi khīṇāsavassa “ahameva seyyo, ahaṃ sadiso, ahaṃ hīno, aññe seyyādayo natthī”ti evaṃ māno hoti.

Acirapakkantesūti¹ arahattaṃ byākaritvā aciraṃyeva pakkantesu. **Aññāṃ byākarontīti** arahattaṃ kathenti. **Hasamānakā maññe aññāṃ byākarontīti** hasamānā viya kathenti. **Vighātaṃ āpajjantīti** dukkhaṃ āpajjanti.

Na ussesu na omesu, samatte nopanīyareti ettha **ussāti** ussitatā seyyapuggalā. **Omāti** hīnā. **Samattoti** sadiso. Iti imesu tīsupi seyyahīnasadisesu khīṇāsavā mānena na upanīyare na upanenti, na upagacchantīti attho. **Khīṇā jātīti** khīṇā tesāṃ jāti. **Vusitaṃ brahmacariyanti** vutthaṃ maggabrahmacariyaṃ. **Caranti saṃyojanavippamuttāti** sabbasaṃyojanehi vimuttā hutvā caranti. Suttepi gāthāyampi khīṇāsavo kathito.

8. Indriyasamvarasuttavaṇṇanā

50. Aṭṭhame **hatūpanisaṃ hotīti** hatūpanissayaṃ hoti. **Sīlavipannassāti** vipannasilassa. **Yathābhūtaññadassananti** taruṇavipassanāññāṇaṃ. **Nibbidāviraḡoti** ettha nibbidā balavavipassanā, virāgo ariyamaggo. **Vimuttiññadassananti** ettha **vimuttīti** arahattaphalaṃ, **ññadassananti** paccavekkhaṇaṇāṇaṃ. **Upanisasampannaṃ hotīti** sampanna-upanissayaṃ hoti. Imasmim sutte sīlānurakkhaṇa-indriyasamvaro kathito.

9. Ānandasuttavaṇṇanā

51. Navame **kittāvatāti** kittakena. **Assutaññevāti** aññasmim kāle assutapubbaṃ. **Na sammosaṃ gacchantīti** vināsaṃ na gacchanti. **Cetasā samphuṭṭhapubbāti** cittaena phusitapubbā. **Samudācarantīti** manodvāre caranti. **Aviññātañca vijānātīti** aññasmim kāle aviññātakāraṇaṃ jānāti. **Pariyāpuṇātīti** vaḷaṅjeti katheti. **Desetīti** pakāseti. **Paraṃ**² **vācetīti** paraṃ uggaṇhāpeti.

1. Acirapakkante (Pāliyaṃ)

2. Paresaṃ (Pāliyaṃ)

Āgatāgamāti dīghādīsu yo koci āgamo āgato etesanti āgatāgamā.
Dhammadhārāti Suttantapiṭakadharā. **Vinayadharāti** Vinayapiṭakadharā.
Mātikādhārāti dvepātimokkhadharā. **Puripucchatīti** anusandhipubbāparam
 pucchati. **Paripañhatīti** idañcidañca pucchissāmīti paritulati paricchindati.
Idaṃ bhante kathanti bhante idaṃ anusandhipubbāparam katham hotīti
 pucchati. **Idaṃ bhante kathanti** bhante idaṃ anusandhipubbāparam katham
 hotīti pucchati. **Imassa kvatthoti** imassa bhāsītassa ko atthoti pucchati.
Avivaṭanti avivaritaṃ. **Vivarantīti** pākaṭaṃ karonti. **Kaṅkhāṭhāniyesūti**
 kaṅkhāya kāraṇabhūtesu. Tattha yasmim dhamme kaṅkhā uppajjati, sveva
 kaṅkhāṭhāniyo nāmāti veditabbo.

10. Khattiyasuttavaṇṇanā

52. Dasame **bhogādhippāyāti** bhogasamharaṇatthaṃ ṭhapitādhippāyā
 pavatta-ajjhāsaya. **Paññūpavicārāti** paññavanto bhaveyyāmāti evaṃ
 paññatthāya pavattūpavicārā. Ayameva nesam vicāro citte upavicarati.
Balādhiṭṭhānāti balakāyādhiṭṭhānā. Balakāyaṃ hi laddhā te laddhapatiṭṭhā
 nāma honti. **Pathavībhinivesāti** pathavisāmīno bhavissāmāti evaṃ pathavi-
 atthāya katacittābhinivesā. **Issariyapariyosānāti** rajjābhisekapariyosānā.
 Abhisekaṃ hi patvā te pariyosānappattā nāma honti. Iminā nayena sabbattha
 attho veditabbo.

Sesapadesu panettha ayamadhippāyo—brāhmaṇā tāva mante labhitvā
 laddhapatiṭṭhā nāma honti, gahapatikā yaṃkiñci sippaṃ, itthi
 kuladāyajjasāmikaṃ puttaṃ, corā yaṃkiñci āvudhasatthaṃ, samaṇā
 sīlaparipuṇṇā¹ laddhapatiṭṭhā nāma honti. Tasmā **mantādhiṭṭhānāti**-ādīni
 vuttāni.

Brāhmaṇānañca “yaññaṃ yajissāmā”ti cittaṃ abhinivisati, brahmaloke
 patte pariyosānappattā nāma honti. Tasmā te **yaññābhinivesā**
brahmalokapariyosānāti vuttā. Kammantakaraṇatthāya mano etesaṃ
 abhinivisatīti **kammantābhinivesā**. Kamme niṭṭhite pariyosānappattā
 nāmahontīti **niṭṭhitakammantapariyosānā**.

Purisādhippāyāti purisesu pavatta-ajjhāsaya. Alaṅkāratthāya mano
 upavicarati etissāti **alaṅkārupavicārā**. Asapattī² hutvā

1. Sīle paripuṇṇā (Sī)

2. Asapatī (Syā)

ekikāva ghare vaseyyanti evamassā cittaṃ abhinivisatīti **asapattībhinivesā**¹.
Gharāvāsissariye laddhe pariyoṣānappattā nāma hontīti issariyapariyoṣānā.

Parabhaṇḍassa ādāne adhippāyo etesanti **ādānādhippāyā**. Gahane
nilīyanatthāne etesaṃ mano upavicaratīti **gahanūpavicārā**. Andhakāratthāya
etesam cittaṃ abhinivisatīti **andhakārābhinivesā**. Adassanappattā
pariyoṣānappattā hontīti **adassanapariyoṣānā**.

Adhivāsanakkhantiyañca sucibhāvasīle ca adhippāyo etesanti
khantisoraccādhippāyā. Akiñcanabhāve niggahaṇabhāve cittaṃ etesaṃ
abhinivisatīti **ākiñcaññābhinivesā**². Nibbānappattā pariyoṣānappattā hontīti
nibbānapariyoṣānā.

11. Appamādasuttavaṇṇanā

53. Ekādasame **samadhiggayhāti** suṭṭhu gaṇhitvā. **Jaṅgalānaṃ**³
pāṇānanti pathavītalacārīnaṃ sapādakapāṇānaṃ. **Padajātānīti** padāni.
Samodhānaṃ gacchantīti odhānaṃ upanikkhepaṃ⁴ gacchanti.
Aggamakkhāyatīti seṭṭham akkhāyati. **Pabbajalāyakoti** pabbajatiṇacchedako.
Odhunātīti heṭṭhā mukhaṃ dhunāti. **Nidhunātīti**⁵ ubhohi passehi dhunāti.
Nicchādetīti bāhāya vā paharati, rukkhe vā paharati. **Ambapiṇḍiyāti**
ambaphalapiṇḍiyā. **Vañṭūpanibandhanānīti** vaṇṭe upanibandhanāni, vaṇṭe vā
patiṭṭhātāni. **Tadanvayāni bhavantīti** vaṇṭānuvattakāni bhavanti,
ambapiṇḍidaṇḍakānuvattakāni bhavantītipi attho. **Khuddarājānoti**⁶
khuddakarājāno, pakatirājāno vā.

12. Dhammikasuttavaṇṇanā

54. Dvādasame **sabbasoti** sabbesu. **Sattasu vihāresūti** sattasu
pariveṇesu. **Paribhāsātīti** paribhavati bhayaṃ upadaṃseti. **Vihimsatīti**
viheṭheti. **Vitudatīti** vijjhati. **Roseti vācāyāti** vācāya ghaṭṭeti. **Pakkamantīti**
disā pakkamanti. **Nā saṇṭhantīti** nappatiṭṭhahanti.

1. Asapatībhinivesā (Syā)

3. Jaṅgamānaṃ (Sī)

5. Niddhunātīti (Sī, Ka)

2. Akiñcanābhinivesā (Syā, Ka)

4. Pakkhepaṃ (Sī, Syā)

6. Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā)

Riñcantīti chaḍḍenti vissajjenti. **Pabbājeyyāmā**ti nīhareyyāma. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Alanti** yuttametaṃ, yaṃ taṃ pabbājeyyunti attho. **Kiṃ te** imināti kiṃ tava iminā jātibhūmiyaṃ vāsenā. **Tīradassirū sakunanti** disākākaṃ. **Muñcantī**ti disādassanattaraṃ vissajjenti. **Sāmantā**ti avidūre. Samantātipi pāṭho, samantatoti attho. **Abhinivesoti** pattharivitvā ṭhitasākhānaṃ niveso. **Mūlasantānakānanti** mūlānaṃ niveso.

Ālḥakathālikāti taṇḍulāḥakassa bhattapacanathālikā. **Khuddarū** madhunti khuddamakkhikāhi kataṃ daṇḍakamadhum. **Anelakanti** niddosaṃ. **Na ca sudarū aññamaññassa phalāni hirīsantī**ti aññamaññassa koṭṭhāse phalāni na hirīsanti. Attano koṭṭhāsehi¹ mūlaṃ vā tacarū vā pattarū vā chindanto nāma natthi, attano attano sākḥāya heṭṭhā patitāneva paribhuñjanti. Aññassa koṭṭhāsato aññassa koṭṭhāsarū parivattitvā gatampi “na amhākaṃ sākḥāya phalan”ti ñatvā no khādanti. **Yāvadattharū bhakkhitvā**ti kaṇṭhappamāṇena khādītivā. **Sākharū bhañjitvā**ti chattappamāṇamattarū chindītivā chāyarū katvā pakkāmi. **Yatra hi nāmā**ti yo hi nāma. **Pakkamissatī**ti pakkanto. **Nādāsī**ti devatāya ānubhāvena phalameva na gaṇhi. Evaṃ hi sā adhiṭṭhāsī.

Tenupasaṅkamīti janapadavāsīhi gantvā “mahārāja rukkho phalarū na gaṇhi, amhākaṃ nu kho doso tumhākaṃ”ti vutte “neva mayharū doso atthi, na jānapadānarū, amhākaṃ vijite adhammo nāma na vattati, kena nu kho kāraṇena rukkho na phalito, Sakkarū upasaṅkamitvā pucchissāmī”ti cintitvā yena Sakko Devānamindo tenupasaṅkami. **Pavattesī**ti parivattesi. **Ummūlamakāsī**ti uddharūmūlarū akāsī. **Api nu tvanti** api nu tava. **Aṭṭhitāyevā**ti aṭṭhitāya eva. **Sacchavīnī**ti samānacchavīni pakatiṭṭhāne ṭhitāni. **Na paccakkosati**ti nappaṭikkosati. **Rosantanti** ghaṭṭentarū. **Bhaṇḍantanti** paharantarū.

Sunettoti nettā vuccanti akkhīni, tesarū sundaratāya sunetto. **Titthakaroti** sugati-ogāhanatitthassa kārako. **Vītarāgoti**

vikkhambhanavasena vigatarāgo. **Pasavatīti** paṭilabhati. **Diṭṭhisampannanti** dassanasampannaṃ, sotāpannanti attho. **Khantinti** attano guṇakhaṇaṃ. **Yathāmaṃ sabrahmacārīsūti** yathā imaṃ sabrahmacārīsu akkosanaparibhāsaṃ, aññaṃ evarūpaṃ guṇakhanṭiṃ na vadāmīti attho. **Na no samasabrahmacārīsūti**¹ ettha samajano² nāma sakajano vuccati. Tasmā na no sakesu samānabrahmacārīsu cittāni paduṭṭhāni bhavissantīti ayamettha attho.

Jotipālo ca Govindoti nāmena Jotipālo ṭhānena³ Mahāgovindo. **Sattapurohitoti** reṇu-ādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ purohito. **Ahimsakā**⁴ **atītaṃseti** ete cha Satthāro atītaṃse ahimsakā ahesuṃ. **Nirāmagandhāti** kodhāmagandhena nirāmagandhā. **Karuṇedhimuttāti** karuṇajjhāne adhimuttā⁵, karuṇāya ca karuṇāpubbabhāge ca ṭhitā. **Yeteti** ete, ayameva vā pāṭho. **Na sādhurūpaṃ āsīdeti** sādhusabhāvaṃ na ghaṭṭeyya. **Diṭṭhiṭṭhānappahāyinenti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatappahāyinaṃ. **Sattamoti** arahattato paṭṭhāya sattamo. **Avītarāgoti** avigatarāgo. Etena anāgāmiabhāvaṃ paṭikkhipati. **Pañcindriyā mudūti** pañca vipassanindriyāni mudūni. Tassa hi tāni sakadāgāmiṃ upādāya mudūni nāma honti. **Vipassanāti** saṅkhārapariggahaññaṃ. **Pubbeva upahaññatīti** paṭhamataraññeva upahaññati. **Akkhatoti** guṇakhaṇaṇena akkhato anupahato hutvā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Dhammikavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Āmasabrahmacārīsūti (Sī, Syā)

3. Dhanena (Ka)

5. Karuṇe vimuttāti karuṇajjhāne vimuttā (Sī, Syā)

2. Āmajano (Sī, Syā)

4. Ahimsate (Sī)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

6. Mahāvagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā

55. Chaṭṭhassa paṭhame **Soṇoti** Sukhumālasoṇatthero. **Sītavaneti** evaṇnāmake susāne. Tasmim kira paṭipāṭiyā pañca caṅkamanapaṇṇasālāsātāni¹ māpitāni, tesu thero attano sappāyacaṅkamanam gahetvā samaṇadhammam karoti. Tassa āraddhavīriyassa hutvā caṅkamato pādatalāni bhijjimsu, jāṇūhi caṅkamato jāṇukānipi hatthatalānipi bhijjimsu, chiddāni ahesum. Evaṃ āraddhavīriyo viharanto obhāsanimittamattakampi dassetum nāsakkhi. Tassa vīriyena kilamitakāyassa koṭiyam pāsāṇaphalake nisinnassa yo vitakko udapādi, tam dassetum **atha kho āyasmatotī-ādi** vuttam. Tattha **āraddhavīriyāti** paripuṇṇapaggahitavīriyā. **Na anupādāya āsavehi cittam vimuccatīti** sace hi aham ugghaṭitaññū vā assam vipaṅcitanñū vā neyyo vā, nūna² me cittam vimucceyya. Addhā panasmi padaparamo, yena me cittam na vimuccatīti sannitṭhānam katvā **samvijjanti kho panāti-ādīni** cintesi. Tattha **bhogāti** upayogathe paccattam.

Pāturahosīti therassa cittācāram ñatvā “ayam Soṇo ajja sītavane padhānabhūmiyam nisinnam imam vitakkaṃ vitakketi, gantvāssa vitakkaṃ sahottham³ gaṇhitvā viṇopamaṃ kammaṭṭhānam kathessāmīti pamukhe pākaṭo ahosi. **Paññatte āsaneti** padhānikabhikkhū attano vasanaṭṭhāne ovaditum āgatassa Buddhassa Bhagavato nisīdanattham yathālābhena āsanam paññāpetvāva padhānam karonti, aññam alabhamānā purāṇapaṇṇānipi santharivā upari saṅghāṭim paññapenti. Theropi āsanam paññāpetvā padhānam akāsi. Tam sandhāya vuttam “paññatte āsane”ti.

Tam kirim maññasīti Sathā “imassa bhikkhuno avasesakammaṭṭhānehi attho natthi, ayam gandhabbasippe cheko ciṇṇavasī, attano visaye

1. Caṅkamanasātāni (Sī, Syā)

2. Tena (Ka)

3. Sahoṭṭham (Sī, Syā) Vi-Ṭṭha 1. 192 piṭṭhepi passitabbam.

kathiyamānaṃ khippameva sallakkhessatī”ti vīṇopamaṃ kathetuṃ “taṃ kiṃ maññasi”ti-ādimāha. **Vīṇāya tantissare kusalatā** nāma vīṇāya vādanakusalatā, so ca tattha kusalo. Mātāpitaro hissa “amhākaṃ putto aññaṃ sippaṃ sikkhanto kāyena kilamissati, idaṃ pana sayane nisinneneva sakkā uggaṇhituṃ”ti gandhabbasippameva uggaṇhāpesuṃ. Tassa—

“Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati.

Ṭhānā ekūnapañña, iccete saramaṇḍala”ti¹—

Ādikaṃ gandhabbasippaṃ sabbameva paguṇaṃ ahosi. **Accāyatāti** ati-āyatā kharamucchanā. **Saravatīti** sarasampannā. **Kammaññāti** kammakkhamā kammayoggā. **Atisithilāti** mandamucchanā. **Same guṇe paṭiṭṭhitāti** majjhime sare ṭhapetvā mucchitā.

Accāraddhanti atigāḷhaṃ. **Uddhaccāya samvattatīti** uddhatabhāvāya samvattati. **Atilīnanti** atisithilaṃ. **Kosajjāyāti** kusītabhāvavattāya. **Vīriyasamathaṃ adhiṭṭhahāti** vīriyasampayuttaṃ samathaṃ adhiṭṭhaha, vīriyaṃ samathena yojeḥīti attho. **Indriyānañca samataṃ paṭivijjhāti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ samataṃ samabhāvaṃ adhiṭṭhāhi. Tattha saddhaṃ paññāya, paññañca saddhāya, vīriyaṃ samādhinā, samāधिñca vīriyena yojayatā² indriyānaṃ samatā adhiṭṭhitā nāma hoti. Sati pana sabbatthikā, sā sadā balavatiyeva vaṭṭati. Tañca pana tesaṃ yojanāvidhānaṃ Visuddhimagge³ pakāsītameva. **Tattha ca nimittaṃ gaṇhāhīti** tasmīṃ ca samabhāve sati yena ādāse mukhabimbeneva nimittena uppajjitabbaṃ, taṃ samathanimittaṃ vipassanānimittaṃ magganimittaṃ phalanimittañca gaṇhāhi nibbatteḥīti evamassa Satthā arahatte pakkhipitvā kammaṭṭhānaṃ kathesi.

Tattha ca nimittaṃ aggahesīti samathanimittañca vipassanānimittañca aggahesi. **Cha ṭhanānīti** cha kāraṇāni. **Adhimutto hotīti** paṭivijjhivā paccakkaṃ katvā ṭhito hoti. **Nekkhammādhimuttoti**-ādi sabbāṃ arahattavaseneva vuttaṃ. Arahattañhi sabbakilesehi nikkhantattā **nekkhammaṃ**, teheva pavivittattā **paviveko**, byāpajjhābhāvato **abyāpajjhaṃ**, taṇhākkhayante

1. Saramaṇḍalanti (Sī, Syā)

2. Yojitā (Sī, Ka)

3. Visuddhi 1. 125 piṭṭhe.

uppannattā **taṇhākkhayo**, upādānakkhayante uppannattā **upādānakkhayo**, sammohābhāvato **asammohoti** vuccati.

Kevalam saddhāmattakanti paṭivedharahitaṃ kevalam paṭivedhapaññāya asammissakaṃ saddhāmattakaṃ. **Paṭicayanti** punappunam karaṇena vaḍḍhim. **Vītarāgattā**ti maggapaṭivedhena rāgassa vīgatattāyeva nekkhammasaṅkhātaṃ arahattaṃ paṭivijjhivā sacchikatvā ṭhito hoti, phalasaṃpattivihārena viharati, tanninnamānasoyeva ca hotīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Lābhasakkārasilokanti catupaccayaalābhañca tesaññeva sukatabhāvañca vaṇṇabhaṇaṇaṇca. **Nikāmayamānoti** icchamāno patthayamāno. **Pavivekādhimuttoti** paviveke adhimutto ahanti evaṃ arahattaṃ byākarotīti attho.

Sīlabbataparāmāsanti sīlañca vatañca parāmasitvā gahitaṃ gahaṇamattaṃ. **Sārato paccāgacchantoti** sārābhāvena jānanto¹. **Abyāpajjhādhimuttoti** abyāpajjhaṃ arahattaṃ byākaroti. Imināva nayena sabbatṭhānesu attho daṭṭhabbo. Apicettha “nekkhammādhimuttoti imasmiṃyeva arahattaṃ kathitaṃ, sesesu pañcasu nibbānaṃ”ti eke vadanti. Apare “asammohādhimuttoti ettheva nibbānaṃ kathitaṃ, sesesu arahattaṃ”ti vadanti. Ayaṃ panettha sāro—sabbesveva tesu arahattampi nibbānampi kathitamevāti.

Bhusāti balavanto dibbarūpasadisā. **Nevassa cittaṃ pariyādiyantīti** etassa khīṇāsavassa cittaṃ gahetvā ṭhātuṃ na sakkonti. Kilesā hi uppajjamānā cittaṃ gaṇhanti nāma. **Amissīkatanti** kilesā hi ārammaṇena saddhim cittaṃ missaṃ karonti², tesaṃ abhāvā amissīkataṃ. **Ṭhitanti** paṭiṭṭhitaṃ. **Āneñcappattanti** acalappattaṃ. **Vayañcassānupassatīti** tassa cesa³ cittassa uppādampi vayampi passati. **Bhusā vātavuṭṭhīti** balavā vātakkhando. **Neva saṅkampeyyāti** ekabhāgena cāletuṃ na sakkuṇeyya. **Na sampakampeyyāti** thūṇaṃ⁴ viya sabbabhāgato kampetuṃ na sakkuṇeyya. **Na sampavedheyāti** vedhetvā pavedhetvā pātetuṃ⁵ na sakkuṇeyya.

1. Gacchanto (Ka)

2. Missīkaronti (Sī)

3. Tassa ca (Ka)

4. Guṇaṃ (Sī, Syā)

5. Cāletuṃ (Syā)

Nekkhammaṃ adhimuttassāti arahattaṃ paṭivijjhivā ṭhitassa khīṇāsavassa. Sesapadesupi arahattameva kathitaṃ. **Upādānakkhayassa cāti** upayogathe sāmivacanaṃ. **Asammohañca cetasoti** cittassa ca asammohaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** āyatanānaṃ uppādañca vayañca disvā. **Sammā cittaṃ vimuccatī** sammā hetunā nayena imāya vipassanāpaṭipattiyā phalasaṃpattivasena cittaṃ vimuccati, nibbānāramaṇe adhimuccati. Atha vā iminā khīṇāsavassa paṭipadā kathitā. Tassa hi āyatanuppādaṃ disvā imāya vipassanāya adhiगतassa ariyamaggassānubhāvena sabbakilesehi sammācittaṃ vimuccati. Evaṃ tassa **sammā vimuttassa -pa- na vijjati**. Tattha **santacittassā**ti nibbutacittassa. Sesamettha uttānatthamevāti.

2. Phaggunasuttavaṇṇanā

56. Dutiye **samadhosī**ti uttānākāraṃ dassesi. **Paṭikkamantī**ti parihāyanti. **No abhikkamantī**ti na vaḍḍhanti. **Sīsaveṭhanaṃ dadeyyā**ti sīsaṃ veṭhetvā daṇḍakena¹ samparivattakaṃ bandheyya. **Indriyāni vippasīdimīsū**ti tasmim maraṇasamaye cha indriyāni vippasannāni ahesuṃ. **Atthupaparikkhāyā**ti atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ upaparikkhane². **Anuttare upadhisaṅkhayeti** nibbāne. **Avimuttaṃ hotī**ti arahattaphalena adhimuttaṃ hoti.

3. Chaḷabhijātisuttavaṇṇanā

57. Tatiye **chaḷabhijātiyoti** cha jātiyo. **Tatridanti** tatrāyaṃ. **Luddā**ti dāruṇā. **Bhikkhū kaṇṭakavuttikā**ti samaṇā nāmete. **Ekasātakā**ti ekeneva pilotikakhaṇḍena purato paṭicchādanakā. **Akāmakassa bilaraṃ olaggeyyunti** satthe gacchamāne goṇamhi mate gomaṃsamūlaṃ uppādanatthāya vibhajivā khādamānā ekassa gomaṃsaṃ anicchantasseva koṭṭhāsaṃ katvā “ayañca te khāditabbo, mūlañca dātabban”ti taṃ koṭṭhāsaṃkhātaṃ bilaraṃ olaggeyyuṃ, balakkārena hatthe ṭhapeyyunti attho. **Akhettaññunā**ti abhijātipaññattiyā khettaṃ ajānantena. **Taṃ suṇāhī**ti taṃ mama paññattim suṇāhi. **Kaṇhābhijātikoti** kaḷakajātikoti. **Kaṇhaṃ dhammaṃ abhijāyatī**ti kaṇhasabhāvo hutvā jāyati nibbattati, kaṇhābhijātiyaṃ vā jāyati.

1. Gaṇḍakena (Sī)

2. Upaparikkhārena (Syā), upaparikkhanena (Ka)

Nibbānaṃ abhijāyatiti nibbānaṃ pāpuṇāti, ariyabhūmisaṅkhātāya vā nibbānajātiyā jāyati.

4. Āsavasuttavaṇṇanā

58. Catutthe **saṃvarā pahātabbā**ti saṃvarena pahātabbā. Seseupi eseva nayo. **Idhā**ti imasmim sāsane. **Paṭisaṅkhā**ti paṭisañjānitvā, paccavekkhitvāti attho. **Yonisoti** upāyena pathena. Ettha ca asaṃvare ādinavapaṭisaṅkhā yoniso paṭisaṅkhāti veditabbā. Sā cāyam “varaṃ bhikkhave tattāya ayosalākāya ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya cakkhundriyaṃ sampalimaṭṭham, na tveva cakkhuviññeyyesu rūpesu anubyañjanaso nimittaggāho”ti-ādinā ādittapariyāyena¹ veditabbā.

Cakkhundriyasamvarasamvuto viharatiti ettha cakkhumeva indriyaṃ cakkhundriyaṃ, saṃvaraṇato saṃvaro, pidahanato thakanatoti vuttaṃ hoti. Satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Cakkhundriye saṃvaro **cakkhundriyasamvaro**. Javane uppajjamānopi hesa tasmim dvāre kilesānaṃ uppattivāraṇato cakkhundriyasamvaroti vuccati. **Samvutoti** tena saṃvarena upeto. Tathā hi “pātimokkhasamvarasamvuto”ti imassa Vibhaṅge “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti -pa- samannāgato”ti vuttaṃ. Atha vā saṃvarīti saṃvuto, thakesi pidahīti vuttaṃ hoti. Cakkhundriyasamvarasamvutoti cakkhundriyasamvarasaṅkhātānaṃ satikavāṭaṃ cakkhudvāre gharadvāre kavāṭaṃ viya saṃvari thakesi pidahīti vuttaṃ hoti. Ayamevettha attho sundarataro. Tathā hi “cakkhundriyasamvaram asaṃvutassa viharato, saṃvutassa viharato”ti etesu padesu ayamevattho dissati.

Yaṃ hissati-ādimhi yaṃ cakkhundriyasamvaram assa bhikkhuno asaṃvutassa athaketvā apidahitvā viharantassāti attho. Yekārassa vā esa yanti ādeso, ye assāti attho. **Āsavā vighātapariḷāhā**ti cattāro āsavā ca aññe ca vighātakarā kilesapariḷāhā vipākapariḷāhā vā. Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇaṃ āpāthagataṃ kāmassadavasena assādayato abhinandato kāmāsavo uppajjati, “īdisaṃ aññasmimpi sugatibhave labhissāmī”ti bhavapatthanāya assādayato

1. Saṃ 2. 377 piṭṭhe.

bhāvāsavo uppajjati, sattoti vā sattassāti vā gaṇhato diṭṭhāsavo uppajjati, sabbeheva sahaajātaṃ aññāṇaṃ avijjāsavoti cattāro āsavā uppajjanti. Etehi sampayuttā apare kilesā vighātapariḷāhā āyatim vā tesam vipākā tehipi asaṃvutasseva viharato uppajjeyyunti vuccanti. **Evamsa teti evaṃ assa te, etenupāyena na honti, no aññathāti vuttaṃ hoti. Paṭisaṅkhā yoniso sotindriyasamvarasamvutoti-ādīsupi eseva nayo. Ime vuccanti āsavā samvarā pahātabbāti imesu chasu dvāresu cattāro cattāro katvā catuvīsati āsavā samvarena pahātabbāti vuccanti.**

Paṭisaṅkhā yoniso cīvaranti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge¹ sīlakathāya vuttameva. **Yaṃ hissāti yaṃ hi cīvaraṃ piṇḍapātādīsu vā aññataraṃ assa. Appaṭisevatoti evaṃ yoniso appaṭisevantassa. Imasmiṃ vāre² aladdhaṃ cīvarādiṃ patthayato laddhaṃ vā assādayato kāmāsavassa uppatti veditabbā, īdisaṃ aññasmimpi sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavassa, ahaṃ labhāmi na labhāmīti vā mayhaṃ vā idanti attasaññaṃ adhiṭṭhahato diṭṭhāsavassa, sabbeheva pana saha jāto avijjāsavoti evaṃ catunnaṃ āsavānaṃ uppatti vighātapariḷāhāva³ navavedanuppādanatopi veditabbā. Ime vuccanti bhikkhave āsavā paṭisevanā pahātabbāti ime ekamekasmiṃ paccaye cattāro cattāro katvā soḷasa āsavā iminā ñāṇasamvarasaṅkhātena paccavekkhaṇapaṭisevanena pahātabbāti vuccanti.**

Paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassāti upāyena pathena paccavekkhitvā khantā hoti sītassa, sītaṃ khamati sahati, na avīrapuriso viya appamattakenapi sītena calati kampaṭi kammaṭṭhānaṃ vijahati. **Uṇhādīsupi eseva nayo. Ettha ca vacanameva vacanapathoti veditabbaṃ. Dukkhananti-ādīsu dukkhamanaṭṭhena dukkhā, bahalaṭṭhena tībā, pharusaṭṭhena kharā, tikhiṇaṭṭhena kaṭukā, assādavirahato asātā, manam avaddhanato amanāpā, pāṇaharaṇasamatthāyā pāṇaharāti veditabbā. Yaṃ hissāti sītādīsū yaṃkiñci ekadhammampi assa. Anadhivāsototi anadhivāsentassa**

1. Visuddhi 1. 29 piṭṭhe.

2. Ṭhāne (Syā)

3. Vighātapariḷāhā ca (Ma-Ṭṭha 1. 80 piṭṭhe)

akkhamantassa. Āsavuppatti panettha evaṃ veditabbā—sītena phuṭṭhassa uṇhaṃ patthayato kāmāsavo uppajjati, evaṃ sabbattha. “Natthi sugatibhave sītaṃ vā uṇhaṃ vā”ti bhavaṃ patthentassa bhavāsavo, mayhaṃ sītaṃ uṇhanti gāho diṭṭhāsavo, sabbeheva sampayutto avijjāsavoti. **Ime vuccantīti** ime sītādīsu ekamekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā imāya khantisamvarasaṅkhātāya adhivāsānāya pahātabbāti vuccantīti attho.

Paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjetīti ahaṃ samaṇoti na caṇḍassa hatthissa āsanne ṭhātabbaṃ. Tatonidānāhi maraṇampi maraṇamattampi dukkhaṃ bhaveyyāti evaṃ upāyena pathena paccavekkhitvā caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti paṭikkamati. Esa nayo sabbattha. **Caṇḍanti** duṭṭhaṃ vāḷaṃ. **Khāṇunti** khadirakhāṇukādiṃ. **Kaṇṭakattāhānanti**¹ yattha kaṇṭakā vijjhanti, taṃ okāsaṃ. **Sobbhanti** sabbato chinnaṭaṃ. **Papātanti** ekato chinnaṭaṃ, **candanikanti** ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṃ chaḍḍanaṭṭhānaṃ. **Oḷigallanti** tesāmyeva kaddamādīnaṃ sandanokāsaṃ. Taṃ jaṇṇumattampi asucibharitaṃ hoti. Dvepi cetāni ṭhānāni amanussussadaṭṭhānāni² honti, tasmā vajjetabbāni. **Anāsaneti** ettha ayuttaṃ āsanaṃ anāsaṃ, taṃ atthato aniyatavatthubhūtaṃ rahopaṭicchannāsananti veditabbaṃ. **Agocareti** etthapi ayutto gocaro agocaro. So vesiyādibhedato pañcavidho. **Pāpake mitteti** lāmake dussīle mittapatirūpake amitte. **Pāpakesūti** lāmakesu. **Okappeyyunti** saddaheyyuṃ adhimucceyyuṃ “addhā ayamāyasmā akāsi vā karissati vā”ti. **Yaṃ hissāti** hatthi-ādīsu yaṃkiñci ekampi assa. Āsavuppatti panettha evaṃ veditabbā—hatthi-ādīnidānena dukkhena phuṭṭhassa sukhaṃ patthayato kāmāsavo uppajjati, “natthi sugatibhave īdisaṃ dukkhaṃ”ti bhavaṃ patthentassa bhavāsavo, maṃ hatthi maddati maṃ assoti gāho diṭṭhāsavo, sabbeheva sampayutto avijjāsavoti. **Ime vuccantīti** ime hatthi-ādīsu ekekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā iminā sīlasamvarasaṅkhātāna parivajjanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetīti “itipāyaṃ vitakko akusalo, itipi sāvajjo, itipi dukkhavipāko, so ca

1. Kaṇṭakādhānanti (Sī)

2. Amanussaduṭṭhāni (Ka)

kho attabyābādhāya saṁvattatī”ti-ādinā¹ nayena yoniso kāmavitakke ādinavaṁ paccavekkhitvā tasmim̐ tasmim̐ ārammaṇe uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti, cittaṁ āropetvā na vāseti, abbhantare vā na vāsetīti attho. Anadhivāseto kiṁ karotīti? **Pajahati**. Kiṁ kacavaraṁ viya piṭakenāti? Na hi, api ca kho naṁ **vinodeti** tudati vijjhati nīharati. Kiṁ balibaddaṁ viya patodenāti? Na hi, atha kho naṁ **byantikaroti** vigatantaṁ karoti, yathāssa antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, tathā naṁ karoti. Kathaṁ pana naṁ tathā karotīti? **Anabhāvaṁ gameti** anu anu abhāvaṁ² gameti, vikkhambhanappahānena yathā suvikkhambhito hoti, tathā karoti. Sesavitakkadvayepi eseva nayo. **Uppannuppanneti** uppanne uppanne, uppannamatteyevāti vuttaṁ hoti. Sakiṁ vā uppanne vinodetvā dutiye vāre ajjupekkhitā na hoti, satakkhattumpi uppanne uppanne vinodetiyeva. **Pāpake akusale dhammeti** teyeva kāmavitakkādayo, sabbepe vā nava mahāvitakke. Tattha tayo vuttā, avasesā³ “nātivitakko janapadavitakko amarāvitakko parānuddayatapaṭisaṁyutto vitakko lābhasakkārasilokappaṭisaṁyutto vitakko anavaññattippaṭisaṁyutto vitakko”ti⁴ ime cha. **Yaṁ hissāti** etesu vitakkesu yaṁkiñci assa. Kāmavitakko panettha kāmāsavo eva, tabbiseso bhavāsavo, taṁsampayutto diṭṭhāsavo, sabbavitakkesu avijjā avijjāsavoti evaṁ āsavuppatti veditabbā. **Ime vuccantīti** ime kāmavitakkādivasena vuttappakārā āsavā iminā tasmim̐ vitakke ādinavapaccavekkhaṇasahitena vīriyasamvarasāṅkhātena vinodanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso satisambojjhaṅgaṁ bhāvetīti abhāvanāya ādinavaṁ bhāvanāya ca ānisamsaṁ upāyena pathena paccavekkhitvā satisampojjhaṅgaṁ bhāveti. Eseva nayo sabbattha. Bojjhaṅgānaṁ bhāvanā heṭṭhā vittāritāva. **Yaṁ hissati** etesu bojjhaṅgesu yaṁkiñci assa. **Āsavuppattiyāṁ panettha imesaṁ ariyamaggasampayuttānaṁ bojjhaṅgānaṁ abhāvitattā ye uppajjeyyur̐ kāmāsavādayo āsavā, bhāvayato evaṁsa**

1. Ma 1. 162 piṭṭhe.

3. Avasesesu (Sī, ka)

2. Anu abhāvaṁ (Syā)

4. Khu 7. 402 piṭṭhe Mahānidde.

te na hontīti ayaṃ nayo veditabbo. **Ime vuccantīti** ime kāmāsavādayo āsavā imāya lokuttarāya bojjaṅgabhāvanāya pahātabbāti vuccanti. (Imehi chahākārehi pahīnāsavaṃ bhikkhuṃ thomento **yato kho bhikkhveti-** ādimāha. Tattha **yatoti** sāmi vacane to-kāro, yassāti vuttaṃ hoti. Porāṇā pana yamhi kāleti vaṇṇayanti. **Ye āsavā saṃvarā pahātabbā, te saṃvarā pahīnā hontīti** ye āsavā saṃvarena pahātabbā, te saṃvareneva pahīnā honti, na appahīnesuyeva pahīnasaññī hotīti.)¹

5. Dārukammikasuttavaṇṇanā

59. Pañcame **dārukammikoti** dāruvikkayena pavattitājīvo eko upāsako. **Kāsikacandananti** saṅhacandanam. **Aṅgenāti** aṅgaṅgena, sukkaṅghe gaṅgaṅgena. **Nemantanikoti** nimantanam gaṅhanako. **Saṅghe dānam dassāmīti** bhikkhusaṅghassa dassāmi. So evaṃ vatvā Satthāraṃ abhivādetvā pakkāmi. Athassa aparabhāge pañcasatā kulūpakā bhikkhū gihibhāvaṃ pāpuṇimsu. So “kulūpakabhikkhū te vibbhantā”ti vutte “kiṃ ettha mayhan”ti vatvā cittuppādavemattamattampi na akāsi. Idaṃ sandhāya Satthā **saṅghe te dānam dadato cittaṃ pasīdissatīti** āha.

6. Hatthisāriputtasuttavaṇṇanā

60. Chaṭṭhe **abhidhammakathanti** abhidhammamissakam katham. **Katham opātetīti** tesam katham vicchinditvā attano katham katheti. **Therānam bhikkhūnanti** karaṇatthe sāmivacanam, therehi bhikkhūhi saddhinti attho. Yā ca therānam abhidhammakathā, taṃ ayampi kathetuṃ sakkotīti attho. **Cetopariyāyanti** cittavāram. **Idhāti** imasmim loke. **Soratasoratoti** sūrato viya sūrato, soraccasamannāgato viyāti attho. **Nivātanivātoti** nivāto viya nivāto, nivātavutti viyāti attho. **Upasantupasantoti** upasanto viya

1. () Ayaṃ saṃvaṇṇanākkamo Sīhaḷa-potthakeyeva atthi. Ṭikāyaṃ pana tabbaṇṇanā dissati. Tasmā Pāḷiyampi “yato kho bhikkhave bhikkhuno”ti-ādinā nigamanavākyena bhavitabbaṃ. Ma 1. 14 piṭṭhepi passitabbaṃ.

upasanto. **Vapakassateva Satthārāti** Satthu santikā apagacchati. **Saṃsatṭhassāti** pañcahi saṃsaggehi saṃsatṭhassa. **Vissatṭhassāti** vissajjitassa. **Pākatassāti** pākatindriyassa.

Kitṭhādoti kitṭhakhādako. **Antaradhāpeyyāti** nāseyya. **Gopasūti** gāvo ca ajikā ca. **Sippisambukanti** sippiyo ca sambukā ca. **Sakkharakaṭhalanti** sakkharā ca kaṭhalāni ca. **Ābhidosikanti** abhiññādosam kudrūsakabhojanam. **Nacchādeyyāti** na ruceyya. Tattha yadetaṃ **purisaṃ bhuttāvinti** upayogavacanam, taṃ sāmi-atthe daṭṭhabbam. **Amuṃ hāvuso purisanti** āvuso amuṃ purisaṃ.

Sabbanimittānanti sabbesam niccanimittādīnam nimittānam. **Animittam cetosamādhinti** balavavipassanāsamādhim. **Cīrikasaddoti** jhallikasaddo¹. **Sarissati nekkhammassāti** pabbajjāya guṇam sarissati. **Arahataṃ ahoṣīti** Bhagavato sāvakānam arahantānam antare eko arahā ahoṣi. Ayañhi thero satta vāre gihi hutvā satta vāre pabbajji. Kim kāraṇā? Kassapasammāsambuddhakāle kiresa ekassa bhikkhuno gihibhāve vaṇṇam kathesi. So teneva kammena arahattassa upanissaye vijjamāneyeva satta vāre gihibhāve ca pabbajjāya ca sañcaranto sattame vāre pabbajitvā arahattaṃ pāpuṇīti.

7. Majjhesuttavaṇṇanā

61. Sattame **pārāyane Metteyyapañheti** pārāyanasamāgamamhi Metteyyamānavassa pañhe. **Ubhonte² viditvānāti** dve ante dve koṭṭhāse jānitvā. **Majjhe mantā na lippatīti** mantā vuccati paññā, tāya ubho ante viditvā majjhe na lippati, vemajjhaṭṭhāne na lippati. **Sibbinimaccagāti³** sibbinisankhātā taṇham atīto. **Phassoti** phassavasena nibbattatā ayam attabhāvo. **Eko antoti** ayameko koṭṭhāso. **Phassasamudayoti** phasso samudayo assāti phassasamudayo, imasmim attabhāve katakammaphassapaccayā nibbatto anāgatattabhāvo. **Dutiyo antoti** dutiyo koṭṭhāso. **Phassanirodhoti** nibbānam. **Majjheti** sibbinitaṇham chetvā dvidhākaraṇaṭṭhena nibbānam majjhe nāma hoti. **Taṇhā**

1. Ciriḷiyasaddoti ciriyasaddo (Sī, Syā) 2. Ubhante (Sī) 3. Sibbanimaccagāti (Sī)

hi nam sabbatī taṇhā taṃ attabhāvadvayasaṅkhātāṃ phassaṅca phassasamudayaṅca sabbati ghaṭṭeti. Kim kāraṇā? Tassa tasseva bhavassa abhinibbattiyā. Yadi hi taṇhā na sabbeyya, tassa tassa bhavassa nibbatti na bhaveyya. Imasmim ṭhāne koṭimajjhikūpamaṃ gaṇhanti. Dvinnāñhi kaṇḍānaṃ ekato katvā majjhe suttena saṃsibbitānaṃ koṭi majjhanti vuccati. Sutte chinne ubho kaṇḍāni ubhato patanti. Evamettha kaṇḍadvayaṃ viya vuttappakārā dve antā, sibbitvā ṭhitasuttaṃ viya taṇhā, sutte chinne kaṇḍadvayassa ubhatopatanāṃ viya taṇhāya niruddhāya antadvayaṃ niruddhameva hoti. **Ettāvatā**ti ettakena iminā ubho ante viditvā taṇhāya majjhe anupalittabhāvena abhiññeyyaṃ catusaccadhammaṃ abhijānāti nāma, tīraṇapariññāya ca pahānapariññāya ca pari jānita bbaṃ lokiyasaccadvayaṃ pari jānāti nāma. **Diṭṭheva dhammeti** imasmimyeva attabhāve. **Dukkhasantakaro hotī**ti vaṭṭadukkhasa koṭikaro paricchedarivaṭumakaro hoti nāma.

Dutiyavāre tiṇṇaṃ kaṇḍānaṃ vasena upamā veditabbā. Tiṇṇāñhi kaṇḍānaṃ suttena saṃsibbitānaṃ sutte chinne tīṇi kaṇḍāni tīsu ṭhānesu patanti, evamettha kaṇḍattayaṃ viya atītānāgatapaccuppannā khandhā, suttaṃ viya taṇhā. Sā hi atītaṃ paccuppannena, paccuppannaṅca anāgatena saddhiṃ saṃsibbati. Sutte chinne kaṇḍattayassa tīsu ṭhānesu patanaṃ viya taṇhāya niruddhāya atītānāgatapaccuppannā khandhā niruddhāva honti.

Tatīyavāre **adukkhamasukhā majjheti** dvinnaṃ vedanānaṃ antaraṭṭhakabhāvena majjhe. Sukhañhi dukkhassa, dukkhaṃ vā sukkhassa antaraṃ nāma natthi. **Taṇhāsibbinī**ti vedanāsu nandirāgo vedanānaṃ upacchedaṃ nivāretīti tā sabbati nāma.

Catutthavāre **viññānaṃ majjheti** paṭisandhiviññāṇampi sesaviññāṇampi¹ nāmarūpapaccayasamudāgatattā nāmarūpānaṃ majjhe nāma.

Pañcamavāre **viññānaṃ majjheti** kammaviññāṇaṃ majjhe, ajjhattikāyatanesu vā manāyatanaṃ kammaṃ gahitattā idha yaṃkiñci viññānaṃ majjhe nāma, manodvāre vā āvajjanassa ajjhattikāyatanaṃ issitattā javanaviññānaṃ majjhe nāma.

1. Paṭisandhiviññāṇaṃ hi (Sī)

Chaṭṭhavāre **sakkāyoti** tebhūmakavaṭṭaṃ. **Sakkāyasamudayoti** samudayasaccaṃ. **Sakkāyanirodhoti** nirodhasaccaṃ. **Pariyāyenāti** tena tena kāraṇeneva. Sesam̐ sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ.

8. Purisindriyañāṇasuttavaṇṇanā

62. Aṭṭhame **aññataroti** Devadattapakkhiko eko. **Samannāharitvāti** āvajjitvā. idaṃ so “kiṃ nu kho Bhagavatā jānitvā kathitaṃ, udāhu ajānitvā, ekaṃsikaṃ vā kathitaṃ udāhu vibhajja kathitaṃ”ti adhippāyena pucchati. **Āpāyikoti** apāye nibbattanako. **Nerayikoti** nirayagāmī. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhiyakammaṃ katattā kappaṃ ṭhassati. **Atekicchoti** na sakkā tikicchituṃ. **Dvejjhanti** dvidhābhāvaṃ. **Vālaggakoṭinittudanamattanti** vālassa aggakoṭiyā dassetabbamattakaṃ, vālaggakoṭinipātamattakaṃ vā. **Purisindriyañāṇānīti** purisapuggalānaṃ indriyaparopariyattañāṇāni, indriyānaṃ tikkhamudubhāvajānanañāṇānīti attho.

Vijjamānā kusalāpidhammā akusalāpi dhammāti ettakā kusalā dhammā vijjanti, ettakā akusalā dhammāti jānāmi. **Antarahitāti** adassanaṃ gatā. **Sammukhībhūtāti** samudācāravasena pākaṭā jātā. **Kusalamūlanti** kusalajjhāsayo. **Kusalā**¹ **kusalanti** tamhā kusalajjhāsaya aññampi kusalaṃ nibbattissati. **Sārādānīti** sārādāni gahitasārāni, saradamāse vā nibbattāni. **Sukhasayitānīti** sukhasannicitāni. **Sukhetteti** maṇḍakhette. **Nikkhittānīti** vuttāni. **Sappaṭibhāgāti** sarikkhakā. **Abhido addharattanti**² abhi-addharattaṃ addharatte abhimukhībhūte. **Bhatakālasamayeti** rājakulānaṃ bhatakālasaṅkhāte samaye. **Parihānadhammoti** ko evaṃ Bhagavatā ñātoti? Ajātasatturājā. So hi pāpamittaṃ nissāya maggaphalehi parihīno. Aparepi Suppabuddhasunakkhattādayo Bhagavatā ñātāva. **Aparihānadhammoti** evaṃ Bhagavatā ko ñāto? Susīmo paribbājako aññe ca evarūpā. **Parinibbāyissatīti** evaṃ ko ñāto Bhagavatāti? Santatimahāmatto aññe ca evarūpā.

1. Kusalamūlā (Sī, Syā)

2. Abhidosa-addharattanti (Syā, Ka)

9. Nibbedhikasuttavaṇṇanā

63. Navame anibbidhāpubbe appadālitapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhati padāletīti **nibbedhikapariyāyo**, nibbijjhanakāraṇanti attho. **Nidānasambhavoti** kāme nideti uppādanasamatthatāya niyyādetīti nidānaṃ. Sambhavati tatoti sambhavo, nidānameva sambhavo **nidānasambhavo**. **Vemattatāti** nānākaraṇaṃ.

Kāmaguṇāti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā “antaguṇaṃ”ti-ādīsu viya. **Cakkhuviññeyyāti** cakkhuviññāṇena passitabbā. **Iṭṭhāti** pariyaṭṭhā vā hontu mā vā, iṭṭhārammaṇabhūtāti attho. **Kantāti** kamaṇiyā. **Manāpāti** manavaḍḍhanakā. **Piyarūpāti** piyajātikā. **Kāmūpasañhitāti** ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmēna upasañhitā. **Rajanīyāti** rāguppattikāraṇabhūtā. **Nete kāmāti** na ete kamaṇaṭṭhena kāmā nāma honti. **Sanḅkapparāgoti** sanḅkappavasena uppannarāgo. **Kāmoti** ayaṃ kāmappahānāya paṭipannehi pahātabbo. Kamaṇaṭṭhena kāmā nāma. **Citrānīti** citravacitrārammaṇāni.

Phassoti sahaḅataphasso. **Kāmayamānoti** kāmāṃ kāmāyamaṇo. **Tajjaṃ tajjanti** tajjātikāṃ tajjātikāṃ. **Puññābhāgiyanti** dibbe kāme patthetvā sucariṭapāriṭipūriyā devaloke nibbattassa atthabhāvo puññābhāgiyo nāma, ducariṭapāriṭipūriyā apāye nibbattassa atthabhāvo apuññābhāgiyo nāma. **Ayaṃ vuccati bhikkhave kāmānaṃ vipākoti** ayaṃ duvidhopi kāmāpatthanaṃ nissāya uppānattā kāmānaṃ vipākoti vuccati. **So imaṃ nibbedhikanti** so bhikkhu imaṃ chattiṃsaṭṭhānesu¹ nibbijjhanakāṃ seṭṭhacariyaṃ jānāti. **Kāmanirodhanti** kāmānaṃ nirodhena evaṃ laddhanāmaṃ. Imasmiñhi ṭhāne brahmacariyasaṅkhāto maggova kāmanirodhoti vutto.

Sāmisāti kilesāmisasampayuttā. Iminā nayena sabbaṭṭhānesu² attho veditabbo. Apicettha **vohāravēpakkanti** vohāravipākāṃ. Kathāsaṅkhāto hi vohāro saññāya vipāko nāma. **Yathā yathā nanti** ettha **naṃ**-iti nipātamattameva. Iti yasmā yathā yathā sañjānāti,

1. Chattiṃ sāyatanesu (Ka)

2. Sabbavāresu (Si)

tathā tathā evaṃsaññī ahosinti katheti, tasmā vohāravepakkāti attho.

Avijjāti atthasu ṭhānesu aññābhūtā bahala-avijjā¹. Nirayaṃ gamentīti **nirayagamanīyā**, niraye nibbattipaccayāti attho. Sesesupi eseva nayo. **Cetanāhanti** cetanaṃ ahaṃ. Idha sabbasaṅgāhikā saṃvidahanacetanā gahitā. **Cetayitvāti** dvārappavattacetanā. **Manasāti** cetanāsampayuttacittena. **Nirayavedanīyanti** niraye vipākadāyakaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Adhimattanti** balavadukkhāṃ. **Dandhavirāgīti**² garukaṃ na khippaṃ saṅkaṃ vigacchanakadukkhāṃ. **Urattālim kandatīti** uraṃ tāletvā rodati. **Pariyettinti** pariyesanaṃ. **Ekapadaṃ dvipadanti** ekapadamantaṃ vā dvipadamantaṃ vā, ko mantaṃ jānātīti attho. **Sammohavepakkanti** sammohavipākaṃ. Dukkassa hi sammoho nissandavipāko nāma. Dutiyapadepe eseva nayo. Pariyesanāpi hi tassa nissandavipākoti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

10. Sihanādasuttavaṇṇanā

64. Dasame **āsabhaṃ ṭhānanti** seṭṭhaṃ niccalaṭṭhānaṃ. **Sihanādanti** abhītanādaṃ pamukhanādaṃ. **Brahmacakkanti** seṭṭhañācakkaraṃ paṭivedhañācāceva desanāñācāca. **Ṭhānañca ṭhānatoti** kāraṇaṃcā kāraṇato. **Yampi**ti yena ñāṇena. **Idampi Tathāgatassāti** idampi ṭhānāṭṭhānañāṇaṃ Tathāgatassa Tathāgatabalaṃ nāma hoti. Evaṃ sabbapadesu attho veditaḃbo. **Kammasamādānānanti** samādiyivā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ, kammameva vā kammasamādānaṃ. **Ṭhānaso hetusoti** paccayato ceva hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ, kammaṃ hetu. **Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti** catunnaṃ jhānaṃ atthannaṃ vimokkhānaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ navannaṃ anupubbasaṃpattīnañca. **Samkilesanti** hānabhāgiyaṃ dhammaṃ. **Vodānanti** visesabhāgiyaṃ dhammaṃ. **Vuṭṭhānanti** “vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”³ evaṃ vuttaṃ paguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasaṃpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhānaṃ”³ti vuttaṃ. Bhavaṅgena

1. Balava-avijjā (Sī)

2. Dandhavirāganti (Sī, Syā)

3. Abhi 2. 357 piṭṭhe.

pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti, phalasaṃpattiyā nirodhasaṃpattito vuṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāya “tamhā tamhā saṃādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. **Anekavihanti**-ādīni Visuddhimagge¹ vaṇṇitāni. Āsavakkhayañāṇaṃ heṭṭhā vuttatthameva. Purimassāpi ñāṇattayassa vitthāraṅkathā icchantena Majjhimaṭṭhakathāya Mahāsīhanādaṇṇaṇā² oloketabbā. **Samāhitassāti** ekaggacittassa. **Samādhi maggoti** samādhi etesaṃ ñāṇānaṃ adhiḡamāya upāyo. **Asamādhīti** anekaggabhāvo. **Kummaggoti** micchāmaggo. Imasmiṃ sutte Tathāgatassa ñāṇabalaṃ kathitanti.

Mahāvaggo chaṭṭho.

7. Devatāvagga

1. Anāgāmiḡhalasuttādivaṇṇanā

65-67. Sattamaṃsa paṭṭhame **assaddhiyanti** assaddhabhāvaṃ. **Duppaññatanti** nippaññabhāvaṃ. Dutīye **pamādanti** sativippavāsaṃ. Tatiye **ābhisamācārikanti** uttamasamācārabhūtaṃ vattavasena paṇṇattisīlaṃ. **Sekhadhammanti** sekhaḡaṇṇattisīlaṃ. **Silānīti** cattāri mahāsīlāni.

4. Saṅgaṇikārāmasuttavaṇṇanā

68. Catutthe **saṅgaṇikārāmoti** gaṇasaṅgaṇikārāmo. Suttantikagaṇādīsu pana gaṇesu attano vā paṇṇāsāṅkhāte gaṇe ramatīti **gaṇārāmo**. **Paviveketi** kāyaviveke. **Cittassa nimittanti** saṃādhivipassanācittassa nimittaṃ saṃādhivipassanākāraṃ. **Samādiṭṭhinti** vipassanāsamādiṭṭhiṃ. **Samādhinti** maggasamādhīnceva phalasaṃādhīnce. **Samyojanānīti** dasasaṃyojanāni. **Nibbānanti** apaccayapariniḡbānaṃ.

5. Devatāsuttavaṇṇanā

69. Pañcame **sovacassatīti** subbacabhāvo. **Kalyāṇamittatīti** sucimittatā. **Satthugāravoti** Satthari gāravayutto. Esa nayo sabbattha.

1. Visuddhi 2. 40 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 1. 325 piṭṭhe.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

70. Chaṭṭhe **na santenā**ti paccanīkakilesehi avūpasantena. **Na paṇītenā**ti na atappakena. **Na paṭippassaddhiladdhenā**ti¹ kilesappaṭippassaddhiyā aladdhena appattena. **Na ekodibhāvādhigatenā**ti ekaggabhāvaṃ upagatena.

7. Sakkhibhabbasuttavaṇṇanā

71. Sattame **tatra tatrā**ti tasmim tasmim visese. **Sakkhibhabbatanti** paccakkhabhāvaṃ. **Āyataneti** kāraṇe. **Hānabhāgiyā**dayo Visuddhimagge² samvaṇṇitā. **Asakkaccakārī**ti na sukatakārī na ādarakārī. **Asappāyakārī**ti na sappāyakārī na upakārabhūtaḍḍhammakārī.

8. Balasuttavaṇṇanā

72. Aṭṭhame **balatanti** balabhāvaṃ thāmbhāvaṃ. **Asātaccakārī**ti na satatakārī. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

9-10. Tajjhānasuttadvayavaṇṇanā

73-74. Navame **na yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭho hotī**ti vattukāmakilesakāmesu ādīnavo na yathāsabhāvato jhānapaññāya sudiṭṭho hoti. Dasamaṃ uttānatthamevāti.

Devatāvaggo sattamo.

8. Arahattavagga

1. Dukkhasuttavaṇṇanā

75. Aṭṭhamassa paṭhame **savighātanti** sa-upaghātaṃ sopaddavaṃ. **Saparilāhanti** kāyikacetāsikena parilāhena saporilāham. **Pāṭikañkhā**ti icchitabbā avassambhāvinī.

1. Paṭippassaddhaladdhenāti (Sī)

2. Visuddhi 1. 85 piṭṭhe.

2. Arahattasuttavaṇṇanā

76. Dutiye **mānanti** jāti-ādīhi maññanaṃ. **Omānanti** hīnohamasmīti mānaṃ. **Atimānanti** atikkamivā pavattaṃ accuṇṇatimānaṃ. **Adhimānanti** adhigatamānaṃ. **Thambhanti** kodhamānehi thaddhabhāvaṃ. **Atinipātanti** hīnassa hīnohamasmīti mānaṃ.

3. Uttarimanussadhammasuttavaṇṇanā

77. Tatiye **uttarimanussadhammāti** manussadhammato uttari. **Alamariyañānadassanavisesanti** ariyabhāvaṃ kātuṃ samatthaṃ ñānadassanavisesaṃ, cattāro magge cattāri ca phalānīti attho. **Kuhananti** tividhaṃ kuhanavatthuṃ. **Lapananti** lābhatthikatāya ukkhipitvā avakkhipitvā vā lapanāṃ.

4. Sukhasomanassasuttavaṇṇanā

78. Catutthe **yoni cassa āraddhā hotīti** kāraṇaṅcassa paripuṇṇaṃ paggahitaṃ hoti. **Dhammārāmoti** dhamme ratim vindaṭi. Bhāvanāya ramati, bhāvento vā ramatīti **bhāvanārāmo**. Pahāne ramati, pajahanto vā ramatīti **pahānārāmo**. Tividhe paviveke ramatīti **pavivekārāmo**. Abyāpajjhe niddukkhabhāve ramatīti **abyāpajjhārāmo**. Nippapañcasaṅkhāte nibbāne ramatīti **nippapañcārāmo**.

5. Adhigamasuttavaṇṇanā

79. Pañcame **na āyakusaloti** na āgamanakusalo. **Na apāyakusaloti** na apagamanakusalo. **Chandanti** kattukamyatāchandaṃ. **Na ārakkhatīti** na rakkhati.

6. Mahantattasuttavaṇṇanā

80. Chaṭṭhe **āloka bahuloti** ñāṇāloka bahulo. **Yogabahuloti** yoge bahulaṃ karoti. **Vedabahuloti** pītipāmojjabahulo. **Asantuṭṭhibahuloti** kusaladhammesu asantuṭṭho. **Anikkhattadhuroti** aṭṭhapitadhuro paggahitavīriyo. **Uttari ca patāretīti** sampati uttariṅca vīriyaṃ karotepa. Sattamaṃ uttānameva.

8-10. Dutīyanirayasuttādivaṇṇanā

82-84. Aṭṭhame **pagabbhoti** kāyapāgabbhiyādihi samannāgato. Navamaṃ uttānameva. Dasame **vighātavāti** mahicchataṃ nissāya uppannena lobhadukkhena dukkhito. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Arahattavaggo aṭṭhamo.

9. Sītivagga

1. Sītībhāvasuttavaṇṇanā

85. Navamassa paṭhame **sītībhāvanti** sītalabhāvaṃ. **Yasmiṃ samaye cittaṃ niggaṇhitabbanti**-ādīsu uddhaccasamaye cittaṃ samādhinā niggaṇhetabbaṃ nāma, kosajjānupatitakāle vīriyena paggaṇhetabbaṃ nāma, nirassādagatakāle samādhinā sampahaṃsitabbaṃ nāma, samappavattakāle bojjaṅgupekkhāya ajjupekkhitabbaṃ nāma.

2. Āvaraṇasuttavaṇṇanā

86. Dutīye **kammāvaraṇatāyāti** pañcānantariyakammehi. **Kilesāvaraṇatāyāti** niyatamicchādiṭṭhiyā. **Vipākāvaraṇatāyāti** akusalavipākapaṭisandhiyā vā kusalavipākepi ahetukapaṭisandhiyā vāti.

4-5. Sussūsatisuttādivaṇṇanā

88-89. Catutthe **anattanti** avaḍḍhiṃ. **Atthaṃ riñcatīti** vaḍḍhi-atthaṃ chaḍḍeti. **Ananulomikāyāti** sāsanaṃ ananulomikāya. Pañcāme **diṭṭhisampadanti** sotāpattimaggaṃ.

8-11. Abhabbaṭṭhānasuttacatukkavaṇṇanā

92-95. Aṭṭhame **anāgamaṇīyaṃ vatthuntī** anupagantabbaṃ¹ kāraṇaṃ, pañcannaṃ verānaṃ dvāsaṭṭhiyā ca diṭṭhigatānametaṃ adhivacanaṃ. **Aṭṭhamaṃ bhavanti** kāmāvacare aṭṭhamaṃ paṭisandhiṃ. Navame **kotūhalamaṅgalenāti**

1. Ananuganthabbaṃ (Sī)

diṭṭhasutamutamaṅgalena. Dasame **sayamkatanti**-ādīni atthadiṭṭhivasena vuttāni. **Adhiccagamuppamanti** ahetunibbattam. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sītivaggo navamo.

10. Ānisaṃsavagga

1-2. Pātubhāvasuttādivaṇṇanā

96-97. Dasamassa paṭhame **ariyāyataneti** Majjhimadesse. **Indriyānanti** manacchaṭṭhānam. Dutiye **saddhammaniyatoti** sāsanasaddhamme niyato. **Asādhāraṇenāti** puthujjānchi asādhāraṇena.

7. Anavatthitasuttavaṇṇanā

102. Sattame **anodhim karitvāti** “ettakāva saṅkhārā aniccā, na ito pare”ti evam sīmam mariyādam akatvā. **Anavatthitāti** avatthitāya rahitā¹, bhijjamānāva hutvā upaṭṭhahissantīti² attho. **Sabbaloketi** sakale tedhātuke. **Sāmaññenāti** samaṇabhāvena, ariyamaggenāti attho.

8. Ukkhittāsikasuttavaṇṇanā

103. Aṭṭhame **mettāvatāyāti** mettāyuttāya pāricariyāya. Satta hi sekhā Tathāgataṃ mettāvatāya paricaranti, khīṇāsavo pariciṇṇasatthuko.

9. Atammayasuttavaṇṇanā

104. Navame **atammayoti** tammayā vuccanti taṇhādiṭṭhiyo, tāhi rahito. **Ahamkāraṭi** ahamkāradiṭṭhi. **Mamaṅkāraṭi** mamaṅkāraṭaṇhā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Ānisaṃsavaggo dasamo.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Anavaṭṭhitatoti ṭhānarahitā (Si), anavaṭṭhitatoti avatṭhitato ṭhānarahitā (Syā)

2. Saṅṭhahissantīti (Ka)

11. Tikavagga

1. Rāgasuttavaṇṇanā

107. Ekādasamassa paṭhame **asubhā**ti asubhakammaṭṭhānaṃ. **Mettā**ti mettākammaṭṭhānaṃ. **Paññā**ti saḥavipassanā maggapaññā.

6. Assādasuttavaṇṇanā

112. Chaṭṭhe **assādadiṭṭhī**ti sassatadiṭṭhi. **Attānudiṭṭhī**ti attānaṃ anugatā vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. **Micchādiṭṭhī**ti dvāsaṭṭhividhāpi diṭṭhi. **Sammādiṭṭhī**ti maggasammādiṭṭhi, natthi dinnanti-ādikā vā micchādiṭṭhi, kammassakataññaṃ sammādiṭṭhi.

7. Aratisuttavaṇṇanā

113. Sattame **adhammacariyā**ti dasa akusalakammaṭṭhā.

10. Uddhaccasuttavaṇṇanā

116. Dasame **asaṃvaroti** anadhivāsakabhāvo. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Tikavaggo ekādasamo.

12. Sāmaññavaggavaṇṇanā

119-121. Ito paresu **Tapussoti** dnevācikapāsako. **Tathāgate niṭṭhaṅgatoti** Buddhaguṇesu paṭiṭṭhitacitto pahīnakaṅkho. Amataṃ addasāti **amataddaso**. **Ariyenā**ti niddosena lokuttarasilena. **Ñāṇenā**ti paccavekkhaṇaṇñaṇena. **Vimuttiyā**ti

sekhaphalavimuttiyā. **Tavakaṇṇikoti** evaṃnāmako gahapati. Tapakaṇṇikotipi Pāḷi.

24. Rāgapeyyālavaṇṇanā

140. **Rāgassāti** pañcakāmaguṇikarāgassa. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Chakkanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakanipāta

Paṇṇāsaka

1. Dhanavagga

1-5. Paṭhamapiyasuttādivaṇṇanā

1-5. Sattakanipātassa paṭhame **anavaññattikā**moti abhiññātabhāvakāmo. Tatiye **yoniso vicine dhammanti** upāyena catusaccadhammaṃ vicināti. **Paññāyatthaṃ vipassatīti** sahavipassanāya maggapaññāya saccadhammaṃ vipassati. **Pajjotassevāti** dīpasseva. **Vimokkho hoti cetasoti** tassa imehi balehi samannāgatassa khīṇāsavassa dīpanibbānaṃ viya carimakacittassa vatthārammaṇehi vimokkho hoti, gataṭṭhānaṃ na paññāyati. Catutthe **saddho hotīti**–ādīni pañcakanipāte vaṇṇitāneva. Pañcame **dhanānīti** adāliddiyakaraṇaṭṭhena dhanāni.

7. Uggasuttavaṇṇanā

7. Sattame **Uggo rājamahāmattoti** Pasenadikosalassa mahā-amacco. **Upasaṅkamīti** bhuttaṭṭārāso upasaṅkkami. **Adḍhoti** nidhānagatena dhanena aḍḍho. **Migāro Rohaṇeyyoti** Rohaṇasetṭhino nattāraṃ Migāraseṭṭhim sandhāyevamāha. **Mahaddhanoti** vaḷaṇṇjanadhanena mahaddhano. **Mahābhogoti** upabhogaparibhogabhaṇḍassa mahantaṭāya mahābhogo. **Hiraññassāti** suvaṇṇasseva. Suvaṇṇameva hissa koṭisaṅkhyam ahoṣi. **Rūpiyassāti** sesassa taṭṭakasāraka-attharaṇapāvuraṇādino paribhogaparikkhārassa pamāṇasaṅkhāne vādoyeva natthi.

8. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **anunayasamyojananti** kāmarāgasamyojanam. Sabbāneva cetāni bandhanaṭṭhena samyojanānīti veditabbāni. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitam. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Dhanavaggo paṭhamo.

2. Anusayavagga

3. Kulasuttavaṇṇanā

13. Dutiyaassa tatiye **nālanti** na yuttam nānucchavikam. **Na manāpenāti** na manamhi appanakena¹ ākārena nisinnāsanato paccuṭṭhenti, anādaremeva dassenti. **Santamassa pariguhantīti**² vijjamānampi deyyadhammam etassa niguhanti paṭicchādenti. **Asakkaccam denti no sakkaccanti** lūkham vā hotu paṇītam vā, asahatthā acittikārena denti, no cittikārena.

4. Puggalasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnam arūpasamāpattīnam ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattam pattānam catunnam, nirodhā vuṭṭhāya arahattam patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto. Idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīnā hontī”³ti evam aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāya vimuttoti **paññāvimutto**. So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattam pattā cattāro cāti imesam vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati,

1. Appakena (Ka)

2. Niguhantīti (Sī)

3. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti¹.

Phuṭṭhantaṃ saccikatoti **kāyasakkhī**. So jhānaphassaṃ paṭhamam phusati, pacchā nirodham nibbānam sacchikaroti. So sotāpatti-phalaṭṭham ādim katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hoti. Tenāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhī”ti¹.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**². Tatridam saṅkhepalakkhaṇam— dukkhā saṅkhārā, sukho nirodhoti nātam hoti diṭṭham viditam sacchikataṃ phusitam paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato pana sopi kāyasakkhī viya chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo ‘idam dukkhan’ti yathābhūtam pajānāti -pa- ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtam pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya -pa-. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti¹.

Saddhāya vimuttoti **saddhāvimutto**. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenāha “idhekacco puggalo ‘idam dukkhan’ti yathābhūtam pajānāti -pa- ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtam pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya -pa- no ca kho yathādiṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti¹. Etassa hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhaya hoti, diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakañāṇam adandham tikhiṇam sūram hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātītikhiṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānam maṭṭham na hoti, asi sīgham na vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo kātabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana sunisitena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānam maṭṭham hoti, asi sīgham vahati, saddo na suyyati,

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

2. Diṭṭhippatto (Si)

balavavāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa
pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussarati **dhammānusārī**. Dhammoti paññā,
paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāveti attho. **Saddhānusārī**hi eseva
nayo. Ubhohete sotāpattimaggaṭṭhāyeva. Vuttampi cetam “yassa puggalassa
sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti,
paññāvāhim¹ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti, ayaṃ vuccati
puggalo dhammānusārī. Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya
paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhim
saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti, ayaṃ vuccati puggalo
saddhānusārī”². Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā
ubhatobhāgavimuttādikathā Visuddhimagge³ paññābhāvanādihikāre vuttā.
Tasmā tatha vuttanayeneva veditabbāti.

5. Udakūpamāsuttavaṇṇanā

15. Pañcame **udakūpamā**ti nimujjanādi-ākāraṃ⁴ gahetvā udakena
upamitā. **Sakim nimuggoti** ekavārameva nimuggo. **Ekantakālakehī**ti
niyatamicchādiṭṭhiṃ sandhāya vuttaṃ. **Ummujjati**ti uṭṭhahati. **Sādhū**ti
sobhanā bhaddakā. **Hāyatiyevā**ti caṅkavāre⁵ āsitta-udakaṃ viya
parihāyateva. **Ummujjitvā vipassati viloketi**ti uṭṭhahitvā gantabbadisam
vipassati viloketi. **Patarati**ti gantabbadisābhimukho tarati nāma.
Paṭigādhappatto hotiti uṭṭhāya viloketvā patarivā ekasmiṃ ṭhāne
patiṭṭhāpatto nāma hoti, tiṭṭhati na punāgacchati. **Tiṇṇo pāraṅgato thale**
tiṭṭhatiti sabbakilesoghaṃ taritvā paratīraṃ gantvā nibbānathale patiṭṭhito
nāma hoti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Aniccānupassīsuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe aniccāti evaṃ paññāya pharanto anupassati **aniccānupassī**.
Aniccāti evaṃ saññā assati **aniccasaññī**. Aniccāti evaṃ nāṇena
paṭisamveditā assati **aniccapaṭisamvedī**. **Satatanti** sabbakālam. **Samitanti**

1. Paññāvāhī (Sī, Syā, Ka)

3. Visuddhi 2. 297, 352 piṭṭhesu.

5. Caṅgavāre (Sī), paṅkavāre (Syā)

2. Abhi 3. 185 piṭṭhe.

4. Ummujjanādīm ākāraṃ (Sī)

yathā purimacittena pacchimacittaṃ samitaṃ samupagataṃ ghaṭṭitaṃ hoti, evaṃ. **Abbokiṇṇanti** nirantaraṃ aññaena cetasā asaṃmissaṃ. **Cetasā adhimuccamānoti** cittena sanniṭṭhāpayamāno. **Paññāya pariyoḡāhamānoti** vipassanāññaṇena anupavisamāno.

Apubbaṃ acarimanti apure apacchā ekakkhaṇeyeva. Idha samasīsī kathito. So catubbidho hoti rogasamasīsī vedanāsamasīsī iriyāpathasamasīsī jīvitasamasīsīti. Tattha yassa aññatarena rogena phuṭṭhassa sato rogavūpasamo ca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṃ **rogasamasīsī** nāma. Yassa pana aññataṃ vedanaṃ vedayato vedanāvūpasamo ca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṃ **vedanāsamasīsī** nāma. Yassa pana ṭhānādīsu iriyāpathesu aññatarasamaṅgino vipassantassa iriyāpathassa pariyoḡānaṅca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṃ **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yassa pana upakkamato vā sarasato¹ vā jīvitapariyādānaṅca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayaṃ **jīvitasamasīsī** nāma. Ayamidha adhippeto. Tattha kiñcāpi āsavapariyādānaṃ maggacittena, jīvitapariyādānaṃ cuticittena hotīti ubhinnaṃ ekakkhaṇe sambhavo nāma natthi. Yasmā panassa āsavesu khīṇamattesu paccavekkhaṇavārānantameva jīvitapariyādānaṃ gacchati, antaraṃ na paññāyati, tasmā evaṃ vuttaṃ.

Antarāparinibbāyīti yo pañcasu suddhāvāsesu yattha katthaci uppanno nibbattakkhaṇe vā thokaṃ atikkamitvā vā vemajjhe ṭhatvā vā arahattaṃ pāpuṇāti, tassetāṃ nāmaṃ. **Upahaccaparinibbāyīti** yo tattheva āyuvemajjhaṃ atikkamitvā arahattaṃ pāpuṇāti. **Asaṅkhāraparinibbāyīti** yo tesamīyeva puggalānaṃ asaṅkhāreneva appayogena kilese khepeti. **Sasaṅkhāraparinibbāyīti** yo sasaṅkhāreṇa sappayogena kilese khepeti. **Uddhaṃsoto Akaniṭṭhagāmīti** yo heṭṭhā catūsu Suddhāvāsesu yattha katthaci nibbattitvā tato cuto anupubbena Akaniṭṭhe uppajjitvā arahattaṃ pāpuṇāti.

1. Pariyādānato (Ka)

7-9. Dukkhānupassīsuttādivaṇṇanā

17-19. Sattame **dukkhānupassīti** pīlanākāraṃ dukkhato anupassanto. Aṭṭhame **anattānupassīti** avasavattanākāraṃ anattāti anupassanto. Navame **sukhānupassīti** sukhanti evaṃ ñāṇena anupassanto.

10. Niddasavatthusuttavaṇṇanā

20. Dasame **niddasavatthūnīti** niddasādivatthūni, “niddaso bhikkhu, nibbīso, nittimso, niccattālīso, nippaññāso”ti evaṃ vacanakāraṇāni. Ayaṃ kira pañho titthiyasamaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle mataṃ nigaṇṭhaṃ niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavasso, navavassopi ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativassādīkālepi mataṃ nigaṇṭhaṃ “nibbīso nittimso niccattālīso nippaññāso”ti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto taṃ kathaṃ sutvā vihāraṃ gantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha—na idaṃ Ānanda titthiyānaṃ adhivacanaṃ¹ mama sāsane khīṇāsavassetam adhivacanaṃ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalañca dasavassova, navavassopi -pa- ekavassopi. Na kelavañca ekavassova, ekādasamāsīkopi -pa- ekamāsīkopi ekamuhuttīkopi na hotiyeva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsipi eseva nayo. Iti Bhagavā “mama sāsane khīṇāsavassetam adhivacanaṃ”ti vatvā yehi² kāraṇehi niddaso hoti, tāni dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **idhāti** imasmim sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotīti** sikkhāttayapūraṇe balavacchando hoti. **Āyatim ca sikkhā samādāne avigatapemoti** anāgate punadivasādīsipi sikkhāpūraṇe avigatapemeneva samannāgato hoti. **Dhammanisantiyāti** dhammanisāmanāya³. Vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. **Ichhāvinayeti** taṇhāvinaye. **Paṭisallāneti** ekībhāve. **Vīriyārambheti** kāyīkacetāsikassa

1. Titthakānaṃ (Sī, Syā) 2. Tehi (Sī) 3. Dhammanisantiyāti dhammanisāmanā (Sī, Ka)

vīriyassa pūraṇe. **Satinepakketi** satiyañceva nipakabhāve ca.
Diṭṭhipaṭivedheti maggadassane. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Anusayavaggo dutiyo.

3. Vajjisattakavagga

1. Sārandadasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Sārandade cetiyeti** evaṇṇāmake vihāre.
 Anuppanne kira Tathāgate tattha Sārandadassa yakkhassa nivāsanaṭṭhānaṃ
 cetiyaṃ ahoṣi, athettha Bhagavato vihāraṃ kāresuṃ. So
 Sārandadacetiyaṃtveva saṅkhaṃ gato. **Yāvakiṃvañcāti** yattakaṃ kālaṃ.
Abhiṇhaṃ sannipātāti divasassa tikkhattum sannipatantāpi antarantarā
 sannipatantāpi-abhiṇhaṃ sannipātāva. **Sannipātabahulāti** “hiyyopi
 purimadivasampi sannipatamha, puna ajja kimatthaṃ sannipatāmā”ti
 vosānamanāpajjanena sannipātabahulā. **Vuddhiyeva licchavī vajjīnaṃ**
pāṭikaṅkhā no parihānīti abhiṇhaṃ asannipatantā hi disāsu āgataṃ sāsanaṃ
 na suṇanti, tato “asukagāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, asukaṭṭhāne corā
 pariyaṭṭhitā”ti na jānanti. Corāpi “pamattā rājāno”ti ṇatvā gāmanigamādīni
 paharantā janapadaṃ nāsenti. Evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti. Abhiṇhaṃ
 sannipatantā pana taṃ taṃ pavattim suṇanti, tato balaṃ pesetvā
 amittamaddanaṃ karonti. Corāpi “appamattā rājāno, na sakkā amhehi
 vaggabandhanaṃ vicarituṃ”ti bhijjitvā palāyanti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi
 hoti. Tena vuttam “vuddhiyeva licchavī vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā no parihānī”ti.

Samaggāti-ādīsu sannipātabheriyā niggaṭāya “ajja me kiccaṃ atthi
 maṅgalaṃ atthi”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma.
 Bherisaddaṃ pana sutvāva bhuñjamānāpi alaṅkurumānāpi vatthāni
 nivāsayaṃnāpi addhabhuttā addhālaṅkatā vatthaṃ nivāsentāva sannipatantā
samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvāva
 kattabbaṃ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ
 vuṭṭhitesu hi ye paṭhamam gacchanti, tesam evam

hoti “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī”ti. Ekato vuṭṭhahantā pana **samaggā vuṭṭhahanti** nāma. Apica “asukatṭhāne gāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, corā vā pariyuṭṭhitā”ti sutvā “ko gantvā amittamaddanaṃ karissatī”ti vutte “ahaṃ paṭhamaṃ ahaṃ paṭhamaṃ”ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma. Ekassa pana kammante osīdamāne sesā puttabhātaro pesetvā tassa kammantaṃ upatthambhayamānāpi āgantukarājānaṃ “asukassa gehaṃ gacchatu, asukassa gehaṃ gacchatū”ti avatvā sabbe ekato saṅgaṇhantāpi ekassa maṅgale vā roge vā aññasmiṃ vā pana tādise sukhadukkhe uppanne sabbe tattha sahāyabhāvaṃ gacchantāpi **samaggā vijjīkaraṇīyāni karonti** nāma.

Apaññattanti-ādīsu pubbe akataṃ suṅkaṃ vā baliṃ vā daṇḍaṃ vā āharāpentā **apaññattaṃ paññāpentī** nāma. Porāṇapaveṇiyā āgatameva pana anāharāpentā¹ **paññattaṃ samucchindanti** nāma. Coroti gahetvā dassite avicinitvā² chejjabhejjaṃ anusāsantā porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya na vattanti nāma. Tesāṃ apaññattaṃ paññāpentānaṃ abhinavasunkādīpīlītā manussā “ati-upaddutamha, ke imesaṃ vijjite vasissanti”ti paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ hananti. Paññattaṃ samucchindantānaṃ paveṇi-āgatāni suṅkādiṇi aggaṇhantānaṃ koso parihāyati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ alabhamānā thāmabalena parihāyanti. Te neva yuddhakkhamā honti na pārīcariyakkhamā. Porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya avattantānaṃ vijjite manussā “amhākaṃ puttaṃ pitaraṃ bhātaraṃ acoraṃyeva coroti katvā chindimsu bhindimsū”ti kujjhitvā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ hananti. Evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti. Apaññattaṃ na paññāpentānaṃ pana “paveṇi-āgataṃyeva rājāno karonti”ti manussā haṭṭhatuṭṭhā kasivāṇijjādike kammante sampādentī. Paññattaṃ asamucchindantānaṃ paveṇi-āgatāni suṅkādiṇi gaṇhantānaṃ koso vaḍḍhati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ labhamānā thāmabalasampannā yuddhakkhamā ceva pārīcariyakkhamā ca honti. Porāṇe

1. Āharāpentā (Sī, Syā, Ka)

2. Vinicchinitvāya (Syā)

vajjidhamme samādāya vattantānaṃ manussā na ujjhāyanti. “Rājāno porāṇapaveṇiyā karonti, aṭṭakulika¹ senāpati-uparājūhi parikkhitaṃ sayampi parikkhipitvā paveṇipotthakaṃ vācāpetvā anucchavikameva daṇḍaṃ pavattayanti, etesaṃ doso natthi, amhākaṃyeva doso”ti appamattā kammante karonti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi hoti.

Sakkarissantīti yaṃkiñci tesāṃ sakkāraṃ karontā sundarameva karissantī. **Garuṃ karissantīti** garubhāvaṃ paccupaṭṭhapetvā karissantī. **Mānessantīti** manena piyāyissantī². **Pūjessantīti** paccayapūjāya pūjessantī. **Sotabbaṃ maññissantīti** divasassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ gantvā tesāṃ kathaṃ sotabbaṃ saddhāttabbaṃ maññissantī. Tattha ye evaṃ mahallakānaṃ rājūnaṃ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya vā nesaṃ upaṭṭhānaṃ na gacchantī, te tehi vissaṭṭhā anovadiyamānā³ kīlāpasutā rajjato parihāyanti. Ye pana tathā paṭipajjanti, tesāṃ mahallakarājāno “idaṃ kātabbaṃ, idaṃ na kātabban”ti porāṇapaveṇiṃ ācikkhanti. Saṅgāmaṃ patvāpi “evaṃ pavisitabbaṃ, evaṃ nikkhamitabban”ti upāyaṃ dassenti. Te tehi ovadiyamānā yathā-ovādaṃ paṭipajjamānā sakkonti rajjapaveṇiṃ sandhāretuṃ. Tena vuttaṃ “vuddhiyeva licchavī vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā”ti.

Kulitthiyoti kulagharāṇiyo. **Kulakumāriyoti** anividdhā⁴ tāsāṃ dhītaro. **Okassāti** vā **pasayhāti** vā pasayhākārassevetāṃ nāmaṃ. Okāsātipi paṭhanti. Tattha **okassāti** avakasitvā ākaḍḍhitvā. **Pasayhāti** abhibhavitvā ajjhottharivāti ayaṃ vacanatto. Evañhi karontānaṃ vijjite manussā “amhākaṃ gehe puttabhātaropi, khelaṅghāṇīkādīni mukhena apanetvā samvaḍḍhitā dhītaro pi ime balakkārena gahetvā attano ghare vāsenti”ti kupitā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ hananti. Evaṃ akarontānaṃ pana vijjite manussā appossukkā sakāni kammāni karontā rājakosaṃ vaḍḍhenti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

1. Atthakusala (Syā)

2. Piyā bhavissantī (Syā, Ka)

3. Atthe anovadiyamānā (Sī)

4. Aniviṭṭhā (Sī, Syā)

Vajjīnaṃ vajjicetiyaṇīti Vajjirājūnaṃ Vajjiraṭṭhe cittaṅkataṭṭhena¹ cetiyaṇīti laddhanāmāni yakkhaṭṭhānāni. **Abbhantarānīti** antonagare ṭhitāni. **Bāhirānīti** bahinagare ṭhitāni. **Dinnapubbaṃ katapubbanti** pubbe dinnāṅca kataṅca. **No pariḥāpessanti** ahāpetvā yathāpavattameva karissanti. Dhammikaṃ balim pariḥāpentānaṃhi devatā ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ na karonti, anuppannaṃ dukkhaṃ uppādetum asakkontiyopi uppannaṃ kāsasīsarogādim vaḍḍhenti, saṅgāme patte sahāyā na honti. Apariḥāpentānaṃ pana ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karonti, anuppannaṃ sukhaṃ uppādetum asakkontiyopi uppannaṃ kāsasīsarogādim haranti, saṅgāmasīse sahāyā hontīti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Dhammikā rakkhāvaraṇaguttīti ettha rakkhā eva yathā anicchitaṃ nāgacchati, evaṃ āvaraṇato āvaraṇaṃ. Yathā icchitaṃ na nassati, evaṃ gopāyanato gutti. Tattha balakāyena parivāretvā rakkhanaṃ pabbajitānaṃ dhammikā rakkhāvaraṇaguttī nāma na hoti. Yathā pana viharassa upavane rukkhe na chindanti, vājikā vājam² na karonti, pokkharāṇisu macche na gaṇhanti, evaṃ karaṇaṃ dhammikā rakkhāvaraṇaguttī nāma. **Kintīti** kena nu kho kāraṇena.

Tattha ye anāgatānaṃ arahantānaṃ āgamaṇaṃ na icchanti, te assaddhā honti appasannā. Pabbajite sampatte paccuggamaṇaṃ na karonti, gantvā na passanti, paṭisanthāraṃ na karonti, pañhaṃ na pucchanti, dhammaṃ na suṇanti, dānaṃ na denti, anumodanaṃ na suṇanti, nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahanti. Atha nesaṃ avaṇṇo uggacchati “asuko nāma rājā assaddho appasanno, pabbajite sampatte paccuggamaṇaṃ na karoti -pa-nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahati”ti. Taṃ sutvā pabbajitā tassa nagaradvārena gacchantāpi nagaraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ arahantānaṃ anāgamaṇameva hoti. Āgatānaṃ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te “vasissāmāti tāva cintetvā āgatamhā, imesaṃ pana rājūnaṃ iminā nīhārena ke vasissanti”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ anāgatesu anāgacchantesu āgatesu dukkhaṃ viharantesu so deso pabbajitānaṃ anāvāso hoti. Tato devatārakkhā na hoti, devatārakkhāya asati amanussā

1. Cittikatāni (Sī), cittakatāni (Syā)

2. Vāpikā vāpaṃ (Sī, Syā)

okāsaṃ labhanti, amanussā ussannā anuppannaṃ byādhiṃ uppādentī.
Sīlavantānaṃ dassanapañhapucchanādivatthukassa puññaṃ anāgamo hoti.
Vipariyāyena yathāvuttakaṇhapakkhaviparītassa sukkapakkhassa sambhavo
hotīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

2. Vassakārasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **abhiyātukāmoti** abhibhavanatthāya yātukāmo. **Vajjīti**
Vajjirājāno. **Evam mahiddhiketi** evaṃ mahatiyā rājiddhiyā samannāgate.
Etena nesaṃ samaggabhāvaṃ katheti. **Evam mahānubhāveti** evaṃ
mahantena rājānubhāvena samannāgate. Etena nesaṃ hatthisippādīsu
katasikkhataṃ katheti, yaṃ sandhāya vuttaṃ “sikkhitā vatime
Licchavikumārakā susikkhitā vatime Licchavikumārakā, yatra hi nāma
sukhumaṃ tālacchiggaḷena asanaṃ atipātayissanti poṅkhānupoṅkhaṃ
avirādhitā”ti¹. **Ucchecchāmīti** ucchindissāmi. **Vināsessāmīti** adassanaṃ
nayissāmi. **Anayabyasananti** avaḍḍhiñceva nātibyasanañca. **Āpādessāmīti**
pāpayissāmi.

Iti kira so ṭhānanisajjādīsu imāṃ yuddhakathameva katheti,
“gamasajjā hothā”ti ca balakāyaṃ āṇepeti. Kasmā? Gaṅgāya kira ekaṃ
Paṭṭanagāmaṃ nissāya addhayaṃjanā² Ajātasattuno vijitāṃ, addhayaṃjanā²
Licchavīnaṃ. Tatra pabbatapādato mahagghabhaṇḍaṃ³ otarati. Taṃ sutvā
“ajja yāmi, sve yāmi”ti Ajātasattuno saṃvidahantasseva Licchavīno
samaggā sammodamānā puretaraṃ āgantvā sabbaṃ gaṇhanti. Ajātasattu
pacchā āgantvā taṃ pavattim nātvā kujjhitvā gacchati. Te
punasaṃvaccharepi tatheva karonti. Atha so balavāghātajāto, tadā
evamakāsi.

Tato cintesi “gaṇena saddhiṃ yuddhaṃ nāma bhāriyaṃ, ekopi
moghappahāro nāma natthi. Ekena kho pana⁴ paṇḍitena saddhiṃ mantetvā
karonto niraparādho hoti, paṇḍito ca Satthārā sadiso natthi, Satthā ca
avidūre dhuravihāre vasati, handāhaṃ pesetvā pucchāmi. Sace me

1. Saṃ 3. 395 piṭṭhe.

3. Mahagghaṃ gandhabhaṇḍaṃ (Sī, Syā)

2. Aṭṭhayaṃjanāṃ (Syā, Ka)

4. Kenaci (Ka)

gatena koci attho bhavissati, Satthā tuṅhī bhavissati. Anatthe pana sati ‘kiṃ rañño tattha gatenā’ti vakkhatī’¹ti. So Vassakāraṃ brāhmaṇaṃ pesesi. Brāhmaṇo gantvā Bhagavato tamatthaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ **atha kho rājā -pa- āpādessāmi vajjīti**.

Bhagavantam bījayamānoti thero vattasīse ṭhatvā Bhagavantam bijati, Bhagavato pana sītaṃ vā uṇhaṃ vā natthi. Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā tena saddhiṃ amantevā therena saddhiṃ mantetukāmo **kinti te Ānanda sutanti**-ādimāha. Tam vuttatthameva.

Ekamidāhanti idaṃ Bhagavā pubbe vajjīnaṃ imassa vajjisattakassa desitabhāvappakāsanatthaṃ āha. **Akaraṇīyāti** akattabbā, aggahetabbāti attho. **Yadidanti** nipātamatthaṃ. **Yuddhassāti** karaṇatthe sāmivacanaṃ, abhimukhaṃ yuddhena gahetuṃ na sakkāti attho. **Aññatra upalāpanāyāti** ṭhapetvā upalāpanaṃ. Upalāpanā nāma “alaṃ vivādena, idāni samaggā homā”¹ti hatthi-assarathahiraññasuvaṇṇādīni pesetvā saṅgahakaraṇaṃ, evañhi saṅgahaṃ katvā kevalaṃ vissāsenā sakkā gaṇhitunti attho. **Aññatra mithubhedāti** ṭhapetvā mithubhedam. Iminā “aññamaññabhedam katvāpi sakkā ete gahetun”¹ti dasseti. Idaṃ brāhmaṇo Bhagavato kathāya nayaṃ labhitvā āha. Kiṃ pana Bhagavā brāhmaṇassa imāya kathāya nayalābhaṃ na jānātīti¹? Āma jānāti. Jānanto kasmā kathesi? Anukampāya. Evaṃ kirassa ahosi “mayā akathitepi katipāhena gantvā sabbe gaṇhissati kathite pana samagge bhindanto tīhi samvaccharehi gaṇhissati. Ettakampi jīvitameva varaṃ. Ettakañhi jīvantā attano patiṭṭhābhūtaṃ puññaṃ karissantīti. **Abhinanditvāti** cittena nanditvā. **Anumoditvāti** “yāva subhāsitamidaṃ bhotā Gotamena”¹ti vācāya anumoditvā. **Pakkāmīti** rañño santikaṃ gato. Rājāpi tameva pesetvā sabbe bhinditvā gantvā anayabyasanaṃ pāpesi.

3. Paṭhamasattakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **abhiṇhaṃ sannipātāti** idaṃ vijjisattake vuttasadisameva. Idhāpi ca abhiṇhaṃ asannipatantā disāsu āgatasāsanam na suṇanti,

1. Jānātīti (Sī, Syā)

tato “asukavihārasīmā ākulā, uposathappavāraṇā ṭhitā, asukasmim̃ ṭhāne bhikkhū vejjakammadūtakammādīni karonti, viññattibahulā phalapupphadānādīhi jīvikam̃ kappenti”ti-ādīni na jānanti. Pāpabhikkhūpi “pamatto saṃgho”ti ñatvā rāsibhūtā sāsanaṃ osakkāpenti. Abhiṇham̃ sannipatantā pana taṃ pavattim̃ suṇanti, tato bhikkhusaṃgham̃ pesetvā sīmaṃ ujuṃ kārenti, uposathappavāraṇāyo pavattāpenti, micchājīvānaṃ ussannaṭṭhāne ariyavaṃsike pesetvā ariyavaṃsam̃ kathāpenti, pāpabhikkhūnaṃ vinayadharehi niggaham̃ karāpenti. Pāpabhikkhūpi “appamatto saṃgho, na sakkā amhehi vaggabandhanena vicaritun”ti bhijjitvā palāyanti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Samaggāti-ādīsu cetiyapaṭijagganattam̃ vā bodhighara-uposathāgāraccādānattham̃ vā katikavattam̃ vā ṭhapetukāmatāya “saṃgho sannipatatū”ti bheriyā vā ghaṇṭiyā vā ākoṭitamattāya “mayham̃ cīvarakammaṃ atthi, mayam̃ patto pacitabbo, mayham̃ navakammaṃ atthi”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Sabbam̃ pana taṃ kammaṃ ṭhapetvā “aham̃ purimataram̃, aham̃ purimataram̃”ti ekappahārenea sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbam̃ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evam̃ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamam̃ gacchanti, tesam̃ evam̃ hoti “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī”ti. Ekappahārenea vuṭṭhahantā samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica “asukaṭṭhāne vihārasīmā ākulā, uposathappavāraṇā ṭhitā, asukaṭṭhāne vejjakammādīkārakā pāpabhikkhū ussannā”ti sutvā “ko gantvā tesam̃ niggaham̃ karissatī”ti vutte “aham̃ paṭhamam̃, aham̃ paṭhaman”ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma.

Āgantukam̃ pana disvā “imaṃ pariveṇam̃ yāhi, etaṃ pariveṇam̃ yāhi, ayaṃ ko”ti¹ avatvā sabbe vattam̃ karontāpi, jīṇṇapattacīvarakam̃ disvā tassa bhikkhācāravattena pattacīvaram̃ pariyesantāpi, gilānassa gilānabhesajjam̃ pariyesamānāpi, gilānameva anātham̃ “asukapariveṇam̃ yāhī”ti-avatvā attano attano pariveṇe paṭijaggantāpi, eko

1. Mayam̃ keti (Sī, Syā)

olīyamānako gantho hoti, paññavantaṃ bhikkhuṃ saṅgaṇhitvā tena taṃ ganthaṃ ukkhipāpentāpi samaggā saṃghakaraṇīyāni karonti nāma.

Apaññattanti-ādīsu navāṃ adhammikaṃ katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā gaṇhantā apaññattaṃ paññāpenti nāma purāṇasanthatavatthusmiṃ Sāvatthiyaṃ bhikkhū viya. Uddhammaṃ ubbinayaṃ sāsanaṃ dīpentā paññattaṃ samucchindanti nāma vassasatapariniḃbute Bhagavati Vesālikā Vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikkamantā yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti nāma Assajipunabbasukā viya. Tathā akarontā pana apaññattaṃ na paññāpenti, paññattaṃ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti nāma āyasmā Upaseno viya, āyasmā Yaso Kākaṇḍakaputto viya, āyasmā Mahākassapo viya ca. **Vuddhiyevāti** sīlādiguṇehi vuddhiyeva, no parihāni.

Therāti thirabhāvappattā therakārakehi guṇehi samannāgatā. Bahū rattiyo jānantīti **rattaññū**. Ciraṃ pabbajitānaṃ etesanti **cirapabbajitā**. Saṃghassa pitiṭṭhāne ṭhitāti **saṃghapitaro**. Pitiṭṭhāne ṭhitattā saṃghaṃ pariṇenti pubbaṅgamā hutvā tīsu sikkhāsu pavattentīti **saṃghapariṇāyakā**.

Ye tesāṃ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ na gacchanti, tepi tesāṃ ovādaṃ na denti, paveṇikathaṃ na kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ na sikkhāpenti. Te tehi vissaṭṭhā¹ sīlādīhi dhammakhandhehi sattahi ca ariyadhanehīti evamādīhi guṇehi parihāyanti. Ye pana tesāṃ sakkārādīni karonti, upaṭṭhānaṃ gacchanti, tesāṃ te “evam te abhikkamitabban”ti-ādikaṃ ovādaṃ denti, paveṇikathaṃ kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ sikkhāpenti, terasahi dhutaṅgehi dasahi kathāvattūhi anusāsanti, te tesāṃ ovāde ṭhatvā sīlādīhi guṇehi vaḍḍhamānā sāmāññattaṃ anupāpuṇanti. Evamettha hānivuddhiyo daṭṭhabbā.

Punabbhavo sīlamassāti ponobbhavikā², punabbhavādāyikāti attho, tassā **ponobbhavikāya**. Na vasāṃ gacchissantīti ettha ye catunnaṃ paccayānaṃ kāraṇā upaṭṭhākānaṃ padānupadikā hutvā gāmato gāmaṃ vicaranti, te

1. Vipassanā (Ka)

2. Ponobbhavikā (Si)

tassā vasaṃ gacchanti nāma. Itare na gacchanti. Tattha hānivuddhiyo pākaṭāyeva.

Āraññakesūti pañcadhanusatikapacchimesu. **Sāpekkhāti** sālayā. Gāmantasenāsanesu hi jhānaṃ appētṽpi tato vuṭṭhitamattova itthipurisadārakadārikādisaddaṃ suṇāti, yenassa¹ adhigatavisesopi hāyatiyeva. Araññasenāsane niddāyitvāpi pabuddhamatto sīhabyagghamorādīnaṃ saddaṃ suṇāti, yena aranñe pītiṃ paṭilabhitvā tameva sammasanto aggaphale paṭiṭṭhāti. Iti Bhagavā gāmantasenāsane jhānaṃ appētṽ nisinnabhikkhuto araññe niddāyamānameva pasāmsati. Tasmā tameva atthavasaṃ paṭicca “āraññakesu senāsanesu sāpekkhā bhavissanti”ti āha.

Paccattaññeva satim upaṭṭhāpessanti attanāva attano abbhantare satim upaṭṭhāpessanti. **Pesalāti** piyasīlā. Idhāpi sabrahmacārīnaṃ āgamaṇaṃ anicchanta nevasikā assaddhā honti appasannā, vihāraṃ sampattabhikkhūnaṃ paccuggamana pattacīvarapaṭiṅgahaṇa āsanapaññāpana tālavaṇṭaggahaṇādīni na karonti. Atha nesaṃ avaṇṇo uggacchati “asukavihāravāsino bhikkhū assaddhā appasannā vihāraṃ pavitṭhānaṃ vattappaṭivattampi na karonti”ti. Taṃ sutvā pabbajitā vihāradvārena gacchantāpi vihāraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ anāgamaṇameva hoti. Āgatānaṃ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te “vasissāmāti tāvacintevā āgatamhā, imesaṃ pana nevasikānaṃ imināva nīhārena ko vasissati”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ so vihāro aññesaṃ bhikkhūnaṃ anāvāsova hoti. Tato nevasikā sīlavantānaṃ dassanaṃ alabhanta kaṅkhāvīnodakaṃ vā ācārasikkhāpakāṃ vā madhuradhammassavanaṃ vā na labhanti. Tesāṃ neva aggahitadhammagahaṇaṃ, na gahitasajjhāyakaṇaṃ hoti. Iti nesaṃ hāniyeva hoti, na vuddhi.

Ye pana sabrahmacārīnaṃ āgamaṇaṃ icchanti, te saddhā honti pasannā, āgatānaṃ sabrahmacārīnaṃ paccuggamaṇādīni katvā senāsanaṃ paññāpetvā

1. Tenassa (Sī, Syā)

denti, te gahetvā bhikkhācāraṃ pavisanti, kaṅkhaṃ vinodenti, madhuradhammassavanaṃ labhanti. Atha nesaṃ kittisaddo uggacchati “asukavihāre bhikkhū evaṃ saddhā pasannā vattasampannā saṅgāhakā”ti. Taṃ sutvā bhikkhū dūratopi āgacchanti. Tesāṃ nevāsikā vattaṃ karonti, samīpaṃ gantvā vuḍḍhataṃ āgantukaṃ vanditvā nisīdanti, navakatarassa santike āsanaṃ gahetvā nisīditvā “imasmiṃ vihāre vasissatha, gamissathā”ti pucchanti. “Gamissāmā”ti vutte “sappāyaṃ senāsanāṃ, sulabhā bhikkhā”ti-ādīni vatvā gantuṃ na denti. Vinayadharo ce hoti, tassa santike vinayaṃ sajjhāyanti. Suttantādidharo ce, tassa santike taṃ taṃ dhammaṃ sajjhāyanti. Te āgantukattherānaṃ ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇanti. Āgantukā “ekaṃ dve divasāni vasissāmāti āgatamhā, imesaṃ pana sukhasaṃvāsātāya dasa dvādasa vassāni vasimhā”ti vattāro honti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

4. Dutiyasattakasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **na kammārāmā**ti ye divasaṃ cīvarakamma kāyabandhana pariśāvana dhammakaraṇa sammajjani pādakaṭhalikādīneva karonti, te sandhāyesa paṭikkhepo. Yo pana tesāṃ karaṇavelāya evaṃ etāni karoti, uddesavelāya uddesaṃ gaṇhāti, sajjhāyavelāya sajjhāyati, cetiyaṅgaṇavattavelāya cetiyaṅgaṇavattaṃ karoti, manasikāavelāya manasikāraṃ karoti, na so kammārāmo nāma.

Yo itthivaṇṇapurisavaṇṇādivasena ālāpasallāpaṃ karontoyeva rattindivaṃ vītināmeti, evarūpe bhasse pariyantakārī na hoti, ayaṃ **bhassārāmo** nāma. Yo pana rattindivaṃ dhammaṃ katheti, pañham viśajjeti, ayaṃ appabhassova bhasse pariyantakārīyeva. Kasmā? “Sannipatitānaṃ vo bhikkhave dvayaṃ karaṇīyaṃ dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhāvo”ti¹ vuttattā.

Yo ṭhitopi gacchantopi nisinnopi thinamiddhābhībhūto niddāyatiyeva, ayaṃ **niddārāmo** nāma. Yassa pana karajakāyagelaññaena cittaṃ

1. Ma 1. 217 piṭṭhe.

bhavaṅgaṃ otarati, nāyaṃ niddārāmo. Tenevāha “abhiḥānāmahaṃ aggivessana gimhānaṃ pacchime māse pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṃ saṃghāṭim pañṇapetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṃ okkamitā”ti¹.

Yo “ekassa dutiyo, dvinnaṃ tatiyo, tiṇṇaṃ catuttho”ti evaṃ saṃsaṭṭhova viharati, ekako assādaṃ na labhati, ayaṃ **saṅgaṇikārāmo**. Yo pana catūsu iriyāpathesu ekakova assādaṃ labhati, nāyaṃ saṅgaṇikārāmo.

Asantasambhāvanicchāya samannāgatā dussilā **pāpicchā** nāma. Yesaṃ pāpakā mittā catūsu iriyāpathesu saha ayanato pāpasahāyā, ye ca tanninnatappoṇatappabbhāratāya pāpesu sampavaṅkā, te **pāpamittā pāpasahāyā pāpasampavaṅkā** nāma.

Oramattakenāti avaramattakena appamattakena. **Antarā**ti arahattaṃ appatvāva etthantare. **Vosānanti** pariniṭṭhitabhāvaṃ “alamettāvata”ti osakkaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yāva sīlapārisuddhiḥhānavipassanā sotāpannabhāvādīnaṃ aññataramattakena vosānaṃ nāpajjissanti, tāva vuddhiyeva bhikkhūnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

7. Saññāsuttavaṇṇanā

27. Sattame **aniccasaññā**dayo aniccānupassanādīhi sahatagasaññā.

8. Paṭhamaparihānisuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame uppannānaṃ Saṃghakiccānaṃ nittharaṇena bhāraṃ vahantīti **bhāravāhino**. **Te tena paññāyissantīti** te therā tena attano therabhāvānurūpena kiccena paññāyissanti. **Tesu yogam āpajjatīti** payogaṃ āpajjati, sayam tāni kiccāni kātuṃ ārabhatīti.

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

9. Dutiyaparihānisuttavaṇṇanā

29. Navame **bhikkhudassanam hāpeti** bhikkhusamghassa dassanatthāya gamanam hāpeti. **Adhisīleti** pañcasīladasasīlasaṅkhāte uttamasīle. **Ito bahiddhāti** imamahā sāsana bahiddhā. **Dakkhiṇeyyam gavesatī** deyyadhammapaṭiggāhake pariyesati. **Tattha ca pubbakāram karotī** tesam bāhirānam titthiyānam datvā pacchā bhikkhūnam deti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Vajjisattakavaggo tatiyo.

4. Devatāvagga

5. Paṭhamamittasuttavaṇṇanā

36. Catutthassa pañcame **duddadanti** duppariccam mahāraham bhaṇḍakam. **Dukkaram karotī** kātuṃ asukaram kammam karoti. **Dukkhamam khamatī** sahāyassa atthāya duradhivāsam¹ adhivāseti. **Guyhamassa² āvi karotī** attano guyham tassa āvikaroti. **Guyhamassa pariguhatī** tassa guyham aññesam nācikkhati. **Khīṇena nātimaññatī** tassa bhoge khīṇe tena khayena tam nātimaññati, tasmim omānam attani ca atimānam na karoti.

6. Dutiyamittasuttavaṇṇanā

37. Chaṭṭhe **vattāti** vacanakusalo. **Vacanakkhamoti** vacanam khamati, dinnam ovādam karoti. **Gambhīranti** guyham rahassam jhānanissitam vipassanāmaggaphalani-bbānanissitam.

7. Paṭhamapaṭisambhidāsuttavaṇṇanā

38. Sattame **idam me cetaso līnattanti** uppanne cetaso līnatte “idam me cetaso līnattan”ti yathāsabhāvato jānāti. **Ajjhattam samkhittam** nāma thinamiddhānugatam. **Bahiddhā vikkhittam** nāma pañcasu kāma—

1. Durabhisambhavam (Ka)

2. Guyhassa (Ka)

guṇesu vikkhittam. **Vedanā**ti-ādini papañcamūlavasena gahitāni. Vedanā hi taṇhāya mūlam sukhavasena taṇhuppattito, saññā diṭṭhiyā mūlam avibhūtārammaṇe diṭṭhi-uppattito, vitakko mānassa mūlam vitakkavasena asmīti mānuppattito. **Sappāyāsappāyesūti** upakārānupakāresu. **Nimittanti** kāraṇam. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Devatāvaggo catuttho.

5. Mahāyaññavagga

1-2. Sattaviññāṇatṭhitisuttādivaṇṇanā

44-45. Pañcamassa paṭhame **viññāṇatṭhitiyoti** paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni. **Seyyathāpīti** nidassanatthe nipāto, yathā manussāti attho. Aparimāṇesu hi cakkavāḷesu aparimāṇānam manussānam vaṇṇasaṅṭhānādivasena dvepe ekasadisā natthi. Yēpi hi katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṅṭhānena vā sadisā honti, tesampi ālokitavilokitakathitahasitagamaṇatṭhānādihi vireso hotiyeva. Tasmā **nānattakāyāti** vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesam tihetukāpi dvihetukāpi ahētukāpi hoti. Tasmā **nānattasaññinoti** vuttā. **Ekacce ca devāti** cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nilo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana tesam dvihetukāpi tihetukāpi hoti, ahētukā natthi. **Ekacce ca vinipātikāti** catu-apāyavinimuttā uttaramātā yakkhinī, piyaṅkaramātā, phussamittā, dhammaguttāti evamādikā aññe ca vemānikā petā. Etesañhi pīta odāta kāḷa maṅkuracchavisāmavaṇṇādivasena ceva kisa thūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānam viya dvihetukatihetuka-ahētukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaḅhāsacchādanā dukkhaṇīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṇhapakkhe sukhitā honti. Tasmā sukhasamussayato vinipatitattā **vinipātikāti** vuttā. Ye panettha tihetukā, tesam dhammābhisamayopi hoti piyaṅkaramātādīnam viya.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno.
Paṭhamābhiniḅattāti te sabbevi paṭhamajjhānena abhiniḅattā.
 Brahmapārisajjā¹ pana parittena abhiniḅattā, tesam kappassa tatiyo bhāgo
 āyupamāṇam. Brahmapurohitā majjhimena, tesam upaḍḍhakappo
 āyupamāṇam, kāyo ca tesam vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena,
 tesam kappo āyupamāṇam, kāyo ca pana tesam ativipphārikova hoti. Iti te
 kāyassa nānattā paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā**
ekattasaññīnoti veditabbā.

Yathā ca te, evam catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ,
 kesañci aḍḍhayojanaṃ, kesañci yojanaṃ attabhāvo hoti, Devadattassa pana
 yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā, keci mahantā.
 Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci
 dubbaṇṇā. Tathā kālakañcikā asurā. Apicettha dīghapiṭṭhikapetā nāma
 saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti.
 Iti āpāyikāpi **nānattakāyā ekattasaññīnot**veva saṅkhyam gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesam sarīrato ābhā chijjivā
 chijjivā patantī viya sarati vissaratīti² Ābhassarā. Tesu pañcakanaye
 dutiyatatiyajjhānadvayam parittam bhāvetvā upapannā parittābhā nāma
 honti, tesam dve kappā āyupamāṇam. Majjhimaṃ bhāvetvā upapannā
 appamāṇābhā nāma honti, tesam cattāro kappā āyupamāṇam. Paṇītam
 bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti, tesam aṭṭha kappā āyupamāṇam.
 Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbeva te gahitā. Sabbesañhi tesam
 kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā vā avitakka-
 avicārā vāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena
 ekagghanāti attho. Etesañhi na ābhassarānam viya chijjivā chijjivā pabhā
 gacchati. Pañcakanaye pana parittamajjhimaṇītasā catutthajjhānassa
 vasena soḷasabāttimsacatussatṭhikappāyukā paritta-appamāṇasubhakiṇhā
 nāma hutvā nibbantanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā** ceva

1. Tesu brahmapārisajjā (Di-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe)

2. Nissaratīti (Syā)

catutthajjhānasaññāya **ekattasaññino** cāti veditabbā. **Vehapphalāpi** catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇabhāvā ettha saṅgahaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vivattaṭṭhappakkhe ṭhitā na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkheyyampi Buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassa-abbhantare Buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkappavattissa Bhagavato khandhāvāraṭṭhānasadisā¹ honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitim na sattāvāsaṃ bhajanti. Mahāsīvatthero pana “na kho pana so Sāriputta āvāso² sulabharūpo, yo mayā anāvutthapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehi”³ti³ iminā suttena Suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsaṅca bhajantīti vadati, taṃ appatibāhiyattā suttassā anuññātāṃ.

Nevasaññānāsaññāyatanaṃ yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇaṃ nāviññāṇaṃ. Tasmā viññāṇaṭṭhisu na vuttam. Dutiye **samādhiparikkhārā**ti maggasamādhissa sambhārā.

3. Paṭhama-aggisuttavaṇṇanā

46. Tatiye sabbepi rāgādayo anuḍahanaṭṭhena **aggī**. **Āhuneyyaggī**ti-ādīsu panettha āhunaṃ vuccati sakkāro, āhunaṃ arahantīti āhuneyyā. Mātāpitaro hi puttānaṃ bahupakārattā āhunaṃ arahanti, tesu vippaṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitaro na anuḍahanti, anuḍahanassa pana paccayā honti. Iti anuḍahanaṭṭheneva āhuneyyaggīti vuccanti. **Gahapatī**ti pana gehasāmiko vuccati, so mātugāmassa sayanavattthālankārādi-anuppadānena bahupakāro. Taṃ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati. Tasmā sopi purimanayeneva anuḍahanaṭṭhena **gahapataggī**ti vutto. **Dakkhiṇeyyaggī**ti ettha pana dakkhiṇāti cattāro paccayā, bhikkhusaṃgho dakkhiṇeyyo. So hi gihīnaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasasu sīlesu mātāpitupaṭṭhāne dhammikasamaṇabrāhmaṇupaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahupakāro. Tasmim micchāpaṭipannā

1. Khandhāvārasadisā (Sī, Syā)

2. Sattāvāso (Sī, Syā)

3. Ma 1. 116 piṭṭhe.

gihī bhikkhusaṅghaṃ akkositvā paribhāsivā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā sopi purimanayeneva anuḍahanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggīti vutto. Kaṭṭhato nibbatto pākatikova aggi **kaṭṭhaggi** nāma.

4. Dutiya-aggisuttavaṇṇanā

47. Catutthe **uggatasarīrassāti** so kira brāhmaṇamahāsālo attabhāvenapi bhogehipi uggato sārappatto ahoṣi, tasmā uggatasarīrotveva paññāyittha. **Upakkhaṭoti**¹ paccupaṭṭhito. **Thūṇūpanītānīti** yūpasaṅkhātāṃ thūṇaṃ upanītāni. **Yaññatthāyāti** vadhitvā yajanatthāya. **Upasaṅkamīti** so kira sabbaṃ taṃ yaññasambhāraṃ sajjetvā cintesi “samaṇo kira Gotamo mahāpaṇṇo, kim nu kho me yaññassa vaṇṇaṃ kathessati udāhu avaṇṇaṃ, pucchitvā jānissāmi”²ti iminā kāraṇena yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Aggissa ādānanti** yaññayajanatthāya navassa maṅgalaggino ādiyaṇaṃ. **Sabbena sabbanti** sabbena sutena sabbaṃ sutāṃ sameti saṃsandati, ekasadisāṃ hotīti dasseti. **Satthānīti** vihiṃsanaṭṭhena satthāni viyāti satthāni. **Sayaṃ paṭhamāṃ samārambhatīti** attanāva paṭhamataraṃ ārabhati. **Hantuntī** hanitum.

Pahātabbāti² pariharitabbā. **Atohayanti** ato³ hi mātāpitito ayaṃ. **Āhutoti** āgato. **Sambhūtoti** uppanno. **Ayaṃ vuccati brāhmaṇa gahapataggīti** ayaṃ puttadārādigaṇo yasmā gahapati viya gehasāmiko viya hutvā aggati vicarati, tasmā gahapataggīti vuccati. **Attānanti** cittaṃ. **Damentīti** indriyadamanena damenti. **Samentīti** rāgāmidisamanena samenti. Tesaññeva parinibbāpanena **parinibbāpenti**. **Nikkhipitabboti** yathā na vinassati, evaṃ ṭhapetabbo. **Upavāyatanti** upavāyatu. Evañca pana vatvā brāhmaṇo sabbesampi tesāṃ paṇānaṃ jīvitaṃ datvā yaññasālaṃ viddhamsetvā Satthu sāsane opānabhūto ahoṣīti.

1. Upakaṭṭhoti (Sī)

2. Parihātabbāti (Sī, Syā)

3. Ito hayanti ito (Syā), tatopāyanti tatopi (Ka)

5-6. Saññāsuttadvayaṇṇanā

48-49. Pañcame **amatogadhāti** nibbānapatiṭṭhā. **Amatapariyosānāti** nibbānāvasānā. Chaṭṭhe **methunadhammasamāpattiyāti** methunadhammena samaṅgibhāvato. **Nhārudaddulanti** nhārukhaṇḍaṃ nhāruvilekhanam vā. **Anusandatīti** pavattati. **Natthi me pubbenāparam visesoti** natthi mayham pubbena abhāvitakālena saddhim aparam bhāvitakāle viseso. **Lokacitresūti** tidhātukalokasannivāsasakhātesu lokacitresu. **Ālasyeti** ālasiyabhāve. **Vissaṭṭhiyeti** vissaṭṭhabhāve. **Ananuyogeti** yogassa ananuyuñjane. **Ahaṅkāramamaṅkāramānāpagatanti** ahaṅkāradiṭṭhito ca mamaṅkāratanaḥhato ca navavidhamānato ca apagataṃ. **Vidhāsamatikkantanti** tisso vidhā atikkantaṃ. **Santanti** tappaccanīkakilēsehi santaṃ. **Suvimuttanti** pañcahi vimuttīhi suṭṭhu vimuttaṃ.

7. Methunasuttavaṇṇanā

50. Sattame **upasaṅkamīti** bhuttaṭṭarāso dāsakammakaraparivuto upasaṅkami. **Bhavampi noti bhavampi nu.** **Brahmacārī paṭijānātīti** “aham brahmacārī”ti evaṃ brahmacariyavāsam paṭijānātīti pucchati. Evaṃ kirassa ahosi “brāhmaṇasamaye vedaṃ uggaṇhantā¹ aṭṭhacattālīsa vassāni brahmacariyaṃ caranti. Samaṇo pana Gotamo agāraṃ ajjhāvasanto tīsu pāsādesu tividhanāṭakaratiyā abhirami, idāni kiṃ nu kho vakkhatī”ti imamatthaṃ sandhāyevaṃ pucchati. Tato Bhagavā mantena kaṇhasappaṃ gaṇhanto viya amittaṃ gīvāya pādena akkamanto viya attano saṅkilesakāle chabbassāni padhānacariyāya rajjasukhaṃ vā pāsādesu nāṭakasampattiṃ vā ārabba vitakkamattassāpi anuppannabhāvaṃ sandhāya sīhanādaṃ nadanto **yaṃ hi taṃ brahmaṇāti-ādimāha.** Tattha **dvayaṃdvayasamāpattinti** dvīhi dvīhi samāpajjitabbabhāvaṃ. **Dukkhasmāti** sakalavaṭṭadukkhato. **Sañjagghatīti** hasitakathaṃ katheti. **Samkīlatīti** keḷim karoti. **Samkeḷāyatīti** mahāhasitaṃ hasati. **Cakkhunā cakkhunti** attano cakkhunā tassā cakkhuraṃ paṭivijjhitaṃ upanijjhāyati. **Tirokuttaṃ vā tiropākāraṃ vāti** parakutte vā

1. Uggaṇhanti (Ka)

parapākāre vā. **Devoti** eko devarājā. **Devaññataroti** aññataro devaputto. **Anuttaram** sammāsambodhinti arahattañceva sabbaññutaññāṇaṇca.

8. Saṃyogasuttavaṇṇanā

51. Aṭṭhame **saṃyogavisāmyoganti** saṃyogavisāmyogasādhakam. **dhammapariyāyanti** dhammakāraṇam. **Ajjhattam** itthindriyanti niyakajjhatte¹ itthibhāvaṃ. **Itthikuttanti** itthikiriyaṃ. **Itthākappanti** nivāsanapārupanādi-itthi-ākappam. **Itthividhanti** itthiyā mānavidham. **Itthichandanti** itthiyā ajjhāsayaacchandam. **Itthissaranti** itthisaddam. **Itthālaṅkāraṇanti** itthiyā pasādhanabhaṇḍam. **Purisindriyādisupi** eseva nayo. **Bahiddhā saṃyoganti** purisena saddhim samāgamam. **Ativattatīti** anabhiratāti evam vuttāya balavavipassanāya ariyamaggam patvā ativattati. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

9. Dānamahapphalasuttavaṇṇanā

52. Navame **sāpekhoti** sataṇho. **Paṭibaddhacittoti** vipāke baddhacitto. **Sannidhipekhoti** nidhānapekho hutvā. **Peccāti** paralokam gantvā. **Tam kammaṃ khepetvāti** tam kammavipākam khepetvā. **Iddhinti** vipākiddhim. **Yasanti** parivārasampadam. **Ādhipaccanti** jeṭṭhabhāvakāraṇam. **Āgantā itthattanti** itthabhāvaṃ ime pañcakkhandhe puna āgantā, na tatrūpapattiko na uparūpapattiko, heṭṭhāgāmīyeve hotīti attho. **Sāhu dānanti** dānam nāmetam sādhu bhaddakam sundaram. **Tāni mahāyaññānīti** tāni sappinavanītadadhimadhuphāṇitādīhi niṭṭhānam gatāni² mahādānāni. **Cittālaṅkāracittaparikkhāraṇanti** samathavipassanācittassa alaṅkārabhūtañceva parivārabhūtaṇca. **Brahmakāyikānaṃ devānaṃ saḥabyatanti** na sakkā tattha dānena upapajjitum. Yasmā pana tam samathavipassanācittassa alaṅkārabhūtam, tasmā tena dānālaṅkatena cittena jhānañceva ariyamaggaṇca nibbattetvā jhānena tattha upapajjati. **Anāgāmī hotīti** jhānānāgāmī nāma hoti. **Anāgantā itthattanti** puna itthabhāvaṃ na āgantā, uparūpapattiko vā tatrūpapattiko vā hutvā tattheva parinibbāyati. Iti imesu dānesu paṭhamam taṇhuttariyadānam, dutiyam cittikāradānam, tatiyam hirottappadānam, catuttham

1. Niyakajjhattam (Sī)

2. Katāni (Ka)

niravasesadānaṃ, pañcamaṃ dakkhiṇeyyadānaṃ, chaṭṭhaṃ somanassupavicāradānaṃ, sattamaṃ alaṅkāraparivāradānaṃ nāmāti.

10. Nandamātāsuttavaṇṇanā

53. Dasamaṃ atthuppattivasena desitaṃ. Satthā kira vutthavasso pavāretvā dve aggasāvake ohāya “Dakkhiṇāgiriṃ cārikaṃ gamissāmī”ti nikkhami, rājā pasenadi Kosalo, Anāthapiṇḍiko gahapati, Visākhā mahā-upāsikā, aññe ca bahujanā Dasabalaṃ nivattetuṃ nāsakkhimsu. Anāthapiṇḍiko gahapati “Satthāraṃ nivattetuṃ nāsakkhin”ti raho cintayamāno nisīdi. Atha naṃ Puṇṇā nāma dāsī disvā “kiṃ nu kho te sāmi na pubbe viya indriyāni vipasannāni”ti pucchi. Āma Puṇṇe, Satthā cārikaṃ pakkanto, tamaṃ nivattetuṃ nāsakkhim. Na kho pana sakkā jānituṃ puna sīghaṃ āgaccheyya vā na vā, tenāhaṃ cintayamāno nisinnoti. Sacāhaṃ Dasabalaṃ nivatteyyaṃ, kiṃ me kareyyāsīti. Bhujissaṃ taṃ karissāmīti. Sā gantvā Satthāraṃ vanditvā “nivattatha bhante”ti āha. Mama nivattanapaccayā tvaṃ kiṃ karissasīti. Tumhe bhante mama parādhīnabhāvaṃ jānātha, aññaṃ kiñci kātuṃ na sakkomi, saraṇesu pana patiṭṭhāya pañca sīlāni rakkhissāmīti. Sādhu sādhu Puṇṇeti Satthā dhammagāravena ekapadasmiññeva nivatti. Vuttañhetāṃ “dhammagaru bhikkhave Tathāgato dhammagāravo”ti¹.

Satthā nivattitvā Jetavanamahāvihāraṃ pāvīsi. Mahājano Puṇṇāya sādhu-kārasahassāni adāsī. Satthā tasmīṃ samāgame dhammaṃ desesi, caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pivimsu. Puṇṇāpi seṭṭhinā anuññātā bhikkhuni-upassayaṃ gantvā pabbaji. Sammāsambuddho Sāriputtamoggallāne āmantetvā “ahaṃ yaṃ disaṃ cārikāya nikkhanto, tattha na gacchāmi. Tumhe tumhākaṃ parisāya saddhim taṃ disaṃ cārikaṃ gacchathā”ti vatvā uyyojesi. Imissaṃ atthuppattiyaṃ **ekaṃ samayaṃ āyasmā Sāriputtoti-ādi vuttaṃ.**

Tattha **Veḷukaṇḍakī**ti Veḷukaṇḍakanagaravāsīnī. Tassa kira nagarassa pākāraguttatthāya pākārapariyantena veḷū ropitā, tenassa

1. Am 2. 107 piṭṭhe.

Veḷukaṇḍakanteva nāmaṃ jātaṃ. **Pārāyananti** nibbānasaṅkhātapāraṃ ayanato pārāyananti laddhavohāraṃ dhammaṃ. **Sarena bhāsati**ti satabhūmikassa pāsādassa uparimatale susaṃvihitārakkhaṭṭhāne nisinnā samāpattibalena rattibhāgaṃ vītināmetvā samāpattito vuṭṭhāya “imaṃ rattāvasesaṃ katarāya ratiyā vītināmessāmi”ti cintetvā “dhammaratiyā”ti katasanniṭṭhānā tīṇi phalāni pattā ariyasāvikaṃ aḍḍhateyyagāthāsataparimāṇaṃ Pārāyanasuttaṃ madhurena sarabhaññaena bhāsati. **Assosi khoti** ākāsaṭṭhakavimānāni pariharitvā tassa pāsādassa uparibhāgaṃ gatena maggena naravāhanayānaṃ¹ āruya gacchamāno assosi. **Kathāpariyosānaṃ āgamayamāno aṭṭhāsīti** “kiṃ saddo esa bhaṇe”ti pucchitvā “Nandaṃātāya upāsikāya sarabhaññasaddo”ti vutte otaritvā “idamavocā”ti idaṃ desanāpariyosānaṃ olokento avidūraṭṭhāne ākāse aṭṭhāsīti.

Sādhu bhagini sādhu bhaginīti ‘suggahitā te bhagini dhammadesanā sukathitā, pāsāṇakacetiye nisīditvā soḷasannaṃ pārāyanikabrāhmaṇānaṃ Sammāsambuddhena kathitadivase ca ajja ca na kiñci antaraṃ passāmi, majjhe chinnaṣuvaṇṇaṃ viya te Satthu kathitena saddhim sadisameva kathitaṃ”ti vatvā sādhuḅkāraṃ dadanto evamāha. **Ko paneso bhadramukhāti** imasmiṃ susaṃvihitārakkhaṭṭhāne evaṃ mahantena saddena ko nāmesa bhadramukha laddhamukha, kiṃ nāgo supaṇṇo devo māro brahmāti suvaṇṇapaṭṭavaṇṇaṃ² vātapānaṃ vivaritvā vigatasārajjaṃ tīṇi phalāni pattā ariyasāvikaṃ Vessavaṇaṇaṃ saddhim kathayamānā evamāha. **Ahaṃ te bhagini bhātāti** sayāṃ sotāpannattā anāgāmi-ariyasāvikaṃ jeṭṭhikaṃ maññaṃmano “bhaginī”ti vatvā puna taṃ paṭhamavaye ṭhitattā attano kaniṭṭhaṃ, attānaṃ pana navutivassasatasahassāyukattā mahallakataṃ maññaṃmano “bhātā”ti āha. **Sādhu bhadramukhāti** bhadramukha sādhu sundaraṃ, svāgamaṇaṃ te āgamaṇaṃ, āgantum yuttaṭṭhānamevasi ātatoti attho. **Idaṃ te hotu ātithēyyanti** idameva dhammabhaṇaṇaṃ tava atithipaṇṇākāro hotu, na hi te aññaṃ ito uttaritaraṃ dātabbaṃ passamīti

1. Nārivāhanayānaṃ (Sī, Syā) 2. Suvaṇṇavaṇṇaṃ (Sī), suvaṇṇapakavaṇṇaṃ (Ka)

adhippāyo. **Evañceva me¹ bhavissati ātitheyyanti** evaṃ attano pattidānaṃ yācitvā “ayaṃ te dhammakathikasakkāro”ti aḍḍhateḷasāni koṭṭhasatāni rattasālīnaṃ pūretvā “yāvāyaṃ upāsikā dharati, tāva mā khayam gamimsū”ti adhiṭṭhahitvā pakkāmi. Yāva upāsikā aṭṭhāsi, tāva koṭṭhānaṃ heṭṭhimatalaṃ nāma daṭṭhum nāsakkhimsu. Tato paṭṭhāya “Nandamātāya koṭṭhāgāraṃ viyā”ti vohāro udapādi.

Akatapātarāsoti abhuttapātarāso. **Puññanti** pubbacetanā ca muñcacetanā ca. **Puññamahīti** aparacetanā. **Sukhāya hotūti** sukhatthāya hitatthāya hotu. Evaṃ attano dāne Vessavaṇassa pattim adāsi.

Pakaraṇeti kāraṇe. **Okassa pasayhāti** ākaḍḍhitvā abhibhavitvā. **Yakkhayoninti** bhummadevatābhāvaṃ. **Teneva purimena attabhāvena uddassetīti** purimasarīrasadisameva sarīraṃ māpetvā alaṅkatapaṭiyatto sirigabbhasayanatale attānaṃ dasseti. **Upāsikā paṭidesitāti** upāsikā ahanti evaṃ upāsikābhāvaṃ desesiṃ. **Yāvadeti** yāvadeva². Sesam sabbattha uttānamevāti.

Mahāyaññavaggo pañcamao.

Paṇṇāsako niṭṭhito.

1. Evaṃ me (Sī), evañca me (Syā)

2. Yāvadeti yāvade eva (Sī), yāvadevātiyāva eva (Syā)

6. Abyākatavagga

1. Abyākatasuttavaṇṇanā

54. Chaṭṭhavaggassa paṭhame **abyākatavatthūsūti** ekamsādivasena akathitavatthūsu. **Tathāgatoti** satto. **Diṭṭhigatametanti** micchādiṭṭhimattakametam, na tāya diṭṭhiyā gahitasatto nāma atthi. **Paṭipadanti** ariyamaggaṃ. **Na chambhatīti** diṭṭhivasena na kampati. Sesapadesupi eseva nayo. **Taṇhāgatanti** diṭṭhitaṇhā. **Saññāgatā**disupi eseva nayo. Diṭṭhisaññā eva hettha saññāgatam, diṭṭhinissitamānoyeva diṭṭhimaññitameva vā maññitam, diṭṭhipapañcova papañcitam, diṭṭhupādānameva upādānam, diṭṭhiyā virūpaṃ paṭisaraṇabhāvoyeva vippaṭisāro nāmāti veditabbo. Ettha ca diṭṭhiggahaṇena dvāsattḥi diṭṭhiyo, diṭṭhinirodhagāminipaṭipadāgahaṇena sotāpattimaggo gahitoti.

2. Purisagatisuttavaṇṇanā

55. Dutiye **purisagatiyoti** purisassa ñāṇagatiyo. **Anupādāparinibbānanti** apaccayanibbānaṃ. **No cassāti** atīte attabhāvanibbattakaṃ kammaṃ no ce abhavissa. **No ca me siyāti** etarahi me ayaṃ attabhāvo na siyā. **Na bhavissatīti** etarahi me anāgatattabhāvanibbattakaṃ kammaṃ na bhavissati. **Na ca me bhavissatīti** anāgate me attabhāvo na bhavissati. **Yadatthi yaṃ bhūtanti** yaṃ atthi yaṃ bhūtaṃ paccuppanakkhandhapañcakaṃ. **Taṃ pajahāmīti upekkhaṃ paṭilabhatīti** taṃ tattha chandarāgappahānena pajahāmīti vipassanupekkhaṃ paṭilabhati. **Bhave na rajjatīti** atīte khandhapañcake taṇhādiṭṭhīhi na rajjati. **Sambhave na rajjatīti** anāgatepi tatheva na rajjati. **Atthuttari padaṃ santanti** uttari santaṃ nibbānapadaṃ nāma atthi. **Sammappaññāya passatīti** taṃ sahavipassanāya maggapaññāya sammā passati. **Na sabbena sabbanti** ekaccānaṃ kilesānaṃ appahīnattā saccappañcchādakassa tamassa sabbaso aviddhaṃsitattā na saggākārena sabbam. **Haññamāneti** saṇḍāsena gahetvā muṭṭhikāya koṭṭiyamāne. **Antarāparinibbāyīti** upapattisamanantarato paṭṭhāya āyuno vemajjham anatikkamitvā etthantare kilesaparinibbānena parinibbuto hoti. **Anupahacca talanti** ākāśatalam anupahacca anatikkamitvā, bhūmim appatvā ākāseyeva

nibbāyeyyāti imāhi tīhi upamāhi tayo antarāparinibbāyī dassitā.

Upahaccaparinibbāyīti āyuvemajjham atikkamitvā pacchimakoṭim appatvā parinibbuto hoti. **Upahacca talanti** jalamānā gantvā ākāsatalam atikkamitvā pathavītalām vā upahanitvā pathaviyam patitamattāva nibbāyeyya. Asaṅkhārena appayogena kilese khepetvā parinibbāyīti **asaṅkhāraparinibbāyī**. Sasāṅkhārena sappayogena kilese khepetvā parinibbāyīti **sasaṅkhāraparinibbāyī**. **Gacchanti** nirārakkham araṅṅam. **Dāyanti** sārakkham abhayatthāya dinnam araṅṅam. Sesamettha uttānatthameva. Imasmiṃ sutte ariyapuggalāva kathitāti.

3. Tissabrahmāsuttavaṇṇanā

56. Tatiye **bhikkhuniyoti** Mahāpajāpatiyā parivārā pañcasatā bhikkhuniyo. **Vimuttāti** pañcahi vimuttīhi vimuttā. **Anupādisesāti** upādānasesam aṭṭhapetvā¹ pañcahi vimuttīhi anavasesāhipi vimuttā. **Sa-upādisese vā sa-upādisesoti** sa-upādānasese puggale “sa-upādānaseso ayan”ti. Itarasmimpi eseva nayo. **Tissoti** therassa saddhivihārikabrahmā. **Anulomikānīti** paṭipattiyā anulomāni vivittāni antimapariyantimāni. **Indriyānīti** saddhādāni vipassanindriyāni. **Samannāyamaṇoti** samannāhāre ṭhapayamāno. **Na hi pana teti** idam kasmā ārabhi? Sattamassa puggalassa dassanattham. Sattamo hi saddhānusāripuggalo na dassito. Atha Bhagavā balavavipassakavasena tam dassento evamāha. Tattha **sabbanimittānanti** sabbesam niccanimittādīnam. **Animittanti** balavavipassanāsamādhim.

4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā

57. Catutthe **maccharīti** pañcamaccherayutto. **Kadariyoti** thaddhamacchariyo, paresam diyyamānampi vāreti. **Anuppadānaratoti** punappunam dānam dadamānova ramati. **Anukampantāti** “ko ajja amhehi anuggahetabbo, kassa deyyadhammam vā paṭiggaṇheyyāma, dhammam vā deseyyāmā”ti evam cittena anukampamānā.

1. Agahetvā (Sī)

5. Arakkheyyasuttavaṇṇanā

58. Pañcame **nimittanti** dhammanimittampi puggalanimittampi. Ayañhi attanā desitadhamme ekapadampi durakkhātaṃ aniyyānikaṃ apassanto dhammanimittam na samanupassati, “durakkhāto tayā dhammo na svākhāto”ti uṭṭhahitvā paṭippharantaṃ ekaṃ puggalampi apassanto puggalanimittam na samanupassati nāma. Sesadvayepi eseva nayo. Chaṭṭhasattamāni uttānāneva.

8. Pacalāyamānasuttavaṇṇanā

61. Aṭṭhame **pacalāyamānoti** taṃ gāmaṃ upanissāya ekasmiṃ vanasaṇḍe samaṇadhammaṃ karonto sattāhaṃ caṅkamanavīriyena nimmathitattā kilantagatto caṅkamanakoṭiyam pacalāyamāno nisinno hoti. **Pacalāyasi notī** niddāyasi nu. **Anumajjitvāti** parimajjitvā¹. **Ālokasaññanti** middhavinodana-ālokasaññam. **Divāsaññanti** divātisaññam. **Yathādivā tathā rattinti** yathā divā ālokasaññā adhiṭṭhitā, tathā nam rattimpi adhiṭṭhaheyyāsi. **Yathā rattim tathā divāti** yathā ca te rattim ālokasaññā adhiṭṭhitā, tathā nam divāpi adhiṭṭhaheyyāsi. **Sappabhāsanti** dibbacakkhuññāṇatthāya sahobhāsam. **Pacchāpuresaññīti** purato ca pacchato ca abhilaraṇasaññāya saññāvā. **Antogatehi indriyehīti** bahi avikkhittehi anto anupaviṭṭheheva pañcahi indriyehi. **Middhasukhanti** niddāsukham. Ettakena ṭhānena Bhagavā therassa middhavinodanakammaṭṭhānam kathesi. **Soṇḍanti** mānasoṇḍam. **Kiccakaraṇīyānīti** ettha avassam kattabbāni kiccāni, itarāni karaṇīyāni. **Maṅkubhāvoti** nittejatā domanassatā. Ettakena ṭhānena Satthārā therassa bhikkhācāravattam kathitam.

Idāni bhasse pariyantakāritāya samādapetuṃ **tasmā tihāti**-ādimāha. Tattha **viggāhikakathanti** “na tvaṃ imaṃ dhammavinayam ājānāsī”ti-ādinayappavattā viggāhikakathā. **Nāhaṃ Moggallānāti**-ādi pāpamittasamsaggavivajjanattham vuttam. **Kittāvatā nu khoti** kittakena nu kho. **Taṇhāsaṅkhayavimutto hotīti** taṇhāsaṅkhaye nibbāne tam ārammaṇam katvā

1. Apanijitvāti parimadditvā (Sī)

tasmā kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo. Nirodhāya nibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatīti pakkhandanavossaggoti ubhayampetaṃ magge sameti. Tadubhayasamaṅgī puggalo imāya paṭinissaggānupassanāya samannāgatattā paṭinissaggānupassī nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Na kiñcilo ke upādiyatīti** kiñci ekampi saṅkhāragataṃ taṅhāvasena na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati. **Anupādiyaṃ na paritassatīti** aggaṇhanto taṅhāparitassanāya na paritassati. **Paccattaṃyeva parinibbāyatīti** sayameva kilesaparinibbānena parinibbāyati. **Khīṇā jāti**ti-ādinā paṇassa paccavekkhaṇā dassitā. Iti Bhagavā saṅkhittena khīṇāsavassa pubbabhāgappaṭipadaṃ pucchito saṅkhitteneva kathesi. Idaṃ pana suttaṃ therassa ovādo pi aho si vipassanāpi. So imasmiṃ yeva sutte vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattoti.

9. Mettasuttavaṇṇanā

62. Navame **mā bhikkhave puññānaṃ bhāyitthāti** puññāni karontā tesam mā bhāyittha. **Mettacittaṃ bhāvesinti** tikacatukkajjhānikāya mettāya sampayuttaṃ paṇītaṃ katvā cittaṃ bhāvesinti dasseti. **Samvattamāne sudāhanti**¹ samvattamāne sudaṃ ahaṃ. **Samvattamāneti** jhāyamāne vipajjamāne². **Dhammikoti** dasakusaladhammasamannāgato. **Dhammarājāti** tasseva vevacanaṃ. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. **Cāturantoti** puratthimasamuddādināṃ catunnaṃ samuddānaṃ vasena caturantāya pathaviyā issaro. **Vijitāvīti** vijitasāṅgāmo. Janapado tasmim thāvariyaṃ thirabhāvaṃ pattoti **janapadatthāvariyaṃ** **parosahassanti** atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīruno. **Viraṅgarūpāti** vīraṇaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīriyassetam nāmaṃ. Viraṅgarūpametesanti vīraṅgarūpā. Vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā viya akilāsuno divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṃ hoti. **Sāgarapariyantanti** cakkavālapabbataṃ sīmaṃ katvā ṭhitasamuddapariyantaṃ. **Adaṇḍenāti** dhanadaṇḍenapi chejjabhejjānusāsanena satthadaṇḍenapi vināyeva. **Asatthenāti** ekatodhārādinā paravihetthanasatthenapi vināyeva. **Dhammena abhivijiyāti** ehi kho mahārājāti evaṃ paṭirājūhi sampatīcchitāgamano “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā dhammeneva vuttappakāraṃ pathaviṃ abhivijinitvā.

1. Samvattamānassudāhanti (Sī, Ka)

2. Vinassiyamāne (Syā), vinassane (Ka)

Sukhesinoti¹ sukhapariyesake satte āmanteti. **Suññabrahmūpagoti** suññbrahmavimānūpago. **Pathaviṃ imanti** imaṃ sāgarapariyantam mahāpathaviṃ. **Asāhasenāti** na sāhasikakammena. **Samena manusāsitanti**² samena kammena anusāsīm. **Tehi etaṃ sudesitanti** tehi saṅgāhakehi mahākāruṇikehi Buddhehi etaṃ ettakam ṭhānam sudesitam sukathitam. **Pathabyoti** puthavisāmiko.

10. Bhariyāsuttavaṇṇanā

63. Dasame **kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭānam macchapacchim otāretvā ṭhitaṭṭhāne jāle vā udakato ukkhittamatte macchaggāhakānam mahāsaddo hoti, taṃ sandhāyetam vuttam. **Sujātāti** Visākhāya kaniṭṭhā. **Sā neva sassuṃ ādiyatīti** sassuyā kattabbavattam nāma atthi, taṃ na karoti, sassūtipi nam na gaṇeti. **Na sasuram ādiyatīti** vacanam³ na gaṇhāti. Evaṃ anādaratāyapi aggahaṇenapi na ādiyati nāma sesesupi eseva nayo. Evaṃ Anāthapiṇḍiko suṇisāya ācāram gahevā Satthu purato nisīdi. Sāpi Sujātā “kim nu kho ayam seṭṭhi Dasabalassa santike mayham guṇam kathessati udāhu aguṇan”ti gantvā avidūre saddam suṇantī aṭṭhāsi. Atha nam Satthā **ehi Sujātetī** āmantesi.

Ahitānukampinīti na hitānukampinī. **Aññesūti** parapurisesu. **Atimaññateti** omānātimānavasena atimaññati. **Dhanena kītassāti** dhanena kītā assa. **Vadhāya ussukāti** vadhitum ussukkamāpannā. **Yam itthiyā vindati sāmiko dhananti** itthiyā sāmiko yam dhanam labhati. **Appampi tassa apahātumicchatīti** thokatopi assa haritum icchatī, uddhane āropita-ukkhaliyam pakkhipitabbataṇḍulotopi thokam haritumeva vāyamati. **Alasāti** nisinnaṭṭhāne nisinnāva ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva hoti. **Pharusāti** kharā. **Duruttavādīnīti** dubbhāsītabhāsīnī, kakkhaḷam vāḷakathameva katheti. **Uṭṭhāyakānam abhibhuyya vattatīti** ettha uṭṭhāyakānanti bahuvacanasena vīriyūṭṭhānasampanno sāmiko vutto, tassa taṃ uṭṭhānasampattim abhibhavitvā heṭṭhā katvā vattati. **Pamodatīti** āmoditapamoditā

1. Sukhesinanti (Syā)

2. Damanusāsīyanti (Sī)

3. Vacanam panassā (Sī), vacanampiṣṣā (Syā)

hoti. **Koleyyakā**ti kulasampannā. **Patibbatā**ti patidevatā. **Vadhadaṇḍatajjitā**ti daṇḍakaṃ gahetvā vadhena tajjitā, “ghāteṣṣāmi nan”tivuttā. **Dāsīsamanti** sāmikassa vattapūrikā dāsīti maṃ Bhagavā dhāretūti vatvā saraṇesu patiṭṭhāsi.

11. Kodhanasuttavaṇṇanā

64. Ekādasame **sapattakantā**ti sapattānaṃ verīnaṃ kantā piyā tehi icchitapatthitā. **Sapattakaraṇā**ti sapattānaṃ verīnaṃ atthakaraṇā. **Kodhaparetoti** kodhānugato. **Pacuratthatāyā**ti bahu-atthatāya bahuhitatāya. **Anatthampī**ti avuddhimpī. **Attho me gahitoti** vuḍḍhi me gahitā.

Atho atthaṃ gahetvānāti atho vuddhiṃ gahetvā. **Anatthaṃ adhipajjatī**ti anatto me gahitoti sallakkheti. **Vadhaṃ katvā nā**ti paṇātipātakammaṃ katvā. **Kodhasammadasammattoti** kodhamadena matto, ādinnagahitaparāmaṭṭhoti attho. **Āyasakya**nti ayasabhāvaṃ, ayaso niyaso hotīti attho. **Antarato jātanti** abbhantare uppannaṃ. **Atthaṃ na jānā**tīti vuddhi-atthaṃ na jānāti. **Dhammaṃ na passatī**ti samathavipassanādhammaṃ na passati. **Andhatamanti** andhabhāvakaṃ tamaṃ bahalatamaṃ¹. **Sahateti** abhibhavati.

Dummaṅkuyanti dummaṅkubhāvaṃ nittejaraṃ dubbaṇṇamukhataṃ. **Yato patāyati**ti yadā nibbattati. **Na vāco hoti gāravoti** vacanassapi garubhāvo na hoti. **Na dīpaṃ hoti kiñcananti** kāci patiṭṭhā nāma na hoti. **Tapanīyānī**ti tāpajanakāni. **Dhammehī**ti samathavipassanādhammehi. **Ārakā**ti dūre. **Brāhmaṇanti** khīṇāsavabrāhmaṇaṃ. **Yāya mātu bhatoti** yāya mātaraṃ bhato posito. **Pāṇadadirī** santinti jīvitadāyikaṃ samānaṃ. **Hanti kuddho puthuttānanti** kuddho puggalo puthu nānākāraṇehi attānaṃ hanti. **Nānārūpesu mucchitoti** nānārammaṇesu adhimucchito hutvā. **Rajjuyā bajjha mīyantī**ti rajjuyā bandhitvā maranti. **Pabbatāmapī kandareti** pabbatakandarepi patitvā maranti.

1. Andhabhāvakaraghanamahātamaṃ (Sī)

Bhūnahaccānī¹ hatavuḍḍhīni. **Itāyanti** iti ayam. **Taṃ damena samucchindeti** taṃ kodhaṃ damena chindeyya. Katarena damenāti? **Paññāvīriyena diṭṭhiyāti** vipassanāpaññāya ceva vipassanāsampayuttena kāyikacetasikavīriyena ca maggasammādiṭṭhiyā ca. **Tatheva dhamme sikkhethāti** yathā akusalaṃ samucchindeyya, samathavipassanādhammepi tatheva sikkheyya. **Mā no dummaṅkuyam ahūti** mā amhākaṃ dummaṅkubhāvo ahoṣīti imamatthaṃ patthayamānā. **Anāyāsāti** anupāyāsā. **Anussukāti** katthaci usukkaṃ anāpannā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Abyākatavaggo chaṭṭho.

7. Mahāvagga

1. Hiri-ottappasuttavaṇṇanā

65. Sattamassa paṭhame **hatūpanisoti** hata-upaniso chinnapaccayo. **Yathābhūtañāḍadassananti** taruṇavipassanā. **Nibbidāvirāgoti** balavavipassanā ceva maggo ca. **Vimuttiñāḍadassananti** arahattavimutti ca paccavekkhaṇā ca.

2. Sattasūriyasuttavaṇṇanā

66. Dutiye yasmā ayam sattasūriyadesanā tejosamvaṭṭadassanavasena pavattā, tasmā tayo samvaṭṭā, tisso samvaṭṭasīmā, tīṇi samvaṭṭamūlāni, tīṇi kolāhalānīti ayam tāva āditova imassa suttassa purecārikakathā veditabbā. Sā Visuddhimagge² pubbenivāsānussatiniddese vitthāritāva. **Etadvocāti** aniccakammaṭṭhānikānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ajjhāsayaena upādinnakānaṃ anupādinnakānaṃ saṅkhārānaṃ vipattidassanatthaṃ etaṃ “aniccā bhikkhave saṅkhārā”ti-ādisattasūriyopamasuttantaṃ avoca. Tattha **aniccāti** hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Saṅkhārāti** upādinnaka-anupādinnakā saṅkhāradhammā. **Addhuvāti** evaṃ aciraṭṭhena³ na dhuvā.

1. Bhūtahaccānīti (Sī, Syā)

2. Visuddhi 2. 43 piṭṭhe.

3. Addhuvāti athiraṭṭhena (Sī, Syā)

anassāsikāti asassatabhāvena¹ assāsarahitā. **Alamevā**ti yuttameva.

Ajjhogāḥoti uduke anupaviṭṭho. **Accuggatoti** udakapiṭṭhito uggato. **Devo na vassatī**ti paṭhamam̐ tāva upakappanamegho nāma koṭisatasahassacakkavāḷe ekamegho hutvā vassati, tadā nikkhantabījam̐ na puna geham̐ pavisati. Tato paṭṭhāya dhamakaraṇe niruddham̐ viya udakam̐ hoti, puna ekabindumpi devo na vassatīti upamānadhammakathāva pamāṇam̐. Vinassante pana loke paṭhamam̐ Avīcito paṭṭhāya tuccho hoti, tato uṭṭhahitvā sattā manussaloke ca tiracchānesu ca nibbattanti. Tiracchānesu nibbattāpi puttabhātikesu mettam̐ paṭilabhivā kālakatā devamanussesu nibbattanti. Devatā ākāsenā carantiyo ārocenti “na idam̐ ṭhānam̐ sassatam̐ na nibaddham̐, mettam̐ bhāvētha, karuṇam̐, muditam̐, upekkham̐ bhāvētha”ti. Te mettādayo bhāvetvā tato cutā brahmaloke nibbattanti.

Bījagāmāti ettha bījagāmo nāma pañca bījajātāni. **Bhūtagāmo** nāma yaṁkiñci nikkhantamūlapaṇṇam̐ haritakam̐. **Osadhitiṇavanappatayoti** ettha **osadhī**ti osadharukkhā. **Tiṇā**ti bahisārā tālanāḷikerādayo. **Vanappatayoti** vanajetṭhakarukkhā. **Kunnadiyoti** ṭhapetvā pañca mahānadiyo avasesā ninnagā. **Kusobbhā**ti² ṭhapetvā satta mahāsare avasesā rahadādayo. **Dutiyo sūriyoti**-ādīsu dutiyasūriyakāle eko udeti, eko atthaṅgameti. Tatiyakāle eko udeti, eko atthaṅgameti, eko majjhe hoti. Catutthakāle catukulike gāme cattāro piṇḍacārikā dvārapaṭipāṭiyā ṭhitā viya honti. Pañcamādikālepi eseva nayo. **Palujjantī**ti chijjivā chijjivā patanti. **Neva chārikā paññāyati na masī**ti cakkavāḷamahāpathavī Sinerupabbatarājā himavā cakkavāḷapabbato cha kāmāsaḅbā paṭhamajjhānikabrahmalokāti ettake ṭhāne daḍḍhe accharāya gahetabbamattāpi chārikā vā aṅgāro vā na paññāyati. **Ko mantā ko saddhātā**ti ko tassa saddhāpanatthāya samattho, ko vā tassa saddhātā. **Aññātra diṭṭhapadehī**

1. Assātabhāvena (Ka)

2. Kussubbhāti (Sī), kusubbhāti (Syā)

diṭṭhapade sotāpanne ariyasāvake ṭhapetvā ko añño saddahissatīti attho.

Vītarāgoti vikkhambhanavasena vītarāgo. **Sāsanam ājānimsūti** anusitṭhim jānimsu, brahmalokasahabyatāya maggam paṭipajjimsu. **Samasamagatiyoti**¹ dutiyattabhāve sabbākārena samagatiko ekagatiko. **Uttari mettam bhāveyyanti** paṭhamajjhānato uttari yāva tikacatukkajjhānā paṇītam katvā mettam bhāveyyam. **Cakkumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** Bodhipallaṅkeyeva kilesaparinibbānena parinibbuto. Evam aniccalakkhaṇam dīpetvā Satthari desanam vinivaṭṭente pañcasatāpi te aniccakammaṭṭhānikā bhikkhū desanānusārena ñāṇam pesetvā nisinnāsanesuyeva arahattam pāpuṇimsūti.

3. Nagaropamasuttavaṇṇanā

67. Tatiye **yatoti** yadā. **Paccantimanti** raṭṭhapariyante raṭṭhāvasāne nivitṭham. Majjhimadesanagarassa pana rakkhākiccam natthi, tena tam na gahitam. **Nagaraparikkhārehi suparikkhatanti**² nagarālaṅkārehi alaṅkatam. **Akaraṇīyanti** akattabham ajiniyam³. **Gambhīranemāti** gambhīra-āvāṭā. **Sunikhātāti** suṭṭhu sannisīdāpitā. Tam panetaṃ esikāthambham iṭṭhakāhi vā karonti silāhi vā khadirādīhi vā sāraruṅkkhehi. Tam nagaraguttatthāya karontā bahinagare karonti, alaṅkāratthāya karontā antonagare. Tam iṭṭhakāmayam karontā mahantaṃ āvāṭam katvā cayaṃ cinitvā upari aṭṭhamam katvā sudhāya limpanti. Yadā hatthinā dantehi abhīhato na calati, tadā sulitto nāma hoti. Silāthambhādayopi aṭṭhamasā eva honti. Te sace aṭṭha ratanā honti, caturatanamattam āvāṭe pavisati, caturatanamattam upari hoti. Soḷasaratanavīsātiratanesupi eseva nayo. Sabbesañhi upaḍḍham heṭṭhā hoti upaḍḍham upari. Te gomuttavaṅkā honti, tena tesam antare padaramayam⁴ katvā kammaṃ kātuṃ sakkā hoti, te pana katacittakammā paggahitaddhajāva honti.

1. Samagatiyoti (Sī)

2. Parikkhattanti (Sī, Syā, Ka)

3. Agamaṇīyam (Sī), atthapaṇīyam (Ka)

4. Padaracayam (Sī), suparicayam (Ka)

Parikhāti parikkhipitvā ṭhitamātikā. **Anupariyāyapathoti** anto pākārassa pākārena saddhim gato mahāpatho, yattha ṭhitā bahipākāre ṭhitehi saddhim yujjhanti. **Salākanti** saratomarādinissaggiyāvudham. **Jevanikanti** ekatodhārādisesāvudham.

Hatthārohāti sabbepi hatthi-ācariyahatthivejjahatthibandhādayo¹. **Assārohāti** sabbepi assācariya-assavejja-assabandhādayo. **Rathikāti** sabbepi rathācariyarathayo dharatharakkhādayo. **Dhanuggahāti** issāsā. **Celakāti** ye yuddhe jayaddhajaṃ gahetvā purato gacchanti. **Calakāti** “idha rañño ṭhānaṃ hotu, idha asukamahāmattassā”ti evaṃ senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyikāti** sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṃ pavisitvā piṇḍapiṇḍamiva chetvā chetvā dayanti², uppativā niggaçchantīti attho. Ye vā saṅgāmamajjhe yodhānaṃ bhattapānīyaṃ gahetvā pavisanti, tesampetaṃ nāmaṃ. **Uggā rājaputtāti** uggatuggatā saṅgāmāvacaṛā rājaputtā. **Pakkhandinoti** ye “kassa sīsaṃ vā āvudham vā āharāma”ti vatvā “asukassā”ti vuttā saṅgāmaṃ pakkhandivā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. Mahānāgā viya **mahānāgā**, hatthi-ādīsipi abhimukhaṃ āgacchantesu anivattiyayodhānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. **Sūrāti** ekasūrā³, ye sajalikāpi savammikāpi samuddaṃ taritum sakkonti. **Cammayodhinoti** ye cammakañcukaṃ vā pavisitvā saraparittāṇacammaṃ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsakaputtāti** balavasinehā gharadāsayodhā. **Dovārikoti** dvārapālo. **Vāsanalepanasampannoti** vāsanena sabbavivarapaṭicchādanena sudhālepena sampanno, bahi vā khāṇupākārasaṅkhātena vāsanena ghanamaṭṭhena ca sudhālepena sampanno puṇṇaghaṭapantiṃ dassetvā katacittakammaṃ paggaḥhitaddhajo. **Tiṇakaṭṭhodakanti** hatthi-assādīnaṃ ghāsathāya gehānañca chādanatthāya āharitvā bahūsu ṭhānesu ṭhapitatiṇaṃca, gehakaraṇapacanādīnaṃ atthāya āharitvā ṭhapitakaṭṭhañca, yantehi pavesetvā pokkharāṇīsu ṭhapita-udakañca. **Sannicitaṃ hotīti** paṭikacceva anekesu ṭhānesu suṭṭhu nicitaṃ hoti. **Abbhantarānaṃ ratiyāti** antonagaravāsīnaṃ rati-atthāya.

1. ...hatthimeṇḍādayo (Dī-Ṭṭha 1. 142 piṭṭhe)

2. Dassanti (Sī)

3. Ekantasūrā (Ka, Dī-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe ca)

aparitassāyāti tāsam anāpajjanatthāya. **Sāliyavakanti** nānappakārā sāliyo ceva yavā ca. **Tilamuggamāsāparaṇṇanti** tilamuggamāsā ca sesāparaṇṇaṇca.

Idāni yasmā Tathāgatassa nagare kammaṃ nāma natthi, nagarasadisam pana ariyasāvakaṃ nagaraparikkhārasadise ca satta dhamme catu-āhārasadisāni ca cattāri jhānāni dassetvā ekādasasu ṭhānesu arahattaṃ pakkhipitvā desanaṃ vinivaṭṭessāmīti ayaṃ upamā ābhatā, tasmā taṃ desanaṃ pakāsetuṃ idaṃ **evameva khoti**-ādi āradhmaṃ. Tattha **saddhammehīti** sudhammehi. **Saddhoti** okappanasaddhāya ceva paccakkhasaddhāya ca samannāgato. Tattha dānasilādīnaṃ phalaṃ saddahitvā dānādipuññakaraṇe saddhā okappanasaddhā nāma. Maggena āgatasaddhā paccakkhasaddhā nāma. Pasādasaddhātipi esā eva. Tassā lakkhaṇādīhi vibhāgo veditabbo.

“Sampakkhandanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampasādanalakkhaṇā cā”¹ ti hi vacanato idaṃ saddhāya **lakkhaṇam** nāma. “Tīhi bhikkhave ṭhānehi saddho pasanno veditabbo, katamehi tīhi. Silavantānaṃ dassanakāmo hoti”² ti-ādīna² nayena vuttaṃ pana saddhāya **nimittam** nāma. “Ko cāhāro saddhāya, saddhammassavanantissa vacanīyan”³ ti ayaṃ panassā **āhāro** nāma. “Saddhāpabbajitassa bhikkhave bhikkhuno ayaṃ anudhammo hoti, yaṃ rūpe nibbidābahulo viharissatī”⁴ ti ayamassa **anudhammo** nāma. “Saddhā bandhati pātheyyaṃ, sirī bhogānamāsayo”⁵. Saddhā dutiyā purisassa hoti⁶. Saddhāya tarati ogham⁷. Saddhā bijam tapo vuṭṭhi⁸. Saddhāhattho mahānāgo. Upekkhāsetadantavā”⁹ ti-ādīsu pana suttesu etissā baddhabhattapuṭādisarikkhatāya anekasarasatā Bhagavatā pakāsītā. Imasmim pana Nagaropamasuttante esā acalassuppatiṭṭhitatāya esikāthambhasadisā katvā dassitā.

Saddhesikoti saddham esikāthambham katvā ariyasāvako akusalam pajahatīti iminā nayena sabbapadesu yojanā kātabbā. Apicettha hirottappehi tīsu dvāresu samvaro sampajjati, so catupārisuddhisīlam

1. Khu 11. 33 piṭṭhe milindapañhe.

2. Am 1. 149 piṭṭhe.

3. Am 3. 347 piṭṭhe.

4. Vihareyyāti (Sam 2. 147 piṭṭhe.)

5. Sam 1. 41 piṭṭhe.

6. Sam 1. 24 piṭṭhe.

7. Sam 1. 217 piṭṭhe.

8. Khu 1. 291; Sam 1. 175 piṭṭhesu.

hoti. Iti imasmim̐ sutte ekādasasu ṭhānesu arahattaṃ pakkhipithā desanāya kuṭaṃ gahitanti veditabbaṃ.

4. Dhammaññūsuttavaṇṇanā

68. Catutthe **kālaṃ jānātīti** yuttappattakālaṃ jānāti. **Ayaṃ kālo uddesassāti** ayaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhanakālo. **Paripucchāyāti** atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ paripucchāya. **Yogassāti** yoge kammaṃ pakkhipanassa. **Paṭisallānassāti** nilīyanassa ekībhāvassa. **Dhammānudhammapaṭipannoti** navannaṃ lokuttaradhammānaṃ anurūpadhammaṃ pubbhāgapaṭipadaṃ paṭipanno. **Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu puggalaparoparaññū hotīti** evaṃ bhikkhu puggalānaṃ paroparaṃ tikkhamudubhāvaṃ jānanasamattho nāma hoti.

5. Pāricchattakasuttavaṇṇanā

69. Pañcame **pannapalāso**ti patitapalāso. **Jālakajātoti** sañjātapattapupphajālo. Tassa hi pattajālañca pupphajālañca saheva nikkhamati. **Khārakajātoti** pāṭiyekkaṃ sañjātena¹ suvibhattena pattajālakena ca pupphajālakena ca samannāgato. **Kuṭumalakajātoti**² sañjātamakuḷo. **Korakajātoti** avikasitehi mahākucchīhi sambhinnamukhehi pupphehi samannāgato. **Sabbapāliphulloti** sabbākārena supupphito. **Dibbe cattāro māseti** dibbena āyunā cattāro māse. Manussagaṇanāya pana tāni dvādasa vassasahassāni honti. **Paricārentīti** ito cito ca indriyāni cārenti, kīḷantī ramantīti attho.

Ābhāya phuṭaṃ hotīti tattakaṃ ṭhānaṃ obhāsenā phuṭaṃ hoti. Tesañhi pupphānaṃ bālasūriyassa viya ābhā hoti, pattāni paṇṇacchattappamañāni, anto mahātumbamattā reṇu hoti. Pupphite pana pāricchattake ārohanakiccaṃ vā aṅkusakaṃ gahetvā namanakiccaṃ vā pupphāharaṇatthaṃ caṅkoṭakakiccaṃ vā natthi, kantanakavāto uṭṭahitvā pupphāni vaṇṭato kantati, sampaṭicchanaṃ kavāto sampaṭicchati, pavesanakavāto sudhammaṃ devasabhaṃ paveseti, sammajjanakavāto purāṇapupphāni nīharati, santharaṇakavāto pattakaṇṇikakesarāni rañjento santharati. Majjhaṭṭhāne

1. Sañṭhitena (Sī, Syā)

2. Kuṭumalakajātoti (Sī, Syā)

dhammāsanam hoti yojanappamāṇo ratanapallaṅko¹ upari tiyojanena setacchattena dhāriyamānena, tadanantaram Sakkassa devaraṅṅo āsanam atthariyati, tato tettiṃsāya devaputtānam, tato aññesam mahesakkhānam devānam, aññataradevatānam pupphakaṇṇikāva āsanam hoti. Devā devasabham pavisitvā nisīdanti. Tato pupphehi reṇuvaṭṭi uggantvā uparikaṇṇikam āhacca nipatamānā devatānam tigāvutappamāṇam attabhāvaṃ lākhārasaparikkamasajjitam viya suvaṇṇacuṇṇapiṇjaram viya karoti. Ekacce devā ekekaṃ puppham gahetvā aññamaññaṃ paharantāpi kīḷantiyeva. Paharaṇakālepi mahātumbappamāṇā reṇu nikkhamitvā sarīram pabhāsampannehi gandhacuṇṇehi sañjātamanosilārāgam viya karoti. Evaṃ sā kīḷā catūhi māsehi pariyosānam gacchati. **Ayamānubhāvoti** ayam anupharitum ānubhāvo.

Idāni yasmā na Sathā pāricchattakena atthiko, tena pana saddhim upametvā satta ariyasāvake dassetukāmo, tasmā te dassetum **evameva khoti-**ādīmāha. Tattha **pabbajjāya cetetīti** pabbajissāmīti cinteti. **Devānamvāti** devānam viya. **Yāva brahmalokā saddo abbhuggacchatīti** pathavītalato yāva brahmalokā sādhu-kārasaddena sabbam ekasaddameva hoti.

Ayamānubhāvoti ayam khīṇāsavassa bhikkhuno anupharaṇānubhāvo. Imasmim sutte catupārisuddhisīlam pabbajjānissitam hoti, kasiṇaparikkammaṃ paṭhamajjhānasannissitam, vipassanāya saddhim tayo maggā tīṇi ca phalāni arahattamaggasannissitāni honti. Desanāya heṭṭhato vā uparito vā ubhayato vā paricchedo hoti, idha pana ubhayato paricchedo. Tenetaṃ vuttam. Saṅkhepato panettha vaṭṭavivaṭṭam kathitanti veditabbam.

6. Sakkaccasuttavaṇṇanā

70. Chaṭṭhe **parisuddhā ca bhavissantīti** bhiiyoso mattāya parisuddhā bhavissantī nimmalā. **Sakammāragatoti** ettha sa-kāro nipātamattam, kammāragato kammāruddhanagatoti attho.

1. Yojanappamāṇe ratanapallaṅke (Syā)

7. Bhāvanāsuttavaṇṇanā

71. Sattame **ananuyuttassā**ti na yuttappayuttassa hutvā viharato.

Seyyathāpi bhikkhave kukkuṭiyā aṇḍānī imā

kaṇhapakkhasukkapakkhavasena dve upamā vuttā. Tāsu kaṇhapakkhūpamā atthassa asādhikā, itarā sādhikāti sukkapakkhūpamāya eva attho vedītabbo.

Seyyathāti opammatthe nipāto. **Apī**ti sambhāvanatthe. Ubhayanāpi

seyyathāpi nāma bhikkhaveti dasseti. **Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā**

dvādasa vāti ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānīpi

aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya panetaṃ vuttaṃ. Evañhi loke siliṭṭhaṃ

vacanaṃ hoti. **Tānassūti** tāni assu, bhaveyyunti¹ attho. **Kukkuṭiyā sammā**

adhisayitānīti tāya janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesāṃ upari

sayantiyā sammā adhisayitāni. **Sammā pariseditānī**ti kālena kālaṃ utum

gaṇhāpentiyā suṭṭhu samantato seditāni, usmīkatānīti vuttaṃ hoti. **Sammā**

paribhāvitānīti kālena kālaṃ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṃ

gāhāpitānīti attho.

Kiñcāpi tassā kukkuṭiyāti tassā kukkuṭiyā imaṃ tivīdhakiriyākaraṇena

appamādaṃ katvā kiñcāpi na evaṃ icchā uppajjeyya. **Atha kho bhabbāva**

teti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjituṃ

bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṃ tīhākārehi tāni aṇḍāni

paripāliyamānāni na pūṭini honti. Yopi nesāṃ allasineho, so pariyādānaṃ

gacchati, kapālaṃ tanukaṃ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca

kharaṃ hoti, sayampi pariṇāmaṃ gacchati. Kapālassa tanuttā bahiddhā

āloko anto paññāyati, tasmā “ciraṃ vata mayāṃ saṃkuṭitahatthapādā

sambādhe sayimha, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro

bhavissati”ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaṃ pādena paharanti, gīvaṃ

pasārenti, tato taṃ kapālaṃ dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhunantā

taṃkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamantiyeva. Nikkhamantā ca

gāmakkhettaṃ upasobhayamānā vicaranti.

1. Te bhavēyyunti (Sī, Syā)

Evameva khoti idaṃ opammasampañipādanam. Tam evam atthena saṃsandetvā veditabbam—tassā kukkuṭiyā aṇḍesu adhisayanāditividhakiriyākaraṇam viya hi imassa bhikkhuno bhāvanam anuyuttakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānam apūtibhāvo viya bhāvanam anuyuttassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, tassā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānam allasinehāpariyādānam viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehāpariyādānam, aṇḍakapālānam tanubhāvo viya bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭapotakānam nakhatuṇḍakānam thaddhabhāvo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasannasūrabhāvo, kukkuṭapotakānam pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhikālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭapotakānam pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosam padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāñāṇagabbham gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikam utusappāyam vā bhojanasappāyam vā puggalasappāyam vā dhammassavanasappāyam vā labhitvā ekāsane nisinnasseva vipassanam vaḍḍhentassa anupubbādhiगतena arahattamaggena avijjaṇḍakosam padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattappattakālo veditabbo.

Yathā pana kukkuṭapotakānam pariṇatabhāvam ñatvā mātāpi aṇḍakosam bhindati, evam tathārūpassa bhikkhuno ñāṇāparipākam ñatvā Satthāpi—

“Ucchinda sinehamattano, kumudam sārādikaṃva paṇinā.

Santimaggameva brūhaya, nibbānam Sugatena desitan”¹—

Ādinā nayena obhāsam pharivā gāthāya avijjaṇḍakosam paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosam bhinditvā arahattam pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotakā gāmakkhettam upasobhayamānā tattha vicaranti, evam ayampi mahākhīṇāsavo nibbānārammaṇam phalasangāpattim appetvā saṃghārāmaṃ upasobhayamāno vicarati.

1. Khu 1. 54 piṭṭhe.

Phalagaṇḍassāti vaḍḍhakissa. So hi olambakasaṅkhātāṃ phalaṃ cāretvā¹ dārūnaṃ gaṇḍaṃ haratīti phalagaṇḍoti vuccati. **Vāsijaṭeti** vāsidaṇḍakassa gahaṇaṭṭhāne. **Ettakaṃ me ajja āsavānaṃ khīṇanti** pabbajitassa hi pabbajjāsaṅkhepena uddesena paripucchāya yonisomanasikārena vattapaṭipattiyā ca niccakālaṃ āsavā khīyanti. Evaṃ khīyamānānaṃ pana nesaṃ “ettakaṃ ajja khīṇaṃ ettakaṃ hiyyo”ti evamassa ñāṇaṃ na hotīti attho. Imāya upamāya vipassanānisaṃso dīpito.

Hemantikenāti hemantasamayena. **Paṭippassambhanti**² thirabhāvena parihāyanti. **Evameva khoti** ettha mahāsamuddo viya sāsanaṃ datṭhabbaṃ, nāvā viya yogāvacarō, nāvāya mahāsamudde pariyāyanaṃ viya imassa bhikkhuno ūnapañcavassakāle ācariyupajjhāyānaṃ santike vicaraṇaṃ, nāvāya mahāsamudda-udakena khajjamānānaṃ bandhanānaṃ tanubhāvo viya bhikkhuno pabbajjāsaṅkhepena uddesaparipucchādīhiyeva saṃyojanānaṃ tanubhāvo, nāvāya thale ukkhittakālo viya bhikkhuno nissayamuttakassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe vasanakālo, divā vātātapena saṃsussanaṃ viya vipassanāñāṇena taṇhāsinehassa saṃsussanaṃ, rattim himodakena temanaṃ viya kammaṭṭhānaṃ nissāya uppanna pītipāmojjena cittatemaṇaṃ, rattindivaṃ vātātapehi ceva himodakena ca parisukkhaparitintānaṃ bandhānānaṃ dubbalabhāvo viya vipassanāñāṇapītipāmojjehi saṃyojanānaṃ bhīyyoso mattāya dubbalabhāvo, pāvussakamegho viya arahattamaggañāṇaṃ, meghavutṭhi-udakena nāvāya antopūtibhāvo viya āradhavi-passakassa rūpasattakādivasena vipassanaṃ vaḍḍhentassa okkhāyamāne pakkhāyamāne kammaṭṭhāne ekadivasaṃ utusappāyādīni laddhā ekapallaṅkena nisinnassa arahattaphalādhigamo, pūtibandhanāya nāvāya kiñci kālaṃ ṭhānaṃ³ viya khīṇasaṃyojanassa arahato mahājanaṃ anuggaṇhantassa yāvatāyukaṃ ṭhānaṃ, pūtibandhanāya nāvāya anupubbena bhijjitvā apanṇattikabhāvūpagamo viya khīṇāsavassa upādinnakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa apanṇattikabhāvūpagamoti imāya upamāya saṃyojanānaṃ dubbalatā dīpitā.

1. Dhāretvā (Syā, Ka)

2. Parihāyantīti (Ka)

3. Kañcikalāṭṭhānaṃ (Sī)

8. Aggikkhandhopamasuttavaṇṇanā

72. Aṭṭhamam atthuppattiyam kathitam. Atthuppatti panassa heṭṭhā Cūlaccharāsaṅghātasuttavaṇṇanāya¹ vitthāritā eva. **Passatha noti passatha nu. Āliṅgitvāti** upagūhitvā. **Upanisīdeyyāti** samīpe nissāya nisīdeyya. **Upanipajjeyyāti** upagantvā nipajjeyya. **Ārocayāmīti** ācikkhāmi. **Paṭivedayāmīti** paṭivedetvā jānāpetvā kathemi. **Vālarajjuyāti** assavālagovālehi vaṭṭitarajjuyā. **Paccorasminti** uramajjhe. **Pheṇuddehakanti** pheṇam uddehitvā², ussādetvāti attho. **Attatthanti** attano diṭṭhadhammikasamparāyikalokiyalokuttaram attham. **Paratthobhayatthesupi** eseva nayo. Sesamettha yam vattabham siyā, tam sabbam Cūlaccharāsaṅghātasuttassa³ atthuppattiyam kathitameva. Idañca pana suttam kathetvā Satthā Cūlaccharāsaṅghātasuttam kathesi. Navamam uttānatthameva.

10. Arakasuttavaṇṇanā

74. Dasame **parittanti** appam thokam. Tañhi sarasaparittatāyapi khaṇaparittatāyapi ṭhitiparittatāyapi parittameva. Lahum uppajjitvā nirujjhanato **lahukam**⁴. **Mantāyam boddhabbanti** mantāya boddhabbam, paññāya jānitabbanti attho. **Pabbateyyāti** pabbatasambhavā. **Hārahārinīti** rukkhanaḷaveḷu-ādīni haritabbāni haritum samatthā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Mahāvaggo sattamo.

8. Vinayavagga

1. Paṭhamavinayadharasuttavaṇṇanā

75. Aṭṭhamassa paṭhame **āpattim jānāti**ti āpattimyeva āpattīti jānāti. Sesapadesupi eseva nayo.

1. Am-Ṭṭha 1. 46 piṭṭhe.

3. Am 1. 9 piṭṭhe.

2. Uddahitvā (Sī, Syā)

4. Lahusam (Sī, Ṭikāyam ca)

2. Dutiyaṅgavīṇāyadharasuttavaṅṅanaṁ

76. Dutiye **svāgatānī**ti su-āgatāni suppaṅṅaṇāni. **Suvibhattānī**ti koṭṭhāsato suṭṭhu vibhattāni. **Suppavattīnī**ti āvajjitāvajjitatṭhāne suṭṭhu pavattāni daḷhappagaṅṅaṇāni. **Suvinicchitānī**ti suṭṭhu vinicchitāni. **Suttasoti** vitaṅṅato. **Anubyaṅṅjanasoti** Khandhakaparivārato.

3. Tatiyaṅgavīṇāyadharasuttavaṅṅanaṁ

77. Tatiye **vinaye kho pana ṭhito hotī**ti vinayalakkhaṇe patiṭṭhito hoti. **Asamhīroti** na sakkā hoti gahitaggahaṅṅaṇaṁ vissajjāpetum.

9. Satthusāsanasuttavaṅṅanaṁ

83. Navame **ekoti** adutiyo. **Vūpakatṭhoti** kāyena gaṅṅato, cittena kilesehi vūpakatṭho vivekatṭho dūrībḅhūto. **Appamattoti** sati-avippavāse ṭhito. **Pahitattoti** pesitatto. **Nibbidāyāti** vaṭṭe ukkaṅṅṅhanatṭhāya. **Virāgāyāti** rāgādīnaṁ virajjanatṭhāya. **Nirodhāyāti** appavattikaraṅṅatṭhāya. **Vūpasamāyāti** kilesavūpasamāya appavattiyā. **Abhiññāyāti** tilakkhaṅṅaṁ āropetvā abhijānanatṭhāya. **Sambodhāyāti** maggasaṅṅkhātassa sambodhassa atṭhāya. **Nibbānāyāti** nibbānassa sacchikaraṅṅatṭhāya.

10. Adhikaraṅṅasamathasuttavaṅṅanaṁ

84. Dasame adhikaraṅṅāni samenti vūpasamentīti **adhikaraṅṅasamathā**. **Uppannuppannānanti** uppannānaṁ uppannānaṁ. **Adhikaraṅṅānanti** vivādādhikaraṅṅaṁ anuvādādhikaraṅṅaṁ āpattādhikaraṅṅaṁ kiccādhikaraṅṅanti imesaṁ catunnaṁ. **Samathāya vūpasamāyāti** samathatṭhāñceva vūpasamanatṭhāñca. **Sammukhāvīṇāyato dātabbo -pa- tiṅṅavattḅhārakoti** ime satta samathā dātābbā. Tesam vinicchāyo vinayasamvaṅṅanato¹ gahetabbo. Apica Dīghanikāye.

1. Vi-ṭṭha 4. 36 piṭṭhe.

Saṅgīsisuttavaṇṇanāyampi¹ vitthāritoyeva, tathā Majjhimanikāye
Sāmagāmasuttavaṇṇanāyāti².

Vinayavaggo aṭṭhamo.

Ito parāni satta suttāni uttānatthāneva. Na hettha kiñci hetṭhā
avuttanayaṃ nāma atthīti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Sattakanipātassa samvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Di-Ṭṭha 3. 223 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 4. 28 piṭṭhe.

Aṭṭhakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Mettāvagga

1. Mettāsuttavaṇṇanā

1. Aṭṭhakanipātassa paṭhame **āsevitāyāti** ādarena sevitāya. **Bhāvitāyāti** vadḍhitāya. **Bahulīkatāyāti** punappunam katāya. **Yānikatāyāti** yuttayānasadisakatāya. **Vatthukatāyāti** patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katāya. **anuttḥitāyāti** paccupaṭṭhitāya. **Paricitāyāti** samantato citāya upacitāya. **Susamāraddhāyāti** suṭṭhu samāraddhāya sukatāya. **Ānisaṃsāti** guṇā. **Sukham supatīti**-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Ekādasakanipāte vakkhāma.

Appamāṇanti pharaṇavasena appamāṇaṃ. **Tanū saṃyojanā honti**, **passato upadhikkhayanti** mettāpadaṭṭhānāya vipassanāya anukkamena upadhikkhayasaṅkhātāṃ arahattaṃ pattassa dasa saṃyojanā pahīyantīti attho. Atha vā **tanū saṃyojanā hontīti** paṭighaṇceva paṭighasampayuttasaṃyojanā ca tanukā honti. **Passato upadhikkhayanti** tesāmyeva kilesūpadhīnaṃ khayasaṅkhātāṃ mettaṃ adhigamavasena passantassa. **Kusalī tena hotīti** tena mettāyanena kusalo hoti. **Sattasaṇḍanti** sattaṅkhātēna saṇḍena samannāgataṃ, sattabharitanti attho. **Vijetvāti** adaṇḍena asatthēna dhammeneva vijitvā. **Rājisayoti** isisadisā dhammikaṛājāno. **Yajamānāti** dānāni dadamānā. **Anupariyagāti** vicarīmsu.

Assamedhanti-ādīsu¹ porāṇakarājakāle kira sassamedhaṃ purisamedhaṃ sammāpāsāṃ vācāpeyyanti cattāri saṅghavatthūni ahesuṃ, yehi

1. Sassamedhanti-ādīsu (Syā, Ka) Saṃ-Ṭṭha 1. 133 piṭṭhepi passitabbaṃ.

rājāno lokam saṅgaṇhiṃsu. Tattha nipphanasassato dasamabhāgaggahaṇam **sassamedham** nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānam chamāsikam bhattavetanānuppadānam **purisamedham** nāma, purisasaṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānam hatthato lekham gahetvā tīṇi vassāni vinā vaḍḍhiyā saḥassadvisahassamattadhanānuppadānam **sammāpāsam** nāma. Tañhi sammā manusse pāseti hadaye bandhitvā viya ṭhapeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. “Tāta mātulā”ti-ādinā nayena pana saṅhavācābhaṇanam **vācāpeyyam** nāma, piyavācāti attho. Evaṃ catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahitam raṭṭham iddhañceva hoti phītañca bahu-annapānam khemaṃ nirabbudam. Manussā mudā modamānā ure putte naccantā apārutagharā viharanti. Idam gharadvāresu aggaḷānam abhāvato **niraggaḷanti** vuccati. Ayam porāṇikā paveṇi.

Aparabhāge pana Okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅgahavatthūni imaṅca raṭṭhasampattiṃ parivattetvā uddhammūlakam katvā **assamedham purisamedhanti**-ādike pañca yaññe nāma akāmsu. Tesu assamettha medhanti vadhentīti **assamedho**. Dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ekasmiṃ pacchimadivaseyeva sattanavutipaṅcapasusataghātabhimsanassa ṭhapetvā bhūmiṅca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Purisamettha medhantīti **purisamedho**. Catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Sammettha pāsantīti **sammāpāso**. Divase divase yugachiggaḷe pavesanadaṇḍakasaṅkhātam sammam khipitvā tassa patitokāse vedim katvā saṃhārimehi yūpādihi sarassatīnadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomam gacchantena yajitabbassa satrayāgassetam¹ adhivacanam. Vājemettha pivantīti **vājapeyyo**. Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa² yaññassetam adhivacanam. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**. Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetam adhivacanam.

1. Sataghātassetam (Ka), Sabbayāgassetam (Am-Ṭṭha 2. 302 piṭṭhe)

2. Sattarasasattarasakadakkhiṇassa (Ka)

Kalampi te nānubhavanti soḷasinti sabbepi mahāyāgā ekassa mettācittassa vipākamahantaṭāya soḷasim kalam na agghanti, soḷasamaṃ bhāgam na pāpuṇantīti attho. **Na jinātīti** na attanā parassa jānim karoti. **Na jāpayeti** na parena parassa jānim kāreti. **Mettaṃsoti** mettāyamānacittakoṭṭhāso hutvā. **Sabbabhūtānanti** sabbasattesu. **Veram tassa na kenacīti** tassa kenaci saddhim akusalaveram vā puggalaveram vā natthi.

2. Paññāsuttavaṇṇanā

2. Dutiye **ādibrahmacariyāyāti** maggabrahmacariyassa ādibhūtāya. **Paññāyāti** vipassanāya. **Garuṭṭhāniyanti** gāravuppattipaccayabhūtaṃ garubhāvanīyaṃ. **Tibbanti** bahalam¹. **Paripucchatīti** atthapāli-anusandhipubbāparam² pucchati. **Paripañhatīti** pañham karoti, idaṅcidaṅca paṭipucchissāmīti vitakketi. **Dvayenāti** duvidhena. **Anānākathikoti** anānattakathiko hoti. **Atiracchānakathikoti** nānāvidham tiracchānakatham na katheti. **Ariyam vā tuṇhībhāvanti** ariyatūṇhībhāvo nāma catutthajjhānam, sesakammaṭṭhānāmanasikāropi vaṭṭati. **Jānam jānātīti** jānitabbakam jānāti. **Passam passatīti** passitabbakam passati. **Piyattāyāti** piyabhāvattāyāya. **Garuttāyāti** garubhāvattāyāya. **Bhāvanāyāti** bhāvanattāyāya gūṇasambhāvanāya vā. **Sāmaññāyāti** samaṇadhammatthāya. **Ekībhāvāyāti** nirantarabhāvattāyāya.

3-4. Appiyasuttadvayavaṇṇanā

3-4. Tatiye **appiyapasamsīti** appiyajanassa pasamsako vaṇṇabhānī. **Piyagarahīti** piyajanassa nindako garahako. Catutthe **anavaññattikāmoti** “aho vata maṃ aññena avajāneyyun”ti anavajānanakāmo. **Akālāññūti** kathākālam³ na jānāti, akāle katheti. **Asucīti** asucīhi kāyakammādīhi samannāgato.

5. Paṭhamalokadhammasuttavaṇṇanā

5. Pañcame lokassa dhammāti **lokadhammā**. Etehi muttā⁴ nāma natthi, Buddhānampi honti. Tenevāha **lokaṃ anuparivattantīti** anubandhanti

1. Balavam (Ka) 2. ...pubbāparāni (Sī, Syā) 3. Kālākālam (Syā) 4. Mutto (Ka)

nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. **Loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattatīti** ayañca loko ete anubandhati na pajahati, tehi dhammehi na nivattatīti attho.

Lābho alābhoti lābhe āgate alābho āgatoyevāti veditabbo. **Ayasādīsipi** eseva nayo. **Avekkhati vipariṇāmadhammeti** “vipariṇāmadhammā ime”ti evaṃ avekkhati. **Vidhūpitāti** vidhamitā viddhamsitā. **Padañca ñatvāti** nibbānapadam jānitvā. **Sammappajānāti bhavassa pāragūti** bhavassa pāram gato nipphattim matthakam patto, nibbānapadam ñatvāva tam pāram gatabhāvam sammappajānātīti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Dutiyalokadhammasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **ko visesoti** kim visesakāraṇam. **Ko adhippayāsoti** ko adhikappayogo. **Pariyādāyāti** gahetvā pariniṭṭhapetvā. Idhāpi vaṭṭavivaṭṭameva kathitam.

7. Devadattavipattisuttavaṇṇanā

7. Sattame **acirapakkanteti** saṅgham bhinditvā na cirapakkante. **Ārabbhāti** āgamma paṭicca sandhāya. **Attavipattinti** attano vipattim vipannākāram. Sesapadesupi eseva nayo. **Abhibhuyyāti** abhibhavitvā madditvā.

8. Uttaravipattisuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **Vaṭajālikāyanti**¹ evaṃnāmake vihāre. So kira vaṭavane niviṭṭhattā Vaṭajālikāti saṅkham gato². **Pāturahosīti** imamattham devarañño āroccasāmīti gantvā pākaṭo ahosi. **Ādibrahmacariyakoti** sikkhattayasaṅgahassa sakalasāsanabrahmacariyassa ādibhūto.

9. Nandasuttavaṇṇanā

9. Navame **kulaputtoti** jātikulaputto. **Balavāti** thāmasampanno. **Pāsādikoti** rūpasampattiyā pasādajanako. **Tibbarāgoti** bahalarāgo³. **Kimaññatrāti**—ādīsu ayamattho—kim aññena

1. Dhavajālikāyanti (Sī), vaṭajālikāyanti (Syā)

2. Niṭṭham gato (Sī)

3. Balavarāgo (Sī)

kāraṇena kathitena, ayaṃ Nando indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyamanuyutto satisampajaññaena samannāgato, yehi¹ Nando sakkoti paripuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ caritum. Sace imehi kāraṇehi samannāgato nābhavissa, na sakuṇeyyāti. **Itiha tatthāti** evaṃ tattha. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

10. Kāraṇḍavasuttavaṇṇanā

10. Dasame aññaena aññaṃ paṭicarati aññaena kāraṇena vacanena vā aññaṃ kāraṇaṃ vacanaṃ vā paṭicchādeti. **Bahiddhā kathaṃ apanāmeti** bāhirato aññaṃ āgantukakathaṃ otāreti². **Apaneyyesoti**³ apaneyyo nīharitabbo esa. **Samaṇadūsīti** samaṇadūsako. **Samaṇapalāpoti** vīhīsu vīhipalāpo viya nissāratāya samaṇesu samaṇapalāpo. **Samaṇakāraṇḍavoti** samaṇakacavaro. **Bahiddhā nāsentīti** bahi nīharanti. **Yavakarāṇeti** yavakhette. **Phuṇamānassāti** ucce ṭhāne ṭhatvā mahāvāte opuniyamānassa. **Apasammajjantīti** sāraddhaññaṇaṃ ekato dubbaladdhaññaṇaṃ ekato karaṇatthaṃ punappunaṃ apasammajjanti, apasammajjanisaṅkhātena vātaggāhinā suppena vā vatthena vā nīharanti⁴. **Daddaranti** daddarasaddam⁵.

Samvāsā'yanti samvāsena ayaṃ. **Vijānāthāti** jāneyyātha. **Santavācoti** saṅhavāco. **Janavatīti** janamajjhe. **Raho karoti karaṇanti** karaṇaṃ vuccati pāpakammaṃ, taṃ raho paṭicchanno hutvā karoti. **Saṃsappī ca musāvādīti** saṃsappitvā musāvādī, musā bhaṇanto saṃsappati phandatīti attho. Imasmim sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Mettāvaggo paṭhamo.

2. Mahāvagga

1. Verañjasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **abhivādetīti** evamādīni **na samaṇo Gotamoti** ettha vuttanakārena yojetvā evamettha attho

1. Yena (Sī, Ka)

2. Osāreti (Ka)

3. Apaneyyoti (Sī, Syā)

4. Paharanti (Sī, Syā)

5. Babbarasaddam (Sī, Syā)

veditabbo “na vandati nāsanā vuṭṭhāti, nāpi ‘idha bhonto nisīdantū’ti evaṃ āsanena vā nimanteti”ti. Ettha hi vāsaddo vibhāvane nāma atthe “rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti-ādīsu viya. Evaṃ vatvā atha attano abhivādanādīni akarontaṃ Bhagavantaṃ disvā āha **tayidaṃ bho Gotama tathevāti**. Yaṃ taṃ mayā sutam, taṃ tatheva, taṃ savanañca me dassanañca saṃsandati sameti, atthato ekībhāvaṃ gacchati. Na hi bhavaṃ Gotamo -pa- āsanena vā nimanteti. Evaṃ attanā sutam diṭṭhena nigametvā nindanto āha **tayidaṃ bho Gotama na sampannamevāti** taṃ abhivādanādīnaṃ akaraṇaṃ ayuttamevāti.

Athassa Bhagavā attukkaṃsanaparavambhanadosaṃ anupagamma karuṇāsītalena hadayena taṃ aññāṇaṃ vidhamitvā yuttabhāvaṃ dassetukāmo **nāhaṃ taṃ brāhmaṇāti**-ādimāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho— ahaṃ brāhmaṇa appaṭihatena sabbaṇṇutaññāṇacakkhunā olokontopi taṃ puggalaṃ etasmiṃ sadevakādibhede loka na passāmi, yamaṃ abhivādeyyaṃ vā paccuṭṭheyyaṃ vā āsanena vā nimanteyyaṃ. Anacchariyaṃ vā etaṃ, svāhaṃ¹ ajja sabbaññutaṃ patto evarūpaṃ nipaccakārāhaṃ puggalaṃ na passāmi. Apica kho yadāpāhaṃ sampatijātova uttarena mukho sattapadavīhārena gantvā sakalaṃ dasasahassilokadhātuṃ olokesiṃ, tadāpi etasmiṃ sadevakādibhede loka taṃ puggalaṃ na passāmi, yamaṃ evarūpaṃ nipaccakāraṃ kareyyaṃ. Atha kho maṃ soḷasakappasahassāyuko khīṇāsavamahābrahmāpi añjaliṃ paggahetvā “tvaṃ loka mahāpuriso, tvaṃ sadevakassa lokassa aggo ca jeṭṭho ca seṭṭho ca, natthi tayā uttaritaro”ti sañjātasomanasso patimānesi. Tadāpi cāhaṃ attanā uttaritaraṃ apassanto āsabiṃ vācaṃ nicchāresiṃ “aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassā”ti. Evaṃ sampatijātassāpi mayhaṃ abhivādanādiraho puggalo natthi, svāhaṃ idāni sabbaññutaṃ patto kaṃ abhivādeyyaṃ. Tasmā tvaṃ brāhmaṇa mā Tathāgata² evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ patthayi³. Yañhi brāhmaṇa Tathāgato abhivādeyya vā -pa- āsanena vā nimanteyya, muddhāpi tassa puggalassa rattipariyosāne paripākasithilabandhanaṃ vaṇṭā muttatālapphalaṃ viya gīvato chijjitvā sahasāva bhūmiyaṃ nipateyya.

1. Yvāhaṃ (Vi-Ṭṭha 1. 102 piṭṭhe)

2. Tathāgate (Ka)

3. Patthayittha (Ka)

Evam vuttepi brāhmaṇo duppaññatāya Tathāgatassa lokajēṭṭhabhāvaṃ asallakkhento kevalaṃ taṃ vacanaṃ asahamāno āha **arasarūpo bhavaṃ Gotamoti**. Ayaṃ kirassa adhippāyo—yaṃ loke abhivādanapaccuṭṭhāna añjalikammasāmīcikammaṃ “sāmaggirasō”ti vuccati, taṃ bhoto Gotamassa natthi. Tasmā arasarūpo bhavaṃ Gotamo, arasajātiko arasasabhāvoti. Athassa Bhagavā cittamudubhāvajanatanatthaṃ ujuvipaccanīkabhāvaṃ pariharanto aññathā tassa vacanassa atthaṃ attani sandassento **atthi khvesa brāhmaṇa pariyāyoti**-ādimāha.

Tattha **atthi khvesā**ti atthi kho esa. **Pariyāyoti** kāraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—atthi kho brāhmaṇa etaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena maṃ “arasarūpo bhavaṃ Gotamo”ti vadamāno puggalo sammā vadeyya, avitathavādīti saṅkhaṃ gaccheyya. Katamo pana soti? Ye te brāhmaṇa rūparasā -pa-phoṭṭhabbarasā, te Tathāgatassa pahīnāti. Kim vuttaṃ hoti? Ye te jātivāsena vā upapattivasena vā¹ seṭṭhasammatānampi puthujjanānaṃ rūpārammaṇādīni assādentānaṃ abhinandantānaṃ rajjantānaṃ uppajjanti kāmasukhassādasāṅkhātā rūparasā saddarasā gandharasā rasarasā phoṭṭhabbarasā, ye imaṃ lokaṃ gīvāya bandhitvā viya āviñchanti², vatthārammaṇādisāmaggiyañca³ uppannattā sāmaggirasāti vuccanti, te sabbepi Tathāgatassa pahīnā. “Mayhaṃ pahīnā”ti vattabbepi mamaṅkārena⁴ attānaṃ anukkipanto dhammaṃ deseti, desanāvīlāso vā esa Tathāgatassa.

Tattha **pahīnāti** cittasantānato vigatā, pajahitā vā. Etasmiṃ panatthe karaṇe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Ariyamaggasatthena ucchinnaṃ taṇhāvijjāmayāṃ mūlaṃ etesanti **ucchinnaṃ mūlā**. Tālavatthu viya nesaṃ vatthu katanti **tālāvatthukatā**. Yathā hi tālarukkhaṃ samūlaṃ uddharitvā tassa vatthumatte tasmim padese kate na puna tassa tālassa uppatti paññāyati, evaṃ ariyamaggasatthena samūle rūpādirase uddharitvā tesam pubbe uppannapubbabhāvena vatthumatte cittasantāne kate sabbepi te tālāvatthukatāti vuccanti. Aviruḷhidhammattā vā matthakacchinnatālo viya katāti bhālāvatthukatā. Yasmā pana evaṃ tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā⁵

1. Uppattivasena vā (Sī, Syā)

2. Āviñjanti (Syā)

3. ...sāmaggiyā vā (Sī, Syā)

4. Mamaṅkārena (Sī, Syā)

5. Anu-abhāvaṃkatā (Sī, Syā)

honti, yathā nesam pacchābhāvo na hoti, tathā katā honti. Tasmā āha **anabhāvaṃkatāti. Āyatim anuppādadhammāti** anāgate anuppajjanakasabhāvā.

No ca kho yaṃ tvaṃ sandhāya vadesīti yañca kho tvaṃ sandhāya vadesi, so pariyāyo na hoti. Nanu ca evaṃ vutte yo brāhmaṇena vutto sāmaggiraso, tassa attani vijjamānatā anuññātā hotīti? Na hoti. Yo hi nam sāmaggirasam kātuṃ bhabbo hutvā na karoti, so tadabhāvena arasarūpoti vattabbataṃ arahati. Bhagavā pana abhabbova etaṃ kātuṃ, tenassa karaṇe¹ abhabbataṃ pakāsento āha “no ca kho yaṃ tvaṃ sandhāya vadesī”ti. Yaṃ pariyāyaṃ sandhāya tvaṃ maṃ “arasarūpo”ti vadesi, so amhesu neva vattabboti.

Evaṃ brahmaṇo attanā adhippetam arasarūpatam āropetum asakkonto athāparam **nibbhogobhavanti**-ādimāha. Sabbapariyāyesu cettha vuttanayeneva yojanākkamaṃ viditvā sandhāyabhāsitamattam² evaṃ veditabbam—brāhmaṇo tadeva vayovuddhānam abhivādanādikammaṃ loke “sāmaggiparibhogo”ti maññamāno tadabhāvena ca Bhagavantam “nibbhogo”ti-ādimāha. Bhagavā ca yvāyaṃ rūpādīsu sattānam chandarāgaparibhogo, tadabhāvaṃ attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo yaṃ loke vayovuddhānam abhivādanādikulasamudācarakammaṃ lokiyā karonti, tassa akiriyaṃ sampassamāno Bhagavantam **akiriyavādoti** āha. Bhagavā pana yasmā kāyaduccaritādīnam akiriyaṃ vadati, tasmā taṃ akiriyavāditam³ attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni. Tattha ṭhapetvā kāyaduccaritādīni avasesā akusalā dhammā **anekavihitā pāpakā akusalā dhammāti** veditabbā.

Puna brāhmaṇo tadeva abhivādanādikammaṃ Bhagavati apassanto “imaṃ āgamma ayaṃ lokatanti lokapaveṇī ucchijjati”ti maññamāno Bhagavantam **ucchedavādoti** āha. Bhagavā pana yasmā pañcakāmaguṇikarāgassa ceva akusalacittadvayasampayuttassa ca dosassa anāgāmimaggena ucchedam vadati, sabbākusalasambhavassa pana mohassa arahattamaggena.

1. Kāraṇena (Sī, Syā)

2. Sandhāyabhāsitamattam (?)

3. Akiriyavādam (Ka)

ucchedaṃ vadati, ṭhapetvā te tayo avasesānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ yathānurūpaṃ catūhi maggehi ucchedaṃ vadati, tasmā taṃ ucchedavādaṃ¹ attani sampassamāno aparaṃ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo “jigucchati maññe samaṇo Gotamo idaṃ vayovuddhānaṃ abhivādanādikulāsamudācārakammaṃ, tena taṃ na karotī”ti maññamāno Bhagavantaṃ **jegucchīti** āha. Bhagavā pana yasmā jigucchati kāyaduccaritādīhi, yāni kāyavacīmanoduccaritāni ceva yā ca akusalānaṃ lāmakadhammānaṃ samāpatti samāpajjanā samaṅgibhāvo, taṃ sabbampi gūthaṃ viya maṇḍanaajātiko puriso jigucchati hiriyati, tasmā taṃ jegucchitaṃ attani sampassamāno aparaṃ pariyāyamanujāni. Tattha **kāyaduccaritenāti**—ādi karaṇavacanaṃ upayogatthe daṭṭhabbaṃ.

Puna brāhmaṇo tadeva abhivādanādikammaṃ Bhagavati apassanto “ayaṃ idaṃ lokajetthakakammaṃ vineti vināseti, atha vā yasmā etaṃ sāmīcikammaṃ na karoti, tasmā ayaṃ vinetaḥ niggāṇhitabbo”ti maññamāno Bhagavantaṃ **venayikoti** āha. Tatrāyaṃ padattho—vinayatīti vinayo, vināsetīti vuttaṃ hoti. Vinayo eva **venayiko**. Vinayaṃ vā arahatīti **venayiko**, niggahaṃ arahatīti vuttaṃ hoti. Bhagavā pana yasmā rāgādīnaṃ vinayāya vūpasamāya dhammaṃ deseti, tasmā venayiko hoti. Ayameva cettha padattho—vinayāya dhammaṃ desetīti venayiko. Vicitrā hi taddhitavutti. Svāyaṃ taṃ venayikabhāvaṃ attani sampassamāno aparaṃ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo yasmā abhivādanādīni sāmīcikammāni karontā vayovuddhe tosentī hāsentī, akarontā pana tāpentī vihesentī domanassaṃ nesaṃ uppādentī, Bhagavā ca tāni na karoti, tasmā “ayaṃ vayovuddhe tapatī”ti maññamāno sappurisācāravirahitattā vā “kapaṇapuriso ayan”ti maññamāno Bhagavantaṃ **tapassīti** āha. Tatrāyaṃ padattho—tapatīti tapo, rosetī vihesetīti attho. Sāmīcikammākaraṇassetāṃ adhivacanaṃ. Tapo assa atthīti **tapassī**. Dutiye atthavikappe byañjanāni avicāretvā loke kapaṇapuriso

1. Taṃ ucchedabhāvaṃ (Ka)

tapassīti vuccati. Bhagavā pana ye akusalā dhammā lokam tapanato tapanīyāti vuccanti, tesam pahīnattā yasmā tapassīti saṅkham gato, tasmā tam tapassitam attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni. Tatrāyam vacanattho—tapantīti tapā, akusaladhammānametaṃ adhivacanaṃ. Te tape assi nirassi pahāsi viddhamāsīti tapassī.

Puna brāhmaṇo tam abhivādanādikammaṃ devalokagabbhasampattiya devalokaṭṭhapaṭisaṅghapaṭilābhāya samvattatīti maññamāno Bhagavati cassa abhāvaṃ disvā Bhagavantaṃ **apagabbho**ti āha. Kodhavasena vā Bhagavato mātukucchismiṃ paṭisaṅghiggaḥaṇe dosaṃ dassentopi evamāha. Tatrāyam vacanattho—gabbhato apagatoti **apagabbho**, abhabbo devalokūpapattim pāpuṇitunti adhippāyo. Hīno vā gabbho assāti apagabbho. Devalokagabbhapaṭisaṅghapaṭilābhāya āyatim hīnagabbhapaṭilābhāgīti. Hīno vāssa¹ mātukucchismiṃ gabbhavāso ahoṣīti adhippāyo. Bhagavato pana yasmā āyatim gabbhaseyyā apagatā, tasmā so tam apagabbhataṃ attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni. Tatra ca **yassa kho brāhmaṇa āyatim gabbhaseyyā punabbhavābhiniḥḥatti pahīnāti** etesaṃ padānaṃ evamattho daṭṭhabbo—brāhmaṇa yassa puggalassa anāgate gabbhaseyyā punabbhave ca abhiniḥḥatti anuttarena maggena vihatakāraṇattā pahīnā. Gabbhaseyyāgahaṇena cettha jalābujayoni gahitā, punabbhavābhiniḥḥattiggahaṇena itarā tissopi.

Apica gabbhassa seyyā **gabbhaseyyā**. Punabbhavo eva abhiniḥḥatti **punabbhavābhiniḥḥattīti** evamettha attho daṭṭhabbo. Yathā ca viññāṇaṭṭhitīti vuttepi na viññāṇato aññā ṭhiti atthi, evamidhāpi na gabbhato aññā seyyā veditabbā. Abhiniḥḥatti ca nāma yasmā punabbhavabhūtāpi apunabbhavabhūtāpi atthi, idha ca punabbhavabhūtā adhippetā, tasmā vuttam “punabbhavo eva abhiniḥḥatti punabbhavābhiniḥḥattīti”ti.

Evam āgatakālato paṭṭhāya arasarūpatādīhi aṭṭhahi akkosavatthūhi akkosantampi brāhmaṇam Bhagavā dhammissaro dhammarājā dhammassamī Tathāgato anukampāya sītaleneva² cakkhunā brāhmaṇam olokento yaṃ dhammadhātum paṭivijjhivā desanāvīlāsappatto nāma hoti,

1. Tassa (Ka)

2. Anukampāsītaleneva (Sī)

tassā dhammadhātuyā suppaṭividdhattā vigatavalāhake nabhe puṇṇacando viya ca Saradakāle sūriyo viya ca brāhmaṇassa hadayandhakāraṃ vidhamento tāniyeva akkosavatthūni tena tena pariyāyena aññathā dassetvā punapi attano karuṇāvippahāraṃ aṭṭhahi lokadhammehi akampiyabhāvena paṭiladdhatādiguṇalakkhaṇaṃ pathaviśamacittataṃ akuppadhammatañca pakāsentō “ayaṃ brāhmaṇo kevalaṃ palitasirakhaṇḍadantavalittacatādīhi attano vuddhabhāvaṃ sallakkheti, no ca kho jānāti attānaṃ jātiyā anugataṃ jarāya anusaṭaṃ byādhinā adhibhūtaṃ maraṇena abbhāhataṃ ajja maritvā puna sveva uttānaseyyadāraḥabhāvagamanīyaṃ. Mahantena kho pana ussāhena mama santikaṃ āgato, tadassa āgamaṇaṃ sātthakaṃ hotū”ti cintetvā imasmiṃ loke attano appaṭisamaṃ purejātabhāvaṃ dassentō **seyyathāpi brāhmaṇā**ti-ādinā nayena brāhmaṇassa dhammadesanaṃ vaddhesi.

Tattha **seyyathāpī**ti-ādināṃ heṭṭhā vuttanayeneva attho veditabbo. Ayaṃ pana viseso—heṭṭhā vuttanayeneva hi te kukkuṭapotaḥpakā pakkhe vidhunantā taṃkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamanti. Evaṃ nikkhamantānañca¹ tesāṃ yo paṭhamataraṃ nikkhamati, so jeṭṭhoti vuccati. Tasmā Bhagavā tāya upamāya attano jeṭṭhabhāvaṃ sādhetukāmo brāhmaṇaṃ pucchati **yo nu kho tesāṃ kukkuṭacchāpakānaṃ** -pa- **kinti svāssa vacanīyoti**. Tattha **kukkuṭacchāpakānanti** kukkuṭapotaḥkānaṃ. **Kinti svāssa vacanīyoti** so kinti vacanīyo assa, kiṃ vattabbo bhaveyya jeṭṭho vā kaniṭṭho vāti.

“**Jeṭṭho**”tissa **bho Gotama vacanīyoti** bho Gotama so jeṭṭho-iti assa vacanīyo. Kasmāti ce? **So hi nesāṃ jeṭṭhoti**, yasmā so nesāṃ vuddhataroti attho. Athassa Bhagavā opammaṃ sampaṭipādentō **evameva khoti** āha, yathā so kukkuṭapotaḥ, evaṃ ahampi. **Avijjāgatāyapajāyāti** avijjā vuccati aññāṇaṃ, tattha gatāya. **Pajāyāti** sattādhivacanametāṃ, avijjākosassa anto pavitṭhesu sattesūti vuttaṃ hoti. **Aṇḍabhūtāyāti** aṇḍe bhūtāya pajātāya sañjātāya. Yathā hi aṇḍe nibbattā ekacce sattā aṇḍabhūtāti vuccanti,

1. Nikkhantānaṃ (Ka)

evamayam sabbāpi pajā avijjaṇḍakose nibbattattā aṇḍabhūtāti vuccati. **Pariyonaddhāyā**ti tena avijjaṇḍakosena samantato onaddhāya baddhāya veṭhitāya. **Avijjaṇḍakosam padāletvā**ti tam avijjāmayam aṇḍakosam bhinditvā. **Ekova loketi** sakalepi lokasannivāse ahameva eko adutiyo. **Anuttaram sammāsambodhim abhisambuddhoti** uttararahitam sabbasetṭham sammā sāmañca bodhim, atha vā pasattham sundarañca bodhim. Arahattamaggañāṇassetam nāmaṃ, sabbaṇṇutaññāṇassāpi nāmameva. Ubhayampi vaṭṭati. Aññesaṃ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti? Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesam hi kassaci arahattamaggo arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇḍarāmiñāṇam. Paccekabuddhānampi paccekabodhiñāṇameva deti, Buddhānam pana sabbaguṇasampattim deti abhiseko viya rañño sabbalokissarabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi anuttarā bodhi na hotīti. **Abhisambuddhoti** abbhaññasim paṭivijjhim, pattomhi adhigatomhīti vuttam hoti.

Idāni yadetaṃ Bhagavatā “evameva kho”ti-ādinā nayena vuttam opammasampañipādanam, tam evam atthena saṃsanditvā veditabbaṃ—yathā hi tassā kukkuṭiyā attano aṇḍesu adhisayanādītividhakiriyākaraṇam, evam Bodhipallaṅke nisinnassa bodhisattabhūtassa Bhagavato attano santāne aniccaṃ dukkham anattāti tividhānupassanākaraṇam, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānam apūtibhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānam allasinehapariyādānam viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānam, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena aṇḍakapālānam tanubhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pādanakhatuṇḍakānam thaddhakharabhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasannasūrabhāvo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pariṇāmakālo viya.

bodhisattabhūtaṣṣa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhikālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṃ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇagabbhaṃ¹ gaṇhāpetvā anupubbādhiḡatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṃ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā sakalabuddhagaṇasacchikatakālo veditabbo.

Ahaṃ hi brāhmaṇa jeṭṭho seṭṭho lokassāti brāhmaṇa yathā tesāṃ kukkuṭapotakānaṃ paṭhamataraṃ aṇḍakosaṃ padāletvā abhinibbatto² kukkuṭapotako jeṭṭho hoti, evaṃ avijjāgatāya pajāya taṃ avijjaṇḍakosaṃ padāletvā paṭhamataraṃ ariyāya jātiyā jātattā ahañhi jeṭṭho vuddhatamoti saṅkhaṃ gato, sabbagaṇehi pana appaṭisamattā seṭṭhoti.

Evaṃ Bhagavā attano anuttaraṃ jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṃ brāhmaṇassa pakāsetvā idāni yāya paṭipadāya taṃ adhiḡato, taṃ paṭipadaṃ pubbhāḡato pabhuti dassetuṃ **āradhhaṃ kho pana me brāhmaṇāti-ādimāha**. Tattha **āradhhaṃ kho pana me brāhmaṇa vīriyaṃ ahoṣīti** brāhmaṇa na mayā ayaṃ anuttaro jeṭṭhaseṭṭhabhāvo kusītena muṭṭhassatinā sāraddhakāyena vikkhittacittena adhiḡato, apica kho tadadhiḡamāya āradhhaṃ kho pana me vīriyaṃ ahoṣi. Bodhimaṇḍe nisinnena mayā catusammappadhānabhedaṃ vīriyaṃ āradhhaṃ ahoṣi, paggaḡitaṃ asithilappavattitaṃ. **Āradhattāyeva ca me taṃ asallīnaṃ** ahoṣi. Na kevalaṅca vīriyameva, satipi me ārammaṇābhimukhabhāvena **upaṭṭhitā** ahoṣi, upaṭṭhitattāyeva ca **asammuṭṭhā**³. **Passaddho kāyo asāraddhoti** kāyacittappassaddhivasena kāyopi me passaddho ahoṣi. Tattha yasmā nāmakāye passaddhe rūpakāyopi passaddhoyeva hoti, tasmā “nāmakāyo rūpakāyo”ti avisesetvāva “passaddho kāyo”ti vuttaṃ. **Asāraddhoti** so ca kho passaddhattāyeva asāraddho, vigatadarathoti vuttaṃ

1. Vipassanāñāṇaṃ gabbhaṃ (Sī), vipassanāñāṇena gabbhaṃ (Syā, Ka)

2. Abhinibbhido (Ka)

3. Apammuṭṭhā (Sī, Syā)

hoti. **Samāhitam cittam ekagganti** cittampi me sammā āhitam suṭṭhu ṭhapitam appitam viya ahoṣi, samāhitattā eva ca tam ekaggam acalam nipphandananti. Ettāvatā jhānassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā hoti.

Idāni imāya paṭipadāya adhigatam paṭhamajjhānam ādim katvā vijjāttayapariyosānam visesam dassento **so kho ahanti**-ādimāha. Tattha yaṁ tāva vinicchayanayena vattabham siyā, tam Visuddhimagge¹ vuttameva.

Ayam kho me brāhmaṇāti-ādīsu pana **vijjāti** viditakaraṇaṭṭhena vijjā. Kim viditam karoti? Pubbenivāsam. **Avijjāti** tasseva pubbenivāsassa aviditakaraṇaṭṭhena tappaṭicchādakamoho. **Tamoti** sveva moho tappaṭicchādakaṭṭhena tamo nāma. **Ālokoti** sā eva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena ālokoti. Ettha ca vijjā adhigatāti attho, sesam pasamsāvacanam. Yojanā panettha—ayam kho me vijjā adhigatā, tassa me adhigatavijjassa avijjā vihatā, vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Esa nayo itarasmimpi padadvaye. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipātamattaṁ, satiyā avippavāsena appamattassa vīriyātāpena ātāpino kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pahitattassa pesitattassāti attho. Idam vuttam hoti—yathā appamattassa ātāpino pahitattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya, tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya, evameva mama avijjā vihatā, vijjā uppannā, tamo vihato, āloko uppanno. Etassa me padhānānuyogassa anurūpameva phalam laddhanti.

Ayam kho me brāhmaṇa paṭhamā abhinibbidā ahoṣi **kukkuṭacchāpakasseva aṇḍakosamhāti** ayam kho mama brāhmaṇa pubbenivāsānussatiñāṇamukhatuṇḍakena pubbe nivutthakkhandhappaṭicchādakam avijjaṇḍakosam padāletvā paṭhamā abhinibbidā paṭhamā nikkhanti paṭhamā ariyajāti ahoṣi kukkuṭacchāpakasseva mukhatuṇḍakena vā pādanakhasikhāya vā aṇḍakosam padāletvā tamhā aṇḍakosamhā abhinibbidā nikkhanti kukkuṭānikāye paccājātīti. Ayam tāva pubbenivāsakathāyam nayo.

1. Visuddhi 1. 134 piṭṭhe.

Cutupapātakathāya pana **vijjāti** dibbacakkhuñāṇavijjā. **Avijjāti** cutupapātaṭṭhādikā avijjā. Yathā pana pubbenivāsakathāyaṃ “pubbenivāsānussatiñāṇamukhatuṇḍakena pubbe nivutthakkhandhappaṭicchādakaṃ avijjaṇḍakosaṃ padāletvā”ti vuttaṃ, evamidha “cutupapātañāṇamukhatuṇḍakena cutupapātaṭṭhādikā avijjaṇḍakosaṃ padāletvā”ti vattabbaṃ.

Yaṃ panetaṃ paccavekkhaṇāñāṇapariggahitaṃ āsavānaṃ khayañāṇādhighamaṃ brāhmaṇassa dassento **ayaṃ kho me brāhmaṇa tatiyā vijjāti**-ādimāha, tattha **vijjāti** arahattamaggavijjā. **Avijjāti** catusaccappaṭicchādikā avijjā. **Ayaṃ kho me brāhmaṇa tatiyā abhinibbhidā ahoṣīti** ettha ayaṃ kho mama brāhmaṇa āsavānaṃ khayañāṇamukhatuṇḍakena catusaccappaṭicchādakaṃ avijjaṇḍakosaṃ padāletvā tatiyā abhinibbhidā tatiyā nikkhanti tatiyā ariyajāti ahoṣi kukkuṭacchāpakasseva mukhatuṇḍakena vā pādanakhasikhāya vā aṇḍakosaṃ padāletvā tamhā aṇḍakosamhā abhinibbhidā nikkhanti kukkuṭanikāye paccājāṭīti.

Ettāvatā kim dassesīti? So hi brāhmaṇa kukkuṭacchāpakā aṇḍakosaṃ padāletvā tato nikkhamanto sakimeva jāyati, ahaṃ pana pubbenivutthakkhandhappaṭicchādakaṃ avijjaṇḍakosaṃ bhinditvā paṭhamam tāva pubbenivāsānussatiñāṇavijjāya jāto, tato sattānaṃ cutipaṭisandhippaṭicchādakaṃ avijjaṇḍakosaṃ padāletvā dutiyaṃ dibbacakkhuñāṇavijjāya jāto, puna catusaccappaṭicchādakaṃ avijjaṇḍakosaṃ padāletvā tatiyaṃ āsavānaṃ khayañāṇavijjāya jāto. Evaṃ tīhi vijjāhi tikkhattuṃ jātomhi. Sā ca me jāti ariyā suparisuddhāti idaṃ dasseti. Evaṃ dassento ca pubbenivāsañāṇena atītaṃsañāṇam, dibbacakkhunā paccuppannānāgatāṃsañāṇam, āsavakkhayena sakalalokiyalokuttaraguṇanti evaṃ tīhi vijjāhi sabbepi sabbaññuḅuṇe pakāsetvā attano ariyāya jātiyā jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṃ brāhmaṇassa dassesi.

Evaṃ vutte Veraṇjo brāhmaṇoti evaṃ Bhagavatā lokānukampakena brāhmaṇam anukampamānena niguhitabbepi attano ariyāya jātiyā jeṭṭhaseṭṭhabhāve vijjāttayapakāsikāya dhammadesanāya vutte pītivipphāraparipuṇṇagattacitto Veraṇjo brāhmaṇo tam Bhagavato ariyāya jātiyā jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṃ viditvā “īdisam nāmāham

sabbalokajeṭṭham sabbaguṇasamannāgataṃ sabbaññuṃ ‘aññesaṃ abhivādanādikammaṃ na karotī’ti avacaṃ, dhīratthu vata bho aññāṇaṃ”ti attānaṃ garahitvā “ayaṃ dāni loke ariyāya jātiyā purejātattṭhena jeṭṭho, sabbaguṇehi appaṭisamaṭṭhena seṭṭho”ti niṭṭham gantvā Bhagavantaṃ etadavoca **jeṭṭho bhavaṃ Gotamo seṭṭho bhavaṃ Gotamoti**. Evañca pana vatvā puna taṃ Bhagavato dhammadesanaṃ abbhanumodamaṇo **abhikkantaṃ bho Gotamāti**-ādimāha. Taṃ vuttatthamevāti.

2. Sīhasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **abhiññātāti** ñātā paññātā pākaṭā. **Santhāgāreti** mahājanassa¹ vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahoṣi, catūsu ṭhānesu ṭhitānaṃ paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamam tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānaṃ gacchanti. Rājakulānaṃ rajjakiccasantharaṇatthāya kataṃ agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā Licchavirājāno rajjakiccaṃ santharanti karonti vicārenti. **Sannisinnāti** tesam nisīdanatthaññeva paññattesu mahārahavarapaccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannisinnā. **Anekapariyāyena Buddhassa vaṇṇam bhāsantīti** rājakule kiccañceva lokatthacariyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi Buddhassa vaṇṇam bhāsanti kathenti dīpenti. Paṇḍitā hi te rājāno saddhā pasannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvaka, te sabbepi lokiyaṇaṃ chinditvā Buddhādīnaṃ tiṇṇam ratanānaṃ vaṇṇam bhāsanti. Tattha tividho Buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatrime rājāno cariyāya vaṇṇam ārabhiṃsu—“dukkaram vata kataṃ Sammāsambuddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattiṃsa pāramiyo pūrentena, ñātattacariyaṃ lokatthacariyaṃ Buddhacariyaṃ² matthakaṃ pāpetvā pañca mahāpariccāge pariccajantena”ti aḍḍhacchakkehi³ jātakasatehi Buddhavaṇṇam kathentā tusitabhavanaṃ pāpetvā ṭhapyiṃsu.

1. Mahājanassa santhambhanāgāre (Sī), mahājanassa santhāgāre (Syā)

2. Buddhacariyaṃ (Sī)

3. Aḍḍhacchakkehi (Syā)

Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā pana “tena Bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā, piṭakato tīṇi piṭakāni, aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītiddhammakhandhasahassāni”ti koṭṭhāsavasena dhammaguṇaṃ kathayimsu.

Samghassa vaṇṇaṃ bhāsantā Satthu dhammadesanaṃ sutvā “paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva nātiparivaṭṭaṅga pahāya setacchattaṃ oparajjaṃ senāpatiseṭṭhibhaṇḍāgārikaṭṭhānantarādīni agaṇetvā nikkhamma Satthu varasāsane pabbajanti. Setacchattaṃ pahāya pabbajitānaṃ Bhaddiyarājamahākappinapukkusāti-ādīnaṃ rājapabbajitānaṃyeva Buddhakāle asītisahassāni ahesuṃ. Anekakoṭṭisattaṃ dhanāṃ pahāya pabbajitānaṃ pana Yasakulaputtasoṇaseṭṭhiputtaraṭṭhapālakulaputtādīnaṃ paricchedo natthi. Evarūpā ca evarūpā ca kulaputtā Satthu sāsane pabbajanti”ti pabbajjāsankhepavasena samghaguṇe kathayimsu.

Sīho senāpatīti evaṃnāmako senāya adhipati. Vesāliyaṃ hi satta sahassāni satta satāni satta ca rājāno, te sabbepi sannipatitvā sabbesaṃ manaṃ gahetvā “raṭṭhaṃ vicāretuṃ samatthaṃ ekaṃ vicinathā”ti vicinantā¹ Sīhaṃ rājakumāraṃ disvā “ayaṃ sakkhissati”ti sannitṭhānaṃ katvā tassa rattamaṇivaṇṇaṃ kambalapariyonaddhaṃ senāpaticchattaṃ adamsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “Sīho senāpati”ti. **Nigaṇṭhasāvakoti** Nigaṇṭhassa Nāṭaputtassa paccayadāyako upaṭṭhāko. Jambudīpatalasmiṃ hi tayo janā Nigaṇṭhānaṃ aggupaṭṭhākā—Nāḷandāyaṃ Upāli gahapati, Kapilapure Vappo sakko, Vesāliyaṃ ayaṃ Sīho senāpatī. **Nisinno hotī**ti sesarājūnaṃ parisāya antarantare āsanāni paññāpayimsu, Sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmim paññatte mahārahe rājāsane nisinno hoti. **Nissamsayanti** nibbicikicchaṃ addhā ekamsena, na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṃ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇaṃ bhāsanti.

Yena Nigaṇṭho Nāṭaputto tenupasaṅkamīti Nigaṇṭho kira Nāṭaputto “sacāyaṃ Sīho kassacideva samaṇassa Gotamassa vaṇṇaṃ kathentassa sutvā samaṇaṃ Gotamaṃ dassanāya upasaṅkamissati, mayhaṃ parihāni

1. Vicārethāti vicarantā (Ka)

bhavissatī”ti cintetvā paṭhamataramīyeva Sīham senāpatim etadavoca “senāpati imasmim loke ‘aham Buddho aham Buddho’ti bahū vicaranti. Sace tvam kassaci dassanāya upasaṅkamitukāmo ahosi, maṃ puccheyyāsi. Aham te yuttaṭṭhānam pesessāmi, ayuttaṭṭhānato¹ nivāressāmī”ti. So tam katham anussaritvā “sace maṃ pesessati, gamissāmi. No ce, na gamissāmī”ti cintetvā yena Nigaṇṭho Nāṭaputto, tenupasaṅkami.

Athassa vacanam sutvā Nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena otthaṭo “yattha dānissāham gamanam na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto, hatohamasmī”ti anattamano hutvā “paṭibāhanupāyamaṃ karissāmī”ti cintetvā **kiṃ pana tvanti-ādimāha**. Evaṃ vadanto vicarantaṃ goṇaṃ daṇḍena paharanto viya jalamānaṃ padīpaṃ nibbāpento viya bhattabharitaṃ pattam nikujjanto viya ca Sīhassa uppannapītiṃ vināsesi.

Gamiyābhisāṅkhāroti hatthiyānādīnaṃ

yojāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. **So paṭippassambhīti** so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavārampi. Imasmiṃca vāre Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsantā Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva Mahābodhipallaṅkā Dasabalassa heṭṭhā pādālehi upari kesagehi paricchinditvā dvattimsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmappabhānaṃ vasena sarīravaṇṇaṃ kathayimsu. Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā “ekapadepi ekabyañjanepi avakhalitaṃ nāma natthī”ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṃ kathayimsu. Saṅghassa vaṇṇaṃ bhāsantā “evarūpaṃ yasasirivibhavaṃ pahāya Satthu sāsane pabbajitā na kosajjapakatikā honti, terasasu pana dhutaṅgaguṇesu paripūrakārino hutvā sattasu anupassanāsu kammaṃ karonti, aṭṭhatim sārammaṇavibhattiyo vaḷañjenti”ti paṭipadāvasena saṅghaguṇe kathayimsu.

Tatīyavāre pana Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsamānā “itipi so Bhagavā”ti suttantapariyāyeneva Buddhaguṇe kathayimsu, “svākhāto Bhagavatā dhammo”ti-ādīnā suttantapariyāyeneva dhammaguṇe, “suppaṭipanno

1. Ayuttaṃ te (Syā, Ka)

Bhagavato sāvakaśaṃgho”ti-ādinā suttantapariyāyeneva śaṃghaguṇe ca kathayim̄su. Tato Sīho cintesi “imesaṅca Licchavirājakumārānaṃ tatiyadivasato paṭṭhāya Buddhadhammasaṃghaguṇe kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti, addhā anomaguṇena samannāgato so Bhagavā, imaṃ dāni uppannaṃ pītiṃ avijahitvāva ahaṃ aḷḷa Sammāsambuddhaṃ passissāmi”ti. Athassa kiṃ hi me karissanti Nigaṇṭhā”ti vitakko udapādi. Tattha **kiṃ hi me karissantī**ti kiṃ nāma mayhaṃ Nigaṇṭhā karissanti. **Apalokitā vā anapalokitā vā**ti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampattiṃ, na ca issariyavisesaṃ dassanti, nāpi anāpucchitā harissanti, aphalaṃ etesaṃ āpucchanti adhippāyo.

Vesāliyā niyyāsīti yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṃ Sīhassa paṭhamadivase “Dasabalaṃ passissāmi”ti uppannāya pītiyā Nigaṇṭhena paṭibāhitakālo. Yathāpi dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokaṃ gantvā vālikāpuñjaṃ paharivā appavattaṃ hoti, evaṃ Sīhassa dutiyadivase “Dasabalaṃ passissāmi”ti uppannāya pītiyā Nigaṇṭhena paṭibāhitakālo. Yathā tatiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā purāṇapaṇṇasukkhadaṇḍakaṭṭhakacavarādīni parikaḍḍhantaṃ vālikāpuñjaṃ bhindivā samuddaninnaeva hoti, evaṃ Sīho tatiyadivase tiṇṇaṃ vatthūnaṃ guṇakathaṃ sutvā uppanne pītipāmojje “aphalā Nigaṇṭhā nipphalā Nigaṇṭhā, kiṃ me ime karissanti, gamissāmahaṃ Satthu santikaṃ”ti manāṃ abhinīharivā Vesāliyā niyyāsī. Niyyanto ca “cirassāhaṃ Dasabalassa santikaṃ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṃ aññātakavesena gantun”ti “yekeci Dasabalassa santikaṃ gantukāmā, sabbe nikkhamantū”ti ghosanaṃ kāretvā pañcarathasatāni yojāpetvā uttamarathe ṭhito tehi ceva pañcahi rathasatehi mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsī. **Divā divassā**ti divasassa divā, majjhanhike atikkantamatte.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti ārāmaṃ pavisanto dūratova asīti-anubyañjanabyāmapabhādvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo ca disvā “evarūpaṃ nāma purisaṃ evaṃ āsanne vasantaṃ ettakaṃ kālaṃ nāddasaṃ,

vañcito vatamhi, alābhā vata me”ti cintetvā mahānidhiṃ disvā daliddapuriso viya sañjātapītipāmojjo yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontīti** bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Kāraṇavacano hettha dhammasaddo “hetumhi nāṇaṃ dhammapaṭṭisambhidā”ti-ādīsu¹ viya. Kāraṇanti cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. Anukāraṇanti eso eva parehi tathā vuccamāno.

Sahadhammiko vādānuvādoti. Parehi vuttakāraṇehi sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā tato paraṃ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṃ ṭhānaṃ kāraṇaṃ na āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti—kiṃ sabbākārenapi tava vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthīti. **Anabbhakkhātukāmāti** na abhūtena vattukāmā. **Atthi sīhapiyāyoti-**ādīnaṃ attho Verañjakaṇḍe āgatanayeneva veditabbo. **Paramena assāsenāti** catumaggacatuphalasaṅkhātena uttamaṇa. **Assāsāya dhammaṃ desemīti** assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṃ desemi. Iti Bhagavā aṭṭhahaṅgehi Sīhassa senāpatissa dhammaṃ desesi.

Anuviccekāraṇanti anuviditvā cintetvā tulayitvā kattabbaṃ karohīti vuttaṃ hoti. **Sādhu hotīti** sundaro hoti. Tumhādisasmiṃ hi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante Nigaṇṭhaṃ disvā Nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante “kiṃ ayaṃ Sīho diṭṭhaditṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti garahā uppajjati, tasmā anuviccekāro tumhādisānaṃ sādhuṃ dasseti. **Paṭākaṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākaṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evaṃ no mahantabhāvo āvibhavissatīti ca, sace panassa “kimahaṃ etesaṃ saraṇaṃ gato”ti vipaṭṭisāro uppajjeyya, tampi so “etesaṃ me saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkhaṃ idāni paṭinivattitun”ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca². Tenāha “paṭākaṃ parihareyyun”ti. **Opānabhūtaṇti** paṭiyatta-udapāno viya ṭhitaṃ. **Kulanti** tava nivesanaṃ. **Dātabbaṃ maññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsati paṭṭhi jane āgate

1. Abhi 2. 307 piṭṭhe.

2. Na paṭikkamissatīti (Si), na paṭikkamissati (Ka) Ma-Ṭṭha 3. 63 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

disvā natthīti avatvā desi, idāni maṃ saraṇaṃ gatakāraṇamatteneva mā imesaṃ deyyadhammaṃ upacchindi. Sampattānañhi dātabbamevāti ovadi. **Sutaṃ metaṃ bhanteti** kuto sutanti? Nigaṇṭhānaṃ santikā. Te kira kulagharesu evaṃ pakāsentī “mayāṃ yassa kassaci sampattassa dātabbanti vadāma, samaṇo pana Gotamo ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ nāññesaṃ, mayhameva sāvakaṇaṃ dānaṃ dātabbaṃ, nāññesaṃ sāvakaṇaṃ, mayhameva dinnāṃ dānaṃ mahapphalaṃ, nāññesaṃ, mayhameva sāvakaṇaṃ dinnāṃ mahapphalaṃ, nāññesaṃ’ti evaṃ vadatī”ti. Taṃ sandhāya ayaṃ “sutaṃ metaṃ”ti āha.

Anupubbim kathanti¹ dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ saggāṃ, saggānantaraṃ magganti evaṃ anupaṭipāṭikathaṃ. Tattha **dānakathanti** idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogaṇaṃ paṭiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadiṣo avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisāṃ, paṭiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisāṃ, ārammaṇaṭṭhena² ālambanarajjusadisāṃ. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesāṃ nidhanaṭṭhena³ aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso, asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmetaṃ mayā gatamaggo, mayheso vaṃso, mayā dasa pāramiyo pūrentena Velāmahāyaṇāṇo Mahāgovindamahāyaṇāṇo Mahāsudassanamahāyaṇāṇo Vessantaramahāyaṇāṇo anekamahāyaṇāṇā pavattitā, sasabhūtena jalita-aggikkhandhe attānaṃ niyyādentena sampattayācakānaṃ cittaṃ gahitaṃ. Dānañhi loka sakkasampattim deti mārasampattim brahmasampattim cakkavattisampattim sāvakaṇāmiṇṇāṇaṃ paccekabodhiṇṇāṇaṃ abhisambodhiṇṇāṇaṃ detīti evamādidānaṃ paṭisaṃyuttaṃ kathaṃ.

Yasmā pana dānaṃ dento sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanantaraṃ sīlakathaṃ kathesi. **Sīlakathanti** sīlaṃ nāmetaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ. Sīlaṃ nāmetaṃ mama

1. Ānupubbikathanti (Sī), anupubbikathanti (Syā), anupubbakathanti (Ka)

2. Ālambaṇaṭṭhena (?)

3. Niddhanaṭṭhena (Sī, Syā)

vaṁso, ahaṁ Saṅkhapālanāgarājakāle Bhūridattanāgarājakāle
 Campeyyanāgarājakāle Sīlavarājakāle Mātuposakahatthirājakāle
 Chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṁ paripūresim.
 Idhalokaparalokasampattīnañhi sīlasadiso avassayo patiṭṭhā ārammaṇaṁ
 tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi,
 sīlapupphasadisāṁ pupphaṁ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi.
 Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlagandhānulittaṁ sadevakopi loko olokento
 tittim na gacchatīti evamādisīlaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.

“Idaṁ pana sīlaṁ nissāya ayaṁ saggo labbhatī”ti dassetuṁ
 sīlānantaraṁ saggakathaṁ kathesi. **Saggakathanti** “ayaṁ saggo nāma iṭṭho
 kanto manāpo, niccamettha kīlā, niccaṁ sampattiyo labbhanti,
 Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṁ
 dibbasampattim anubhavanti, Tāvatiṁsā tisso ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca
 vassasatasahassāni”ti evamādisaggaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.
 Saggasampattim kathayantānaṁ hi Buddhānaṁ mukhaṁ nappahoti.
 Vuttampi cetam “anekapariyāyena khvāhaṁ bhikkhave saggakathaṁ
 katheyyan”ti-ādi¹.

Evam saggakathāya palobhetvā pana hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍaṁ
 chindanto viya “ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo
 kātabbo”ti dassanatthaṁ “appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo
 ettha bhiiyo”ti-ādīnā² nayena **kāmānaṁ ādīnavānaṁ okāraṁ saṅkilesaṁ**
 kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso. **Okāroti** avakāro lāmakabhāvo. **Saṅkilesoti**
 tehi sattānaṁ saṁsāre saṅkilissaṇaṁ. Yathāha “saṅkilissanti vata bho
 sattā”ti³.

Evam kāmādīnavena tajjetvā **nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesi**.
Kallacittanti arogacittaṁ. **Sāmuikkamsikā**ti sāmānaṁ ukkamsikā attanāyeva
 uddharitvā gahitā, sayambhuñṇena diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā
 pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha **dukkhaṁ samudayaṁ nirodhaṁ**
magganti. **Virajaṁ vītamalanti** rāgarajādīnaṁ abhāvā virajaṁ,

1. Ma 3. 210 piṭṭhe atthato samānaṁ.

2. Ma 1. 184; Ma 2. 27 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 305 piṭṭhe.

rāgamalādīnaṃ vigatattā vītamalaṃ. **Dhammacakkhanti** idha sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattamaṃ **yaṃkiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammanti** āha. Tañhi nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā kiccavasena evaṃ¹ sabbasaṅkhatamaṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati². Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikiccho**. Vigatā kathaṃkathā assāti **vigatakathaṃkatho**. Visārajjamaṃ pattoti **vesārajjappatto**. Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na paraṃ saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

Pavattamaṃsanti pakatiyā pavattamaṃ kappiyamaṃsaṃ mūlaṃ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. **Sambahulā Nigaṇṭhāti** pañcasatamattā Nigaṇṭhā. **Thūlaṃ pasunti** thūlaṃ mahāsarīraṃ gokaṇṇamahimsasūkarasaṅkhātamaṃ pasuṃ. **Uddissakatanti** attānaṃ uddisittvā kataṃ, māritanti attho. **Paṭiccakammanti** svāyamaṃ taṃ maṃsaṃ paṭicca taṃ pāṇavadhakammaṃ phusati. Tañhi akusalaṃ upaḍḍamaṃ dāyakaṃ, upaḍḍamaṃ paṭiggāhakaṃ hotīti nesaṃ laddhi. Aparo nayo— **paṭiccakammanti** attānaṃ paṭiccakataṃ. Atha vā **paṭiccakammanti** nimittakammassetamaṃ adhivacanaṃ, taṃ paṭiccakammaṃ ettha atthīti maṃsampi paṭiccakammanti vuttamaṃ. **Upakaṇṇaketi** kaṇṇamūle. **Alanti** paṭikkhepavacanaṃ, kiṃ imināti attho. **Na ca paneteti** ete āyasmanto dīgharattaṃ avaṇṇakāmaṃ hutvā avaṇṇamaṃ bhāsantāpi abbhācikkhantā na jiridanti, abbhakkhānassa antamaṃ na gacchantīti attho. Atha vā lajjanatthe idamaṃ **jiridantīti**³ padaṃ daṭṭhabbamaṃ, na lajjantīti attho.

3. Assājānīyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye aṅgehīti guṇaṅgehi. **Tassaṃ disāyamaṃ jāto hotīti** tassaṃ Sindhunadītīradisāyamaṃ jāto hoti. Aññepi bhadrā assājānīyā tattheva jāyanti. **Allamaṃ vā sukkaṃ vāti** allatiṇamaṃ vā sukkaṭhiṇamaṃ vā. **Nāññe asse ubbejetāti** aññe asse na ubbejeti na paharati na ḍaṃsati⁴ na kalahaṃ karoti. **Sāṭheyyānīti** sāṭhabhāvā. **Kūṭheyyānīti** kūṭabhāvā. **Jimheyyānīti** jimhabhāvā. **Vaṅkeyyānīti** vaṅkabhāvā. Iccassa catūhipi padehi asikkhitabhāvova

1. Kiccavasena eva (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 1. 248; Ma-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhesu pana passitabbaṃ.

2. Saccasaṅkhātamaṃ paṭipadaṃ paṭipajjati (Sī) 3. Jirantīti (Sī, Syā) 4. Na sahati (Syā)

kathito. **Vāhī**ti vahanasabhāvo dinnovādapaṭikaro. **Yāva** **jīvitamarāṇapariyādānā**ti yāva jīvitassa marāṇena pariyosānā. **Sakkaccarū** **paribhuñjati**ti amataṃ viya paccavekkhitvā paribhuñjati¹. **Purisathāmenā**ti-
ādīsu nāṇathāmādayo kathitā. **Sanṭhānanti** osakkanāṃ paṭippassaddhi.

4. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

14. Catutthe “**pehī**”ti **vuttoti** “gacchā”ti vutto. **Piṭṭhito ratham** **pavatteti**² khandhaṭṭhikena yugaṃ uppīlitvā³ pacchimabhāgena ratham pavaṭṭento osakkati. **Pacchā laṅghati**, **kubbaram hanatī**ti dve pacchimapāde ukkhipitvā tehi paharitvā rathakubbaram bhindati. **Tidaṇḍam bhañjati**ti rathassa purato tayo daṇḍakā honti, te bhañjati. **Rathīsāya satthim** **ussajjitvā**ti sīsam nāmetvā yugaṃ bhūmiyaṃ pātetvā satthinā rathīsam paharitvā. **Ajjhomaddati**ti dvīhi purimapādehi īsam maddanto tiṭṭhati. **Ubbatumaṃ ratham karoti**ti thalam vā kaṇḍakaṭṭhānam vā ratham āropeti. **Anādiyitvā**ti amanasikatvā aṅaṇitvā. **Mukhādhānanti** mukhaṭṭhapanatthāya dinnam ayasaṅkhalikam. **Khīlaṭṭhāyī**ti cattāro pāde thambhe viya niccalam ṭhapetvā khīlaṭṭhānasadisena ṭhānena tiṭṭhati. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitam.

5. Malasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **asajjhāyamaḷā**ti uggahitamantānam asajjhāyakaraṇam malam nāma hoti. **Anuṭṭhānamalā gharā**ti uṭṭhānavīriyābhāvo gharānam malam nāma. **Vaṇṇassā**ti sarīravaṇṇassa. **Rakkhatoti** yaṅkiñci attano santakam rakkhantassa. **Avijjāparamam malanti** tato sesākusalahammamalato aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātā bahalandhakāra-avijjā⁴ paramam malam. Tato hi malataram nāma natthi. Imasmimpi sutte vaṭṭameva kathitam.

6. Dūteyyasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **dūteyyanti** dūtakammaṃ. **Gantumarahatī**ti taṃ dūteyyasaṅkhātam sāsanam dhāretvā haritum arahati. **Sotā**ti yo taṃ assa sāsanam⁵

1. Sāmaññeva paribhuñjati (Syā, Ka)

2. Paṭivatteti (Sī)

3. Khandhaṭṭhito yugaṃ ubbaṭṭitvā (Sī)

4. Aññāṇatā vaṭṭamūlasaṅkhātamalanti avijjā (Sī),
aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātamalandhakāra avijjā (Ka)

5. Yassa sāsanam (Sī, Syā)

deti, tassa sotā. **Sāvetāti** taṃ uggaṇhitvā “idaṃ nāma tumhehi vuttan”ti paṭisāvetā. **Uggahetāti** suggahitaṃ katvā uggahetā. **Dhāretāti** sudhāritaṃ katvā dhāretā. **Viññātāti** atthānatthassa¹ atthaṃ jānitā. **Viññāpetāti** paraṃ vijānāpetā. **Sahitā** **sahitassāti** idaṃ sahitaṃ, idaṃ asahitanti evaṃ sahitāsahitassa kusalo, upagatānupagatesu cheko sāsanam ārocento sahitaṃ² sallakkhetvā āroceti. **Na byathatāti** na vedhati na chambhati. **Asandiddhanti**³ nissandeham vigatasamsayam. **Pucchitoti** pañhatthāya pucchito.

7-8. Bandhanasuttadvayaṇṇanā

17. Sattame **ruṇṇenāti** ruditena. **Ākappenāti** nivāsanapārupanādinā vidhānena. **Vanabhaṅgenāti** vanato bhaṅgitvā āhaṭena pupphaphalādipaṇṇākārena. Aṭṭhamepi eseva nayo.

9. Pahārādasuttavaṇṇanā

19. Navame **pahārādoti** evaṃnāmako. **Asurindoti** asurajetthako. Asuresu hi Vepacitti Rāhu Pahārādoti ime tayo jetthakā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** Dasabalassa abhisambuddhādivasato paṭṭhāya “ajja gamissāmi sve gamissāmi”ti ekādasa vassāni atikkamitvā dvādasame vasse Satthu Verañjāyam vasanakāle “Sammāsambuddhassa santikaṃ gamissāmi”ti cittaṃ uppādetvā “mama ‘ajja sve’ti dvādasā vassāni jātāni, handāham idāneva gacchāmi”ti taṅkhaṇamīyeva asuragaṇaparivuto asurabhavanā nikkhamitvā divā divassa yena Bhagavā tenupasaṅkami, **ekamantaṃ aṭṭhāsīti** so kira “Tathāgataṃ pañham pucchitvā eva dhammaṃ suṇissāmi”ti āgato, Tathāgatassa pana diṭṭhakālato paṭṭhāya Buddhagāravena pucchitum asakkonto api⁴ Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsī. Tato Satthā cintesi “ayaṃ pahārādo mayi akathente paṭhamataraṃ kathetum na sakkhissati, ciṇṇavasitṭhāneyeva naṃ kathāsamuṭṭhāpanattham ekam pañham pucchissāmi”ti.

1. Attanā tassa (Ka)

2. Pahitamatthaṃ (Ka)

3. Asandiṭṭhanti (Syā)

4. Asakkontopi (Sī, Syā)

Atha naṃ pucchanto **api pana Pahārādā**ti-ādimāha. Tattha **abhiramantī**ti ratim vindanti, anukkaṇṭhamānā vasantīti attho. So “pariṇṇaṭṭhāneyeva maṃ Bhagavā pucchati”ti attamano hutvā **abhiramanti bhanteti** āha. **Anupubbaninnoti**-ādīni sabbāni anupaṭipāṭiyā ninnabhāvassa vevacanāni. **Na āyatakeneva papātoti** na chinnataṭamahāsobbho viya āditova papāto. So hi tīrato¹ paṭṭhāya ekaṅguladvāṅgulavidatthiratanayaṭṭhi-usabha-aḍḍhagāvutagāvuta-aḍḍhajojanādivasena gambhīro hutvā gacchanto Sinerupādamūle caturāsītiyojanasahassagambhīro hutvā ṭhitoti dasseti.

Ṭhitadhammoti ṭhitasabhāvo. **Kuṇapenāti** yena kenaci hatthi-assādīnaṃ kaḷevarena. **Thalaṃ ussāretīti** hatthena gahetvā viya vīcīpahāreneva thalaṃ khipati.

Gaṅgāyamunāti idha ṭhatvā imāsaṃ nadīnaṃ uppattikathaṃ kathetuṃ vaṭṭati. Ayam tāva Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo, tattha catusahassayojanaparimāṇo padeso udakena ajjhotthaṭo mahāsamuddoti saṅkhaṃ gato, tisahassayojanappamāṇe manussā vasanti, tisahassayojanappamāṇe Himavā patiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītikūṭasahassapaṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmaṅgalaṃ ca gambhīrato ca paṇṇāsapaṇṇāsayojanā diyāḍḍhajojanasataparimaṇḍalā Anotattadaho Kaṇṇamuṇḍadaho Rathakāradaho Chaddantadaho Kuṇāladaho Mandākinidaho Sihappapātadahoti satta mahāsarā patiṭṭhahanti.

Tesu **Anotatto** Sudassanakūṭaṃ Cittakūṭaṃ Kālakūṭaṃ Gandhamādanakūṭaṃ Kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto. Tattha Sudassanakūṭaṃ sovaṇṇamayaṃ dviyojanasatubbedhaṃ antovaṅkaṃ kākamukhasaṅghānaṃ tameva saraṃ paṭicchādetvā tiṭṭhati, Cittakūṭaṃ sabbaratanamayaṃ, Kālakūṭaṃ añjanamayaṃ, Gandhamādanakūṭaṃ sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇaṃ, mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho papaṭikāgandho rasagandho pattagandho pupphagandho

1. So hi kira kūlato (Sī), so hi tīrappadesato (Syā)

phalagandho gandhagandhoti¹ imehi dasahi gandhehi ussannaṃ,
nānappakāra-osadhasañchannaṃ kāḷapakkha-uposathadivase ādittamiva
aṅgāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati, Kelāsakūṭaṃ rajatamayaṃ. Sabbāni sudassanena
samānubbedhasañṭhānāni tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni
devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti², nadiyo cetesu sandanti. Taṃ
sabbampi udakaṃ Anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā
uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsaṃ karonti, ujum
gacchantā na karonti. Tenevassa Anotatto tisaṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni³ nimmacchakacchapāni
phalikasadisanimmalodakāni nhānatitthāni supaṭiyattāni honti, yesu Buddhā
khīṇāsavā ca Paccekabuddhā ca iddhimantā ca isayo nhāyanti,
devayakkhādayo udakakīḷaṃ⁴ kīḷanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukhaṃ hatthimukhaṃ assamukhaṃ
usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti.
Sīhamukhena nikkhantanadīre sīhā bahutarā honti, hatthimukhādīhi hatthi-
assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattaṃ tikkhattuṃ
padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma Pācīnahimavanteneva
amanussapathaṃ gantvā⁵ mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchimadisato ca
uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇaṃ katvā
Pacchimahimavanteneva Uttarahimavanteneva ca amanussapathaṃ gantvā
mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhiṇamukhato nikkhantanadī pana taṃ
tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā uttarena ujukaṃ pāsāṇapiṭṭheneva saṭṭhi
yojanāni gantvā pabbataṃ paharivā vuṭṭhāya parikkhepena
tigāvutappamāṇā udakadhārā hutvā ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gantvā tiyaggaḷe
nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha
paññāsayojanappamāṇā tiyaggaḷā nāma mahāpokkharāṇī jātā, pokkharāṇiyā
kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisitvā saṭṭhi yojanāni gatā. Tato
ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena⁶ saṭṭhi yojanāni gantvā giṅjhaṃ⁷ nāma
tiracchānapabbataṃ paharivā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañca dhārā hutvā
pavattati.

1. Khandhagandhoti (Sī, Syā)

2. Vasanti (Ka), pavassanti (Syā)

3. Manoharapadasilāni (Sī, Ka), manoharapadarasilāni (Syā),
Ma-Ṭṭha 3. 25 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Uyyānakīḷaṃ (Ka)

5. Manussapathaṃ agantvā (Sī)

6. Ummaggena (Sī, Syā)

7. Vijjhaṃ (Syā, Ka)

sā tikkhattum Anotattaṃ padakkhiṇaṃ katvā gataṭṭhāne **āvattagaṅgā**ti vuccati. Ujukam pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **kaṇhagaṅgā**, ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **ākāsagaṅgā**, tiyaggaḷapāsāṇe paññāsayojanokāse ṭhitā **tiyaggaḷapokkharāṇi**, kūlam bhinditvā pāsāṇaṃ pavasitvā saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **bahalagaṅgā**ti, umaṅgena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **umaṅgagaṅgā**ti vuccati. Viñjhaṃ nāma tiracchānapabbataṃ paharivā pañca dhārā hutvā pavattanaṭṭhāne¹ pana Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahīti pañca saṅkhaṃ gatā. Evametā pañca mahānadiyo Himavantato pavattantīti veditabbā.

Savantiyoti yā kāci savamānā gacchantī mahānadiyo vā kunnadiyo vā. **Appentī**ti alliyanti osaranti. **Dhārā**ti vuṭṭhidhārā. **Pūrattanti** puṇṇabhāvo. Mahāsamuddassa hi ayaṃ dhammatā—“imasmiṃ kāle devo mando jāto, jālakkipādīni ādāya macchakacchape gaṇhissāmā”ti vā “imasmiṃ kāle mahantā vuṭṭhi, labhissāma nu kho piṭṭhipasāraṇaṭṭhānan”ti² vā vattum na sakkā. Paṭhamakappikakālato paṭṭhāya hi yaṃ Sinerumekhalaṃ āhacca udakaṃ ṭhitaṃ, tato ekaṅgulamattampi udakaṃ neva heṭṭhā osīdati, na uddhaṃ uttarati. **Ekarasoti** asambhinnaraso.

Muttāti khuddakamahantavaṭṭadīghādibhedā anekavidhā. **Maṇṭi**ti rattanīlādibhedo anekavidho. **Veluriyoti** vaṃsavaṇṇasirīsapupphavaṇṇādibhedo anekavidho. **Saṅkhoti** dakkhiṇāvattatambakucchikadhamanaṣaṅkhādibhedo anekavidho. **Silā**ti setakālamuggavaṇṇādibhedā anekavidhā. **Pavāḷanti** khuddakamahantarattaghanarattādibhedam anekavidham. **Masāragallanti** kabaramaṇi. **Nāgā**ti ūmipitṭhavāsinopi vimānaṭṭhakā nāgāpi.

Aṭṭha pahārādāti Satthā aṭṭhapi dhamme vattum sakkoti, soḷasapi bāttimsapi catusaṭṭhipi satampi saḥassampi, pahārādēna pana aṭṭha kathitā, ahampi teheva sarikkhake katvā kathessāmīti cintetvā evamāha. **Anupubbasikkhā**ti-ādīsu anupubbasikkhāya tisso sikkhā gahitā, anupubbakiriyāya terasa dhutaṅgāni, anupubbapaṭipadāya satta anupassanā aṭṭhārasa mahāvīpassanā aṭṭhatimsa ārammaṇavibhattiyo sattatimsa

1. Gataṭṭhāne (Sī)

2. Piṭṭhipāsāraṇaṭṭhānanti (Sī, Syā)

bodhipakkhiyadhammā. **Na āyatakeneva aññāpaṭivedhoti** maṇḍūkassa uppatitvā gamanam viya āditova sīlapūraṇādim akatvā arahattappaṭivedho nāma natthi, paṭipāṭiyā pana sīlasamādhipaññāyo pūretvāva sakkā arahattam pattunti attho.

Ārakāvāti dūreyeva. **Na tena nibbānadhātuyā ūnattam vā pūrattam vāti** asaṅkhyeyyepi kappe Buddhesu anuppannesu ekasattopi parinibbātum na sakkoti, tadāpi “tucchā nibbānadhātū”ti na sakkā vattum. Buddhakāle ca pana ekekasmiṃ samāgame asaṅkhyeyyāpi sattā amataṃ ārodhenti, tadāpi na sakkā vattum “pūrā nibbānadhātū”ti.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

20. Dasame **nisinno hotīti** uposathakaraṇatthāya upāsikāya ratanapāsāde nisinno. Nisajja pana bhikkhūnam cittāni olokento ekaṃ dussīlapuggalaṃ disvā “sacāham imasmim puggale nisinneyeva pātimokkham uddisissāmi, sattadhā tassa muddhā phalissatī”ti tassa anukampāya tuṅhiyeva ahosi. **Abhikkantāti** atikkantā parikkhīṇā. **Uddhaste aruṇeti** uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyāti** tuṭṭhamukhiyā. **Aparisuddhā Ānanda parisāti** “asukapuggalo aparisuddho”ti avatvā “aparisuddhā Ānanda parisā”ti āha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Mahāvaggo dutiyo.

3. Gahapativagga

1. Paṭhama-uggasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **paññatte āsane nisīdīti** tassa kira ghare pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ pañca āsanasatāni niccaṃ paññattāneva honti, tesu aññatarasmim āsane nisīdi. **Tam suṇāhīti** te suṇāhi, tam vā aṭṭhavidham acchariyadhammaṃ suṇāhi. **Cittam pasīdīti** “Buddho nu kho na Buddho nu kho”ti vitakkamattampi na uppajji, ayameva Buddhoti cittuppādo pasanno anāvilo ahosi. **Sakāni vā nīatikulānīti** attano yāpanamattam

dhanam gahetvā nātigharāni gacchatu. **Kassa vo dammīti** kataraputissassa tumhe dadāmi, ārocetha me attano adhippāyam. **Appaṭivibhattāti** “ettakam dassāmi ettakam na dassāmi, idam dassāmi idam na dassāmī”ti cittaṃ uppādentena hi paṭivibhattā nāma hoti, mayham pana na evam. Atha kho saṅghikā viya gaṇasantakā viya ca silavantehi saddhim sādharāṇāyeva. **Sakkaccariyeva payirupāsāmīti** sahatthā upaṭṭhahāmi, cittikārena upasaṅkamāmi.

Anacchariyam kho pana mam bhanteti bhante yaṃ maṃ devatā upasaṅkamitvā evam ārocenti, idam na acchariyam. Yaṃ panāham tatonidānam cittaṃ uṇṇatim nābhijānāmi, taṃ eva acchariyanti vadati. **Sādhu sādhu bhikkhūti** ettha kiñcāpi bhikkhum āmanteti, upāsakasseva pana veyyākaraṇasampahamsane esa sādhu kāroti veditabbo.

2. Dutiya-uggasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **Nāgavaneti** tassa kira seṭṭhino Nāgavanam nāma uyyānam, so tattha purebhattam gandhamālādīni gāhāpetvā uyyānakīlikam kīlitukāmo gantvā paricāriyamāno Bhagavantam addasa. Saha dassanenevassa purimanayeneva cittaṃ pasīdi, surāpānena ca uppannamado taṅkhaṇāmyeva pahīyi. Taṃ sandhāyevamāha. **Oṇjesinti** udakam hatthe pātetvā adāsīm. **Asukoti** amuko. **Samacittova demīti** “imassa thokam, imassa bahukan”ti evam cittaṇānattam na karomi, deyyadhammam pana ekasadisam karomīti dasseti. **Ārocentīti** ākāse ṭhatvā ārocenti. **Natthi tam samyojananti** iminā upāsako attano Anāgāmiphalam byākaroti.

3. Paṭhamahatthakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **Hatthako Āḷavakoti** Bhagavatā Āḷavakayakkhassa hatthato hatthehi sampaṭicchitattā Hatthakoti laddhanāmo rājakumāro. **Silavāti** pañcasīladasasīlena silavā. **Cāgavāti** cāgasampanno. **Kaccittha bhanteti** bhante kacci ettha Bhagavato byākaraṇaṭṭhāne. **Appicchoti** adhigamappicchatāya appiccho.

4. Dutiyahatthakasuttavaṇṇanā

24. Catutthe pañcamatthehi upāsakasatehīti

sotāpannasakadāgāmīnaṃyeva ariyasāvaka-upāsakānaṃ pañcahi satehi parivuto bhuttapātarāso gandhamālavilepanacuṇṇāni gahetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Saṅgahavatthūnī**ti saṅgaṇhanakāraṇāni. **Tehāhanti** tehi ahaṃ. **Taṃ dānena saṅgaṇhāmī**ti naṅgalabalibaddabhattabījādīni¹ ceva gandhamālamūlādīni ca datvā saṅgaṇhāmi. **Peyyavajjenā**ti amma tāta bhātara bhaginīti-ādikena kaṇṇasukhena mudukena piyavacanena saṅgaṇhāmi. **Atthacariyāyā**ti “imassa dānena vā piyavacanena vā kiccaṃ natthi, atthacariyāya saṅgaṇhitabbayuttako ayan”ti ñatvā uppannakiccanittharaṇasaṅkhātāya atthacariyāya saṅgaṇhāmi. **Samānattatāyā**ti “imassa dānādīhi kiccaṃ natthi, samānattatāya saṅgaṇhitabbo ayan”ti ekato khādanapivananisaṅgajādīhi attanā samānaṃ katvā saṅgaṇhāmi. **Daliddassa kho no tathā sotabbaṃ maññanti**ti daliddassa kiñci dātum vā kātum vā asakkontassa, yathā daliddassa no tathā sotabbaṃ maññanti, mama pana sotabbaṃ maññanti, dinnovāde tiṭṭhanti, na me anusāsanīṃ atikkamitabbaṃ maññanti. **Yoni kho tyāyanti** upāyo kho te ayaṃ. Imesu pana dvīsupi suttesu Satthārā silacāgapaññā missikā kathitāti veditabbā.

5-6. Mahānāmasuttādivaṇṇanā

25-26. Pañcame **atthūpaparikkhitā hotī**ti atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ upaparikkhitā hoti. Chaṭṭhe saddhāsīlacāgā missakā kathitā.

7. Paṭhamabalasuttavaṇṇanā

27. Sattame **ujjhattibalā**ti ujjhānabalā. Bālānaṃ hi “yaṃ asuko idaṅcidaṅca āha, maṃ so āha², na aññaṃ”ti evaṃ ujjhānameva balaṃ. **Nijjhattibalā**ti “na idaṃ evaṃ, evaṃ nāmetan”ti atthānatthanijjhāpanaṃyeva balaṃ. **Paṭisaṅkhānabalā**ti paccavekkhaṇabalā. **Khantibalā**ti adhivāsanabalā.

1. Naṅgalabalibaddabhattavatthādīni (Sī)

2. Yaṃ assa kodhacittaṃ, tathā maṃ so āha (Sī)

8. Dutiyabalasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **balānī**ti nāṇabalāni. **Āsavānaṃ khayāṃ paṭijānātī**ti arahattaṃ paṭijānāti. **Aniccatoti** hutvā abhāvākārena. **Yathābhūtaṃ**ti yathāsabhāvato. **Sammappaññāyāti** saḥavipassanāya maggapaññāya. **Aṅgārakāsūpamāti** santāpanaṭṭhena aṅgārakāsuyā upamitā ime kāmāti. **Vivekaninnanti** phalasaṃpattivasena nibbānaninnaṃ. **Vivekaṭṭhanti** kilesehi vajjitāṃ dūrībhūtaṃ vā. **Nekkhammābhiratanti** pabbajjābhiratāṃ. **Byantibhūtaṃ**ti vigatantabhūtaṃ ekadesenāpi anallīnaṃ viśaṃyuttaṃ viśaṃsaṭṭhaṃ. **Āsavaṭṭhāniyehī**ti sampayogavasena āsavānaṃ kāraṇabhūtehi, kilesadhammeḥīti attho. Atha vā **byantibhūtaṃ**ti vigatavāyanti¹ attho. Kuto? **Sabbaso āsavaṭṭhāniyehi dhammehi**, sabbehi tebhūmakadhammeḥīti attho. Imasmim̐ sutte ariyamaggo lokiyalokuttaro kathito.

9. Akkhaṇasuttavaṇṇanā

29. Navame khaṇe kiccāni karotīti **khaṇakicco**, okāsaṃ labhitvāva kiccāni karotīti attho. **Dhammoti** catusaccadhammo. **Opasamikoti** kilesūpasamāvaho. **Parinibbānikoti** kilesaparinibbānakaro. Catumaggañāṇasaṅkhātāṃ sambodhiṃ gacchati sampāpuṇātīti **sambodhagāmī**. **Dīghāyukaṃ devanikāyanti** idaṃ asaññaṃ devanikāyaṃ sandhāya vuttaṃ. **Aviññātāresūti** ativiya aviññūsu.

Suppavediteti sukathite. **Antarāyikāti** antarāyakarā. **Khaṇo ve mā upaccagāti** ayam̐ laddho khaṇo mā atikkami. **Idha ce naṃ virādhetīti** sace koci pamattacārī idha imaṃ khaṇaṃ labhitvāpi saddhammassa niyāmataṃ ariyamaggaṃ virādheti na sampādeti. **Atītatthoti** hāpitattho. **Cirattaṃ anutapissatīti** cirarattaṃ socissati. Yathā hi “asukaṭṭhāne bhaṇḍaṃ samuppannaṃ”ti sutvā eko vāṇijo na gaccheyya, aññe gantvā gaṇḥeyyūṃ, tesāṃ taṃ aṭṭhaguṇampi dasaguṇampi bhavēyya. Atha itaro “mama attho atikkanto”ti anutapeyya, evaṃ yo idha khaṇaṃ labhitvā appaṭipajjanto saddhammassa niyāmataṃ virādheti, so ayam̐ vāṇijova

1. Vigatabyayanti (Sī), vigatantibhūtaṃ nittaṇhanti (Syā),
niyatibhūtaṃ nittaṇhanti (Di-Ṭṭha 3. 246 piṭṭhe.)

atītattho ciraṃ anutapissati socissati. Kiñca bhiyyo **avijjānivuto** tathā. **Paccavidunti** paṭivijjhimsu. **Samvarāti** silasaṃvarā. **Māradheyypaparānugeti** māradheyysaṅkhātaṃ saṃsāraṃ anugate. **Pāraṅgatāti** nibbānaṃ gatā. **Ye pattā āsavakkhayanti** ye arahattaṃ pattā. Evamidha gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

10. Anuruddhamahāvitakkasuttavaṇṇanā

30. Dasame **cetisūti** cetināmakānaṃ rājūnaṃ nivāsaṭṭhānattā evaṃladdhavohāre raṭṭhe. **Pācīnavamsadāyeti** Dasabalassa vasanaṭṭhānato pācīnadisāya ṭhite vamsadāye nīlobhāsehi veḷūhi sañchanne araṅṅe. **Evaṃ cetaso parivitakko udapādīti** thero kira pabbajitvā paṭhama-antovassamhiyeva samāpattilābhī hutvā saḥassalokadhātudassanasamatthaṃ dibbacakkhuṅṅānaṃ uppādesi. So Sāriputtattherassa santikaṃ gantvā evamāha “idhāhaṃ āvuso Sāriputta dibbena cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena saḥassalokaṃ olokemi. Āraddhaṃ kho pana me vīriyaṃ asallīnaṃ, upaṭṭhitā sati asammuṭṭhā, passaddho kāyo asāraddho, samāhitaṃ cittaṃ ekaggaṃ. Atha ca pana me anupādāya āsavehi cittaṃ na vimuccatī”ti. Atha naṃ thero āha “yaṃ kho te āvuso anuruddha evaṃ hoti ‘ahaṃ dibbena cakkhunā -pa- olokemī’ti, idaṃ te mānasmiṃ. Yampi te āvuso Anuruddha evaṃ hoti ‘āraddhaṃ kho pana me vīriyaṃ -pa- ekaggaṃ’ti, idaṃ te uddhaccasmiṃ. Yampi te āvuso Anuruddha evaṃ hoti ‘atha ca pana me anupādāya āsavehi cittaṃ na vimuccatī’ti, idaṃ te kukkuccasmiṃ. Sādhu vatāyasmā Anuruddho ime tayo dhamme pahāya ime tayo dhamme amanasikarivā amatāya dhātuyā cittaṃ upasaṃharatū”ti evamassa thero kammaṭṭhānaṃ kathesi. So kammaṭṭhānaṃ gahetvā Satthāraṃ āpucchitvā cetiraṭṭhaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto aḍḍhamāsaṃ caṅkamaṇa vītināmesi. So padhānaveganimmathitattā kilantakāyo ekassa veḷugumbassa heṭṭhā nisīdi. Athassāyaṃ evaṃ cetaso parivitakko udapādi, esa mahāpurisavitakko uppajjīti attho.

Appicchassāti ettha paccayappiccho adhigamappiccho pariyatti-appiccho dhutaṅgappicchoti cattāro appicchā. Tattha paccayappiccho bahum dente appam gaṇhāti, appam dente appataram gaṇhāti, na anavasesaggāhī hoti. Adhigamappiccho Majjhantikatthero viya attano adhigamaṃ aññesaṃ jānituṃ na deti. Pariyatti-appiccho Tepiṭakopi samāno na bahussutabhāvaṃ jānāpetukāmo hoti Sāketatissatthero viya. Dhutaṅgappiccho dhutaṅgapariharaṇabhāvaṃ aññesaṃ jānituṃ na deti Dvebhātikattheresu Jeṭṭhatthero viya. Vatthu Visuddhimagge kathitaṃ. **Ayaṃ dhammoti** evaṃ santagaṇaniguhanena ca paṭiggahaṇe mattaññūtāya ca appicchassa puggalassa ayaṃ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṃ sabbattha yojetabbaṃ.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa. **Pavivittassāti** kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha kāyaviveko nāma gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā ārambhavatthuvasena ekībhāvo. Ekībhāvamatteneva kammaṃ na nipphajjatīti kaṣiṇaparikkammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṃ cittaviveko nāma. Samāpattimatteneva kammaṃ na nipphajjatīti jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ sabbākārato upadhiviveko nāma. Tenāha Bhagavā “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiratānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visāṅkhāragatānaṃ”¹.

Saṅgaṇikārāmassāti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa. **Āraddhavīriyassāti** kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa. **Upaṭṭhitassatissāti** catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitassatissa. **Samāhitassāti** ekaggacittassa. **Paññāvato** kammassakatapaññāya paññāvato.

Sādhu sādhuti therassa vitakkaṃ² sampahaṃsento evamāha. **Imaṃ aṭṭhamanti** satta nidhī laddhapurisassa aṭṭhamaṃ dento viya, satta maṇiratanāni, satta hatthiratanāni, satta assaratanāni laddhapurisassa aṭṭhamaṃ dento viya satta mahāpurisavitakke vitakketvā ṭhitassa aṭṭhamaṃ ācikkhanto evamāha.

1. Khu 7. 21, 109 piṭṭhesu.

2. Cittaṃ (Syā)

nippapañcārāmassāti taṇhāmānadiṭṭhipapañcarahitattā nippapañcasaṅkhāte nibbānapade abhiratassa. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Papañcārāmassāti** yathāvuttesu papañcesu abhiratassa. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ.

Yatoti yadā. **Tatoti** tadā. **Nānārattānanti** nīlapītalohitodātavaṇṇehi nānārajanehi rattānaṃ. **Paṃsukūlanti** tevīsatiyā khettesu ṭhitapaṃsukūlacīvaram. **Khāyissatīti** yathā tassa pubbaṇhasamayādīsu yasmiṃ samaye yaṃ icchati, tasmiṃ samaye taṃ pārupantassa so dussakaraṇḍako manāpo hutvā khāyati, evaṃ tuyhampi cīvarasantosamahā-ariyavaṃsena tuṭṭhassa viharato paṃsukūlacīvaram khāyissati upaṭṭhahissati. **Ratīyāti** rati-atthāya. **Aparitassāyāti** taṇhādiṭṭhiparitassanāhi aparitassanattāya. **Phāsuvihārāyāti** sukhavihārattāya. **Okkamanāya nibbānassāti** amataṃ nibbānaṃ otaraṇattāya.

Piṇḍiyālopabhojananti gāmanigamarājadhānīsu jaṅghābalaṃ nissāya gharapaṭipāṭiyā carantena laddhapīṇḍiyālopabhojanaṃ. **Khāyissatīti** tassa gahapatino nānaggarasabhojanaṃ viya upaṭṭhahissati. **Santuṭṭhassa viharatoti** piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭhassa viharato. **Rukkhamūlasenāsanam khāyissatīti** tassa gahapatino tebhūmakapāsāde gandhakusumavāsasugandhaṃ kūṭāgāraṃ viya rukkhamūlaṃ upaṭṭhahissati. **Santuṭṭhassāti** senāsanasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭhassa. **Tiṇasanthārakoti** tiṇehi vā paṇṇehi vā bhūmiyaṃ vā phalakapāsāṇatalāni vā aññatarasmiṃ santhatasanthato. **Pūtimuttanti** yaṃkiñci muttam. Taṅkhaṇe gahitampi pūtimuttameva vuccati duggandhattā. **Santuṭṭhassa viharatoti** gilānapaccayabhesajjaparikkhārasantosena santuṭṭhassa viharato.

Iti Bhagavā catūsu ṭhānesu arahattaṃ pakkhipanto kammaṭṭhānaṃ kathetvā “katarasenāsane nu kho vasantassa kammaṭṭhānaṃ sappāyaṃ bhavissati”ti āvajjento “tasmiññeva vasantassā”ti ñatvā **tena hi tvam Anuruddhāti-ādimāha. Pavivittassa viharatoti** tīhi vivekehi vivittassa viharantassa. **Uyyojanikaṭṭhisamyuttanti** uyyojanikeheva vacanehi ṭṭhisamyuttam, tesam upaṭṭhānagamanakamyevāti¹ attho. **Papañcanirodheti**

1. Upaṭṭhānagamanakiriyāyevāti (Syā, Ka)

nibbānapade. **Pakkhandatī**ti ārammaṇakaraṇavasena pakkhandati. **Pasīdatī**-
ādīsupi ārammaṇavaseneva pasīdanasantiṭṭhanamuccanā veditabbā. Iti
Bhagavā Cetiraṭṭhe pācīnavamsadāye āyasmato Anuruddhassa kathite aṭṭha
mahāpurisavitakke puna Bhesakaḷāvanamahāvihāre nisīditvā
bhikkhusaṅghassa vitthārena kathesi.

Manomayenāti manena nibbattitakāyopi manomayoti vuccati manena
gatakāyopi¹, idha manena gatakāyaṃ sandhāyevamāha. **Yathā me ahu**
saṅkappoti yathā mayhaṃ vitakko ahosi, tato uttari aṭṭhamāṃ
mahāpurisavitakkaṃ dassento tato uttariṃ desayi. Sesāṃ sabbattha
uttānamevāti.

Gahapativaggo tatiyo.

4. Dānavagga

1. Paṭhamadānasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame āsajja dānaṃ detīti patvā dānaṃ deti. Āgataṃ
disvā taṃ muhuttaṃyeva nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti, dassāmīti
na kilameti. **Bhayāti** “ayaṃ adāyako akārako”ti garahabhayā, apāyabhayā
vā. **Adāsi meti** mayhaṃ pubbe esa idaṃ nāma adāsīti deti. **Dassati meti**
anāgate idaṃ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānanti** dānaṃ nāma sādhu
sundaraṃ Buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti.
Cittālaṅkāracittaparikkhāratthaṃ dānaṃ detīti samathavipassanācittassa
alaṅkāratthañceva parikkhāratthañca deti. Dānañhi cittaṃ muduṃ karoti.
Yena laddho, so “laddhaṃ me”ti muducitto hoti. Yena dinnāṃ, sopi
“dinnāṃ mayā”ti muducitto hoti. Iti ubhinnaṃ cittaṃ muduṃ karoti. Teneva
“adantadamanān”ti vuccati. Yathāha—

1. Nimmitakāyopi (Sī)

“Adantadamanam dānam, adānam dantadūsakam¹.
Dānena piyavācāya², unnamanti namanti cā”ti.

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālankāradānameva uttamanti.

2. Dutiyadānasuttavaṇṇanā

32. Dutiye **saddhāti** yāya saddhāya dānam deti, sā saddhā. **Hiriyanti** yāya hiriyā dānam deti, sāva adhippetā. **Kusalañca dānanti** anavajjañca dānam. **Diviyanti** divaṅgamam.

3. Dānavatthusuttavaṇṇanā

33. Tatiye **dānavatthūnīti** dānakāraṇāni. **Chandā dānam detīti** pemena dānam deti. **Dosāti** dosena kuddho hutvā yaṁ atthi, taṁ vegena gaṇhitvā deti. **Mohāti** mohena mūḷho deti. **Bhayāti** garahabhayena vā apāyabhayena vā, tassa tasseva vā pana bhayena deti. **Kulavaṁsanti** kulapaveṇim.

4. Khettasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **na mahapphalam hotīti** dhaññaphalena mahapphalam na hoti. **Na mahassādanti** yampissa phalam hoti, tassa assādo na mahā hoti mandassādam na madhuram. **Na phāṭiseyyanti** seyyāpissa na hoti vuḍḍhi³, tassa mahantam vīhithambhasannivesam na hotīti attho. **Unnāmaninnāmīti**⁴ thalaninnavasena visamatalam. Tattha thale udakam na saṅṭhāti, ninne atibahu tiṭṭhati. **Pāsānasakkharikanti** pattharivā ṭhitapiṭṭhipāsāṇehi ca khuddakapāsāṇehi ca sakkharāhi ca samannāgataṁ. **Ūsaranti** ubbhinnaloṇam⁵. **Na ca gambhīrasitanti** thaddhabhūmitāya gambhīrānugataṁ, naṅgalamaggam katvā kasitum na sakkā hoti, uttānanaṅgalamaggameva hoti. **Na āyasampannanti** na udakāgamanasampannaṁ. **Na apāyasampannanti** pacchābhāge udakaniggamanamaggasampannaṁ na hoti. **Na mātikāsampannanti** na khuddakamahantīhi udakamātikāhi sampannaṁ

1. Dānam sabbatthasādhakam (Sī) Visuddhi 1. 300 piṭṭhe ca Ṭikā pana passitabbā.

2. Piyavācena (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 3. 227 piṭṭhepi passitabbarā.

3. Na phāṭiseyyāti vaḍḍhipissa na hoti (Sī)

4. Unnāmaniṇṇāmīti (Sī, Syā)

5. Ubbhidodakam (Sī, Syā)

hoti. **Na mariyādasampannanti** na kedāramariyādāhi sampannaṃ. **Na mahapphalanti**-ādāni sabbāni vipākaphalavaseneva veditabbāni.

Sampanneti paripuṇṇe sampattiyutte. **Pavuttā bijasampadāti** sampannaṃ bījaṃ ropitaṃ. **Deve sampādayantamhīti** deve sammā vassante. **Anītisampadā hotīti** kīṭakimi-ādipāṇaka-ītiyā abhāvo ekā sampadā hoti. **Virūḷīti** vaḍḍhi dutiyā sampadā hoti. **Vepullanti** vipulabhāvo tatiyā sampadā hoti. **Phalanti** paripuṇṇaphalaṃ¹ catutthī sampadā hoti. **Sampannasīlesūti** paripuṇṇasīlesu. **Bhojanasampadāti** sampannaṃ vividhabhojanaṃ. **Sampadānanti** tividhaṃ kusalasampadaṃ. **Upanetīti** sā bhojanasampadā upanayati. Kasmā? **Sampannaṃ hissa taṃ kataṃ**, yasmāssa taṃ katakammaṃ sampannaṃ paripuṇṇanti attho. **Sampannatthūdhāti** sampanno atthu idha. **Vijjācaraṇasampannoti** tīhi vijjāhi ca pañcadasahi caraṇadhammehi ca samannāgato. **Laddhāti** evarūpo puggalo cittassa sampadaṃ avekallaparipuṇṇabhāvaṃ labhitvā. **Karoti kammampadanti** paripuṇṇakammaṃ karoti. **Labhati catthasampadanti** atthañca paripuṇṇaṃ labhati. **Diṭṭhisampadanti** vipassanādiṭṭhiṃ. **Maggasampadanti** sotāpattimaggaṃ. **Yāti sampannamānasoti** paripuṇṇacitto hutvā arahattaṃ yāti. **Sā hoti sabbasampadāti** sā sabbadukkhehi vimutti sabbasampadā nāma hotīti.

5. Dānūpapattisuttavaṇṇanā

35. Pañcame **dānūpapattiyoti** dānapaccayā upapattiyo. **Dahatīti** ṭhapeti. **Adhiṭṭhātīti** tasseva vevacanaṃ. **Bhāvetīti** vaḍḍheti. **Hīne vimuttanti** hīnesu pañcasu kāmaguṇesu vimuttaṃ. **Uttari abhāvitanti** tato uparimaggaphalathāya abhāvitaṃ. **Tatrūpapattiyā saṃvattatīti** yaṃ ṭhānaṃ patthetvā kusalaṃ kataṃ, tattha nibbattanathāya saṃvattatīti. **Vītarāgassāti** maggena vā samucchinnarāgassa samāpattiyā vā vikkhambhi tarāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattitum na sakkā, dānaṃ pana samādhivipassanācittassa alaṅkāraparivāraṃ hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattatīti. Tena vuttaṃ “vītarāgassa no sarāgassā”ti.

1. Paripuṇṇaṃ dhaññaphalaṃ (Syā)

6. Puññakiriyavatthusuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe puññakiriyāni¹ ca tāni tesam tesam ānisamsānam vatthūni cāti **puññakiriyavatthūni**. Dānādīnāñhi lakkhaṇe cittaṃ ṭhapetvā “evarūpaṃ nāma amhehi dānaṃ dātabbāṃ, sīlaṃ rakkhitabbāṃ, bhāvanā bhāvetabbā”ti sattā puññāni karonti. Dānameva **dānamayaṃ**, dānacetanāsu vā purimacetanāto nipphannā sannitṭhāpakacetanā **dānamayaṃ** sīlādīhi sīlamayādīni viya. Sesadvayesupi eseva nayo. **Parittaṃ kataṃ hotīti** thokaṃ mandaṃ kataṃ hoti. **Nābhisambhotīti** na nipphajjati. **Akataṃ hotīti**² bhāvanāyayogyeva³ anāraddho hotīti attho. **Manussadobhagyanti** manussesu sampattirahitaṃ pañcavidhaṃ nīcakulaṃ. **Upapajjatīti** paṭisandhivasena upagacchati, tatha nibbattatīti attho. **Mattaso katanti** pamāṇena kataṃ, thokaṃ na bahu. **Manussasobhagyanti** manussesu subhagabhāvaṃ tividhakulasampattim⁴. **Adhimattanti** adhikappamāṇaṃ balavaṃ vā. **Adhigaṇhanti** abhibhavitvā gaṇhanti, visiṭṭhatarā jeṭṭhakā hontīti attho.

7. Sappurisdānasuttavaṇṇanā

37. Sattame **sucinti** parisuddhaṃ vaṇṇasampannaṃ deti. **Pañitanti** rasūpapannaṃ. **Kālenāti** yuttapattakālena. **Kappiyanti** yaṃ kappiyaṃ, taṃ deti. **Viceyya detīti** “imassa dinnāṃ mahapphalaṃ bhavissati, imassa na mahapphalaṃ”ti evaṃ paṭiggāhakapariyesanavasena dānaṃ vā paṇidhāyavasena dānaṃ vā vicinitvā deti.

8. Sappurisasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **atthāyāti** atthatthāya. **Hitāya sukhāyāti** hitatthāya sukhatthāya. **Pubbapetānanti** paralokagatānaṃ ñātīnaṃ. Imasmiṃ sutte anuppanne Buddhe cakkavattirājāno bodhisattā Paccakabuddhā labbhanti, Buddhakāle Buddhā ceva Buddhasāvaka ca. Yathāvuttānañhi etesaṃ atthāya hitāya sukhāya samvattanti. **Bahūnaṃ vata atthāya, sappañño gharamāvasanti** sappañño ghare vasanto bahūnaṃ vata atthāya hoti. **Pubbeti** paṭhameva.

1. Puññakiriyāyo (Ka)

2. Idam samvaṇṇetabbapadaṃ Pāliyaṃ na dissati.

3. Bhāvanāyayogyeva (Sī, Ka)

4. Tividhakulasampattisahitaṃ (Sī)

pubbekatamanussaranti mātāpitūnaṃ pubbakāraguṇe anussaranto. **Sahadhammenāti** sakāraṇena paccayapūjanena pūjeti. **Apace brahmacārayoti**¹ brahmacārino apacayati, nīcavuttitaṃ nesam āpajjati. **Pesaloti** piyasīlo.

9. Abhisandasuttavaṇṇanā

39. Navame **dānānī**ti cetanādānāni. **Aggaññānī**ti-ādīnaṃ attho heṭṭhā vuttoyeva.

10. Duccaritavipākasuttavaṇṇanā

40. Dasame **pāṇātipātoti** pāṇātipātacetanā. **Sabbalahusoti** sabbalahuko. **Appāyukasamvattanikoti**² tena parittakena kammavipākena appāyuko hoti, dinnamattāya vā paṭisandhiyā vilīyati mātukucchito nikkhantamatte vā. Evarūpo hi na aññassa kassaci nissando, pāṇātipātasseva gatamaggo esoti. **Bho gabyasana samvattanikoti** yathā kākaṇikāmattampi hatthe na tiṭṭhati, evaṃ bhogabyasanaṃ samvatteti. **Sapattaverasamvattaniko**³ hotīti saha sapattehi veram samvatteti. Tassa hi sapattā ca bahukā honti. Yo ca naṃ passati, tasmim verameva uppādeti na nibbāyati. Evarūpo hi parassa rakkhitagopitabhaṇḍe aparādhassa nissando.

Abhūtabbhakkhānasamvattaniko hotīti abhūtena abbhakkhānaṃ samvatteti, yena kenaci kataṃ tasseva upari patati. **Mittehi bhedanasamvattanikoti** mittehi bhedaṃ samvatteti. Yaṃ yaṃ mittam karoti, so so bhijjatiyeva. **Amanāpasaddasamvattanikoti** amanāpasaddaṃ samvatteti. Yā sā vācā kaṇṭakā kakkasā kaṭukā abhisajjanī mammacchedikā, gatagataṭṭhāne tameva suṇāti, manāpasaddasavanaṃ nāma na labhati. Evarūpo pharusavācāya gatamaggo nāma. **Anādeyyavācāsamvattanikoti** aggahetabbavacanataṃ samvatteti, “tvaṃ kasmā kathesi, ko hi tava vacanaṃ gahessatī”ti vattabataṃ āpajjati. Ayaṃ samphappalāpassa gatamaggo. **Ummattakasamvattaniko** hotīti

1. Brahmacārinoti (Syā)

2. Sabbalahuso appāyukasamvattanikoti (Sī, Ka)

3. Verasapattasamvattaniko (Sī)

ummattakabhāvaṃ saṃvatteti. Tena hi manusso ummatto vā khittacitto vā eḷamūgo vā hoti. Ayaṃ surāpānassa nissando. Imasmim̐ sutte vaṭṭameva kathitanti.

Dānavaggo catuttho.

5. Uposathavagga

4. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

44. Pañcamassa catutthe **ime cepi vāseṭṭha mahāsālā**ti purato ṭhite dve sālārukkhe dassento parikkappamaṃ āha. Idaṃ vuttaṃ hoti—ime tāva mahāsālā acetanā. Sace etepi sacetanā hutvā aṭṭhaṅgasamannāgatam̐ uposatham̐ upavaseyyum̐, etesampi so uposathavāso dīgharattam̐ hitāya sukhāya assa. Bhūte pana vattabbameva natthīti.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **yenāyasmā Anuruddho**ti tā kira devatā attano sampattim̐ oloketvā “kiṃ nu kho nissāya ayaṃ sampatti amhehi laddhā”ti āvajjamānā theram̐ disvā “mayam̐ amhākaṃ ayyassa pubbe cakkavattirajjam̐ karontassa pādapariçārikā hutvā tena dinnovāde ṭhatvā imam̐ sampattim̐ labhimha, gacchāma theram̐ ānetvā imam̐ sampattim̐ anubhavissāmā”ti divā yenāyasmā Anuruddho tenupasāṅkamimsu. **Tīsu ṭhānesūti** tīsu kāraṇesu. **ṭhānaso paṭilabhāmāti** khaṇeneva labhāma. **Saranti** vacanasaddam̐ vā gītasaddam̐ vā ābharaṇasaddam̐ vā. **Pītā assūti**—ādīni nīlā tāva jātā, pītā bhavitum̐ na sakkhissantīti—ādīnā nayena cintetvā vitakketi. Tāpi “idāni ayyo amhākaṃ pītabhāvaṃ icchati, idāni lohitabhāvan”ti tādisāva ahesum̐.

Accheram̐ vādesīti pāṇitalam̐ vādesi. **Pañcaṅgikassāti** ātataṃ vitataṃ ātatavitataṃ ghanam̐ susiranti imehi pañcahi aṅgehi samannāgatassa. Tattha ātataṃ nāma cammapariyonaddhesu bheri—ādīsū ekatalatūriyam̐, vitataṃ nāma ubhayatalam̐, ātatavitataṃ nāma

sabbaso pariyonaddham, susiram vaṁsādi, ghanam sammādi. **Suvinītasāti** ākaḍḍhanasithilakaraṇādīhi sumucchitassa. **Suppaṭipatālitassāti** pamāṇe ṭhitabhāvajānanattham suṭṭhu paṭipatālitassa. **Kusalehi susamannāhatassāti** ye vādetum kusalā chekā, tehi vāditassa. **Vaggūti** cheko sundaro. **Rajanīyoti** rañjetum samattho. **Kamanīyoti** kāmatabbayutto. **Khamanīyoti** vā pāṭho, divasampi suyyamāno khamateva, na nibbindatīti attho. **Madanīyoti** mānamadapurisamadajanano. **Indriyāni okkhipīti** “asārupparim imā devatā karontī”ti indriyāni heṭṭhā khipi, na akkhīni ummīletvā olokesi. **Na khvayyo Anuruddho sādīyatīti** “mayam naccāma gāyāma, ayyo pana Anuruddho na kho sādīyati, akkhīni ummīletvā na oloketi, kim mayam naccitvā vā gāyitvā vā karissāmā”ti tattheva antaradhāyimsu. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** tāsam devatānam ānubhāvam disvā “katihi nu kho dhammehi samannāgato mātugāmo manāpakāyike devaloke nibbattatī”ti imamattham pucchitum upasaṅkami.

9-10. Idhalokikasuttadvayavaṇṇanā

49-50. Navame **ayam’sa loko**¹ **āraddho hotīti** ayamassa loko idhaloke karaṇamattāya āraddhattā² paripuṇṇattā āraddho hoti paripuṇṇo. **Soḷasākārasampannāti** sutte vuttehi aṭṭhahi, gāthāsu³ aṭṭhahīti soḷasahi ākārehi samannāgatā, yāni vā⁴ aṭṭhaṅgāni parampi tesu samādapetīti evampi soḷasākārasampannāti eke. Saddhāsīlapaññā⁵ panettha missikā kathitā. Dasamam bhikkhusamghassa kathitam. Sabbasuttesu pana yam na vuttam, tam heṭṭhā āgatanayattā uttānatthamevāti.

Uposathavaggo pañcamao.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

-
1. Ayam loko (Ka)
 2. Loko karaṇamattāya āraddhattā (Sī), loko idhaloke karaṇakammatthāya vīriyassa āraddhattā (Syā)
 3. Aṭṭhakathāsu (Sī, Syā) 4. Yāni tassā (Sī, Ka) 5. Saddhāsīlacāgapaññā (Syā, Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Gotamīvagga

1. Gotamīsuttavaṇṇanā

51. Chaṭṭhassa paṭhame **sakkasu viharatīti** paṭhamagamanena gantvā viharati. **Mahāpajāpatīti** puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantattā evaṃladdhanāmā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** Bhagavā Kapilapuram gantvā paṭhamameva Nandaṃ pabbājesi, sattame divase Rāhulakumāraṃ. **Cumbaṭakakalahe**¹ pana ubhayanagaravāsikesu yuddhatthāya nikkhantesu Satthā gantvā te rājāno saññāpetvā **Attadaṇḍasuttaṃ**² kathesi. Rājāno pasīditvā aḍḍhatiyasate aḍḍhatiyasate kumāre adamsu, tāni pañca kumārasatāni Satthu santike pabbajimsu, atha nesaṃ pajāpatiyō sāsanaṃ pesetvā anabhiratiṃ uppādayimsu. Satthā tesam anabhiratiyā uppannabhāvaṃ ñatvā te pañcasate daharabhikkhū kuṇāladahaṃ netvā attano kuṇālakāle nisinnapubbe pāsānatale nisīditvā **Kuṇārajātakakathāya**³ tesam anabhiratiṃ vinodetvā sabbepi te sotāpattiphale patiṭṭhāpesi, puna Mahāvanaṃ ānetvā arahattaphaleti. Tesam cittajānanattham punapi pajāpatiyō Sāsanaṃ pahiṇimsu. Te “abhabbā mayam gharāvāsassa”ti paṭisāsanaṃ pahiṇimsu. Tā “na dāni amhākaṃ gharaṃ gantuṃ yuttaṃ, Mahāpajāpatiyā santikaṃ gantvā pabbajam anujānāpetvā pabbajissāmā”ti pañcasatāpi Mahāpajāpatim upasaṅkamitvā “ayye amhākaṃ pabbajam anujānāpethā”ti āhamsu. Mahāpajāpatī tā itthiyo gahetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Setacchattassa heṭṭhā rañño parinibbutakāle upasaṅkamītipi vadantiyeva.

Alaṃ Gotami, mā te ruccīti kasmā paṭikkhipi, nanu sabbesampi Buddhānaṃ catasso parisā hontīti? Kāmaṃ honti, kilametvā pana anekavāraṃ yācite anuññātaṃ pabbajam “dukkhena laddhā”ti sammā paripālessantīti garuṃ katvā anuññātukāmo paṭikkhipi. **Pakkāmīti** puna Kapilapurameva pāvisi.

1. Dī-Ṭṭha 2. 266; Sam-Ṭṭha 1. 64 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 424; Khu 7. 315 piṭṭhesu.

3. Khu 6. 113 piṭṭhe.

yathābhirantaṃ viharitvāti bodhaneyyasattānaṃ upanissayaṃ olokeno yathājjhāsayena viharitvā. **Cārikam pakkāmī**ti mahājanasaṅgahaṃ karonto uttamāya Buddhasiriyā anopamena Buddhavilāsenā aturita-cārikam pakkāmi.

Sambahulāhi sākiyānīhi saddhinti antonivesanamhiyeva Dasabalaṃ uddissa pabbajjāvesaṃ gahetvā pañcasatā sākiyāniyo pabbajjāvesaṃyeva gāhāpetvā sabbāhipi tāhi sambahulāhi sākiyānīhi saddhiṃ. **Cārikam pakkāmī**ti gamanaṃ abhinīhari. Gamanābhiniharaṇakāle pana tā sukhumāla rājithiyo padasā gantum na sakkhissantīti Sākiyakoliyarājāno sovaṇṇasivikāyo upaṭṭhāpayiṃsu. Tā pana “yāne āruyha gacchantīhi Satthari agāravo kato hotī”ti ekapaṇṇāsajojanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjiṃsu. Rājānopi purato ca pacchato ca ārakkhaṃ saṃvidahāpetvā taṇḍulasappitelādīnaṃ sakaṭāni pūrāpetvā “gataṭṭhāne gataṭṭhāne āhāraṃ paṭiyādethā”ti purise pesayiṃsu. **Sūnehi pādehī**ti tāsānīhi sukhumālattā pādesu eko phoṭo uṭṭheti, eko bhijjati. Ubho pādā kaṭakattḥisamparikiṇṇā viya hutvā uddhumātā jātā. Tena vuttam “sūnehi pādehī”ti.

Bahidvāraakoṭṭhaketī dvāraakoṭṭhakato bahi. Kasmā panevaṃ ṭhitāti? Evaṃ kirassā ahosi “ahaṃ Tathāgatena ananuñātā sayameva pabbajjāvesaṃ aggahesiṃ, evaṃ gahitabhāvo ca pana me sakalajambudīpe pākaṭo jāto. Sace Satthā pabbajjaṃ anujānāti, iccetaṃ kusalaṃ. Sace pana nānujānissati, mahatī garahā bhavissati”ti vihāraṃ pavisitum asakkontī rodamaṇāva aṭṭhāsi.

Kiṃ nu tvaṃ Gotamīti kiṃ nu rājakulānaṃ vipatti uppannā, kena tvaṃ kāraṇena evaṃ vivaṇṇabhāvaṃ pattā, sūnehi pādehi -pa- ṭhitāti. **Aññenapi pariyaṇenāti** aññenapi kāraṇena. **Bahukārā bhanteti**-ādinā tassā guṇaṃ kathetvā puna pabbajjaṃ yācanto evamāha. Satthāpi “itthiyo nāma parittapaññā, ekāyācitamattena pabbajjāya anuññātāya na mama Sāsanaṃ garuṃ katvā gaṇhissantī”ti tikkhattum paṭikkhipitvā idāni garuṃ katvā gāhāpetukāmatāya **sace Ānanda Mahāpajāpatī**

Gotamī aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāti, sāva'ssā hotu upasampadāti-
ādimāha. Tattha sāvassāti sā eva assā pabbajjāpi upasampadāpi hotu.

Tadahūpasampannassāti taṁdivasaṁ upasampannassa. **Abhivādanam**
paccuṭṭhānam añjalikammaṁ sāmīcikammaṁ kattabbanti omānātimāne
akatvā pañcapatiṭṭhitena abhivādanam, āsanā paccuṭṭhāya
paccuggamanavasena paccuṭṭhānam, dasanakhe samodhānetvā
añjalikammaṁ, āsanapaññāpanabījanādikaṁ anucchavikakammasaṅkhātāṁ
sāmīcikammaṁ kattabbanti. **Abhikkhuke āvāseti** yattha vasantiyā
anantarāyena ovādatthāya upasaṅkamaṇaṭṭhāne ovādadāyako ācariyo natthi,
ayam abhikkhuko āvāso nāma. Evarūpe āvāse vassam na upagantabbam.
Anvaḍḍhamāsanti anuposathikaṁ. **Ovādūpasaṅkamananti** ovādatthāya
upasaṅkamaṇam. **Diṭṭhenāti** cakkhunā diṭṭhena. **Sutenāti** sotena sutena.
Parisāṅkāyāti diṭṭhasutavasena¹ parisāṅkitena. **Garudhammanti** garukaṁ
saṁghādisesāpattim. **Pakkhamānattanti** anūnāni pannarasa divasāni
mānattam. **Chasu dhammesūti** vikālabhojanacchaṭṭhesu sikkhāpadesu.
Sikkhitasikkhāyāti ekasikkhampi akhaṇḍam katvā pūritasikkhāya².
Akkositabbo paribhāsitabboti dasannaṁ akkosavatthūnaṁ aññatarena
akkosavatthunā na akkositabbo, bhayūpadaṁsanāya³ yāya kāyaci
paribhāsāya na paribhāsitabbo.

Ovaṭo bhikkhunīnaṁ bhikkhūsu vacanapathoti
ovādānusāsanadhammakathāsāṅkhāto vacanapatho bhikkhunīnaṁ bhikkhūsu
ovarito pihito, na bhikkhuniyā koci bhikkhu ovaditabbo vā anusāsitabbo vā.
“Bhante porāṇakattherā idaṁ cīvaravattam pūrayimsū”ti evaṁ pana
paveṇivasena kathetum vaṭṭati. **Anovaṭo bhikkhūnaṁ bhikkhūsu**
vacanapathoti bhikkhūnaṁ pana bhikkhūsu vacanapatho anivārīto,
yathārucci ovaditum anusāsitum dhammakatham kathetunti ayamettha
saṅkhepo, vitthārato panesā garudhammakathā samantapāsādikāya
vinayasamvaṇṇanāya⁴ vuttanayeneva veditabbā.

Ime pana aṭṭha garudhamme Sattthu santike uggahetvā therena attano
ārociyamāne sutvāva Mahāpajāpatiyā tāva mahantaṁ domanassaṁ

1. Diṭṭhasutamutavasena (Sī)

2. Tāya sikkhitasikkhāya (Sī, Ka)

3. Bhayaparamparāya (Sī), bhayūparamparāya (Ka)

4. Vi-Ṭṭha 3. 57 piṭṭhe.

khaṇena paṭippassambhi, Anotattadahato ābhatena sītudakassa ghaṭasatena matthake parisittā viya vigaṭapariḷhā attamanā hutvā garudhammapaṭiggahaṇena uppannapītipāmojjaṃ āvikarontī **seyyathāpi bhanteti**-ādikaṃ udānaṃ udānesi.

Kumbhatthenakehīti kumbhe dīpaṃ jāletvā tena ālokena paraghare bhaṇḍaṃ vicinitvā thenakacorehi. **Setaṭṭhikā nāma rogajāṭī**ti eko pāṇako nālamajjhagataṃ kaṇḍaṃ vijjhati, yena viddhā kaṇḍā¹ nikkhantampi sālīsisaṃ khīraṃ gaḥetum na sakkoti. **Mañjīṭṭhikā² nāma rogajāṭī**ti ucchūnaṃ antorattabhāvo.

Mahato taḷākassa paṭikacceva āḷinti iminā pana etamatthaṃ dasseti— yathā mahato taḷākassa pāḷiyā abaddhāyapi kiñci udakaṃ tiṭṭhateva, paṭhamameva baddhāya pana yaṃ abaddhapaccayā na tiṭṭheyya, tampi tiṭṭheyya, evameva ye ime anuppanne vatthusmiṃ paṭikacceva anatikkamanatthāya garudhammā paññattā, tesu apaññattesu mātugāmassa pabbajitattā pañca vassasatāni saddhammo tiṭṭheyya. Paṭikacceva paññattattā pana aparānipi pañca vassasatāni ṭhassatīti evaṃ paṭhamāṃ vuttavassasahassameva ṭhassati. **Vassasahassanti** cetāṃ paṭisambhidāpabhedappattakhīṇāsavānaṃ vaseneva vuttaṃ, tato pana uttariṇi sukkhavipassakakhīṇāsavavasena vassasahassaṃ, anāgāmiavasena vassasahassaṃ, sakadāgāmiavasena vassasahassaṃ, sotāpannavasena vassasahassanti evaṃ pañcavassasahassāni paṭivedhasaddhammo ṭhassati. Pariyattidhammopi tāniyeva. Na hi pariyattiyā asati paṭivedho atthi, nāpi pariyattiyā sati paṭivedho na hoti. Liṅgaṃ pana pariyattiyā antarahitāyapi ciraṃ pavattissatīti.

2. Ovādasuttavaṇṇanā

52. Dutiye **bahussutoti** idha sakalassapi Buddhavacanassa vasena bahussutabhāvo veditabbo. **Garudhammanti** kāyasaṃsaggaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Bhikkhunovādakavinicchayo pana samantapāsādikāya³ vuttanayeneva veditabbo.

1. Viddhattā vaṇḍaṃ (Ka)

2. Mañjeṭṭhikā (Sī, Syā)

3. Vi-Ṭṭha 3. 53 piṭṭhe.

3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **sarāgāyāti** sarāgatthāya. **Virāgāyāti** virajjanatthāya. **Saṁyogāyāti** vaṭṭe saṁyogatthāya. **Visaṁyogāyāti** vaṭṭe visaṁyogabhāvatthāya. **Ācayāyāti** vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. **No apacayāyāti** na vaṭṭavidhamsanatthāya. **Dubbharatāyāti** dupposanatthāya. **No subharatāyāti** na sukhaposanatthāya. Imasmim̐ sutte paṭhamavārena vaṭṭam̐ kathitam̐, dutiyavārena vivaṭṭam̐ kathitam̐. Iminā ca pana ovādena Gotamī arahattam̐ pattāti.

4. Dīghajāṇusuttavaṇṇanā

54. Catutthe **byagghapajjāti** idamassa paveṇi nāma vasena¹ ālapanam̐. Tassa hi pubbapurisā byagghapathe jātāti tasmim̐ kule manussā byagghapajjāti vuccanti. **Issattenāti**² issāsakammena. **Tatrūpāyāyāti** “imasmim̐ kāle idam̐ nāma kātum̐ vaṭṭatī”ti jānane upāyabhūtāya. **Vuddhasīlinoti** vaḍḍhitasīlā vuddhasamācārā. **Āyanti** āgamanam̐. **Nāccogāḷhanti** nātimahantam̐. **Nātihīnanti** nātikasiram̐. **Pariyādāyāti** gahetvā khepetvā. Tattha yassa vayato diguṇo āyo, tassa vayo āyam̐ pariyādātum̐ na sakkoti.

“Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasam̐.
Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammam̐ payojaye.
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”ti³—

Evam̐ paṭipajjato pana vayo āyam̐ pariyādātum̐ na sakkotiyeva.

Udumbarakhādīvāti⁴ yathā udumbarāni khādītukāmena pakke udumbararukkhe cālīte ekappahāreneva bahūni phalāni patanti, so khādītabbayuttakāni khādītva itarāni bahutarāni pahāya gacchatī, evamevam̐ yo āyato vayam̐ bahutaram̐ katvā vippakiranto bhoge paribhuñjati, so “udumbarakhādīkam̐vāyam̐⁵ kulaputto bhoge khādātī”ti vuccati.

1. Nāmapaveṇivasena (Syā, Ka)

2. Issatthenāti (Sī, Syā)

3. Dī 3. 153 piṭṭhe.

4. Udumbarakhādīkanti (Sī, Syā)

5. Udumbarakhādīkam̐ cāyam̐ (Syā)

ajettḥamarāṇanti anāyakamarāṇam¹. **Samaṃ jīvikam kappeti**ti sammā jīvikam kappeti. **Samajīvitāti** samajīvitāya jīvitā². **Apāyamukhānīti** vināsassa ṭhānāni.

Uṭṭhātā kammadheyyesūti kammakaraṇaṭṭhānesu uṭṭhānavīriyasampanno. **Vidhānavāti** vidahanasampanno³. **Sotthānam samparāyikanti** sotthibhūtam samparāyikam. **Saccanāmenāti** Buddhattāyeva Buddhoti evaṃ avitathanāmena. **Cāgo puññaṃ pavaḍḍhatīti** cāgo ca sesapuññaṃca pavaḍḍhati. Imasmim sutte saddhādayo missakā kathitā. Pañcamam uttānameva.

6. Bhayasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhe **gabbhoti** gabbhavāso. **Diṭṭhadhammikāpīti** sandiṭṭhikā gabbhavāsasadisā⁴ punapi manussagabbhā⁵. **Samparāyikāpīti** ṭhapetvā manussagabbhe sesagabbhā. **Ubhayaṃ ete kāmā pavuccantīti** bhayaṅca dukkhaṅca, bhayaṅca rogo ca, bhayaṅca gaṇḍo ca, bhayaṅca sallaṅca, bhayaṅca saṅgo ca, bhayaṅca paṅko ca, bhayaṅca gabbho cāti evaṃ ubhayaṃ ete kāmā pavuccanti. **Sātarūpenāti** kāmasukhena. **Palipathanti** vaṭṭapalipatham⁶. **Atikkammāti** imasmim ṭhāne vipassanam vaḍḍhetvā assa bhikkhuno arahattappatabhāvo gahito. Evarūpaṃ pajam⁷ jātijarūpetam tīsu bhavesu phandamānam avekkhatīti sutte vaṭṭam kathetvā gāthāsu vivaṭṭam kathitanti. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

9-10. Puggalasuttadvayavaṇṇanā

59-60. Navame **ujbhūtoti** kāyavaṅkādīnam abhāvena ujuko. **Paññāsīlasamāhitoti** paññāya ca sīlena ca samannāgato. **Yajamānānanti** dānam dadantānam. **Puññaapekkhānanti** puññaṃ oloketānam

-
1. Ajaddhumārikanti anāthamarāṇam (Sī), addhamārikanti anāthamarāṇam (Syā)
Ma-Ṭṭha 2. 191 piṭṭhe ajajjitanti padassa samvaṇṇanāyapi saddhim saṃsandetabbam.
2. Samaṃ jīvikā (Sī) 3. Vidhānasampanno (Sī, Syā)
4. Sandiṭṭhikagabbhavāsasadisā (?) 5. Puna mānusa (Ka)
6. Palipanti vaṭṭapalipam (Sī)
7. Gatapalipam tam evarūpaṃ pajam (Sī), evarūpaṃ hi pajam (Syā)

gavesantānaṃ. **Opadhikanti** upadhivipākaṃ, opadhibhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ¹. Dasame **samukkaṭṭho**ti ukkaṭṭho uttamo. **Sattānanti** sabbasattānaṃ. Sesam̐ sabbattha uttānamevāti.

Gotamīvaggo chaṭṭho.

(7) 2. Bhūmicālavagga

1. Icchāsuttavaṇṇanā

61. Sattamassa paṭhame **pavivittassāti** kāyavivekena vivittassa. **Nirāyattavuttinoti** katthaci anāyattavuttino vipassanākammikassa. **Lābhāyāti** catupaccayalābhāya. **Socī ca paridevī cāti** sokī ca paridevī ca. Socicca parideviccātipi pāṭho. **Cuto ca saddhammāti** taṃkhaṇaṃyeva vipassanāsaddhammā cuto. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

2. Alamsuttavaṇṇanā

62. Dutiye **alam̐ attano alam̐ paresanti** attano ca paresāṇca hitapaṭipattiyaṃ samattho pariyaṭṭo anucchaviko. **Khippanisantīti** khippaṃ upadhāreti, khandhadhātu-āyatanādīsu kathiyamānesu te dhamme khippaṃ jānātīti attho. Imasmiṃ sutte samathavipassanā kathitā. Puggalajjhāsayena pana desanāvilāsena cetam̐ matthakato paṭṭhāya heṭṭhā otarantaṃ kathitanti.

3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

63. Tatiye **evamevāti** nikkāraṇeneva. Yathā vā ayaṃ yācati, evameva. **Moghapurisāti** mūḷhapurisā tucchapurisā. **Ajjhesantīti** yācanti. **Anubandhitabbanti** iriyāpathānugamanena anubandhitabbaṃ maṃ na vijahitabbaṃ maññanti. Ājānanatthaṃ apasādentō evamāha. Esa kira bhikkhu ovāde dinnepi pamādameva anuyuñjati, dhammaṃ sutvā tattheva vasati, samaṇadhammaṃ kāturaṃ na icchati. Tasmā Bhagavā evaṃ apasādetvā puna yasmā so arahattassa

1. Avibhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ (Sī), adhibhūtaṃ vā nappamāṇaṃ (Syā)

upanissayasampanno, tasmā taṃ ovaḍanto **tasmā tiha te bhikkhu evaṃ sikkhitabbanti**-ādimāha. Tattha **ajjhataṃ me cittaṃ ʘhitaṃ bhavissati susaṅʘhitaṃ, na ca uppannā pāpakā akusalā dhammā cittaṃ pariyādāya ʘhassantīti** iminā tāvassa ovādena niyakajjhattavasena cittekaggaṭāmatto mūlasamādhī vutto.

Tato “ettakeneva santuṭṠhiṃ anāpajjitvā evaṃ so samādhī vaḍḍhetabbo”ti dassetuṃ **yato kho te bhikkhu ajjhataṃ cittaṃ ʘhitaṃ hoti susaṅʘhitaṃ, na ca uppannā pāpakā akusalā dhammā cittaṃ pariyādāya tiṭṠhanti, tato te bhikkhu evaṃ sikkhitabbaṃ “mettā me cetovimutti bhāvitā bhavissati -pa- Susamāraddhā”**ti evamassa mettāvasena bhāvanāṃ vaḍḍhetvā puna **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti bahulīkato, tato tvaṃ bhikkhu imaṃ samādhīṃ savitakkasavicāraṃpi bhāveyyāsīti**-ādi vuttaṃ. Tassattho—yadā te bhikkhu ayaṃ mūlasamādhī evaṃ mettāvasena bhāvito hoti, tadā tvaṃ tāvatakenapi tuṭṠhiṃ anāpajjitvāva imaṃ mūlasamādhīṃ aññesuṃ ārammaṇesu catukkapaṇcakaṃjḥānāni pāpayamāno “savitakkasavicāraṃpī”ti-ādinā nayena bhāveyyāsīti.

Evaṃ vatvā ca pana avasesabrahmavihārapubbaṅgamampissa aññesu ārammaṇesu catukkapaṇcakaṃjḥānabhāvanāṃ kareyyāsīti dassento **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti subhāvito, tato te bhikkhu evaṃ sikkhitabbaṃ “karuṇā me ceto vimutti”**ti-ādimāha. Evaṃ mettāpubbaṅgamaṃ catukkapaṇcakaṃjḥānabhāvanāṃ dassetvā puna kāyānupassanāḍipubbaṅgamaṃ dassetuṃ. **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti subhāvito, tato te bhikkhu evaṃ sikkhitabbaṃ “kāye kāyānupassī”**ti-ādiṃ vatvā **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti subhāvito, tato tvaṃ bhikkhu yena yeneva gagghasīti**¹ādimāha. Tattha **gagghasīti** gamissasi. **Phāsurūyevāti** iminā arahattaṃ dasseti. Arahattappatto hi sabbiriyāpathesu phāsu viharati nāma.

1. Gacchasīti (Sī), tagghasīti (Syā)

4. Gayāsīsasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **etadvocā**ti attano padhānabhūmiyaṃ uppannaṃ vitakkaṃ bhikkhusaṅghassa ārocetum etaṃ “pubbāhaṃ bhikkhave”ti-ādivacanam avoca. **Obhāsanti** dibbacakkhuñāṇobhāsaṃ. **Ñānadassananti** dibbacakkhubhūtaṃ ñāṇasaṅkhātaṃ dassanaṃ. **Sannivutthapubbanti** ekato vasitapubbaṃ. Imasmiṃ pana sutte dibbacakkhuñāṇaṃ iddhividhañāṇaṃ cetopariyañāṇaṃ yathākammupagañāṇaṃ anāgataṃsañāṇaṃ paccuppannaṃsañāṇaṃ atītaṃsañāṇaṃ pubbenivāsañāṇanti imāni tāva aṭṭha ñāṇāni Pāḷiyaṃyeva āgatāni, tehi pana saddhiṃ vipassanāñāṇāni cattāri maggañāṇāni cattāri phalañāṇāni cattāri paccavekkhaṇañāṇāni cattāri paṭisambhidāñāṇāni cha asādhāraṇañāṇānīti etāni ñāṇāni samodhānetvā kathentena evaṃ idaṃ suttaṃ kathitaṃ nāma hoti.

5. Abhibhāyatanasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **abhibhāyatanānī**ti abhibhavanakāraṇāni. Kim abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇāni. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttariyatāya ārammaṇāni. **Ajjhattaṃ rūpasaññī**ti-ādīsu pana ajjhatarūpe parikkammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattaṃ hi nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādātesu vā akkhīnaṃ pītaṭṭhāne vā karoti, lohitararikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattaṭṭhāne vā karoti, odātaparikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setaṭṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlakaṃ supītaṃ sulohitakaṃ su-odātaṃ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṃ parikkammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikkammaṃ bahiddhā ca appanāya vasena “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. **Parittānī**ti avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānī**ti suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanam vuttanti veditabbaṃ. **Tāni abhibhuyyā**ti yathā nāma sampannaggahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kim ettha

bhuñjitabbaṃ atthī”ti saṃkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo “kimettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti¹ tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmīti** iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyam. **Evamsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evamsaññī hoti. Abhibhavanasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vaddhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakam labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kim esā mayhaṃ karissatī”ti na taṃ mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo “kim ettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇam, na mayhaṃ cittekaggatākaṇe bhāro atthī”ti abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattam arūpasaññīti alābhitāya vā anattikatāya vā ajjhatarūpe parikammasaññāviraḥito.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhā uppannam, so evaṃ bahiddhā parikammaṃ ceva appanāya ca vasena “ajjhattam arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane ca vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittam vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇam mohacaritavasena. Suvanṇam dosacaritavasena, dubbaṇṇam rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā Visuddhimagge² cariyānidese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānīti** sabbasaṅgāhikavasena³ vuttam. **Nīlavaṇṇānīti** vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānīti** nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttam hoti.

1. Dukkaroti (Ka)

2. Visuddhi 1. 98 piṭṭhe.

3. Sabbasaṅgāhikavasena (Am-Ṭṭha 1. 407 piṭṭhe)

nīlanibhāsānīti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesam̐ suvisuddhatam̐ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni abhibhāyatanāni vuttāni. “Nīlakasiṇam̐ uggaṇhanto nīlasmim̐ nimittam̐ gaṇhāti pupphasmim̐ vā vatthasmim̐ vā vaṇṇadhātuyā vā”ti-ādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṅca parikammaṅca appanāvidhānaṅca sabbam̐ Visuddhimagge¹ vitthārato vuttamevāti.

6. Vimokkhasuttavaṇṇanā

66. **Vimokkhā**ti kenaṭṭhena vimokkhā? Adhimuccanaṭṭhena. Ko panāyam̐ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pitu-aṅke vissaṭṭhaṅgapaccaṅgassa dārakassa sayanam̐ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panattho pacchime vimokkhe natthi, purimesu vimokkhesu atthi.

Rūpī rūpāni passatīti ettha ajjhataṃ kesādīsū nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānam̐ rūpaṃ, tadassatthīti rūpī. Bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhatabahiddhavatthukesu kasiṇesu uppāditaṃ jhānassa puggalassa cattāri rūpāvacaṃ rajjhānāni dassitāni. **Ajjhattam̐ arūpasaṅgī**ti ajjhataṃ na rūpasaṅgī, attano kesādīsū anuppāditarūpāvacaṃ rajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikammaṃ katvā bahiddhāva uppāditaṃ jhānassa rūpāvacaṃ rajjhānāni dassitāni.

Subhanteva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsū vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiṅcāpi anto-appanāya “subhan”ti ābhogo natthi, yo pana suvisuddham̐ sutam̐ kasiṇam̐ ārammaṇam̐ katvā viharati, so yasmā “subhanti adhimutto hotī”ti vattabbataṃ āpajjati, tasmā evam̐ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana—

“Katham̐ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekam̐ disam̐ -pa- viharati. Mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇā.

1. Visuddhi 1. 120 piṭṭhe.

Muditā. Upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ -pa- viharati.
Upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ subhanteva
adhimutto hotīti vimokkho”ti¹ vuttaṃ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Visuddhimagge²
vuttameva. **Ayaṃ aṭṭhamo vimokkhoti** ayaṃ catunnaṃ khandhānaṃ
sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

7-8. Anariyavohārasuttavaṇṇanā

67-68. Sattame **anariyavohārā**ti na ariyakathā sadosakathā. Yāhi
cetanāhi te vohāre voharanti, tāsāṃ etaṃ nāmaṃ. Aṭṭhame
vuttapaṭipakkhanayena attho veditabbo.

9. Parisāsuttavaṇṇanā

69. Navame **khattiyaparisā**ti khattiyānaṃ parisānaṃ sannipāto
samāgamo. Esa nayo sabbattha. **Anekasataṃ khattiyaparisanti**
Bimbisārasamāgamaññātisamāgamalicchavisamāgamādisadisāṃ, aññesu
cakkavālesupi labbhateva. **Sallapitapubbanti** ālāpasallāpo³ katapubbo.
Sākacchāti dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. **Yādisako tesāṃ vaṇṇoti**
odātāpi honti kāḷāpi maṅguracchavīpi, Satthā suvaṇṇavaṇṇo. Idaṃ pana
saṅṭhānaṃ paṭicca kathitaṃ. Saṅṭhānampi ca kevalaṃ tesāṃ paññāyatiyeva.
Na pana Bhagavā milakkhasadiso hoti, nāpi āmuttamaṅikuṇḍalo,
Buddhaveseneva nisīdati. Tepi⁴ attano samānasaṅṭhānameva passanti.
Yādisako tesāṃ saroti te chinnassarāpi honti gaggarassarāpi⁵ kākassarāpi,
Satthā brahmassarova. Idaṃ pana bhāsantaraṃ sandhāya kathitaṃ. Sacepi hi
Satthā rājāsane nisinno katheti, “ajja rājā madhurena katheti”ti nesaṃ hoti.
Kathetvā pakkante pana Bhagavati puna rājānaṃ āgataṃ disvā “ko nu kho
ayan”ti vīmaṃsā uppajjati. Tattha **ko nukho ayanti** “imasmim̐ ṭhāne idāneva
Māgadhabhāsāya Sīhaḷabhāsāya madhurena ākārena kathento ko nu kho
ayaṃ antarahito, kim̐ devo

1. Khu 9. 235 piṭṭhe.

3. Allāpasallāpo (Sī, Syā)

5. Khaṇḍassarāpi (Sī), bhābhassarāpi (Syā)

2. Visuddhi 1. 322 piṭṭhe.

4. Te pana (Dī-Ṭṭha 2. 150 piṭṭhe)

udāhu manusso”ti evaṃ vīmaṃsantāpi na jānantīti attho. Kimatthaṃ panevaṃ ajānantānaṃ dhammaṃ desetīti? Vāsanatthāya. Evaṃ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hotīti anāgataṃ paṭicca deseti. **Anekasataṃ brāhmaṇaparisanti-ādīnaṃ soṇadaṇḍasamāgamādivasena** ceva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo vedītabbo.

10. Bhūmicālasuttavaṇṇanā

70. Dasame **nisīdananti** idha cammakhaṇḍaṃ adhippetam. **Udenam cetiyanti** udenayakkhassa vasaṇatthāne katavihāro vuccati. **Gotamakādisupi** eseva nayo. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulīkatāti** punappunaṃ katā. **Yānikatāti** yuttayānaṃ viya katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitāti** adhiṭṭhitā. **Paricitāti** samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhāti** suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento **Tathāgatassa khoti-**ādīmāha. Ettha **kappanti** āyukappaṃ. Tasmim tasmim kāle yaṃ manussānaṃ āyuppamāṇaṃ, taṃ paripuṇṇaṃ karonto tiṭṭheyya. **Kappāvasesaṃ vāti** “appaṃ vā bhīyyo”ti vuttavassasatato atirekaṃ vā. Mahāsīvatthero panāha—“Buddhānaṃ aṭṭhāne gajjitaṃ nāma natthi, punappunaṃ samāpajjitvā mārāṇantikavedanaṃ vikkhambhento bhaddakappameva tiṭṭheyya. Kasmā pana na ṭhitoti? Upādinnakasarīraṃ nāma khaṇḍiccādīhi abhibhuyyati, Buddhā ca khaṇḍiccādibhāvaṃ appatvā pañcame āyukoṭṭhāse bahujaṇassa piyamaṇāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakeneva khāṇukena viya ṭhātabbaṃ hoti daharasāmaṇeraparivārena vā, tato ‘aho Buddhānaṃ parisā’ti hīletabbataṃ āpajjeyya. Tasmā na ṭhito”ti. Evaṃ vuttepi yo pana vuccati¹ “āyukappo”ti, idameva Aṭṭhakathāya niyāmitaṃ.

Yathā taṃ mārena pariyuṭṭhitacittoti ettha **tanti** nipātamattaṃ, yathā mārena pariyuṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhitaṃ na sakkuṇeyya, evameva nāsakkhi paṭivijjhītunti attho. Māro

1. So na ruccati (Ka, Dī-Ṭṭha 2. 145; Sam-Ṭṭha 3. 283 piṭṭhesu ca)

hi yassa sabbena sabbaṃ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṃ pariyuṭṭhāti. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṃ pariyuṭṭhāsi. So pana cittapariyuṭṭhānaṃ karonto kiṃ karotīti? Bheravaṃ rūpārammaṇaṃ vā dasseti, saddārammaṇaṃ vā sāveti. Tato sattā taṃ disvā vā sutvā vā satim̐ vissajjevā vivaṭṭamukhā honti, tesam̐ mukhena hatthaṃ pavesetvā hadayaṃ maddati, tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhe hatthaṃ pavesetuṃ kiṃ sakkhissati, bheravārammaṇaṃ pana dassesi. Taṃ disvā thero nimittobhāsaṃ nappaṭivijjhi. Bhagavā jānantoyeva kimatthaṃ yāva tatiyaṃ āmantesīti? Parato “tiṭṭhatu bhante Bhagavā”ti yācite “tuyhevetam̐ dukkaṭam̐, tuyhevetam̐ aparaddhan”ti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṃ.

Māro pāpimāti ettha satte anatthe niyojento māretīti **māro**. **Pāpimāti** tasseva vevacanaṃ. So hi pāpadhammasamannāgatattā “pāpimā”ti vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseva nāmāni. **Bhāsītā kho panesāti** ayañhi Bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe Bodhimaṇḍeyeva āgantvā “Bhagavā yadatthaṃ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anupatto, paṭividdham̐ sabbaññutaññāṇaṃ, kiṃ te lokavicāraṇena”ti vatvā yathā ajja, evameva “parinibbātu dāni bhante Bhagavā”ti yāci. Bhagavā cassa “na tāvāhan”ti-ādīni vatvā paṭikkhipi. Taṃ sandhāya “bhāsītā kho panesā bhante”ti-ādīmāha.

Tattha **viyattāti** maggavasena byattā, tatheva **vinītā**, tathā **visāradā**. **Bahussutāti** Tepiṭakavasena bahu sutam̐ etesanti **bahussutā**. Tameva dhammaṃ dhārentīti **dhammadharā**. Atha vā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca. Pariyattipaṭivedhadhammānaṃyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Dhammānudhammappaṭipannāti** ariyadhammassa anudhammabhūtaṃ vipassanādhammaṃ paṭipannā. **Sāmīcippaṭipannāti** anucchavikapāṭipadaṃ paṭipannā. **Anudhammacārinoti** anudhammaṃ caraṇasīlā. **Sakaṃ ācariyakanti** attano ācariyavādaṃ. **Ācikkhissantīti**-ādīni sabbāni aññamaññavevacanāni. **Sahadhammenāti** sahetukena sakāraṇena vacanena. **Sappāṭihāriyanti** yāva na niyyānikaṃ katvā dhammaṃ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhāttayasāṅgahitaṃ sakalaṃ Sāsanabrahmacariyaṃ. **Iddhanti** samiddhaṃ jhānassādasena. **Phīṭanti** vuddhipattaṃ sabbapāliphullaṃ viya abhiññāsampattivasena¹. **Vitthārikanti** vitthataṃ tasmim̄ tasmim̄ disābhāge patiṭṭhitavasena. **Bāhujaññanti** bahūhi ñātaṃ paṭividdhaṃ mahājanābhisamayavasena. **Puthūbhūtanti** sabbākārena puthulabhāvappattaṃ. Kathaṃ? **Yāva devamanussehi suppakāsanti**, yattakā viññujātikā devā ceva manussā ca atthi, sabbehi suṭṭhu pakāsanti attho. **Appossukkoti** nirālayo. Tvañhi pāpima aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya “parinibbātu dāni bhante Bhagavā, parinibbātu Sugato”ti viravanto āhiṇḍittha. Ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi, mā mayhaṃ parinibbānatthaṃ vāyāmaṃ karohīti vadati.

Sato sampajāno āyusaṅkhāraṃ ossajīti satim̄ sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhāraṃ vissajji pajahi. Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍum̄ viya āyusaṅkhāraṃ ossaji, temāsamattameva pana phalasaṃpattim̄ samāpajjitvā tato paraṃ na samāpajjissāmīti cittaṃ uppādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ossajī”ti. Ussajjītipi pāṭho. **Mahābhūmicāloti** mahanto pathavīkampo. Tadā kira dasasahassī lokadhātu kampittha. **Bhīmsanakoti** bhayajanako. **Devadundubhiyo ca phalimsūti** devabheriyo phalimsu, devo sukkhagajjitaṃ gajji, akālavijjulatā niccharimsu, khaṇikavassaṃ vassīti vuttaṃ hoti.

Udānaṃ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya “Bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā ‘parinibbātu bhante’ti upadduto bhayena āyusaṅkhāraṃ vissajjesī”ti, tassokāso mā hotu, bhītassa hi udānaṃ nāma natthīti pīṭivegavissatṭhaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha sabbesaṃ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṃ paricchinnanti **tulaṃ**. Kim̄ taṃ? Kāmāvacarakammaṃ. Na tulaṃ, na vā tulaṃ sadisaṃmassa aññaṃ lokiyaṃ kammaṃ atthīti **atulaṃ**. Kim̄ taṃ? Mahaggatakammaṃ. Atha vā kāmāvacaraṃ rūpāvacaraṃ tulaṃ, arūpāvacaraṃ atulaṃ. Appavipākaṃ vā tulaṃ, bahuvipākaṃ atulaṃ. **Sambhavanti** sambhavahetubhūtaṃ, rāsikāraṃ piṇḍa

1. Abhiññāsamāpattivasena (Sī), abhiññāya samāpattivasena (Syā), abhiññāya vasena (Ka)

kārakanti attho. **Bhavaśaṅkhāranti** punabbhavaśaṅkhāraṇakam. **Avassajīti** vissajjesi. **Munīti** Buddhhamuni. **Ajjhattaratoti** niyakajjhattarato. **Samāhitoti** upacārappanāsamādhivasena samāhito. **Abhindi kavacamivāti** kavacam viya abhindi. **Attasambhavanti** attani sañjātaṃ kilesaṃ. Idam vuttaṃ hoti— savipākaṭṭhena sambhavaṃ, bhavābhisaṅkharaṇaṭṭhena bhavaśaṅkhāranti ca laddhanāmaṃ tulātulasāṅkhātaṃ lokiyakammaṅca ossaji, saṅgāmasīse mahāyodho kavacam viya attasambhavaṃ kilesaṅca ajjhattarato hutvā samāhito hutvā abhindīti.

Atha vā **tulanti** tulento tīrento. **Atulaṅca sambhavanti** nibbānaṅceva sambhavaṅca. **Bhavaśaṅkhāranti** bhavagāmikammaṃ. **Avassaji munīti** “pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho nibbānaṃ niccaṃ”ti-ādinā¹ nayena tulayanto Buddhhamuni bhava ādinavaṃ, nibbāne ca ānisaṃsaṃ disvā taṃ khandhānaṃ mūlabhūtaṃ bhavaśaṅkhāraṃ kammaṃ “kammakkhayāya saṃvattatī”ti² evaṃ vuttena kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. Kathaṃ? **Ajjhattarato samāhito, abhindi kavacamivattasambhavaṃ**. So hi vipassanāvasena ajjhattarato, samathavasena samāhitoti evaṃ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṃ pariyonandhitvā ṭhitaṃ, attani sambhavattā “attasambhavaṃ”ti laddhanāmaṃ sabbakilesajālaṃ abhindi. Kilesābhāvena ca kataṃ kammaṃ appaṭṭisandhikattā avassaṭṭhaṃ nāma hotīti evaṃ kilesappahānena kammaṃ pajahi. Pahīnakilesassa ca bhayaṃ nāma natthi, tasmā abhītova āyusaṅkhāraṃ ossaji, abhītabhāvaṅāpanatthaṅca udānaṃ udānesīti veditabbo.

Yam mahāvātāti yena samayena yasmim vā samaye mahāvātā. **Vāyantīti**³ ukkhepakavātā nāma uṭṭhahanti, te vāyantā saṭṭhisahassādhikanavayojanasatasaha-ssabahalāṃ udakasandhārakavātaṃ upacchindanti, tato ākāse udakaṃ bhassati, tasmim bhassante pathavī bhassati, puna vāto attano balena antodhamakaraṇe viya udakaṃ ābandhitvā gaṇhāti, tato udakaṃ uggacchati, tasmim uggacchante pathavī uggacchati. Evaṃ udakaṃ

1. Khu 9. 411 piṭṭhe Pālinissitaṃ.

2. Ma 2. 52; Am 1. 553 piṭṭhesu.

3. Vāyanti, mahāvātā vāyantā (Sī), vāyanti (Syā)

kampitaṃ pathaviṃ kampeti. Etañca kampanaṃ yāvajjakālāpi hotiyeva, bahubhāvena¹ pana ogacchanuggacchanam na paññāyati.

Mahiddhikā mahānubhāvāti ijghanassa mahantatāya mahiddhikā, anubhavitabbassa mahantatāya mahānubhāvā. **Parittā**ti dubbalā. **Appamāṇā**ti balavā. **So imam pathaviṃ kampetī**ti so iddhiṃ nibbattetvā samvejento vā Mahāmoggallāno viya, vīmaṃsanto vā Mahānāgattherassa bhāgineyyo Saṃgharakkhitasāmaṇero viya pathaviṃ kampeti. **Saṅkampetī**ti samantato kampeti. **Sampakampetī**ti tasseva vevacanaṃ. Iti imesu aṭṭhasu pathavīkamesu paṭhamo dhātukopena, dutiyo iddhānubhāvena, tatiyacatutthā puññatejena, pañcamo ñāṇatejena, chaṭṭho sādhu-kāradānavasena, sattamo kāruññabhāvena, aṭṭhamo ārodanena. Mātukucchiṃ okkamante ca tato nikkhamante ca mahāsatte tassa puññatejena pathavī akampittha, abhisambodhiyaṃ ñāṇatejābhīhatā hutvā akampittha, dhammacakkappavattane sādhu-kārabhāvasaṅgīhitā sādhu-kāraṃ dadamānā akampittha, āyusaṅkhāra-ossajjane kāruññasabhāvasaṅgīhitā cittasaṅkhobhaṃ asahamānā akampittha, parinibbāne ārodanavegatunnā hutvā akampittha. Ayaṃ panattho pathavīdevatāya vasena veditabbo. Mahābhūtapathaviyā panetaṃ natthi acetanattā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Cāpālavaggo sattamo.

(8) 3. Yamakavagga

1-2. Saddhāsuttadvayaṇṇanā

71-72. Aṭṭhamassa paṭhame **no ca sīlavā**ti na sīlesu paripūrakārī. **Samantapāsādikoti** samantato pasādajanako. **Sabbākāraparipūro**ti sabbehi samaṇākārehi samaṇadhammakotṭhāsehi paripūro. Dutiye **santā**ti paccanīkasantatāya santā. **Vimokkhā**ti paccanīkadhammehi vimuttattā ca vimokkhā.

1. Bahalabhāvena (Dī-Ṭṭha 2. 148 piṭṭhe)

3-9. Maraṇassatisuttadvayādivaṇṇanā

73-79. Tatiye **bhāvettha noti** bhāvettha nu. Sāsananti anusitṭhi. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattaphalattṭhāya. Catutthe **patihitāyāti**¹ paṭipannāya. **So mamassa antarāyoti** so mama jīvitantarāyopi, puthujjanakālakiriyaṃ karontassa saggantarāyopi maggantarāyopi assa. **Satthakā vā me vātāti** satthaṃ viya aṅgamaṅgāni kantantīti satthakā. Pañcamādīni vuttanayāneva. Navame **saṃsaggārāmatāti** pañcavidhe saṃsagge āramatā.

10. Kusītārambhavattusuttavaṇṇanā

80. Dasame **kusītavattūnīti** kusītassa alasassa vatthūni patiṭṭhā, kosajjakāraṇānīti attho. **Kammaṃ kattabbaṃ hotīti** cīvaravicāraṇādi-kammaṃ kattabbaṃ hoti. **Na vīriyaṃ ārabhatīti** duvidhampi vīriyaṃ nārabhati. **Apattassāti** jhānavipassanāmaggaphaladhammassa apattassa pattiyā. **Anadhigatassāti** tasseva anadhigatassa adhigamattṭhāya. **Asacchikatassāti** tadeva asacchikatassa sacchikaraṇattṭhāya. **Idaṃ paṭhamanti** idaṃ “handāhaṃ nipajjāmi”ti evaṃ osīdanam paṭhamam kusītavattu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. **Māsācītaṃ maññeti** ettha pana māsācītam nāma tintamāso². Yathā tintamāso garuko hoti, evaṃ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotīti** gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti. **Ārambhavattūnīti** vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho veditabbo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Yamakavaggo aṭṭhamo.

(9) 4. Sativagga

1-2. Satisampajaññasuttavaṇṇanā

81-82. Navamassa paṭhamam heṭṭhā vuttanayameva. Dutiye **saddhoti** duvidhāya saddhāya samannāgato. **No cupasaṅkamitāti** na upaṭṭhahati.

1. Paṭihitāyāti (Syā, Ka), patigatāya (Am 2. 270 piṭṭhe)

2. Sammohacittam nāma tintamāso viya (Sī, Syā)

no ca **paripucchitā**ti atthānattham kāraṇākāraṇam paripucchitā na hoti. **Samannāgatoti**¹ sāmi-atthe paccattam, samannāgatassāti vuttam hoti. **Ekantapaṭibhānā**² Tathāgataṃ dhammadesanā hotīti Tathāgatassa ekantapaṭibhānā dhammadesanā hoti, ekanteneva paṭibhāti upaṭṭhātīti attho.

3. Mūlakasuttavaṇṇanā

83. Tatiye **sabbe dhammā**ti pañcakkhandhā. **Chandamūlakā**ti ajjhāsayaacchando kattukamyatāchando taṃ mūlam etesanti chandamūlakā. Manasikārato sambhavantīti **manasikārasambhavā**. Phassato samudenti rāsī bhavantīti **phassasamudayā**. Vedanāya samosarantīti **vedanāsamosaraṇā**. Samādhi etesaṃ pamukhoti **samādhippamukhā**. Jeṭṭhakaṭṭhena sati adhipati³ etesanti **satādhipateyyā**, satijeṭṭhakāti attho. Paññā uttarā etesanti **paññuttarā**. Vimutti eva sāro etesanti **vimuttisārā**. Ettha ca chandamūlakādayo cattāropi lokiyā kathitā, sesā lokiyalokuttaramissakāti.

4. Corasuttavaṇṇanā

84. Catutthe **mahācoroti** rajjantare dubbhitum samattho mahācoro. **Pariyāpajjati**ti pariyādānam gacchati. **Na ciratṭhitiko** hotīti addhānam pāleno ṭhātum na sakkoti. **Appaharantassa paharati**ti attano averine appaharante guṇasampanne ca mahallake ca taruṇadārake ca appaharitabbayuttake paharati. **Anavasesam ādiyatī**ti nissesam gaṇhāti. Byattacorānañhi idaṃ vattam—parassa dvīsu sātakesu eko gahetabbo, ekasmiṃ sante dubbalaṃ datvā thiro gahetabbo. Puṭabhattataṇḍulādīsu ekaṃ koṭṭhāsam datvā eko gahetabboti. **Accāsanne kammaṃ karotī**ti gāmanigamarājadhānīnam āsannaṭṭhāne corikakammaṃ karoti. **Na ca nidhānakusalo** hotīti yaṃ laddham, taṃ dakkhiṇeyye nidahitum cheko na hoti, paralokamaggaṃ na sodheti.

1. Samannāgatanti (Ka)

2. Ekantapaṭibhānam (Syā, Ka)

3. Adhipateyyā (Ka)

5. Samaṇasuttavaṇṇanā

85. Pañcame **yaṃ samaṇenā**ti yaṃ guṇajātaṃ samaṇena pattabbaṃ. **Vusīmatā**ti brahmacariyavāsasaṃvutena. **Mutto mocemi bandhanā**ti ahaṃ sabbabandhanehi mutto hutvā mahājanampi rāgādibandhanato mocemi. **Paramadantoti** aññena kenaci asikkhāpito acodito sayambhuññaṇena paṭivijjhivā paramadamathena dantattā paramadanto nāma. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto.

6. Yasasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **mā ca mayā yasoti** yaso ca mayā saddhiṃ mā gañchi. **Akasiralābhī**ti vipulalābhī. **Sīlapaññānanti** sīlañceva ñāṇaṇca. **Saṅgammā**ti sannipatitvā. **Samāgammā**ti samāgantvā. **Saṅgaṇikavihāranti** gaṇasaṅgaṇikavihāraṃ. **Na hi nūnameti** na hi nūna ime. **Tathā hi panameti** tathā hi pana ime. **Aṅgulipatodakehī**ti aṅgulipatodayaṭṭhiṃ katvā vijjhanena. **Sañjagghanteti** mahāhasitaṃ hasante. **Samkīlanteti** keḷiṃ karonte.

7. Pattanikujjanasuttavaṇṇanā

87. Sattame **nikujjeyyā**ti tena dinnassa deyyadhammassa appaṭiggahaṇatthaṃ pattanikujjanakammavācāya nikujjeyya, na adhomukhaṭṭhapanena. **Alābhāyā**ti catunnaṃ paccayānaṃ alābhatthāya. **Anatthāyā**ti upaddavāya avaḍḍhiyā. **Ukkujjeyyā**ti ukkujjanakammavācāya ukkujjeyya.

8. Appasādapavedanīyasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **appasādaṃ pavedeyyunti** appasannabhāvaṃ jānāpeyyuṃ. Appasādaṃ pavedentena pana kiṃ kātābanti? Nisinnāsanato na uṭṭhātabbaṃ na vanditabbaṃ na paccuggamaṇaṃ kātābbaṃ, na deyyadhammo dātabbo. **Agocareti** pañcavidhe agocare.

9. Paṭisāraṇīyasuttavaṇṇanā

89. Navame **dhammikañca ghipaṭissavanti** “imaṃ temāsaṃ idheva vasiṭabban”ti vutte “evaṃ hotū”ti-ādinā nayena paṭissavaṃ. **Na saccāpetīti** vuttaṃ na saccaṃ karoti viṣaṃvādeti.

10. Sammāvattanasuttavaṇṇanā

90. Dasame **paccekattāhāneti** adhipatiṭṭhāne jeṭṭhakaṭṭhāne. Tañhi jeṭṭhakaṃ katvā kiñci saṃghakammaṃ kātuṃ na labhati. **Na ca tena mūlena vuṭṭhāpetabboti**¹ taṃ mūlaṃ katvā abbhānakammaṃ kātuṃ na labhati. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sativaggo navamo.

(10) 5. Sāmaññavagga

91. Ito paraṃ **atha kho Bojjhā upāsikā**ti-ādīsu Bojjhā upāsikā, Sirīmā upāsikā, Padumā upāsikā, Sutanā² upāsikā, Manujā upāsikā, Uttarā upāsikā, Muttā upāsikā, Khemā upāsikā, Rucī upāsikā, Cundī rājakumārī, Bimbī upāsikā, Sumanā rājakumārī, Mallikā devī, Tissā upāsikā, Tissamātā³ upāsikā, Soṇā upāsikā, Soṇāya mātā upāsikā, Kāṇā upāsikā, Kāṇamātā upāsikā, Uttarā Nandamātā, Visākhā Migāramātā, Khujjuttarā upāsikā, Sāmāvatī upāsikā, Suppavāsā Koliyadhītā, Suppiyā upāsikā, Nakulamātā gahapatānīti imāsaṃ ettakānaṃ aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposathakammameva kathitaṃ. Icchantena vitthāretvā kathetabbaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanipātaṭṭhassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vuṭṭhāpetabbanti (Sī, Syā)

2. Sudhammā (Syā)

3. Tissāya mātā (Sī)

Navakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sambodhivagga

1. Sambodhisuttavaṇṇanā

1. Navakanipātassa paṭhame **sambodhipakkhikānanti** catumaggasaṅkhātassa sambodhissa pakkhe bhavānaṃ, upakāraḥkānanti attho. Pāliyaṃ āgate nava dhamme sandhāyevaṃ¹ pucchati. **Kā upanisāti** ko upanissayapaccayo². Abhisallekhantīti **abhisallekhikā**. Samathavipassanācittassa vivaraṇe sappāyā upakāraḥkāti **cetovivaraṇasappāyā**. Appicchataṃ ārabha pavattā kathā **appicchakathā**. Seseupi eseva nayo.

Asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyāti ayamattho sālilāyakopamāya vibhāvetabbo—eko hi puriso asitaṃ gahetvā koṭito paṭṭhāya sālikkhette sālīyo lāyati. Athassa vatiṃ bhinditvā gāvo pavisiṃsu. So asitaṃ ṭhapetvā yaṭṭhiṃ ādāya teneva maggena gāvo nīharitvā vatiṃ pākātikaṃ katvā punapi asitaṃ ādāya sālīyo lāyi. Ettha sālikkhettaṃ viya Buddhasānaṃ daṭṭhabbaṃ, sālilāyako viya yogāvacaro, asitaṃ viya paññā, lāyanakālo viya vipassanāya kammaḥkāraṇakālo, yaṭṭhi viya asubhakammaṭṭhānaṃ, vati viya saṃvaro, vatiṃ bhinditvā gāvīnaṃ pavisaṃ viya sahasā apaṭisaṅkhāya pamādaṃ ārabha rāgassa uppajjanaṃ, asitaṃ ṭhapetvā yaṭṭhiṃ ādāya pavitṭhamaggeneva gāvo nīharitvā vatiṃ paṭipākātikaṃ katvā puna koṭito paṭṭhāya sālilāyanaṃ viya asubhakammaṭṭhānena rāgaṃ vikkhambhetvā puna vipassanāya kammaṃ ārabhanakālo. Imamatthaṃ sandhāya vuttaṃ “asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyāti”ti.

1. Sandhāyeva (Syā)

2. Upaniso paccayo (Syā)

Tattha **rāgassāti** pañcakāmaguṇikarāgassa. **Mettāti** mettākammaṭṭhānaṃ. **Byāpādassa pahānāyāti** vuttanayeneva uppannassa kopassa pajahanatthāya. **Ānāpānassatīti** soḷasavatthukā ānāpānassati. **Vitakkupacchedāyāti** vuttanayeneva uppannānaṃ vitakkānaṃ upacchedanatthāya. **Asmimānasamuggahātāyāti** asmīti uppajjanakassa mānassa samuggahātattāya. **Anattasaññā saṅghātīti** aniccalakkhaṇe diṭṭhe anattalakkhaṇaṃ diṭṭhameva hoti. Etesu hi tīsu lakkhaṇesu ekasmim diṭṭhe itaradvayaṃ diṭṭhameva hoti. Tena vuttaṃ “aniccasaññīno bhikkhave¹ anattasaññā saṅghātī”ti. **Diṭṭheva dhamme nibbānanti** diṭṭheyeva dhamme apaccayaparinibbānaṃca pāpuṇātīti imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

2. Nissayasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **nissayasampannoti** patiṭṭhāsampanno. **Saddhanti** okappanasaddhaṃ. **Vīriyanti** kāyikacetasikavīriyaṃ. **Yamsāti** yaṃ assa. **Ariyāya paññāyāti** saḥavipassanāya maggapaññāya. **Saṅkhāyāti** jānitvā. **Ekam paṭisevatīti** sevitaḥabbayuttakaṃ sevati. **Adhivāsetīti** adhivāsetabbayuttakaṃ adhivāseti. **Parivajjetīti** parivajjetabbayuttakaṃ parivajjeti. **Vinodetīti** nīharitabbayuttakaṃ nīharati. **Evam kho bhikkhūti** evaṃ kho bhikkhu uggahaparipucchāvasena ceva dhammavavatthānavasena ca paṭisevitabbādīni suppaṭividdhāni supaccakkhāni katvā paṭisevanto adhivāseto parivajjento vinodento ca bhikkhu nissayasampanno nāma hotīti.

3. Meghiyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **Cālikāyanti** evaṃnāmake nagare. Taṃ kira calamaggaṃ² nissāya katattā oloketānaṃ calamānaṃ viya upaṭṭhāti, tasmā Cālikāti saṅkhaṃ gataṃ. **Cālikāpabbateti** sopi pabbato sabbasetattā kāḷapakkhuposathe oloketānaṃ calamāno viya upaṭṭhāti, tasmā Cālikāpabbatoti vutto. Tattha mahantaṃ vihāraṃ kārayiṃsu. Iti Bhagavā taṃ nagaraṃ nissāya Cālikāpabbatamahāvihāre viharati. **Jantugāmanti** evaṃnāmakam aparampi tasseva vihārassa gocaragāmaṃ.

1. Meghiya (Ka)

2. Calapaṅkaṃ (Sī, Syā)

jattugāmantipi paṭhanti. **Padhānatthikassā**ti padhānakammikassa.

Padhānāyāti samaṇadhammakaraṇatthāya. **Āgamehi tāvā**ti Satthā therassa vacanaṃ sutvā upadhārento “na tāvassa ñāṇaṃ paripakkaṇ”ti ñatvā paṭibāhanto evamāha. **Ekakamhi tāvā**ti idaṃ panassa “evamayam gantvāpi kamme anipphajjamāne nirāsaṅko hutvā pemavasena puna āgacchissatī”ti cittamaddavajanattham āha. **Natthi kiñci uttari karaṇīyanti** catūsu saccesu catunnaṃ kiccānaṃ katattā aññaṃ uttari karaṇīyaṃ nāma natthi. **Katassa vā paṭicayoti** adhigatassa vā puna paṭicayopi natthi. Na hi bhāvitamaggo puna bhāvīyati, na pahīnakilesānaṃ puna pahānaṃ atthi. **Padhānanti kho Meghiya vadamānaṃ kinti vadeyyāmā**ti “samaṇadhammaṃ karomī”ti taṃ vadamānaṃ mayam aññaṃ kiṃ nāma vadeyyāma.

Divāvihāraṃ nisīdīti divāvihāratthāya nisīdi. Nisīdanto ca yasmim maṅgalasilāpaṭṭe pubbe anupaṭipāṭiyā pañca jātisatāni rājā hutvā uyyānakīlikam kīlanto tividhanāṭakaparivāro nisīdi, tasmimyeva nisīdi. Athassa nisinnakālato paṭṭhāya samaṇabhāvo jahito viya ahosi, rājavesam gahetvā nāṭakavaraparivuto setacchattassa heṭṭhā mahārahe pallaṅke nisinno viya jāto. Athassa taṃ sampattim assādayato kāmavitakko udapādi. So tasmimyeva khaṇe mahāyodhehi gahite¹ dve core ānetvā purato ṭhapite viya addasa. Tesu ekassa vadham² āṇāpanavasena byāpādavitakko uppajji, ekassa bandhanaṃ āṇāpanavasena vihim sāvitakko. Evaṃ so latājālena rukkho viya madhumakkhikāhi madhughātako viya akusalavitakkehi parikkhitto ahosi. Taṃ sandhāya **atha kho āyasmato Meghiyassā**ti-ādi vuttaṃ. **Anvāsattā**ti anubaddhā samparivāritā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti evaṃ pāpavitakkehi samparikiṇṇo kammaṭṭhānaṃ sappāyam kātuṃ asakko “idaṃ vata disvā dīghadassī Bhagavā paṭisedhesī”ti sallakkhetvā “idaṃ kāraṇaṃ Dasabalassa āroccasāmi”ti nisinnāsanato vuṭṭhāya yena Bhagavā tenupasaṅkami.

1. Sahoḍhagahite (Sī)

2. Kammakaraṇaṃ (Ka)

4. Nandakasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **upaṭṭhānasālāyanti** bhojanasālāyaṃ. **Yenupaṭṭhānasālāti** Satthā Nandakattherena madhurassarena āradhāya dhammadesanāya saddaṃ sutvā “Ānanda ko eso upaṭṭhānasālāya madhurassarena dhammaṃ deseti”ti pucchitvā “Dhammakathikanandakattherassa ajja bhante vāro”ti sutvā “atimadhuraṃ katvā Ānanda eso bhikkhu dhammaṃ katheti, mayampi gantvā suṇissāmā”ti vatvā yenupaṭṭhānasālā tenupasaṅkami.

Bahidvāraakoṭṭhake aṭṭhāsīti chabbaṇṇarasmiyo cīvaragabbhe paṭicchādetvā aññātakavesena aṭṭhāsī. **Kathāpariyosānaṃ āgamayamānoti** “idamavocā”ti idaṃ kathāvasānaṃ udikkhamāno dhammakathaṃ suṇanto aṭṭhāsīyeva. Athāyasmā Ānando nikkhante paṭhame yāme Satthu saññaṃ adāsi “paṭhamayāmo atikkanto bhante, thokaṃ vissamathā”ti. Satthā tattheva aṭṭhāsī. Athāyasmā Ānando majjhimayāmepe nikkhante “bhante tumhe pakatiyā khattiyasukhumālā, puna Buddhasukhumālāti paramasukhumālā, majjhimayāmopi atikkanto, muhuttaṃ vissamathā”ti āha. Satthā tattheva aṭṭhāsī. Tattha ṭhitakassevassa aruṇaggaṃ paññāyittha. Aruṇuggamanañca therassa “idamavocā”ti pāpetvā kathāpariyosānañca Dasabalassa chabbaṇṇasarīrasmivissajjanañca ekappahāreneva ahosi. **Aggaḷaṃ ākoṭesīti** agganakhena dvārakavāṭaṃ ākoṭesi.

Sārajjanārūpoti harāyamāno ottappamāno. Domanassasārajaṃ panassa natthi. **Ettakampi no nappaṭibhāseyyāti** paṭisambhidāppattassa appaṭibhānaṃ nāma natthi. Ettakampi na katheyyanti dasseti. **Sādhu sādhuṭi** therassa dhammadesanaṃ sampahaṃsanto āha. Ayañhettha attho “sugahitā ca te dhammadesanā sukathitā cā”ti. **Kulaputtānanti** ācārakulaputtānañceva jātikulaputtānañca. **Ariyo ca tuṇhibhāvoti** dutiyajjhānasamāpattim sandhāyevamāha. **Adhipaññādhammavipassanāyāti** saṅkhārapariggahavipassanāññāssa. **Catuppādakoti** assaṇṇagadrabhādiko. **Idaṃ vatvāti** imaṃ catūhaṅgehi samannāgataṃ dhammaṃ kathayitvā. **Vihāraṃ pāvisīti** Gandhakuṭim pavitṭho.

Kālena dhammassavaneti kāle kāle dhammassavanasmim. **Dhammasākacchāyāti** pañhakathāya. **Gambhīraṃ atthapadanti** gambhīraṃ gulhaṃ rahassaṃ atthaṃ.

Paññāyāti sahavipassanāya maggapaññāya. Sammasanapaṭivedhapaññāpi uggahaparipucchapaññāpi vaṭṭatiyeva. **Patto vā pajjati vāti** arahattaṃ patto vā pāpuṇissati vāti evaṃ guṇasambhāvanāya sambhāveti. **Appattamānasāti** appatta-arahattā, arahattaṃ vā appattaṃ mānasam etesantipi appattamānasā. **Diṭṭhadhammasukhavihāranti** ettha diṭṭhadhammasukhavihāro lokiyopi vaṭṭati lokuttaropi.

5. Balasuttavaṇṇanā

5. Pañcame avijjākosajjasāvajja-assaddhiyesu akampanato **paññābalādīni** daṭṭhabbāni. **Akusalasaṅkhātāti** akusalāti ñātā. Esa nayo sabbattha. **Nālamariyāti** ariyabhāvaṃ kātuṃ asamatthā, ariyānaṃ vā ananucchavikā. **Voditthāti** suṭṭhu diṭṭhā. **Vocaritāti** manodvāre samudācārappattā. **Atthikassāti** dhammadesanāya atthikassa. **Ājīvikābhayanti** jīvitavuttibhayaṃ. **Asilokabhayanti** garahābhayaṃ. **Parisārajjabhayanti** parisam patvā sārājjaṃ okkamanabhayaṃ. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

6. Sevanāsuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **jīvitaparikkhārāti** jīvitasambhārā. **Samudānetabbāti** samāharitabbā. **Kasirena samudāgacchantīti** dukkhena uppajjanti. **Rattibhāgam vā divasabhāgam vāti** ettha rattibhāge ñatvā rattibhāgeyeva pakkamitabbam, rattim caṇḍavāḷādiriparipante sati aruṇuggamanam āgametabbam. Divasabhāge ñatvā divā pakkamitabbam, divā paripante sati sūriyatthaṅgamanam āgametabbam. **Saṅkhāpīti** sāmāññatthassa bhāvanāpāripūri-āgamanam jānitvā. **So puggaloti** padassa pana “nānubandhitabbo”ti iminā sambandho. **Anāpucchāti** idha pana tam puggalam anāpucchā pakkamitabbanti attho. **Api panujjamānenāti** api nikkadḍhiyamānena. Evarūpo hi puggalo sacepi dārukalāpasataṃ vā udakaghaṭasataṃ vā vālikāghaṭasataṃ vā daṇḍam āropeti, mā idha vasīti nikkadḍhāpeti vā, tam khamāpetvāpi yāvajivam so anubandhitabbo, na vijahitabbo.

7. Sutavāsuttavaṇṇanā

7. Sattame **pañca ṭhānāni ajjhācarituntī** pañca kāraṇāni atikkamitum. **Pāṇanti** antamaso kunthakipillikam. **Adinnanti** antamaso tiṇasalākampi parasantakam. **Theyyasaṅkhātanti** theyyacittena. **Sannidhikārakam kāme paribhuñjituntī** sannidhiṃ katvā ṭhapetvā vatthukāmakilesakāme paribhuñjitum abhabbo. Akappiyam kāmaguṇam sandhāyetam vuttam. **Buddham paccakkhātuntī** “na Buddho ayan”ti evam paṭikkhipitum. **Dhammādisupi** eseva nayo. Evam tāva Aṭṭhakathāya āgataṃ. Pāḷiyam pana imasmim sutte agatigamanāni kathitāni.

8-10. Sajjhasuttādivaṇṇanā

8-10. Aṭṭhame Buddhādīnam paccakkhānam kathitam. Navame puthujjanena saddhiṃ gahitattā “āhuneyyā”ti vuttam. Dasame **gotrabhūti** sotāpattimagassa anantarapaccayena sikhāpattabalavavipassanācittena samannāgato. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sambodhivaggo paṭhamo.

2. Sīhanādavagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā

11. Dutiyaṃ paṭhame **yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** “sace Satthā cārikam pakkamitukāmo assa, imasmim kāle pakkameyya. Handāham cārikam gamanattāya Satthāraṃ āpucchāmī”ti cintetvā bhikkhusaṅghaparivuto upasaṅkami. **Āyasmā maṃ bhanteti** so kira bhikkhu theram mahatā bhikkhuparivārena gacchantam disvā “ime bhikkhū Tathāgataṃ pahāya Sāriputtam parivāretvā nikkhantā, gamanavicchedamassa karissāmī”ti aṭṭhāne kopam bandhitvā evamāha. Tattha **āsajjāti** ghaṭṭetvā. **Appaṭinissajjāti** akkhamāpetvā accayam adesetvā. Kismim pana so kāraṇe āghātam bandhīti? Therassa kira Dasabalam vanditvā utthāya gacchato cīvarakaṇṇo tassa sarīram phusi, vāto paharītipi vadanti. Ettakena āghātam bandhitvā theram mahatā parivārena gacchantam disvā usūyamāno “gamanavicchedamassa karissāmī”ti evamāha. **Ehi tvam bhikkhūti**

Satthā tassa bhikkhuno vacanam sutvā “na taṃ bhikkhu Sāriputto paharīti vutte ‘bhante tumhe attano aggasāvakasseva pakkhaṃ vahatha, na mayhan’ti mayi manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyyā”ti ṇatvā “Sāriputtaṃ pakkosāpetvā imamatthaṃ pucchissāmi”ti ekaṃ bhikkhuṃ āmantetvā evamāha. **Avāpuraṇaṃ ādāyāti** kuñcikaṃ gahetvā. **Sīhanādanti** seṭṭhanādaṃ pamukhanādaṃ appaṭivattiyānādaṃ. Evaṃ dvīhi mahātherehi ārocito bhikkhusaṃgho rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni pahāya Satthu santikaṃ agamāsi. **Khīyanadhammanti** kathādhammaṃ.

Gūthagatanti gūthameva. Sesesupi eseva nayo. **Pathavīsamenāti** akujjanaṭṭhena pathaviyā samānena. Na hi pathavī “mayi sucim nikkhipanti”ti somanassaṃ karoti, na “asucim nikkhipanti”ti domanassaṃ. Mayhampi evarūpaṃ cittanti dasseti. **Vipulenāti** aparittena. **Mahaggatenāti** mahantabhāvaṃ gatena. **Appamāṇenāti** vaḍḍhitappamāṇena. **Averenāti** akusalaverapuggalaverarahitena. **Abyāpajjhenāti** niddukkhena vigatadomanassena. **So idhāti** so anupaṭṭhitakāyānupassanāsatiṭṭhāno bhikkhu evaṃ kareyya, mādiso kathaṃ evarūpaṃ karissati bhanteti paṭhamam sīhanādaṃ nadi. Evaṃ sabbattha yojanā veditabbā.

Rajoharaṇanti rajasammajjanacoḷakaṃ, pādapuñchananti tasseva nāmaṃ¹. **Kaḷopihatthoti** pacchihattho ukkhalihattho vā. **Nantakavāsīti** antacchinnapilotikāvasano. **Sūratoti** sucisīlo soraccena samannāgato. **Sudantoti** suṭṭhu damathaṃ upagato. **Suvinītoti** suṭṭhu sikkhito. **Na kañci hīmsatīti** visāṇādīsu gaṇhantampi piṭṭhim parimajjantampi na kañci viheṭṭheti. **Usabhachinnavisāṇasamenāti** usabhassa chinnavisāṇassa cittasadisena.

Aṭṭīyeyyāti aṭṭo pīḷito bhavēyya. **Harāyeyyāti** lajjeyya. **Jiguccheyyāti** jiguccham āpajjeyya.

Medakathālikanti medakathālikā vuccati sūnakārakehi yūsanikkhamaṇatthāya tattha tattha katachiddā thālikā. **Parihareyyāti** maṃsassa

1. Rajoharaṇanti rājakulādīnam na sammajjaniyā sammajjanti, coḷakena pana puñchanti, tassetam nāmaṃ (Sī, Syā)

pūretvā ukkhipitvā gaccheyya. **Chiddāvachiddanti** parittamahantehi chiddehi samannāgataṃ. **Uggharantanti** uparimukhehi chiddehi nikkhamamānayūsaṃ. **Paggharantanti** adhomukhehi nikkhamamānayūsaṃ. Evamassa sakalasarīraṃ yūsamakkhitaṃ bhaveyya. **Chiddāvachiddanti** navahi vaṇamukhehi parittamahantachiddaṃ. Evamettha aṭṭhamanavamehi dvīhi aṅgehi thero attano sarīre nicchandarāgataṃ kathesi.

Atha kho so bhikkhūti evaṃ therena navahi kāraṇehi sīhanāde nadite atha so bhikkhu. **Accayoti** aparādho. **Maṃ accagamā**ti maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhatū**ti khamatu. **Āyatim saṃvarāyā**ti anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa akaraṇatthāya. **Tagghā**ti ekaṃsena. **Yathādhammaṃ paṭikarosi**ti yathā dhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesiṭi vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmā**ti taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuddhihesā bhikkhu ariyassa vinayeti** esā bhikkhu ariyassa vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katamā? Accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto **yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjatī** āha. **Phalatī**ti sace hi thero na kameyya, tassa bhikkhuno tattheva sattadhā muddhā phaleyya. Tasmā Bhagavā evamāha. **Sace maṃ soti** sace maṃ ayaṃ bhikkhu khamāhīti evaṃ vadati. **Khamatu ca me** soti ayampi cāyasmā mayhaṃ khamatūti evaṃ thero tassa accayaṃ paṭiggaṇhitvā sayampi taṃ Satthu sammukhe khamāpesiṭi.

2. Sa-upādisesasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sa-upādisesanti** sa-upādānasesaṃ. **Anupādisesanti** upādānasesarahitaṃ niggahaṇaṃ. **Mattaso kā**rīti pamānakārī na paripūrakārī. **Na tāvāyaṃ Sāriputta dhammapariyāyo paṭibhāsī**ti appaṭibhānaṃ nāma Bhagavato natthi, na tāvāhaṃ imaṃ dhammapariyāyaṃ kathesinti ayaṃ panettha attho. **Māyimaṃ dhammapariyāyaṃ sutvā pamādaṃ āharimsū**ti “mayaṃ kira catūhi apāyehi muttā”ti upari arahattatthāya vīriyaṃ akarontā mā pamādaṃ āpajjimsu. **Pañhādhippāyena bhāsītoti** tayā pucchitapañhassa

sabhāvena kathitoti dasseti. Imesaṃ pana navannaṃ puggalānaṃ bhavesu chandarāgavinodanattamaṃ etameva atthupattim katvā “seyyathāpi bhikkhave appamattakopi gūtho duggandho hoti, evameva khvāhaṃ bhikkhave appamattakampi bhavaṃ na vaṇṇemi antamaso accharāsaṅghātamattampī”ti imaṃ suttaṃ¹ abhāsi. Na kevalaṅca etesaṃyeva navannaṃ puggalānaṃ gati nibaddhā, yesaṃ pana kulānaṃ tīṇi saraṇāni pañca sīlāni ekaṃ salākabhattaṃ ekaṃ pakkhiyabhattaṃ ekaṃ vassāvāsikaṃ ekā pokkharaṇī eko āvāso, evarūpāni nibaddhapuññāni atthi, tesampi gati nibaddhā, sotāpannasadisāneva tāni kulāni.

3. Koṭṭhikasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **diṭṭhadhammavedanīyanti** imasmiṃ yevattabhāve vipaccanakakammaṃ. **Samparāyavedanīyanti** dutiye attabhāve vipaccanakakammaṃ. **Sukhavedanīyanti** sukhavedanājanakakammaṃ. **Dukkhavedanīyanti** dukkhavedanājanakakammaṃ. **Paripakkavedanīyanti** laddhavipākavāraṃ. **Aparipakkavedanīyanti** aladdhavipākavāraṃ. **Bahurvedanīyanti** bahuvipākadāyakaṃ. **Appavedanīyanti** na bahuvipākadāyakaṃ. **Avedanīyanti** vipākavedanāya adāyakaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

4. Samiddhisuttavaṇṇanā

14. Catutthe **samiddhīti** attabhāvasamiddhatāya evaṃladdhanāmo therassa saddhivihārikatthero. **Kimārammaṇāti** kiṃ paccayā. **Sanḅkappavitakkāti** sanḅkappabhūtā vitakkā. **Nāmarūpārammaṇāti** nāmarūpapaccayā. Iminā cattāro arūpakkhandhā bhūtopādāyarūpaṅca vitakkānaṃ paccayoti dasseti. **Kva nānattaṃ gacchantīti** kasmim ṭhāne nānāsabhāvataṃ vemattaṃ gacchanti. **Dhātūsūti** rūpadhātu-ādīsu. Aññoyeva hi rūpavitakko, aññe saddavitakkādayoti. **Phassasamudayāti** sampayuttaphassapaccayā. **Vedanāsamosaraṇāti** tisso vedanā samosaraṇā. Ettakena kusalākusalamissakā kathitā. **Samādhippamukhāti**-ādayo pana apacayapakkhikāti veditabbā. Tattha pubbaṅgamaṭṭhena jeṭṭhakaṭṭhena vā samādhī pamukhaṃ etesanti **samādhippamukhā**. Jeṭṭhakaṅkāraṇaṭṭhena sati adhipateyyā etesanti **satādhipateyyā**. Maggapaññā uttarā etesanti **paññuttarā**. Phalavimuttiṃ patvā sārappattā hontīti **vimuttisārā**. Ārammaṇavasena amataṃ nibbānaṃ

1. Am 1. 36 piṭṭhe.

ogāhitvā tattha patiṭṭhitāti **amatogadhā**. **Tena ca mā maññīti** tena vissajjanena “ahaṃ aggasāvakena pucchite pañhe vissajjesin”ti mā mānaṃ vā dappam vā akāsi.

5-6. Gaṇḍasuttādivaṇṇanā

15-16. Pañcame tīni cattāri vassāni vassagaṇā, aneke vassagaṇā uppannā assāti **anekavassagaṇiko**. **Tassassūti** tassa bhaveyyuṃ. **Abhedanamukhānīti** na kenaci bhinditvā katāni, kevalaṃ kammamuṭṭhitāneva vaṇamukhāni. **Jegucchiyaṃyevāti** jigucchitabbameva paṭikūlameva. **Cātumahā bhūtikassāti** catumahābhūtamayassa. **Odanakummāsūpacayassāti** odanena ceva kummāsenā ca upacitassa vaḍḍhitassa. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanavidhamsanadhammassāti** hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammassa, duggandhavighātathāya tanuvilepanena¹ uchchādanadhammassa, aṅgapaccaṅgābādhavinodanattāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammassa, daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsenā dussaṅṭhitānaṃ tesam tesam aṅgapaccaṅgānaṃ² saṅṭhānasampādanattānaṃ añchanapīlanādivasena parimaddanadhammassa, evaṃ pariharitassāpi bhedanavidhamsanadhammassa, bhijjanavikiraṇasabhāvassevāti attho. Ettha ca aniccapadena ceva bhedanavidhamsanapadehi cassa atthaṅgamo kathito, sesehi samudayo. **Nibbindathāti** ukkaṅṭhatha pajahatha imaṃ kāyanti dasseti. Evamimasmiṃ sutte balavavipassanā kathitā. Chaṭṭhaṃ vuttanayameva. Saññāsīsenā panettha ñāṇameva kathitaṃ.

7-8. Kulasuttādivaṇṇanā

17-18. Sattame **na manāpena paccuṭṭhentīti** manavaḍḍhanena manāṃ allīyanākārena āsanā vuṭṭhāya paccuggamaṇaṃ na karontī. **Na manāpena abhivādentīti** na pañcapatiṭṭhitena vandanti. **Asakkaccaṃ dentīti** acittikārena denti. **No sakkaccanti** sahatthā na denti. **Na upanisīdanti dhammassavanāyāti** “dhammaṃ suṇissāmā”ti na samīpe nisīdanti. **Na sussūsantīti**³ ghaṭapiṭṭhe āsitta-udakaṃ viya vaṭṭetvā gacchati⁴. Atṭhame veyyayjḥāsavayasena mettābhāvanāṃ pakkhipitvā **navāṅgasamannāgatoti** vuttaṃ.

1. Nānāvilepanena (Sī)

3. Na rasīyantīti na tussanti (Sī, Syā)

2. Tesam aṅgānaṃ (Ka)

4. Vivaṭṭetvā gacchanti (Syā)

9. Devatāsuttavaṇṇanā

19. Navame **vippaṭṭisāriniyoti** vippaṭṭisāritam maṅkubhāvam āpajjimha. **Hīnam kāyanti** uparidevalokaṃ upādāya heṭṭhimo hīnoti vuccati. **No ca kho yathāsatti yathābalaṃ saṃvibhajimhāti** attano sattiyā ca balassa ca anurūpena sīlavantānaṃ saṃvibhāgaṃ katvā na bhuñjimhā.

10. Velāmasuttavaṇṇanā

20. Dasame **api nu te gahapati kule dānam dīyatīti** nayidaṃ Bhagavā bhikkhusaṃghassa dānaṃ sandhāya pucchati. Seṭṭhissa hi ghare bhikkhusaṃghassa niccaṃ paṇītaḍānaṃ dīyati, na taṃ Satthā na jānāti. Lokiyamahājanassa pana diyyamānaḍānaṃ atthi, taṃ lūkhaṃ hoti, seṭṭhissa cittaṃ na pīṇeti. Taṃ pucchāmīti pucchati. **Kaṇājakanti** sakuṇḍakabhattaṃ, sakuṇḍakehipi kaṇikataṇḍuleheva pakkam. **Biḷaṅgadutiyaṃ** kaṅḅiyadutiyaṃ. **Asakkaccaṃ detīti** asakkaritvā deti. **Acittīkatvāti** acittīkārena¹ dakkhiṇeyye agāravena deti. **Asahatthā detīti** sahatthena adatvā parahatthena deti, āṇattimattameva karotīti attho. **Apaviddhaṃ detīti** na nirantaraṃ deti, saṃvaccharikaṃ soṇḍabali viya hoti. **Anāgamanadiṭṭhiko detīti** na kammaṅca phalaṅca saddahitvā deti.

Yattha yatthāti tīsu kulasampadāsu yasmim yasmim kule. **Na ulārāya bhattabhogāyāti**-ādīsu nānaggarasasugandhasālibhojane upanīte cittaṃ na namati, “harathetaṃ rogavaḍḍhanaṃ”ti vatvā yena vā tena vā ḍākena saddhim sakuṇḍakabhattaṃ amataṃ viya sampiyāyamāno bhuñjati. Kāsikādīsu varavatthesu upanītesu “harathetāni nivāsentassa paṭicchādetumpi na sakkonti, gattesupi na saṅṭhahanti”ti vatvā nāḷikerasāṭakamūlatacasadisāni pana thūlavatthāni “imāni nivāsentō nivatthabhāvampi jānāti, paṭicchādetabbampi paṭicchādentī”ti sampiyāyamāno nivāseti. Hatthiyāna-assayānarathayānasuvaṇṇasivikādīsu upanītesu “harathetāni calacalāni², na sakkā ettha nisīditun”ti vatvā jajjararathake upanīte “ayaṃ niccalo, ettha sukhaṃ nisīditun”ti taṃ sādīyati. **Na ulāresu pañcasu kāmagaṇesūti** alaṅkatapaṭiyattā rūpavatiyo

1. Acittīkārena (Sī), apacittim katvā detīti apacittīkārena (Syā)

2. Calācalāni (Sī)

itthiyo disvā “yakkhiniyo maññe, etā khāditukāmā, kiṃ etāhi”ti yathāphāsukeneva vītināmeti. **Na sussūsantīti** sotum na icchanti, na saddahantīti attho. **Na sotam odahantīti** kathitassa savanattam na sotapasādam odahanti. **Sakkaccanti**-ādīnipi vuttavipariyāyena veditabbāni.

Velāmoti jātigottarūpabhogasaddhāpaññādīhi mariyādavelam atikkantehi uḷārehi guṇehi samannāgatattā evamladdhanāmo. **So evarūpaṃ dānam adāsi mahādānanti** ettha ayaṃ anupubbīkathā—so kira atīte Bārāṇasiyaṃ purohitagehe paṭisandhim gaṇhi, Velāmakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. So soḷasavassakāle Bārāṇasirājakumārena saddhim sippuggahaṇattam Takkasilaṃ agamāsi. Te ubhopi disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṃ paṭṭhapayimsu. Yathā ca te, evaṃ aññepi Jambudīpe caturāsītisahassarājakumārā. Bodhisatto attanā gahitaṭṭhāne piṭṭhi-ācariyo hutvā caturāsīti rājakumārasahassāni sikkhāpeti, sayampi soḷasavassehi gahetabbasippaṃ tīhi vassehi uggaṇhi. Ācariyo “Velāmakumārassa sippaṃ paguṇaṃ”ti ñatvā “tātā Velāmo mayā ñātam sabbaṃ jānāti, tumhe sabbepi samaggā gantvā tassa santike sippaṃ uggaṇhathā”ti caturāsīti kumārasahassāni bodhisattassa niyyādesi.

Bodhisatto ācariyaṃ vanditvā caturāsīti kumārasahassaparivāro nikkhamitvā ekaṃ āsannaagaraṃ patvā nagarasāmikaṃ rājakumāraṃ uggaṇhāpetvā tassa sippe paguṇe jāte tam tattheva nivattesi. Etenupāyena caturāsīti nagarasahassāni gantvā caturāsītiyā rājakumārānaṃ sippaṃ paguṇaṃ kāretvā tasmim tasmim nagare tam tam nivattetvā Bārāṇasirājakumāraṃ ādāya Bārāṇasiṃ paccāgañchi. Manussā kumāraṃ pariyositasippaṃ rajje abhisiñcimsu, Velāmassa purohitaṭṭhānaṃ adāmsu. Tepi caturāsītisahassarājakumārā sakesu sakesu rajjesu abhisekaṃ patvā anusaṃvaccharaṃ Bārāṇasirañño upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Te rājānaṃ disvā Velāmassa santikaṃ gantvā “ācariya amhe rajjesu paṭiṭṭhitā, vadeyyātha yenattho”ti vatvā gacchanti. Tesaṃ gamanāgamanakāle sakaṭasandamānikagāvigoṇakukkuṭasūkarādayo gaṇhantānaṃ janapado

ativiya upadduto hoti, mahājano sannipatitvā rājaṅgaṇe kandati.

Rājā Velāmaṃ pakkositvā “ācariya upadduto janapado, rājāno gamanāgamanakāle mahāvilopaṃ karonti, manussā sandhāretuṃ na sakkonti, janapadapīlāya upasamaṃ ekaṃ upāyaṃ karoṭhā”ti. Sādhu mahārāja upāyaṃ karissāmi, tumhākaṃ yattakena janapadena attho, taṃ paricchinditvā gaṇhathāti. Rājā tathā akāsi. Velāmo caturāsītiyā rājasahassānaṃ janapade vicāretvā cakkanābhiyaṃ are viya rañño janapadasmiṃ oropesi. Tato paṭṭhāya te rājāno āgacchantāpi gacchantāpi attano attano janapadeneva sañcaranti, amhākaṃ janapadoti vilopaṃ na karonti. Rājagāravena rañño janapadampi na pīlenti. Janapadā sannisinnā nissaddā niravā ahesuṃ. Sabbe rājāno haṭṭhatuṭṭhā “yena vo ācariya attho, taṃ amhākaṃ vadethā”ti pavārayiṃsu.

Velāmo sīsānñhāto attano antonivesane sattaratanaparipūrānaṃ gabbhānaṃ dvārāni vivarāpetvā yāva sattamā kulaparivaṭṭā ṭhapitaṃ dhanam oloketvā āyavayaṃ upadhāretvā “mayā sakalajambudīpaṃ khobhentena dānaṃ dātuṃ vaṭṭatī”ti rañño ārocetvā Gaṅgātīre dvādasayojanikā uddhanapantiyo kāretvā tasmim tasmim ṭhāne sappimadhuphāṇitatelatilaṇḍulādīnaṃ ṭhapanatthāya mahākoṭṭhāgārāni patiṭṭhāpetvā “ekekasmim ṭhāne ettakā ettakā janā samvidahatha, yaṃkiñci manussānaṃ laddhabbaṃ nāma atthi, tato ekasmimpi asati mayham āroceyyāthā”ti manusse samvidhāya “asukadivasato paṭṭhāya Velāmabrāhmaṇassa dānaṃ bhuñjantū”ti nagare bherim carāpetvā “dānaggaṃ pariniṭṭhitan”ti dānayuttehi ārocite sahasagghanakaṃ vatthaṃ nivāsetvā pañcasatagghanakaṃ ekaṃsaṃ katvā sabbālaṅkārahūsito dānavīmaṃsanatthāya phalikavaṇṇassa udakassa suvaṇṇabhiṅgāraṃ pūretvā “imasmim loke sace imaṃ dānaṃ paṭiggahetuṃ yuttarūpā dakkhiṇeyyapuggalā atthi, idaṃ udakaṃ nikkhamitvā pathaviṃ gaṇhātu. Sace natthi, evameva tiṭṭhatū”ti saccakiriyaṃ katvā bhīṅgāraṃ adhomukhaṃ akāsi. Udakaṃ dhamakaraṇena gahitaṃ viya ahosi. Bodhisatto “suñño vata bho Jambudīpo, ekapuggalopi dakkhiṇaṃ paṭiggahetuṃ yuttarūpo natthī”ti vipaṭṭisāraṃ akatvā “sace

dāyakassa vasenāyaṃ dakkhiṇā visujjhissati, udakaṃ nikkhamitvā pathaviṃ gaṇhātū”ti cintesi. Phalikaṃvaṇṇasadisaṃ udakaṃ nikkhamitvā pathaviṃ gaṇhi. “Idāni dānaṃ dassāmi”ti dānaggaṃ patvā dānaṃ oloketvā yāguvelāya yāguṃ, khajjakavelāya khajjakam, bhojanavelāya bhojanam dāpesi. Eteneva nīhārena divase divase dānaṃ diyyati.

Tasmim kho pana dānagge “idaṃ nāma atthi, idaṃ nāma natthi”ti vattabbaṃ natthi. Idāni taṃ dānaṃ¹ ettakamatteneva na niṭṭham gamissatīti rattasuvaṇṇam nīharāpetvā suvaṇṇapātiyo kāretvā caturāsīsivaṇṇapātisahassādīnaṃ atthāya caturāsītirājasahassānaṃ sāsanaṃ paṇi. Rājāno “cirassaṃ vata mayaṃ ācariyena anuggahitā”ti sabbaṃ sampādetvā pesesum. Dāne diyyamāneyeva satta vassāni satta māsā atikkantā. Atha brāhmaṇo “hiraññaṃ bhājetvā dānaṃ dassāmi”ti mahante okāse dānaṃ sajjāpesi. Sajjāpetvā caturāsīti suvaṇṇapātisahassāni ādim katvā koṭito paṭṭhāya adāsi.

Tattha **rūpiyapūrānī**ti rajatataṭṭhirajataphālarajatamāsakehi² pūrāni. Pātiyo pana khuddikāti na sallakkhetabbā, ekakarīsappamaṇe bhūmibhāge catassova pātiyo ṭhapayimsu. Pātimakuḷam³ navaratanam hoti, mukhavatṭito paṭṭhāya aṭṭharatanam, pātimukhavatṭiyā chayutto⁴ ājaññaratho anupariyāyati, dadamāno pātiyā bāhirantena vaggavagge paṭiggāhake ṭhapetvā paṭṭhamam pātiyā pakkhittam datvā pacchā sandhisandhito⁵ viyojetvā pātinti evam caturāsīti pātisahassāni adāsi. **Rūpiyapāti**-ādisupi eseva nayo. Etthapi ca **suvaṇṇapūrānī**ti suvaṇṇataṭṭhisuvaṇṇaphālasuvaṇṇamāsakehi pūrāni. **Hiraññapūrānī**ti sattavidharatanapūrāni. **Sovaṇṇālaṅkāraṇī**ti suvaṇṇālaṅkāraṇi. **Kamsūpadhāraṇānī**ti rajatamayakhīrapaṭicchakāni. Tāsam pana dhenūnam siṅgāni suvaṇṇakosakapariyonaddhāni ahesum, gīvāya sumanadāmam piḷandhimsu, catūsu pādesu nupūrāni, piṭṭhiyam varadukūlam pārutam, kaṇṭhe suvaṇṇaghaṇṭam bandhimsu. **Vatthakoṭisahassānī**ti lokavohārato vīsativatthayugāni ekā

1. Idaṃ dānaṃ (Sī, Syā)

2. Rajatakaṭṭhirajataphālarajatamāsakehi (Sī), rajatakaṭṭhirajatathālarajatamāsakehi (Syā)

3. Pātimakuḷam (Sī), pātimakuḷam (Syā) 4. Saṃyutto (Syā) 5. Sandhito (Syā)

koṭi, idha pana dasa sātakāti vuttam. **Khomasukhumānanti**-ādimhi khomādīsu yaṃ yaṃ sukhumam, taṃ tadeva adāsi. Yāni panetāni itthidānam usabhadānam majjadānam samajjadānanti adānasammatāni, tānipi esa “Velāmassa dānamukhe idam nāma natthi”ti vacanapatham pacchinditum parivāratthāya adāsi. **Najjomaññe vissandantī**ti nadiyo viya vissandanti.

Iminā Satthā Velāmassa dānam kathetvā “gahapati etam mahādānam nāñño adāsi, aham adāsīm. Evarūpaṃ pana dānam dadantopi aham paṭiggahetum yuttarūpaṃ puggalam nālattham, tvaram mādise Buddhhe lokasmim diṭṭhamāne dānam dadamāno kasmā cintesi”ti seṭṭhissa desanam vadḍhento **siyā kho pana teti**-ādimāha. Nanu ca yāni tadā ahesum rūpavedanāsaññāsāṅkhāraviññāṇāni, tāni niruddhāni. Kasmā “aham tena समयena Velāmo brāhmaṇo”ti āhāti? Paveṇiyā avicchinnatā. Tāni hi rūpādāni nirujjhamānāni imesam paccaye datvā niruddhāni aparāparaṃ avicchinnam paveṇim gahetvā evamāha. **Na tam koci dakkhiṇam sodhetī**ti koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā uṭṭhāya tam dakkhiṇam sodhetīti vattabbo nāhosi. Tañhi dakkhiṇam sodhento uttamakoṭiyā Buddho, heṭṭhimakoṭiyā Dhammasenāpatisāriputtattherasadiso sāvako sodheyya.

Diṭṭhisampannanti dassanasampannam sotāpannam. **Idam tato mahapphalataranti** idam sotāpannassa dinnadānam lokiyamahājanassa sattamāsādhikāni satta samvaccharāni ettakam hiraññasuvaṇṇam pariccajantena dinnadānato mahapphalam.

Yo ca satam diṭṭhisampannānanti ettha ekassa sakadāgāmissa vasena ekuttarasatam sotāpanne katvā sotāpannagaṇanā veditabbā. Iminā upāyena sabbavāresu heṭṭhā āgatena anantarena satagaṇam katvā puggalagaṇanā veditabbā.

Buddhappamukhanti ettha Sammāsambuddham saṅghattheram katvā nisinnō saṅgho Buddhappamukho saṅghoti veditabbo. **Cātuddisam saṅgham uddissāti** ettha cātuddisam saṅgham uddissa katavihāro nāma yattha cetiyam paṭiṭṭhitam hoti, dhammassavanam kariyati, catūhi disāhi anudisāhi ca bhikkhū āgantvā appaṭipucchitvāyeva pāde dhovivā kuñcikāya dvāram vivarivā senāsanam

paṭijaggitvā vasitvā yathāphāsukaṃ gacchanti. So antamaso caturataniyā paṇṇasālāpi hotu, cātuddisaṃ saṃghaṃ uddissa katavihārotveva vuccati.

Saraṇaṃ gaccheyyāti ettha maggenāgataṃ anivattanasaraṇaṃ adhippetam. Apare panāhu—attānaṃ niyyādetvā dinnattā saraṇagamanam tato mahapphalataranti vuttam. **Sikkhāpadāni**¹ **samādiyeyyāti** pañca sīlāni gaṇheyya. Sīlampi maggena āgataṃ anivattanasīlameva kathitam. Apare panāhu—sabbasattānaṃ abhayadānassa dinnattā sīlam tato mahapphalataranti vuttam. **Gandhohanamattanti**² gandha-ūhanamattam, dvīhaṅgulīhi gaṇḍapiṇḍam gahetvā upasiṅghanamattam. Apare pana “gaddohanamattan”ti Pāḷim vatvā gāviyā ekavāraṃ thana-añchanamattanti attham vadanti. **Mettacittanti** sabbasattānaṃ, hitānupharaṇacittam. Tam pana appanāvaseneva gahitam. **Aniccasaññanti** maggassa anantarapaccayabhāvena sikkhāpattabalavavipassanam.

Upamāto pana imāni dānādāni puññāni evaṃ veditabbāni—sacepi hi Jambudīpaṃ bheritalasadisam samatalam katvā koṭito paṭṭhāya pallaṅke attharivā ariyapuggale nisīdāpeyya, tattha sotāpannānaṃ dasa pantiyo assu, sakadāgāmīnaṃ pañca, anāgāmīnaṃ aḍḍhateyyā, khīṇāsavānaṃ diyaḍḍhā, Paccekabuddhānaṃ ekā panti bhaveyya, Sammāsambuddho ekakova. Ettakassa janassa dinnadānato Sammāsambuddhassa dinnameva mahapphalam. Itaram pana—

Vihāradānaṃ paṇipāto³, sikkhā mettāya bhāvanā.

Khayato sammasantassa, kalam nāgghati soḷasim.

Teneva Bhagavā parinibbānasamaye “dhammānudhammappaṭipatti anuttarā pūjā”ti⁴ āha. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sihanādavaggo dutiyo.

1. Sikkhāpadaṃ (Sī, Syā)

2. Gaddūhanamattanti (Sī, Ma 3. 167 piṭṭhe ca)

3. Paṇipātam (Sī), piṇḍapāto (Syā)

4. Dī 2. 114 piṭṭhe Mahāparinibbānasutte.

3. Sattāvāsavagga

1. Tiṭhānasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Uttarakurukāti** Uttarakuruvāsino. **Adhiggaṇhantīti** adhibhavanti, adhikā visiṭṭhā jetṭhakā honti. **Amamāti** nittañhā. Aṭṭhakathāyaṃ pana niddukkhāti vuttaṃ. **Apariggahāti** “idaṃ mayhan”ti pariggaharahitā. **Niyatāyukāti** tesaṃhi nibaddham āyu vassasahassameva, gatipi nibaddhā, tato cavitvā saggeyeva nibbattanti. **Satimantoti** devatānaṃhi ekantasukhitāya sati thirā na hoti, nerayikānaṃ ekantadukkhitāya. Imesaṃ pana vokiṇṇasukhadukkhattā sati thirā hoti. **Idha brahmacariyavāsoti** Jambudīpe Buddhapaccekabuddhānaṃ uppajjanato aṭṭhaṅgikamaggabrahmacariyavāsopi idheva hoti.

2. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **javasampannoti** padajavena sampanno. **Na vaṇṇasampannoti** na sarīravaṇṇena sampanno. Purisakhaḷuṅkesu **javasampannoti** nāṇajavena sampanno. **Na vaṇṇasampannoti** na guṇavaṇṇena sampanno. Sesam Pāḷinayeneva veditabbaṃ. Yaṅhettha vattabbaṃ siyā, taṃ Tikanipātavaṇṇanāyaṃ vuttameva.

3. Taṇhāmūlakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **taṇham paṭiccāti** dve taṇhā esanataṇhā esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupathādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, ayaṃ esanataṇhā nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu paṭiladdhesu taṇhā, ayaṃ esitataṇhā nāma. Idha pana esanataṇhā daṭṭhabbā. **Pariyesanāti** rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi esanataṇhāya sati hoti. **Lābhoti** rūpādi-ārammaṇapaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti.

Vinicchayo pana nāṇataṇhādiṭṭhivitakkavasena catubbidho. Tattha “sukhavinicchayaṃ jaṅṅhā, sukhavinicchayaṃ ṅatvā ajjhattaṃ sukhamanuyuṅjeyyā”ti¹ ayaṃ

1. Ma 3. 273 piṭṭhe.

ñāṇavinicchayo. “Vinicchayāti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā”¹ti evaṃ āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicarītāni taṇhāvinicchayo. Dvāsattḥi diṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. “Chando kho Devānaminda vitakkanidāno”²ti imasmim̐ pana sutte idha vinicchayoti vutto vitakkoyeva āgato. Lābham̐ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭham̐ sundarāsundaram̐ vitakkeneva vinicchinanti “ettakam̐ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakam̐ saddārammaṇatthāya, ettakam̐ mayham̐ bhavissati, ettakam̐ parassa, ettakam̐ paribhuñjissāmi, ettakam̐ nidahissāmi”³ti. Tena vuttam̐ **lābham̐ paṭicca vinicchayoti**.

Chandarāgoti evaṃ akusalavitakkena vitakkite vatthusmim̐ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idañhi idha chandoti dubbalarāgassādhivacanam̐. **Ajjhosānanti** aham̐ mamanti balavasanniṭṭhānam̐. **Pariggahoti** taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇam̐. **Macchariyanti** parehi sādharāṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṃ vacanattham̐ vadanti “idam̐ acchariyam̐ mayhameva hotu, mā aññassa acchariyam̐ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī”⁴ti. **Ārakkhoti**⁵ dvārapidahanamañjūsāgopanādivasena suṭṭhu rakkhanam̐. Adhikarotīti **adhikaraṇam̐**, kāraṇassetam̐ nānam̐. **Ārakkhādhikaraṇanti** bhāvanapumsakam̐, ārakkhāhetūti attho. **Daṇḍādānādīsu** paranisedhanattham̐⁴ daṇḍassa ādānam̐ **daṇḍādānam̐**. Ekato dhārādino satthassa ādānam̐ Satthā **dānam̐**. **Kalahoti** kāyakalahopi vācākalahopi. Purimo **viggaho**, pacchimo **vivādo**⁵. Tuvantuvanti agāravavasena **tuvan̐tuvan̐vacanam̐**.

4. Sattāvāsasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **sattāvāsā**ti sattānam̐ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi Buddhānam̐ khandhāvāraṭṭhānasadisā, asankheyyakappe Buddhesu anibbattesu tam̐ ṭhānam̐ suññam̐ hoti. Iti asabbakālikattā na gahitā. Sesamettha viññāṇaṭṭhitīsu vuttanayeneva veditabban̐.

1. Khu 7. 205 piṭṭhe Mahānidāse.

2. Dī 2. 221 piṭṭhe.

3. Ārakkhāti (Sī, Syā)

4. Paṭisedhanattham̐ (Sī)

5. Dī-Ṭṭha 2. 90 piṭṭhepi passitabban̐.

5. Paññāsuttavaṇṇanā

25. Pañcame **yatoti** yasmim kāle. **Suparicitaṃ hotīti** suṭṭhu upacitaṃ suvaḍḍhitaṃ hoti. **Kallaṃ vacanāyāti** yuttaṃ vattum. **Vītarāganti** vigatarāgaṃ. **Asarāgadhammanti** na sarajjanasabhāvaṃ¹. **Anāvattidhammanti** anāvattanasabhāvaṃ anibbattārahaṃ, appaṭṭisandhikabhāvene va nirujjhanasabhāvanti attho. Imasmim sutte khīṇāsavova kathito.

6. Silāyūpasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **Candikāputtoti** mātu nāmavasena paññāto Candikāputtatthero. **Cetasā citaṃ hotīti** cittavārapariyāyena cittavārapariyāyo cito vaḍḍhito hoti. **Cetasā cittaṃ suparicitanti** cittavārapariyāyena cittavārapariyāyo uparūpari sucito suvaḍḍhito hoti. **Nevassa cittaṃ pariyādiyanti** tāni ārammaṇāni tassa khīṇāsavassa cittuppādaṃ gahetvā khepetvā ṭhātuṃ na sakkonti. **Amissīkatanti** tāni ārammaṇāni anallīnattā tehi amissīkataṃ. **Āneñjappattanti** aniñjanabhāvaṃ nipphandanabhāvaṃ pattaṃ.

Silāyūpoti silāthambho. **Soḷasakukkukoti** dīghato soḷasahattho. **Heṭṭhānemaṅgamāti** āvāṭassa heṭṭhāgatā. **Upari nemassāti** upari āvāṭassa. **Sunikhātattāti** ayamusalehi koṭṭetvā koṭṭetvā suṭṭhu nikhātattā. **Evameva khoti** ettha silāyūpo viya khīṇāsavo daṭṭhabbo, mahāvātā viya chasu dvāresu uppajjanakā kilesā, catūhi disāhi āgantvā vātānaṃ silāyūpaṃ cāletuṃ asamatthabhāvo viya chasu dvāresu uppajjanakakilesānaṃ khīṇāsavassa cittaṃ cāletuṃ asamatthabhāvo veditabbo. Imasmimpi sutte khīṇāsavova kathito.

7-8. Verasuttadvayavaṇṇanā

27-28. Sattame **bhayaṃ veraṃ pasavatīti** cittutrāsabhayañca puggalaverañca paṭilabhati. **Cetasikanti** cittaṇissitaṃ. **Dukkhanti** kāyavatthukaṃ.

1. Asārāgadhammanti na samrajjanasabhāvaṃ (Sī), asarāgadhammanti na rāgena sārjjanasabhāvaṃ (Syā)

Domanassanti paṭighasampayuttadukkhaṃ. Imasmiṃ sutte sotāpattimaggo kathito. Aṭṭhamaṃ bhikkhusaṃghassa kathitaṃ, imasmiṃ pana sotāpannova kathitoti vuttaṃ.

9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā

29. Navame **āghātavatthūnīti** āghātakāraṇāni. **Āghātaṃ bandhatīti** kopam bandhati uppādeti.

10-11. Āghātaṭṭhavinayasuttādivaṇṇanā

30-31. Dasame **āghātaṭṭhavinayāti** āghātassa ṭṭhavinayakāraṇāni. **Tam kutettha labbhāti** “taṃ anattacaraṇaṃ mā ahoṣī”ti etasmiṃ puggale kuto labbhā, kena kāraṇena sakkā laddhuṃ, “paro nāma parassa attano cittaruciyaṃ anattaṃ karotī”ti evaṃ cintetvā āghātaṃ ṭṭhavineti. Atha vā sacāhaṃ kopam kareyyaṃ, tam kopakaraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhātipi pāṭho. Sacāhaṃ ettha kopam kareyyaṃ, tasmim me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiṃ ca atthe **tanti** nipātamattameva hoti. Ekādasame **anupubbanirodhāti** anuṭṭhavinayasuttādivaṇṇanā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sattāvāsavaggo tatiyo.

4. Mahāvagga

1-2. Anupubbavivārasuttādivaṇṇanā

32-33. Catutthassa paṭhame **anupubbavivāraṭṭhavinayasuttādivaṇṇanā** samāpajjitabbavivāra. Dutiye **yattha kāmā nirujjhantīti** yasmiṃ ṭṭhāne kāmā vūpasammanti. **Nirodhetvāti** appaṭṭhavinayasuttādivaṇṇanā. **Nicchātāti** taṇhādīṭṭhicchātānaṃ abhāvena nicchātā. **Nibbutāti** attaparitāpanakilesānaṃ abhāvena nibbutā. **Tiṇṇāti** kāmato tiṇṇā. **Pāraṃgatāti** kāme pāraṃ gatā. **Tadaṅgenāti** tena jhānaṅgena. **Ettha kāmā nirujjhantīti** ettha

paṭhamajjhāne kāmā nirujjhanti. **Te cāti** ye paṭhamajjhānaṃ samāpajjanti, te kāme nirodhetvā nirodhetvā viharanti nāma. **Pañjalikoti** paggahita-añjaliko hutvā. **Payirupāseyyāti** upaṭṭhāpeyya. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

3. Nibbānasukhasuttavaṇṇanā

34. Tatiye **Udāyīti** Lāḷudāyitthero. **Etadeva khvetthāti** etadeva kho ettha. **Kāmasahagatāti** kāmanissitā. **Samudācarantīti** manodvāre sañcaranti. **Ābādhāyāti** ābādhanāya piḷanāya. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Evaṃ sabbavāresu attho veditabbo. Imasmiṃ sutte avedayitasukhaṃ nāma kathitaṃ.

4. Gāvī-upamāsuttavaṇṇanā

35. Catutthe **pabbateyyāti** pabbatacārinī. **Na suppatiṭṭhitam patiṭṭhāpetvāti** yathā suppatiṭṭhitā hoti, evaṃ na patiṭṭhāpetvā. **Taṃ nimittanti** taṃ paṭhamajjhānasaṅkhātāṃ nimittam. **Na svādhiṭṭhitam adhiṭṭhātīti** yathā suṭṭhu adhiṭṭhitam hoti, na evaṃ adhiṭṭhāti. **Anabhihīṃsamānoti** apothento aviheṭhento. **Mudu cittaṃ hoti kammaññanti** yathā vipassanācittaṃ lokuttaramaggakkhaṇe mudu kammakkhamam kammayoggaṃ hoti, evamassa abhiññāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ mudu hoti kammaññaṃ. **Appamāṇo samādhīti** catubrahmavihārasamādhipi maggaphalāsamādhipi appamāṇo samādhī nāma, idha pana “appamāṇam appamāṇārammaṇaṃ”ti iminā pariyāyena suppaṇṇasamādhi appamāṇasamādhiṃ daṭṭhabbo. **So appamāṇena samādhinā subhāvitena**ti imasmiṃ ṭhāne ayaṃ bhikkhu vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patto. Idāni khīṇāsavassa abhiññāpaṭipāṭiṃ dassento **yassa yassa cāti**-ādimāha.

5. Jhānasuttavaṇṇanā

36. Pañcame **āsavānaṃ khayanti** arahattaṃ. **Yadeva tattha hoti rūpagatanti** tasmim paṭhamajjhānakkhaṇe vatthivasena vā cittasamuṭṭhānikādivasena vā yaṃ rūpaṃ nāma pavattati. **Vedanāgatādīni** sampayuttavedanādīnaṃ vasena

veditabbāni. **Te dhammeti** te rūpādayo pañcakkhandhadhamme. **Aniccatoti-** ādisu hutvā abhāvākārena **aniccato**, paṭipīlanākārena **dukkhato**, rujanākārena **rogato**, antodussanaṭṭhena¹ **gaṇḍato**, anupaviṭṭhaṭṭhena anukantanaṭṭhena ca **sallato**, dukkhaṭṭhena² **aghatto**, ābādhanatṭhena **ābādhatto**, asakaṭṭhena **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, assāmikaṭṭhena **suññato**, avasavattanaṭṭhena **anattato**. **Samanupassatīti** balavavipassanāpaññāya passati.

Tehi dhammehīti tehi pañcakkhandhadhammehi. **Paṭivāpetīti** nibbānavasena nivatteti. **Amatāya dhātuyāti** nibbānadhātuyā. **Cittaṃ upasamharatīti** ñāṇena ānisaṃsaṃ disvā otāreti. **Santanti** paccanīkasantatāya santam. **Pañītanāti** atappakam. **So tattha ṭhito āsavānaṃ khayam pāpuṇātīti** so tasmim paṭhamajjhāne ṭhito tam balavavipassanaṃ vaddhetvā arahattam pāpuṇāti. Aparo nayo—**so tehi dhammehīti** yasmā aniccatoti-ādisu aniccato palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇam kathitam, dukkhatoti-ādīhi chahi dukkhalakkhaṇam, parato, suññato, anattatoti tīhi anattalakkhaṇam. Tasmā so tehi evam tilakkhaṇam āropetvā diṭṭhehi antosamāpattiyam pañcakkhandhadhammehi. **Cittaṃ paṭivāpetīti**³ cittaṃ paṭisaṃharati moceti apaneti. **Upasamharatīti** vipassanācittaṃ tāva savanavasena thutivasena pariyaṭṭivasena paññattivasena ca santam nibbānanti evam asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasamharati, maggacittaṃ nibbānam ārammaṇakaraṇavaseneva “etaṃ santam etaṃ pañītan”ti na evam vadati, iminā panākārena tam paṭivijjhanto tattha cittaṃ upasamharatīti attho.

So tattha ṭhitoti tassā tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ṭhito. **Āsavānaṃ khayam pāpuṇātīti** anukkamena cattāro magge bhāvetvā arahattam pāpuṇāti. **Teneva dhammarāgenāti** samathavipassanādhamme chandarāgena. **Dhammanandiyāti** tasseva vevacanam. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgam pariyaḍātum sakkonto arahattam pāpuṇāti, asakkonto anāgāmī hoti.

1. Antodosatṭhena (Sam-Ṭṭha 2. 305 piṭṭhe)

2. Dukkhamatṭhena (Sī, Syā)

3. Paṭivāretīti (Sī), paṭiṭṭhāpetīti (Syā)

Tiṇapurisarūpake vāti¹ tiṇapotthakarūpe vā. Dūre kaṇḍe pātetīti **dūrepātī**. Avirādhitam vijjhatīti **akkhaṇavedhī**. **Yadeva tattha hoti vedanāgatanti** idha rūpaṃ na gahitam. Kasmā? Samatikkantattā. Ayañhi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṃ samāpajjitvā rūpaṃ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattim samāpannoti samathavasenāpi anena² rūpaṃ samatikkantaṃ, heṭṭhā rūpaṃ sammāsivā taṃ atikkamma idāni arūpaṃ sammāsātīti vipassanāvasenāpi anena rūpaṃ atikkantaṃ. Āruppe pana sabbasopi rūpaṃ natthīti taṃ sandhāyapi rūpaṃ na gahitam. Atha nevasaññānāsaññāyatanaṃ kasmā na gahitanti? Sukhumattā. Tasmīñhi cattāropi arūpakkhandhā sukhumā na sammasanūpagā. Tenevāha “iti kho bhikkhave yāvatā saññāsamāpatti tāvatā aññāpaṭivedho”ti. Idam vuttam hoti—yāvatā sacittakasamāpatti nāma atthi, tāvatā oḷārike dhamme sammāsato aññāpaṭivedho hoti, arahattaṃ sampajjati. Nevasaññānāsaññāyatanaṃ pana sukhumattā saññāsamāpattīti na vuccati. **Jhāyīheteti** jhāyīhi jhānābhiratehi etāni. **Vuṭṭhahitvāti** tato samāpattito vuṭṭhāya. **Samakkhātābbānīti** sammā akkhātābbāni, “santāni paṇṭītanī”ti evam kevalam ācikkhitābbāni thometābbāni vaṇṇetābbānīti.

6. Ānandasuttavaṇṇanā

37. Chaṭṭhe **sambādheti** pañcakāmaguṇasambādhe. **Okāsādhigamoti** okāsassa adhigamo. **Sattānaṃ visuddhiyāti** sattānaṃ visuddhim pāpanatthāya. **Samatikkamāyāti** samatikkamanatthāya. **Atthaṅgamāyāti** attham gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyāti** sahavipassanakassa maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyāti** apaccayanibbānassa paccakkhakarāṇatthāya. **Tadeva nāma cakkhum bhavissatīti** taññeva pasādacakkhu asamhinnaṃ bhavissati. **Te rūpāti** tadeva rūpārammaṇaṃ āpāthaṃ āgamissati. **Tañcāyatanaṃ no paṭisaṃvedissatīti** tañca rūpāyatanaṃ na jānissati. Sesesupi eseva nayo.

Udāyīti Kāḷudāyitthero. **Saññīmeva nu khoti** sacittakoyeva nu kho. Makāro padasandhimattaṃ. **Kim saññīti** katarasaññāya saññī hutvā.

1. Tiṇapurisake vāti (Sī, Ka)

2. Tena (Sī), nena (Ka)

sabbase rūpasaññānanti idaṃ kasmā gaṇhi, kiṃ paṭhamajjhānādisamaṅgino rūpādipaṭisaṃvedanā hotīti? Na hoti, yāva pana kasiṇarūpaṃ ārammaṇaṃ hoti, tāva rūpaṃ samatikkantaṃ nāma na hoti. Asamatikkantattā¹ paccayo bhavituṃ sakkhissati. Samatikkantattā pana taṃ² natthi nāma hoti, natthitāya paccayo bhavituṃ na sakkotīti dassetuṃ idameva gaṇhi.

Jaṭilavāsikāti Jaṭilanagaravāsini. **Na cābhinatoti**-ādīsu rāgavasena na **abhinato**, dosavasena na **apanato**. Na sasaṅkhārena sappayogena kilese niggaṇhitvā vāretvā ṭhito, kilesānaṃ pana chinnante uppannoti **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**³. **Vimuttattā** ṭhitoti kilesehi vimuttattāyeva ṭhito. **Ṭhitattā santusitoti** ṭhitattāyeva santuṭṭho nāma jāto. **Santusitattā no paritassatīti** santuṭṭhattāyeva paritāsaṃ nāpajjati. **Ayaṃ bhante Ānanda samādhi kiṃ phaloti** iminā ayaṃ therī tālaphalaññeva gahetvā “idaṃ phalaṃ kiṃ phalaṃ nāmā”ti pucchamānā viya arahattaphalasaṃmādhim gahetvā “ayaṃ bhante Ānanda samādhi kiṃ phalo vutto Bhagavatā”ti pucchati. **Aññāphalo vuttoti** aññā vuccati arahattaṃ, arahattaphalasaṃmādhi nāmeso vutto Bhagavatāti attho. **Evamsaññīpīti** imāya arahattaphalasaññāya saññīpi tadāyatanam no paṭisaṃvedetīti evam imasmim sutte arahattaphalasaṃmādhi kathitoti.

7. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

38. Sattame **lokāyatikā**ti lokāyatavādakā⁴. **Satatanti** sadā. **Samitanti** nirantaram. **Tiṭṭhatetanti** tiṭṭhatu etaṃ, mā etaṃ paṭṭhapetha, ko vo etena attho. **Dhammaṃ vo brāhmaṇā desessāmīti** ahaṃ vo catusaccadhammaṃ desessāmi.

Dalhadhammāti dalhadhanuṃ gahetvā ṭhito. **Dhanuggahoti** issāso. Dalhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati. Dvisahassathāmaṃ nāma yassa āropitassa

1. Taṃ asamatikkantatāya (Sī, Syā)

2. Asamatikkantattā pana tañca (Syā)

3. Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī, Syā)

4. Lokāyatapāṭhakā (Sī, Syā)

jiyābaddho lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gahevā yāva kaṇḍappamāṇā¹ ukkhittassa pathavito muccati. **Sikkhitoti** dasa dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippo. **Katahatthoti** eko sippameva uggaṇhāti, katahattho na hoti ayaṃ pana katahattho ciṇṇavasibhāvo. **Katūpāsanoti** rājakulādīsu dassitasippo. **Lahukena asanenāti** anto susiraṃ katvā tulādīhi pūretvā katalakkhaparikkammaṃ sallahukakaṇḍena. Evaṃkatañhi eka-usabhaḡāmī dve usabhānipi gacchati -pa- aṭṭhusabhaḡāmī soḷasa usabhānipi gacchati. **Appakasirenāti** niddukkheṇa. **Atipāteyyāti** atikkameyya. Idam vuttam hoti—yathā so dhanuggaho taṃ vidatthacaturaṅgulaṃ chāyaṃ sīghameva atikkāmeti, evaṃ sakalacakkavāḷaṃ sīghaṃ sīghaṃ atikkamanasamatthena javena samannāgato. **Sandhāvanikāyāti** padasā dhāvanena. **Evaṃāhamsūti** evaṃ vadanti.

8. Devāsurasaṅgāmasuttavaṇṇanā

39. Aṭṭhame **samupabyūḷho** ahosīti paccupaṭṭhito ahosi. **Saṅgāmeyyāmāti** saṅgāmaṃ kareyyāma yujjheyyāma. **Apayimsuevāti**² palāyimsueva. **Uttarenābhimukhāti** uttarāmukhā hutvā. **Abhiyantevāti** anubandhantiyeva. **Bhīruttānagatenāti** bhīruttānaṃ bhayanivāraṇaṃ paṭiṭṭhānaṃ gatena³. **Akaraṇīyāti** yuddhena kiñci akattabbā. Kasmā pana nesaṃ saṅgāmo hotīti? Asurā hi pubbe Tāvatiṃsavāsino, te cittapāṭaliyā pupphanakāle dibbapāricchattakapupphaṃ anussaranti. Tato uppannakodho “gaṇhatha deve”ti sammukhasammukhaṭṭhāneneva Sineruṃ abhiruhanti, devāpi nikkhamanti. Tesam gopālakadāraḡānaṃ aññamaññaṃ daṇḍekehi paharaṇasadisam yuddham hoti. Sakko devarājā heṭṭhā pañcasu ṭhānesu ārakkham ṭhapetvā upari devapuraṃ parivāretvā attasadisā vajirahatthā paṭimā ṭhapāpesi. Asurā heṭṭhā pañca ṭhānāni paṭibāhitvā abhiruḷhā indapaṭimāyo disvā nivattitvā asurapurameva gacchanti.

Dakkhiṇenābhimukhāti dakkhiṇāmukhā hutvā. **Apadam vadhitvāti** nippadam niravasesam vadhitvā. **Adassanam gatoti** māropi vaṭṭapādakaṃ katvā

1. Kaṇṭhappamāṇā (Sī, Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 1. 357; Saṃ-Ṭṭha 2. 207 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Apayamsuevāti (Sī)

3. Bhayanivāraṇe paṭiṭṭhānagatena (Ka)

rūpāvacaracatuṭṭhajjhānaṃ samāpannassa cittaṃ jānāti, tadeva vipassanāpāḍakam katvā samāpannassa cittaṃ jānāti. Arūpāvacarasamāpatti pana vaṭṭapādā vā hotu vipassanāpādā vā, taṃ samāpannassa māro cittaṃ na jānāti. Tena vuttaṃ adassanaṃ gato pāpimato”ti.

9. Nāgasuttavaṇṇanā

40. Navame **āraññakassāti** araññavāsino. **Gocarapasutassāti** gocaraggahaṇatthāya gacchantassa. **Hatthikalabhāti** mahantā mahantā nāgā. **Hatthicchāpāti** taruṇapotakā. **Obhaggobhagganti** nāmetvā nāmetvā ṭhapitaṃ. **Ogāham otiṇṇassāti** ogāhitabbattā ogāhanti laddhanāmaṃ udakatiṭṭhaṃ otiṇṇassa. **Ogāhā uttiṇṇassāti** udakatiṭṭhato uttiṇṇassa. **Vūpakatṭhoti** vūpakatṭho hutvā. Idāni yasmā Dasabalassa hatthināgena kiccaṃ natthi, sāsane pana taṃsarikkhakaṃ puggalaṃ dassetuṃ idamāhaṭaṃ, tasmā taṃ puggalaṃ dassento **evameva khoti**-ādimāha.

10. Tapussasuttavaṇṇanā

41. Dasame **Mallesūti** Mallaraṭṭhe. **Idheva tāva tvaṃ Ānanda hohīti** idha Bhagavā “Tapussagahapatino idha ṭhitena Ānandena saddhiṃ kathāsallāpo bhavissati, tatonidānaṃ ahaṃ mahantaṃ dhammapariyāyaṃ desessāmī”ti ṇatvā āha. **Upasaṅkamīti** so kira bhuttaṭṭarāso “Dasabalassa upaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti nikkhanto dūratova therāṃ disvā yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami. **Papāto viya khāyati, yadidaṃ nekkhammanti** yaṃ idam pabbajjāsāṅkhātaṃ nekkhammaṃ, taṃ amhākaṃ mahāpapāto viya ogāhitvā upaṭṭhāti. **Nekkhamme cittaṃ pakkhandatīti** pabbajjāya cittaṃ ārammaṇavasena pakkhandati, tadeva ārammaṇaṃ katvā **pasīdati**, tadeva **patiṭṭhāti**, paccanīkakammehi ca **vimuccati**. ‘**Etam santan’**ti passatoti etaṃ nekkhammaṃ santam vigatadarathapariḷāhanti evam passantānaṃ bhikkhūnaṃ. **Bahunā janena visabhāgoti** tayidaṃ bahunā mahājanena saddhiṃ bhikkhūnaṃ visabhāgaṃ, asadisanti attho.

Kathāpābhatanti kathāmūlaṃ. **Tassa mayham Ānanda nekkhamme cittaṃ na pakkhandatīti** tassa evam vitakkentassāpi mayham pabbajjāya cittaṃ na otarati.

“**Etaṃ santan**”ti **passatoti** “sādhu nekkhamman”ti parivittakkanavasena
 “etaṃ nekkhammaṃ santan”ti passantassapi. **Anāsevitoti** na āsevito na
 phassito na sacchikato. **Adhigammāti** adhigantvā patvā sacchikatvā.
Tamāseveyyanti taṃ ānisaṃsaṃ seveyyaṃ bhajeyyaṃ. **Yaṃ meti** yena
 kāraṇena mayhaṃ. **Adhigammāti** adhigantvā¹. **Svāssa me hoti ābādhoti** so
 mayhaṃ ābādhanatṭhena ābādhō hoti. **Avitakke cittaṃ na pakkhandatīti**
 avitakkavicāre dutiyajjhāne ārammaṇavasena cittaṃ na pakkhandati.
Vitakkesūti vitakkavicāresu. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Mahāvaggo catuttho.

5. Sāmaññavagga

1. Sambādhasuttavaṇṇanā

42. Pañcamassa paṭhame **Udāyīti** Kāḷudāyitthero. **Avidvāti** aññāsi.
Bhūrimedhasoti mahāpañño. **Yo jhānamabujjhīti** yo jhānaṃ abujjhi.
Paṭilīnanisabhoti ekībhāvavasena paṭilīno ceva uttamaṭṭhena ca nisabho.
Munīti Buddhamuni. **Pariyāyenāti** ekena kāraṇena. Kāmasambādhassa hi
 abhāvamatteneva² paṭhamajjhānaṃ okāsādhigamo nāma, na sabbathā
 sabbāṃ. **Tatrāpatthi sambādhoti** tasmimpi paṭhamajjhāne sambādhō
 paṭipīlanāṃ atthiyeva. Tatrāpitthītipi³ paṭho. **Kiñca tattha sambādhoti**
 tasmim̐ pana jhāne kiṃ sambādhō nāma. **Ayamettha sambādhoti** ayaṃ
 vitakkavicārānaṃ aniruddhabhāvo sambādhō sampīlā nāma. Iminā upāyena
 sabbavāresu attho veditabbo. **Nippariyāyenāti** na ekena kāraṇena, atha kho
 āsavakkhayo nāma sabbasambādhānaṃ pahīnattā sabbena sabbāṃ
 okāsādhigamo nāmāti.

1. Adhigaminti adhigaṇhiṃ (Sī), adhigammāti adhigacchi (Syā)

2. Ābhogamatteneva (Ka)

3. Tattha patthītipi (Sī, Syā)

2. Kāyasakkhisuttavaṇṇanā

43. Dutiye **yathā yathā ca tadāyatananti** yena yena kāraṇena yena yenākāreṇa taṃ paṭhamajjhānasāṅkhātāṃ āyatanāṃ hoti. **Tathā tathā naṃ kāyena phusitvā viharatīti** tena tena kāraṇena tena tenākāreṇa taṃ samāpattim̐ sahaajātanāmakāyena phusitvā viharati, samāpajjatīti attho. **Kāyasakkhi vutto Bhagavatā pariyāyenāti** yasmā tena nāmakāyena paṭhamajjhānaṃ sacchikatāṃ, tasmā iminā pariyāyena¹ kāyasakkhi vutto. **Nippariyāyenāti** yattakaṃ kāyena sacchikātabbāṃ, sabbassa katattā ayaṃnippariyāyena kāyasakkhi nāma.

3. Paññāvimuttasuttavaṇṇanā

44. Tatiye **paññāya ca naṃ pajānātīti** taṃ paṭhamajjhānavipassanāpaññāya jānāti. Idhāpi pariyāyanippariyāyā purimanayeneva veditabbā. Yathā ca idha, evaṃ ito paresupi.

4. Ubhatobhāgavimuttasuttavaṇṇanā

45. Catutthaṃ ubhayena veditabbāṃ. Ettha ca **ubhatobhāgavimuttoti** ubhatobhāgehi samathavipassanānaṃ paccanīkakilesehi vimutto. Pariyosāne pana samāpattiyā rūpakāyato, ariyamaggena nāmakāyato vimutttoyeva ubhatobhāgavimuttoti veditabbo.

5-10. Sandiṭṭhikadhammasuttādivaṇṇanā

46-51. Pañcamādīsū **sandiṭṭhikoti** sayāṃ passitabbako. **Nibbānanti** kilesanibbānaṃ. **Parinibbānanti** tasseva vevacanaṃ. **Tadaṅganibbānanti** paṭhamajjhānādinā tena tena aṅgena nibbānaṃ. **Diṭṭhadhammanibbānani** imasmim̐ yeva attabhāve nibbānaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sāmaññavaggo pañcamaṃ.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

2. Dutiyapaṇṇāsakavaṇṇanā

52. Ito paresu **khemanti** nirupaddavaṃ. **Khemappattoti** khemabhāvaṃ patto. **Sikkhādubbalyānī** sikkhāya dubbalabhāvakaraṇāni¹. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Navakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dubbalabhāvākaraṇāni (Sī, Syā)

Dasakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Ānisaṃsavagga

1. Kimatthiyasuttavaṇṇanā

1. Dasakanipātassa paṭhame **kusalāni sīlānī**ti anavajjasīlāni. Amaṅkubhāvassa avippaṭisārassa atthāya saṃvattantīti **avippaṭisāratthāni**. Sova nesaṃ ānisaṃsoti **avippaṭisārānisaṃsāni**. **Yathābhūtañānadassanathoti-ādīsu yathābhūtañānadassanaṃ** nāma taruṇavipassanā, **nibbidā** nāma balavavipassanā, **virāgo** nāma maggo, **vimutti** nāma arahattaphalaṃ, **ñānadassanaṃ** nāma paccavekkhaṇañānaṃ. **Aggāya parentīti** arahattatthāya gacchanti¹.

2. Cetanākaraṇīyasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **na cetanāya karaṇīyanti** na cetetvā kappetvā pakappetvā kātabbaṃ. **Dhammatā esāti** dhammasabhāvo eso, kāraṇaniyamo ayaṃ. **Abhisandentīti** pavattenti. **Paripūrentīti** paripuṇṇaṃ karonti. **Apārā pāraṃ gamanāyāti** orimatīrabhūtā tebhūmakavaṭṭā nibbānapāraṃ gamanatthāya.

3-5. Upanisasuttattayavaṇṇanā

3-5. Tatiye **hatūpanisoti** hatakāraṇo. Catutthapañcomesu dvīhi therehi kathitabhāvova viseso.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **neva pathaviyaṃ pathavisaññī assāti** pathaviṃ ārammaṇaṃ katvā pathavīti evaṃ uppannāya saññāya saññī na bhaveyya. **Āpādisupi**

1. Arahattāya pūrentīti arahattatthāya gacchanti (Syā)

eseva nayo. **Na idhaloketi** idhaloke
 uppajjanakacatukkapañcakajjhānasaññāya na saññī bhaveyya. **Na paraloketi**
 paraloke uppajjanakacatukkapañcakajjhānasaññāya na saññī bhaveyya.
Saññī ca pana assāti atha ca panassa samāpatti savitakkasamāpattiyeva
 assāti vuccati. **Etam santam etam paṇṭanti** santam santanti appetvā
 nisinnassa divasampi cittuppādo “santam santan”teva pavattati, paṇṭitam
 paṇṭanti appetvā nisinnassa divasampicittuppādo “paṇṭitam paṇṭan”teva
 pavattati. **yadidam sabbasaṅkhārasamatho** nibbānam nibbānanti appetvā
 nisinnassa divasampi cittuppādo “nibbānam nibbānan”teva pavattatīti
 sabbampetaṃ phalasaṃpattisaṃdham sandhāya vuttam.

7. Sāriputtasuttavaṇṇanā

7. Sattame **saññī ca panāham āvuso tasmim samaye ahosinti** āvuso
 tasmim samaye aham “bhavanirodho nibbānan”ti imāya
 phalasaṃpattisaññāya saññī ahosim. Sacittakā me sā samāpatti ahosīti
 paccavekkhaṇā kathitā.

8. Jhānasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **samantapāsādikoti** pasādāvahānaṃyeva kāyakammādīnam
 sabbhāvato samantato pāsādiko. **Sabbākāraparipūro**ti sabbehi kāraṇehi
 paripuṇṇo.

9. Santavimokkhasuttavaṇṇanā

9. Navame **santāti** ārammaṇasantatāyapi aṅgasantatāyapi santā.
Vimokkhāti paccanīkadhammehi vimuttatā ārammaṇe ca
 nirāsaṅgabhāvena¹ suṭṭhu muttattā evaṃladdhanāmā. **Atikkamma rūpeti**
 rūpajjhānāni atikkamitvā pavattā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Ānisaṃsavaggo paṭhamo.

1. Nirāsaṅkabhāvena (Syā, Ka)

2. Nāthavagga

1. Senāsanasuttavaṇṇanā

11. Dutiyaassa paṭhame **pañcaṅgasamannāgatoti** pañcahi guṇaṅgehi samannāgato. **Nātidūram hoti nāccāsannanti** yañhi atidūre hoti, piṇḍāya caritvā tattha gacchantassa kāyacittadaratho hoti, tato anuppannaṃ vā samādhiṃ uppādetuṃ uppannaṃ vā thiraṃ kātuṃ na sakkoti. Accāsannaṃ bahujanākiṇṇaṃ hoti. Cattālīsa-usabhamatte pana padese vasataṃ dūrāsannadosavimuttaṃ ca¹ gamaṇāgamanasampannaṃ nāma hoti. **Divā appākiṇṇanti** divasabhāge mahājanena anākiṇṇaṃ.

2. Pañcaṅgasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **kevalīti** kevalehi sakalehi guṇehi samannāgato. **Vusitavāti** vutthabrahmacariyavāso. **Asekhenāti** asekhadhammapariyāpanna lokuttarena. **Sīlakkhandhenāti** sīlarāsinā. **Vimuttikkhandhenāti** ettha ṭhapetvā sīlādayo tayo sesā phaladhammā vimutti nāma, vimuttiñāṇadassanaṃ paccavekkhaṇañāṇaṃ, taṃ lokiyameva.

3-4. Saṃyojanasuttādivaṇṇanā

13-14. Tatiye **orambhāgiyānīti** heṭṭhābhāgiyāni. **Uddhambhāgiyānīti** uparibhāgiyāni. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathitaṃ. Catutthe **khilavinibandhā** Pañcakanipāte vitthāritāyeva. **Ārohapariṇāhenāti** dīghaputhulantena.

5. Appamādasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **evameva khoti** yathā sabbasattānaṃ Sammāsambuddho aggo, evaṃ sabbesaṃ kusaladhammaṇaṃ kārāpaka-appamādo aggoti daṭṭhabbo. Nanu cesa lokiyova, kusaladhammā pana lokuttarāpi. Ayañca kāmāvacarova, kusaladhammā pana catubhūmakā. Kathamesa tesāṃ aggoti? Paṭilābhakattena². Appamādena hi te paṭilābhanti, tasmā so tesāṃ aggo. Tena vuttaṃ **sabbe te appamādamūlakāti**.

1. Padese tadubhayavimuttaṃ (Sī)

2. Paṭilābhakattena (Syā)

Jaṅgalānanti¹ pathavītalacārīnaṃ. **Pāṇānanti** sapādakapāṇānaṃ. **Padajātānīti** padāni. **Samodhānaṃ gacchantīti** odhānaṃ pakkhepaṃ gacchanti. **Aggamakkhāyatīti** seṭṭhamakkhāyati. **Yadidaṃ mahantattenāti** mahantabhāvena aggamakkhāyati, na guṇaggenāti attho. **Vassikanti** sumanapupphaṃ. Idaṃ kira suttaṃ sutvā bhātiyamahārājā vīmaṃsitukāmatāya ekasmiṃ gabbhe catujātigandhehi² paribhaṇḍaṃ katvā sugandhapupphāni āharāpetvā ekassa samuggassa majjhe sumanapupphamuṭṭhiṃ ṭhapetvā sesāni tassa samantato muṭṭhiṃ katvā ṭhapetvā dvāraṃ pidhāya bahi nikkhanto. Athassa muhuttaṃ bahi vītināmetvā dvāraṃ vivarivā pavisantassa sabbapaṭhamaṃ sumanapupphagandho ghānaṃ pahari, so mahātalasmiṃ yeva mahācetiyaḥbhimukho nipajjitvā “vassikaṃ tesāṃ agganti kathentena sukathitaṃ Sammāsambuddhenā”ti cetiyāṃ vandi. **Khuddarājānoti**³ khuddakarājāno. Kūṭharājānotipi⁴ pāṭho.

6. Āhuneyyasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **gotrabhūti** sikhāpattavipassanābhūtena nibbānārammaṇena gotrabhuñāṇena samannāgato.

7. Paṭhamanāthasuttavaṇṇanā

17. Sattame **sanāthāti** sañātakā bahuñātivaggā hutvā viharatha. Nāthaṃ karontīti **nāthakaraṇā**, attano sanāthabhāvakarā patiṭṭhakarāti attho. **Kalyāṇamittoti**-ādīsu sīlādiguṇasampannā kalyāṇā mittā assāti **kalyāṇamitto**. Tevassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyāti **kalyāṇasahāyo**. Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesuyeva sampavaṅko oṇatoti **kalyāṇasampavaṅko**. **Suvaco hotīti** sukhena vattabbo hoti, sukhena anusāsitaḥ. **Khamoti** gāḷhena pharusena kakkhaḷena vutto khamati na kuppati. **Padakkhiṇaggāhī anusāsaninti** yathā ekacco ovadiyamāno vāmato gaṇhāti, paṭippharati vā, assuṇanto vā gacchati, evaṃ akatvā

1. Jaṅgamānanti (Sī)

2. Catujātagandhehi (Sī, Syā)

3. Kuṭṭharājānoti (Sī, Syā) Am-Ṭṭha 3. 120 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Khuddakarājānotipi (Sī), kuṭharājānotipi (Syā)

“Ovadatha bhante anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño ovadissatī”ti padakkhiṇaṃ gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccanīcāni. **Kim karaṇīyānī**ti “kim karomī”ti evaṃ vatvā kattabbakammāni. Tattha uccakammaṃ nāma cīvarassa karaṇaṃ rajanaṃ, cetiye sudhākammaṃ uposathāgāracetiyagharabodhigharesu kattabbakammanti evamādi. Avacakammaṃ nāma pādadhovanamakkaṇādikhuddakakammaṃ. **Tatrūpāyāyāti** tatrūpagaṃaniyāya. **Alaṃ kātunti** kātuṃ samattho hoti. **Alaṃ sarivadhātunti** vicāretuṃ samattho hoti.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo**, Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ piyāyatīti attho. **Piyasamudāhāroti** parasmim̐ kathente sakkaccaṃ suṇāti, sayañca paresaṃ desetukāmo hotīti attho. **Abhidhamme abhivinayeti** ettha dhammo abhidhammo vinayo abhivinayoti catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha **dhammoti** Suttantapiṭakaṃ. **Abhidhammoti** satta pakaraṇāni. **Vinayoti** Ubhatovibhaṅgo. **Abhivinayoti** Khandhakaparivārā. Atha vā Suttantapiṭakampi Abhidhammapiṭakampi dhammo eva, maggaphalāni abhidhammo. Sakalavinayapiṭakaṃ vinayo, kilesavūpasamakaraṇaṃ abhivinayo. Iti sabbasmimpi ettha dhamme ca abhidhamme ca vinaye ca abhivinaye ca uḷārapāmojjo hotīti attho. **Kusalesu dhammesūti** karaṇatthe bhuttaṃ, cātubhūmakakusaladhammakaraṇā tesam̐ adhigamatthāya anikkhattadhuro hotīti attho.

8. Dutiyānāthasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **therānukampitassāti** therehi ovādānusāsanaidānasamussāhitāya hitapharaṇāya anukampitassa.

9. Paṭhama-ariyāvāsasuttavaṇṇanā

19. Navame **ariyāvāsāti** ariyānaṃ āvāsā, te āvasimsu āvasanti āvasissantīti ariyāvāsā¹. (**Yadariyāti** ye vāse ariyā)².

1. Ariyāvāsāti ariyā ettha vasimsu vasanti vasissantīti ariyāvāsā (Sī, Syā)

Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. () (Sī, Syā)

10. Dutiya-ariyāvāsasuttavaṇṇanā

20. Dasamaṃ yasmā Kururaṭṭhavāsino bhikkhū gambhīrapaññākarakā yuttappayuttā, tasmā yathā tesam̐ Dīghanikāyādīsu mahānidānādīni kathitāni, evaṃ idampi gambhīraṃ sukhumaṃ tilakkhaṇāhataṃ suttaṃ tattheva avoca. Tattha **pañcaṅgavippahīnoti** pañcahi aṅgehi vippayutto hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissati. Tasmā ayaṃ pañcaṅgavippahīnatā ariyāvāsoti¹ vutto. Esa nayo sabbattha. **Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotīti** chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā dhammā nāma keti? Nāṇādayo. “Nāṇaṃ”ti vutte kiriyato cattāri nāṇasampayuttacittāni labbhanti, “satatavihāro”ti vutte aṭṭha mahācittāni, “rajjanadussanaṃ natthī”ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṃ āsevanavasena labbhati. **Satārakkhena cetasāti** khīṇāsavassa hi tīsu dvāresu sabbakāle sati ārakkhakiccaṃ sādheti. Tenevassa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ nāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hotīti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha **samaṇāti** pabbajjūpagatā, **brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni. “Idameva dassanaṃ saccam̐, idameva saccan̐”ti evaṃ pāṭiyekkam̐ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nuṇṇānīti** nīhaṭāni. **Panuṇṇānīti** suṭṭhu nīhaṭāni. **Cattānīti** vissaṭṭhāni. **Vantānīti** vamitāni. **Muttānīti** chinnabandhanāni katāni. **Pahīnānīti** pajahitāni. **Paṭinissaṭṭhānīti** yathā na puna cittaṃ ārohanti, evaṃ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggahaṇassa vissaṭṭhabhāvavevacanāni.

Samavayasatṭhesanoti ettha **avayāti** anūnā, **satṭhāti** vissaṭṭhā. Sammā avayā satṭhā esanā assāti samavayasatṭhesano, suṭṭhuvissaṭṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṃ vimuttanti**-ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā. **Rāgo me mahīnoti**-ādīhi paccavekkhaṇaphalaṃ kathitaṃ. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Nāthakaraṇavaggo dutiyo.

1. Ariyassa vāsoti (Sī), ariyassa vāsattā ariyavāsoti (Syā, Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhe ca)

3. Mahāvagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **visamagateti** visamaṭṭhānesu gocaresu gate. **Saṅghātaṃ apādesinti** ghātaṃ vadhaṃ pāpesim. Tassa hi ussannatejatāya khuddakesu pānesu anukampā hoti. Tasmā ye paṭisattubhāvena¹ saṅghātum na sakkhissanti², ye dubbalā palāyitukāmā bhavissanti, te palāyissantīti sīhanādaṃ naditvāva gocarāya pakkamati. **Tathāgatassetam adhivacananti** yadi hi sahanatāya hananatāya ca siho, Tathāgato hi sabbāni ca iṭṭhāniṭṭhāni sahati, sabbaparappavādino³ ca vādānaṃ nimmathanena hanati. **Idamassa hoti sīhanādasminti** ayamassa sīhanādo.

Tathāgatabalānīti aññehi asādhāraṇāni Tathāgatasseva balāni. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balāni puññasampattiyā āgatāni, tathā āgatabalānītipi attho. Tattha duvidhaṃ Tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ nāṇabalaṃ. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetam poraññehi—

“Kālāvakañca gaṅgeyyam, paṇḍaram tambapiṅgalaṃ.
Gandhamaṅgalahemañca, uposathachaddantime dasā”ti.

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha **kālāvakaṃ**ti pakatihatthikulam daṭṭhabbam. Yam dasannaṃpurisānaṃ kāyabalaṃ, tam ekassa kālāvakassa hatthino. Yam dasannaṃ kālāvakānaṃ balaṃ, tam ekassa gaṅgeyyassa. Yam dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, tam ekassa paṇḍarassa. Yam dasannaṃ paṇḍarānaṃ, tam ekassa tambassa. Yam dasannaṃ tambānaṃ, tam ekassa piṅgalassa. Yam dasannaṃ piṅgalānaṃ, tam ekassa gandhahatthino. Yam dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, tam ekassa maṅgalassa. Yam dasannaṃ maṅgalānaṃ, tam ekassa hemassa. Yam dasannaṃ hemānaṃ, tam ekassa uposathassa. Yam dasannaṃ uposathānaṃ, tam ekassa chaddantassa. Yam dasannaṃ chaddantānaṃ, tam ekassa Tathāgatassa. Nārāyanasaṅghātabalantipi⁴

1. Paṭisattubhāve (Sī, Syā)

2. Saṅghātum sakkhissanti (Sī), saṅghātum sakkhissanti, te hanti (Syā)

3. Sabbaparappavādīnaṃ (Sī, Syā)

4. Nārāyanasaṅghātabalanti (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 1. 332;
Abhi-Ṭṭha 2. 380 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

idameva vuccati. Tadetam pakatihatthigaṇanāya hatthīnam koṭisahassānam, purisagaṇanāya dasannam purisakoṭisahassānam balam hoti. Idam tāva Tathāgatassa **kāyabalam**.

Ñāṇabalam pana Pāḷiyam tāva āgatameva. Dasabalañānam, majjhime¹ āgataṃ catuvesārajañānam, aṭṭhasu parisāsu akampanañānam, catuyoniparicchedañānam, pañcagatiparicchedañānam, saṃyuttake² āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānīti evam aññānīpi anekāni **ñāṇabalam** nāma. Idhapi ñāṇabalameva adhippetam. Ñāṇāñhi akampiyaṭṭhena upatthambhanaṭṭhena ca balanti vuttam.

Āsabham ṭhānanti seṭṭhaṭṭhānam uttamaṭṭhānam. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho. Vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanam. Usabhassa idanti **āsabham**. **Ṭhānanti** catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānam³. Idam pana āsabham viyāti āsabham. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evam Tathāgatopi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhapaṇisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evam tiṭṭhamāno ca tam āsabham ṭhānam paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttam “āsabham ṭhānam paṭijānāti”ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. **Sihanādam nadatīti** seṭṭhanādam nadati, abhītanādam nadati, sīhanādasadisam vā nādam nadati. Tatrāyam upamā—yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahaṃso sīhanādam nadati, evam Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahaṃso

1. Ma 1. 99 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 290 piṭṭhe.

3. Avaṭṭhānam (Sī, Ka)

hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ, kammaṃ hetu. Imassa pana ñāṇassa vitthārakathā “atthekaccāni pāpakāni kammamādānāni gatisampattiṭṭhāni na vipaccanti”¹ ti-ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiṅca agatigāminiṅca. **Paṭipadanti** maggaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānāti**ti bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṃ ghātesu “imassa cetanā nirayagāminī bhavissati, imassa tiracchānayanigāminī”²ti iminā nayena ekavatthusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṃ paṭipattīnaṃ aviparītato sabhāvaṃ jānāti. Imassapi ca ñāṇassa vitthārakathā “tattha katamaṃ Tathāgatassa sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ² yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha Tathāgato ayaṃ maggo ayaṃ paṭipadā nirayagāminīti pajānāti”³ti³ ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Anekadhātunti cakkhuhātu-ādīhi kāmadhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātum. **Nānādhātunti** tāsāmyeva dhātūnaṃ vilakkhaṇatāya nānappakāradhātum. **Lokanti** khandhāyatanadhātulokaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānāti**ti tāsāṃ dhātūnaṃ aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ Tathāgatassa anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha Tathāgato khandhanānattaṃ pajānāti”³ti³ ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Nānādhimuttikatanti hīnādīhi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ Tathāgatassa sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ. Idha Tathāgato pajānāti santi sattā hīnādhimuttikā”³ti³ ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Parasattānanti padhānasattānaṃ. **Parapuggalānanti** tato aññesaṃ hīnasattānaṃ. Ekatthameva vā etaṃ padadvayaṃ, veneyyavasena dvidhā vuttaṃ. **Indriyaparopariyattanti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvaṅca aparabhāvaṅca, vuddhiṅca hāniṅcāti attho. Imassāpi ñāṇassa vitthārakathā “tattha katamaṃ Tathāgatassa parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ

1. Abhi 2. 351 piṭṭhe. 2. Sabbatthagāminipaṭipadā (Sī, Syā) 3. Abhi 2. 352 piṭṭhe.

ñāṇaṃ, idha Tathāgato sattānaṃ āsayāṃ pajānāti”ti¹ ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattinanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānānaṃ, “rūpī rūpāni passatī”ti-ādīnaṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ, savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnañca navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ. **Saṅkilesanti** hānabhāgiyadhammaṃ. **Vodānanti** visesabhāgiyadhammaṃ. **Vuṭṭhānanti** “vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”ti² evaṃ vuttaṃ paguṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasaṃpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimañhi paguṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. Bhavaṅgena pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti, phalasaṃpattiyā nirodhasaṃpattito vuṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāya ca “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. Idampi ñāṇaṃ “tatha katamaṃ Tathāgatassa jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṅkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, **jhāyī**ti cattāro jhāyī, atthekacco jhāyī sampattiṃyeva samānaṃ vipattīti pacceṭi”ti³ ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva. Sabbaññāṇaṃ vitthārakathāya vinicchayo Sammohavinodaniyā Vibhaṅgaṭṭhakathāya vutto, pubbenivāsānussatidibbacakkuññakathā Visuddhimagge vitthāritā, āsavakkhayakathā heṭṭhā vuttāyevāti.

Tattha paravādīkathā hoti “dasabalaññāṇaṃ nāma pāṭiyekkaṃ ñāṇaṃ natthi, Sabbaṇṇutaññāṇassevāyaṃ pabhedo”ti. Taṃ na tathā daṭṭhabbaṃ. Aññameva hi dasabalaññāṇaṃ, aññaṃ sabbaññutaññāṇaṃ. Dasabalaññāṇaṃhi sakasakakiccameva jānāti, sabbaññutaññāṇaṃ tampi tato avasesampi jānāti. Dasabalaññesu hi paṭhamaṃ kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyaṃ kammavipākantaramameva, tatiyaṃ kammaṃparicchedameva, catutthaṃ dhātunānattakāraṇameva, pañcamaṃ sattānaṃ ajjhāsayādhimuttameva, chaṭṭhaṃ indriyānaṃ tikkhamudubhāvameva, sattamaṃ jhānādīhi saddhiṃ tesāṃ saṅkilesādimeva, aṭṭhamaṃ pubbenivutthakkhandhasantatimeva, navamaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhimeva, dasamaṃ saccaparicchedameva. Sabbaññutaññāṇaṃ pana etehi jānitabbañca tato uttariñca pajānāti, etesaṃ pana kiccaṃ na sabbam karoti. Tañhi jhānaṃ hutvā

1. Abhi 2. 353 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 357 piṭṭhe.

3. Abhi 2. 355 piṭṭhe.

appetum na sakkoti, iddhi hutvā vikubbitum na sakkoti, maggo hutvā kilese khepetum na sakkoti.

Apica paravādī evaṃ pucchitabbo “dasabalaññaṃ nāmetam savitakkasavicāraṃ avitakkavicāramattaṃ avitakka-avicāraṃ, kāmāvacaraṃ rūpāvacaraṃ arūpāvacaraṃ lokiyaṃ lokuttaraṃ”ti. Jānanto “paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārāni”ti vakkhati, “tato parāni dve avitakka-avicārāni”ti vakkhati. “Āsavakkhayaññaṃ siyā savitakkasavicāraṃ siyā avitakkavicāramattaṃ siyā avitakka-avicāraṃ”ti vakkhati. Tathā “paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato dve rūpāvacarāni, avasāne ekaṃ lokuttaraṃ”ti vakkhati. “Sabbaññutaññaṃ pana savitakkasavicārameva lokiyamevā”ti vakkhati.

Evamettha anupadavaṇṇanaṃ ñatvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamānyeva ṭhānāṭṭhānaññaṇena veneyyasattānaṃ āsavakkhayaḍhigamassa ceva anadhigamassa ca ṭhānāṭṭhānabhūtaṃ kilesāvaraṇābhāvaṃ passati lokiyasammādiṭṭhiṭṭhānādidassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca. Atha nesaṃ kammavipākāññaṇena vipākāvaraṇābhāvaṃ passati tihetukappaṭṭisandhidassanato, sabbatthagāminipaṭipadāññaṇena kammāvaraṇābhāvaṃ passati ānantariyakammābhāvadassanato. Evamanāvaraṇānaṃ anekadhātunānādhātuññaṇena anukūladhammadesanatthaṃ cariyāviseṣaṃ passati dhātuvemattadassanato. Atha nesaṃ nānādhimuttikataññaṇena adhimuttiṃ passati payogaṃ anādiyitvāpi adhimuttivasena dhammadesanatthaṃ. Athevaṃ diṭṭhādhimuttīnaṃ¹ yathāsatti yathābalaṃ dhammaṃ desetuṃ indriyaparopariyattiññaṇena indriyaparopariyattaṃ passati saddhādīnaṃ tikkhamudubhāvadassanato. Evaṃ pariññāti indriyaparopariyattā pana te sace dūre honti, atha jhānādiññaṇena jhānādīsu vasībhūtattā iddhivisesena te khippaṃ upagacchati. Upagantvā ca² nesaṃ pubbenivāsānussatiññaṇena pubbaḍḍitibhavaṃ, dibbacakkhānubhāvato pattabbena cetopariyaññaṇena sampati cittaviseṣaṃ passanto āsavakkhayaññaṇānubhāvena āsavakkhayaḍgāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayaḍa dhammaṃ deseti. Tasmā iminānukkamena imāni balāni vuttānīti veditabbāni.

1. Diṭṭhādhimuttīnaṃ vasena (Sī, Syā)

2. Upagantvāva (Sī, Syā)

2. Adhivuttipadasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **ye te dhammāti** ye te dasabalañāṇasabbaññutaññāṇadhammā. **Adhivuttipadānanti**¹ adhivacanapadānaṃ, khandhāyatanaadhātudhammānanti attho. Adhivuttiyoti hi adhivacanāni vuccanti, tesam ye padabhūtā desanāya padaṭṭhānattā². Atītā Buddhāpi hi ete dhamme kathayimāsu, anāgatāpi eseva kathayissanti. Tasmā khandhādayo adhivuttipadāni nāma. Tesam adhivuttipadānaṃ. Atha vā bhūtamattaṃ abhibhavivā yathāsabhāvato aggahetvā vattanato adhivuttiyoti diṭṭhiyo vuccanti, adhivuttīnaṃ padāni adhivuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho. Tesam adhivuttipadānaṃ diṭṭhivohārānaṃ. **Abhiññā sacchikiriyāyāti** jānitvā paccakkhakarāṇatthāya. **Visāradoti** ñāṇasomanassappatto. **Tatthāti** tesu dhammesu. **Tesam tesam tathā tathā dhammaṃ desetunti** tesam tesam diṭṭhigatikānaṃ vā itaresam vā āsayam ñatvā tathā tathā dhammaṃ desetum. **Hīnaṃ vā hīnanti ñassatīti** hīnaṃ vā dhammaṃ “hīno dhammo”ti jānissati. **Ñāteyyanti** ñātabbaṃ. **Daṭṭheyyanti** daṭṭhabbaṃ. **Sacchikareyyanti** sacchikātabbaṃ. **Tattha tattha yathābhūtañāṇanti** tesu tesu dhammesu yathāsabhāvāñāṇaṃ. Iminā sabbaññutaññāṇaṃ dasseti. Evaṃ sabbaññutaññāṇaṃ dassetvā puna dasabalañāṇaṃ dassento **dasayimānīti**-ādimāha. Dasabalañāṇampi hi tattha tattha yathābhūtañāṇamevāti.

3. Kāyasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **āpanno hoti kañcīdeva desanti**³ kañci āpattikoṭṭhāsaṃ āpanno hoti. **Anuviccāti** anupavisitvā pariyogāhetvā. **Kāyaduccaritanti** tividdham kāyaduccaritaṃ. **Vacīduccaritanti** catubbidham vacīduccaritaṃ. **Pāpikā issāti** lāmikā usūyā. **Paññāya disvāti**⁴ saḥavipassanāya maggapaññāya passitvā⁵ pahātabbā. **Ijjhatīti** samijjhati. **Upavāsassāti** nissāya upasaṅkamitvā vasantassa. **Abhibhuyyāti**

1. Adhimuttipadānanti (Syā, Ka)

2. Tesam tesam dassanabhūtāya desanāya padhānattā (Sī),
tesam tesam padabhūtāya desanāya padaṭṭhānattā (Syā)

3. Kiñci desanti (Ka) 4. Disvā disvāti (Sī, Syā) 5. Passitvā passitvā (Sī, Syā)

ajjhottharivā madditvā. **Iriyatī**ti vattati. Imasmim̐ sutte sahavipassanāya maggo kathito.

4. Mahācundasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **jānāmimam̐ dhammanti** iminā ñāṇavādassa vadanākāro¹ vutto. **Bhāvitakāyomhī**ti-ādīhi bhāvanāvādassa². Tatiyavāre dvepi vādā ekato vuttā, tayopi cete arahattameva paṭijānanti. **Aḍḍhavādā** **vadeyyā**ti aḍḍhohamasmīti vādā vadeyya. **Upanīhātunti** nīharitvā dātum̐.

5. Kasīṇasuttavaṇṇanā

25. Pañcame sakalaṭṭhena kasīṇāni, tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena vā āyatanānī³ **kasīṇāyatanāni**. **Uddhanti** upari gagaṇatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettamaṇḍalaṃ viya samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasīṇaṃ vaḍḍheti⁴, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena⁵ evaṃ pasāreti ālokamiva rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ “pathavīkasīṇameko sañjānāti uddhaṃ adho tiriyaṃ”ti. **Advayanti** idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavitṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti na aññaṃ, evameva pathavīkasīṇaṃ pathavīkasīṇameva hoti. Natthi tassa aññakasīṇasambhedoti. Eseva nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa⁶ pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, “ayamassa ādi, idaṃ majjhan”ti pamāṇaṃ na gaṇhāti. **Viññāṇakasīṇanti** cettha kasīṇugghāṭimākāse pavattaviññāṇaṃ. Tattha kasīṇavasena kasīṇugghāṭimākāse, kasīṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhamadhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, kammaṭṭhānabhāvanāyena panetāni pathavīkasīṇādīni vitthārato Visuddhimagge⁷ vuttāneva.

1. Ñāṇadassanākāro (Sī, Syā)

2. Bhāvitassa (Sī), bhāvanāvārassa (Syā)

3. Āyatanāni (Sī, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 179 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Uddhameva pasāreti (Sī), uddhameva jānāti (Ka)

5. Tena tenevākārena (Sī)

6. Idaṃ tassa (Sī)

7. Visuddhi 1. 115, 165 piṭṭhesu.

6. Kālīsuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **kumāripañhesūti** kumārīnaṃ māradhītānaṃ pucchāsu. **Atthassa pattim hadayassa santinti** dvīhipi padehi Arahattameva kathitam. **Senanti** rāgādikilesasenaṃ. **Piyasātarūpanti** piyajātikesu ca sātājātikesu ca vatthūsu uppajjanato evaṃladdhanāmaṃ. **Ekohaṃ jhāyaṃ sukhamanubodhinti** evaṃ kilesasenaṃ jinitvā ahaṃ ekakova jhāyanto sukhaṃ anubujjhiṃ sacchi-akāsīṃ. **Sakkhinti**¹ sakkhibhāvappattaṃ dhammasakkhim. **Na sampajjati kenaci meti** mayhaṃ kenaci saddhim mittadhammo nāma natthi. **Pathavīkasiṇasamāpattiparamā kho bhagini eke samaṇabrāhmaṇā atthoti abhinibbattesunti**² pathavīkasiṇasamāpattiparamo uttamo atthoti gahetvā abhinibbattesuṃ. **Yāvatā kho bhagini pathavīkasiṇasamāpattiparamatāti** yattakā pathavīkasiṇasamāpattiyā uttamakoṭi. **Tadabhiññāsi Bhagavāti** taṃ Bhagavā abhiññāpaññāya abhiññāsi. **Assādamaddasāti** samudayasaccaṃ addasa. **Ādinavamaddasāti** dukkhasaccaṃ addasa. **Nissaraṇamaddasāti** nirodhasaccaṃ addasa. **Maggāmaggañāṇadassanamaddasāti** maggasaccaṃ addasa. **Atthassa pattīti** etesaṃ catunnaṃ saccānaṃ diṭṭhattā Arahattasaṅkhātassa atthassa patti³, sabbadarathapariḷāhavūpasantaṭāya **hadayassa santīti**.

7. Paṭhamamahāpañhasuttavaṇṇanā

27. Sattame **abhi jānāthāti** abhi jānitvā paccakkhaṃ katvā viharatha. **Abhiññāyāti** abhi jānitvā. **Idhāti** imāya. **Dhammadesanāya vā dhammadesananti** yadidaṃ samaṇassa Gotamassa dhammadesanāya saddhim amhākaṃ dhammadesanaṃ, amhākaṃ vā dhammadesanāya saddhim samaṇassa Gotamassa dhammadesanaṃ ārabba nānākaraṇaṃ vuccetha, taṃ kiṃ nāmāti vadanti. Dutiyapadehi eseva nayo. Iti te majjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya sāsanena saddhim attano laddhim vacanamattena samadhuraṃ ṭhapyimsu. **Neva abhinandimsūti** “evametan”ti na sampaṭicchimsu. **Nappaṭikkosimsūti** “na idaṃ evan”ti nappaṭisedhesuṃ. Kasmā? Te kira “titthiyā nāma andhasadisā jānitvā vā ajānitvā vā kattheyyun”ti nābhinandimsu.

1. Sabbatthapi evameva, Saṃ-Ṭṭha 1. 170 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Atthābhiniibbattesunti (Sī, Ṭikāyaṃ ca)

3. Paṭisevanāṃ (Sī, Syā)

Na sampāyissantīti sampādetvā kathetuṃ na sakkhissanti. **Uttari ca vighātanti** asampādanato uttarimpi dukkhaṃ āpajjissanti. Sampādetvā kathetuṃ asakkontānaṃ hi dukkhaṃ uppajjati. **Yathā taṃ bhikkhave avisayasminti** ettha ca **tanti** nipātamattaṃ. **Yathāti** kāraṇavacanāṃ, yasmā avisaye pañhaṃ pucchitā hontīti attho. **Ito vā pana sutvāti** ito vā pana mama Sāsanato sutvā. Itoti Tathāgatatopi Tathāgatasāvakatopi¹. **Ārādheyyāti** paritoseyya, aññathā ārādhanāṃ nāma natthīti dasseti.

Ekadhammeti ekasmiṃ dhamme. Iminā uddeso dassito. Parato **katamasmim ekadhammeti** iminā pañho dassito. **Sabbe sattā āhāraṭṭhitikāti** idaṃ panettha veyyākaraṇaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Sammā nibbindamānoti-** ādisu pana sammā hetunā nayena nibbidānupassanāya nibbindanto ukkaṇṭhanto, virāgānupassanāya virajjanto, paṭisaṅkhānupassanāya mucanassa upāyaṃ katvā vimuccamāno, adhimokkhavasena vā vimuccamāno sandiṭṭhānaṃ kurumānoti attho. Udayabbayehi paricchinditvā pubbantāparantadassanena **sammā pariyanta dassāvī. Sammadatthaṃ abhisameccāti** sammā sabhāvatthaṃ nāṇena abhisamāgantvā. **Dukkassantakaro hotīti** sakalavaṭṭadukkhasa pariyantaṃ parivaṭumaṃ karo hoti.

Sabbe sattāti kāmabhāvādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āhāraṭṭhitikāti** āhārato ṭhiti etesanti āhāraṭṭhitikā. Iti sabbasattānampi ṭhitihetu āhāro nāma eko dhammo, tasmiṃ ekadhamme. Nanu ca evaṃ sante yaṃ vuttaṃ “asaññasattā devā ahetukā anāhārā aphassakā”ti-ādi², taṃ virujjhatīti. Na virujjhati. Tesāṃ hi jhānaṃ āhāro hoti. Evaṃ santepi “cattārome bhikkhave āhārā”ti³ idaṃ virujjhatīti. Idampi na virujjhati. Etasmiṃhi sutte nipariyāyena āhāralakkhaṇā dhammā āhārāti vuttā, idha pana pariyāyena paccayo āhāroti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. So ca yaṃ yaṃ phalaṃ janeti, taṃ taṃ āharati nāma. Tasmā āhāroti vuccati. Tenevāha “avijjampāhaṃ bhikkhave sāhāraṃ vadāmi, no anāhāraṃ.

1. Ito sutvā hi atathāgato Tathāgatasāvakatopi (Ka)

2. Abhi 2. 434 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 253 piṭṭhe.

ko ca bhikkhave avijjāya āhāro, pañca nīvaraṇātissa vacanīyan”ti¹. Ayaṃ idha adhippeto. Ekasmiṃ hi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nipariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti.

Tattha asaṅṅībhava paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi Buddhe tiṭṭhāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikkammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā tato vuṭṭhāya “dhi cittaṃ, dhi vatetaṃ cittaṃ, cittaṃ nāma abhāvoyeva sādhu. Cittaṃhi nissāya vadhabandhanādipaccayaṃ dukkhaṃ uppajjati. Cittaṃ asati natthetan”ti khantiṃ ruciṃ uppādetvā aparihīnājjhānā kālaṃ katvā asaṅṅībhava nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahoṣi, so tena iriyāpathena nibbattitvā cittarūpasadiso hutvā pañca kappasatāni tiṭṭhati. Ettakaṃ addhānaṃ sayito viya² hoti. Evarūpānampi sattānaṃ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṃ jhānaṃ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesaṃ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati. Evaṃ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmim̃ niṭṭhite khīṇavego viya saro patanti. Cavanakāle ca tesam̃ so rūpakāyo antaradhāyati, kāmāvacarasaṅṅā uppajjati, tena saṅṅuppādena te devā tamhā kāyā cutāti paṅṅāyanti.

Ye pana te nerayikā neva vuṭṭhānaphalūpajīvī, na puṅṅnaphalūpajīvīti vuttā, tesam̃ ko āhāroti? Tesam̃ kammameva āhāro. Kiṃ pañca āhārā atthīti? Pañca, na pañcāti idaṃ na vattabbaṃ, nanu “paccayo āhāro”ti vuttametaṃ. Tasmā yena kammena niraye nibbattanti, tadeva tesam̃ ṭhitipaccayattā āhāro hoti. Yaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “na ca tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantī hoti”ti³.

Kabaḷikārāhāraṃ ārabbhāpi cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppajjanakheḷopi hi tesam̃ āhāraṅgaṃ sādheti. Kheḷo hi niraye dukkhavedanīyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedanīyo. Iti kāmabhava nipariyāyena cattāro āhārā, rūpārūpabhavesu ṭhapetvā

1. Am̃ 3. 346 piṭṭhe. 2. Paṭṭhayiko viya (Ka) Dī-Ṭṭha 3. 157 piṭṭhepi passitabbaṃ.
3. Ma 3. 205, 222; Am̃ 1. 139 piṭṭhesu.

asaññe sesānaṃ tayo, asaññānañceva avasesānañca paccayāhāroti iminā ākārena sabbe sattā āharaṭṭhitikāti veditabbā. Tattha cattāro āhārā yo vā pana koci¹ paccayāhāro dukkhasaccaṃ, āhārasamuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṃ, ubhinnaṃ appavatti nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā paññā maggasaccanti evaṃ catusaccavasena sabbavāresu yojanā kātābbā.

8. Dutiyamahāpañhasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **Kajaṅgalāyanti** evaṃnāmake nagare. **Kajaṅgalakāti** Kajaṅgalavāsino. **Mahāpañhesūti** mahanta-atthapariggāhakesu pañhesu. **Yathā mettha khāyatīti** yathā me ettha upaṭṭhāti. **Sammā subhāvitacittoti** hetunā nayena suṭṭhu bhāvitacitto. **Eso ceva tassa atthoti** kiñcāpi Bhagavatā “cattāro dhammā”ti-ādayo pañhā “cattāro āhārā”ti-ādinā nayena vissajjitā, yasmā pana catūsu āhāresu pariññātesu cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti, tesu ca bhāvitesu cattāro āhārā pariññātāva honti. Tasmā desanāvīlasena byañjanamevettha nānaṃ, attho pana ekoyeva. Indriyādīsupi eseva nayo. Tena vuttaṃ “eso ceva tassa attho”ti. Atthato hi ubhayampetaṃ majjhe bhinnasuvaṇṇamiva hoti.

9. Paṭhamakosalasuttavaṇṇanā

29. Navame **yāvatāti** yattakā. **Kāsikosalāti** Kāsikosalajanapadā. **Attheva aññathattanti** ṭhitassa aññathattaṃ atthiyeva. **Atthi vipariṇāmoti** maraṇampi atthiyeva. **Tasmimpi nibbindatīti** tasmimpi sampattijāte ukkaṇṭhati. **Agge virajjatīti** sampattiyā agge Kosalarājabhāve virajjati. **Pageva hīnasminti** paṭhamataraṃyeva hīne ittaramanussānaṃ pañca kāmagaṇajāte.

Manomayāti jhānāmanena nibbattā. **Bārāṇaseyyakanti** Bārāṇasiyaṃ uppannaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ. **Ubhatobhāgavimaṭṭhanti** dvīsupi passesu maṭṭhaṃ

1. Cattāro vā pana ekopi (Sī)

muḍu siniddham khāyati. Catasso paṭipadā lokiyalokuttaramissikā kathitā. Saññāsu paṭhamā kāmāvacarasaññā, dutiyā rūpāvacarasaññā, tatiyā lokuttarasaññā, catutthā ākiñcaññāyatanaññā. Yasmā pana sā saññā aggāti āgatā, tato param saññāpaññatti nāma natthi, tasmā agganti vuttā.

Bāhirakānanti Sāsanato bahiddhā pavattānam. **No cassam no ca mesiyāti** sace aham atīte na bhavissam, etarahipi me ayam attabhāvo na siyā. **Na bhavissāmi na me bhavissatīti** sacepi anāgate na bhavissāmi, na ca me kiñci palibodhajātam bhavissati. **Agge virajjātīti** ucchedadiṭṭhiyam virajjati. Ucchedadiṭṭhi hi idha nibbānassa santatāya agganti jātā.

Paramatthavisuddhinti uttamatthavisuddhim.
Nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyā etaṃ adhivacaṇam.
Ākiñcaññāyatanañhi vipassanāpadaṭṭhānattā aggaṃ nāma jātam,
nevasaññānāsaññāyatanaṃ dīghāyukattā. **Paramadiṭṭhadhammanibbānanti** imasmiññeva attabhāve paramanibbānam. **Anupādā vimokkhoti** catūhi upādānehi aggahetvā cittassa vimokkho. Arahattassetam nāmam. **Pariññanti** samatikkamaṃ. Tattha Bhagavā paṭhamajjhānena kāmānam pariññam paññāpeti, arūpāvacarehi rūpānam pariññam paññāpeti, anupādānibbānena vedanānam pariññam paññāpeti. Nibbānañhi sabbavedayitappahānattā vedanānam pariññā nāma. **Anupādāparinibbānanti** apaccayaparinibbānam. Idaṃ pana suttaṃ kathento Bhagavā anabhiratipīlitāni pañca bhikkhusatāni disvā tesam anabhirativinodanattaṃ kathesi. Tepi anabhiratiṃ vinodetvā desanānusārena ñāṇam pesetvā sotāpannā hutvā aparabhāge vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇimsūti.

10. Dutiyakosalasuttavaṇṇanā

30. Dasame uyyodhikā¹ nivatto hotīti yuddhato nivatto hoti.
Laddhāhippayoti Mahākosalaraññā kira Bimbisārassa dhītaraṃ dentena dvinnam rajjānam antare satasahasuṭṭhāno Kāsīgāmo nāma dhītu

1. Uyyodhikāya (Sī, Syā)

dinno. Ajātasattunā pitari mārite mātāpissa rañño viyogasokena nacirasseva matā. Tato rājā Pasenadikosalo “Ajātasattunā mātāpitaro mārītā, mama pitu santako gāmo”ti tassatthāya aṭṭam karoti, Ajātasattupi “mama mātu santako”ti tassa gāmassatthāya. Dvepi mātulabhāgineyyā caturaṅginim senaṃ sannayhitvā yujjhimsu. Tattha Pasenadikosalo dve vāre Ajātasattunā parājito nagameva pāvisi. Tatiyavāre “kathaṃ nu kho me jayo bhavēyyā”ti upassutivasena yujjhittabbākāraṃ ñatvā byūhaṃ racayitvā ubhoḥi passehi parikkhipitvā Ajātasattum gaṇhi. Tāvadeva jayādhippāyassa laddhattā laddhādhippāyo nāma ahosi.

Yena ārāmo tena pāyāsīti bahinagare jayakhandhāvāraṃ nivesetvā “yāva nagaraṃ alaṅkaronti, tāva Dasabalaṃ vandissāmi. Nagaraṃ pavittakālato paṭṭhāya hi papañco¹ hoti”ti amaccagaṇaparivuto yenārāmo tena pāyāsī, ārāmaṃ pāvisi. Kasmim kāle pāvisīti? Piṇḍapātappaṭikkantānaṃ bhikkhūnaṃ ovādaṃ datvā Sammāsambuddhe Gandhakuṭim pavitthe bhikkhusaṃghe ca ovādaṃ sampaṭicchitvā attano attano rattittānādivāṭṭhānāni gate. **Caṅkamantīti** kasmim samaye caṅkamanti? Paṇitabhojanapaccayassa thinamidhassa vinodanattamaṃ, divā padhānikā vā te. Tādisānaṃhi pacchābhattaṃ caṅkamitvā nhatvā sarīraṃ utum gāhāpetvā nisajja samaṇadhammaṃ karontānaṃ cittaṃ ekaggaṃ hoti. **Yena te bhikkhūti** so kira “kahaṃ Satthā kahaṃ Sugatoti pariveṇena pariveṇaṃ agantvā pucchitvāva pavisissāmī”ti vilokento araṇṇahatthī viya mahācaṅkame caṅkamamāne paṃsukūlike bhikkhū disvā tesam santikaṃ agamāsī. Tam sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Dassanakāmāti** passitukāmā. **Vihāroti** Gandhakuṭim sandhāya āhaṃsu. **Ataramānoti** aturito, saṇikaṃ padapamaṇaṭṭhāne padaṃ nikkhipanto vattaṃ katvā susammaṭṭhaṃ muttajālasinduvārasadisam² vālukaṃ avināsentoti attho. **Ālindanti** pamukhaṃ. **Aggaḷanti** kavāṭam. **Ukkāsivāti** ukkāsitassadaṃ katvā. **Ākoṭehīti** agganakhena īsakaṃ kuṅcikaḅchiddasamīpe koṭehīti vuttaṃ hoti. Dvāraṃ kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbanti idaṃ

1. Sambādho (Ka)

2. Muttāvālikasinduvārasadisam (Sī, Syā) Dī-Ṭṭha 1. 225 piṭṭhepi passitabbaṃ.

dvārakoṭanavattanti vadanti. **Vivari Bhagavā dvāranti** na Bhagavā uṭṭhāya dvāraṃ vivarati, vivaratūti pana hattham pasāreti. Tato “Bhagavā tumhehi anekakappakoṭisu dānam dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammam katan”ti sayameva dvāraṃ vivaṭam. Tam pana yasmā Bhagavato manena vivaṭam, tasmā “vivari Bhagavā dvāran”ti vattum vaṭṭati.

Mettūpahāranti mettāsampayuttam kāyikavācasika-upahāram.
Kataññutanti ayañhi rājā pubbe thūlasarīro ahosi, doṇapākam bhujjati.
Athassa Bhagavā divase divase thokam thokam hāpanatthāya—

“Manujassa sadā satīmato,
Mattam jānato laddhabhojane.
Tanukassa bhavanti vedanā,
Saṇikam jīrati āyupālayan”ti¹—

Imam ovādam adāsi. So imasmim ovāde ṭhatvā divase divase thokam thokam hāpetvā anukkamena nālikodanaparamatāya saṅghāsi, gattānipissa tanūni thirāni jātāni. Tam Bhagavatā katham upakāram sandhāya “kataññutam kho aham bhante kataveditam sampassamāno”ti āha. **Ariye** **ñāyeti** sahavipassanake magge. **Vuddhasīloti** vaḍḍhitasīlo. **Ariyasīloti** apothujjanikehi sīlehi samannāgato. **Kusalasīloti** anavajjehi sīlehi samannāgato. **Āraññakoti** jāyamānopi araññe jāto, abhisambujjhamānopi araññe abhisambuddho, devavimānakappāya Gandhakuṭiyā vasantopi araññeyeva vasīti dassento evamāha. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Mahāvaggo tatiyo.

4. Upālivagga

1. Upālisuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **samghasutṭhutāyāti**-ādīsu samghasutṭhutā nāma samghassa suṭṭhubhāvo, “suṭṭhu devā”ti āgataṭṭhāne viya “suṭṭhu

1. Sam 1. 82 piṭṭhe.

bhante”ti vacanasampañcchanabhāvo. Yo ca Tathāgatassa vacanaṃ sampañcchati, tassa taṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattati. Tasmā saṃghassa “suṭṭhu bhante”ti vacanasampañcchanatthaṃ paññattaṃ asampañcchane ādīnavaṃ sampañcchane ānisaṃsaṃ dassetvā, na balakkārena abhibhavitvāti etamatthaṃ āvikaronto āha **saṃghasutṭhutāyāti**. **Saṃghaphāsutāyāti** saṃghassa phāsubhāvāya, sahajīvitāya sukhavihāratthāyāti attho.

Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyāti dummaṅkū nāma dussīlapuggalā, ye maṅkutaṃ āpādiyamānāpi dukkhena āpajjanti, vītikkamaṃ karontā vā katvā vā na lajjanti, tesam niggahatthāya. Te hi sikkhāpade asati “kiṃ tumhehi diṭṭhaṃ, kiṃ sutam, kiṃ amhehi kataṃ, katamasmiṃ vatthusmiṃ katamaṃ āpattiṃ ropetvā amhe nigganṇhathā”ti saṃghaṃ viheṭṭheyyuṃ. Sikkhāpade pana sati te saṃgho sikkhāpadaṃ dassetvā saha dhammena niggahessati. Tena vuttaṃ “dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti.

Pesalānanti piyasīlānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihāratthāya. Piyasīlā hi bhikkhū kattabbākattabbaṃ sāvajjānavajjaṃ velaṃ mariyādañca aṅānantā sikkhāttayapāripūriyā ghaṭamānā kilamanti, te pana sāvajjānavajjaṃ velaṃ mariyādañca ñatvā sikkhāpāripūriyā ghaṭamānā na kilamanti. Tena tesam sikkhāpadapaññāpanaṃ phāsuvihārāya saṃvattatiyeva. Yo vā dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho, sveva tesam phāsuvihāro. Dussīlapuggale nissāya hi uposathappavāraṇā na tiṭṭhanti, saṃghakammāni nappavattanti, sāmaggī na hoti, bhikkhū anekaggā uddesādīsu anuyuñjituṃ na sakkonti. Dussīlesu pana niggahitesu sabbopi ayaṃ upaddavo na hoti, tato pesalā bhikkhū phāsu viharanti. Evaṃ¹ “pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāyā”ti ettha dvidhā attho² vedītabbo.

Diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāyāti diṭṭhadhammikā āsavā nāma asaṃvare ṭhitena tasmīnyeva attabhāve pattaḃbā pāṇippahāraḃḃappahārasatthappahāra-hatthacchedapādaccheda-akitti-ayasavippaṭṭisārādayo dukkhavisesā, tesam saṃvarāya pidahanāya āgamanamaggathakanāyāti attho. **Samparāyikānanti** samparāyikā āsavā nāma asaṃvare ṭhitena

1. Tena vuttaṃ (Sī)

2. Evamettha attho (Sī)

katapāpakammamūlakā samparāye narakādīsu pattabbā dukkhavisesā, tesam paṭighātatthāya vūpasamatthāya.

Appasannānanti sikkhāpadapaññattiyā hi sati sikkhāpadapaññattim ñatvā vā, yathāpaññattaṃ paṭipajjamāne bhikkhū disvā vā, yepi appasannā paṇḍitamanussā, te “yāni vata loke mahājanassa rajjanadussanamuyhanaṭṭhānāni, tehi ime samaṇā ārakā viratā viharanti, dukkaraṃ vata karonti”ti pasādaṃ āpajjanti Vinayaṭṭakapotthakaṃ disvā micchādīṭṭhikavedibrāhmaṇā¹ viya. Tena vuttaṃ “appasannānaṃ pasādāyā”ti.

Pasannānanti yepi sāsane pasannā kulaputtā, tepi sikkhāpadapaññattim vā ñatvā, yathāpaññattaṃ paṭipajjamāne bhikkhū vā disvā “aho ayyā dukkaraṃ karonti, ye yāvajīvaṃ ekabhattā vinayasamvaram² pārentī”ti bhiyyo bhiyyo pasīdanti. Tena vuttaṃ “pasannānaṃ bhiyyobhāvāyā”ti.

Saddhammaṭṭhitiyāti tividho saddhammo pariyattisaddhammo paṭipattisaddhammo adhigamasaddhammoti. Tattha sakalampi Buddhavacanaṃ pariyattisaddhammo nāma. Terasa dhutaguṇā cārittavārittasilasamādhivipassanāti ayaṃ paṭipattisaddhammo nāma. Navalokuttaradhammo adhigamasaddhammo nāma. So sabbopi yasmā sikkhāpadapaññattiyā sati bhikkhū sikkhāpadañca tassa vibhaṅgañca tadatthajotanatthaṃ aññañca Buddhavacanaṃ pariyāpuṇanti, yathāpaññattañca paṭipajjamānā paṭipattim pūretvā paṭipattiyā adhigantabbaṃ lokuttaradhammaṃ adhigacchanti, tasmā sikkhāpadapaññattiyā saddhammo ciraṭṭhitiko hoti. Tena vuttaṃ “saddhammaṭṭhitiyā”ti.

Vinayānuggahāyāti sikkhāpadapaññattiyā hi sati samvaravinayo pahānavinayo samathavinayo paññattivinayoti catubbidho vinayo anuggahito hoti supatthambhito. Tena vuttaṃ “vinayānuggahāyā”ti.

2. Pātimokkhaṭṭhapanāsuttavaṇṇanā

32. Dutiye **pārājikoti** pārājika-āpattim āpanno. **Pārājikakathā vippakathā hotīti** “asukapuggalo pārājikaṃ āpanno nu kho

1. Micchādīṭṭhikavedi brāhmaṇā (Sī) Vi-Ṭṭha 1. 189 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Brahmācariyasamvaram (Syā)

no”ti evaṃ kathā ārabhitvā aniṭṭhāpitā hoti. Esa nayo sabbattha.

3. Ubbāhikāsuttavaṇṇanā

33. Tatiye **ubbāhikāyā**ti sampatta-adhikaraṇaṃ vūpasametum saṃghato ubbāhitvā uddharitvā gahaṇatthāya. **Vinaye kho pana t̥hito hotī**ti vinayalakkhaṇe patiṭṭhito hoti. **Asaṃhī**roti na aññassa vacanamatteneva attano laddhiṃ vissajjeti. **Paṭibal**oti kāyabalenapi ñāṇabalenapi samannāgato. **Saññāpetunti** jānāpetum. **Paññāpetunti** sampajānāpetum¹. **Nijjhāpetunti** olokāpetum. **Pekkhetunti** passāpetum. **Pasādetunti**² sañjātappasādaṃ kātum. **Adhikaraṇanti** vivādādhikaraṇādicatubbidhaṃ. **Adhikaraṇasamudayanti** vivādāmūlādikaṃ adhikaraṇakāraṇaṃ. **Adhikaraṇanirodhanti** adhikaraṇānaṃ vūpasamaṃ. **Adhikaraṇanirodhagāminiṃ paṭipadanti** sattavidha-adhikaraṇasamatham.

4. Upasampadāsuttavaṇṇanā

34. Catutthe **anabhiratinti** ukkaṇṭhitabhāvaṃ. **Vūpakāsetunti** vinetum. **Adhisī**leti uttamasīle. **Cittapaññā**supi eseva nayo.

7. Saṃghabhedasuttavaṇṇanā

37. Sattame **vatthūhī**ti kāraṇehi. **Avakassantī**ti parisāṃ ākaḍḍhanti vijaṭenti ekamantaṃ ussārenti. **Apakassantī**ti ativiya ākaḍḍhanti, yathā viśaṃsaṭṭhā honti, evaṃ karonti. **Āveni kammāni**³ **karontī**ti visum saṃghakammāni karonti.

9-10. Ānandasuttadvayavaṇṇanā

39-40. Navame **kappatṭhikanti** āyukappaṃ nirayamhi t̥hitikāraṇaṃ. **Kibbisāṃ pasavatī**ti pāpaṃ paṭilabhati. **Āpāyikoti** apāyagamaṇīyo. **Nerayikoti** niraye nibbattanako. **Vaggaratoti** bhedarato.

1. Aññāpetunti jānāpetum. Saññāpetunti sammā jānāpetum (Sī)

2. Pekkhetunti pasādetum (Ka)

3. Āvenikakammāni (Syā), āveniṃ kammāni (Vi-Ṭṭha 4. 115 piṭṭhe)

yogakkhemā padhamsatīti yogehi khemato arahattato dhamṣati vigacchati. Dasame **anuggahoti** aññamaññassa saṅgahānuggaho. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Upālivaggo catuttho.

5. Akkosavagga

4. Kusinārasuttavaṇṇanā

44. Pañcamassa catutthe **Kusinārāyanti** evaṃnāmake nagare. Devatānaṃ atthāya balim haranti etthāti **baliharaṇo**, tasmim baliharaṇe. **Acchiddena appaṭimaṃsenāti**-ādīsu yena kenacideva pahaṭo vā hoti, vejjakammādīni vā katāni, tassa kāyasamācāro upacikādīhi khāyitatālapaṇṇam viya chiddo ca, paṭimasitum yattha katthaci gahetvā ākaḍḍhitum sakuṇeyyatāya¹ paṭimaṃso ca hoti, viparīto acchiddo appaṭimaṃso nāma. Vacīsamācāro pana musāvāda-omasavādapesuñña-amūlakānuddhamśanādīhi chiddo sappaṭimaṃso ca hoti, viparīto acchiddo appaṭimaṃso. **Mettam nu kho me cittanti** palibodham chinditvā kammaṭṭhānabhāvanānuyogena adhigatam me mettacittam². **Anāghātanti** āghātavirahitam, vikkhambhanena vihatāghātanti attho. **Kattha vuttanti** idam sikkhāpadam kismim nagare vuttam.

Kālena vakkhāmīti-ādīsu eko ekam okāsam kāretvā codento **kālena vadati** nāma. Saṃghamajjhe vā gaṇamajjhe vā salākaggayāgaggavitakkamālakabhikkhācāramagga-āsanāsālādīsu vā upaṭṭhākehi parivāritakkhaṇe vā codento **akālena vadati** nāma. Tacchena vadanto **bhūtena vadati** nāma. “Dahara, mahallaka, parisāvacaraka, paṃsukūlika, dhammakathika patirūpaṃ tava idan”ti vadanto **pharusena vadati** nāma. Kāraṇanissitam pana katvā “bhante mahallakattha, parisāvacarakattha, paṃsukūlikattha, dhammakathikattha, patirūpaṃ tumhākam idan”ti

1. Āmasitum asakuṇeyyatāya (Si)

2. Adhigatamettacittam (Si)

vadanto **saṅhena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ katvā vadanto **atthasamhitena vadati** nāma. **Mettacitto vakkhāmi no dosantaroti** mettacittaṃ paccupaṭṭhapetvā vakkhāmi, na duṭṭhacitto hutvā.

5. Rājantepurappavesanasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **kataṃ vā karissanti vāti** methunavītikkamaṃ karimsu vā karissanti vā. **Ratananti** maṇiratanādīsu yaṃkiñci. **Patthetīti** māretuṃ icchati. **Hatthisambādanti** hatthīhi sambādhaṃ. Hatthisammaddanti vā pāṭho, tassattho—hatthīhi sammaddo etthāti hatthisammaddaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Rajanīyāni rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbānīti** etāni rāgajanakāni rūpādīni tattha paripūrāni honti.

6. Sakkasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **sokasabhayeti** sokena sabhaye. Sokabhayeti vā pāṭho, ayamevattho. Dutiyapadepe eseva nayo. **Yena kenaci kammaṭṭhānenāti** kasivaṇijjādikammesu yena kenaci kamma. **Anāpajja akusalanti** kiñci akusalaṃ anāpajjitvā. **Nibbiseyyāti** uppādeyya ācineyya. **Dakkhoti** cheko. **Uṭṭhānasampannoti** uṭṭhānavīriyena samannāgato. **Alaṃ vacanāyāti** yutto vacanāya. **Ekantasukhappaṭisaṃvedī vihareyyāti** ekantameva kāyikacetasikasukhaṃ nāṇena paṭisaṃvedento vihareyya. **Aniccāti** hutvā abhāvato. **Tucchāti** sārarahitā. **Musāti** nicasubhasukhā viya khāyamānāpi tathā na hontīti musā. **Mosadhammāti** nassanasabhāvā¹. Tasmā te paṭicca dukkhaṃ uppajjatīti sandasseti. **Idha pana voti** ettha **voti** nipātamattaṃ. **Apaṇṇakaṃ vā sotāpannoti** avirādhitaṃ ekaṃsena sotāpanno vā hoti. Sopi jhānaṃ nibbatteti, brahmalokaṃ vā gantvā chasu vā kāmasaggesu ekantasukhappaṭisaṃvedī hutvā vihareyya. Imasmiṃ sutte Satthā aṭṭhaṅguposathassa guṇaṃ kathesi.

1. Napassanasabhāvā (Ṭikā)

7. Mahālisuttavaṇṇanā

47. Sattame **micchāpaṇihanti** micchā ṭhapitam.

Adhammacariyāvisamacariyāti akusalakammaphavasena adhammacariyasaṅkhātā visamacariyā. Kusalakammaphavasena itarā veditabbā. Evamidha vaṭṭameva¹ kathitam.

8. Pabbajita-abhiṇhasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **pabbajitenāti** gharāvāsam pahāya sāsane pabbajjam upagatena. **Abhiṇhanti** abhikkhaṇam punappunam, **paccavekkhitabbāti** oloketabbā sallakkhetabbā. **Vevaṇṇiyanti** vivaṇṇabhāvam. Tam panetaṃ vevaṇṇiyam duvidham hoti sarīravevaṇṇiyam parikkhāravevaṇṇiyaṅca. Tattha kesamassu-oropanena sarīravevaṇṇiyam veditabbam. Pubbe pana nānāviraḅgāni sukhumavattāni nivāsetvāpi nānaggarasabhojanam suvaṇṇarajatabhājanesu bhuṅṅjitvāpi sirigabbhe varasayanāsanesu nipajjitvāpi nisīditvāpi sappinavanitādīhi bhesajjam katvāpi pabbajitakālato paṭṭhāya chinnaṅghaṭitakasāvarasapītāni vatthāni nivāsetabbāni, ayapatte vā mattikāpatte vā missakodano bhuṅṅjitabbo, rukkhāmūlādisenāsane muṅṅjatiṇasantharaṅādīsu nipajjitabbam, cammakhaṇḍataṭṭikādīsu nisīditabbam, pūtimuttādīhi bhesajjam kattabbam hoti. Evamettha parikkhāravevaṇṇiyam veditabbam. Evam paccavekkhato kopo ca māno ca pahīyati.

Parapaṭibaddhā me jīvikāti mayham paresu paṭibaddhā parāyattā catupaccayaṅjīvikāti. Evam paccavekkhato hi ājīvo parisujjhati, piṇḍapāto ca apacito hoti, catūsu paccayesu apaccavekkhitaparibhogo nāma na hoti.

Añño me ākappo karaṇīyoti yo gihīnam uram abhinīharitvā gīvam paggahetvā lalitenākārena aniyatapadavītiḅarena² gamanākappo hoti, tato añño va ākappo mayā karaṇīyo, santindriyena santamānasena yugamattadassinā visamaṭṭhāne udakasakaṭeneva mandamitapadavītiḅarena³ hutvā gantabbanti paccavekkhitabbam. Evam paccavekkhato hi iriyāpatho sārūppo hoti, tisso sikkhā paripūrenti. **Kaccinukhoti** salakkhaṇe nipātasamudāyo. **Attāti** cittam. **Sīlato na**

1. Idameva (Syā, Ka)

2. Aniyatapadavītiḅāro (Syā, Ka)

3. Manāpaniyāmitapadavītiḅārena (Sī)

upavadatīti aparisuddham te sīlanti sīlapaccayā na upavadati. Evaṃ paccavekkhato hi ajjhattam hirī samuṭṭhāti, sā tīsu dvāresu samvaram sādheti, tīsu dvāresu samvaro catupārisuddhisīlam hoti, catupārisuddhisīle ṭhito vipassanam vaḍḍhetvā arahattam gaṇhāti. **Anuvicca viññū sabrahmacārī**ti paṇḍitā sabrahmacārino anuvicāretvā. Evaṃ paccavekkhato hi bahiddhā ottappam saṅṭhāti, tam tīsu dvāresu samvaram sādhetīti anantaranayeneva vedītabbam.

Nānābhāvo vinābhāvoti jātiyā nānābhāvo, maraṇena vinābhāvo. Evaṃ paccavekkhato hi tīsu dvāresu asaṃvutākāro¹ nāma na hoti, maraṇassati sūpaṭṭhitā hoti. **Kammassakomhī**-ādīsu kammaṃ mayham sakam attano santakanti **kammassakā**. Kammena dātabbam phalam dāyam, kamma dāyam kammadāyam, tam ādiyāmīti **kammadāyādo**. Kammaṃ mayham yoni kāraṇanti **kamayoni**. Kammaṃ mayham bandhu nātakoti **kammabandhu**. Kammaṃ mayham paṭisaraṇam paṭiṭṭhāti **kammaṭisaraṇo**. **Tassa dāyādo bhavissāmī**ti tassa kamma dāyādo tena dinnaphalam paṭiggāhako bhavissāmi. Evaṃ kammassakataṃ pana paccavekkhato pāpakaraṇam nāma na hoti. **Kathambhūtassa me rattindivā vītivattantī**² kinnu kho me vattappaṭipattim karontassa, udāhu akarontassa, Buddhavacanam sajjhāyantassa, udāhu asajjhāyantassa, yonisomanasikāre kammaṃ karontassa, udāhu akarontassāti kathambhūtassa me rattindivā vītivattanti, parivattantīti attho. Evaṃ paccavekkhato hi appamādo paripūrati.

Suññāgāre abhiramāmīti vivittokāse sabbiriyāpathesu ekakova hutvā kacci nu kho abhiramāmīti attho. Evaṃ paccavekkhato kāyaviveko paripūrati. **Uttarimanussadhammoti**³ uttarimanussānam ukkaṭṭhamanussabhūtānam jhāyīnañceva ariyānañca jhānādidhammo⁴, dasakusalakammaṭṭhasaṅkhātamanussadhammato vā uttaritaro viṣiṭṭhataro dhammo⁵ me mama santāne atthi nu kho, santi nu khoti attho. **Alamariyaññadassanavisesoti** mahaggatalokuttarapaññā pajānanatṭhena ñāṇam, cakkhunā diṭṭhamiva dhammam paccakkhakarāṇato dassanatṭhena dassananti ñāṇadassanam, ariyam visuddham uttamam

1. Pamattākāro (Syā)

3. Uttarimanussadhammāti (Sī, SYā)

5. Uttaritarā viṣiṭṭhatarā dhammā (Sī, Syā)

2. Vītipattantīti (Sī, Syā)

4. Jhānādidhammā (Sī, Syā)

ñānadassananti ariyañānadassanaṃ, alaṃ pariyattakaṃ
 kilesavidhamaṃsanasaṃmatthaṃ ariyañānadassanaṃmettha, assa vāti
 alamariyañānadassano, jhānādibhedo uttarimanussadhammo
 alamariyañānadassano ca so viseso cāti **alamariyañānadassanaviseso**. Atha
 vā tameva kilesavidhamaṃsanasaṃmatthaṃ visuddhaṃ ñānadassanaṃeva
 visesoti alamariyañānadassanaviseso vā. **Adhigatoti** paṭiladdho me atthi nu
 kho. **Sohanti**¹ paṭiladdhaviseso so ahaṃ. **Pacchime kāleti** maraṇamañce
 nipannaṃkāle. **Puṭṭhoti** sabrahmacārīhi adhigatagunaṃvisesaṃ pucchito. **Na
 maṅku bhavissāmīti** patitakkhandho nittejo na hessāmīti. Evaṃ
 paccavekkhantassa hi moghakālakiriyā nāma na hoti.

9-10. Sarīraṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā

49-50. Navame **ponobbhavikoti** punabbhavanibbattako.
Bhavaśaṅkhāroti bhavaśaṅkharaṇakammaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva
 kathitaṃ. Dasame sīlabāhusaccavīriyasatipaṇṇā lokiyalokuttaramissikā
 kathitā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Akkosavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Sabbatthapi evameva.

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Sacittavagga

1-4. Sacittasuttādivaṇṇanā

51-54. Dutiyassa paṭhame **sacittapariyāyakusaloti** attano cittavāraṅkusalo. **Rajanti** āgantuka-upakkilesaṃ. **Aṅgaṇanti** tatthajātaka-aṅgakāḷatikālādīm¹. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattatthāya. Tatiye **paṭibhānenāti** vacanaṣaṇṭhānena. Catutthe **adhipaññādhammavipassanāyāti** saṅkhārapariggāhakavipassanāya.

8. Mūlakasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **amatogadhāti** ettha sa-upādisesā nibbānadhātu kathitā, **nibbānapariyosānāti** ettha anupādisesā. Anupādisesam pattassa hi sabbe dhammā pariyoṣānappattā nāma honti. Sesapadāni heṭṭhā vuttatthāneva.

9. Pabbajjāsuttavaṇṇanā

59. Navame **tasmāti** yasmā evaṃ aparicitacittassa sāmāññattho na sampajjati, tasmā. **Yathāpabbajjāparicitaṅca no cittaṃ bhavissatīti** pabbajjānurūpena² paricitaṃ. Ye hi keci pabbajanti nāma, sabbe te arahattaṃ patthetvā. Tasmā yaṃ cittaṃ arahattādhigamattāya paricitaṃ vaḍḍhitaṃ, taṃ yathāpabbajjāparicitaṃ nāmāti veditabbaṃ. Evarūpaṃ no cittaṃ bhavissatīti sikkhitabbaṃ. **Lokassa samaṅca visamaṅcāti** sattalokassa sucaritaduccaritāni. **Lokassa bhavaṅca vibhavaṅcāti** tassa vaḍḍhiṅca vināsaṅca, tathā sampattiṅca vipattiṅca. **Lokassa samudayaṅca atthaṅgamaṅcāti** pana saṅkhāralokaṃ sandhāya vuttaṃ, khandhānaṃ nibbattiṅca bhedaṅcāti attho.

1. Tatthajātaṃ aṅgakāḷatilakādīm (Sī), attajātaṃ aṅgavālatilakādīm (Ka)

2. Yathāpabbajjānurūpena (Sī, Ka)

10. Girimānandasuttavaṇṇanā

60. Dasame **anukampaṃ upādāyāti** Girimānandatthere anukampaṃ paṭicca. **Cakkhurogoti-ādayo** vatthivasena veditabbā. Nibbattitappasādānaṃ hi rogo nāma natthi. **Kaṇṇarogoti** bahikaṇṇe rogo. **Pināsoti** bahināsikāya rogo. **Nakhasāti**¹ nakhehi vilekhitaṭṭhāne rogo. **Pittasamuṭṭhānāti** pittasamuṭṭhitā. Te kira dvattimsa honti. **Semhasamuṭṭhānādisupi** eseva nayo. **Utupariṇāmajāti** utupariṇāmena accuṇhātisītena uppajjanakarogā. **Visamaparihārajāti** aticiraṭṭhānanisajjādīnā visamaparihārena jātā. **Opakkamikāti** vadhabandhanādīnā upakkamena jātā. **Kammavipākajāti** balavakammavipākasambhūtā. **Santanti** rāgādisantatāya santarṃ. Atappakaṭṭhena **pañītaṃ**. Sesarṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sacittavaggo paṭhamo.

(7) 2. Yamakavagga

1. Avijjāsuttādivaṇṇanā

61-62. Dutiyaṃ paṭhame **sāhāranti** sapaccayaṃ. **Vijjāvimuttinti**² phalaññañceva sesasampayuttadhamme ca. **Bojjhaṅgāti** maggabojjhaṅgā. Dutiye **bhavataṇhāyāti** bhavapatthanāya. Evaṃ dvīsipi suttesu vaṭṭameva kathitaṃ, vaṭṭañcettha paṭhame sutte avijjāmūlakam vaṭṭam kathitaṃ, dutiye taṇhāmūlakam.

3-4. Niṭṭhaṅgatasuttādivaṇṇanā

63-64. Tatiye **niṭṭharṃ gatāti** nibbematikā. **Idha niṭṭhāti** imasmimyeva loke parinibbānaṃ. **Idha viḥāyāti** imarṃ lokam vijahitvā Suddhāvāsabrahmalokam. Catutthe **aveccappasannāti** acalappasādēna sampannā. **Sotāpannāti** ariyamaggasotarṃ āpannā.

1. Rakhasāti (Sī, Syā, Khu 7. 10; Khu 8. 28 piṭṭhesu ca) 2. Vijjāvimuttīti (Sī, Syā)

5-7. Paṭhamasukhasuttādivaṇṇanā

65-67. Pañcame vaṭṭamūlakam sukhadukkham pucchitam, chaṭṭhe Sāsanamūlakam. Sattame **naḷakapānanti** atīte bodhisattassa ovāde ṭhatvā vānarayūthena naḷehi udakassa pītaṭṭhāne māpitattā evamladdhanāmo nigamo. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ** yaṃ yaṃ disaṃ anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. **Anuviloketvā**ti tato tato viloketvā. **Piṭṭhi me āgilāyatī**ti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi cha vassāni mahāpadhānaṃ padahantassa mahantaṃ kāyadukkham ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Upādinnakasarīrassa ṭhānanisajjādīhi appamattakena ābādhena na sakkā kenaci bhavituṃ. Taṃ gahetvāpi therassa okāsakaraṇatthaṃ evamāha. **Saṅghāṭim paññāpetvā**ti ekamante patirūpaṭṭhāne paññattassa kappiyamañcassa upari attharivā.

9-10. Kathāvattusuttadvayaṇṇanā

69-70. Navame **tiracchānakathanti** aniyyānikattā saggamokkhamaggānaṃ tiracchānabhūtaṃ katham. Tattha rājānaṃ ārabha “mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattakathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathā**dīsu. Tesu “asuko rājā abhirūpo dassanīyo”ti-ādinā gehasitakathāva tiracchānakathā hoti, “sopi nāma evaṃmahānubhāvo khayam gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “mūladevo evaṃmahānubhāvo, Maghadevo evaṃmahānubhāvo”ti tesam kammaṃ paṭicca “aho sūrā”ti gehasitakathāva **tiracchānakathā**. Yuddhesupi bhāratayuddhādīsu asukena asuko evaṃ mārīto evaṃ viddho”ti kammassādavaseneva kathā tiracchānakathā, “Tepi nāma khayam gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ rasavantaṃ phassasampannaṃ khādīmha bhuñjimha pivimha paribhuñjimhā”ti kāmarasassādavasena kathetuṃ na vaṭṭati, sātthakam pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannaṃ annam pānam vattham yānam mālam gandham sīlavantānaṃ adamha, cetiyam pūjimhā”ti kathetuṃ vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi “amhākam ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayam evaṃ vicitrehi yānehi vicarimhā”ti assādavasena vattuṃ na

vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “tepi no nātakā khayam gatā”ti vā “pubbe mayam evarūpā upāhanā saṃghassa adamhā”ti vā kathetabbaṃ.

Gāmakathāpi¹ suniviṭṭhadunniviṭṭha-subhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaṃvāsino sūrā samatthā”ti vā evaṃ assādasaseneva na vaṭṭati, sātthakaṃ pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayam gatā”ti vā vattum vaṭṭati. **NigamanagaraJanapadakathāsupi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṅghānādīni paṭicca assādasasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā khayam gatā”ti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahoṣi”ti assādasaseneva na vaṭṭati, “saddho ahoṣi khayam gato”ti evameva vaṭṭati. **Surākathanti** Pāliyam pana anekavidham majjakatham assādasasena kathetum na vaṭṭati, ādinavavaseneva vattum vaṭṭati. **Visikhākathāpi** “asukavisikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”ti assādasaseneva na vaṭṭati, “saddhā pasannā khayam gatā”ti vaṭṭati. **Kumbhaṭṭhānakathā** nāma kuṭṭhānakathā udakatiṭṭhakathā vuccati². Kumbhadāsikathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādasasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā”ti-ādinā nayeneva vaṭṭati.

Pubbapetakathā nāma atītañātikathā. Tattha vattamañātikathāsadisova vinicchayo. **Nānattakathā** nāma purimacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā tiracchānakathā. **Lokakkhāyikā** nāma “ayam loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kāko seto aṭṭhīnam setattā, balākā rattā lohitassa rattattā”ti-evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaroti, sāgaradevena khatattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti-evamādikā niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavoti** vuddhi, **abhavoti** hāni. Iti bhavo iti abhavoti yam vā tam vā niratthakakāraṇam vatvā pavattitakathā **iti bhavābhavakathā** nāma.

Tejasā tejanti attano tejasā tesam tejam. **Pariyādiyeyyāthāti** khepetvā gahetvā abhibhaveyyātha. Tatridam vatthu—eko

1. Gāmakathādīsū (Ka)

2. Dī-Ṭṭha 1. 86; Ma-Ṭṭha 3. 156; Saṃ-Ṭṭha 3. 326 piṭṭhesupī passitabbaṃ.

piṇḍapātiko mahātheraṃ pucchi “bhante tejasā tejaṃ pariyādiyamānā bhikkhu kiṃ karonti”ti. Thero āha—āvuso kiñcideva ātape ṭhapetvā yathā chāyā heṭṭhā na otarati, uddhaṃyeva gacchati tathā karonti. Dasame **pāsaṃsāni ṭhānāni**ti pasasāsvahāni kāraṇāni. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Yamakavaggo dutiyo.

(8) 3. Ākaṅkhavagga

1. Ākaṅkhasuttavaṇṇanā

71. Tatiyassa paṭhame **sampannasīlā**ti paripuṇṇasīlā, sīlasamaṅgino vā hutvāti attho. Tattha dvīhi kāraṇehi sampannasīlatā hoti sīlavipattiyā ca ādīnavadassanena, sīlasampattiyā ca ānisaṃsadassanena. Tadubhayampi Visuddhimagge¹ vitthāritam. Tattha “sampannasīlā”ti ettāvatā kira Bhagavā catupārisuddhisīlaṃ uddisitvā “pātimokkhasaṃvarasaṃvutā”ti iminā tattha jeṭṭhakasīlaṃ vitthāretvā dassesīti Dīpavīhāravāsī Sumatthero āha. Antevāsiko panassa Tepiṭakacūlanāgatthero āha—ubhayatthapi pātimokkhasaṃvarova Bhagavatā vutto. Pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlaṃ, itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānaṃ atthīti ananujānanto vatvā āha—indriyasaṃvaro nāma chadvārārakkhāmatkameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayuppattimattakaṃ, paccayasannissitaṃ paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṃ. Nippariyāyena pātimokkhasaṃvarova sīlaṃ. Yassa so bhinno, ayaṃ sīsacchinno viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṃ acchinnasīso viya puriso jīvitaṃ sesāni puna pākātikāni kātuṃ sakkoti. Tasmā “sampannasīlā”ti iminā pātimokkhasaṃvaram uddisitvā “sampannapātimokkhā”ti tasseva vevacanaṃ vatvā taṃ vitthāretvā dassento **pātimokkhasaṃvarasaṃvutā**ti-ādīmāha. Tattha **pātimokkhasaṃvarasaṃvutā**ti-ādīni vuttatthāneva.

Ākaṅkheyya

1. Visuddhi 1. 9, 49 piṭṭhesu.

ceti idaṃ kasmā āradhanti? Sīlānisaṃsadassanattamaṃ. Sacepi acirapabbajitānaṃ vā duppaññānaṃ vā evamassa “Bhagavā ‘sīlaṃ pūretha sīlaṃ pūrethā’ti vadati, ko nu kho sīlapūraṇe ānisaṃso, ko viseso, kā vaḍḍhī”ti, tesāṃ dasa ānisaṃse dassetuṃ evamāha “appeva nāma etaṃ sabrahmacārīnaṃ piyamanāpatādi-āsavakkhayapariyosānaṃ ānisaṃsaṃ sutvāpi sīlaṃ paripūreyyun”ti.

Tattha **ākankheyya ceti** yadi iccheyya. **Piyo cassanti** piyacakkhūhi sampassitabbo, sinehuppattiyā padaṭṭhānabhūto bhaveyyaṃ. **Manāpoti** tesāṃ manavaḍḍhanako, tesāṃ vā manena pattabbo, mettacittena pharitabboti attho. **Garūti** tesāṃ garuṭṭhāniyo pāsāṇacchattasadiṣo. **Bhāvanīyoti** “addhāyamāyasmā jānaṃ jānāti passāṃ passatī”ti evaṃ sambhāvanīyo. **Sīlesvevassa paripūrakārīti** catupārisuddhisīlesuyeva paripūrakārī assa, anūnena ākārena samannāgato bhaveyyāti vuttaṃ hoti. **Ajjhattaṃ cetosamathamanuyuttoti** attano cittasamathe yutto. **Anirākatajjhānoti** bahi anīhaṭṭajjhāno, avināsitajjhāno vā. **Vipassanāyāti** sattavidhāya anupassanāya. **Brūhetā suññāgārānanti** vaḍḍhetā suññāgārānaṃ. Ettha ca samathavipassanāvasena kammaṭṭhānaṃ gahetvā rattindivaṃ suññāgāraṃ pavisitvā nisīdamāno bhikkhu “brūhetā suññāgārānaṃ”ti veditabbo. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana icchantena Majjhimanikāyaṭṭhakathāya¹ Ākaṅkheyyasuttavaṇṇanāya oloketabbo.

Lābhīti ettha na Bhagavā lābhanimittaṃ sīlādiparipūraṇaṃ katheti. Bhagavā hi “ghāsesanaṃ chinnakatho, na vācaṃ payutaṃ bhaṇe”ti² evaṃ sāvake ovadati. So kathaṃ lābhanimittaṃ sīlādiparipūraṇaṃ katheyya. Puggalajjhāsayavasena panetaṃ vuttaṃ. Yesaṃhi evaṃ ajjhāsayo bhaveyya “sace mayāṃ catūhi paccayehi na kilameyyāma, sīlāni paripūretuṃ sakuṇeyyāma”ti, tesāṃ ajjhāsayavasenevamāha. Apica sarasānisaṃso³ esa sīlassa yadidaṃ cattāro paccayā nāma. Tathā hi paṇḍitamanussā koṭṭhādīsu ṭhapitaṃ nīharitvā attanāpi aparibhuñjitvā sīlavantānaṃ dentīti sīlassa sarasānisaṃsadassanattampetaṃ vuttaṃ.

1. Ma-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhe. 2. Khu 1. 389 piṭṭhe suttanipāte. 3. Dasānisaṃso (Sī, Ka)

Tatīyavāre **yesāhanti** yesam aham. **Tesam te kārāti** tesam devānam vā manussānam vā te mayi katā paccayadānakārā. **Mahapphalā hontu mahānisamsāti** lokiyasukhena phalabhūtena mahapphalā, lokuttarena mahānisamsā. Ubhayaṃ vā etaṃ ekatthameva. Sīlādiguṇayuttassa hi kaṭacchubhikkhāpi pañcaratānamattāya bhūmiyā paṇṇasālāpi katvā dinnā anekāni kappasahassāni duggativinipātato rakkhati, pariyoṣāne ca amatāya dhātuyā parinibbānassa paccayo hoti. “Khīrodanam ahamadāsin”¹ti-ādīni¹ cettha vatthūni. Sakalameva vā Petavatthu Vimānavatthu ca sādhamam.

Catutthavāre **petāti** peccabhavam gatā. **Ñātīti** sassusasurapakkhikā. **Sālohitāti** ekalohitabaddhā pitipitāmahādayo. **Kālaṅkatāti** matā. **Tesam tanti** tesam taṃ mayi pasannacittam, taṃ vā pasannena cittena anussaraṇam. Yassa hi bhikkhuno kālakato pitā vā mātā vā “amhākam nātakatthero sīlavā kalyāṇadhammo”²ti pasannacitto hutvā taṃ bhikkhum anussarati, tassa so cittappasādopi taṃ anussaraṇamattampi mahapphalaṃ mahānisamsameva hoti.

Aratiratisahoti nekkhammapaṭipattiyā² aratīyā kāmagaṇesu ratīyā ca saho abhibhavitā ajjhottharītā. **Bhayabheravasahoti** ettha bhayaṃ cittutrāsopi ārammaṇampi, bheravaṃ ārammaṇameva.

2. Kaṇṭakasuttavaṇṇanā

72. Dutiye **abhiññātehīti** gaganamajjhe puṇṇacando viya sūriyo viya ñātehi pākātehi. **Parapurāyāti** param³ vuccati pacchimabhāgo, purāti purimabhāgo, purato dhāvantaṃ pacchato anubandhantaṃ ca mahāparivārenāti attho. **Kaṇṭakoti** vijjhanatthena kaṇṭako. **Visūkadassananti** visūkabhūtam dassanam. **Mātugāmūpacāroti**⁴ mātugāmassa samīpacāritā.

1. Khu 2. 44 piṭṭhe.

2. Abhinikkhamapaṭipattiyā (Sī), nikkhamapaṭipattiyā (Ka)

3. Carapurāti caram (Sī), parampurāyāti param (Syā)

4. Mātugāmūpavicāroti (Sī)

3-4. Itthadhammasuttādivaṇṇanā

73-74. Tatiye vaṇṇoti sarīravaṇṇo. **Dhammāti** nava lokuttaradhammā. Catutthe **ariyāyāti** apothujjanikāya, silādīhi¹ missakattā evaṃ vuttam. **Sārādāyī ca hoti varādāyī**ti sārassa ca varassa ca ādāyako hoti. Yo kāyassa sāro, yaṃ cassa varam, taṃ gaṇhātīti attho.

5. Migasālāsuttavaṇṇanā

75. Pañcamassa ādimhi tāva yaṃ vattabbaṃ, taṃ Chakkanipāte² vuttameva. **Dussīlo hotīti**–ādīsu pana **dussīloti** nissīlo. **Cetovimuttinti** phalasamādhiṃ. **Paññāvimuttinti** phalañāṇaṃ. **Nappajānātīti** uggahaparipucchāvasena na jānāti. **Dussīlyam aparisesam nirujjhatīti** ettha pañca dussīlyāni tāva sotāpattimaggena pahīyanti, dasa arahattamaggena. Phalakkhaṇe tāni pahīnāni nāma hoti. Phalakkhaṇaṃ sandhāya idha “nirujjhatī”ti vuttam. Puthujjanassa silaṃ pañcahi kāraṇehi bhijjati pārājikāpajjanena sikkhāpaccakkhānena titthiyapakkhandanena arahattena maraṇenāti. Tattha purimā tayo bhāvanāparihānāya saṃvattanti, catuttho vaḍḍhiyā, pañcama neva hānāya na vaḍḍhiyā. Kathaṃ panetaṃ arahattena silaṃ bhijjātīti? Puthujjanassa hi silaṃ accantakusalameva hoti, arahattamaggo ca kusalākusalakammakkhayāya saṃvattatīti evaṃ tena taṃ bhijjati. **Savanenapi akataṃ hotīti** sotabbayuttakaṃ assutaṃ hoti. **Bāhusaccenapi akataṃ hotīti** ettha **bāhusaccanti** vīriyaṃ. Vīriyena kattabbayuttakaṃ akataṃ hoti, tassa akatattā saggatopi maggatopi pariḥāyati. **Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṃ hotīti** diṭṭhiyā paṭivijjhitabbaṃ appaṭividdhaṃ hoti apaccakkhakataṃ. **Sāmāyikampi vimuttiṃ na labhatīti** kālānukālaṃ dhammassavanaṃ nissāya pītipāmojjaṃ na labhati. **Hānāya pareṭīti** hānāya pavattati.

Yathābhūtaṃ pajānātīti “sotāpattiphalaṃ patvā pañcavidhaṃ dussīlyam aparisesam nirujjhatī”ti uggahaparipucchāvasena jānāti. **Tassa savanenapi kataṃ hotīti** sotabbayuttakaṃ sutam hoti. **Bāhusaccenapi kataṃ**

1. Apothujjanikasīlādīhi (Sī)

2. Am 2. 305 piṭṭhe.

hotīti vīriyena kattabbayuttakaṃ antamaso dubbalavipassanā-mattakampi kataṃ hoti. **Diṭṭhiyāpi suppaṭividdhaṃ hotīti** antamaso lokiyapaññāyapi paccayapaṭivedho kato hoti. Imassa hi puggalassa paññā sīlaṃ paridhovati, so paññā-paridhotena sīlena visesaṃ pāpuṇāti.

Pamāṇikāti puggalesu pamāṇaggāhakā. **Pamiṇantīti** pametuṃ tuletum arahanti. **Eko hīnoti** eko guṇehi hīno. **Paṇītoti** eko guṇehi paṇīto uttamo. **Taṃ hīti** taṃ pamāṇakaraṇaṃ. **Abhikkantataroti** sundarataro. **Paṇītatarioti** uttamataro. **Dhammasoto nibbahatīti** sūraṃ hutvā pavattamānaṃ vipassanāññānaṃ nibbahati, ariyabhūmiṃ pāpeti. **Tadantaraṃ ko jāneyyāti** taṃ evaṃ kāraṇaṃ ko jāneyya. **Sīlavā hotīti** lokiyasīlena sīlavā hoti. **Yatthassa taṃ sīlanti** arahattavimuttiṃ patvā sīlaṃ aparisesampi nirujjhati nāma, tattha yutti vuttāyeva. Ito paresu dvīsu aṅgesu anāgāmiphalaṃ vimutti nāma, pañcame arahattameva. Sesamettha vuttanayānusāreṇeva veditabbaṃ. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva.

7. Kākasuttavaṇṇanā

77. Sattame **dhaṃsīti** guṇadhamsako. Kassaci guṇaṃ anādiyivā hatthenapi gahito tassa sīsepi vaccaṃ karoti. **Pagabbhoti** pāgabbhiyena samannāgato. **Tintiṇoti** tintiṇaṃ¹ vuccati taṇhā, tāya samannāgato, āsaṅkābahulo vā. **Luddoti** dāruṇo. **Akāruṇikoti** nikkāruṇiko. **Dubbaloti** abalo appathāmo. **Oravitāti** oravayutto oravantocarati. **Necayikoti** nicayakaro.

9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā

79. Navame **aṭṭhāneti** akāraṇe. Sacittakapavattiyañhi “anattamaṃ me acarī”ti-ādi kāraṇaṃ bhavēyya, khāṇupahaṭṭādisu taṃ natthi. Tasmā tattha āghāto aṭṭhāne āghāto nāma. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Ākaṅkhavaggo tatiyo.

1. Nillajjoti nillajjaṃ (Ka)

(9) 4. Theravagga

1-3. Vāhanasuttādivaṇṇanā

81-83. Catutthassa paṭhame **vimariyādīkatēnā**ti kilesamariyādaṃ bhinditvā vimariyādaṃ katena. Dutiyāṃ uttānatthameva. Tatiye **no ca payirupāsītā**ti na upaṭṭhāti.

4. Byākaraṇasuttavaṇṇanā

84. Catutthe **jhāyī samāpattikusaloti** jhānehi ca sampanno samāpattiyañca cheko. **Irīṇanti** tucchabhāvaṃ. **Vicinanti** guṇavacinataṃ¹ nigguṇabhāvaṃ. Atha vā irīṇasaṅkhātaṃ araṇṇaṃ vicinasaṅkhātaṃ² mahāgahanañca āpanno viya hoti. **Anayanti** avaḍḍhiṃ. **Byasananti** vināsaṃ. **Anayabyasananti** avaḍḍhivināsaṃ. **Kim nu khoti** kena kāraṇena.

5-6. Katthīsuttādivaṇṇanā

85-86. Pañcame **katthī hoti vikatthī**ti katthanasīlo hoti vikatthanasīlo, vivaṭaṃ katvā katheti³. **Na santatakārī**ti na satatakārī. Chaṭṭhe **adhimānikoti** anadhigate adhigatamānena samannāgato. **Adhimānasaccoti** adhigatamānameva saccato vadati.

7. Nappiyasuttavaṇṇanā

87. Sattame **adhikaraṇiko hotī**ti adhikaraṇakārako hoti. **Na piyatāyāti** na piyabhāvāya. **Na garutāyāti** na garubhāvāya. **Na sāmāññāyāti** na samaṇadhammabhāvāya. **Na ekībhāvāyāti** na nirantarabhāvāya. **Dhammānaṃ na nisāmaka-jātikoti** navannaṃ lokuttaradhammānaṃ na nisāmanasabhāvo na upadhāraṇasabhāvo. **Na paṭisallānoti** na paṭisallīno. **Sāṭheyyānī**ti saṭhabhāvā⁴. **Kūṭeyyānī**ti kūṭabhāvā. **Jimheyyānī**ti na-ujubhāvā. **Vaṅkeyyānī**ti vaṅkabhāvā.

1. Vipinanti guṇavivittakaṃ (Sī)

2. Vipinasaṅkhātaṃ (Sī)

3. Kathanasīlo vivaṭaṃ katheti (Sī), katthanasīlo vivaṭaṃ katvā katheti (Ka)

4. Saṭhabhāvo (Sī, Ka), evaṃ pacchimapadesupi.

8. Akkosakasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **akkosakaparibhāsako ariyūpavādī sabrahmacārīnanti** ettha sabrahmacāripadam akkosakaparibhāsakapadehi yojetabban “akkosako sabrahmacārīnam, paribhāsako sabrahmacārīnan”ti. Ariyānam pana guṇe chindissāmīti antimavatthunā upavadanto ariyūpavādī nāma hoti.

Saddhammassa na vodāyantīti sikkhāttayasaṅkhātā Sāsanasaddhammā assa vodānam na gacchanti. **Rogātaṅkanti** ettha rogo va kicchājīvitabhāvakaraṇena ātaṅkoti veditabbo.

9. Kokālikasuttavaṇṇanā

89. Navame **Kokāliko bhikkhu yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** koyaṃ Kokāliko, kasmā ca upasaṅkami? Ayaṃ kira Kokālikaraṭṭhe Kokālikanagare Kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārite vihāre vasati Cūḷakokālikoti nāmena, na pana Devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto Mahākokāliko nāma. Bhagavati pana Sāvatthiyaṃ viharante dve aggasāvaka pañcamattehi bhikkhusatehi saddhim janapadacārikaṃ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekavāsaṃ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmim janapade taṃ nagaraṃ patvā vihāraṃ agamimsu. Tattha nesaṃ Kokāliko vattaṃ akāsi. Tepi tena saddhim sammoditvā “āvuso mayaṃ idha temāsaṃ vasissāma, mā no kassaci ārocesi”ti paṭiññaṃ gahetvā vasimsu. Vasitvā pavāraṇādivase pavāretvā “gacchāma mayaṃ āvuso”ti Kokālikaṃ āpucchimsu. Kokāliko “ajja āvuso ekadivasaṃ vasitvā sve gamissathā”ti vatvā dutiyadivase nagaraṃ pavisitvā manusse āmantesi “āvuso tumhe dve aggasāvake idha āgantvā vasamānepi na jānātha, na te koci paccayenapi nimanteti”ti. Nagaravāsino “kahaṃ bhante therā, kasmā no nārocayitthā”ti. Kim āvuso ārocitena, kim na passatha dve bhikkhū therāsane nisīdante, ete aggasāvakāti. Te khippaṃ sannipatitvā sappiphāṇitādīni ceva cīvaradussāni ca saṃharimsu.

Kokāliko cintesi “paramappicchā aggasāvakaḥ payuttavācāya uppannalābham na sādīyissanti, asādīyantā ‘āvāsikassa dethā’ ti vakkhanti” ti taṃ lābham¹ gāhāpetvā therānaṃ santikaṃ agamāsi. Therā disvāva “ime paccayā neva amhākaṃ, na Kokālikassa kappanti” ti paṭikkhipitvā pakkamimsu. Kokāliko “katham hi nāma sayam aggaṇhantā mayhampi adāpetvā pakkamissanti” ti āghātaṃ uppādesi. Tepi Bhagavato santikaṃ gantvā Bhagavantaṃ vanditvā pana attano parisam ādāya janapadacārikaṃ carantā anupubbena tasmim raṭṭhe tameva nagaraṃ paccāgamimsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṃ sajjetvā nagaramajjhe maṇḍapaṃ katvā dānaṃ adamsu, therānaṃ parikkhāre upanāmesuṃ. Therā bhikkhusaṃghassa niyyādayimsu. Taṃ disvā Kokāliko cintesi “ime pubbe appicchā ahesuṃ, idāni pāpicchā jātā, pubbe appicchasantuṭṭhapavivittasadisāva maññe” ti there upasaṅkamitvā “āvuso tumhe pubbe appicchā viya, idāni pana pāpabhikkhū jātathā” ti vatvā “mūlaṭṭhāneyeva nesam paṭiṭṭham bhindissāmī” ti taramānarūpo nikkhamitvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Ayamesa Kokāliko, iminā ca kāraṇena upasaṅkamīti veditabbo.

Bhagavā taṃ turitaturitaṃ āgacchantaṃ disvāva āvajjento aññāsi “ayam aggasāvake akkositukāmo āgato, sakkā nu kho paṭisedhetuṃ” ti. Tato “na sakkā paṭisedhetuṃ, thesu aparajjhivā āgato, ekaṃsena pana Padumaniraye nibbattissati” ti disvā “Sāriputtamoggallānēpi nāma garahantaṃ sutvā na nisedhetī” ti vādamocanattaṃ ariyūpavādassa ca mahāsāvajjabhāvadassanattaṃ mā hevanti tikkhattuṃ paṭisedhesi. Tattha mā hevanti mā evaṃ abhaṇi. **Saddhāyikoti** saddhāya āgamakaro² pasādāvaho, saddhātabbavacano vā. **Paccayikoti** pattiyāyitabbavacano.

Pakkāmīti kammānubhāvena codiyamāno pakkāmi. Okāsakatañhi kammaṃ na sakkā paṭibāhituṃ. **Acirapakkantassāti** pakkantassa sato nacireneva. **Sabbo kāyo puṭo ahoṣīti** kesaggamattampi okāsaṃ avajjetvā sakalasarīraṃ aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīlakāhi

1. Taṃ bhaṇḍam (Ka)

2. Saddhāya ākaro (Saṃ-Ṭṭha 1. 199 piṭṭhe)

ajjhotthataṃ ahosi. Yasmā pana Buddhānubhāvena tathārūpaṃ kammaṃ Buddhānaṃ sammukhībhāve vipākaṃ dātuṃ na sakkoti, dassanūpacāre vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīlakā uṭṭhahimsu.

Kalāyamattiyoti caṇakamattiyō. Beluvasalāṭukamattiyoti

taruṇabeluvamattiyō. **Pabhijjimsūti** bhijjimsu¹. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṃ panasapakkaṃ viya ahosi. So pakkena gattena Jetavanadvārakoṭṭhake visagilito maccho viya kadalipattesu nipajji. Atha dhammassavanatthaṃ āgatāgatā manussā “dhi Kokālika, dhi Kokālika, ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanam pattosi”ti āhamsu. Tesam saddam sutvā ārakkhadevatā dhikkāramakamsu, ārakkhadevatānaṃ ākāsadevatāti² iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā ekadhikkāro udapādi.

Turūti³ Kokālikassa upajjhāyo Turutthero nāma Anāgāmiphalaṃ vatvā brahmaloke nibbato. So bhūmaṭṭhadevatā ādim katvā “ayuttam Kokālikena kataṃ aggasāvake antimavatthunā abbhācikkhantena”ti paramparāya brahmalokasampattaṃ taṃ saddam⁴ sutvā “mā mayham passantasseva varāko nassi, ovaḍissāmi nam thesesu cittappasādatthāyā”ti āgantvā kassa purato aṭṭhāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttam “turū paccekabrahmā”ti. **Pesalāti** piyasīlā. **Kosi tvam āvusoti** nisinnakova kabarakkhīni ummīletvā evamāha. **Passa yāvañca te idam aparaddhanti** yattakam tayā aparaddham, attano nalāṭe mahāgaṇḍam apassanto sāsapamattāya pīlakāya mam codetabban maññasīti āha.

Atha nam “adiṭṭhippatto⁵ ayam Kokāliko, gilitaviso viya na kassaci vacanam karissati”ti natvā **purisassa hīti**-ādimāha. Tattha **kuṭṭhārīti** kuṭṭhārisadisā pharusavācā. **Chindatīti** kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. **Nindiyanti** ninditabban dussīlapuggalam. **Pasaṃsatīti** uttamatthe sambhāvetvā khīṇāsavoti vadati. **Tam vā nindati yo pasamsiyoti** yo vā pasamsitabbo khīṇāsavo, tam antimavatthunā codento “dussīlo ayan”ti vadati. **Vicināti mukhena so kalinti** so tam

1. Bhindimsu (Sī, Ka)

2. Uparidevatāti (Sī), bhūmaṭṭhadevatāti (Ka)

3. Tudūti (Sī), tudīti (Syā)

4. Kokālikassa pāpakammaṃ (Sī, Sam-Ṭṭha 1. 197 piṭṭhe ca)

5. Aniṭṭhappatto (Syā), niṭṭhappatto (Ka)

aparādham mukhena vicināti nāma. **Kalinā tenā**ti tena aparādhena sukham na vindati. Nindiyapasamsāya hi pasamsiyanindāya ca samakova vipāko.

Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena sakena dhanenapi¹ attanāpi saddhim yo akkhesu dhanaparājayo nāma, ayam appamattako aparādhō. **Yo sugatesū**ti yo pana sammaggatesu puggalesu cittaṃ dūseyya, ayam cittapadosova tato kalito mahantataro kali.

Idāni tassa mahantatarabhāvaṃ dassento **sataṃ sahasānanti**-ādimāha. Tattha **sataṃ sahasānanti** nirabbudagaṇanāya sataśahassam. **Chattimsatī**ti aparāni chattimsati nirabbudāni. **Pañca cāti** abbudagaṇanāya pañca abbudāni. **Yamariyagarahī**ti yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati, tattha ettakaṃ āyuppamāṇanti attho.

Kālamakāsīti upajjhāye pakkante kālaṃ akāsi. **Padumanirayanti** pāṭiyekko Padumanirayo nāma natthi, Avīcimahānirayasmiṃheva pana padumagaṇanāya paccitabbe ekasmiṃ ṭhāne nibbatti.

Vīsatikhārikoti Māgadhakena patthena cattāro patthā Kosalaraṭṭhe eko pattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāhoti** Māgadhakānaṃ sukhumatilānaṃ tilasakaṭaṃ. **Abbudo nirayoti** Abbudo nāma pāṭiyekko nirayo natthi, Avīcimhiyeva pana abbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetam nāmaṃ. **Nirabbudā**disupi eseva nayo.

Vassagaṇanāpi panettha evaṃ veditabbā—yatheva hi sataṃ sataśahassāni koṭi hoti, evaṃ sataṃ sataśahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṃ sataśahassapakotiyo koṭipakoṭi nāma, sataṃ sataśahassakoṭipakoṭiyo nahutaṃ, sataṃ sataśahassanahutāni ninnahutaṃ, sataṃ sataśahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiḡuṇaṃ nirabbudaṃ, esa nayo sabbatthāti. Dasamaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Theravaggo catuttho.

1. Sakenapi (Sī, Syā)

(10) 5. Upālivagga

1-2. Kāmabhogīsuttādivaṇṇanā

91-92. Pañcamassa paṭhame **sāhasenā**ti sāhasiyakammena. Dutiye **bhayānī**ti cittutrāsabhayāni. **Verānī**ti akusalaverapuggalaverāni. **Ariyo cassa ñāyoti** saha vipassanāya maggo. **Iti imasmim̐ sati idaṃ hotīti** evaṃ imasmim̐ avijjādike kāraṇe sati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ hoti. **Imassuppādā idaṃ uppajjatīti** yo yassa saha-jātapaccayo hoti, tassa uppādā itaraṃ uppajjati nāma. **Imasmim̐ asatīti** avijjādike kāraṇe asati saṅkhārādikaṃ phalaṃ na hoti. **Imassa nirodhā**ti kāraṇassa appavattiyā phalassa appavatti hoti.

3. Kimdiṭṭhikasuttavaṇṇanā

93. Tatiye **saṅṭhāpesunti** iriyāpathampi vacanapathampi saṅṭhāpesuṃ. **Appasaddavinī**tāti appasaddena mattabhāṇinā Satthārā vinīta. **Paratoghosapaccayā vā**ti parassa vā vacanakāraṇā. **Cetayitā**ti pakappitā. **Maṅkubhūtā**ti domanassappattā nittejā. **Pattakkhandhā**ti patitakkhandhā. **Sahadhammenā**ti sahetukena sakāraṇena vacanena.

4. Vajjiyamāhitasuttavaṇṇanā

94. Catutthe **vajjiyamāhitoti** evaṃnāmako. **Sabbaṃ tapanti** sabbameva dukkarakārikaṃ. **Sabbaṃ tapassinti** sabbaṃ tapanissitakaṃ. **Lūkhājivinti** dukkarakārikajīvikānuyogaṃ anuyuttaṃ. **Gārayhanti** garahitabbayuttakaṃ. **Pasaṃsiyanti** pasaṃsitabbayuttakaṃ. **Venayikoti** sayam̐ avinīto aññehi vinetabbo. **Apaññattikoti** na kiñci paññāpetuṃ sakkoti. Atha vā **venayikoti** sattavināsako. **Apaññattikoti** apaccakkhaṃ nibbānaṃ paññāpeti, sayam̐katādīsu¹ kiñci paññāpetuṃ na sakkoti. **Na so Bhagavā venayikoti** so Bhagavā evaṃ yāthāvato ñatvā kusalākusalaṃ paññāpento na aññena vinetabbo na aññasikkhito². Ye ca dhamme upādāya satto paññāpiyati, tesam̐ paññāpanato na sattavināsako, suvinīto susikkhito sattavināyakoti attho. Tassa ca

1. Sassatādīsu (Syā)

2. Abbhācikkhato (Ka)

paññattiyo sapaññattiyoyevāti¹ dasseti. **Vimuttiṃ vimuccato akusalā dhammā**ti micchādiṭṭhisāṅkhātāṃ cittassa adhimuttiṃ adhimuccato akusalā dhammā vaddhanti nāma, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. Sāsane pana cittassa vimuttisāṅkhāto² vimutti kusalānaṃyeva paccayo hoti.

5. Uttiyasuttavaṇṇanā

95. Pañcame **tuṅhī aho**sīti sattūpaladdhiyaṃ ṭhatvā apucchaṃ pucchatiṭi tuṅhī aho. **Sabbasāmukkaṃsikaṃ vata meti** mayā sabbapucchānaṃ uttamapucchaṃ pucchito samaṇo Gotamo saṃsādeti no vissajjeti, nūna na visahati na sakkoti vissajjetunti evaṃ pāpikaṃ diṭṭhiṃ mā paṭilabhīti. **Tadassā**ti taṃ evaṃ uppannaṃ diṭṭhigataṃ bhaveyya. **Paccantimanti** yasmā Majjhimadese nagarassa uddhāpādīni thirāni vā hontu³ dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsaṅkā na hoti. Tasmā taṃ aggahetvā “paccantimaṃ nagaran”ti āha. **Dalḥuddhāpanti** thirapākārapādaṃ. **Dalḥapākārorananti** thirapākārañceva thirapiṭṭhisāṅghāṇca. **Ekadvāranti** kasmā āha? Bahudvārasmim hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṃ, ekadvāre ekova vaṭṭati. Tathāgatassa ca paññāya añño sadiso natthi. Tasmā Satthu⁴ paṇḍitabhāvassa opammatthaṃ ekaṃyeva dovārikaṃ dassetuṃ “ekadvāran”ti āha. **Paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato. **Byattoti** veyyattiyena samannāgato. **Medhāvīti** ṭhānuppattiyapaññāsāṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathanti** anupariyāyanāmakāṃ maggaṃ. **Pākārasandhinti** dvinnaṃ iṭṭhakānaṃ apagataṭṭhānaṃ. **Pākāravivaranti** pākārasa chinnaṭṭhānaṃ. **Tadevetāṃ pañhanti** taṃyeva “sassato loko”ti-ādinā nayena puṭṭhaṃ ṭhapanīyapañhaṃ punapi pucchi. **Sabbo ca tena lokoti** sattūpaladdhiyaṃyeva ṭhatvā aññenākārena pucchatiṭi dasseti.

6. Kokanudasuttavaṇṇanā

96. Chaṭṭhe **pubbāpayamānoti** pubbasadisāni nirudakāni kurumāno. **Kvettha āvusoti** ko ettha āvuso. **Yāvata āvuso**

1. Satthā ca paññattiyā Bhagavā sapaññattikoyevāti (Ka)

2. Vimutti saṃkhatāṃ nānuvisatīti (Syā)

3. Honti (sabbattha) Dī-Ṭṭha 3. 64; Saṃ-Ṭṭha 3. 102 piṭṭhesu pana passitabbaṃ.

4. Suṭṭhu (Sī, Ka)

diṭṭhīti yattikā dvāsaṭṭhividhāpi diṭṭhi nāma atthi. **Yāvata diṭṭhiṭṭhānanti** “khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi, phassopi, saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosopi diṭṭhiṭṭhānaṃ”¹ evaṃ yattakaṃ aṭṭhavidhampi diṭṭhiṭṭhānaṃ diṭṭhikāraṇaṃ nāma atthi. **Diṭṭhādhiṭṭhānanti** diṭṭhīnaṃ adhiṭṭhānaṃ, adhiṭṭhatvā² adhibhavivā pavattāya diṭṭhiyā etaṃ nāmaṃ. **Diṭṭhipariyuṭṭhānanti** “katamāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni. Yā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahaṇaṃ diṭṭhikantāraṃ diṭṭhivisūkaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ diṭṭhisallaṃ diṭṭhisambādho diṭṭhipalibodho diṭṭhibandhanaṃ diṭṭhipapāto diṭṭhānusayo diṭṭhisantāpo diṭṭhipariḷāho diṭṭhigantho diṭṭhupādānaṃ diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmāso. Imāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni”¹ evaṃ vuttaṃ diṭṭhipariyuṭṭhānaṃ. **Samuṭṭhānanti** diṭṭhiṭṭhānasseva vevacanaṃ. Vuttañhetam “khandhā paccayo diṭṭhīnaṃ upādāya samuṭṭhānaṭṭhenā”¹ sabbam vitthāretabbaṃ. Sotāpattimaggo pana **diṭṭhisamugghāto** nāma sabbadiṭṭhīnaṃ samugghātakattā. **Tamahanti** taṃ sabbam ahaṃ jānāmi. **Kyāhaṃ vakkhāmi**ti kiṃ kāraṇā ahaṃ vakkhāmi.

7-8. Āhuneyyasuttādivaṇṇanā

97-98. Sattame **sammādiṭṭhikoti** yāthāvadiṭṭhiko. Aṭṭhame **adhikaraṇasamuppādavūpasamakusaloti** catunnaṃ adhikaraṇānaṃ mūlaṃ³ gahetvā vūpasamena samuppādavūpasamakusalo hoti.

9. Upālisuttavaṇṇanā

99. Navame **durabhisambhavānīti** sambhavitum dukkhāni dussahāni, na sakkā appesakkhehi ajjhogāhitunti vuttaṃ hoti. **Araññavanapatthānīti** araññāni ca vanapatthāni ca. Āraññakaṅganipphādanena araññāni, gāmantaṃ atikkamivā manussānaṃ anupacāraṭṭhānabhāvena vanapatthāni. **Pantānīti** pariyantāni atidūrāni. **Dukkaraṃ pavivekanti** kāyaviveko dukkaro. **Durabhiramanti** abhiramitum na sukaraṃ. **Ekatteti** ekībhāve. Kiṃ dasseti? Kāyaviveke katepi tattha cittaṃ abhiramāpetum dukkaraṃ. Dvayaṃdvayārāmo hi ayaṃ lokoti. **Haranti maññeti** haranti viya ghasanti viya. **Manoti** cittaṃ. **Samādhiṃ alabhamānassāti** upacārasamādhiṃ vā appanāsamādhiṃ vā

1. Khu 9. 132 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

2. Adhiṭṭhitvā (Ka)

3. Mūlāmūlaṃ (Sī, Ka)

alabhantassa. Kim dasseti? Īdisassa bhikkhuno tiṇapaṇṇamigādisaddehi vividhehi ca bhīsanakehi vanāni cittaṃ vikkhipanti maññeti. **Samsīdissatīti** kāmavitakkena samsīdissati. **Uplavissatīti** byāpādavihimsāvitakkehi uddham plavissati.

Kaṇṇasamdhovikanti kaṇṇe dhovantena¹ kīlitabbaṃ.

Piṭṭhisamdhovikanti piṭṭhiṃ dhovantena kīlitabbaṃ. Tattha udakaṃ soṇḍāya gahetvā dvīsu kaṇṇesu āsiñcanaṃ kaṇṇasamdhovikā nāma, piṭṭhiyaṃ āsiñcanaṃ piṭṭhisamdhovikā nāma. **Gādharaṃ vindatīti** patitṭhaṃ labhati. **Ko cāharaṃ ko ca hatthināgoti** ahaṃ ko, hatthināgo ko, ahampi tiracchānagato, ayampi, mayhampi cattāro pādā, imassapi, nanu ubhopi mayaṃ samasamāti.

Vaṅkakanti kumārakānaṃ kīlanakaṃ khuddakanaṅgalaṃ, **ghaṭikanti** dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakam paharaṇakīlaṃ. **Mokkhacikanti** samparivattakakīlaṃ, ākāse daṇḍakam gahetvā bhūmiyaṃ vā sīsam ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīlanti vuttam hoti. **Ciṅgulakanti** tālapaṇṇādīhi kataṃ vātappahārena paribbhamanacakkam. **Pattāḷhakam** vuccati paṇṇanāḷi, tāya vālukādīni minantā kīlanti. **Rathakanti** khuddakaratham. **Dhanukanti** khuddakadhanumeva.

Idha kho pana voti ettha **voti** nipātamattaṃ, idha kho panāti attho. **Īngha tvaṃ Upāli samghe viharāhīti** ettha **īnghāti** codanatthe nipāto. Tena theram samghamajjhe viharatthāya codeti, nāssa araṇṇāvāsam anujānāti. Kasmā? Araṇṇasenāsane vasato kirassa vāsadhurameva pūrissati, na ganthadhuraṃ. Samghamajjhe vasanto pana dve dhuraṇi pūretvā arahattam pāpuṇissati, Vinayapiṭake ca pāmokkho bhavissati. Athassāham parisamajjhe pubbatthanam pubbābhinihāraṇca kathetvā imam bhikkhum vinayadharānam aggaṭṭhāne ṭhapessāmīti imamattham passamāno Satthā therassa araṇṇāvāsam nānujānāti. Dasamam uttānatthamevāti.

Upālivaggo pañcama.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Kaṇṇadhovanena (Sī), kaṇṇam dhovantena (Syā)

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Samaṇasaññāvagga

1. Samaṇasaññāsuttavaṇṇanā

101. Tatiyassa paṭhame **samaṇasaññāti** samaṇānam uppajjanakasaññā. **Santatakārīti**¹ nirantarakārī. **Abyāpajjhoti** niddukkho. **Idamattham**tissa **hotīti** idamattham ime paccayāti evamassa jīvitaparikkhāresu hoti, paccavekkhitaparibhogam paribhuñjatīti attho. Dutiyam uttānatthameva.

3. Micchattasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **virāadhanā hotīti** saggato maggato ca virajjhanam² hoti. **No arāadhanāti** na sampādanā na paripūrakarītā hoti. **Pahotīti** pavattati.

4-5. Bījasuttādivaṇṇanā

104-105. Catutthe **yathādiṭṭhi samattam samādinnanti** diṭṭhānurūpena paripuṇṇam samādinnaṃ sakalam gahitaṃ. **Cetanāti** tīsu dvāresu nibbattitacetanāva gahitā. **Patthanāti** “evarūpo siyan”ti evam patthanā. **Paṇidhīti** “devo vā bhavissāmi devaññataro vā”ti cittaṭṭhapanā. **Saṅkhārāti** sampayuttakasaṅkhārā. Pañcame purecārikaṭṭhena **pubbaṅgamā**. **Anvadevāti** tam anubandhamānameva.

6. Nijjarasuttavaṇṇanā

106. Chaṭṭhe **nijjaravatthūnīti** nijjarakāraṇāni. **Micchādiṭṭhi nijjiṇṇā hotīti** ayam heṭṭhā vipassanāyapi nijjiṇṇā eva pahīnā, kasmā puna gahitāti? Asamucchinnatā. Vipassanāya hi kiñcāpi nijjiṇṇā, na pana samucchinnā. Maggo pana uppajjitvā tam samucchindati, na puna vuṭṭhātuṃ deti. Tasmā puna gahitā. Evam sabbapadesu yojetabbo. Ettha ca sammāvimuttipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūrim gacchanti. Katame catusaṭṭhi? Sotāpattimaggakkhaṇe

1. Satatakārīti (Syā, Ka)

2. Idha virujjhanam (Ka)

adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ paripūrati, paggahaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ paripūrati, vijānaṭṭhena manindriyaṃ, abhinandaṭṭhena somanassindriyaṃ, pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūrati -pa-. Arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ -pa- pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūrati evaṃ catūsu ca maggesu catūsu phalesu aṭṭhaṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṃ gacchanti.

7. Dhovanāsuttavaṇṇanā

107. Sattame **dhovananti** aṭṭhidhovanam. Tasmim hi janapade manussā ñātake mate na jhāpenti, āvāṭam pana khaṇitvā bhūmiyaṃ nidahanti. Atha nesaṃ pūtibhūtānaṃ aṭṭhīni nīharitvā dhovitvā paṭipāṭiyā ussāpetvā gandhamālehi pūjetvā ṭhapenti. Nakkhatte patte tāni aṭṭhīni gahetvā rodanti paridevanti, tato nakkhattam kīḷanti.

8-10. Tikicchakasuttādivaṇṇanā

108-110. Aṭṭhame **virecananti** dosanīharaṇabhesajjam. **Virittā hotīti** nīhaṭā hoti panuditā. Navame **vamananti** vamanakaraṇabhesajjam. Dasame **niddhamaniyāti** niddhamitabbā. **Niddhantāti** niddhamitā.

11. Paṭhama-asekhasuttavaṇṇanā

111. Ekādasame aṅgaparipūraṇattham sammādiṭṭhiyeva **sammāñāṇanti** vuttā. Evamete sabbepi arahattaphaladhammā asekhā, asekhassa pavattattā paccavekkhaṇañāṇampi asekhanti vuttam.

12. Dutiya-asekhasuttavaṇṇanā

112. Dvādasame **asekhiyāti** asekhāyeva, asekhasantakā vā. Iminā suttana khīṇāsavova kathitoti.

Samaṇasaññāvaggo paṭhamo.

(12) 2. Paccorohaṇivagga

1-2. Adhammasuttadvayaṇṇanā

113-114. Dutiyaṣṣa paṭhame paṭiyekkaṃ pucchā ca vissajjanā ca katā, dutiye ekatova.

3. Tatiya-adhammasuttavaṇṇanā

115. Tatiye **uddesaṃ uddisitvā**ti mātikaṃ nikkhipitvā. Satthu **ceva saṃvaṇṇitoti** pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapentena Satthārā saṃvaṇṇito. **Sambhāvitoti** guṇasambhāvanāya sambhāvito. **Pahotīti** sakkoti. **Atisitvā**ti atikkamitvā. **Jānaṃ jānātīti** jānitabbakaṃ jānāti. **Passaṃ passatīti** passitabbakaṃ passati. **Cakkhubhūtoti** cakkhu viya bhūto jāto nibbatto. **Ñāṇabhūtoti** ñāṇasabhāvo. **Dhammabhūtoti** dhammasabhāvo. **Brahmabhūtoti** seṭṭhasabhāvo. **Vattāti** vattum samattho. **Pavattāti** pavattetum samattho. **Atthassa ninnetāti** atthaṃ nīharitvā dassetā. **Yathā no Bhagavāti** yathā amhākaṃ Bhagavā byākareyya.

4. Ajitasuttavaṇṇanā

116. Catutthe **Ajitoti** evaṃnāmako. **Cittatṭhānasatānīti** cittuppādasatāni. **Yehīti** yehi cittatṭhānasatehi anuyuñjyamānā. **Upāraddhāva jānanti upāraddhasmāti** viraddhā niggahitā evaṃ jānanti “viraddhā mayam, niggahitā mayam, āropito no doso”ti. **Paṇḍitavatthūnīti** paṇḍitabhāvattāya kāraṇāni.

5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

117-118. Pañcame **orimaṃ tīranti** lokiyaṃ orimatīraṃ. **Pārimaṃ tīranti** lokuttaraṃ pārimatīraṃ. **Pāragāminoti** nibbānagāmino. **Tīramevānudhāvātīti** sakkāyadiṭṭhitīraṃyeva anudhāvati. **Dhamme dhammānuvattinoti** sammā akkhāte navavidhe lokuttaradhamme anudhammavattino, tassa dhammassānucchavikāya sahasīlāya pubbabhāgappaṭipattiyā pavattamānā.

maccudheyyaṃ suduttaranti maccuno ṭhānabhūtaṃ tebhūmakavaṭṭaṃ suduttaraṃ taritvā. **Pāramessantīti** nibbānaṃ pāpuṇissanti.

Okā anokamāgammāti vaṭṭato vivaṭṭaṃ āgamma. **Viveke yattha dūramanti** yasmiṃ kāyacitta-upadhiviveke durabhiramaṃ, tatrābhiratimiccheyya. **Hitvā kāmeti** duvidhepi kāme pahāya. **Akiñcanoti** nippalibodho. **Ādānapaṭinissaggeti** gahaṇapaṭinissaggasaṅkhāte nibbāne. **Anupādāya ye ratāti** catūhi upādānehi kiñcipi anupādiyitvā ye abhiratā. **Parinibbutāti** te apaccayaparinibbānena parinibbutā nāmāti veditabbā. Chaṭṭhaṃ bhikkhūnaṃ desitaṃ.

7-8. Paccorohaṇīsuttadvayaṇṇanā

119-120. Sattame **paccorohaṇīti** pāpassa paccorohaṇaṃ. **Pattharivitvāti** santharivitvā. **Antarā ca velaṃ antarā ca agyāgāranti** vālikārāsissa ca aggyāgārassa ca antare. Aṭṭhamaṃ bhikkhusaṃghassa desitaṃ. Sesarṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Paccorohaṇivaggo dutiyo.

(13) 3. Parisuddhavaggavaṇṇanā

123. Tatiyassa paṭhame **parisuddhāti** nimmalā. **Pariyodātāti** pabhassarā. Dutiyādīni uttānatthānevāti.

Parisuddhavaggo tatiyo.

(14) 4. Sādhuvaggavaṇṇanā

134. Catutthassa paṭhame **sādhunti** bhaddakaṃ siliṭṭhakaṃ. Dutiyādīni uttānatthānevāti. Ariyamaggavaggo uttānatthoyevāti.

Sādhuvaggo catuttho.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

4. Catutthapaṇṇāsaka

155. Catutthassa paṭhamādīni uttānatthānevāti.

8. Kammanidānasuttavaṇṇanā

174. Aṭṭhame **lobhahetukampīti** paṇātipātassa lobho upanissayakoṭiyā hetu hoti dosamohasampayuttopi. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

9. Parikkamanasuttavaṇṇanā

175. Navame **parikkamanam hotīti** parivajjanam hoti.

10. Cundasuttavaṇṇanā

176. Dasame **kammāraputtassāti** suvaṇṇakāraputtassa. **Kassa no tvanti** kassa nu tvaṃ. **Pacchābhūmakāti** pacchābhūmivāsikā. **Kamaṇḍalukāti** kamaṇḍaludhārino. **Sevālamālikāti** sevālamālā viya dhārenti. Sevālapaṭṭanivāsītātipi vuttameva. **Udakorohakāti** sāyatatiyakam¹ udakorohanānuyogamanuyuttā. **Āmaseyyāsīti** hatthena parimajjeyyāsi.

11. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

177. Ekādasame **upakappatūti** pāpuṇātu. **Ṭhāneti** okāse. **No aṭṭhāneti** no anokāse. **Nerayikānam āhāro** nāma tattha nibbattanakammameva. Teneva hi te tattha yāpentī. **Tiracchānayanikānam** pana tiṇapaṇṇādivasena āhāro veditabbo, **manussānam** odanakummāsādivasena **devānam** sudhābhojanādivasena, **pettivesayikānam** kheḷasiṅghāṇikādivasena. **Yaṃ vā panassa ito anuppavecchantīti** yaṃ tassa mittādayo ito dadantā anupavesenti. Pettivesayikā eva hi paradattūpajjivino hontī, na aññesam parehi

1. Sāyapātiyaka (Sī, Syā)

dinnaṃ upakappati. **Dāyakopi anipphaloti** yaṃ sandhāya taṃ dānaṃ dinnaṃ, tassa upakappatu vā mā vā, dāyakena pana na sakkā nipphalena bhavituṃ, dāyako tassa dānassa vipākaṃ labhatiyeva.

Aṭṭhānēpi bhavaṃ Gotamo parikappaṃ vadatīti anokāse uppannēpi tasmim̄ nātāke bhavaṃ Gotamo dānassa phalaṃ parikappetiyeva paññāpetiyevāti pucchati. Brahmaṇassa hi “evaṃ dinnassa dānassa phalaṃ dāyako na labhatī”ti laddhi. Athassa Bhagavā pañhaṃ paṭijānitvā “dāyako nāma yattha katthaci puññaphalūpajīviṭṭhāne nibbatto dānassa phalaṃ labhatiyevā”ti dassetuṃ **idha brāhmaṇāti-ādimāha. So tатtha lābhī hotīti** so tатtha hatthiyoniyam̄ nibbattopi maṅgalaḥatthiṭṭhānaṃ patvā lābhī hoti. Assādīsupi eseva nayo. Sādhuvaggo uttānatthoyevāti.

Jāṇussoṇivaggo dutiyo.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

(21) 1. Karajakāyavagga

211. Pañcamassa paṭhamādīni uttānatthāneva.

6. Saṁsappanīyasuttavaṇṇanā

216. Chaṭṭhe **saṁsappanīyapariyāyaṁ vo bhikkhave dhammapariyāyanti** saṁsappanassa kāraṇaṁ desanāsaṅkhātāṁ dhammadesanaṁ. **Saṁsappatīti** taṁ kammaṁ karonto āsappati parisappati vipphandati. **Jimhā gatīti** tena kammena yaṁ gatiṁ gamissati, sā jimhā hoti. **Jimhupapattīti** tassa yaṁ gatiṁ upapajjissati, sāpi jimhāva hoti. **Saṁsappajātikāti** saṁsappanasabhāvā. **Bhūtā bhūtassa upapatti hotīti** bhūtaṁ sabhāvato vijjamānakammā sattassa nibbatti hoti. **Phassā phusantīti** vipākaphassā phusanti.

7-8. Sañcetanikasuttadvayaṇṇanā

217-218. Sattame **sañcetanikānanti** cetetvā pakappetvā katānaṁ. **Upacitānanti** citānaṁ vaḍḍhitānaṁ. **Appaṭisaṁveditvāti** tesāṁ kammānaṁ vipākāṁ avediyitvā. **Byantībhāvanti** vigatantabhāvaṁ¹ tesāṁ kammānaṁ paricchedaparivaṭumatakāraṇaṁ². **Taṅca kho diṭṭheva dhammeti** taṅca kho vipākāṁ diṭṭhadhammavedanīyaṁ diṭṭheva dhamme. **Upapajjanti**³ upapajjavedanīyaṁ anantare attabhāve. **Apare vā pariyāyeti** aparapariyāyavedanīyaṁ pana saṁsārappavatte sati saḥassimepi attabhāveti⁴. Iminā idaṁ dasseti “saṁsārappavatte paṭiladdhavipākārahakamme⁵ na vijjati so jagatippadeso, yattha ṭhito mucceyya pāpakammā”ti. **Tividhāti** tippakārā. **Kāyakammantasandosabyāpattīti** kāyakammantasāṅkhātā⁶ vipatti. Iminā nayena sabbapadāni veditabbāni. Aṭṭhame **apaṇṇako maṇīti** samantato caturasso pāsako.

9. Karajakāyasuttavaṇṇanā

219. Navame **dukkhassāti** vipākadukkhassa, vaṭṭadukkhasseva vā. Imasmiṁ sutte maṇi-opammaṁ natthi. **Evam vigatābhijjhoti evanti** nipātamattaṁ. Yathā vā

1. Santibhāvaṁ (Ka)

3. Upapajjeti (Sī, Syā), upapajjāti (Ka)

5. Paṭiladdhavipākavārahakammaṁ (Ka)

2. Paricchedaparivaṭumakāraṇaṁ (Sī, Syā)

4. Saḥassime attabhāve vāti (Sī)

6. Kāyakammantassa dosasaṅkhātā (Syā)

mettaṃ bhāventā vigatābhijjhā bhavanti, evaṃ vigatābhijjho. Evamassa vigatābhijjhatādīhi nīvaraṇavikkhambhanam dassetvā idāni akusalanissaraṇāni kathento **mettāsahagatenāti**-ādimāha. **Appamāṇanti** appamāṇasattārammaṇatāya ciṅṇavasitāya vā appamāṇam. **Pamāṇakataṃ kammaṃ** nāma kāmāvacarakammaṃ. **Na taṃ tatrāvatiṭṭhāti** taṃ mahogho parittaṃ udakaṃ viya attano okāsaṃ gahetvā ṭhātuṃ na sakkoti, atha kho naṃ oghe parittaṃ udakaṃ viya idameva appamāṇam kammaṃ ajjhottharivā attano vipākaṃ nibbatteti. **Daharataggeti** daharakālato paṭṭhāya.

Nāyaṃ kāyo ādāyagamaniyoti imaṃ kāyaṃ gahetvā paralokaṃ gantuṃ nāma na sakkoti attho. **Cittantaroti** citta-kāraṇo, atha vā citteneva antariko. Ekasseva hi cuticittassa anantarā dutiye paṭisandhicitte devo nāma hoti, nerayiko nāma hoti, tiracchānagato nāma hoti. Purimanayepi cittena kāraṇabhūtena devo nerayiko vā hotīti attho. **Sabbaṃ taṃ idha vedanīyanti** diṭṭhadhammavedanīyakoṭṭhāsavasenetam vuttaṃ. **Na taṃ anugaṃ bhavissatīti** mettāya upapajjavedanīyabhāvassa upacchinnattā upapajjavedanīyavasena na anugataṃ bhavissati. Idam sotāpannasakadāgāmi-ariyapuggalānaṃ paccavekkhaṇam veditabbaṃ. **Anāgāmitāyāti** jhānānāgāmitāya. **Idhapaññassāti** imasmim sāsane paññā idhapaññā nāma, Sāsanacaritāya ariyapaññāya ṭhitassa¹ ariyasāvakaṃ assāti attho. **Uttarivimuttinti** arahattaṃ. Dasamaṃ uttānatthamevāti.

Karajakāyavaggo paṭhamo.

(22) 2. Sāmaññavaggavaṇṇanā

221. Dutiyassa paṭhamaṃ ādimkatvā sabbā peyyālatanti uttānatthāyevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya.

Dasakanipātassa samvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasakanipāta

1. Nissayavagga

1-6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā

1-6. Ekādasakanipātassa paṭhamādīni heṭṭhā vuttanayāneva. Kevalañhettha ādito pañcasu nibbidāvirāgaṃ dvidhā bhinditvā ekādasāṅgāni katāni. Chaṭṭhe sikkhāpaccakkhānaṃ adhikaṃ.

7-8. Paṭhamasaññāsuttādivaṇṇanā

7-8. Sattame **atthena atthoti** atthena saddhim attho. **Byañjanena byañjananti** byañjanena saddhim byañjanaṃ. **Samsandissatīti** sampavattissati. **Samessatīti** samānaṃ bhavissati. **Na viggayhissatīti** na virajjhissati¹. **Aggapadasminti** nibbāne. Atṭhame paccavekkhānā kathitā.

9. Saddhasuttavaṇṇanā

9. Navame **doṇiyā baddhoti** yavasassadoṇiyā samīpe baddho. **Antaram karitvāti** abbhantare katvā. **Jhāyatīti** cinteti. **Pajjhāyatīti** ito cito ca nānappakāraṃ jhāyati². **Nijjhāyatīti** nirantaravasena nibaddhaṃ jhāyati. **Pathavimpi nissāya jhāyatīti** samāpattiyāṃ sanikantikavasenetāṃ vuttaṃ. Samāpattiyāñhi sanikantikattā esa khaḷuṅko nāma kato. **Āpādisupi** eseva nayo.

Kathañca saddha³ ājānīyajhāyitaṃ hotīti kathaṃ kāraṇākāraṇaṃ jānantassa sindhavassa jhāyitaṃ hoti. **Yathā iṇanti-ādīsu iṇasadisaṃ** bandhanasadisaṃ dhanajānisadisam kalisaṅkhātamaḥaparādhasadisañca katvā attano abhimukhassa patodassa ajjhoharaṇasaṅkhātāṃ patanaṃ vipassatīti attho. **Neva pathavim nissāya jhāyatīti** samāpattisukhanikantiyā abhāvena

1. Na virajjhissati (Syā) 2. Nānappakārajjhānaṃ jhāyati (Syā) 3. Sandha (Sī, Syā)

pathavi-ārammaṇāya catukkapañcakajjhānasaññāya na jhāyati, nikantiyā abhāveneva so ājāniyo nāma hotīti. **Jhāyati ca panāti** nibbānārammaṇāya phalasaṃpattiyā jhāyati. **Pathaviyaṃ pathavisaññā vibhūtā hotīti** pathavārammaṇe uppannā catukkapañcakajjhānasaññā vibhūtā pākaṭā hoti. “Vibhūtā bhante rūpasaññā avibhūtā atthikasaññā”ti imasmiñhi sutte samatikkamassa atthitāya vibhūtātā vuttā, idha pana vipassanāvasena aniccadukkhānattato diṭṭhattā vibhūtā nāma jātā. **Āposaññā**disupi eseva nayo. Evamettha heṭṭhā viya saṃpattivaseṇa samatikkamaṃ avatvā vipassanācāravasena samatikkamo vutto. **Evam jhāyīti** evaṃ vipassanāpaṭipāṭiyā āgantvā uppāditāya phalasaṃpattiyā jhāyanto.

10. Moranivāpasuttavaṇṇanā

10. Dasame **accantaniṭṭho** antaṃ atītattā¹ accantasaṅkhātāṃ avināsadhammaṃ nibbānaṃ niṭṭhā assāti accantaniṭṭho. Iminā nayena sesapadāni veditabbāni. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārīnoti** ye janā tasmim gotte paṭisaranti “ahaṃ Gotamo ahaṃ Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyō seṭṭho. **Anumatā mayāti** mama Sabbaṇṇutaññāṇena saddhim samsandetvā desitā mayā anuññātā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Nissayavaggo paṭhamo.

2. Anussativagga

1-2. Mahānāmasuttadvayavaṇṇanā

11-12. Dutiyassa paṭhame **nānāvihārehi viharatanti** gihīnaṃ nibaddho eko vihāro nāma natthi, tasmā amhākaṃ anibaddhavihārena viharantānaṃ kena vihārena katarena nibaddhavihārena vihātabbanti pucchati. **Ārādhakoti** sampādako paripūrako. **Dhammasotasamāpanno**

1. Atikkantā (Sī, Ka)

Buddhānussatiṃ bhāvetīti dhammasotasamāpanno hutvā Buddhānussatiṃ bhāveti. Dutiye **gilānā vuṭṭhitoti** gilāno hutvā vuṭṭhito.

3. Nandiyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **kalyāṇamitteti** sumitte. Evamettha kalyāṇamittavasena saṃghānussati kathitā. **Kabaḷikārāhārabhakkhānanti** kāmāvacaradevānaṃ. **Asamayavimuttoti** asamayavimuttiyā vimutto khīṇāsavo.

4. Subhūtisuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ko nāmāyaṃ subhūti bhikkhūti** jānantopi Satthā kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ pucchati. **Sudattassa¹ upāsakassa puttoti** Anāthapiṇḍikaṃ sandhāyāha. Anāthapiṇḍikassa hi putto attano cūḷapitu santike pabbajito, atha naṃ Subhūtitthero ādāya Satthu santikaṃ agamāsi. **Saddhāpadānesūti** saddhānaṃ puggalānaṃ apadānesu lakkhaṇesu.

5. Mettasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **sukhaṃ supatīti** yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṃ supanti, evaṃ asupitvā sukhaṃ supati. Niddaṃ okkamantopi samāpattim samāpanno viya hoti. **Sukhaṃ paṭibujjhatīti** yathā aññe nitthunantā vijambhamānā samparivattantā dukkhaṃ paṭibujjhanti, evaṃ appaṭibujjhivā vikaṣamānaṃ viya padumaṃ sukhaṃ nibbikāro paṭibujjhati. **Na pāpakaṃ supinaṃ passatīti** supinaṃ passantopi bhaddakameva supinaṃ passati, cetiyaṃ vandanto viya pūjaṃ karonto viya ca dhammaṃ suṇanto viya ca hoti. Yathā panaññe attānaṃ corehi samparivāritaṃ viya vāḷehi upaddutaṃ viya papāte patantaṃ viya ca passanti, na evaṃ pāpakaṃ supinaṃ passati.

Manussānaṃ piyo hotīti ure āmukkamuttāhāro viya sīse piḷandhitamālā viya ca manussānaṃ piyo hoti manāpo. **Amanussānaṃ piyo hotīti** yatheva manussānaṃ, amanussānampi piyo hoti Visākhathero viya. Vatthu Visuddhimagge² mettākammaṭṭhānaniddese vitthāritameva. **Devatā rakkhantīti** puttamiva mātāpitaro devatā rakkhanti. **Nāssa**

1. Saddhassa (Sī, Syā)

2. Visuddhi 1. 305 piṭṭhe.

aggi vā visarṇ vā sattharṇ vā kamatīti mettāvihārissa kāye Uttarāya upāsikāya viya aggi vā, Saṃyuttabhāṇakacūlasivattherasseva visarṇ vā, Saṃkiccasāmaṇerasseva sattharṇ vā na kamati nappavisati, nāssa kāyaṃ vikopetīti vuttarṇ hoti. Dhenuvatthumpi cettha kathayanti. Ekā kira dhenu vacchakassa khīradhāraṃ muñcamānā aṭṭhāsi, eko luddako “taṃ vijjhissāmi”ti hatthena samparivattetvā dīghadaṇḍarṇ sattim muñci. Sā tassā sarīraṃ āhacca tālapaṇṇarṇ viya vaṭṭamānā gatā, neva upacārabalena na appanābalena, kevalarṇ vacchake balavahitacittatāya¹. Evarṇ mahānubhāvā mettā.

Tuvaṭṭarṇ cittaṃ samādhiyatīti mettāvihārino khippameva cittaṃ samādhiyati, natthi tassa dandhāyitattarṇ. **Mukhavāṇṇo vippasīdatīti** bandhanā pavuttatālapakkarṇ viya cassa vippasannaṇṇarṇ mukharṇ hoti. **Asammūḷho kālarṇ karotīti** mettāvihārino sammohamarāṇarṇ nāma natthi, asammūḷho pana niddarṇ okkamanto viya kālarṇ karoti. **Uttari appaṭivijjhantoti** mettāsamāpattito uttari arahattarṇ adhiganturṇ asakkonto ito cavitvā suttappabuddho viya brahmalokarṇ upapajjatīti.

6. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **dasamoti** jātigottavasena ceva sārappattakulagaṇanāya ca dasame ṭhāne gaṇīyati, tenassa dasamotveva nāmarṇ jātarṇ. **Aṭṭhakanāgaroti** Aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmeti** Kukkuṭasetṭhinā kārite ārāme.

Tena Bhagavatā -pa- sammadakkhātoti ettha ayaṃ saṅkhepattho—yo so Bhagavā samatiṃsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttararṇ sammāsambodhirṇ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesarṇ tesarṇ sattānarṇ āsayānusayarṇ jānatā, hatthatale ṭhapitarṇ āmalakarṇ viya sabbañeyyadhamme passatā, apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vā vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānarṇ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatāni

1. Balavapiyacittatāya (Ṭikā)

cāpi rūpāni ativissuddhena maṃsakkhunā vā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, arīnaṃ hatattā Arahatā, sammā sāmāṃ sabbadhammānaṃ Buddhattā Sammāsambuddhenāti evaṃ catuvesārajjavasena catūhi kāraṇehi thomitena atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

Abhisankhatanti kataṃ uppāditaṃ. **Abhisañceti** cetayitaṃ kappayitaṃ. **So tatha ṭhitoti** so tasmim̐ samathavipassanādhimme ṭhito. **Dhammarāgena dhammanandiyāti** padadvayenapi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbaṃ chandarāgaṃ pariyādiyitum̐ sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya Suddhāvāse nibbattati. Ayaṃ ācariyānaṃ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī paṇāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena suddhāvāse nibbattati”ti. So “suttaṃ āharāhi”ti vattabbo. Addhā aññaṃ apassanto idameva āharissati. Tato vattabbo “kimpanidaṃ suttaṃ nītatthaṃ, udāhu neyyatthaṃ”ti. Addhā “nītatthaṃ”ti vakkhati. Tato vattabbo—evaṃ sante anāgāmiphalaṭṭhikena samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṃ paṭiladdhaṃ bhavissati, mā “suttaṃ me laddhaṃ”ti yaṃ vā taṃ vā dīpehi. Paññaṃ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasam̐ paṭivijjhivā kathetum̐ vaṭṭati. Akusalena hi sagge, kusalena ca apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttaññetaṃ Bhagavatā—

“Na bhikkhave lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho bhikkhave lobhajena kammaṃ dosajena kammaṃ mohajena kammaṃ nirayo paññāyati, tiracchānayoṇi paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti¹—

1. Am̐ 2. 297 piṭṭhe.

evaṃ saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu. No ce sañjānāti, “gaccha pātova vihāraṃ pavisitvā yāguṃ pivā”ti uyyojetabbo.

Ayaṃ kho gahapati ekadhammo akkhātoti ekaṃ dhammaṃ pucchitena “ayampi ekadhammo akkhāto, ayampi ekadhammo akkhāto”ti evaṃ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma kato. Amatuppatti-atthena vā sabbepi ekadhammoti vattum vaṭṭati.

Nidhimukhaṃ gavesantoti nidhiṃ pariyesanto. **Sakidevāti** ekappayogeneva. Kathaṃ pana ekappayogeneva ekādasannaṃ nidhīnaṃ adhigamo hotīti? Idhekacco araññe jīvitavuttiṃ gavesamāno carati. Tameṇaṃ aññataro atthacarako disvā “kiṃ bho carasī”ti pucchati. So “jīvitavuttiṃ pariyesāmi”ti āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṃ pāsāṇaṃ pavaṭṭehī”ti āha. So taṃ pavaṭṭetvā uparūpariṭṭhitā vā kucchiyā kucchiṃ āhacca ṭhitā vā ekādasā kumbhiyo passati. Evaṃ ekappayogena ekādasannaṃ adhigamo hoti.

Ācariyadhaṇaṃ pariyesissantiti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṃ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antarantarā vā gehato nīharitvā dhaṇaṃ denti. Yesaṃ gehe natthi, te ñātisabhāgato pariyesanti. Yesaṃ tampi natthi, te sabhāgato pariyesanti. Tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Kiṃ panāhanti bāhirakā tāva aniyyānikepi sāsane sippamattadāyakassa dhaṇaṃ pariyesanti, ahaṃ pana evaṃvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṃ amatuppattiṭṭipadaṃ desentassa ācariyassa pūjaṃ kiṃ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati. **Paccekaṃ dussayugena acchādesī**ti ekamekassa bhikkhuno ekekaṃ dussayugaṃ adāsīti attho. Samudācāravacanaṃ panettha evarūpaṃ hoti, tasmā acchādesīti vuttaṃ. **Pañcasataṃ vihāranti** pañcasatagghaṇikaṃ paṇṇasālaṃ kāresīti attho.

7. Gopālasuttavaṇṇanā

17. Sattame tisso kathā ekanālikā caturassā nisinnavattikāti. Tattha Paḷiṃ vatvā ekekassa padassa atthakathanaṃ **ekanālikā**

nāma. Apaṇḍitagopālakam dassetvā, apaṇḍitabhikkhum dassetvā, paṇḍitagopālakam dassetvā, paṇḍitabhikkhum dassetvāti catukkam bandhitvā kathanam **caturassā** nāma. Apaṇḍitagopālakam dassetvā pariyoṣānagamanam, apaṇḍitabhikkhum dassetvā pariyoṣānagamanam, paṇḍitagopālakam dassetvā pariyoṣānagamanam paṇḍitabhikkhum dassetvā pariyoṣānagamananti ayam **nisinnavattikā** nāma. Ayam idha sabbācariyanam āciṇṇā.

Ekādasahi bhikkhave aṅgehīti ekādasahi aguṇakoṭṭhāsehi. **Gogaṇanti** gomaṇḍalam. **Pariharitunti** pariggahetvā vicaritum. **Phāṭim kātunti** vaḍḍhim āpādetum. **Idhāti** imasmim loke. **Na rūpaññū hotīti** gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpam na jānāti. Gaṇanato na jānāti nāma attano gunnam satam vā sahasam vāti saṅkhyam na jānāti, so gāvīsu haṭṭāsu vā palātāsu vā gogaṇam gaṇetvā “ajja ettakā na dissanti”ti dve tīṇi gāmantarāni vā aṭṭavim vā vicaranto na pariyesati. Aññesam gāvīsu attano gogaṇam pavitṭhāsupi gogaṇam gaṇetvā “imā ettikā gāvo na amhākan”ti yaṭṭhiyā pothetvā na nīharati. Tassa naṭṭhā gāvīyo naṭṭhāva honti. Paragāvīyo gaṇetvā carati. Gosāmikā disvā “ayam ettakam kālam amhākam dhenū duhi”ti tajjetvā attano gāvīyo gaṇetvā gacchanti. Tassa gogaṇopi parihāyati, pañca gorasaparibhogatopi paribāhiro hoti. Vaṇṇato na jānāti nāma “ettikā gāvī setā, ettikā rattā, ettikā kāḷā, ettikā odātā, ettikā kabarā, ettikā nīlā”ti na jānāti. So gāvīsu haṭṭāsu vā palātāsu vā -pa- pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusaloti gāvīnam sarīre katam dhanusattisūlādibhedam lakkhaṇam na jānāti. So gāvīsu haṭṭāsu vā palātāsu vā “ajja asukalakkhaṇā asukalakkhaṇā ca gāvo na dissanti”ti -pa- pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikam hāretāti gunnam khāṇukaṇṭakādīhi pahaṭṭhānesu vaṇo hoti. Tattha nīlamakkhikā aṇḍakāni ṭhapenti, tesam āsāṭikāti nāmam. Tāni daṇḍakena apanetvā bhesajjam dātabbam hoti. Bālo gopālako tathā na karoti. Tena vuttam “na āsāṭikam

hāretā hoti”ti. Tassa gunnaṃ vaṇā vaḍḍhanti, gambhīrā honti, pāṇakā kucchiṃ pavisanti, gāvo gelaññābhībhūtā neva yāvadatthaṃ tiṇaṃ khādituṃ na pānīyaṃ pātuṃ sakkonti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati, goṇānaṃ javo hāyati, ubhayesampi jīvitantarāyo hoti. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na vaṇaṃ paṭicchādetā hotīti gunnaṃ vuttanayeneva sañjāto vaṇo¹ bhesajjaṃ datvā vākena vā cīrakena vā bandhitvā paṭicchādetabbo hoti. Bālagopālako taṃ na karoti. Athassa² gunnaṃ vaṇehi yūsā paggharanti, tā aññaamaññaṃ nighamsanti. Tena aññesampi vaṇā jāyanti. Evaṃ gāvo gelaññābhībhūtā neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ -pa- paribāhiro hoti.

Na dhūmaṃ kattā hotīti antovasse ḍaṃsamakasādīnaṃ ussannaḱāle gogaṇe vajaṃ pavitṭhe tattha tattha dhūmo kātabbo hoti. Apaṇḍitaḱopālako taṃ na karoti, gogaṇo sabbarattim ḍaṃsādīhi upadduto niddaṃ alabhitvā punadivase araññe tattha tattha rukkhamūlādīsu nipajjitvā niddāyati. Neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ -pa- paribāhiro hoti.

Na titthaṃ jānātīti titthampi samanti vā visamanti vā sagāhanti vā niggāhanti vā na jānāti. So atitthena gāviyo otāreti. Tāsaṃ visamatitthe pāsāṇādīni akkamantīnaṃ pādā bhijjanti. Sagāhaṃ gambhīraṃ titthaṃ otiṇṇe kumbhīlādayo gāvo gaṇhanti, “ajja ettikā gāvo naṭṭhā, ajja ettikā”ti vattabbaṃ āpajjanti. Evamassa go gaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na pītaṃ jānātīti pītampi apītampi na jānāti³. Gopālakena hi “imāya gāviyā pītaṃ, imāya na pītaṃ, imāya pānīyatitthe okāso laddho, imāya na laddho”ti evaṃ pītāpītaṃ jānitabbaṃ hoti. Ayaṃ pana divasabhāge araññe gogaṇaṃ rakkhitvā “pānīyaṃ pāyessāmi”ti nadiṃ vā taḱākaṃ vā ogāhetvā gacchati. Tattha mahā-usabhā ca anusabhā ca balavagāviyo ca⁴ dubbalāni ceva mahallakāni ca gorūpāni

1. Sañjāte vaṇe (Sī, Syā)

2. Avassaṃ (Sī), Ma-Ṭṭha 2. 161 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Pītaṃ na jānāti (Sī, Syā)

4. Mahāvasabhā ca (Sī)

siṅgehi vā phāsukāhi vā paharivā attano okāsaṃ katvā ūruppamāṇaṃ udakaṃ pavisitvā yathākāmaṃ pivanti. Avasesā okāsaṃ alabhamānā tīre ṭhatvā kalalamissakaṃ udakaṃ pivanti vā apītā eva vā honti. Atha so gopālako piṭṭhiyaṃ paharivā puna araṇṇaṃ paveseti. Tattha apītā gāvīyo pipāsāya sussamānā yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ na sakkonti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati, goṇānaṃ javo hāyati -pa- paribāhiro hoti.

Na vīthim jānāti “ayaṃ maggo samo khemo, ayaṃ visamo sāsaṅko sappaṭibhayo”ti na jānāti. So samaṃ khemaṃ maggaṃ vajjetvā gogaṇaṃ itaramaggaṃ paṭipādeti. Tattha gāvo sīhabyagghādīnaṃ gandhena coraparissayena ca abhibhūtā bhantamigasappaṭibhāgā gīvaṃ ukkhipitvā tiṭṭhanti, neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādanti, na pānīyaṃ pivanti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati -pa- paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti gopālakena hi gocarakusalena bhavitabbaṃ, pañcāhikacāro vā sattāhikacāro vā jānitabbo. Ekadisāya gogaṇaṃ cāretvā punadivase tattha na cāretabbo. Mahatā hi gogaṇena ciṅṇaṭṭhānaṃ bheritalaṃ viya suddhaṃ hoti nittiṇaṃ, udakampi āluliyati. Tasmā pañcame vā sattame vā divase puna tattha cāretuṃ vaṭṭati. Ettakena hi tiṇampi paṭivīruhati, udakampi pasīdati, ayaṃ pana imaṃ pañcāhikacāraṃ vā sattāhikacāraṃ vā na jānāti, divase divase rakkhitaṭṭhāneyeva rakkhati. Athassa gogaṇo haritatiṇaṃ na labhati, sukkhatiṇaṃ khādanto kalalamissakaṃ udakaṃ pivati. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati -pa- paribāhiro hoti.

Anavasesadohī ca hotīti paṇḍitagopālakena hi yāva vacchakassa maṃsalohitaṃ saṅṭhāti, tāva ekaṃ dve thane ṭhapetvā sāvasesadohinā bhavitabbaṃ. Ayaṃ vacchakassa kiñci anavasesetvā duhati. Khīrapako¹ vaccho khīrapipāsāya sussati, saṅṭhātuṃ asakkonto² kampamāno mātu purato patitvā kālaṃ karoti. Mātā puttakaṃ disvā “mayhaṃ puttako attano mātukhīraṃ pātuṃ na

1. Khīrūpako (Ka)

2. Na sakkoti (Syā)

labhati”ti puttāsokena neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādītum na pāṇīyaṃ pātum sakkoti, thanesu khīraṃ chijjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Gunnaṃ pitiṭṭhānaṃ karontīti **gopitaro**. Gāvo pariṇāyanti yathārucim gahetvā gacchantīti **gopariṇāyakā**. **Te na atirekapūjāyāti** paṇḍito gopālako evarūpe usabhe atirekapūjāya pūjeti, paṇītaṃ gobhattaṃ deti, gandhapañcaṅgulikehi maṇḍeti, mālaṃ piḷandheti, siṅgesu suvaṇṇarajatakosake ca dhāreti¹, rattim dīpaṃ jāletvā celavitānassa heṭṭhā sayāpeti. Ayaṃ pana tato ekasakkāraṃpi na karoti. Usabhā atirekapūjaṃ alabhamānā gogaṇaṃ na rakkhanti, pariṣsayāṃ na vārenti. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Idhāti imasmim sāsane. **Na rūpaññū hotīti** “cattāri mahābhūtāni catunnaṅca mahābhūtānaṃ upādāyarūpan”ti evaṃ vuttaṃ rūpaṃ dvihākārehi na jānāti gaṇanato vā samuṭṭhānato vā. **Gaṇanato na jānāti** nāma—“Cakkhāyatanaṃ sotāyatanaṃ ghāṇāyatanaṃ jivhā, kāya, rūpa, sadda, gandha, rasa, phoṭṭhabbāyatanaṃ, itthindriyaṃ purisindriyaṃ jīvitindriyaṃ kāyaviññatti vacīviññatti ākāsadhātu āpodhātu rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, rūpassa aniccatā, kabaḷikāro āhāro”ti evaṃ Pāḷiyā² āgatā pañcaviṣati rūpakoṭṭhāsāti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako gaṇanato gunnaṃ rūpaṃ na jānāti, tathūpamo ayaṃ bhikkhu. So gaṇanato rūpaṃ ajānanto rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ vavatthapetvā rūpārūpaṃ pariggahetvā paccayaṃ sallakkhetvā lakkhaṇaṃ āropetvā kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpetum na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ imasmim sāsane sīlasamādhivipassanāmaggaḥalanibbānehi na vaḍḍhati. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evamevāyaṃ asekhena sīlakkhandhena asekhena samādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanakkhandhenāti pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

1. Ṭhāpeti (Si, Syā)

2. Abhi 1. 172 piṭṭhe Sappaṭighadukaniddese.

Samuṭṭhānato na jānāti nāma—“Ettakaṃ rūpaṃ ekasamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ dvisamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ tisamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ catusamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ nakutoci samuṭṭhātī”ti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako vaṇṇato gunnaṃ rūpaṃ na jānāti, tathūpamo ayaṃ bhikkhu. So samuṭṭhānato rūpaṃ ajānanto rūpaṃ pariggahetvā -pa- paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusalo hotīti “kammalakkhaṇo bālo, kammalakkhaṇo paṇḍito”ti evaṃ vuttaṃ kusalākusalakammaṃ paṇḍitabālalakkhaṇanti na jānāti. So evaṃ ajānanto bāle vajjetvā paṇḍite na sevati. Bāle vajjetvā paṇḍite asevanto kappiyākappiyaṃ kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ garukalahukaṃ satekicchātekicchaṃ kāraṇākāraṇaṃ na jānāti. Taṃ ajānanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ imasmiṃ sāsane yathāvuttehi sīlādīhi na vaḍḍhati. So gopālako viya ca pañcahi gorasehi, pañcahi dhammakhandhehi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikam hāretā hotīti “uppannaṃ kāmavitakkaṃ”ti evaṃ vutte kāmavitakkādayo na vinodeti. So imaṃ akusalavitakkaṃ āsāṭikam ahāretvā vitakkavasiko hutvā vicaranto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa -pa- paribāhiro hoti.

Na vaṇaṃ paṭicchādetā hotīti “cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hotī”ti-ādinā nayena sabbārammaṇesu nimittaṃ gaṇhanto yathā so gopālako vaṇaṃ na paṭicchādeti, evaṃ saṃvaraṃ na sampādeti. So vivaṭadvāro vicaranto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na dhūmaṃ kattā hotīti so gopālako dhūmaṃ viya dhammadesanādhūmaṃ na karoti, dhammakathaṃ vā sarabhaññaṃ vā upanisinnakakathaṃ vā anumodanaṃ vā na karoti, tato naṃ manussā “bahussuto guṇavā”ti na jānanti. Te guṇāguṇaṃ ajānantā catūhi paccayehi saṅgahaṃ na karonti. So paccayehi kilamamāno Buddhavacanaṃ sajjhāyaṃ kātuṃ vattapaṭivattaṃ pūretuṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na titthaṃ jānātiti titthabhūte bahussutabhikkhū na upasaṅkamati. Anupasaṅkamanto “idaṃ bhante byañjanaṃ kathaṃ ropetabbaṃ, imassa bhāsitaṃ ko attho, imasmim̐ ṭhāne Pāḷi kiṃ vadati, imasmim̐ ṭhāne attho kiṃ dīpeti”ti evaṃ na paripucchati na paripaṇhāti, na jānāpeti attho. Tassa te evaṃ aparipucchitā avivaṭaṇṇeva na vivaranti, bhājetvā na dassenti, anuttānīkattaṇṇa na uttānīm karonti, apākaṭaṃ na pākaṭaṃ karonti.

Anekavihitesu ca kaṅkhāṭhānīyesu dhammesūti anekavidhāsu kaṅkhāsu ekakaṅkhampi na paṭivinodenti. Kaṅkhāyeva hi kaṅkhāṭhānīyā dhammā nāma. Tattha ekaṃ kaṅkhampi na nīharanti attho. So evaṃ bahussutatitthaṃ anupasaṅkamitvā sakaṅkho kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. Yathā vā so gopālako titthaṃ na jānāti, evaṃ ayampi bhikkhu dhammatitthaṃ na jānāti. Ajānanto avisaye paṇhaṃ pucchati, ābhidhammikaṃ upasaṅkamitvā kappiyākappiyaṃ pucchati, vinayadharaṃ upasaṅkamitvā rūpārūpaparicchedaṃ pucchati. Te avisaye puṭṭhā kathetuṃ na sakkoti. So attanā sakaṅkho kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na pītaṃ jānātiti yathā so gopālako pītāpītaṃ na jānāti, evaṃ dhammūpasaṅhitā pāmojjaṃ na jānāti na labhati. Savanamayaṃ puñṇakiriya vatthuṃ nissāya ānisaṃsaṃ na vindati, dhammassavanaggaṃ gantvā sakkaccaṃ na suṇāti, nisinno niddāyati, kathaṃ katheti, aññavihitako hoti. So sakkaccaṃ dhammaṃ assuṇanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na vīthim̐ jānātiti so gopālako maggāmaggaṃ viya “ayaṃ lokiyo, ayaṃ lokuttaro”ti ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Ajānanto lokiyamagge abhinivisitvā lokuttaraṃ nibbattetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotiti so gopālako pañcāhikasattāhikacāre viya cattāro satipaṭṭhāne “ime lokiyā, ime lokuttarā”ti yathābhūtaṃ nappajānāti. Ajānanto sukhamaṭṭhānesu attano ñāṇaṃ carāpetvā lokiyasatipaṭṭhāne abhinivisitvā lokuttaraṃ nibbattetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Anavasesadohī hotīti paṭiggahaṇe mattaṃ ajānanto anavasesaṃ duhati. Niddesavāre panassa **abhihaṭṭhum pavārentīti** abhiharitvā pavārenti. Ettha dve abhihārā vācābhihāro ca paccayābhihāro ca. **Vācābhihāro** nāma manussā bhikkhussa santikaṃ gantvā “vadeyyātha bhante yenattho”ti pavārenti. **Paccayābhihāro** nāma vatthādīni vā sappinavanītapahāṇitādīni vā gahetvā bhikkhussa santikaṃ gantvā “gaṇhatha bhante yāvatakena attho”ti vadanti. **Tatra bhikkhu mattaṃ na jānāti**ti bhikkhu tesu paccayesu pamāṇaṃ na jānāti. “Dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo”ti iminā nayena pamāṇayuttakaṃ aggahetvā yaṃ āharanti, taṃ sabbaṃ gaṇhātīti attho. Manussā vippaṭisārino na puna abhiharitvā pavārenti. So paccayehi kilamanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Te na atirekapūjāya pūjetā hotīti so gopālako mahā-usabhe viya there bhikkhū imāya āvi ceva raho ca mettākāyakkammādikāya atirekapūjāya na pūjeti. Tato therā “ime amhesu garucittikāraṃ na karontī”ti navake bhikkhū dvīhi saṅgahehi na saṅgaṇhanti, neva dhammasaṅgahena saṅgaṇhanti na āmisasaṅgahena, cīvarena vā pattena vā pattapariyāpannena vā vasanaṭṭhānena vā kilamantepi nappaṭijagganti, Pāḷim vā Aṭṭhakathaṃ vā dhammakathābandhaṃ vā guḷhaganthaṃ vā na sikkhāpentī. Navakā therānaṃ santikā sabbaso ime dve saṅgahe alabhamānā imasmim sāsane patiṭṭhātuṃ na sakkonti. Yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ sīlādīhi na vaḍḍhanti. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi, evaṃ pañcahi dhammakhandhehi paribāhirā hontī. Sukkapakkho kaṇhapakkhe vuttavipallāsavasena yojetvā veditabbo.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Ekādasakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvata ca—

Āyācito sumatinā therena **Bhadantajotipālena**,
Kañcipurādīsu mayā pubbe saddhim vasantena.

Varatambapaṇḍīpe Mahāvihāramhi vasanakālepi,
Pākam gate¹ viya dume valañjamānamhi saddhamme.

Pāram piṭakattayasāgarassa gantvā t̥hitena sumatinā,
Parisuddhājīvenābhiyācito jīvakenāpi.

Dhammakathāya nipuṇaparamanikāyassaṭṭhakatham āraddho²,
Yamaham cirakālaṭṭhitimicchanto Sāsanavarassa.

Sā hi Mahā-aṭṭhakathāya sāramādāya niṭṭhitā esā,
Catunavutiparimāṇāya Pāliya bhāṇavārehi.

Sabbāgamasamvaṇṇanamanoratho pūrito ca me yasmā,
Etāya **Manorathapūraṇī**ti nāmaṃ tato assā.

Ekūnaṣaṭṭhimatto Visuddhimaggopi bhāṇavārehi,
Atthapakāsanatthāya āgamaṃ kato yasmā.

Tasmā tena sahāyaṃ gāthāgaṇanāyena Aṭṭhakathā,
Tihādhiyadiyaḍḍhasatam viññeyyā bhāṇavārānam.

Tihādhiyadiyaḍḍhasatappamāṇamiti bhāṇavārato esā,
Samayaṃ pakāsayantī Mahāvihārādhivāsīnam.

Mūlaṭṭhakathāsāram ādāya mayā imaṃ karontena,
Yaṃ puññamupacitaṃ tena hotu loko sadā sukhitoti³.

1. Vātahate (Syā)

2. Dhammakathānayanipuṇehi dhammakathikehi aparimāṇehi.

Parigīlitaparimajjitassa samāyacitrassa. Aṭṭhakatham Aṅguttaramahānikāyassa
kātumāraddho. (Syā), dhammakathāya nipuṇehi paramanikāyassa
kātumāraddho (Ka)

3. Tena sabbaloko sukhī hotūti (Sī), hotu tena sabbo sukhī lokoti (Syā)

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena
 sīlācārajjavamaddavādiguṇasa-mudayasamuditena
 sakasamayasaamayantaragahanajjhogāhanasamatthena
 paññāveyyattiyasamannāgatena tipītakapariyattippabhede sāṭṭhakathe Satthu
 sāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena
 karaṇasampattijanitasukhavinigatama-dhurōdāravacanalāvaṇṇayuttana
 yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre
 chaḷabhiññādippabhedaguṇappaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme
 suppaṭiṭṭhitabuddhīnaṃ therānaṃ Theravaṃsappadīpānaṃ
 Mahāvihāravāsīnaṃ Vaṃsālānkārabhūtena suvipulavisuddhabuddhinā
Buddhaghosoti garūhi gahitanāmadheyena therena katā ayaṃ
Manorathapūraṇī nāma Aṅguttaranikāyaṭṭhakathā—

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanītharaṇesinaṃ.

Dassenti kulaputtānaṃ, nayaṃ cittavisuddhiyā.

Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino.

Lokamhi lokajēṭṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Manorathapūraṇī nāma

Aṅguttaranikāyaṭṭhakathā sabbākārena niṭṭhitā.

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Saṃvaṇṇitapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akatakammehi	36		Akhettaññunā	126
Akatapātarāso	171		Agāravo	3
Akaraṇīyā	156		Agocare	129, 254
Akaraṇīyā	281		Aggaṃ	4, 61
Akasiralābhī	254		Aggaññāni	232
Akāpurisasevito	8		Aggapadasmim	343
Akāruṅiko	324		Aggamakkhāyati	120, 290
Akālaññū	195		Aggarasaparititto	70
Akālena vadati	311		Aggaḷaṃ	306
Akiñcano	337		Aggaḷaṃ ākoṭeti	260
Akiriyaṽdo	200		Aggāya parenti	287
Akutobhayā	28		Aggissa ādānaṃ	166
Akuppaṃ	40		Aggī	165
Akuppadhammopi	43		Agge virajjati	304, 305
Akuppā	116		Aghato	278
Akusalasāṅkhātā	261		Aṅgaṇaṃ	316
Akusalūpasāṃhitā	62		Aṅgāraḱāsūpamā	35, 224
Akkosakaparibhāsako	79, 326		Aṅgīrasaṃ	71
Akkositabbo paribhāsi-			Aṅgīrasaṃ passa	71
tabbo	237		Aṅgulipatodakehi	254
Akkhaṇavedhī	279		Aṅgena	131
Akkhato	122		Aṅgehi	87, 215
Akkhamo hoti rūpānaṃ	38		Acakkhussaṃ	78
Akkhitto	48		Acittīkatvā	53, 267
Akhaṇḁāni	94		Acirapakkantassa	327
			Acirapakkante	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Acirapakkantesu	118	Ajjhottharati	35
Accantaniṭṭho	175, 344	Ajjhomaddati	216
Accantapariyosāno	175	Ajjhomucchito	25
Accantabrahmacārī	175	Ajjhosānaṃ	274
Accantayogakkhemī	175	Añjalikammaṃ	
Accayo	264	sāmīcikkammaṃ	237
Accaruci	112	Aññaṃ gharaṃ	97
Accāyatā	124	Aññaṃ byākaroti	40
Accāraddhaṃ	124	Aññaṃ byākaronti	118
Accāsanne kammaṃ karoti	253	Aññataraṃ manomayaṃ	24
Accuggato	180	Aññataraṃ manomayaṃ	
Accharaṃ vādesi	233	kāyaṃ	58
Acchiddena appaṭimaṃsena	311	Aññataro	134
Acchodakā	58	Aññatra upalāpanāya	156
Ajito	336	Aññatra mithubhedā	156
Ajeṭṭhamaraṇaṃ	240	Aññadatthu	60
Ajjavaṃ	76	Aññātukāmo	58
Ajjavena	76	Aññabyākaraṇāni	40
Ajjhattaṃ	33	Aññena	104
Ajjhattaṃ arūpasaññī	244-5	Aññenaññaṃ paṭicarati	197
Ajjhattaṃ itthindriyaṃ	168	Aññesaṃ hīnānaṃ	70
Ajjhattaṃ rūpasaññī	243	Añño me ākappo	313
Ajjhattaṃ vā	107	Aṭṭiyeyya	263
Ajjhattaṃ saṃkhittaṃ	162	Aṭṭhakanāgaro	346
Ajjhattarato	250	Aṭṭhako	66
Ajjhāruhā	26	Aṭṭha pahārādā	220
Ajjhāvasati	34	Aṭṭhāne	324, 338
Ajjhesanti	241	Aṭṭhānepi bhavaṃ gotamo	339
Ajjhogāḷho	180	Aṭṭhikaṅkalūpamā	35
		Aṭṭhitāyeva	121
		Aḍḍhavādaṃ vadeyya	300

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aḍḍho	48, 145	Attagutto	3
Aṇuṃthūlaṃ	113	Attacatuṭṭho	18
Aṇḍakosamhā	206	Attatthaṃ	189
Aṇḍabhūtāya	203	Attatthampi	67
Atammayo	141	Attadantaṃ	111
Ataramāno	306	Attabhāvapaṭilābho	41
Atikālena	39	Attamano homi	109
Atikkamma	240	Attavipattiṃ	196
Atikkamma rūpe	288	Attasambhavaṃ	250
Atidivā	39	Attā	313
Atināmeti	32	Attānaṃ	166
Atinipātaṃ	139	Attānaṃ paribhoti	54
Atipāteyya	281	Attānudiṭṭhi	142
Atimaññate	177	Attānupekkhī	44
Atimānaṃ	139	Atthaṃ gahetvāna	178
Atimīḷhajo	66	Atthaṃ riñcati	140
Atirekapūjāya	352	Atthakusalo	60
Atirekapūjāya pūjetā	355	Atthaṅgamāya	101, 279
Atirekāya	64	Atthacariyāya	223
Atilīnaṃ	124	Atthaññū	47
Ativattati	168	Atthapaṭisaṃvedino	8
Ativijja passanti	117	Atthapaṭisaṃbhidāppatto	38
Ativelāṃ	82	Atthapubbāparakusalo	60
Atisitvā	336	Atthavaśaṃ	69
Atisithilā	124	Atthavinicchayaññū	24
Atītatto	224	Atthavedaṃ	88
Atulaṃ	249	Atthasaṃhitena	59
Atekiccho	46, 134	Atthasaṃhitena vadati	312
Atohaṃ	166	Atthassa pattimhadayassa santiṃ	301

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthassa patti	301	Adhikaraṇasamathā	190
Atthā pacurā	53	Adhikaraṇasamudayaṃ	310
Atthābhisamayā	23	Adhikaraṇiko	325
Atthāya	231	Adhigaccheyya	70
Atthikassa	261	Adhigaṇhanti	231, 273
Atthi nāma	58	Adhigaṇhāti	16
Atthi vipariṇāmo	304	Adhigato	315
Atthupaparikkhāya	126	Adhigamāya	101
Atthūpararikkhitā hoti	223	Adhigamma	283
Atthe cintetuṃ	49	Adhicittaṃ	102
Atthena attho	343	Adhiccasaṃuppannaṃ	141
Attheva aññathattaṃ	304	Adhiṭṭhāti	102, 230
Athenī	20	Adhipaññādhamma-	
Adaṇḍena	176	vipassanāya	260, 316
Adassanaṃ gato	281	Adhimattaṃ	136, 231
Adassanapariyosānā	120	Adhimatto	99
Adinnaṃ	262	Adhimānaṃ	139
Addasaṃ vā assosiṃ vā	108	Adhimānasacco	325
Addasu	29	Adhimāniko	325
Addhānakkhama	12	Adhimānena	40
Addhuvā	179	Adhimuccati	77
Advayaṃ	300	Adhimuccitā	50
Adhammacariyā	142	Adhimucceyya	109
Adhammacariyā visamacariyā	313	Adhimutto hoti	124
Adhikaraṇaṃ	274, 310	Adhivāseti	258
Adhikaraṇaṃ ādiyati	52	Adhivuttipadānaṃ	299
Adhikaraṇakāraṅko	79	Adhisīle	162, 310
Adhikaraṇanirodhaṃ	310	Adhisīlesu	83
Adhikaraṇanirodhagāmininṃ		Adhīyamāno	66
paṭipadaṃ	310	Adhuttī	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Adho	300	Anayabyasanaṃ	57, 155, 325
Anaggahitacitto	53	Anariyaṃ	104
Anacchariyaṃ	59	Anariyavohārā	246
Anaññāte aññātamānī	54	Anavajjāni	113
Anaṭīto	28	Anavaññattikāmo	145, 195
Anattato	278	Anavatthacārikam	52, 81
Anattasaññā saṅghāti	258	Anavatthitā	141
Anattānupassī	150	Anavayo	49
Anatthaṃ	140	Anavasesaṃ ādiyati	253
Anatthampi	178	Anavasesadohī ca	
Anatthasaṃhitam	104	hoti	351, 355
Anatthāya	254	Anāgamanadiṭṭhiko deti	53, 267
Anadhigataṃ	79	Anāgāmitāya	341
Anadhigatassa	252	Anāgāmī hoti	168
Anadhivāsato	128	Anāghātaṃ	311
Ananuyuttassa	186	Anādiyitvā	216
Ananuyoge	167	Anādeyyavācā-	
Ananulomikena	39, 81	saṃvattaniko	232
Ananusayā	75	Anānākathiko	195
Anantarā	61	Anāmantacāre	82
Anantarā āsavānaṃ khayō	61	Anāyāsā	179
Anabbhakkhātukāmā	212	Anāyussa	46
Anabhāvaṃkatā	200	Anāvattidhammaṃ	275
Anabhāvaṃ gameti	130	Anāsane	129
Anabhibhūto	60	Anāsevito	283
Anabhiratiṃ	310	Anāḷiko	115
Anabhirato	28	Anikkhattadhuro	2, 139
Anabhihimsamāno	277	Aniccatō	224, 278
Anayaṃ	325	Aniccapaṭisaṃvedī	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aniccapaññaṃ	272	Anuddayatamaṃ paṭicca	55
Aniccapañña	32, 106	Anuddhamseti	35
Aniccapaññi	148	Anudhammacārino	248
Aniccā	179, 312	Anunayasamyojanaṃ	146
Aniccānupassī	148, 175	Anupakkuṭṭho	48
Anicce dukkhasañña	32, 106	Anupaṭṭhitāya satiyā	35
Aniccucchādanaparimadda- nabhedanavidhamṣana- dhammassa	266	Anupariyagā	193
Animittācetovimutti	96	Anupariyāyapatham	331
Anirākatajjhāno	321	Anupariyāyapatho	182
Anivatti	29	Anupahacca	53, 55
Anissaravikappī	45	Anupahacca talaṃ	172
Anītisampadā hoti	230	Anupādānarato	173
Anukampaṃ upādāya	18, 33, 317	Anupādāparinibbānaṃ	172, 305
Anukampakena	33	Anupādāya	116
Anukampanti	21, 29	Anupādāya ye ratā	337
Anukampikā	97	Anupādā vimuccanti	100
Anukkamaṃ	20	Anupādā vimokkho	305
Anuggahitaṃ	24	Anupādisesaṃ	264
Anuggaho	311	Anupādisesā	173
Anucarantipi naṃ	115	Anupubbaninno	218
Anujīvino	29	Anupubbanirodhā	276
Anuṭṭhānamalā gharā	216	Anupubbavihārā	276
Anuṭṭhitā	95, 247	Anupubbasikkhā	220
Anuṭṭhitāya	193	Anupubbim kathaṃ	213
Anutappā	97	Anupubbim kathaṃ kathessāmi	55
Anuttaraṃ	47	Anupubbena	63
Anuttaraṃ sammāsambodhiṃ	74, 168	Anuppattasadattho	117
Anuttariyāni	87	Anuppadānena	24
		Anuppaveccheyya	10
		Anubandhitabbaṃ	241

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Anubyañjanaso	190	Anelakaṁ	121
Anubhūtapubbato	71	Anojavantāṁ	82
Anumajjitvā	174	Anotatto	218
Anumatā mayā	344	Anodarikattaṁ	41
Anumoditvā	156	Anodhiṁ karitvā	141
Anuyuñjati ajjhattaṁ ceto- samathaṁ	33	Antaggāhikāya	43
Anuyutto	78, 96	Antamaso pattapariyāpanna- mattampi	90
Anuyogāya	77	Antaraṁ karitvā	343
Anurakkhissati	109	Antarato jātaṁ	178
Anulomikāni	173	Antaradhāpeyya	132
Anuvicca	299	Antarahitā	134
Anuviccakāraṁ	212	Antarā	161
Anuvicca viññū sabrahmacārī	314	Antarā ca velaṁ antarā ca agyāgāraṁ	337
Anuviloketvā	318	Antarāparinibbāyī	149, 172
Anusandati	167	Ante nisīdāpeti	84
Anusandhipubbāpare	60	Antonimuggaposīni	10
Anusayā	28	Andhakārābhinivesā	120
Anusāsani	33	Andhakāre nikkhitto	68
Anusāsikā	97	Andhatamaṁ	178
Anussatiṭṭhānāni	101	Annabhāranesādānaṁ	41
Anussukā	179	Anvaḍḍhamāsaṁ	237
Anekadhātum	296	Anvadeva	334
Anekadhātupaṭivedhāya	104	Apakassanti	310
Anekapariyāyena	208	Apagabbho	202
Anekavassagaṇiko	266	Apace brahmacārayo	232
Anekavihitam	137	Apaññattaṁ paññāpenti	152
Anekavihitesu ca	354	Apaññattiko	330
Anekasataṁ khattiyaparisaṁ	246	Apaññātakena	44
Anekasataṁ brāhmaṇaparisaṁ	247		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Apaññāto	44	Apāsādike	80
Apaṇṇakaṃ vā sotāpanno	312	Api	186
Apaṇṇako maṇi	340	Apicchassa	226
Apattassa	252	Api panujjamānena	261
Apadaṃ vadhitvā	281	Apubbaṃ acarimaṃ	149
Apanato	280	Apeyyampi	57
Apanenti	35	Appakasirena	281
Apaneyyeso	197	Appakicco	41
Apayimsuyeva	281	Appaṭikūle	52
Aparappaccayā	97	Appaṭinissajja	262
Aparappaccayo	215	Appaṭibhāno	25
Aparāmaṭṭhāni	94	Appaṭivānacitto	21
Apariggahā	273	Appaṭivāni	99
Aparitassāya	183, 227	Appaṭividdhaṃ hoti	114
Aparipakkavedanīyam	265	Appaṭivibhattā	222
Aparipūrakārī	64	Appaṭivibhattabhogī	90
Apariyonaddhena	103	Appaṭisaṃveditvā	340
Aparihānadhammo	134	Appaṭisaraṇo	54
Apare vā pariyāye	340	Appaṭisevato	128
Apalokitā vā	211	Appaṭṭho	41
Apaviddhaṃ	267	Appatissā	76
Apaviddhaṃ deti	53	Appatisso	3
Apaviyūhitvā	57	Appattassa	36
Apasammajjanti	197	Appabhassa	45
Apasādentī	117	Appamatto	190
Apānubhā	29	Appamāṇaṃ	8, 193, 300, 341
Apāyakusalo	139	Appamāṇā	251
Apāyamukhāni	240	Appamāṇāni	244
Apāyasampannaṃ	229	Appamāṇena	101, 263
Apārā pārāṃ gamanāya	287	Appamāṇo samādhi	277

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Appamādagāravatā	105	Abyāpajjo	334
Appamāde pamoditā	105	Abhabbo	3
Appavedanīyaṁ	265	Abhavo	319
Appasaddavinītā	330	Abhāvanīyo	83
Appasannānaṁ	309	Abhikkantataro	114, 324
Appasādaṁ pavedeyyuraṁ	254	Abhikkantavaṇṇā	99
Appaharantassa paharati	253	Abhikkantā	221
Appātaṅko	27	Abhikkantāya rattiyā	99
Appābādho	27	Abhikkamanti	126
Appāyukasamvattaniko	232	Abhikkhuke āvāse	237
Appāhāro	41	Abhijānāti	175
Appicchakathā	39, 257	Abhijānātha	301
Appiccho	222	Abhijāyati	127
Appiyapasaṁsī	195	Abhiññātā	208
Appossukko	249	Abhiññātehi	322
Abalāya	26	Abhiññāya	190, 301
Abbudo nirayo	329	Abhiññāvosaṇapāramippatto	4
Abbuhi	24	Abhiññā sacchikiriyāya	299
Abbūḷhesiko	31	Abhiṇhaṁ	313
Abbokiṇṇaṁ	149	Abhiṇhaṁ sannipātā	151, 156
Abbhantarānaṁ ratiyā	182	Abhindī kavacamiva	250
Abbhantarāni	154	Abhido addharattaṁ	134
Abbhāgate	19	Abhidhammakathaṁ	37, 131
Abyākatavatthūsu	172	Abhidhamme abhivinaye	291
Abyāpajjhaṁ	124	Abhidhammo	291
Abyāpajjhaṁ sukhaṁ lokam	108	Abhinato	280
Abyāpajjhaṁ hitaṁ cittaṁ	63	Abhinandimsu	301
Abyāpajjhādhimutto	125	Abhinanditvā	156
Abyāpajjhārāmo	139	Abhiniveso	121
Abyāpajjhena	101, 263	Abhinisīdati	35

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Abhippasanno	104	Amama	273
Abhibhāyatanāni	243	Amissīkataṃ	125, 275
Abhibhuyya	196, 244, 299	Ambapiṇḍiyā	120
Abhibhū	60	Ammakā ammakasaññā	114
Abhibhosmi	29	Ayaṃ'sa loko āraddho	234
Abhiyanteva	281	Ayo	6
Abhiyātukāmo	155	Arakkhitāya vācāya	35
Abhiramanti	218	Arakkhitena cittena	35
Abhiramissāmi	36	Arakkhiteneva kāyena	35
Abhirūpā	34	Araññavanapattḥāni	332
Abhivādanam paccuṭṭhānam	237	Araññasmim	22
Abhivinayo	291	Aratiratisaho	322
Abhisankhataṃ	347	Arasarūpo bhavam gotamo	199
Abhisancetayitam	347	Arahaggataṃ	83
Abhisandeti	9	Ariyakantāni silāni	17
Abhisandenti	287	Ariyakantehi	63
Abhisallekhikā	257	Ariyadhammam samādāya	63
Abhihaṭṭhum pavārenti	355	Ariyasīlo	307
Abhūtabbhakkhāna-		Ariyassa	9
samvattaniko	232	Ariyā	95
Abhedanamukhāni	266	Ariyāya	2, 27, 323
Amaṅkubhūto	20	Ariyāyatane	141
Amatagāminam	105	Ariyāya paññāya	258
Amataddaso	142	Ariyāvāsā	291
Amatapariyosānā	167	Ariyūpavādī	
Amatāya dhātuyā	278	sabrahmacārīnam	326
Amatogadhā	30, 98, 167,	Ariye ñāye	307
	266, 316	Ariyena	142
Amanāpasaddasamvattaniko	232	Ariyo	8
Amanāpānam	50	Ariyo ca tuṅhibhāvo	260
Amanussānam piyo hoti	345	Alam	44, 121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Alaṃ kātum	19, 291	Avidvā	283
Alaṃpañño	3	Avipassakassa	28
Alaṃ pamādāya	3	Avippaṭisārattḥāni	287
Alaṃ vacanāya	3, 312	Avippaṭisārānisamsāni	287
Alaṃ saṃvidhātum	19, 291	Avippaṭisāro upadahātabbo	59
Alaṃsākaccho	30	Avimuttam	126
Alaṃsājīvo	31	Avimuttam vā cittam	109
Alaṅkārūpavicārā	119	Avivaṭam	119
Alabbhanīyāni	24	Avivādāya	95
Alamariyañāṇadassana-		Avisārado	79
visesam	26, 139	Avihimsā	112
Alamariyañāṇadassana-		Avītagandham	71
viseso	314-5	Avītarāgo	122
Alameva	17	Avekkhati	
Alasā	177	vipariṇāmadhamme	196
Alābhāya	254	Aveccappasannā	317
Avakassanti	310	Aveccappasādena	106
Avajānāti	50	Avedanīyam	265
Avasesam ādāya pakkamanti	65	Averena	101, 263
Avassaji	250	Asamvaro	142
Avāpuraṇam ādāya	263	Asamvutehi indriyehi	35
Avijjaṇḍakosam padāletvā	204	Asamsaggakathā	40
Avijjā	136, 206, 207	Asamhīro	190, 310
Avijjāgatāya pajāya	203	Asakkaccam deti	53, 266
Avijjānivuto	225	Asakkaccakārī	138
Avijjā paramam malam	216	Asaṅkhāraparinibbāyī	149, 173
Aviññātaṅca vijānāti	118	Asajjhāyamalā	216
Aviññātāresu	224	Asaññasattā	165
Avitakkena cittam na		Asati-amanasikāro	56
pakkhandati	283	Asatthena	176

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Asaddhamme paṭiṭṭhāpeti	39	Asurindo	217
Asantuṭṭhibahulo	139	Asekhiyā	335
Asanthavavissāsī	44	Asekkena	289
Asandiddham	217	Asecanakam	70
Asapattibhinivesā	120	Asoṇḍi	20
Asabhāgavuttiko	6	Asmi	96
Asammuṭṭhā	205	Asmimānasamugghātāya	104, 258
Asammūḷho kālaṃ karoti	346	Asmīti mānasamugghāto	96
Asammohaṅca cetaso	126	Assako	115
Asammoho	125	Assadammasārathi	11
Asallīnaṃ	205	Assaddhamme	84
Asahatthā deti	267	Assaddhiyaṃ	137
Asātaccakārī	138	Assaddho	3
Asātānaṃ	50	Assamedhaṃ	193
Asādhāraṇena	141	Assavāya	48
Asāhasena	177	Assāsarato	113
Asicammaṃ	35	Assasitvā vā passasāmi	99
Asitabyābhaṅgiṃ	2	Assādadiṭṭhi	142
Asitassa	20	Assādamaddasā	301
Asilokabhayaṃ	261	Assārohā	182
Asisūnūpamā	35	Assāsappattā	97
Asihatthena	27	Assutañceva	118
Asuko	222	Asse ubbejetā	215
Asucinā	84	Assosi kho	170
Asucī	195	Ahaṅkārā	141
Asubhanimittānuyogaṃ	12	Ahaṅkāramamaṅkāra-	
Asubhā	142	mānāpagataṃ	167
Asubhā bhāvetabbā rāgassa		Ahimsakā atītaṃse	122
pahānāya	257	Ahitāya dukkhāya	107

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Ahu	179	Āṇaṇyamuttamaṁ	116
Ahuvattha	33	Ātappāya	77
Aho vata	98	Ātittheyyaṁ	171
[Ā]		Ādānapaṭinissagge	337
Ākaṅkheyya ce	321	Ādānādhippāyā	120
Ākappasampanno	30, 83	Ādānādhippāyo	49
Ākappena	217	Ādāyagamaniyo	341
Ākāsadhātuyā	17	Ādibrahmacariyako	196
Ākāsasamena	101	Ādibrahmacariyikāya	195
Ākiṅcaṅṅābhini vesā	120	Ādiyā	22
Ākiṅṇamanussaṁ	64	Ādīnavamaddasā	301
Ākoṭehi	306	Ādīnavo	214
Āgataphalo	88	Ādeyyamukho	50
Āgatāgamā	119	Ādhānaggāhī	107
Āgataṁ pañhaṁ	30	Ādhipaccaṁ	168
Āgantā itthattaṁ	168	Ānāpānassati	258
Āgamanadiṭṭhiko	53	Ānisaṁsā	193
Āgamehi tāva	259	Āneṅjappattaṁ	125, 275
Āgamma	102	Āpadāsu	24
Āghātapāṭivinayā	56	Āpādessāmi	155
Āghātavatthūni	276	Āpāyikā	46
Ācamayitvā	108	Āpāyiko	134, 310
Ācariyadhanaṁ	66	Ābādhaṭo	278
Ācariyadhanaṁ pariyesissanti	348	Ābādhāya	277
Ācikkhissanti	248	Ābādhiko	57
Ājaṅṅaratho	11	Ābādho	283
Ājīvako	85	Ābhassarā	164
Ājīvikābhayaṁ	261	Ābhāya phusaṭaṁ hoti	184
		Ābhicetasikānaṁ	63

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Ābhidosikaṃ	132	Ārañṇakena	36
Ābhisamācārikaṃ	137	Ārañṇako	307
Ābhisamācārikaṃ dhammaṃ	6	Āraddhavīriyassa	226
Ābhisallekhikā	39	Āraddhavīriyā	123
Āmaseyyāsi	338	Āraddhavīriyo	2, 116
Āmāvasesaṃ pāceti	78	Ārabhati ca vippaṭṭisārī ca	51
Āmisantaro	46, 55	Ārabbha	196
Āyaṃ	239	Ārambhaja	51
Āyakusalo	139	Ārambhaje āsave	51
Āyatakena	78	Ārambhadhātu	108
Āyatakeneva		Ārambhavatthūni	252
aññāpaṭivedho	221	Ārādhako	344
Āyatanuppādaṃ	126	Ārādhayī	96
Āyatane	21, 138	Ārādheyya	302
Āyatim̄ anuppādadhammā	200	Ārodanā	84
Āyatim̄ saṃvarāya	264	Ārohapariṇāhena	289
Āyatim̄ sukhavipāko	8	Ālasyc	167
Āyamukhaṃ	10	Āliṅgitvā	189
Āyasakyaṃ	178	Ālindaṃ	306
Āyasampannaṃ	229	Ālokabahulo	139
Āyasmā udāyī	110	Ālokasaññaṃ	102, 174
Āyuraṃ deti	21	Āloko	206
Āyusaṃvattanikā	23	Āvaraṇā	26
Āyusaṅkhāraṃ ossaji	249	Āvāsapaligedhi	84
Ārakkhasatino	45	Āvāsamaccharini	45
Ārakkhādhikaraṇaṃ	274	Āvikattā	27
Ārakkho	274	Āvikatvā	34
Ārocayāmi	189	Āvi ceva raho ca	43
Ārocenti	222	Āvilo	68
Ārañṇakassa	282	Āveni kammāni	310

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[I]	
Āsajja	262	Itthākappam	168
Āsajja dānaṃ deti	228	Itthālankāram	168
Āsanodakena	19	Itthikathā	319
Āsabham ṭhānam	4, 136, 294	Itthikuttam	168
Āsavaṭṭhāniyehi	224	Itthichandam	168
Āsavānaṃ khayam	277	Itthividham	168
Āsavānaṃ khayā	87	Itthissaram	168
Āsavānaṃ khayāya	6, 252, 316	Idam bhavānaṃ aggam	61
Āsavānaṃ khayam pāpuṇāti	278	Idamatthitam	65
Āsavā vighātapariḷāhā	127	Iddham	64
Āsātikam hāretā	349, 353	Idha 127, 131, 301, 349, 352	
Āside	27	Idha ce nam virādheti	224
Āsevitāya	193	Idha niṭṭhā	317
Āhāraṭṭhitikā	302	Idhapaññassa	341
Āhuto	166	Idha pana vo	312
Āhunam	165	Idha loke	288
Āhuneyyaggi	165	Idha vihāya	317
Āḷhakathālikā	121	Idhassu	16
[I]		Indriyaparopariyattam	296
Iccetaṃ samasamaṃ	64	Indriyānaṃ	141
Icchāpakato	40, 65	Indriyānañca samataṃ	
Icchāvinaye	150	paṭivijjha	124
Ijjhati	299	Indriyāni	173
Iṭṭhā	135	Indriyāni okkhipi	234
Iṇam ādiyati	115	Indriyāni vippasīdimṣu	126
Iṇādānasmiṃ vadāmi	115	Iriyati	300
Iti paṭisañcikkhati	99	Iriyamānaṃ	111
Iti bhavābhavakathā	319	Iriyāpathasamasīsī	149
Ittarasaddho	51	Irīṇam	325
		Issatthena	66, 239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]		[U]	
Issariyapariyosānā	119	Uṭṭhānasampanno	312
Issukinī	46	Uṭṭhāyakānaṃ	177
Issukī	107	Uṇṇā	19
[U]		Uṇhā	128
Ukkāsivā	306	Utupariṇāmajā	317
Ukkujjeyya	254	Uttarakurukā	273
Ukkudhito	68	Uttari appaṭivijjhanto	346
Ukkhittapaligho	31	Uttari abhāvitāṃ	230
Uggatasarīrassa	166	Uttari ca vighātāṃ	302
Uggahetā	217	Uttarimanussadhammā	139
Uggā rājaputtā	182	Uttarimanussadhammo	314
Uggo	23	Uttarenābhimukhā	281
Uggo rājamahāmatto	145	Udakamaṇiko	11
Uggharantaṃ	264	Udakānuggatāni	10
Ugghātītā	27	Udakūpamā	148
Uccārapassāvakkammāya	109	Udakūpassaṭṭham	66
Uccāvacaṃ	104, 105	Udakorohakā	338
Uccāvacaṇi	38, 291	Udapatto	67
Uccāsaddamahāsaddā	12	Udayatthagāminiyā	2, 27
Ucchinnamūlā	199	Udarāvadehakaṃ	65, 78
Uccheccāmi	155	Udānaṃ udānesi	70, 249
Ucchedavādo	200	Udāyim	102
Ujubhūto	240	Udāyī	58, 277, 279, 283
Ujjagghati	35	Udumbarakhādīvā	239
Ujjubhūtesu	24	Udenaṃ cetiyaṃ	247
Ujjhattibalā	223	Uddasseti	171
Uñchena paggahena	27	Uddissakataṃ	215
Uṭṭhātā kammadheyyesu	240	Uddesaṃ uddisitvā	336
Uṭṭhānavīriyādhigatehi	22	Uddham	300
		Uddhamso to akaniṭṭhagāmi	149

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[U]	
Uddhaccāya saṃvattati	124	Upasantupasanto	131
Uddhaste aruṇe	221	Upasampadāya	2
Uddhambhāgiyāni	289	Upasampādetabbaṃ	85
Uddhumātakam	103	Upasamāya	104
Unnāmaninnāmi	229	Upahaccaparinibbāyī	149, 173
Upakaṇṇake	25, 215	Uppaṇḍeti	35
Upakappatu	338	Uppannuppannānaṃ	190
Upacitānaṃ	340	Uppalinī	10
Upaṭṭhahanti	35	Uplavissati	333
Upaṭṭhitassatissa	226	Upādānakkhayassa	126
Upaṭṭhitā	205	Upādānakkhayo	125
Upaṭṭhitā pāricariye	105	Upādāne	100
Upadhikkhayaṃ	193	Upādāya	18, 33
Upanāhī	107	Upāraddhāvajānanti	336
Upanidhāya	55	Upārambhacitto	54
Upanipajjeyya	189	Upāsakapatikuṭṭho	62
Upanisasampannaṃ	118	Upāsakena	62
Upanisīdanti		Upekkhaṃ	116
dhammassavanāya	266	Upekkhako	52
Upanisīdeyya	189	Upekkhako viharati	87
Upanīhātum	300	Upekkhāsetadantavā	112
Upaneti	230	Ubbaṭumaṃ rathaṃ karoti	216
Uparinemassa	275	Ubbāhikāya	310
Uparūpari caṅkamati	73	Ubbhijjitvā	10
Upalikkhanti	35	Ubbhidodako	10
Upavāyataṃ	166	Ubhato	48
Upavāsassa	299	Ubhatobhāgavimaṭṭhaṃ	304
Upasamharati	278	Ubhatobhāgavimutto	146, 284
Upasaṅkami	17, 145, 166, 167, 282	Ubhonte viditvāna	132

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]		[E]	
Ummattakasaṁvattaniko	232	Ekattaṁ	109
Ummādā cittakkhepā	65	Ekattasaññino	165
Ummujjati	148	Ekadvāraṁ	331
Ummūlamakāsi	121	Ekadhamme	302
Uyyojanakapaṭisaṁyuttaṁ	227	Ekadhammo akkhāto	348
Uyyodhikā nivatto hoti	305	Ekanālikā	348
Urattāḷim kandati	136	Ekantakāḷakehi	148
Ullapati	34	Ekantagato	104
Ussaṅkitaparisaṅkito	43	Ekantasukhappaṭisaṁvedī	312
Ussadakajāto	68	Ekamantaṁ aṭṭhāsi	217
Ussahati vāyamaṭi	35	Ekaraso	220
Ussahissāmi	36	Ekasāṭakā	126
Ussā	118	Ekāhamataṁ	103
Ussāraṇaṁ	34	Ekībhāvāya	95, 195, 325
Ussāho	99	Eko	190
Ussūrabhatte	82	Eko anto	132
Ussolhī	31, 99	Eko adāyako	16
Uḷārāya	69	Eko dāyako	16
Uḷārāya bhattabhogāya	267	Ekodi nipako sato	116
Uḷāresu kāmagaṇesu	267	Ekodibhāvādhigato	9
[Ū]		Eko paṇīto	114
Ūsaraṁ	229	Eko bahiddhā rūpāni	243
Ūhasati	34	Ekohaṁ jhāyaṁ	
[E]		sukhamanubodhiṁ	301
Ekam paṭisevati	258	Eko hīno	324
Ekakamhi tāva	259	Etadavoca	68, 243
Ekaṅgahīnā	115	Ettāvatā	133
Ekacce ca vinipātikā	163	Evamaṇatīto	103
		Evamaṁmahānubhāve	155
		Evamaṁmahiddhike	155

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[E]		[O]	
Evambhāvī	103	Obhaggobhaggam	282
Evam vigatābhijjho	340	Obhāsam	243
Evameva kho	57, 58, 203, 289	Omā	118
Eḷamūgo	45	Omānaṃ	139
[O]		Oramattakena	161
Okappeyyum	129	Orambhāgiyāni	289
Okassa	153	Oravitā	324
Okassa pasayha	171	Orimaṃ tīraṃ	336
Okā anokamāgamma	337	Ovaṭo vacanapatho	237
Okāro	214	Ovādakārī	22
Okāsapharaṇo	49	Ovādapaṭikarāya	48
Okāsādhigamo	101, 279	Ovādikā	97
Okkamānāya nibbānassa	227	Ovādūpasāṅkamaṇaṃ	237
Ogādhappattā	97	Osadhi	180
Ogāhaṃ otiṇṇassa	282	Osadhitiṇṇavanappatayo	180
Ogāhā uttiṇṇassa	282	Ohāya	2
Ojaṭṭhāyī	102	Ohitabhāro	117
Oṇoesim	222	Ohito	73
Ottappaṃ natthi	115	Oḷārikampi nimittaṃ	37
Ottappabalaṃ	1	Oḷigallaṃ	129
Odanakummāsūpacayassa	266	[Ka]	
Odātena vatthena	10	Kaṃsathāle	9
Odhastapatodo	11	Kaṃsūpadhāraṇāni	270
Odhunāti	120	Kaṅkhāṭṭhāniye dhammesu	354
Opakkamikā	317	Kaṅkhāṭṭhāniyesu	119
Opadhikaṃ	241	Kaccittha bhante	222
Oparaḷjaṃ	49	Kacci nu kho	313
Opasamiko	224	Kajaṅgalakā	304
Opātetī	45	Kajaṅgalāyaṃ	304
Opānabhūtaṃ	212		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kaṇṭakaṭṭhānaṃ	129	Kapālaṃ anatimaññaṃ	66
Kaṇṭako	322	Kappāvasesaṃ vā	247
Kaṭṭagāho	116	Kapimiddhapareto	72
Kaṭṭukānaṃ	50	Kappiyaṃ	231
Kaṇṇarogo	317	Kampeti sampakampeti	251
Kaṇṇasaṃdhovikaṃ	333	Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ	345
Kaṇṇasukkasappaṭibhāge	51	Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ	
Kaṇṇajakam	267	devānaṃ	58
Kataṃ pañhaṃ	31	Kamaṇḍalukā	338
Katakaraṇīyo	117	Kamaṇīyo	234
Katakusalā	20	Kammañña	124
Katassa vā paṭicayo	259	Kammantaṃ kāreti	52, 68
Katahattho	281	Kammantābhinivesā	119
Katāvakaṣā	20	Kammadāyado	28
Kantā	135	Kammadāyādo	314
Katūposano	281	Kammaṭṭisaraṇo	28, 314
Kathaṃ ime jhāyanti	117	Kammabandhu	28, 314
Kathaṃ kathaṃ nāma	113, 4	Kammayoni	28, 314
Kathaṃ paribhoti	54	Kammavipākajā	317
Kathaṃbhūtassa me	314	Kammasamādānānaṃ	136, 295
Kathaṃ hi nāma	108	Kammassako	28
Kathāpariyosānaṃ	170	Kammassakomhi	314
Kathāpābhataṃ	282	Kammānaṃ	108, 109
Katthaci	52	Kammāraputtassa	338
Katthī hoti vikatthi	325	Kammārāmatā	39
Kadariyo	173	Kammārāmā	160
Kappaṃ	247	Kammārāmo	96
Kappaṭṭhikaṃ	310	Kammāvaraṇatāya	140
Kappaṭṭho	134	Kammāsaṃ	94
		Karuṇedhimuttā	122

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kalalībhūto	68	Kāmalābhābhijappinaṃ	115
Kalaho	274	Kāmaṅvitakkaṃ nādhivāseti	129
Kalāyamattiyo	328	Kāmasahagatā	277
Kalinā tena	329	Kāmātveva	3
Kalyāṇakāmā	37	Kāmādhimuttānaṃ	52
Kalyāṇamittatā	137	Kāmānaṃ nissaraṇaṃ	75
Kalyāṇamitte	345	Kāmūpasañhitā	135
Kalyāṇamitto	290	Kāmūpasamhitā	62
Kalyāṇasampavaṅko	290	Kāme	77
Kalyāṇasahāyo	290	Kāmesu	2
Kalyāṇena manasā	29	Kāmehi nekkhammarataṃ	112
Kallaṃ vacanāya	275	Kāmoghavuṭṭhānaṃ	27
Kallacittaṃ	214	Kāyakammantasando-	
Kallitakusalo	100	sabyāpatti	340
Kavitā	37	Kāyaduccaritaṃ	299
Kasiṇāyatanāni	300	Kāyaduccarite	84
Kasirena samudāgacchanti	261	Kāyaduccaritena	1, 201
Kaḷopihattho	263	Kāyabalaṃ	294
Kva nānattaṃ gacchanti	265	Kāyasakkhī	147
Kā upanisā	257	Kāyasakkhi vutto bhagavatā	284
Kākacchamānā	98	Kāyasandosā	117
Kākapeyyo	11	Kāyupapanno	110
Kāmaguṇā	135	Kāye	78
Kāmapaccayā āsavā	75	Kāyo	8
Kāmabhogino	115	Kāyo passambhati	88
Kāmayamāno	135	Kāraṇapālī	68
Kāmarāgapariyuṭṭhitena	67	Kālaṃgati	27
Kāmarāgaparetena	67	Kālaṃ jānāti	184
Kāmarāgappahānāya	103	Kālaṅkatā	322
Kāmarāgarattāyaṃ	100	Kālaññū	47
		Kāladānāni	21

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kālamakāsi	329	Kimārammaṇā	265
Kālāgatā	53	Kimime jhāyanti	117
Kālāvakaṃ	293	Kimilāyanti	76
Kālena	53, 231	Kilanto	57
Kālena dinnam	21	Kilesāvaraṇatāya	140
Kālena dhammassavane	260	Kukkuṭacchāpakasseva	206
Kālena vakkhāmi	311	Kukkuṭacchāpakānam	203
Kālena vakkhāmi no akālena	59	Kukkuṭārāme	346
Kālo uddesassa	184	Kukkuṭiyā aṇḍāni	186
Kāveyya	37	Kuṭumbaṃ ajjhāvasati	67
Kāsikacandanam	131	Kuṭumalakajāto	184
Kimkaraṇiyāni	38, 291	Kuṭhārī	328
Kimkaraṇiyesu	39	Kuṇapena	218
Kimkārapaṭissāviniyo	19	Kunnadiyo	180
Kim nu kho	325	Kumbhaṭṭhānakathā	319
Kimnu tvaṃ gotami	236	Kumbhatthenakehi	238
Kimśaṇṇī	279	Kumāripaṇhesu	301
Kiccakaraṇiyāni	174	Kulakumāriyo	153
Kiccakaro	29	Kulaputtānam	260
Kiṅca tattha sambādho	283	Kulaputto	2, 196
Kiṅcanam	52	Kulamaccharinī	45
Kittāvata	118	Kulavaṃsa	229
Kinti mayam	62	Kulavaṃso	22
Kinti	154	Kulitthiyo	153
Kintime jhāyanti	117	Kusalaṅca dānam	229
Kinti svāssa vacanīyo	203	Kusalamūlam	134
Kibbisam pasavati	310	Kusalasīlo	307
Kimaṅgam pana na mayam	64	Kusalehi susamannāhatassa	234
Kimaṅṅatra	196	Kusinārāyam	311
		Kusītavatthūni	252

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Kha]	
Kusobbhā	180	Khantibalā	223
Kuhako	38	Khantiyā	76
Kūṭeyyāni	215, 325	Khantisoraccādhīppāyā	120
Kevaṭṭā maññe	12, 177	Khantī	77
Kevalaṁ bhikkhācariyāya	66	Khandhimāva mahādumo	21
Kevalakappaṁ	99	Khamatu ca me so	264
Kevalī	289	Khamo	290
Kokanadaṁ	71	Kharānaṁ	50
Kokāliko bhikkhu	326	Khāṇuṁ	129
Ko cāhaṁ bho	69	Khāyissati	227
Kotūhalamaṅgaliko	62	Khārakajāto	184
Kotūhalamaṅgalena	140	Khippanisanti	60, 241
Kodhano	107	Khilavinibandhā	289
Kodhapareto	178	Khīṇā jāti	118
Kodhamāno	115	Khīyanadhammaṁ	263
Kodhasammadasammatto	178	Khīrodakībhūtā	36
Korakajāto	184	Khīlaṭṭhāyī	216
Koleyyakā	178	Khuddarājāno	120, 290
Ko viseso	196	Khettakammantasāmanta-	
Kosajjāya	124	sabyohāre	29
Kosi tvaṁ āvuso	328	Khettūpame	24
Ko so	48	Khemaṁ	285
[Kha]		Khemappattā	100
Khajjamānaṁ	104	Khemappatto	285
Khaṇakicco	224	Khobhessāmi	57
Khaṇḍaphullaṁ	83	Khomasukhumānaṁ	271
Khaṇḍiccena	59	[Ga]	
Khattiyaparisā	246	Gaṅgāyamunā	218
Khantiṁ	122	Gacchaṁ	173

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Gaṇḍato	278	Gāmakkhettāni	41
Gaṇanato na jānāti	352	Gāmagāmaṇikassa	29
Gaṇārāmo	137	Gāmagāmaṇiko	98
Gatim	115	Gāmantaravihāriṃ	109
Gantumarahati	216	Gārayhaṃ	330
Gandhohanamattam	272	Giṇṇakāvasathe	98
Gamiyābhisankhāro	210	Gilānakānañca balābalaṃ	19
Gabbho	240	Gilānā vuṭṭhito	97, 252, 345
Gambhīraṃ atthapadaṃ	117, 260	Gihidhammā anapagato	20
Gambhīratthā	37	Gītaṃ	65
Gambhīranemā	181	Guyhamantā	43
Gambhīrasitaṃ	229	Guyhamassa āvikaroti	162
Gambhīrā	37	Gūthagataṃ	263
Gammaṃ	104	Gogaṇaṃ	349
Garuṃ karissanti	153	Gocarakusalo	
Garu	321	hoti	351, 354
Garukaraṇā	95	Gocarapasutassa	282
Garuṭṭhāniyaṃ	195	Gotrabhū	262, 290
Garutāya	325	Gopariṇāyakā	352
Garuttāya	195	Gopasu	132
Garudhammaṃ	237, 238	Gopitaro	352
Gahaṇāni	43	Gopītakaṃ pivitvā	57
Gahaṇiyā	27		
Gahaṇī	48	[Gha]	
Gahanupavicārā	120	Ghaṭikaṃ	333
Gahapataggi	165	Ghammapareto	57
Gahapati	165	Gharamesino	116
Gādhaṃ vindati	333	Ghoravisatā	83
Gāmakathā	319	Ghoraviso	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Ca]	
Cakkaṃ	47	Cālikāyaṃ	258
Cakkhundriyaṃ	127	Ciṅgulakaṃ	333
Cakkhunā cakkhuṃ	167	Cittaṃ upasaṃharati	278
Cakkhubhūto	336	Cittaṃ paṭivāpeti	278
Cakkhurogo	317	Cittaṃ pariyādiyanti	275
Cakkhuvīṇṇeyyā	135	Cittaṃ pasīdi	221
Caṅkamanti	306	Cittaṭṭhānasatāni	336
Caṅkamādhigato samādhī	12	Cittantaro	341
Caṇḍaṃ	129	Cittassa	6
Caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti	129	Cittassūpasame ratāṃ	111
Catukkuṇḍiko	57	Cittālaṅkāracittaparikkhāraṃ	168
Catuppādako	260	Cittālaṅkāracittaparikkhā-	
Catumahāpathe	11	ratthāṃ	228
Caturassā	349	Cittī katvā deti	53
Cattaṃ	24	Ciraṭṭhitiko	12
Cattāni	292	Cīrikasaddo	132
Candanikaṃ	129	Cuṇṇakajātāni	104
Candikāputto	275	Cuto ca saddhammā	241
Camayodhino	182	Cupasaṅkamitā	252
Caraṇā nāgassa tyāpare	112	Cumbaṭakakalahe	235
Carāmi	28	Cetanā	334
Calakā	182	Cetanāya karaṇīyaṃ	287
Cāgo puññaṃ		Cetayitvā	136
pavaḍḍhati	116, 240	Cetanāhaṃ	136
Cātuddisaṃ saṃghaṃ		Cetasā cittaṃ	275
uddissa	271	Cetasā cittaṃ suparicitaṃ	275
Cātuddiso	44	Cetasādhitaṃ	275
Cātumahābhūtikassa	266	Cetasā samphuṭṭhapubbā	118
Cāturanto	176	Cetayitā	330
Cārikaṃ pakkāmi	236	Cetasikaṃ	275
Cārittakilamatho	102	Cetaso līnattaṃ	162
Cālikāpabbate	258		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Cha]	
Cetasovinibandhā	77	Chiddāvachiddaṃ	264
Cetīsu	117, 225	Chindati	328
Cetokhilā	77	Chinnaparipantho	79
Cetokhilo	77	[Ja]	
Cetopariyāyaṃ	131	Jaṅgalānaṃ	290
Cetovasippatto	109	Jaṅgalānaṃ paṇānaṃ	120
Cetovimuttiṃ	51, 323	Jaṭilavāsikā	280
Cetovimutti	7	Jaṭilako	85
Cetovivaraṇasappāyā	39, 257	Janapadatthāvariyaṃ	176
Cetosamathaṃ	33, 39	Janavati	197
Cetosamathassa	97	Janetasmiṃ	344
Celakā	182	Jano	110
Codakena	59	Jappena	24
[Cha]		Jaraṃ anatīto	28
Chattimsati	329	Jarādhammaṃ mā jīri	24
Chandaṃ	139	Jarādhammomhi	28
Chandamūlakā	253	Javanasampanno	87, 273
Chandarāgo	274	Javena	76
Chandarāgavinibaddho	100	Javo	76
Chandasā	24	Jaḷo	45
Chando	99	Jātimaraṇasaṅkhaye	100
Chasu dhammesu	237	Jātimaraṇasambhave	100
Chavāya	100	Jātiyāvane	18
Chaḷaṅgasamannāgataṃ	107	Jātivādēna	48
Chaḷaṅgasamannāgato	292	Jānaṃ	115
Chaḷabhijātiyo	126	Jānaṃ jānāti	336
Chāyatthikā	21	Jānāmi passāmi	244
Chārikā paññāyati	180	Jānāmimaṃ dhammaṃ	300
Chiddaṃ	94	Jālakajāto	184

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ja]	
Jigīsato	63
Jiguccheyya	263
Jighacchādubbalyapareto	70
Jimhā gati	340
Jimhupapatti	340
Jimheyyāni	215, 325
Jiridanti	215
Jīvataṁ	30
Jīvitaparikkhārā	261
Jīvitaparikkhāresu	41
Jīvitasamasī	149
Jegucchi	201
Jegucchiyaṁyeva	266
Jeṭṭho ... seṭṭho	208
Jeṭṭho seṭṭho lokassa	205
Jevanikaṁ	182
Jotipālo ca govindo	122
[Jha]	
Jhānavimokkhasamādhī- samāpattīnaṁ	297
Jhānāni upasampajja	116
Jhāyati	343
Jhāyanti	117
Jhāyatha	33
Jhāyī	113, 117, 297
Jhāyī hete	279
Jhāyī samāpattikusalo	325

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ña]	
Ñatvā dhammaṁ nirūpadhiṁ	29
Ñāṇadassanaṁ	118, 243, 287
Ñāṇadassanappaṭilābhāya	103
Ñāṇena	142
Ñāti	322
Ñātikathā	318
Ñāteyyaṁ	299
Ñāto	39
Ñāyassa adhigamāya	101, 279
[Tha]	
Ṭhānañca ṭhānato	136, 295
Ṭhānaso paṭilabhāma	233
Ṭhānaso hetuso	136, 295
Ṭhānāni	24
Ṭhitāṁ	125
Ṭhitidhātu	108
Ṭhito vā nisinnaṁ	11
[Ta]	
Taṁ kiṁ maññati	123
Taṁ kutettha labbhā	276
Taṁ dānena saṅgaṇhāmi	223
Taṁninnāva	12
Takkarassa	44, 95
Taggha	25
Taṅka	79
Tajjaṁ tajjaṁ	135
Taṅcāyatanāṁ no paṭisaṁvedissati	279
Taṇhaṁ paṭicca	273

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Taṇhākkhayo	125
Taṇhāgatam	172
Taṇhāsaṅkhayavimutto	174
Taṇhā hi nam sabbati	132
Tatrāpatthi sambādho	283
Tatridam	126
Tatrūpapattiyā	230
Tatrūpāyāya	19, 239, 291
Tathāgatabalāni	4, 293
Tathāgatassa	4
Tathāgatassetam	
adhivacanam	293
Tathāgate niṭṭhaṅgato	142
Tathā tathānam kāyena	
phusitvā	284
pavedenti	62
Tadaṅganibbānam	284
Tadaṅgena	276
Tadantaram	99
Tadantaram ko jāneyya	115, 324
Tadanugāyanti	66
Tadanubhāsanti	66
Tadabhiññāsi bhagavā	301
Tadahūpasampannassa	237
Tanū samyojanā	193
Tapantamādiccamivantalikke	71
Tapassī	201
Tapusso	142
Tapo	78, 112
Tamāseveyyam	283

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tamo	206
Tasmā	1, 316
Tasito	57
Tasmimpi nibbindati	304
Tassa dāyādo	
bhavissāmi	28, 314
Tavakaṇṇiko	143
Taḷākassa paṭikacceva ālim	238
Tādino	20, 116
Tāni abhibhuyya	243
Tālāvatthukatā	199
Tāsam aññatarā	97
Tiṭṭhatetaṃ	280
Tiṇa	180
Tiṇakatṭhodakam	182
Tiṇapurisarūpako vā	279
Tiṇasanthārako	227
Tiṇukkūpamā	35
Tiṇodakadattiyā	49
Tiṇṇavicikiccho	215
Tiṇṇā	276
Tiṇṇo pāraṅgato	148
Tintiṇo	324
Tittham jānāti	350, 354
Titthakaro	121
Tidaṇḍam bhañjati	216
Tibbam	195
Tibbagāravo	105
Tibbacchando hoti	150
Tibbarāgo	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]	
Tibbānaṃ	50
Tiracchānakathaṃ	318
Tiriyaṃ	300
Tiriyā nāma tiṇajāti	73
Tirokuṭṭaṃ vā	
tiropākāraṃ vā	167
Tilamuggamāsāparaṇṇaṃ	183
Tilavāho	329
Tividhā	340
Tīradassiṃ sakuṇaṃ	121
Tīramevānudhāvati	336
Tīhamataṃ	103
Tucchā	312
Tuṇhī ahoṣi	331
Tuṇhībhāvaṃ	195
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	318
Tumo	42
Turū	328
Tulaṃ	249, 250
Tuvaṃ tuvaṃ vacanaṃ	274
Tuvaṇaṃ cittaṃ samādhiyati	346
Tejasā tejaṃ	319
Tejodhātu pakuppati	74
Tenupasaṅkamaṃ	15, 110
Teneva dhammarāgena	278
Terovassikāni	104
Tyāssu'me	66
Tvampi no	65

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Tha]	
Thanayaṃ	17
Thambhaṃ	139
Thalaṃ ussāreti	218
Thāmadhātu	108
Thāmaṃvā	2
Thullakumārikā	43
Thūṇūpanītāni	166
Thūlaṃ pasuṃ	215
Theyyasaṅkhātāṃ	262
Therā	98, 158
Therānukampitassa	291
Thero	39
[Da]	
Dakkhā	19
Dakkhiṇaṃ anuppadassati	22
Dakkhiṇaṃ patiṭṭhāpeti	107
Dakkhiṇā	63, 165
Dakkhiṇeṇābhimukhā	281
Dakkhiṇeyyaṃ gavesati	162
Dakkhiṇeyyaggi	165
Dakkho	9, 312
Daṭṭheyyaṃ	299
Daṇḍādānā	274
Datvā attamaṇo hoti	108
Dadaṃ cittaṃ pasādayaṃ	116
Dadaṃ cittaṃ pasādeti	108
Daddaraṃ	197
Dandhaṃ	99
Dandhavirāgī	136

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Damenti	166	Dālidhiyaṃ dukkhaṃ	115
Daratha	70	Dāsakaṇṭhā	182
Davatthā	67	Dāsīsamaṃ	178
Dasamo	346	Diṭṭhadhammanibbānaṃ	284
Daso	60	Diṭṭhadhammavedaniyaṃ	265
Dassanakāmatarā	97	Diṭṭhadhammasukhavihāraṃ	261
Dassanakāmā	306	Diṭṭhadhammasukhavihārānaṃ	63
Dassanasampanno	17	Diṭṭhadhammasukhavihārāya	102
Dassanānuttariyaṃ	87	Diṭṭhadhammābhiniḅbutā	100
Dassanāya	102	Diṭṭhadhammikānaṃ	
Dassanīyā	34	āsavānaṃ saṃvarāya	308
Dahati	230	Diṭṭhadhammikāpi	240
Daharatagge	341	Diṭṭhadhammo	215
Daḷhapākāratoraṇaṃ	331	Diṭṭhasampannaṃ	271
Daḷhadhammā	280	Diṭṭhādhiṭṭhānaṃ	332
Daḷhaparakkamo	2	Diṭṭhigatametaṃ	172
Daḷhuddhāpaṃ	331	Diṭṭhiṭṭhānappahāyinaṃ	122
Dānakathaṃ	213	Diṭṭhipaṭivedhe	151
Dānapati	20	Diṭṭhipariyuṭṭhānaṃ	332
Dānavatthūni	229	Diṭṭhippatto	147
Dānāni	232	Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṃ	323
Dānūpapattiyo	230	Diṭṭhiyāpi suppaṭividdhaṃ	324
Dāyaṃ	173	Diṭṭhisampadaṃ	140, 230
Dāyako	20	Diṭṭhisampannaṃ	122, 271
Dāyakopi anipphalo	339	Diṭṭhisamuggāto	332
Dāyajjaṃ	22	Diṭṭhisāmaññagato	95
Dāyamayaṃ	231	Diṭṭhena	237
Dāyādo	28	Diṭṭheva dhamme aññaṃ	
Dārukammiko	131	ārādheyya	58
Dālidhiyaṃ	115	Dinnaṇṭhaṃ katapubbaṃ	154

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Dibbe cattāro māse	184	Dubbalīkaraṇā	26
Divasaṁ atināmeti	32	Dubbharatāya	239
Divā saññaṁ adhiṭṭhāti	102	Dummaṅkuyaṁ ahu	179
Divā appākiṇṇaṁ	289	Dummaṅkūnaṁ puggalānaṁ	
Divā divassa	68, 211	niggahāya	308
Divāvihāraṁ nisīdi	259	Dummano	25
Divāsaññaṁ	174	Durabhisambhavāni	332
Diviyaṁ	229	Durāgatānaṁ	50
Disā ca me	28	Duruttavādinī	177
Dukkaraṁ karoti	162	Duruttānaṁ	50
Dukkaraṁ pavivekaṁ	332	Dussīlo	79, 323
Dukkhaṁ	275	Dussīlyaṁ aparisesaṁ	
Dukkhakkhayagāminiyā	2, 27	nirujjhati	323
Dukkhakkhayāya	95	Dūteyyaṁ	216
Dukkhato	278	Dūrepātī	279
Dukkhamāṁ khamati	162	Devaññataro	168
Dukkhavedanīyaṁ	265	Devatā rakkhanti	345
Dukkhasmā	167	Devatopasaṁhārato	71
Dukkhassa	340	Devadundubhiyo	249
Dukkhassantakaro	133, 302	Devalokāya bhāvaye	63
Dukkhānaṁ	50	Devasamo hoti	67
Dukkhānupassī	150	Devānaṁva	185
Dukkhe anattasaññā	32, 106	Devānaṁ saḥabyataṁ	168
Duccarite sucarite	84	Devo	10, 168
Dujjivho	83	Deseti	118
Dutiyo sūriyo	180	Desessāmi	9
Duddadaṁ	162	Doṇiyā baddho	343
Duppaññataṁ	137	Domanassaṁ	61, 276
Duppaṭṭinissaggi	107	Dovacassatā	99
Duppaṭṭivinodayā	55	Dovāriko	182
		Dosantaro	312
		Dosā	229

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]	
Dvayaṃdvayasamāpattim	167
Dvayena	195
Dvīhamataṃ	103
Dvejḅhaṃ	134
[Dha]	
Dhaṃsī	324
Dhajaggaṃ	34
Dhanāni	145
Dhanukaṃ	333
Dhanukalāpaṃ sannayhitvā	35
Dhanuggahā	182
Dhanuggaho	280
Dhanūni	29
Dhammaṃ pariyāpuṇāti	33
Dhammakāmo	291
Dhammakucchisamātapo	113
Dhammakusalo	60
Dhammagaru	105
Dhammagāravatā	105
Dhammacakkaṃ	47
Dhammacakkhuṃ	215
Dhammañcānuyitakkaye	63
Dhammaññū	47
Dhammatā esā	287
Dhammadassane niveseti	83
Dhammadesanāya vā	
dhammadesanaṃ	301
Dhammadharā	119, 248
Dhammanandiyā	278
Dhammanisantiyā	150
Dhammapaññattiyā	33

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]	
Dhammapaṭisambhidāppatto	38
Dhammapaṭisaṃvedino	8
Dhammapariyāyaṃ	168
Dhammapariyāyo paṭibhāsi	264
Dhammabhūto	336
Dhammamaccharinī	45
Dhammamaccharī	81
Dhammayogā	117
Dhammarāgena	
dhammanandiyā	347
Dhammaladdhehi	22
Dhammavedaṃ	88
Dhammasandosā	36
Dhammasākacchāya	260
Dhammasotaṃ samāpanno	89
Dhammasotasamāpanno	344
Dhammasoto	114
Dhammasoto nibbahati	324
Dhammassa cānudhammaṃ	
byākaronti	212
Dhammassa vaṇṇaṃ	209
Dhammā	323
Dhammā ca maṃ	28
Dhammānudhammappaṭi-	
pannā	248
Dhammānudhammappaṭi-	
panno	52, 184
Dhammānusārī	148
Dhammikañca ghipaṭissavaṃ	255
Dhammikā	90
Dhammikehi	22
Dhammiko dhammarājā	176
Dhammūpasañhitam	88
Dhamme dhammānuyattino	336

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammena	47	Nānattakathā	319
Dhammena abhivijjya	176	Nānattakāyā	
Dhammo	291	ekattasaññino	164
Dhātukkhobhato	71	Nānattasaññino	163
Dhātūsu	265	Nānādthātum	296
Dhāraṃ	10	Nānādthimuttikataṃ	296
Dhārayissāmi	36	Nānābhāvo vinābhāvo	314
Dhārā	220	Nānārattānaṃ	227
Dhāretā	217	Nānāvaṇṇā	73
Dhūmaṃ kattā	350, 353	Nānāvihārehi viharataṃ	344
Dhovanam	335	Nābhiyā uggantvā	73
[Na]		Nāliyasākam	23
Naṃ	135	Nhārudaddulaṃ	167
Nakhasā	317	Nikāmayamāno	67, 125
Nagaraparikkhārehi	181	Nikāmalābhī	40
Naṅgalamukhāni	26	Nikujjeyya	254
Nacchādeyya	24, 132	Nikkamadhātu	108
Nantakaṃ	56	Nikkhattāni	134
Nantakavāsī	263	Nikkhipitabbo	166
Nandimukhiyā	221	Nigaṇṭhasāvako	209
Navaṅgasamannāgato	266	Nigaṇṭho	85
Navaphalāni	21	Niggahetvā	56
Navasassāni	21	Niculavane	76, 109
Navā	98	Nicchātā	276
Naḷakapānaṃ	318	Nicchādeti	120
Nāgavane	222	Nijjaravatthūni	334
Nāgā	220	Nijjhattibalā	223
Nāccogāḷham	239	Nijjhāpetum	310
Nātiṅke	98	Nijjhāyati	343
Nāthakaraṇā	290	Niṭṭhaṃ gatā	317

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Niṭṭhitakammantapariyosānā	119	Nibbānāya	104, 190
Nidānaṃ	108	Nibbidā	287
Nidānasambhavo	135	Nibbidāya	190
Niddā	96	Nibbidāviraḅo	7, 118, 179
Niddārāmatā	39	Nibbindatha	266
Niddārāmo	160	Nibbiseyya	312
Niddasavatthūni	150	Nibbutā	276
Nidhimukhaṃ gavesanto	348	Nibbedhikapariyāyo	135
Nidhunāti	120	Nibbedhikāya	2, 27
Niddhantā	335	Nibbhogo bhavaṃ	200
Niddhamanīyā	335	Nimittaṃ	174
Nindiyaṃ	328	Nimittaṃ gaṇhāhi	124
Nipakkasatino	45	Nimittānusārī	96
Nipakā	105	Nimmaṃsalohitamakkhitaṃ	104
Nipakā patissatā	8	Niyatāyukā	273
Nipuṇo	30	Niyāmaṃ okkamituṃ	54
Nippapañcapade	96	Niyyānikā	95
Nippapañcārāmassa	227	Niraggaḷaṃ	194
Nippapañcārāmo	139	Niraggaḷo	31, 194
Nippariyāyena	283-4	Nirayagamanīyā	136
Nippesiko	38	Nirayavedanīyaṃ	136
Nibbattatelakaṃ	23	Nirāmagandhā	122
Nibbānaṃ	137, 284	Nirāmiṣaṃ sukhaṃ	116
Nibbānaṃ abhijāyati	127	Nirāmiṣo	8
Nibbānaṃ abhipassato	29	Nirāyattavuttino	241
Nibbānadhātuyā ūnattaṃ vā		Niruttikusalo	60
pūrattaṃ vā	221	Niruttiṭṭhisambhidāppatto	38
Nibbānapariyosānā	120, 316	Nirodhasaññā	106
Nibbānassa		Nirodhāya	104, 190
sacchikiriyāya	101, 279	Nirodhānupassimhi	175

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]		[Na]	
Nirodhetvā	276	Nekkhammaṃ kho pana	75
Nivātanivāto	131	Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato	29
Nivātavuttim	21	Nekkhammādhimutto	124
Nivāreti	45	Nekkhammābhirataṃ	224
Niviṭṭhapemo	104	Nekkhamme ānisaṃsaṃ	214
Niviṭṭhasaddho	104	Nekkhamme cittaṃ	
Niveseti	83	pakkhandati	282
Nisāmakajātiko	325	Negamaajānapadassa	49
Nisinnavattikā	349	Necayiko	324
Nisīdanam	247	Nemantaniko	131
Nissaṃsayam	209	Nemittā	74
Nissaraṇam	67, 102	Nemittiko	38
Nissaraṇamaddasa	301	Nerayikā	46
Nissando	12	Nerayikānaṃ āhāro	338
Nissayasampanno	258	Nerayiko	134, 310
Nissayo dātabbo	85	Paṃsukūlam	227
Nissāraṇīyā	74	Pakaraṇe	171
Nīlanidassanāni	244	Pakkamanti	120
Nīlanibhāsāni	245	Pakkamissati	121
Nīlavaṇṇā	70	Pakkāmi	235, 327
Nīlavaṇṇāni	244	Pakkhandati	74, 228
Nīlavatthā	70	Pakkhandanavossaggo	175
Nīlā	70	Pakkhandino	182
Nīlāni	244	Pakkhamānattaṃ	237
Nīlālaṅkāra	70	Pakkhāyanti	28
Nīvaraṇā	26	Pagabbho	140, 324
Nuṇṇāni	292	Pageva	67
Nupalimpati lokena	113	Pageva hīnasmim	304
Nekkhammaṃ	124	Paggharantaṃ	264
Nekkhammaṃ adhimuttassa	126	Pagghariṇī	10
		Paṅkā	100

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pacalāyamānaṃ	109
Pacalāyamāno	174
Pacalāyasi no	174
Pacuratthatāya	178
Pacurā	53
Paccamsena	19
Paccattaṃyeva parinibbāyati	176
Paccattaññeva	8
Paccantimaṃ	181, 331
Paccayābhīhāro nāma	355
Paccayiko	327
Paccaviduṃ	225
Paccavekkhaṇanimittaṃ	11
Paccavekkhitabbā	313
Paccāgacchanto	125
Paccāsāreyya	11
Paccuppannasukho	8
Paccekaṃ dussayugena	
acchādesi	348
Paccekaṭṭhāne	255
Paccekaḍḍhipaccaṃ	29
Pacceti	62
Paccorasmim	189
Paccorohaṇi	337
Pacchānipātiniyo	18
Pacchāpuresaññi	174
Pacchābhūmakā	338
Pacchā laṅghati, kubbaraṃ	
hanati	216
Pacchāliyaṃ khipanti	29
Pacchā vippaṭṭisārino	33

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pacchime kāle	315
Pajjotasseva	145
Pajjhāyati	343
Pajjhāyanti	117
Pajjhāyanto	25
Pañcaṅgavippahīno	292
Pañcaṅgasamannāgato	289
Pañcaṅgikassa	233
Pañca ṭhānāni ajjhācaritum	262
Pañca ñāṇāni	8
Pañcasataṃ vihāraṃ	348
Pañcindriyā mudū	122
Pañcime bhikkhave ādīnavā	
madhurāyaṃ	81
Paññattaṃ samucchindanti	152
Paññatte āsane	123, 221
Paññavato	226
Paññā	142
Paññā natthi	115
Paññāpetum	310
Paññābalaṃ	1
Paññābalādīni	261
Paññāya	195
Paññāya ca naṃ pajānāti	284
Paññāyatthaṃ vipassati	145
Paññāya samannāgato	2
Paññāvimuttiṃ	51, 323
Paññāvimutti	7
Paññāvimutto	146
Paññāsīlasamāhito	240

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pañhādhippāyena bhāsito	264	Paṭiviruddho	52
Paññuttarā	253, 265	Paṭivedayāmi	189
Paññūpavicārā	119	Paṭisaṅkharoti	83
Paṭākamaṃ parihareyyum	212	Paṭisaṅkhā	127
Paṭikūlasaññī	52	Paṭisaṅkhānabalā	223
Paṭikkamanti	126	Paṭisaṅkhā yoniso	128, 9
Paṭikkosimsu	301	Paṭisaṅcikkhati	99
Paṭiggaṇhatu	264	Paṭisantharissāmi	43
Paṭiggahitaṃ	102	Paṭisanthāragāravatā	105
Paṭicca	55	Paṭisanthāragāravo	106
Paṭiccakammaṃ	215	Paṭisallānaṃ	32, 33
Paṭidesitāni	64	Paṭisallānassa	184
Paṭinissaggānupassī	175	Paṭisallānā vuṭṭhito	98
Paṭinissaṭṭhāni	292	Paṭisallāne	150
Paṭipaṇāpetvā	109	Paṭisallāno	325
Paṭipadaṃ	172, 296	Paṭhamābhiniḃbattā	164
Paṭipūjessāma	19	Paṇḍitavatthūni	336
Paṭippasaddhiladdhena	138	Paṇḍito	48, 331
Paṭippasaddhaladdho	8, 9	Paṇḍito maññe	68
Paṭippasambhanti	188	Paṇidhāya	78
Paṭippasambhi	210	Paṇidhi	334
Paṭibaddhacitto	168	Paṇītaṃ	231, 278, 317
Paṭibalo	46, 49, 83	Paṇītataro	114, 324
Paṭibhanti	28	Paṇītā kāmā	3
Paṭibhānaṃ	21, 55	Paṇītena	138
Paṭibhānapaṭisambhidāppatto	38	Paṇīto	8
Paṭibhānena	316	Patarati	148
Paṭilīnaniṣabho	283	Patigatāya	99
Paṭivāpeti	278	Patigādhappattā	97
Paṭivinodetvā	51	Patitṭhāti	282

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Patitṭhitā	116
Patibbatā	178
Patihitāya	252
Pattakkhandhā	330
Pattakkhandho	25
Pattaggāhāpako	85
Pattapariyāpannam	45
Pattāḷhakam	333
Pathabyo	177
Pathaviṃ nissāya jhāyati	343
Pathaviyaṃ pathavisaññā vibhūtā	344
Pathaviḃhinivesā	119
Pathavīkasiṇasamāpatti- paramā	301
Pathavīsamena	263
Patthanā	334
Pattharivā	337
Pattheti	312
Padakkhiṇaggāhī	30
Padakkhiṇaggāhī anusāsanim	290
Padajātāni	120, 290
Padāleyya	100
Padumaṃ yathā	71
Padumanirayaṃ	329
Padhānakkhamo	12
Padhānatthikassa	259
Padhānāya	27, 77, 259
Padhāniyaṅgāni	26
Panuṇṇāni	292
Pantāni	332
Pannaddhajo	31

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pannapalāso	184
Pannabhāro	31
Papañcanirodhe	227
Papañcārāmassa	227
Papañco	96
Papātaṃ	129
Papāto viya khāyati	282
Pabbajalāyako	120
Pabbajitena	313
Pabbajjāya ceteti	185
Pabbateyya	189, 277
Pabbājenti	62
Pabbājeyyāma	121
Pabhaṅgu	6
Pabhassaram	6
Pabhajjimsu	328
Pamāṇakataṃ kammaṃ	341
Pamāṇikā	114, 324
Pamādam	137
Pamādāya	3
Pamādādhikaraṇam	79
Pamiṇanti	324
Paminanti	114
Pamuditassa	88
Pamodati	177
Payirupāsītā	325
Payirupāseyya	277
Param vāceti	118
Parakkamadhātu	108
Parakkameyya	24

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Parato	278	Parinibbānaṃ	284
Paratoghosapaccayā	330	Parinibbāniko	224
Parapaṭibaddhā me jīvikā	313	Parinibbāpenti	166
Parapuggalānaṃ	296	Parinibbāyissati	134
Parapurāya	322	Parinibbutā	337
Paramadanto	254	Parinibbuto	181, 254
Paramadiṭṭhadhamma- nibbānaṃ	305	Paripakkavedanīyaṃ	265
Paramāya	34	Paripaṇhāti	119, 195
Paramena assāseṇa	212	Paripātetvā	56
Paraloke	288	Paripucchati	119, 195
Parasattānaṃ	296	Paripucchāya	184
Parānupekkhī	44	Paripucchitā	253
Parikappaṃ vadati	339	Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro	48
Parikuppā	46	Paripūrakārini	97
Parikkamaṇaṃ hoti	338	Paripūreti	9
Parikhā	182	Paripūrenti	287
Parikkhīṇabhavasāmyojano	117	Parippharati	9
Pariggaho	274	Paripphosakaṃ paripphosakaṃ	9
Paricaranti	35	Paribbājako	85
Paricārenti	184	Paribhavaṃ	58
Pariccāgavossaggo	175	Paribhāsati	120
Paricitā	95, 247	Pariyādāya	27, 95, 196, 239
Paricitāya	193	Pariyādiyeyyātha	319
Parijānāti	175	Pariyāpajjati	253
Pariññaṃ	305	Pariyāpādentī	35
Pariññāya	28	Pariyāpuṇanti	54
Paritassati	44	Pariyāpuṇāti	33, 118
Parittaṃ	189	Pariyāpuṇitabbaṃ	37
Parittā	251	Pariyāyadassāvī	55
Parittāni	243	Pariyāyena	277, 283

Pādānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pariyāyo	199	Pavattāro	65
Pariyuṭṭhāya	2	Pavattitaṃ cakkam	47
Pariyeṭṭhim	136	Pavatteti	4
Pariyesanā	273	Pavāḷam	220
Pariyodātā	337	Pavivittassa	226, 241
Pariyodātēna	10	Pavivittassa viharato	227
Pariyonaddhāya	204	Pavivekam pītim	62
Parivajjeti	258	Pavivekakathā	40
Parisaṅkāya	237	Pavivekādhimutto	125
Parisañcitvā	110	Pavivekārāmo	139
Parisaññū	47	Paviveke	137
Parisandeti	9	Paviveko	124
Parisāsārajjabhayam	261	Pavuttaṃ	65
Parisāsu	294	Pavuttā bījasampadā	230
Parisuddhā	337	Paveṇiyā	24
Parisuddhena	10	Pasaṃsati	328
Pariseditāni	186	Pasaṃsiyam	330
Pariharitum	349	Pasaṃsiyo	22
Pariharissāmi	41	Pasaṃsiyo	30
Parihareyya	263	Pasatthappasattho	69
Parihānadhammo	134	Pasannānam	309
Parihānāya	39, 105	Pasayha	153
Parihāpessanti	154	Pasavati	122
Parosahassam	176	Passam passati	336
Palipatham	240	Passaddho kāyo asāradhho	205
Palujjanti	180	Passato upadhikkhayam	193
Palokato	278	Passatha no	189
Pavaḍḍhanti	51	Passambhati	8
Pavattamaṃsam	215	Passasukham	78
Pavattā	336		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pasādetuṁ	310	Pāpakena manasā	98
Pasīdati	74, 228, 282	Pāpake mitte	129
Pahātabbā	166	Pāpamittatā	99
Pahānasaññā	106	Pāpikā issā	299
Pahānāya	2	Pāpicchā	161
Pahānārāmo	139	Pāpiccho	107
Pahārādo	217	Pāpiccho icchāpakato	65
Pahitatto	190	Pāmokkhesu	52
Pahīnā	199	Pāmojjaṁ	8
Pahīnāni	292	Pāraṅgatā	276
Pahoti	336	Pāraṅgato	28
Paḷāsī	38, 107	Pāragāmino	336
Pākatassa	132	Pāramessanti	337
Pākāravivaraṁ	331	Pārājīkakathā vippakatā	309
Pākārasandhiṁ	331	Pārājiko	309
Pācīnavamsadāye	225	Pārāyanaṁ	170
Pāṭikaṅkhā	138	Pārāyane metteyyapañhe	132
Pāṭikaṅkhā no parihāni	151	Pārimaṁ tīraṁ	336
Pāṇaṁ	262	Pāsamsāni ṭhānāni	320
Pāṇaharānaṁ	50	Pāsāṇasakkharikaṁ	229
Pāṇātipāto	232	Pāsādikā	34
Pāṇānaṁ	290	Pāsādike	80
Pāṇinā udakaṁ sampaṭicchitvā	74	Pāsādiko	196
Pāturaheṣuṁ	71	Piṅgiyāniṁ brāhmaṇaṁ	68
Pāturahosi	123, 196	Piṭṭhito rathaṁ pavatteti	216
Pāto	71	Piṭṭhi me āgilāyati	318
Pādā nāgassa te duve	112	Piṭṭhisamdhovikaṁ	333
Pādehi ussakkivā	73	Piṇḍadāyikā	182
Pāpakammavinibbayo	115	Piṇḍiyālopabhojanaṁ	227

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pitāmahayugā	48	Puttassādam nikāmayamāno	67
Pittasamuṭṭhānā	317	Puthuttānam	178
Pināso	317	Puthupaccekasaccāni	292
Pipāsito	57	Puthubhūtam	249
Piyakaraṇā	95	Puthusamaṇabrāhmaṇānam	292
Piyagarahī	195	Punabbhavābhiniḍḍatti	202
Piyacakkhūhi	36	Pubbakāram karoti	162
Piyatāya	325	Pubbaṅgamā	334
Piyarūpā	135	Pubbanimittato	71
Piyavāḍiniyo	19	Pubbapetakathā	319
Piyasamudāhāro	291	Pubbapetānam	29, 231
Piyasātarūpaṃ	301	Pubbāpayamāno	110, 331
Piyānam	12	Pubbāparakusalo	60
Piyo cāssam	321	Pubbuṭṭhāyiniyo	18
Pivitvā	57	Pubbekatanamanussaram	22, 232
Pisācena	27	Pubbeva dānā sumano	107
Piheti	70	Purakkhatā	28
Piṇeti	22	Puratopissa	57
Pitam jānāti	350, 354	Purāṇam	24
Pīti	8	Purisagatiyo	172
Pīti jāyati	88	Purisapuggalaparopariyañāṇe	114
Puggalaparoparaññū	184	Purisamedham	194
Puggalapasāde	84	Purisādhippāyā	49
Pujjo hoti	30	Purisindriyañāṇāni	134
Puññam	171	Pūgagāmaṇikassa	29
Puññakiriyavattḥūni	231	Pūgagāmaṇiko	98
Puññatthassa jigīsato	63	Pūjessanti	153
Puññapekkhānam	240	Pūtimuttam	227
Puññabhāgiyam	135	Pūtīni	104
Puññamahī	171	Pūrattam	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pekkhetaṁ	310	Bajjha mīyanti	178
Pecca	17, 168	Balaṁ	21
Petā	322	Balataṁ	138
Pettaṇiko	98	Balavā	196
Pettaniko	29	Balasampanno	87
Peyyavajjena	223	Balādhiṭṭhānā	119
Pesalā	328	Balāni	224
Pesalānaṁ	308	Balipaṭiggāhikā devatā	29
Pokkharāṇiyaṁ obhāsetvā	99	Baliharaṇo	311
Pokkharāṇiyāyaṁ	99	Bahiddhā	107
Pothujjanikaṁ	104	Bahiddhā nāsenti	197
Ponobbhavikāya	158	Bahiddhā vikkhittaṁ	162
Ponobbhaviko	315	Bahiddhāsaṁyogaṁ	168
[Pha]		Bahidvārakoṭṭhake	236, 260
Pharusā	177	Bahukārā bhante	236
Pharusena vadati	311	Bahunā janena visabhāgo	282
Phalaṁ	230	Bahubhaṇḍo	81
Phalagaṇḍassa	188	Bahubhāṇisimī	80
Phassanirodho	132	Bahubhesajjo	81
Phassasamudayā	253, 265	Bahurajā	81
Phassā phusanti	340	Bahulikatā	95, 247
Phasso	132, 135	Bahulikatāya	193
Phatiṁ kātuṁ	349	Bahuvedanīyaṁ	265
Phātiseyyaṁ	229	Bahussutā	248
Phāsuvihārā	40	Bahussuto	238
Phāsuvihārāya	227	Bārāṇaseyyakaṁ	304
Phītaṁ	64, 249	Bāhābalaparcitehi	22
Phuṇamānassa	197	Bāhirakā	37
Phēṇuddehakaṁ	189	Bāhirakānaṁ	305
		Bāhirāni	154

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Bāhujaññaṃ	249
Bāhusaccaṃ	323
Bāhusaccenapi akataṃ hoti	114
Bāḷhagilāno	97
Bilaṃ olaggeyyuṃ	126
Biḷaṅgadutiyaṃ	267
Bijagāmā	180
Buddhaṃ paccakkhātum	262
Buddhaghoso	357
Beluvasalāṭukamattiyo	328
Bojjhaṅgā	317
Bojjhā upāsikā	255
Bodhiṃ	27
Bodhipakkhiyānaṃ	28
Byagghapajjā	239
Byañjanakusalo	60
Byañjanena byañjanaṃ	343
Byatto	48, 81, 331
Byantibhūtaṃ	224
Byantīkaroti	130
Byantībhāvaṃ	340
Byantī honti	28
Byasanaṃ	325
Byākattā	30
Byāpajjati	34
Byāpajjeyya	99
Byāpādassa nissaraṇaṃ	67
Byāpādassa pahānāya	258
Brahmakāyikā	164

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ba]	
Brahmacakkaṃ	4, 136
Brahmacakkaṃ pavatteti	295
Brahmacariyaṃ	28, 78, 112, 249
Brahmacariyaparāyaṇo	29
Brahmacariyavāso	273
Brahmacārī paṭijānāti	167
Brahantaṃ	111
Brahmapathe	111
Brahmabhūto	336
Brahāvane	22
Brāhmaṇadhammā	65
Brāhmaṇā	292
Brūhetā suññāgārānaṃ	321
[Bha]	
Bhagavantaṃ bījayamāno	156
Bhaṇḍantaṃ	121
Bhaddakaṃ	96
Bhaddiye	18
Bhadramukhā	170
Bhataposī	22
Bhato vā	21
Bhatakālasamaye	134
Bhatakilamatho	102
Bhattādako	49
Bhattu	18
Bhayaṃ veraṃ pasavati	275
Bhayabheravasaho	322
Bhayā	100, 229
Bhayāni	61, 330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bharati	20	Bhīruttānagatena	281
Bharissati	21	Bhujissāni	94
Bhavataṇhāya	317	Bhusā	125
Bhavampi no	167	Bhusāvātavuṭṭhi	125
Bhavasāmyojanakkhaye	116	Bhūtagāmā	180
Bhavaśaṅkhāraṁ	250	Bhūtābhūtassa upapatti	340
Bhavaśaṅkhāro	315	Bhūtena	59
Bhavābhavaṁ	28	Bhūtena vadati	311
Bhavissanti	114	Bhūnahaccāni	179
Bhave na rajjati	172	Bhūrimedhaso	283
Bhavo	319	Bhogapariyūḷho	17
Bhassaṁ	96	Bhogabyasanasāṁvattaniko	232
Bhassārāmatā	39	Bhogādhippāyā	119
Bhassārāmo	160	Bhogānaṁ ādiya	22
Bhāravāhino	161	Bhojanasampadā	230
Bhāvanaṁ desessāmi	9	[Ma]	
Bhāvanāya	195	Maṁ accagamā	264
Bhāvanārāmo	139	Maṁsapesūpamā	35
Bhāvaniyo	321	Maṁsavāṇijjā	62
Bhāvayanti anussatiṁ	105	Makkhī	38, 107
Bhāvitakāyo	300	Makkhī dhammaṁ suṇāti	54
Bhāvitā	95, 247	Mago	96
Bhāvitāya	193	Maggāmaggañāṇadassana-	
Bhāvetha no	98, 252	maddasa	301
Bhāveti	230	Maggo sañjāyati	28
Bhāsītanubhāsanti	66	Maṅku bhavissāmi	315
Bhāsītā kho panesā	248	Maṅkubhāvo	174
Bhimsanako	249	Maṅkubhūtā	330
Bhikkhuniyo	173	Maccudheyyaṁ suduttaraṁ	337
Bhikkhū kaṇṭakavuttikā	126		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Macchariyaṃ	274	Manussadhammā	26
Maccharī	107, 173	Manussabhūtaṃ	111
Macchavilope	12, 177	Manussānaṃ piyo hoti	345
Macchikaṃ	98	Manobhāvanīyassa	102
Majjavaṇijjā	62	Manomayaṃ	24, 58
Mañcapīṭhamaddano	49	Manomayā	304
Mañjiṭṭhikā nāma rogajāti	238	Manomayena	228
Mañjunā	27	Manorame āyatane	21
Majjhimā kāmā	3	Mantapadaṃ	65
Majjhe	132	Mantabhāṇismim	80
Maṇḍalamāḷe	102	Mantādhiṭṭhānā	119
Maṇī	220	Mantāyaṃ boddhabbaṃ	189
Mattaññū	47	Mante adhīyamāno	66
Mattaso kataṃ	231	Mantena	24
Mattaso kāri	264	Mandattā	40
Madanīyo	234	Mandattā momūhattā	64
Maddavaṃ	77	Mamaṅkāṛā	141
Maddavena	76	Maraṇassatiṃ	98
Madhupiṇḍikaṃ	70	Mariyādasampannaṃ	230
Madhurakajāto	28	Mallesu	282
Manasā	136	Masāragallaṃ	220
Manasikataṃ	102	Mahaggatena	101, 263
Manasikaroto	74, 102	Mahaccā	25
Manasikārasambhavā	253	Mahato mīḷhapabbatassa	73
Manāpacāriniyo	19	Mahaddhano	48, 145
Manāpā	135	Mahantaṃ	111
Manāpā nāma te devā	20	Mahapphalataraṃ	271
Manāpena abhivā denti	266	Mahapphalā	30
Manāpena paccuṭṭhenti	266	Mahapphalā mahānisamsā	322
Manussadobhayaṃ	231		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ma]	
Mahassādaṃ	229	Mānusakena	17
Mahāgini	113	Mānessanti	153
Mahācundo	117	Mā maṃ jaññū	115
Mahācoro	253	Māyāvī	107
Mahātūriyatāḷitavāditena	110	Māradheyyaparānuge	225
Mahādumo	21	Māro pāpimā	248
Mahānāgā	182	Māsācitarṃ maññe	252
Mahānāmo	88	Mā hevaṃ	327
Mahānisamsā	30	Migāro rohaṇeyyo	145
Mahāpajāpati	235	Micchādiṭṭhi	107, 142
Mahāpañhesu	304	Micchādiṭṭhiko	39
Mahāpathavī	73	Micchādiṭṭhi nijjinnā hoti	334
Mahābhūmicālo	249	Micchāpaṇihitaṃ	313
Mahābhogo	48, 145	Mittadubbhī	82
Mahāyaññāni	168	Mittehi bhedanasāmvattaniko	232
Mahāvātā	250	Middhasukhaṃ	12, 78
Mahāsayaṇaṃ ahosi	73	Miḷhasukhaṃ	12
Mahāsālā	22	Mukhavaṇṇo vippasīdati	346
Mahāsupinā	71	Mukhādhānaṃ	216
Mahiddhikā mahānubhāvā	251	Muñcanti	121
Mahiddhiko mahānubhāvo	106	Muṇḍasāvako	85
Māgaṇḍikā	85	Muttaṃ	24
Māgadhakāni gāmakkhettāni	41	Muttaṃ selāva kañcanaṃ	112
Māgaviko	98	Muttā	220
Māṇavehi	36	Muttāni	292
Mātikādharā	119	Muttēna cetasā	108
Mātikāsampannaṃ	229	Mutto mocemi bandhanā	254
Mātugāmūpacāro	322	Muni	250, 283
Mānaṃ	139	Musā	312
		Mūlasantānakānaṃ	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]		[Ya]	
Meghiyassa	259	Yaññassa sampadā	108
Mettaṃ kāyakammaṃ	43, 89	Yaññābhinivesā	119
Mettacittaṃ	272	Yato	275
Mettacittaṃ bhāvesiṃ	176	Yato kho	31
Mettamso	195	Yato tato	227
Mettacitto vakkhāmi	312	Yatra hi nāma	17, 113, 121
Mettā	142, 258	Yathā	59
Mettā tasmim̐ puggale	56	Yathā iṇaṃ	343
Mettāvatāya	141	Yathā taṃ bhikkhave	
Mettūpahāraṃ	307	avisayasmim̐	302
Methunaṃ uppādetvā	67	Yathādiṭṭhi samattaṃ	
Methunadhammasamāpattiyā	167	samādinnaṃ	334
Medakathālikāṃ	263	Yathā divā tathā rattim̐	103
Medhāvī	48, 331	Yathādhammaṃ paṭikarosi	264
Merayaṃ vāruṇim̐	63	Yathādhippāyo	24
Mokkhacikāṃ	333	Yathāpaccayaṃ vā karonti	62
Moghapurisā	41, 241	Yathāpabbajjāparicitaṅca	316
Modare	20	Yathāpassato	60
Momūhattā	40	Yathābhiraṇtaṃ viharitvā	236
Mosadhammā	312	Yathābhūtaṃ	224
Mohā	229	Yathābhūtaṃ attānaṃ	
[Ya]		āvikkattā	27
Yam̐kiñci samudayadhammaṃ	215	Yathābhūtaṃ pajānāti	296
Yam̐ samaṇena	254	Yathābhūtañāṇaṃ	299
Yam̐sa	258	Yathābhūta-	
Yakkhayonim̐	171	ñāṇadassanaṃ	7, 118, 179, 287
Yajamānā	193	Yathābhūtaṃ	61
Yajamānānaṃ	240	Yathā yathā ca tadāyatanaṃ	284
Yaññatthāya	166	Yathā rattim̐ tathā divā	103
		Yathāvimuttaṃ	39
		Yathāvihāraṃ	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ya]		[Ya]	
Yathāsaññissa	61	Yena ārāmo tena	
Yathāsatti yathābalaṃ	267	pāyāsi	306
Yathā sukhitassa	61	Yenicchakaṃ	11
Yattha dinnāṃ mahapphalāṃ	21	Yenupaṭṭhānasālā	260
Yattha yatthūpapajjati	24	Yesāhaṃ	322
Yadariyā	291	Yo accayaṃ accayato	264
Yadicchakaṃ	11	Yogakkhemā padhamsati	311
Yadidaṃ	156	Yogabahulo	139
Yadidaṃ mahantattena	290	Yogassa	184
Yanti	21	Yoggapatho nassa	41
Yamariyagaraḥi	329	Yoggācariyo	11
Yavakaraṇe	197	Yo ca satam	
Yasassī	39	diṭṭhisampannānaṃ	271
Yācitakūpamā	35	Yodhājīvā	34
Yācitova bahulaṃ	17	Yonimaññataraṃ	116
Yāti sampannamānaso	230	Yoniso	127
Yādisako tesāṃ vaṇṇo	246	Yoniso vicine dhammaṃ	145
Yādisako tesāṃ saro	246	Yobbanamado	28
Yānikatāya	193	[Ra]	
Yānikatā	95	Rakkhato	216
Yāvakīvañca	151	Rakkhassetaṃ	41
Yāvātā	97	Rakkhāvaraṇagutti	154
Yāvātā diṭṭhiṭṭhānaṃ	332	Rajaṃ	316
Yāvadattham	78	Rajaggaṃ	34
Yāvadattham bhakkhitvā	121	Rajaggasmim	34
Yāva sattamā pitā-		Rajanīyāni rūpasaddagandha-	
mahayugā	48	rasaphoṭṭhabbāni	312
Yugaṃ	48	Rajanīyesu	38
Yuddhassa	156	Rajanīyo	234
Ye gottapaṭisārino	344	Rajoharaṇaṃ	263

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ra]		[Ra]	
Raṭṭhikassa	29	Ruṇṇena	217
Raṭṭhiko	98	Rūpagataṃ	277
Ratatthā	67	Rūpaññū hoti	349, 352
Ratanaṃ	312	Rūpānaṃ	87
Ratiyā	227	Rūpiyapāti	270
Rattaññū	39	Rūpiyapūrāni	270
Rattindivā vītivattanti	314	Rūpiyassa	145
Rattibhāgaṃ vā		Rūpī rūpāni	245
divasabhāgaṃ vā	261	Rūpe	78
Rathakaṃ	333	Rogato	278
Rathīsāya satthiṃ ussajjitvā	216	Rogasamasīsī	149
Randhagavesī	54	Rosantaṃ	121
Rasaggāni	37	Roseti vācāya	120
Raho	43, 90	Rohaṇeyyo	145
Raho karoti karaṇaṃ	197		
Raho nisajjāya	82	[La]	
Rāgapariyuṭṭhitaṃ	88	Lakkhaṇakusalo	349, 353
Rāgapareto	35	Laṇḍasāraṇo	49
Rāgavinayāya	108	Laddhā	230
Rāgassa	143	Laddhādhippāyo	305
Rāgā cittaṃ vimuttaṃ	292	Lapako	38
Rāgo me pahīno	292	Labbhā	3
Rājakathā	318	Lahukaṃ	189
Rājaporisena	66	Lahukena asanena	281
Rājisayo	193	Laḷitā	2
Riñcati	109	Lābhamaccharinī	45
Riñcati paṭisallānaṃ	32, 33	Lābhasakkārasilokaṃ	125
Riñcanti	121	Lābhasakkārasilokasukhaṃ	12
Rukkhaphalūpamā	35	Lābhī	321
Rukkhāmūlasenāsaṇaṃ	227	Lābhena ca lābhaṃ nijjīsītā	38
Rukkhāmūlāni	33		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lābho	273	Vacīduccaritaṃ	299
Lābho alābho	196	Vacīsaṅkhārā	115
Luddā	126	Vajjabahulo	80
Luddo	80, 324	Vajjiyamāhito	330
Luḷito	68	Vajjī	155
Lūkhājīvinī	330	Vajjīnaṃ vajjicetiyaṇi	154
Lokaṃ	296	Vajjhe	98
Lokaṃ anuparivattaṃ	195	Vaṭṭajālikāya	196
Lokakkhāyikā	319	Vaddhiṃ paṭissuṇāti	115
Lokacitresu	167	Vaṇaṃ paṭicchādetā	350, 353
Lokadhammā	195	Vaṇijjā	62
Lokassa samaṇca visamaṇca	316	Vaṇṭūpanibandhanāni	120
Lokassa samudayaṇca		Vaṇṇaṃ	21
atthaṅgamaṇca	316	Vaṇṇapokkharatāya	34
Lokāyatikā	280	Vaṇṇamaccharinī	45
Lokuttarā	37	Vaṇṇamaccharī	81
Lobhajena	108	Vaṇṇasampanno	87, 273
Lobhadhammā	115, 117	Vaṇṇassa	216
Lobhahetukampi	338	Vaṇṇitaṃ	65
Lohaṃ	6	Vaṇṇo	323
Lohitacandanassa	70	Vattā	162, 336
Loḷessāmi	57	Vatthiṃ sodheti	78
[Va]		Vatthakoṭi sahaṣṣāni	270
Vaggarato	310	Vatthukatā	95, 247
Vaṅkakaṃ	333	Vatthukatāya	193
Vaṅkeyyāni	215, 325	Vatthūhi	310
Vacanapathānaṃ	50	Vadaññū	21
Vacanapatho	128	Vadhadaṇḍatajjitā	178
		Vadhāya ussukā	177
		Vadhāya nīte	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vanappatayo	180	Vighātaṃ āpajjanti	118
Vanabhaṅgena	217	Vighātapariḷhā	127
Vanā nibbanamāgataṃ	112	Vighātavā	140
Vantāni	292	Vighātā	75
Vapakassateva satthārā	132	Vicikicchati	77
Vapakāsituṃ	46	Vicikicchā kathaṃkathāsallaṃ	96
Vamanam	335	Vicinam	325
Vayaṅcassānupassati	125	Vicināti mukhena so kalim	328
Varādāyī	30	Vijānātha	197
Vasavattī	60	Vijitāvī	176
Vassasahassam	238	Vijitāvīnam	49
Vassikam	290	Vijetvā	193
Vācāpeyyam	194	Vijjā	206
Vācābhīhāro nāma	355	Vijjācaraṇasampanno	230
Vātam anulometi	78	Vijjābhāgiyā	106
Vācitamanuvācenti	66	Vijjāvimuttim	317
Vāterito	68	Vijjumālī	17
Vāyāmo	99	Viññassanti mahānāgā	113
Vālaggakoṭṭinittudanamattam	134	Viññāṇam majjhe	133
Vālarajjuyā	189	Viññāṇakasiṇam	300
Vāsanalepanasampanno	182	Viññāṇaṭṭhitiyo	163
Vāsijaṭe	188	Viññātasāsano	88
Vāseṭṭhamahāsālā	233	Viññāpetā	217
Vāhī	216	Viññuppasatthāni	94
Vālā amanussā	36	Viññūhi desitā	113
Vālehi	36	Vitakkupacchedāya	258
Vigatakathaṃkatho	215	Vitakkesu	283
Viggayhissati	343	Vitudati	120
Viggaho	274	Vittisañjanano	30
Viggāhikakatham	174	Vitthārikam	249

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vidhavā	43	Vimuttiṃ vimuccato	331
Vidhānavā	240	Vimuttacittānaṃ	49
Vidhāsamatikkantaṃ	167	Vimuttattā ṭhito	280
Vidhūpitā	196	Vimuttā	173
Vinayadharā	119	Vimuttāyatanāni	8
Vinayasandoso	36	Vimutti	5, 116, 118, 287
Vinayānuggahāya	309	Vimuttikkhandhena	289
Vinayo	291	Vimuttiñāṇadassanaṃ	5, 7
Vināsessāmi	155	Vimuttiyā	142
Vinicchayo	273	Vimuttisārā	253, 265
Vinipātetī	46	Vimokkhā	245, 251, 288
Vinimocetvā	35	Vimokkho hoti	
Viniveṭhetvā	35	cetaso	145
Vinītā	248	Viyattā	248
Vinīlakaṃ	103	Viyattāya	195
Vinodeti	258	Viyatto	39
Vimariyādīkatena	325	Viyūḷhaṃ	35
Vipassanā	122	Virāgasaññā	106
Vipassanāya	321	Virāgānupassī	175
Vipākāvaraṇatāya	140	Virāgāya	104, 190, 239
Vipubbakaṃ	103	Virāgo	287
Vipubbakajātaṃ	103	Virādhanā	334
Vipulā hoti dakkhiṇo	63	Virittā hoti	335
Vipulena	101, 263	Virūḷhiṃ	3
Vippaṭisārajā	51, 115	Virūḷhī	230
Vippaṭisāriniyo	267	Virecanaṃ	335
Vippaṭisārī	80	Vivaṭena	103
Vimukhā kammaṃ	82	Vivaranti	119
Vimuccati	74, 282	Vivari bhagavā dvāraṃ	307

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vivādamūlāni	107	Vītarāgā	108
Vivādo	274	Vītarāgo	121, 181
Vivekaṭṭham	224	Vīthim jānāti	351, 354
Vivekaninnaṃ	224	Vīmaṃsā dhammacintanā	112
Vivekappaṭṭisaṃyuttaṃ	105	Vīṇāya tantissare kusalā	124
Viveke yattha dūramaṃ	337	Vīraṅgarūpā	176
Viveko	113	Vīriyaṃ	258
Viṣaṃyutto	31	Vīriyaṃ ārabhāmi	36
Viṣaṃyogādhippāyo	49	Vīriyaṃ natthi	115
Viṣaṃyogāya	239	Vīriyaṃ samathaṃ adhiṭṭhaha	124
Viṣamagate	293	Vīriyabalaṃ	1
Viṣamaparihārajā	317	Vīriyārambhakathā	40
Viṣamā	81	Vīriyārambhe	150
Viṣavaṇijjā	62	Vīsatikhāriko	329
Viṣāradā	248	Vuṭṭhahitvā	279
Viṣārado	20, 299	Vuṭṭhānaṃ	136
Viṣikhākathāpī	319	Vuddhasīlino	239
Viṣujjhanti	101	Vuddhasīlo	307
Viṣuddhidhammā	101	Vuddhiṃ	3
Viṣuddhiyā	101	Vuddhiyeva licchavī vajjinaṃ	151
Viṣūkadassanaṃ	322	Vuddhihesā bhikkhu ariyassa	
Vissaṭṭhassa	132	vinaye	264
Vissaṭṭhiye	167	Vuddho hoti	3
Vissaṭṭhupasevī	45	Vusitaṃ brahmacariyaṃ	118
Vihāraṃ	59	Vusitavā	117, 289
Vihāraṃ pāvīsi	260	Vusīmatā	254
Vihāro	306	Vūpakaṭṭho	190, 282
Vihimsati	120	Vūpakāsetuṃ	310
Vītarāgaṃ	275	Vūpasamāya	190
Vītarāgassa	230	Veṇiṃ olikhituṃ	97

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vedanāgatāni	277	Samkiṇṇaparikho	31
Vedanāsamasīsī	149	Samkilesaṁ	136, 297
Vedanāsamosaraṇā	253, 265	Samkilesa	214
Vedabahulo	139	Samkīḷante	254
Vedallakathaṁ	37	Samkīḷati	167
Vedeti	8	Samkeḷāyati	167
Vedhati	24	Samghagāravatā	105
Venayiko	201, 330	Samghaphāsutāya	308
Vepullaṁ	3, 230	Samghasutṭhutaṁ	307
Vemattā	135	Sambandhāya sampavattenti	65
Veyyāvaccam	21	Samyogāya	239
Verabahulo	80	Samyojanavippamuttā	118
Verāni	61, 330	Samyojanāni	28
Velāmo	268	Samyojanīyesu dhammesu	7
Vevaṇṇiyam	313	Samvaṭṭamāne	176
Vesārajjakaraṇā	43	Samvaṭṭamāne sudāham	176
Vesārajjapattā	97	Samvattanti	95
Vesārajjapatto	215	Samvarā	225
Vesāliyaṁ niyyāsi	211	Samvarā pahātabbā	127
Vesiyāgocaro	43	Samvāsā'yam	197
Vehapphalā	165	Samvibhajissāma	19
Veḷukaṇḍakī	107, 169	Samvibhajimhā	267
Veḷuriyo	220	Samvutakammantaṁ	63
Vocaritā	261	Samvuto	113, 127
Vodānaṁ	136, 297	Samsaggārāmatā	252
Vodiṭṭhā	261	Samsaggo	96
Vo bhikkhave dhammapari-		Samsaṭṭhassa	132
yāyam	340	Samsaṭṭhā viharissanti	37
Vosānaṁ	161	Samsaṭṭho	68, 81
Vohāravepakkam	135	Samsandissati	34, 3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samsappajātikā	340	Saggakatham	214
Samsappati	115, 340	Sagge pamodati	17
Samsappanīyapariyāyam	340	Saṅkapparāgo	135
Samsāram	256	Saṅkampeti	251
Samsīdati	34	Saṅkampeyya	125
Samsuddhagahaṅiko	48	Saṅkhāpi	261
Sa	185	Saṅkhāya	258
Sa-upādāno	351	Saṅkhārā	179, 334
Sa-upādisesaṃ	264	Saṅkho	220
Sakaṃ ācariyakam	248	Saṅgaṇikavihāram	254
Sakadāgāmiṇipatto tusitaṃ	114	Saṅgaṇikā	96
Sakammāragato	185	Saṅgaṇikārāmatā	39
Sakāni vā nātikulāni	221	Saṅgaṇikārāmassa	226
Sakideva	348	Saṅgaṇikārāmo	137, 161
Sakehi paṇibhi	108	Saṅgamma	254
Sakkaccaṃ paribhuñjati	216	Saṅgahavatthūni	223
Sakkaccaññeva	41	Saṅgahāya	95
Sakkarissanti	153	Saṅgāmaṃ otarati	35
Sakkaroti	29	Saṅgāmasīsaṃ	34
Sakkāyam	96	Saṅgāmāvacarā	49
Sakkāyanirodho	134	Saṅgāmeyyāma	281
Sakkāyapariyāpannā	296	Saṅgāhikaṃ	4
Sakkāyasamudayo	134	Saṅgo paṅko ca ubhayaṃ	100
Sakkāyo	134	Saṅghātaṃ āpādesiṃ	293
Sakkesu viharati	235	Saṅghātanikaṃ	4
Sakkoti brahmacariyaṃ	34	Sacittapariyāya kusalo	316
Sakkhim	301	Sace ānanda mahāpajāpati	236
Sakkipuṭṭho	95	Saccanāmena	240
Sakkhibhabbataṃ	138	Saccāpeti	255
Sakhilam	21	Sacchavīni	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sacchikiriya	101	Sattasu vihāresu	120
Sajjāni	29	Sattānaṃ	241
Sajjhaṃ	6	Sattānaṃ visuddhiyā	279
Sajjhāyitamanusajjhāyanti	66	Sattāvāsā	274
Saṅcetanikānaṃ	340	Sattisūlūpamā	35
Sañjagghati	167	Satthakā	36
Sañjagghante	254	Satthakā vā me vātā	252
Saññāpetuṃ	310	Satthari agāravā viharanti	76
Saññīmeva nu kho	279	Satthavaṇijjā	62
Saṭṭhā	292	Satthādānaṃ	274
Saṅṭhānaṃ	216	Satthāni	166
Saṅhena vadati	312	Satthugaru	105
Sataṃ sahaṣṣānaṃ	329	Satthugāravatā	105
Satakkaku	17	Satthugāravo	137
Satataṃ	280	Satthu ceva saṃvaṇṇito	336
Satādhipateyyā	253, 265	Saddhammaṭṭhitiyā	309
Satārakkhena cetasā	295	Saddhammaniyato	141
Satigīvā	112	Saddhammassa na vodāyanti	326
Satinepakke	151	Saddhammā	84
Satinepakkena	4	Saddhammā vuṭṭhāpetvā	39
Satibalaṃ	4	Saddhamme	3
Satimanto	273	Saddhammo	109
Satisampajaññāya	104	Saddhādeyyaṃ	46
Satova abhikkamati	104	Saddhā natthi	115
Satova paṭikkamati	104	Saddhāpadānesu	345
Satova vuṭṭhahati	9	Saddhābalaṃ	1
Satova samāpajjati	9	Saddhāmatṭakaṃ	125
Sattapurohito	122	Saddhāya	53
Sattavaṇijjā	62	Saddhāyiko	327
Sattasaṇḍaṃ	193	Saddhāvimutto	147

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saddhesiko	183	Sannidhikāraparibhogam	37
Saddho	17, 26, 108, 252	Sannidhipekho	168
Saddo abbhuggacchati	185	Sannipātabahulā	151
Sanāthā	290	Sannivutthapubbam	243
Santaṃ	167, 278, 317	Sannisinnā	208
Santaṃ vā ajjhantaṃ	117	Sanneyya	9
Santacittassa	126	Sapattakaraṇā	178
Santatakarī	325, 334	Sapattaverasaṃvattaniko	232
Santamassa pariguhanti	146	Sappatissā	106
Santarabāhirā	10	Sapariḷāham	138
Santavāco	197	Sappañño gharamāvasaṃ	231
Santā	251, 288	Sappaṭibhayo	82
Santiṭṭhati	74	Sappaṭibhāgā	134
Santuṭṭhassa	226, 227	Sappasirūpamā	35
Santuṭṭhikathā	40	Sappāṭihāriyaṃ	248
Santena	138	Sampakampeyya	125
Santesu	63	Sabbaṃ chetvāna bandhanaṃ	113
Santo	8	Sabbakāmaharaṃ	20
Santo naṃ bhajanti	21	Sabbatthagāminin	296
Santo sappurisā	22	Sabbadhammāna pāraguṃ	111
Santhambhati	34	Sabbanimittānaṃ	132, 173
Santharituṃ	97	Sabbapāliphullo	184
Santhāgāre	208	Sabbabhūtānaṃ	195
Sandiṭṭhikaṃ	20	Sabbalahuso	232
Sandiṭṭhiko	284	Sabbaloke	30, 141
Sandhāya vadesi	200	Sabbasaṃyojanakkhaye	116
Sandhāretuṃ	34	Sabbasaṃyojanātitaṃ	112
Sannicitāṃ	182	Sabbasaṅkhārasamatho	50, 288
Sannidhikāraṅgaṃ kāme		Sabbasāmuḍḍhikaṃ	331
paribhuñjituṃ	262	Sabbaso	101, 120

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbaso rūpasaññānaṁ	280	Samayavimuttassa	53
Sabbākāraparipūro	251	Samavatthacāre	81
Sabbe te appamādamūlakā	289	Samavepākiniyā	27
Sabbe dhammā	253	Samasamagatikā	114
Sabbena sabbaṁ	166	Samasamagatiyo	181
Sabbe made	29	Samāgamma	254
Sabbe sattā	302	Samādapitāni	64
Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā	302	Samādahitum	50
Sabbo kāyo puḷo	327	Samādhiṁ alabhamānassa	332
Samaṁsalohitaṁ	104	Samādhiparikkhārā	165
Samakkhātābbāni	279	Samādhippamukhā	253, 265
Samaggā	151	Samādhibalaṁ	4
Samaggā vajjikaraṇiyāni	152	Samādhi maggo	137
Samaggā vuṭṭhahanti	152	Samādhimhā cāvessati	109
Samaggā sannipatanti	151	Samādhisamvattanikāni	44, 94
Samacittova demi	222	Samādhissa samāpatti-	
Samajīvitā	240	kusalo	100
Samaṇakāraṇḍavo	197	Samāpatti	2
Samaṇadūsi	197	Samāhitaṁ cittaṁ ekaggaṁ	206
Samaṇasaññā	334	Samāhitaṁ nisinnaṁ	109
Samatikkamāya	279	Samāhitassa	137, 226
Samatittiko	11	Samitaṁ	148, 280
Samantapāsādiko	251, 288	Samiddhi	265
Samathānuggahitā	7	Samihitaṁ	65
Samadhiggayha	120	Samukkaṭṭho	241
Samadhosi	126	Samuṭṭhānaṁ	332
Samanupassati	278	Samuṭṭhānato na jānāti	353
Samannāgato	2, 253	Samudayāya	108
Samannāyamaṇo	173	Samudācaranti	277
Samappatto	88	Samudācareyyāma	42

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samudānetabbā	261	Sabhīrū	82
Samupabyūḷho ahosi	281	Sambhavaṃ	249
Same guṇe patiṭṭhitā	124	Sambhave na rajjati	172
Samenti	166	Sambhāvito	336
Samena manusāsi taṃ	177	Sambhūto	166
Samessati	343	Sammadatthaṃ abhisamecca	302
Samodhānaṃ gacchanti	120, 290	Sammadeva	40
Sampannakolakaṃ	23	Sammannati	42
Sampannatthūdha	230	Sammappajānāti bhavassa	
Sampannasilā	320	pāragū	196
Sampannasīlesu	230	Sammappaññāya passati	172
Sampanne	230	Sammā adhisayitāni	186
Samparāyavedanīyaṃ	265	Sammā cittaṃ vimuccati	116
Samparāyikāpi	240	Sammāññaṇaṃ	335
Sampavattā	44	Sammādiṭṭhiṃ	6
Sampavattenti	65	Sammādiṭṭhi	7, 14
Sampavedheyya	125	Sammādiṭṭhiko	332
Sampasīdati	77	Sammā dukkhakkhayagā-	
Sampahāre	34	miniyā	2, 27
Sampādayantamhi	230	Sammā nibbindamāno	302
Sampādessāma	19	Sammā paribhāvitāni	186
Sampāyissanti	302	Sammā pariyantadassāvī	302
Sampiyeneva saṃvāsāṃ	65	Sammāpāsāṃ	194
Sambahulā nigaṇṭhā	215	Sammāsamādhiṃ	6
Sambahulāhi sākiyānīhi		Sammā subhāvitacitto	304
saddhiṃ	236	Sammukhā	102
Sambādhe	101, 279	Sammūḷho kālaṃ karoti	80
Sambodhagāmī	224	Sammohavepakkāṃ	136
Sambodhāya	104, 190	Sayaṃ ācamayitvāna	108
Sabyāpajjhāya	88	Sayaṃjātiyaṃ	117
		Sarakuttimpī	78
		Saraṇaṃ gaccheyya	272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saravatī	124	Sāṭheyyāni	215, 325
Sarāgāya	239	Sātaccāya	77
Sarissati nekkamma	132	Sātarūpena	240
Sarīraṁ	103	Sātodakā	58
Sarena bhāsati	170	Sādhum	337
Salākaggāhī	49	Sādhu	148
Sallato	278	Sādhu bhagini	170
Sallapitapubbaṁ	246	Sādhurūpaṁ āsīde	122
Savānenapi akataṁ hoti	114	Sādhu sādhu	226, 260
Saviḡhātāṁ	138	Sāpekkhā	159
Sasaṅkhāraniggayhavārita- gato	9, 280	Sāpekho	168
Sasaṅkhāraparinibbāyī	149, 173	Sāpekkho	97
Sassamedhaṁ	194	Sāmagāmake	99
Sahati sampahāraṁ	34	Sāmaggiyā	95
Sahati rajaggaṁ	34	Sāmaññāya	195, 325
Sahate	178	Sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo	85
Sahatthā deti	53	Sāmantā	121
Sahadhammiko	142	Sāmāyikampi vimuttiṁ	114, 323
Sahadhammena	232	Sāmīcippaṭiṭṭhānā	248
Sahabyataṁ gatā	20	Sāmisā	135
Sahitāsahitassa	217	Sāmukkaṁsīkā	214
Sākacchā	246	Sārajjāṁ okkantaṁ	59
Sākacchānuggahitā	7	Sārajjāṁānarūpo	260
Sākhaṁ bhaṅgiṭvā	121	Sāraṇiyā	89
Sākhāpattapalāsena	22	Sāradāni	134
Sāgarapariyaṁtaṁ	176	Sārandade cetiye	151
Sājīvo	31	Sārādāyī ca hoti varādāyī	323
Sāṭiyaggāhāpako	85	Sāreyya	11
		Sāro	56

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sālapupphakaṃ	23	Sīlaṃ	78
Sāliyavakaṃ	183	Sīlakathaṃ	213
Sāvakaabhāsītā	37	Sīlakathā	40
Sāvajjāni	113	Sīlakkhandhaṃ	6
Sāvassa	237	Sīlakkhandhena	289
Sāvetā	217	Sīlapaññāṇaṃ	254
Sāsaṇaṃ	252	Sīlabbataparāmāsaṃ	125
Sāsaṇaṃ ājāniṃsu	181	Sīlavipanna	79
Sāhasena	330	Sīlasāmaññagato	44, 95
Sāhāraṃ	317	Sīlāni	196
Svāgatāni	190	Sīlānuggahitā	7
Sikkhāgāravatā	105	Sīlesu aparipūrakārī	64
Sikkhādubbalyaṃ	34	Sīlesu paripūrakārīṃ dhāretha	64
Sikkhādubbalyāni	285	Sīsaveṭṭhanaṃ dadeyya	126
Sikkhāpadāni samādiyeyya	272	Sīhanādaṃ	4, 136
Sikkhitasikkhāya	237	Sīhanādaṃ nadati	294
Sikkhito	281	Sīho senāpati	209
Sitaṃ pātṅvākāsi	63	Sukhaṃ paṭibujjhati	345
Sippisambukaṃ	132	Sukhaṃ supati	345
Sibbinimaccagā	132	Sukhamanuttaraṃ	116
Siyā	71	Sukhavedanīyaṃ	265
Siro paññā	112	Sukhasayitāni	134
Silā	220	Sukhānupassī	150
Silāyūpo	275	Sukhāya hotu	171
Sivathikāya	84	Sukhino	100
Sivathikāya chaṭṭitaṃ	103	Sukhesino	177
Sītavane	123	Sugataṃ	75
Sītā vāridhārā	10	Sugatiṃ saggam lokam	67
Sītibhāvaṃ	140	Suggahitaṃ	11
Sītodakā	58	Suggahitaggāhī	60

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sujātā	177	Subhāvitāṁ	75
Suññato	278	Subhūmiyaṁ	11
Suññābrahmūpago	177	Sumanā rājakumārī	13
Suññāgāre abhiraṁmāmi	314	Sumano hoti	87
Suṇomahaṁ āvuso	102	Surabhigandhaṁ	70
Sutaṁ	102	Suvaco hoti	290
Sutaṁ na pariyodapeti	81	Suvaṇṇadubbaṇṇāni	243
Sutānuggahitā	7	Suvaṇṇapūrāni	270
Sutena	237	Suvinicchitāni	190
Suttaso	70, 190	Suvinīto	263
Sudattassa upāsakassa		Suvinītassa	234
putto	345	Suvibhattāni	190
Sudanto	263	Suvimuttaṁ	75, 167
Suddhāvāsā	165	Suvuṭṭhitāṁ	75
Sunakhesu	65	Susantoso	41
Sunikhātā	181	Susamāraddhā	95, 247
Sunikhātattā	275	Susamāraddhāya	193
Sunetto	121	Sussūsanti	266, 268
Supatittha	58	Sūkaramaṁsaṁ	23
Suparicitaṁ	275	Sūnehi pādehi	236
Supinakūpamā	35	Sūrakathāpi	319
Suppaṭipatāḷitassa	234	Sūrato	263
Suppaṭividdhaṁ	8	Sūrā	176, 182
Suppavattīni	190	Sekhaṁ dhammaṁ	6
Suppavedite	224	Sekhadhammaṁ	137
Subhakiṇhā	164	Sekhabalāni	1, 4
Subhantveva adhimutto	245	Sekhassa	39, 105
Subharatāya	239	Setakā	58
Subharo	41	Setaṭṭhikā nāma rogajāti	238
Subhāsitena	24	Setā	73

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Ha]	
Sedāvakkhittehi	22	Haññati	34
Senam	301	Haññamāne	172
Senāpatiko	29, 98	Hatūpanisam	118
Seyyathāpi	163, 186	Hatūpaniso	7, 179, 287
Seyyathāpi passeyya	103	Hatthaṭṭhikaṃ	104
Seyyathidam	66	Hatthikalabhā	282
Seyyasukham	78	Hatthikāyaṃ	49
Sevālapaṇakapariyonaddhā	57	Hatthicchāpā	282
Sevālapaṇakapariyonaddho	68	Hatthiyāyī	98
Sevālamālikā	338	Hatthisambādham	312
Sokasabhaye	312	Hatthisimim	49
Soṇḍam	174	Hatthisimipi	104
Sotam odahanti	268	Hadayassa santim	301
So tattha lābhī hoti	339	Hantum	166
Sotabbam maññissanti	153	Handa	36, 64, 121
Sotā	216	Hananti	35
Sotāpannā	317	Haranti maññe	332
Sotthānam samparāyikaṃ	240	Harāyeyya	263
Sotthī	20	Haricandanassa	70
Soraccam	77, 112	Hasamānakā maññe	118
Soraccena	76	Hānagāmīyeva	114
Sorataṃ	21	Hānabhāgiyā	138
Soratasorato	131	Hāyatiyeva	148
Sorato hoti	114	Hārahārinī	26, 189
Sovacassatā	137	Hitāya sukhāya	231
Sovaṇṇālankārāni	270	Hitesinā	33
Sotam	315	Hitvā kāme	337
Soḷasākārasampannā	234	Himavāvaññe siluccaye	112
Soḷasakukkuko	275	Hiraññapūrāni	270
		Hiraññassa	145

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Hirīmano	116	Hīnaṃ kāyaṃ	267
Hiriyāṃ	229	Hīnā kāmā	3
Hirī natthi	115	Hīne vimuttaṃ	230
Hirībalaṃ	1	Heṭṭhānemaṅgamā	275
Hīnaṃ	104	Hemantikena	188

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko		Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]			[A]	
Akālena vadati	311		Abhiññāpāragū	111
Akusalena suddhāvāse			Abhihārā dve	355
nibbattatīti vitaṇḍavādo,			Ambapaṭijaggantapurisopamā	7
tabbiniveṭhanam ca	347		Ariyūpavādī	326
Agāravo viharati satthari,			Asurajeṭṭhakā tayo	217
dhamme, saṅghe, sikkhāya,			Asurā pubbe tāvatimsa-	
aññamaññam	76		vāsino, tesam devehi	
Aggarasā	70		saṅgāmo ca	281
Accantanirodho	175		Asuresu attabhāvapamāṇam	164
Accantavirāgo	175		Assamukham	219
Atthasamhitena vadati	312		[Ā]	
Adhikaraṇāni cattāri	190		Ākāsaṅgā	220
Adhigama-appiccho	226		Āgamasaddhā	26
Adhigamasaddhā	27		Ācariyadhanapariyesanā	
Adhigamasaddhammo	309		aññatitthiyānam	348
Anāgamanīyam vatthu	140		Ācariyā suttantassa	
Anupubbakiriya	220		paṭisaraṇam	54
Anupubbapaṭipadā	220		Ātataṃ	233
Anupubbasikkhā	220		Ātatavitataṃ	234
Anotatta			Āmisapaṭivibhattam	90
parikkhepā pabbatā pañca	218		Āyusaṅkhāra-ossajanam	249
Mukhāni cattāri	219		Āvaṭṭagaṅgā	220
Antarāyo tividho	99		Āhārāyattā kathā	302-4
Apāyesu attabhāvapamāṇam	164		Āḷhakaṃ	329
Appicchā cattāro	226			
Abbudaṃ	329			

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I - U - E - O]		[Kha - Ga - Gha]	
Indriyānaṃ sakasakavisaye		Khayanirodho	175
jetṭhatā	4-5	Khayavirāgo	175
Iriyāpathasamasīsī	149	Khārī	329
Ukkhepakavātā	250	Gaṅgādīnaṃ nadīnaṃ	
Upakappanamegho	180	uppattikathā	218
Upadhiviveko	226	Gandhamādanakūṭaṃ	218
Upalāpanā	156	Gandhā dasa	218-9
Ubhatobhāgavimutto		Ghanaṃ	234
pañcavidho	146	[Ca - Cha - Ja - Jha - Ña]	
Umaṅgagaṅgā	220	Cittakūṭaṃ	218
Usabhamukhaṃ	219	Cittaviveko	226
Usabho	294	Codanānayo	59
Esanataṇhā	273	(Byatta) corānaṃ vattaṃ	253
Esitataṇhā	273	Chaḷaṅgupekkhā dhammā	292
Esikāthambhakaraṇākāro	181	Jīvitasamasīsī	149
Okappanasaddhā	27	Jhāyī cattāro	297
[Ka]		Ñāṇabalaṃ tathāgatassa	293
Kaṅkhanākāro buddhādīsu	77	Ñāṇavinicchayo	274
Kāyabalaṃ tathāgatassa	293	Ñāṇāni	243
Kāyaviveko	226	[Ta]	
Kāyasakkhī chabbidho	147	Taṇhā dve	273
Kālena vadati	311	Taṇhāvinicchayo	274
Kālakūṭaṃ	218	Tathāgatabalaṃ duvidhaṃ	293
Kelāsakūṭaṃ	218, 219	Tadaṅganissaraṇaṃ	67
Koṭi-ādigaṇaṇā	329	Tiyaggaḷapokkharāṇī	220
Koṭipakoṭi	329	Tiracchānakathāvaṇṇanā	318
Koṭimajjhakūpamā	133	Tiracchānayonikānaṃ	
Koṭṭhāgāraṃ tividhaṃ	48	āhāro	338
Koso catubbidho	48	Tiracchānesu attabhāva-	
		pamāṇaṃ	164
		Tūriyassa pañca aṅgāni	233

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Na]	
Daḷhadhanu	280	Nisabho	294
Dānakathā	213	Nissaraṇaṃ tividhaṃ	67
Dānadāsa	20	Nekkhammaṃ	112
Dānapati	20	Nerayikānaṃ āhāro	338
Dānasahāya	20	[Pa]	
Diṭṭhipariyuṭṭhānāni aṭṭhārasa	332	Pakoṭi	329
Diṭṭhippatto chabbidho	147	Pakkhandanavossaggo	175
Diṭṭhivinicchayo	274	Paccaya-appiccho	226
Dussilyapahānaṃ	323	Paccayābhīhāro	355
Devāsurasāṅgāmo	281	Paññāvimutto pañcavidho	146
Desanāññānaṃ duvidhaṃ	295	Paṭividdhalokuttaramagge	
Doṇaṃ	329	nānattaṃ nāma natthi	17
Dvārakoṭānavattaṃ	306	Paṭipattisaddhammo	309
Dvisahassathāmaṃ	280	Paṭivibhattāni dve	90
[Dha]		Paṭivedhaññānaṃ duvidhaṃ	295
Dhammacakkaṃ duvidhaṃ	295	Paṭiṭṭhā brāhmaṇādīnaṃ	119
Dhammavaṇṇabhaṇa-		Patthādīpamāṇaṃ	329
nākāro	209, 210	Pathavīkampā	251
Dhammavihārino cha janā	34	Paravādīkathā	297
Dhutaṅga-appiccho	226	Parikkhārovevaṇṇiyaṃ	313
[Na]		Pariccāgavossaggo	175
Nahutaṃ	329	Pariññāpāragū	111
Nigaṇṭhānaṃ aggupaṭṭhākā		Pariyatti-appiccho	226
tayo	209	Pariyattisaddhammo	309
Niddasādivatthūni	150	Pasatthā puggalā	69
Ninnahutaṃ	329	Pasādasaddhā	27
Niraggaḷaṃ	194	Pahānapāragū	111
Nirabbudaṃ	329	Pāragū chabbidho	111
Nirayesu attabhāvapamāṇaṃ	164		
Nirodho duvidho	175		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ma]	
Pitūnaṃ santikā pañca rathasatāni labhantiyo tisso kumāriyo	16	Mahāsarā satta	218
Puggalapaṭivibhattaṃ	90	Māgadhakaṃ gāmakkhettaṃ	41
Puthujjanasīlabhijjanassa kāraṇāni pañca	323	Mānikā	329
Purisapuggalaparo-pariyañāṇaṃ	114	Mārassa nāmāni	248
Purisamedhaṃ	194	Māro kassa cittaṃ pariyuṭṭhāti?	248
Pettivisayesu attabhāvapamāṇaṃ	164	Mettaṃ kāya-vacī-manokammaṃ	89-90
Pettivesayikānaṃ āhāro	338	[Ya - Ra - La]	
[Pha - Ba - Bha]		Yaññā pañca	194
Pharusena vadati	311	Rūpakoṭṭhāsā pañcavīsati	352
Bahalagaṅgā	220	Rogasamasīsī	149
Buddhavaṇṇabhāṇa-nākāro	208, 210	Lokuttaracittassa upakkilesā	6
Buddhavaṇṇo tividho	208	[Va]	
Buddhassa vassasatato atirekaṃ aṭṭhāne kāraṇaṃ	247	Vasabho	294
Buddhānaṃ sitaṃ	63	Vācāpeyyaṃ	194
Brahmapārisajjādīnaṃ āyuppaṃāṇaṃ	164	Vācābhihāro	355
Bhagavato piṭṭhi-āgilāyane kāraṇaṃ	318	Vikkhambhananissaraṇaṃ	67
Bhāvanāpāragū	111	Vitakkavinicchayo	274
Bhūtena vadati	311	Vitataṃ	233
[Ma]		Vinayo catubbidho	309
Manoharasilātalāni	219	Vinicchayo catubbidho	237
Mahāvittakkā nava	130	Virāgā dve	175
		Vivekā tayo	226
		Vedaganthakaraṇaṃ	66
		Vedanāsamasīsī	149
		Vemānikā petā	163
		Velāmassa aṭṭhuppatti	268-70

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vevaṇṇiyaṃ duvidhaṃ	313	Sādhāraṇabhogino lakkhaṇaṃ	90
Vossaggo duvidho	175	Sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti?	
[Sa]		ko na pūreti?	90-1
Samghavaṇṇabhaṇaṇā-		vatthūni	92-4
kāro	209, 210	nissando	15
Samvattā, samvattasīmā	179	Sālapupphakakhādanīya-	
Saggakathā	214	karaṇaṃ	23
San̄gahavatthūni cattāri	193	Sāliḷāyakopamā	257
Sacchikiriyāpāragū	111	Sīlakathā	214
San̄hena vadati	311-2	Sīhamukhaṃ	219
Saddhammo tividho	309	Sudassanakūṭaṃ	218
Saddhā catubbidhā	26	Suttantassa paṭissaraṇaṃ	
Saddhāvimutto chabbidho	147	ācariyā	54
Samathavipassanāsu		Supinaṃ	
chandarāgo	347	kāraṇāni cattāri	71
Samasīsī catubbidho	149	passantā puggalā	72
Samāpattipāragū	111	kadā passati?	72
Samucchedanissaraṇaṃ	67	Supinantacetanā	72
Sampannasīlatā dvīhi		Sumanāya rājakumāriyā	
kāraṇehi	320	vatthu	13-5
Sammādiṭṭhi pañcavidhā	45	Susiraṃ	234
Sammāpāsamaṃ	194	[Ha]	
Samaṇḍala	124	Hatthikulāni dasa	293
Sarīravevaṇṇiyaṃ	313	Hatthimukhaṃ	219
Sassamedhaṃ	194	Hasanacittāni	63

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[U]	
Aṅga (raṭṭha)	69	Udāyitthera	58, 113, 277, 279, 283
Aciravatī	220	Upasena (thera)	158
Ajātasattu	134, 155, 306	Upāli	209
Anāthapiṇḍika	15, 69, 169, 177	Uposatha (hatthi)	293
Anuruddha	225, 227-8, 233-4	Uppalavaṇṇa	69
Anotattadaha	218, 220	Uruvela (gāma)	73
Avīcimahāniraya	329	[O]	
Asaññasattā	302	Okkāka (rājā)	194
Asurā	281	[Ka]	
Asurinda	217	Kaṅcipura	356
Assajipunabbasuka	158	Kaṇṇamuṇḍadaha	218
[Ā]		Kapila (pura)	209, 235
Ānanda	17, 58-9, 64, 110, 114, 150, 156, 221, 236, 260, 280, 282	Kapilavatthu (nagara)	73
Ābhassarā	164	Karaṇḍakola	5
Āḷavaka (yakkha)	222	Kassapa (Buddha)	15, 63, 66, 76, 132
[U]		Kākaṇḍakaputta	158
Ugga	145	Kāṇā (upāsikā)	255
Uttara	163	Kālāvaka (hatthi)	293
Uttarakuru	273	Kāsi (gāma)	305
Uttarā (upāsikā)	255, 346	Kāsi (raṭṭha)	69
Uttarā nandamātā	255	Kāḷakūṭa	218
		Kāḷudāyitthera	113, 279, 283
		Kimila (nagara)	76

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]	
Kukkuṭasetṭhi	346
Kukkuṭārāma	346
Kuṇāladaha	218
Kuru (naṭṭha)	292
Kelāsakūṭa	218
Kevaṭṭa	12
Kokālika (nagara)	326
Kokālika (bhikkhu)	326-7-8
Kokālika (raṭṭha)	326
Kokālika (setṭhi)	326
Koṇḍañña	295
Koliya	255
Kosala (raṭṭha)	69, 329
Kosala (rāja)	14-5, 69, 71, 145, 169, 305-6
Kosināra	69
[Kha]	
Khemā (upāsikā)	255
Khujjuttarā	255
[Ga]	
Gaṅgā	218, 220, 269
Gaṅgeyya (hatthi)	293
Gandha (hatthi)	293
Gandhamādanakūṭa	218
Gava (usabha)	294
Gavesi (upāsaka)	63
Girimānandatthera	317

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]	
Gotama (Buddha)	16, 68-9, 156, 166-7, 197-9, 201, 203, 208-9, 212-3, 301, 331, 344
Gotamaka	247
Gotami	235
Gopālaka	353-5
Govinda	122
[Ca]	
Caṅki	69
Candikāputtatthera	275
Campeyya	214
Cātumahārājika	214
Cālika (nagara)	258
Cālikāpabbatamahāvihāra	258
Cittakūṭa	218
Cundī (rājakaññā)	16, 255
Cūlasīvattthera	346
Ceti (raṭṭha)	225, 228
[Cha]	
Chaddanta (hatthi)	293
Chaddantadaha	218
Channa (paribbājaka)	85
[Ja]	
Jambudīpa	16, 209, 218, 236, 269, 273
Jetavana	73, 328
Jetavanamahāvihāra	169
Jotipāla	122, 356

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Na]	
Tapussa	142	Nāgatthera	93
Tamba (hatthi)	293	Nāgattherī	93
Tambapaṇṇidīpa	356	Nāgadīpa	92
Tāvatisā	214, 281	Nāṭaputta	209
Tiyaggaḷamahāpokkharāṇī	219	Nātika (gāma)	98
Tissa	203	Nāḷanda	209
Tissatthera	90, 92, 106, 173	Nigaṇṭha	209
Tissamātā (upāsikā)	255	Nevasaññānāsaññāyatana	165
Tissā (upāsikā)	255	[Pa]	
Tusitā	208, 295	Paṇḍara	293
Tepītakacūḷanāgatthera	320	Padumā (upāsikā)	255
[Tha]		Pārāyana	132
Thullakumārī	43	Piṅgala (hatthi)	293
[Da]		Piyaṅkara	163
Disāpāmokkha	268	Pukkusāti	209
Devatthera	90	Puṇṇā (dāsī)	169
Devadatta	134, 164	[Pha]	
Doṇabrāhmaṇa	66	Phussamittā	163
[Dha]		[Ba]	
Dhanañcaya (seṭṭhi)	16	Bākula (thera)	17
Dhammaguttā	163	Bārāṇasi	268
Dhammāsoka	17	Bimbisāra	16, 69, 246, 305
[Na]		Bimbī (upāsikā)	255
Nakula	255	Buddhaghosa	357
Nanda	235	Bojjhā (upāsikā)	255
Nandakatthera	260	Brahmapārisajja	164
Nandamātā	170-1	Brahmapurohita	164
Nandimitta	319	Brāhmaṇatissa	93

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Ma]	
Bhaddiya	209	Mahābrahmā	164
Bhaddiya (nagara)	18	Mahāmucalinda	109
Bhātara (gāma)	93	Mahāmoggallāna	251
Bhātiyamahārāja	290	Mahāvihāra	356-7
Bhūridatta	214	Mahāsīvattthera	165, 247
[Ma]		Mahāsudassana	213
Magadha (raṭṭha)	69	Mahī	220
Maghadeva	318	Māgadha	246, 329
Maṅgala (hatthi)	293	Mātuposakahatthi	214
Majjhantikattthera	226	Māra	225, 248, 271
Madhura (nagara)	81	Migāra	145, 255
Manujā (upāsikā)	255	Mucalindavana	76
Mandākinidaha	218	Muttā (upāsikā)	255
Malla (raṭṭha)	282	Meghiya (thera)	259
Mallā (raṭṭha)	69	Metteyya (māṇava)	132
Mallikā devī	255	Moggallāna	106, 169, 174, 327
Mahākappina	209	[Ya]	
Mahākassapa (thera)	17, 158	Yamunā	218, 220
Mahāgatimba-abhayattthera	17	Yasa (thera)	158, 209
Mahāgiri (gāma)	92	Yasa (dāraka)	17
Mahāgovinda	122, 213	[Ra]	
Mahācunda	117	Raṭṭhapāla	17, 209
Mahādattattthera	5	Rathakāradaha	218
Mahānāgatththera	251	Rāhu	217
Mahānāma	88-9	Rāhula (kumāra)	235
Mahāpajāpati	173	Rucī (upāsikā)	255
Mahāpajāpatī gotamī	236-7	Reṇu	122
Mahābodhipallaṅka	4	Rohaṇa	145

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Sa]	
Lāḷudāyī	58, 277	Sakka	209
Licchavi (rājā)	208, 211	Sakka (devarājā)	16, 69, 121, 281
Licchavī	69, 151, 153, 155, 246	Saṅkhapāla	214
[Va]		Sarabhū	220
Vaja	293	Sāketatissatthera	226
Vajji (raṭṭha)	69	Sāmāvātī	255
Vajjiputtaka	158	Sārandada (yakkha)	151
Vajjī	151, 153-6	Sārandadacetiya	151
Vappa	209	Sāriputta	58, 69, 165, 169, 225, 226, 263, 271
Vassakāra (brāhmaṇa)	156	Sāvātthi	15, 158, 326
Vipassi (Buddha)	13	Siṅgāla	249
Visākhātthera	345	Sirīmā (upāsikā)	255
Visākhā	16, 69, 169, 177, 255	Silava	214
Vepacitti	217	Sīvalitthera	17
Verañjā	207, 217	Sīha (rājā)	209
Velāma	269, 271	Sīha (senāpati)	209-11
Vesāli	69, 209, 211	Sīhappapātadaha	218
Vessantara	213	Sīhaḷa	246
Vehapphalā	165	Sujātā	73, 177
Veḷukaṇḍaka (nagara)	107, 169	Sutanā (upāsikā)	255
[Sa]		Sudassanakūṭa	218
Samkiccāsāmaṇera	346	Suddhāvāsā	165
Samgharakkhitasāmaṇera	251	Sunakkhatta	134
Sakuludāyī (paribbājaka)	69	Suppabuddha	134
		Suppavāsā	255
		Suppiyā (upāsikā)	255

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sumanā (rājakumārī)	13, 16, 255	Soṇatthera	123
Susīma (paribbājaka)	134	Soṇā (upāsikā)	255
Subhakiṇhā	164	[Ha]	
Setanāga	110	Himavanta	18, 219, 220
Senagiri	92	Hema (hatthi)	293
Soṇa (setṭhiputta)	17, 209, 249		

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Adhigammāti adhigantvā = Adhigaminti adhigaṇhiṃ (Sī), Adhigammāti adhigacchi (Syā)	283
Adhiṭhatvā = Adhiṭṭhitvā (Ka)	332
Adhivacanāṃ = Titthakānaṃ (Sī, Syā)	150
Adhivuttipadānanti = Adhimuttipadānanti (Syā, Ka)	299
Addhuvāti evaṃ aciraṭṭhena = Addhuvāti athiraṭṭhena (Sī, Syā)	179
Anavatthacārikanti anavatthānacārikāṃ = Anavatthacārikanti avavatthānacārikāṃ (Sī), Avatṭhānacārikanti avavatṭhāne cārikāṃ (Syā)	52
Anavatthitāti avatthitāya rahitā = Anavatṭhitatoti ṭhānarahitā (Sī), Anavatṭhitatoti avatṭhitato ṭhānarahitā (Syā)	141
Anāharāpentā = Āharāpentā (Sī, Syā, Ka)	152
Anāḷhikoti na aḍḍho = Anāḷhiyoti na aḍḍho (Sī), Anaddhikoti na addho (Syā), Anāḷikoti anaḷo (Ka)	115
Anividdhā = Aniviṭṭhā (Sī, Syā)	153
Anu anu abhāvaṃ = Anu abhāvaṃ (Syā)	130
Anukkaṇṭhanā appaṭisaṅgharaṇā = Anuggaṇṭhanā appaṭisaṅkharaṇā (Ka)	99
Anupagantabbāṃ = Ananugantabbāṃ (Sī)	140
Anupagantvā = Anupagantvā mānusaṃ gantvā (Ka)	111
Anupubbim kathaṃ = Ānupubbikathaṃ (Sī), Anupubbikathaṃ (Syā)	55
Anumajjitvāti parimajjitvā = Apanijitvāti parimadditvā (Sī)	174
Anena = Tena (Sī), Nena (Ka)	279
Anovadiyamānā = Atthe anovadiyamānā (Sī)	153
Andhabhāvakaṃ tamaṃ balahatamaṃ = Andhabhāvakaraghana- mahātamaṃ (Sī)	178
Apaneyyesoti = Apaneyyoti (Sī, Syā)	197
Aparāpare = Aparāparā (Sī), Apare (Syā, Ka)	66
Appanakena = Appakena (Ka)	146
Apānubhāti = Apajahāti (Sī), Apāṭubhāti (Syā)	29
Apīṭampi na jānāti = Pīṭaṃ na jānāti (Sī, Syā)	350

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[A]

Appābādhoti = Abyāpajjoti (Sī), Abyābādhoti (Syā)	90
Abbhūhīti = Abbhāhīti (Sī)	24
Abbhājanam = Abbhābhatam patto (Syā)	3
Abbhāvamatteneva = Ābhogamatteneva (Ka)	283
Abbhīññā paṭipāṭiyā = Abbhīññāpaṭipāṭi (Ka)	87
Abbhīññāsampattivasena = Abbhīññāsamāpattivasena (Sī), Abbhīññāya samāpattivasena (Syā), Abbhīññāya vasena (Ka)	249
Abhido addharattanti = Abhidosa-addharattanti (Syā, Ka)	134
Abhinibbattesunti = Atthābhinibbattesunti (Sī, Tīkāyam ca)	301
Abhinibbatta = Abhinibbhido (Ka)	205
Abhirūpavatī = Atirūpā (Sī)	34
Amanussapatham gantvā = Manussapatham agantvā (Sī)	219
Amanussussadaṭṭhānāni = Amanussaduṭṭhāni (Ka)	129
Amarisanatthe = Apadissanatthe (Syā)	58
Ammakā ammakasaññāti = Ambakā ambakasaññāti (Sī), Ambakā ambakasaññāti (Syā)	114
Ayam koti = Mayam keti (Sī, Syā)	157
Ayuttaṭṭhānato = Ayuttam te (Syā, Ka)	210
Aropite = Aropime (Sī)	18
Avakāso = Āvāso (Sī)	20
Avakkipetvā = Avakkhitvā (Sī)	22
Avasesā = Avasesesu (Sī, Ka)	130
Avicinitvā = Vinicchinitvāva (Syā)	152
Asamvutākāro = Pamattākāro (Syā)	314
Asandiddhanti = Asandiṭṭhanti (Syā)	217
Asapattī = Asapatī (Syā)	119
Asapattībhinivesā = Asapatībhinivesā (Syā)	120
Asabhāgāya visadisāya = Asabhāgāya visabhāgāya (Syā)	6
Asamatikkantattā = Tam amatikkantatāya (Sī, Syā)	280

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[A]

Asarāgadhammanti na

sarajjanasabhāvaṃ = Asārāgadhammanti na samrajjanasabhāvaṃ (Sī),

Asarāgadhammanti na

rāgena sārjjanasabhāvaṃ (Syā) 275

Asassatabhāvena = Assātabhāvena (Ka) 180

Assaddhiye = Assaddhiyena (Sī, Syā) 1

Assamedhanti-ādīsu = Sassamedhanti-ādīsu (Syā, Ka) 193

Ahiṃsakā = Ahiṃsete (Sī) 122

[Ā]

Ākaḍḍhituṃ sakkuṇeyyatāya = Āmasituṃ asakkuṇeyyatāya (Sī) 311

Ākāśadevatāti = Uparidevatāti (Sī), Bhūmaṭṭhadevatāti (Ka) 328

Ācariyadakkhiṇaṃ = Ācariyapadakkhiṇaṃ (Ka) 66

Ādiyanamukhoti vutto = Ādiyyamukhoti vutto (Sī),

Ādiyanamukhoti attho (Ka) 51

Ādeyyamukhoti = Ādiyyamukhoti (Sī), Ādiyamukhoti (Ka) 50

Ādhānaggāhīti = Ādānaggāhīti (Syā) 107

Ālāpasallāpo = Allāpasallāpo (Sī, Syā) 246

Āvāso = Sattāvāso (Sī, Syā) 165

Āviñchanti = Āviñjanti (Syā) 199

[I]

Itthisaññāya = Itthipaññāya (Sī) 114

Idaṃ tassa tassa = Idaṃ tassa (Sī) 300

Imasmim idāni taṃ ṭhāne = Imasmim dāni niggaṇhanaṭṭhāne (Sī) 16

[U]

Ukkudhitoti kudhito = Ukkatṭhitoti kathito (Sī),

Ukkutṭhitoti kuṭṭhito (Syā) 68

Ugghātītāti = Ugghānītāti (Sī) 27

Udakakīlaṃ = Uyyānakīlaṃ (Ka) 219

Uddehitvā = Uddahitvā (Sī, Syā) 189

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[U]

Uddhameva kasiṇaṃ vaḍḍhati = Uddhameva pasāreti (Sī), Uddhameva jānāti (Ka)	300
Unnāmaninnāmīti = Uṇṇāmaniṇṇāmīti (Sī, Syā)	229
Upakkhaṭoti = Upakaṭṭhoti (Sī)	166
Upaṭṭhahissantīti = Saṅṭhahissantīti (Ka)	141
Upaṭṭhānagamanakāmyevāti = Upaṭṭhānagamanakiriyāyevāti (Syā, Ka)	227
Upanikkhepaṃ = Pakkhepaṃ (Sī, Syā)	120
Upanissayapaccayo = Upaniso paccayo (Syā)	257
Upanetabbo = Uppādetabbo (Sī, Syā)	59
Upapajjanti = Upapajjeti (Sī, Syā), Upapajjāti (Ka)	340
Upapattivasena vā = Uppattivasena vā (Sī, Syā)	199
Upaparikkhane = Upaparikkhārena (Syā), Upaparikkhanena (Ka)	126
Upamaṃ katvā = Upametvā (Sī)	110
Uppannā = Uppannattā (Sī, Syā)	116
Ubhonte = Ubhante (Sī)	132
Ubbhinnaloṇaṃ = Ubbhidodakaṃ (Sī, Syā)	229
Umaṅgena = Ummaggena (Sī, Syā)	219
Uyyodhikā = Uyyodhikāya (Sī, Syā)	305

[E]

Ekabhikkhampi = Ekabhikkhumpi (Sī)	13
Ettha dvidhā attho = Evamettha attho (Sī)	308
Evaṃ = Tena vuttaṃ (Sī)	308
Evaṃ anatītoti evaṃ = Etaṃ anatītoti etaṃ (Sī)	103
Evaṃsaññī = Evaṃ katasaññī (Ka)	52
Evarūpaṃ pajaṃ = Gatapalipaṃ taṃ evarūpaṃ pajaṃ (Sī), Evarūpaṃ hi pajaṃ (Syā)	240

[O]

Oṭāreti = Osāreti (Ka)	197
Opadhībhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ = Avībhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ (Sī), Adhībhūtaṃ vā nappamāṇaṃ (Syā)	241
Oḷīnāmanā = Olokayamānā (Syā, Ka)	18

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Ka]

Kaṇṭakaṭṭhānanti = Kaṇṭakadhānanti (Sī)	129
Kaṇṇe dhovantena = Kaṇṇadhovanena (Sī), Kaṇṇaṃ dhovantena (Syā)	333
Katassa = Kudāssu (Sī)	53
Katāvakaśā = Katāvāsā (Sī)	20
Katthanasīlo hoti vikatthanasīlo, vivaṭaṃ katvā katheti = Kathanasīlo vivaṭaṃ katheti (Sī), Katthanasīlo vivaṭaṃ katvā katheti (Ka)	325
Kathākālaṃ = Kālākālaṃ (Syā)	195
Karaṇe = Kāraṇena (Sī, Syā)	200
Karuṇedhimuttāti karaṇajjhāne adhimuttā = Karuṇe vimuttāti karuṇajjhāne vimuttā (Sī, Syā)	122
Kallikakusaloti = Kallatākusaloti (Syā, Ka)	100
Kāyakammantasaṅkhātā = Kāyakammantassa dosasaṅkhātā (Syā)	340
Kiccavasena evaṃ = Kiccavasena eva (Sī, Syā, Ka)	215
Kimilāyanti = Kimbilāyanti (Sī, Syā)	76
Kuṭumalakajātoti = Kuḍumalakajātoti (Sī, Syā)	184
Kusalā = Kusalamūlā (Sī, Syā)	134
Kusobbhāti = Kusubbhāti (Sī), Kusubbhāti (Syā)	180
Kūṭarājānotipi = Khuddakarājānotipi (Sī), Kuṭharājānotipi (Syā)	290
Koṭṭhāsehi = Koṭṭhāse (Sī)	121

[Kha]

Khandhaṭṭhikena yugaṃ uppīlitvā = Khandhaṭṭhito yugaṃ ubbaṭṭitvā (Sī)	216
Khīrapako = Khīrūpako (Ka)	351
Khuddarājānoti = Kuḍdarājānoti (Sī, Syā)	120

[Ga]

Gaggarassarāpi = Khaṇḍassarāpi (Sī), Bhabbhassarāpi (Syā)	246
Gagghasīti = Gacchasīti (Sī), Tagghasīti (Syā)	242
Gatakāyopi = Nimmitakāyopi (Sī)	228

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ga]

Gandhagandhoti = Khandhagandhoti (Sī, Syā)	219
Gamanabhāvo = Vahanabhāvo (Sī)	76
Gahite = Sahoḍhagahite (Sī)	259
Girigāme = Khīragāme (Sī, Syā)	92
Gihidhammā anapagato = Gihidhammā anapeto (Sī), Gihidhammamanupagato (Ka)	20
Gopade = Gopadake (Ka)	57

[Gha]

Gharaṃ = Vīraṃ (Sī), Bhattāraṃ (Syā)	97
--------------------------------------	----

[Ca]

Caṅkavāre = Caṅgavāre (Sī), Paṅkavāre (Syā)	148
Cattāro āhārā yo vā pana koci = Cattāro vā pana ekopi (Sī)	304
Catukkuṇḍiko = Catuguṇḍiko (Sī, Syā)	57
Catujātigandhehi = Catujātagandhehi (Sī, Syā)	290
Calacalāni = Calācalāni (Sī)	267
Calamaggaṃ = Calapaṅkaṃ (Sī, Syā)	258
Cittikataṭṭhena = Cittikatāni (Sī), Cittakatāni (Syā)	154
Cīrikasaddoti jhallikasaddo = Ciriḷiyasaddoti cīriyasaddo (Sī, Syā)	132

[Cha]

Chayutto = Saṃyutto (Syā)	270
Chattimsaṭṭhānesu = Chattimsāyatanesu (Ka)	135
Chinnaparipanthoti lokuttaraparipanthassa = Chinnaparibandhoti lokuttaraparibandhassa (Ka)	79

[Ja]

Jaṅgalānaṃ = Jaṅgamānaṃ (Sī)	120
Jaññūti = Jaññāti (Sī)	115

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Ja]

Jaḷoti jaḷo = Jaḷoti jaḷo (Sī), Eḷoti jaḷo (Ka)	45
Jānanto = Gacchanto (Ka)	125
Jīvatanti = Jīvinanti (Sī)	30
Jīvitā = Samaṃ jīvikā (Sī)	240

[Tha]

Ṭhānena = Dhanena (Ka)	122
Ṭhitassa = Yuttassa (Sī)	341

[Ta]

Taṃ ucchedavādam = Taṃ ucchedabhāvaṃ (Ka)	201
Taṃ dānaṃ = Idam dānaṃ (Sī, Syā)	270
Taṃ lābhaṃ = Taṃ bhaṇḍam (Ka)	327
Tatrāpitthītipi = Tattha patthītipi (Sī, Syā)	283
Tathāgatā = Tathāgate (Ka)	198
Tattheva = Tameva (Ka)	62
Tatthajātaka-aṅgakāḷatilakādīm = Tatthajātam aṅgakāḷatilakādīm (Sī), Atthajātam aṅgavālatilakādīm (Ka)	316
Tanuvilepanena = Nānāvilepanena (Sī)	266
Tappamāṇo = Tappamāṇova (Sī), Appamāṇo (Ka)	69
Tassa cesa = Tassa ca (Ka)	125
Tiṇapurisarūpake vāti = Tiṇapurisake vāti (Sī, Ka)	279
Tintiṇoti tantiṇam = Nillajjoti nillajjam (Ka)	324
Tividhakulasampattiṃ = Tividhakulasampattisahitam (Sī)	231
Turūti = Tudūti (Sī), Tudīti (Syā)	328
Tena tena vā kāraṇena = Tena tenavākārena (Sī)	300
Tesaṃ ye padabhūtā desanāya padaṭṭhānattā = Tesaṃ tesaṃ dassanabhūtāya desanāya padhānattā (Sī), Tesaṃ tesaṃ padabhūtāya desanāya padaṭṭhānattā (Syā)	299

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Tha]

Thūṇaṃ = Guṇaṃ (Sī, Syā) 125

[Da]

Daṇḍakena = Gaṇḍakena (Sī) 126

Daddarasaddaṃ = Babbarasaddaṃ (Sī, Syā) 197

Dandhavirāgīti = Dandhavirāganti (Sī, Syā) 136

Dayanti = Dassanti (Sī) 182

Diṭṭhādhimuttīnaṃ = Diṭṭhādhimuttīnaṃ vasena (Sī, Syā) 298

Disvāti = Disvā disvāti (Sī, Syā) 299

Dukkhaṭṭhena = Dukkhamatṭhena (Sī, Syā) 278

Dubbalabhāvakaraṇāni = Dubbalabhāvākāraṇāni (Sī, Syā) 285

Dubbhati = Dubhati (Sī) 82

Duradhivāsaṃ = Durabhisambhavaṃ (Ka) 162

Devatāvaggo = Sekkhaparihāniyavaggo (Syā) 109

Devabhūtānaṃ pana nesanti = Devabhūtānaṃ panesanti (Sī) 16

Desanānupubbiraṃ kathaṃ vā = Desanānupubbikathā vā (Sī),
Desanānupubbikaṃ vā (Syā) 55

[Dha]

Dhammakucchisaṃmātapoti = Dhammakucchisaṃmāvāpoti (Sī) 113

Dhammanisantiyāti dhammanisāmanāya = Dhammanisantīti
dhammanisāmanā (Sī, Ka) 150

Dhammapaññattiyāti

dhammassa paññāpanāya = Dhammasaññattiyāti
dhammassa saññāpanāya (Sī) 33

Māreti = Ṭhapeti (Sī, Syā) 352

Dhutasamādānaṃ = Vattasamādānaṃ (Syā) 112

[Na]

Na uggahitanti anuggahitaṃ = Na aggahitanti anaggahitaṃ (Sī, Syā) 24

Naṅgalabalibaddabhataṭṭhādīni = Naṅgalabalibaddabhata-
vatthādīni (Sī) 223

Naṅgalasarikkhakattā = Naṅgalasarikkhaṃ katvā (Syā) 26

Na jānātīti = Jānātīti (Sī, Syā) 156

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Na]

Na ḍamsati = Na sahati (Syā)	215
Naditvā = Nadantī (Sī)	97
Na paṭikkamissatīti ca = Na paṭikkamissatīti (Sī), Na paṭikkamissati (Ka)	212
Nayena = Ñāyena (Ka)	96
Naravāhanayānaṃ = Nārivāhanayānaṃ (Sī, Syā)	170
Na virajjhissati = Na virujjhissati (Syā)	343
Na sasaṅkhāraniggayhavāritagato = Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī), Na sasaṅkhāraniggayha- vāritappatto (Syā)	9
Na saṅṭhahati = Na upaṭṭhahati (Syā)	56
Na sussūsantīti = Na rasīyantīti na tussanti (Sī, Syā)	266
Nassanasabhāvā = Napassanasabhāvā (Ṭīkā)	312
Nātiketi = Nādiketi (Sī, Syā)	98
Nārāyanasaṅghātabalantipi = Nārāyanasaṅkhātabalanti (Sī, Syā)	293
Nikkhamantānaṅca = Nikkhantānaṃ (Ka)	203
Niculavaneti = Niceluvaneti (Sī), Veḷuvaneti (Syā, Ka)	76
Nidhunātīti = Niddhunātīti (Sī, Ka)	120
Nippesanakatāya = Nippesanakathāya (Sī, Syā)	38
Nibbattatelakanti = Nibaddhatelakanti (Sī), Nibbaṭṭatelakanti (Syā)	23
Nibbānapaṭiṭṭhāti = Nibbānaṃ paviṭṭhāti (Syā)	98
Nimujjanādi-ākāraṃ = Ummujjanādim ākāraṃ (Sī)	148
Nirāsaṅgabhāvena = Nirāsaṅkabhāvena (Syā, Ka)	288
Nivaṭṭetvā = Nibbaṭṭetvā (Sī, Ka)	68
Nivutthabhāvaṃ = Nibbattabhāvaṃ (Ka)	76
Nissaraṇadhātuyova = Nissaṭṭadhātuyova (Ka)	95
Nissāya = Tannissāyeva (Sī, Syā)	109
Nīharanti = Paharanti (Sī, Syā)	197
Nūna = Tena (Ka)	123
Nekkhammapaṭipattiyā = Abhinikkhamapaṭipattiyā (Sī), Nikkhamapaṭipattiyā (Ka)	323

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pakkhandanasaddhāya = Paccakkhasaddhāya (Sī, Syā)	3
Paṅkāti kilesapaṅkato = Saṅgāti kilesasaṅgato (Ka)	100
Paññāvāhim = Paññāvāhī (Sī, Syā, Ka)	148
Paṇṇanivāpa-ādīni gāhāpento = Pana vāsi-ādīni gāhāpento (Sī), Pana vāsi-ādīhi gāhāpento (Ka)	37
Paṇipāto = Paṇipātāṃ (Sī), Piṇḍapāto (Syā)	272
Paṭippassambhantīti = Parihāyantīti (Ka)	188
Paṭiladdhaviṭṭhārahakamme = Paṭiladdhaviṭṭhāvārahakamma (Ka)	340
Paṭilābhakattena = Paṭilābhakatthena (Syā)	289
Paṭivāpetīti = Paṭivāretīti (Sī), Paṭiṭṭhāpetīti (Syā)	278
Paṭivinayavatthū = Paṭivinayakāraṇānampi vatthū (Sī)	56
Paṭisattubhāvena = Paṭisattubhāve (Sī, Syā)	293
Paṭigatāyāti = Paṭihitāyāti (Sī), Paṭihitāyāti (Syā)	99
Paṭihitāyāti = Paṭihitāyāti (Syā, Ka)	252
Patti = Paṭisevanāṃ (Sī, Syā)	301
Patthayi = Patthayittha (Ka)	198
Padaramayaṃ = Padaracayaṃ (Sī), Suparicayaṃ (Ka)	181
Padese vasatāṃ dūrāsannadosavimuttāṃ ca = Padese tadubhaya- vimuttāṃ (Sī)	289
Pana = Kenaci (Ka)	155
Panuditvā = Pannarivā (Ka)	109
Papañco = Pasambādho (Ka)	306
Pabbajjānurūpena = Yathāpabbajjānurūpena (Sī, Ka)	316
Parapurāyāti paramāṃ = Carapurāti caramāṃ (Sī), Paramapurāyāti paramāṃ (Syā)	322
Pariguhantīti = Niguhantīti (Sī)	146
Paricchedarivaṭumakāraṇāṃ = Pariccheda- parivaṭumakāraṇāṃ (Sī, Syā)	340
Paripuṇṇaphalaṃ = Paripuṇṇaṃ dhaññaphalaṃ (Syā)	230

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Pa]

Pariyāpādentīti pariyāpādayanti = Pariyādentīti pariyādiyanti (Sī), Pariyādentīti pariyādayanti (Syā)	35
Pariyāyena = Nayena (Ka)	284
Pavattanaṭṭhāne = Gataṭṭhāne (Sī)	220
Pavattetīti = Paṭivattetīti (Sī)	216
Paveṇikathanenāti = Paveṇidīpanenāti (Sī)	24
Paveṇi nāma vasena = Nāmapaveṇivasena (Syā, Ka)	239
Passivā = Passivā passivā (Sī, Syā)	299
Pākaṃ gate = Vātahate (Syā)	356
Pātimakuḷaṃ = Pātimakuḷaṃ (Sī), Pātimakuḷaṃ (Syā)	270
Pātetuṃ = Cāletuṃ (Syā)	125
Piṭṭhipasāraṇaṭṭhānanti = Piṭṭhipāsāraṇaṭṭhānanti (Sī, Syā)	220
Piyameva vacanaṃ vādanasīlā = Piyameva kathanasīlā (Sī)	19
Piyasamudāhāravacanaṃ = Piyasamudācāravacanaṃ (Ka)	106
Pīṇitaṃ = Pīṇaṃ (Syā, Ka)	23
Punapi manussagabbhā = Puna mānusa (Ka)	241
Pubbapurisā = Pitupakkhapurisā (Ka)	48
Ponobbhavikā = Ponobhavikā (Sī)	158

[Ba]

Bandhanatthaṃ = Ganthanatthaṃ (Sī)	65
Balavagāviyo ca = Mahāvasabhā ca (Sī)	350
Buddhacariyaṃ = Buddhicariyaṃ (Sī)	208
Brahmacārayoti = Brahmacārinoti (Syā)	232
Brahāvaneti mahāvane aṭaviyaṃ = Brahāti mahā, vaneti aṭaviyaṃ (Sī), Brahāvaneti aṭaviyaṃ (Ka)	22

[Bha]

Bhabbābhabbe = Sevitabbāsevitabbe (Ka)	112
Bhayanivāraṇaṃ patiṭṭhānaṃ gatena = Bhayanivāraṇe patiṭṭhānagatena (Ka)	281

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Bha]

Bhayūpadaṃsanāya = Bhayaparamparāya (Sī), Bhayūparamparāya (Ka)	237
Bhavābhavābhiniḥbattiyāṃ = Bhagavā bhavābhiniḥbattiyāṃ (Sī)	13
Bhaveyyunti = Te bhaveyyunti (Sī, Syā)	186
Bhāroti = Dukkaroti (Ka)	244
Bhāvanāvādassa = Bhāvitassa (Sī), Bhāvanāvārassa (Syā)	300
Bhikkhave = Meghiya (Ka)	258
Bhūnahaccānīti = Bhūtahaccānīti (Sī, Syā)	179

[Ma]

Mañjīṭṭhikā = Mañjetṭhikā (Sī, Syā)	238
Mandamitapadavītiḥārena = Manāpaniyāmitapadavītiḥārena (Sī)	313
Manusāsi tanti = Damanusāsiyanti (Sī)	177
Manoharasilātalāni = Manoharapadasilāni (Sī, Ka) Manoharapadarasilāni (Syā)	219
Mamākārena = Mamaṃkārena (Sī, Syā)	199
Mahagghabhaṇḍaṃ = Mahagghaṃ gandhabhaṇḍaṃ (Sī, Syā)	155
Mahāgiriḡamaṃ = Mahākhīragāmaṃ (Sī, Syā)	92
Mahājanassa = Mahājanassa santhambhanāḡāre (Sī), Mahājanassa santhāḡāre (Syā)	208
Mātugāmūpacāroti = Mātugāmūpavicāroti (Sī)	322
Māsācittaṃ nāma tintamāso = Sammohacittaṃ nāma tintamāso viya (Sī, Syā)	252
Micchādiṭṭhikatavedibrāhmaṇā = Micchādiṭṭhikativedi brāhmaṇā (Sī)	309
Muttajālasinduvārasadisāṃ = Muttāvālikasinduvārasadisāṃ (Sī, Syā)	306
Mūlaṃ = Mūlāmūlaṃ (Sī, Ka)	332

[Ya]

Yaṃ asuko idaṇcīdaṇca āha, maṃ so āha = Yaṃ assa kodhacittaṃ, tathā maṃ so āha (Sī)	223
Yathā = Yathāssa (Sī)	39
Yathāparicchedaṃ = Yathānuparicchedaṃ (Sī), Yathānupadacchedaṃ (Syā)	60

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yavabhataṃ = Yavasam̐ (Sī)	41
Yācakānaṃ = Yāvasikānaṃ (Sī)	41
Yāvadeti yāvadeva = Yāvadeti yāvade eva (Sī), Yāvadevāti yāva eva (Syā)	171
Yenassa = Tenassa (Sī, Syā)	159
Yehi = Yena (Sī, Ka)	197
Yehi = Tehi (Sī)	150
Yojayatā = Yojitā (Sī, Ka)	124
Yodhānagara = Coranagara (Syā)	32

[Ra]

Rajatataṭṭhirajataphālarajatamāsakehi = Rajatakaṭṭhirajataphāla- rajatamāsakehi (Sī), Rajatakaṭṭhirajatathāla- rajatamāsakehi (Syā)	270
Rajanīyesūti = Rajanīyeti (Pāḷiyam̐)	38
Rajjattham̐ = Hetum̐ (Sī), Rañjītum̐ (Ṭikāyam̐)	47

[La]

Lañchetvā = Sajjītvā (Syā)	23
Laṇḍasāraṇo = Laṇḍasādhano (Syā)	49
Laddhehi = Dhammena laddhehi (Syā, Ka)	22
Lahukaṃ = Lahusaṃ (Sī, Ṭikāyam̐ ca)	189
Laḷitāti = Saḷāḷitāti (Sī)	2

[Va]

Vacanaṃ = Vacanaṃ panassā (Sī), Vacanampissā (Syā)	177
Vajjeti = Cajati (Sī)	109
Vaṭṭajālikāyanti = Dhavaṭṭajālikāyanti (Sī), Vaṭṭajālikāyanti (Syā)	196
Vaṭṭanapisana = Vaṭṭanapiñchana (Sī), Vaṭṭanapiñjana (Syā)	19
Vaṭṭapalipatham̐ = Palipanti vaṭṭapalipam̐ (Sī)	240

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Va]

Vaṭṭameva = Idameva (Syā, Ka)	313
Vaṭṭetvā gacchati = Vivaṭṭetvā gacchanti (Syā)	266
Vatvā = Avatvā (Syā, Ka)	93
Vadanākāro = Ñāṇadassanākāro (Sī, Syā)	300
Vadham = Kammakaraṇam (Ka)	259
Vadhāyanīteti = Vadhāyopanīteti (Sī), Vadhāyānīteti (Syā)	98
Vadhāyupanīteti = Vadhāyunnīteti (Sī)	98
Vavassagatthe = Vacanasāmatthe (Syā, Ka)	36
Vassanti = Vasanti (Ka), Pavassanti (Syā)	219
Vājikā vājam = Vāpikā vāpam (Sī, Syā)	154
Vāyantīti = Vāyanti, mahāvātā vāyantā (Sī), Vāyanti (Syā)	250
Vāre = Ṭhāne (Syā)	128
Vāssa = Tassa (Ka)	202
Vigatantabhāvam = Santibhāvam (Ka)	340
Vigatavāyanti = Vigatavyayanti (Sī), Vigatantībhūtam, nittañhanti (Syā)	224
Vicinanti guṇavicinataṃ = Vipinanti guṇavivittakaṃ (Sī)	325
Vicinathāti vicinantā = Vicārethāti vicarantā (Ka)	209
Vicinasāṅkhātam = Vipinasāṅkhātam (Sī)	325
Vijjāvīmuttinti = Vijjavīmuttīti (Sī, Syā)	317
Viñjham = Vijjham (Syā, Ka)	219
Vitakkaṃ = Cittaṃ (Syā)	226
Vidahanasampanno = Vidhānasampanno (Sī, Syā)	240
Viddhā kaṇḍā = Viddhattā vaṇḍam (Ka)	238
Vinayasamvaram = Brahmācariyasamvaram (Syā)	309
Vipajjamāne = Vinassiyamāne (Syā), Vinassane (Ka)	176
Vipassanāñāṇagabbham = Vipassanāñāṇam gabbham (Sī), Vipassanāñāṇena gabbham (Syā, Ka)	205
Vipassanāpaññaṅca maggapaññaṅca = Vipassanāpaññāya ca maggapaññāya ca (Sī)	26
Virajjhanam = Idha virujjhanam (Ka)	334

Nānāpāṭhā

Piṭṭhāṅkā

[Va]

Visāradabhāvāvahā = Ñāṇasomanassakaraṇā visāradabhāvāvahā (Sī)	43
Vissaṭṭhā = Vipprasannā (Ka)	158
Vissaṭṭhupasevīti vissaṭṭhāni = Viyatthūpasevīti viyatthāni (Sī), Byatthūpasevīti viyatthāni (Syā)	45
Viharamānaṃ = Visādamānaṃ (Ka)	111
Vītivattantīti = Vītipatantīti (Sī, Syā)	314
Vīriyakkhamo = Padhānavīriyakkhamo (Sī)	12
Verasaṃvattaniko = Verasapattasaṃvattaniko (Sī)	232
Vesiyāgocaroti = Vesiyagocaroti (Sī, Syā)	43

[Sa]

Sambandhāya = Saṃsaggatthāya (Sī)	65
Samvidhānena = Saṃvidhānena bhavitabbaṃ (Sī), Parivārena (Ka)	18
Sakadāgāmiṇipatto = Sakadāgāmiṇisatto (Sī, Syā)	114
Sakehi = Sehi (Sī)	108
Sakkaccaññeva deti = Sakkaccaññeva pahāraṃ deti (Syā)	41
Sakkhatīti = Sakkhīti (Ka), Sakkhissatīti (Pāliyaṃ)	97
Saṅkhaṃ gato = Niṭṭhaṃ gato (Sī)	196
Sajjīyāni = Sajjīyāni (Ka)	29
Sajjhanti = Sajjhanti (Sī, Syā)	6
Sañjātena = Saṅghitena (Sī, Syā)	184
Saññāpetunti jānāpetuṃ. Paññāpetunti sampajānāpetuṃ = Aññāpetunti jānāpetuṃ. Saññāpetunti sammā jānāpetuṃ (Sī)	310
Saṭṭhabhāvā = Saṭṭhabhāvo (Sī, Ka)	325
Saṅghātuṃ na sakkhissanti = Saṅghātuṃ sakkhissanti (Sī), Saṅghātuṃ sakkhissanti, te hanti (Syā)	293
Sattarasakadakkhiṇassa = Sattarasasattarasakadakkhiṇassa (Ka)	194

Nānāpāṭhā

Piṭṭhānkā

[Sa]

Sattasappāyādisampattikāle = Annasappāyādisampattikāle (Syā, Ka)	33
Satrayāgassetam = Sataghātassetam (Ka)	194
Santharitunti = Sandharitunti (Ka)	97
Satthā = Satthari (Syā, Ka)	105
Satthu = Suṭṭhu (Sī, Ka)	331
Saddha = Sandha (Sī, Syā)	343
Santatakārīti = Satatakārīti (Syā, Ka)	334
Santappetvā = Saṅkappetvā (Syā)	18
Santikā = Santike tāni (Ka)	16
Sandhāyevaṃ = Sandhāyeva (Syā)	257
Sandhāretunti = Santānetunti (Sī, Syā)	34
Sandhisandhito = Sandhito (Syā)	270
Sannipatissanti = Sannipatanti (Sī, Syā)	18
Sabbaṭhānesu = Sabbavāresu (Sī)	135
Sabbalahuko. Appāyukasamvattanikoti = Sabbalahuso appāyuka- samvattanikoti (Sī, Ka)	232
Sabbasaṅkhatam paṭivijjhantam uppajjati = Saccasaṅkhātam paṭipadam paṭipajjati (Sī)	215
Sabyohāreti = Samvohāreti (Sī)	29
Samajano = Āmajano (Sī, Syā)	122
Samatikkantattā pana tam = Asamatikkantattā pana tañca (Syā)	280
Samasabrahmacārīsūti = Āmasabrahmacārīsūti (Sī, Syā)	122
Samasamagatiyoti = Samagatiyoti (Sī)	181
Samāna-anuñño = Samānamanuñño (Ka)	99
Samosarītā vijjulātā = Sateratā vijjulātā (Sī)	64
Sayamkatādīsu = Sassatādīsu (Syā)	330
Sayehītipi = Sakehītipi (Sī), Saññehītipi (Ka)	108
Sarasato = Pariyādānato (Ka)	149
Sarasānisamso = Dasānisamso (Sī, Ka)	321
Sahabyatam gatāti = Sahabyagatāti (Syā), Sahabyatāti (Ka)	20

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sahitaṃ = Pahitamattamaṃ (Ka)	217
Sahotthamaṃ = Sahoṭṭhamaṃ (Sī, Syā)	123
Sā ca abhinivijjhanato = Sāyeva nibbijjhanato (Sī)	2
Sāyatatiyakaṃ = Sāyapātiyaka (Sī, Syā)	338
Sāreti = Sādheti (Syā)	49
Sīlaṃ missakaṃ = Sīlasāmaññaṃ (Syā)	44
Sīlādi-uttamadhammakathaṃ = Uttamadhammakathaṃ (Sī)	37
Sukhumarūpena = Sukhumasukhena (Ka)	11
Sutanā = Sudhammā (Syā)	255
Sudattassa = Saddhassa (Sī, Syā)	345
Suvaṇṇapaṭṭavaṇṇaṃ = Suvaṇṇavaṇṇaṃ (Sī), Suvaṇṇapakkaṇṇaṃ (Ka)	170
Sūraṃ = Sūrassa (Ka)	76
Senagirivāsī = Loṇagirivāsī (Sī), Leṇagirivāsī (Syā)	92
Sesaviññaṇampi = Paṭisandhiviññaṇaṃ hi (Sī)	133
So hi tīrato = So hi kira kūlato (Sī), So hi tīrappadesato (Syā)	218

[Ha]

Haññatīti = Āhaññatīti (Sī)	34
Hāretvā = Haritvā (Sī)	7
Himavāvañṇe = Himavāñṇe (Syā, Ka)	112

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
Āyācito sumatinā	356	Dhammakathāya nipuṇa	356
Ucchinda sinehamattano (Khu 1. 54)	187	Pāraṃ piṭakattayasāgarassa	356
Ekūnasaṭṭhimatto	356	Manujassa sadā satīmato (Saṃ 1. 82)	307
Kālāvakaṅca gaṅgeyyaṃ	293	Mūlaṭṭhakathāsāraṃ	356
Catudhā vibhaje bhoge (Dī 3. 153)	239	Yāva buddhoti nāmampi	357
Tasmā tena sahāyaṃ	356	Varatambapaṇṇidīpe	356
Tāva tiṭṭhatu lokasmim	357	Vihāradānaṃ paṇipāto	272
Tihādhikadiyaḍḍhasa- tappamaṇa	356	Satta sarā tayo gāmā	124
		Sabbāgamasamvaṇṇana- manoratho	356
		Sā hi Mahā-aṭṭhakathāya	356